

arhivi

Upravna komisija
za osvobojeno slovensko ozemlje
Odsek za narodno vzgojo in prosveto
V.štev.24.

IZDG
ARHIVI

Dne 20.okt.1943.

Okrožnemu kulturnemu referentu

V e l i k i h L a š č a h

Po osebnih sporočilih smo zvedeli, da gre na gradu Turjaku v izgubo mnogo arhivalnega gradiva iz arhiva Turjačanov. Gradivo ima gotovo mnogo dragocenih podatkov o preteklosti tako kraja kakor družine Turjačanov, gotovo največ pa o socialni preteklosti našega kmeta in naše vasi. Sedaj se to gradivo malomarno zaneta ali celo brezvestno uničuje. Takoj pošlji človeka, ki bo sedaj povsem gradu raztresene papirje, fascikle, listine, knjige, mape itd. pobral in v varnem zaboji shranil morda na gradu sameh ali kje drugje. Gre za vsak košček papirja, za vsako knjigo in vsak zapisek. Ko bo to arhivalno gradivo zbrano, opravljeno v zaboji in shranjeno na varnem mestu, Te prosimo, da nas o tem obvestiš.

Ker gre za narodno zgodovinsko dragoceno gradivo, nasti stori takoj vse, da se reši čim več in čim prej.

Smrt fašizmu-svoboda narodu!

Načelnik Odseka za narodno
vzgojo in prosveto:

McCartney - poselad 1991

arhivi

Arhivi _____

UDK 930.25(497.12) (05)
UDC 930.25(497.12) (05)

YU ISSN 0351-2835

Glasiło Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 70, 61001 Ljubljana, Yu, tel.: (061) 216-564, 216-524

Uredniški odbor: Marjeta Adamič, Ivanka Cizelj-Zajc, Darinka Drnovšek, mag. Peter Pavel Klasinc, Brane Kozina, Jurij Rosa, Boris Rozman (tehnični urednik), Kristina Šamperl-Purg, Gašper Šmid, Maruša Zagradnik in Vladimir Žumer (glavni in odgovorni urednik).

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija je bila zaključena 26. 12. 1990.

Izdajateljski svet: dr. Tone Ferenc, Primož Hainz, dr. Peter Vodopivec

Lektor: Mija Mravlja

Prevodi: Lidija Berden (angleščina, nemščina) Marjana Kunej (srbohrvaščina)

Zunanja oprema: Tomaž Marolt

Izdajo so omogočili: Republiški sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo, Republiški sekretariat za kulturo, Arhivsko društvo Slovenije, arhivi v Sloveniji

Tisk: Roman Hribar

Naklada: 500 izvodov

Po mnenju Republiškega komiteja za znanost in kulturo je publikacija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Na naslovni strani: Dokument z dne 20. X. 1943, Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, Arhiv NOB – civilni, fasc. 440

Kazalo

ČLANKI IN RAZPRAVE

Arhivsko gradivo o zaplembah, nacionalizacijah in agrarni reformi

Jože Žontar, Povojni prisilni odvzemi zasebnega premoženja	5
Branko Radulovič, Komisija za upravo narodne imovine in zaplembe imetja	11
Brane Kozina, Komisija za upravo narodne imovine	15
Vesna Gotovina, Arhivsko gradivo o zaplembah in nacionalizacijah v fondu Ministrstva za industrijo in rudarstvo	19
Alenka Kačičnik-Gabrič, Gradivo republiške komisije za vprašanja razlastitve pri Ministrstvu za finance LRS	21
Žarko Štrumbelj, Ministrstvo za kmetijstvo LRS, Oddelek za agrarno reformo 1945-1951	24
Marjan Zupančič, Gradivo o agrarni reformi in kolonizaciji v fondu Ministrstva za finance	28
Tatjana Šenk, Zaplembe in nacionalizacije: arhivsko gradivo upravnih organov Mesta Ljubljane	30
Žarko Bizjak, Podržavljanje privatne lastnine v fondih pravosodnih organov ljubljske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana	32
Dušan Bahun, Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v povojnem času na širšem območju ljubljanske regije v upravnih fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana	36
Mija Mravlja, Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v fondih Enote za Gorenjsko Zgodovinskega arhiva Ljubljana	38
Peter Pavel Klasinc, Sledovi o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizaciji premoženja v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor	40
Maruša Zagradnik, Vzpostavlanje državnega gospodarskega sektorja in ukinitvev kolonatskega odnosa po drugi svetovni vojni na območju, ki ga pokriva Pokrajinski arhiv Koper	44
Jurij Rosa, Arhivsko gradivo o povojnih prisilnih odvzemih premoženja, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici	50

Varstvo tehnične dokumentacije

Daniela Juričič, Gabriel Gruber – ob 250-letnici rojstva	52
Ivanka Zaje-Cizelj, Gradbeni red za Štajersko	55
Vida Berkopec, Stavbni spisi okrajnih uradov v Zgodovinskem arhivu v Celju	58
Hedvika Zdovec, Metka Plank, Gradbena dokumentacija v fondu Mestne občine Celje 1850-1941	60
Karol Rustja, Tehnični arhiv v Železniškem gospodarstvu Ljubljana	61
Aleksandra Pavšič – Milost, Tehnična dokumentacija vodnogospodarskih organizacij	65
Jedrč Vodopivec, Varovanje in možnosti konserviranja in restavriranja tehnične dokumentacije	67
Bogdan Lekić, Znanstvenoraziskovalno delo v arhivih	69
Marija Oblak-Čarni, Arhivi v Sloveniji v letih 1945-1950	83
Jelka Melik, Pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od leta 1874 do 1930	92
Saša Seršc, Gradivo Kranjskega deželnega odbora in leto 1918	95

POMEMBNEJŠE GRADIVO V DOMAČIH IN TUJIH ARHIVIH

Bogdan Lekić, Spominsko gradivo in spominska literatura kot zgodovinski viri	101
Matevž Košir, Slovenska prisega čolnarjev na Savi	106
Branko Šuštar, Šolski list – statistični vir o šolah na področju Dravske banovine v Slovenskem šolskem muzeju	107
Cvetko Zupančič, Poštni žigi ljubljanske pokrajine – Notranjska in Dolenjska pod italijansko in nemško okupacijo 1941-1945	108
Ivan Nemanič, Nekaj zanimivosti o filmih Božidarja Jakea	110

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

Marjan Dobernik, Jedrč Vodopivec, Varovanje arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva s poudarkom na konsevaciji in restavraciji (prispevek k nacionalnemu programu)	112
Jože Žontar, Šolanje za potrebe arhivov – Ob III. kolokviju komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za poklieno izobraževanje	125
Jurij Rosa, Pedagoška dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici	127

Vesna Gotovina, Bavarska arhivska šola v Münchnu za delavce javnih arhivov, ki so pred tem opravili višjo ali visoko stopnjo izobrazbe	130
Ivan Nemanič, Evidentiranje filmskega gradiva v Avstrijskem filmskem arhivu na Dunaju in aktualna problematika varstva slikovnega gradiva v Arhivu Republike Slovenije	133

IZ ARHIVSKE ZAKONODAJE

Vladimir Žumer, Predlogi organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave Republike Slovenije	137
Vesna Gotovina, Bavarska arhivska zakonodaja	139
Jovan Popović, Pravne osnove o razmejitvi arhivskega gradiva v obstoječi zakonodaji	141

DELO V ARHIVIH IN ARHIVSKIH ORGANIZACIJAH

Lilijana Vidrih – Lavrenčič, Poročilo o posvetovanu arhivskih delavcev Slovenije v Zrečah	150
Gašper Šmid, Okrogla miza o uporabi arhivskega gradiva o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah	151
Brane Kozina, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije (10. februar 1988 – 21. februar 1990)	152
Marija Oblak-Čarni, Zasedanje jugoslovansko-italijanske arhivistične komisije v Rimu junija 1990	154
Gašper Šmid, Poročilo o obisku madžarskih arhivskih delavcev v Sloveniji	155
Gašper Šmid, Obisk slovenskih arhivskih delavcev na Madžarskem	156
Boris Rozman, Poročilo o delu v praških arhivih	156
Boris Rozman, Zgodovinski krožki na osnovnih šolah in arhivsko gradivo	157
Milica Trebše – Štolfa, Arhivsko gradivo slovenskih kulturnih društev v Kanadi in Združenih državah Amerike (Delovni obisk v Kanadi in ZDA med 18. julijem in 16. avgustom 1990)	157

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH

Zveza kulturnih organizacij Kranj, Inventar, (1935) 1947-1980, Gradivo in razprave, št. 10, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1989, 96 strani, pripravila in uredila Mija Mravljja (Boris Rozman)	159
Zbirka gramofonskih plošč, Katalogi arhivskega gradiva II., Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1989, 101 stran (Boris Rozman)	160
Vlado Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Partizanka knjiga Ljubljana, Ljubljana 1989, 260 strani (Sašo Radovanovič)	161
Dve domovini, Razprave o izseljenstvu, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana 1990, 1, 415 strani (Metka Gombač)	162
Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, 148 strani (Slavica Tovšak)	163
Diplomatski dokumenti – pomemben vir za študije na Balkanu (Nada Kobal)	161
Razprave o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923, Dokumenti ob oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ, Ljubljana 1990, Partizanska knjiga, 435 strani (Marjeta Adamič)	167
Daehauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti), Komunist, Ljubljana 1990, 1084 strani (Mateja Jeraj)	168
Milica Trebše – Štolfa, SPD Simon Gregorčič 1959-1989, SCA, Toronto, Ontario, Kanada (Albert Puceer)	171
Serinium, Zeitschrift des Verbandes Osterreichischer Archivar, Wien, 1983, 1984, 1985, 1986 Heft. 29-35 (Majda Ficko)	172
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 39, Graz 1989 (Nada Jurkovič)	176
Idrijski razgledi, XXXIV, 1989/1-2, 160 strani (Marjeta Čampa)	176
Primorska srečanja, Nova Gorica, XV, 1990/112, 113 strani (Marjeta Čampa)	177
Osterreichische Osthefte, letnik 32, zvezek 1-2, Dunaj 1990 (Ivanka Uršič)	178

NOVE PRIDOBITVE ARHIVOV	179
-------------------------------	-----

BIBLIOGRAFIJA ARHIVSKIH DELAVCEV	186
--	-----

SINOPSIS	192
----------------	-----

Inhaltsverzeichnis

AUFsätze UND ABHANDLUNGEN

Archivgut betreffend Beschlagnahmen, Nationalisierungen und Agrarreform

Jože Žontar , Die Zwangsabnahmen des Privateigentums nach dem Krieg	5
Branko Radulovič , Die Kommission für Volksvermögensverwaltung und Guthabebeschlagnahmen	11
Brane Kozina , Die Kommission für Volksvermögensverwaltung	15
Vesna Gotovina , Das Archivgut betreffend der Beschlagnahmen und Nationalisierungen im Bestand des Ministeriums für Industrie und Bergwesen der Volksrepublik Slowenien	19
Alenka Kačičnik-Gabrič , Das Schriftgut der Republikkommission für Enteignungsfragen beim Finanzministerium	21
Žarko Štrumbi , Das Ministerium für Landwirtschaft der Volksrepublik Slowenien 1945-1951, Agrarreformabteilung	24
Marjan Zupančič , Die Agrarreform und Kolonisierung betreffendes Schriftgut im Bestand des Finanzministeriums der Volksrepublik Slowenien	28
Tatjana Šenk , Die Beschlagnahmen und Nationalisierungen: das Archivgut der Verwaltungsorgane der Stadt Ljubljana	30
Žarko Bizjak , Die Verstaatlichung des Privateigentums in den Beständen der Justizorgane in Ljubljanaer Einheit des Historischen Archivs Ljubljana	32
Dušan Bahun , Das Archivgut betreffs der Zwangsabnahmen des Privateigentums in der Nachkriegszeit im breiteren Gebiet der Ljubljanaer Region in den Verwaltungsbeständen des Historischen Archivs Ljubljana	36
Mija Mravljja , Das Zwangsabnahmen des Privateigentums betreffende Archivgut in den Beständen des Historischen Archivs Ljubljana – die Einheit für Oberkrain	38
Peter Pavel Klasinc , Die Beschlagnahmen, Agrarreform und Vermögensnationalisierung betreffenden Spuren im Archivgut des Landesarchiv Maribor	40
Maruša Zagradnik , Die Wiederherstellung des staatlichen Wirtschaftssektors und Aufhebung des Kolonatverhältnisses nach dem Zweiten Weltkrieg im vom Landesarchiv Koper bedeckten Gebiet	44
Jurij Rosa , Das Zwangsabnahmen des Vermögens nach dem Krieg betreffende Archivgut, das im Landesarchiv in Nova Gorica aufbewahrt ist	50

Der Schutz der technischen Dokumentation

Daniela Juričič , Gabriel Gruber – anlässlich der 250 Jahreszahl des Geburts	52
Ivanka Zajc-Cizelj , Die Bauordnung für die Steiermark	55
Vida Berkopec , Die Bausechriften der Bezirksämter im Historischen Archiv in Celje	58
Hedvika Zdovec, Metka Plank , Die Baudokumentation im Bestand der Stadtgemeinde Celje 1850-1941	60
Karol Rustja , Technisches Archiv in der Eisenbahnwirtschaft Ljubljana	61
Aleksandra Pavšič-Milost , Technische Dokumentation der Wasserwirtschaftsorganisationen	65
Jedrt Vodopivec , Der Schutz und Möglichkeiten der Konservierung und Restaurierung der technischen Dokumentation	67
Bogdan Lekić , Die wissenschaftliche Forschungsarbeit in den Archiven	69
Marija Oblak-Čarni , Archive in Slowenien in den Jahren 1945-1950	83
Jelka Melik , Die Gerichtszuständigkeit und Strafverfahren auf erster Stufe in den Jahren 1874-1930	92
Saša Serže , Das Archivgut des Krainer Landesauschusses und das Jahr 1918	95

WICHTIGERES ARCHIVGUT IN HEIMISCHEN UND FREMDEN ARCHIVEN

Bogdan Lekić , Erinnerungsarchivgut und- literatur als historische Quellen	101
Matevž Košir , Slowenischer Eid der Bootsleute auf dem Fluß Sava	106
Branko Šuštar , Schulblatt – statistische Quelle betreffend die Schullen im Gebiet des Draubanats im Slowenischen Schulmuseum	107
Cvetko Zupančič , Poststempel der Laibacher Provinz – Innerkrain und Unterkrain unter italienischer und deutscher Okupation 1941-1945	108
Ivan Nemanič , Einige Interessantheiten über die Božidar Jakac Filme	110

AUS DER PRAXIS FÜR DIE PRAXIS

Marjan Dobernik, Jedrt Vodopivec , Der Schutz des Archiv-, Bibliothek- und Museumsgutes mit Betonung auf der Konservierung und Restaurierung (Beitrag zum Nationalprogramm)	112
Jože Žontar , Die Ausbildung für Bedürfnisse der Archive – Anläßlich des III. Kolloquiums des Komitees des Internationalen Archivrates für Berufsausbildung	125

Jurij Rosa , Pädagogische Tätigkeit im Landesarchiv in Nova Gorica	127
Vesna Gotovina , Bayerische Archivschule in München für die Arbeiter in öffentlichen Archiven, die vorher die höhere oder hohe Bildungsstufe erledigt haben	130
Ivan Nemanič , Evidentierung des Filmgutes im Osterreichischen Filmarchiv in Wien und aktuelle Problematik betreffend den Schutz des Bildgutes im Archiv der Republik Slowenien	133
AUS DER ARCHIVGESETZGEBUNG	
Vladimir Žumer , Vorschläge hinsichtlich der Archivdienstorganisation im System der Staatverwaltung der Republik Slowenien	137
Vesna Gotovina , Bayerische Archivgesetzgebung	139
Jovan Popović , Rechtliche Grundlagen hinsichtlich der Abgrenzung des Archivgutes in bestehender Gesetzgebung	141
TÄTIGKEIT IN DEN ARCHIVEN UND ARCHIVORGANISATIONEN	
Lilijana Vidrih – Lavrenčič , Bericht über die Beratung der Archivarbeiter Sloweniens in Zreče	150
Gašper Šmid , Der Rundtisch über die Verwendung des Archivgutes betreffend die Beschlagnahmen, Agrarreform und Nationalisierungen	151
Brane Kozina , Bericht über die Tätigkeit des Archivvereins Sloweniens (10. Februar 1988 – 21. Februar 1990)	152
Marija Oblak – Čarni , Die Tagung der jugoslawisch-italienischen Kommission in Rom, Juni 1990	154
Gašper Šmid , Bericht über den Besuch der ungarischen Archivarbeiter in Slowenien	155
Gašper Šmid , Besuch der slowenischen Archivarbeiter in Ungarn	156
Boris Rozman , Bericht über die Arbeit in Prager Archiven	156
Boris Rozman , Historische Zirkel in Grundschulen und das Archivgut	157
Milica Trebše – Štolfa , Archivgut in slowenischen Kulturvereinen in Kanada und in den Vereinigten Staaten von Amerika (Arbeitsbesuch in Kanada und VSA in den Tagen von 18. Juli bis 16. August 1990)	157
REZENSIONEN UND BERICHTE ÜBER PUBLIKATIONEN	
Verband der Kulturoorganisationen Kranj, Inventar, (1935), 1947 – 1980, Archivgut und Abhandlungen, Num. 10, Historisches Archiv Ljubljana, 1989, 96 Seiten, bereitet und geordnet von Mija Mravlja (Boris Rozman)	159
Die Schllaplattensammlung, Archivgutkataloge II, Landesarchiv Maribor, Maribor 1989, 101 Seiten (Boris Rozman)	160
Vlado Valenčič , Die Geschichte der Ljubljanaer Straßennamen, Partizanska knjiga Ljubljana, Ljubljana 1989, 260 Seiten (Sašo Radovanovič)	161
Zwei Heimaten, Abhandlungen über die Emigration, Wissenschaftlich-forschungszentrum der Slowenischen akademie der Wissenschaft und Künste, Institut für slowenische Emigration, Ljubljana 1990, 415 Seiten (Metka Gombač)	162
Der Sammelband der Pfarre Sv. Janez Krstnik in Ljutomer, Ljutomer 1990, 148 Seiten (Slavica Tovšak)	163
Diplomatische Dokumente – wichtige Quelle für Studien in Balkan (Nada Kobal)	164
Abhandlungen über die Nationalfrage in der Kommunistischen Partei Jugoslawiens im Jahre 1923, Dokumente im Zusammenhang mit Gestaltung des Föderativen Nationalprogramms der KPJ, Ljubljana 1990, Partizanska knjiga, 435 Seiten (Marjeta Adamič)	167
Daehauptprozeße (Forschungsbericht mit Dokumenten), Komunist, Ljubljana 1990, 1084 Seiten (Mateja Jeraš)	168
Milica Trebše – Štolfa , Slowenischer Kulturverein Simon Gregorčič 1959 – 1989, SCA, Toronto, Ontario, Kanada (Albert Pucér)	171
Serinium, Zeitschrift des Verbandes österreichischer Archivare, Wien, 1983, 1984, 1985, 1986, Hefte 29-35 (Majda Fieko)	172
Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 39, Graz 1989 (Nada Jurkovič)	176
Idrijski razgledi (Idrische Aussichten), XXXIV, 1989/1-2, 160 Seiten (Marjeta Čampa)	176
Primorska srečanja (Küstenlandbegegnungen), Nova Gorica, XV, 1990/112, 113 Seiten (Marjeta Čampa)	177
Osterreichische Osthefte, Jahrgang 32, Heft 1-2, Wien 1990 (Ivanka Uršič)	178
NEUE ERWERBUNGEN DER ARCHIVE	179
BIBLIOGRAPHIE DER ARCHIVARE	186
SYNOPSIS	192

članki in razprave

Povojni prisilni odvzemi zasebnega premoženja

Jože Žontar

V prispevku bomo obravnavali zaplembe, agrarno reformo, nacionalizacije in druge oblike prisilnega odvzema zasebnega premoženja v povojnem času v Sloveniji. Poudarek je na organih, ki so izvajali te odvzeme ter na postopkih odzemanja, to pa iz razloga, ker je prispevek namenjen predvsem tistim, ki imajo v zvezi s predvideno denacionalizacijo obilo dela z gradivom, ki je nastalo v povezavi s temi odvzemi. Njihov skupni imenovalec je neposredno povezan z izgradnjo novega družbenega reda, kakorkoli ga že imenujemo, zaradi česar so njegovi akterji zagovarjali tudi revolucionarne metode. Značilnost časa so številni predpisi, ki so urejali ta vprašanja, pogosto so jih spreminjali in dopolnjevali. Omenimo naj še to, da so dajali velik poudarek formalni pravilnosti postopkov, pri tem pa so odločbe pogosto slonele na neresničnih dejstvih, na neupoštevanju dejstev, ki so jih navajali prizadeti in na izsiljenih izjavah prič. Nadaljnje preučevanje prisilnih odvzemov bo moralo seveda odgovoriti tudi na vprašanje, kakšne so bile njihove ekonomske posledice, pa tudi kako so vplivali na spremembe v poklicni strukturi prebivalstva. Brez dvoma so v mnogočem spremenili podobo tedanje Slovenije. Upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da so povzročili odvzemi premoženja velike človeške pretrese in tragedije. Na to plat odvzemov je opozoril že pred mnogimi leti Anton Slodnjak, ko je v svoji knjigi Slovensko slovstvo ocenjeval delo Juša Kozaka iz leta 1947 Agrarna reforma.¹ Kot pripovednik je Kozak – tako Slodnjak – običal na površini dogajanja ter po zgledu ruskih socialističnih realistov (Mihail Šolohov) opisoval povojne zasebne in družbene spopade v dolenjskih vaseh, ne da bi se bil poglobljal v značaje in usode duševno in družbenopolitično razdvojenih ljudi.

Zaplembe, to je prisilno odzemanje zasebnega premoženja brez odškodnine, so izvrševali že med vojno partizanski organi. Tozadevne predpise, ki so jih izdali v Sloveniji, je objavil Makso Šnuderl v delu Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji.²

Od predpisov iz časa pred 9. majem 1945, uporabljali pa so jih tudi še nekaj časa po vojni, moramo izpostaviti dva. To je bila uredba o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1944. Izdal jo je Vrhovni štab NOV in POJ in se je nanašala na kazniva dejanja sodelovanja z okupatorjem in na kazniva dejanja zoper narod.³ Kot kazen je bila predvidena tudi zaplemba premoženja. Uredba se je uporabljala v po-

vezavi z zakonom o vrstah kazni z dne 10. julija 1945.⁴ Drugi predpis je bil odlok AVNOJ o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno od-tujile, z dne 21. novembra 1944.⁵ Po tem odloku je postalo državna lastnina »1) vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se je nahajalo na ozemlju Jugoslavije, 2) vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, ali ki so bili državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno, 3) vse imetje vojnih zločincev in njihovih pomagačev ne glede na njihovo državljanstvo, imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države.« Določbe tega odloka o začasnem upravljanju »imetja odsotnih oseb, ki so bile med okupacijo po sovražniku nasilno odvedene ali so same pobegnile ter imetja, ki je prešlo v last tretjih oseb pod pritiskom okupacijskih oblasti«, namreč s strani države, so bile z zakonom z dne 24. maja 1945⁶ kar zadeva imovino, ki so jo lastniki morali zapustiti med okupacijo ali pa so jo okupator ali njegovi pomagači odvzeli, v načelu razveljavljene. O vračanju takega premoženja je odločalo sodišče.

Predpisi, objavljeni po 9. maju 1945, so podrobneje določili še bolj pa razširili osnove za zaplembo premoženja. Te določbe so bile:

1) 4. in 10. člen zakona o kaznivih dejanjih zoper narod in državo z dne 25. avgusta 1945⁷, ki sta prevzela tudi vsebino dotedanjih predpisov glede kaznivih dejanj sodelovanja z okupatorjem in zoper narod.

2.) 4. člen zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast z dne 5. junija 1945⁸, ki se je nanašal na »namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni bilo mogoče označiti za vele-izdajo ali za pomoč okupatorju, pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti.«

3.) 28. člen zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. julija 1945,⁹ ki se je nanašal na nepremično imovino »tistih vojnih zločincev in narodnih sovražnikov, ki niso bili več živi ali pa so zbežali, imovina pa jim ni bila zaplenjena, ali pa samo delno.«

4.) 30. člen omenjenega zakona o zaplembi imo-

vine in o opravljanju zaplembe z dne 9. julija 1945, ki se je nanašal na imovino Nemškega rajha in njegovih državljanov ter na imovino oseb nemške narodnosti. Glede tega, koga je bilo šteti kot osebe nemške narodnosti, je moralo objaviti predsedstvo Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije junija 1945 posebno razlago.¹⁰

Zaplembo premoženja so izrekli, kadar je šlo za t.i. kazniva dejanja sodelovanja z okupatorjem oz. za kazniva dejanja zoper narod, vojaška sodišča in sicer do sprejema zakona o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v jugoslovanski vojski z dne 24. avgusta 1945¹¹ oz. zakona o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945.¹² V Sloveniji sta bili to vojaški sodišči ljubljanskega in mariborskega vojnega področja, in sicer kot redno, v velikih procesih pa kot izredno, prvo s senati v Ljubljani in Novem mestu, drugo s senati v Mariboru in Celju (poleg tega je delovalo še vojaško sodišče mesta Celja). Prvi večji proces se je začel pred vojaškim sodiščem v Ljubljani 23. junija 1945.¹³ Postopke, ki so bili pred vojaškimi sodišči ob njihovi ukinitvi avgusta 1945 v teku, in o katerih je bila izrečena sodba na prvi stopnji, so morala dokončati nova vojaška sodišča (divizijsko vojno sodišče v Ljubljani). Pred vojaškim sodiščem se je kazenski postopek uvedel z obtožnico tožilec pri vojaškem sodišču, večinoma na podlagi kazenske prijave OZNE. Kadar je zasedalo izredno vojaško sodišče, je obtožnico vlagal javni tožilec IV. armade. Pritožba je bila dopustna na višje vojaško sodišče Jugoslovanske armade.

Po sprejemu omenjenih zakonov avgusta 1945 so sodila v t.i. kaznivih dejanjih zoper narod in državo okrožna sodišča, v Sloveniji tedaj v Ljubljani, Novem mestu, Celju in Mariboru.¹⁴ Ljubljansko okrožno sodišče je imelo prvo obravnavo 22. septembra 1945. Postopek se je uvedel z obtožnico javnega tožilec. Naj omenimo, da se je organizacija javnih tožilcev, ki so imeli tedaj pristojnost ne le na področju sodstva, v tem času ravnala po organizaciji okrožnih narodnih odborov.¹⁵ Na sodbo je bila možna pritožba na Vrhovno sodišče v Ljubljani.

Za zadeve t.i. zločinov ali prestopkov zoper slovensko narodno čast je bilo ustanovljeno sodišče slovenske narodne časti, in sicer na podlagi zakona z dne 5. junija 1945,¹⁶ ter odpravljeno na podlagi zakona z dne 24. avgusta istega leta.¹⁷ Obstajalo je torej dobra dva meseca, imelo obravnave v senatu petih sodnikov po okrožjih in sicer praviloma na sedežih okrožnih narodnih odborov (izjemoma posebej v Kranju za kranjski okraj). Prva obravnava je bila v Ljubljani 4. julija 1945 in sicer proti članom konsulte, ki jo je postavil visoki komisar za Ljubljansko pokrajino 27. maja 1941.¹⁸ Postopek pred tem sodiščem se je uvažal z obtožnico javnega tožilec Slovenije na prijavo kateregakoli javnega tožilec, OZNE, odborov OF oz. narodnih odborov, lahko pa tudi posameznikov. Na izrečeno sodbo ni bila možna pritožba. Sodišče je izreklo veliko število sodb. Amnestija, objavljena istočasno z ukinitvijo sodišča slovenske narodne časti, se na odvzem premoženja ni nanašala.¹⁹

Kadar je šlo za t.i. vojne zločince in narodne sovražnike, če niso bili več živi ali pa so zbežali in ni

obstajala iz vojnega časa sodba o zaplembi njihovega premoženja, so izdajala odločbe oz. sklepe o zaplembi celotne premožne in nepremožne imovine okrajna sodišča. Za izdajo odločbe je zadoščalo poročilo oz. prijava okrajnega narodnega odbora, da je prizadeta oseba sodelovala z okupatorjem (npr. kot domobranec), da je ob osvoboditvi pobegnila, ali pa da je bila ustreljena. Objavljeno je bilo uradno tolmačenje, da sodišče ni dolžno preiskovati, ali je bil obdolženi dejansko ustreljen, ubit ali je padel, pobegnil ali umrl, ker da so za to izključno pristojni narodni odbori.²⁰

Za izvrševanje zaplembe imovine Nemškega rajha in njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti so morali okrajni narodni odbori (v mestih na stopnji okraja ali okrožja pa mestni narodni odbori) postaviti okrajne (mestne) zaplembne komisije. Sestavljali so jih trije člani, po dva predstavnika pristojne uprave narodne imovine in po en predstavnik za notranje zadeve okrajnega narodnega odbora.²¹ Komisije so izdajale odločbe o zaplembi celotnega premoženja, premožnega in nepremožnega, na podlagi uradno zbranih podatkov okrajnega narodnega odbora. Ker je bilo v zaplembo imovine Nemškega rajha, njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti šteto tudi premoženje, ki so ga lastniki po 6. aprilu 1941 odtujili, je komisija za upravo narodne imovine pri predsedstvu Narodne vlade Slovenije z razglasom z dne 18. septembra 1945 pozvala prizadete, da ji prijavijo vse take primere najkasneje do 15. oktobra tega leta.²² Zoper odločbo okrajne (mestne) komisije je bila možna pritožba na okrožno oz. federalno zaplembno komisijo. Komisije, katerih imenovanje je bilo objavljeno v Uradnem listu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije z dne 26. septembra 1945,²³ bi morale končati svoje delo do 15. septembra 1945, a so jim podaljšali rok do 15. novembra tega leta (zakon z dne 11. septembra 1945)²⁴, ponekod pa so delo opravljale ali pa so bile na novo imenovane še v letu 1946.²⁵

V primerih zaplembe na podlagi zakona z dne 9. julija 1945 imovina torej ni bila odvzeta na podlagi kazenskega postopka, šlo je samo za odločbo.

Glede obsega zaplembe razpolagamo s podatkom, ki ga je navedel Ivan Maček leta 1948. Po nepopolnih podatkih naj bi obsegal državni sektor v LRS, ki je nastal na podlagi ekspropriacije domačih in deloma tudi tujih kapitalistov v letu 1945 69% vsega investiranega kapitala v industriji. Sekvestrirana podjetja so predstavljala še nadaljnjih 17% tega kapitala. Skupna površina zaplenjenih zemljišč pa je po ugotovitvah Božidarja Zakrajška znašala 152.334 ha.²⁶

V nadaljevanju bomo govorili o postopku izvršitve zaplembe. Podrobnejša navodila je vsebovala že omenjena odredba ministrstva za pravosodje z dne 9. julija 1945. Zaplembo so izvrševala okrajna sodišča, ki so jih do objave zakona o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945 vodili delegati ministrstva za pravosodje. Ta so najprej izvedla popis in cenitev premoženja, o čemer so sestavili zapisnik ter izvzela iz zaplembe premoženje, nujno potrebno za preživljanje obsojenca in njegove družine.

V primerih zaplembe imovine Nemškega rajha in njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti pa je opravila popis in cenitev premoženja komisija za upravo narodne imovine. Nato je izdalo okrajno sodišče sklep o prenosu imovine v državno last in odredbo o vpisu zaplembe v korist DFJ oz. FLRI v zemljiški knjigi, odredbo o vpisu zaplembe v trgovinskem registru pa okrožno sodišče. Okrajno sodišče je tudi pozvalo upnike, da prijavijo morebitne terjatve (z objavo v uradnem listu).²⁷ Osebe, ki so jih opredelili kot nemške državljane ter osebe nemške narodnosti, so v mesecu decembru 1945, deloma pa še v začetku leta 1946, tudi izselili. Še pred pričetkom postopka zaplembe je lahko sodišče izdalo sklep o prehodu imovine v začasno upravljanje pristojne uprave narodne imovine, pogosto pa je prihajalo do odvzemov premoženja mimo sklepov sodišča, ne le s strani uprav narodne imovine marveč tudi s strani drugih. Zato je bil na anketi, ki jo je sklicalo predsedstvo federalne Komisije za upravo narodne imovine dne 23. maja 1945 sprejet sklep, da bo komisija ukrenila vse potrebno, da bodo vsi nadrejeni organi, zlasti pa vojaške komande, narodna zaščita in OZNA informirani o tem, da se izognejo vsakemu bodočemu poseganju v upravo narodne imovine. Ni čudno, da imamo iz tega časa pogodbe, s katerimi so lastniki brezplačno odstopili podjetje državi, v upanju, da si zagotovijo vsaj pogoje za preživetje.²⁸

Težišče izvajanja zaplemb je bilo na okrajnih upravah narodne imovine. Bile so podrejene okrožnim upravam ter federalni komisiji za upravo narodne imovine ter so imele zelo široka pooblastila in obsežen upravni aparat. Uprave so poizvedovale in ugotovljale podatke o imovini, ki je prihajala v poštev za odvzem, zbirale prijave, predhodno zavarovale in popisovale imovino, zbirale podatke o t.i. narodnih zločincih, ubežnikih in likvidiranih, optantih in osebah nemškega državljanstva in nemške narodnosti, zbirale gradivo za okrajne zaplembe komisije, odvezemale nemško imetje na podlagi odločb okrajnih zaplembnih komisij, prevzemale imovino, ki so jo zaplenila sodišča, odvezemale in popisovale imovino odsotnih oseb, ki je spadala pod sekvester, upravljale zavarovano, zaplenjeno oz. sekvestrirano imovino ter izročale imovino novim uporabnikom.²⁹ Uprava ljudske imovine za okrožno mesto Ljubljana se je 9. marca 1946 pritoževala, da je morala sama napraviti prijave na sodišče za zaplembe imovine t.i. vojnih zločincev in narodnih sovražnikov, ki so bili med vojno ustreljeni, ubiti, so umrli ali zbežali, čeprav so bili to dolžni storiti četrti ljudski odbori.³⁰ Vodstvo in nadzor nad narodno imovino so s predpisi, ki so izšli do srede leta 1945 poverili resornim zveznim ministrstvom.³¹ Tudi na ravni federalnih enot in okrajev so v naslednjih mesecih upravo posameznih vrst imovine prenesli na odgovarjajoča ministrstva oz. oddelke narodnih odborov, uprava nezazidanih zemljišč in kmetijskih posestev pa je prešla na okrajne komisije za agrarno reformo (zemljiški sklad). Na podlagi pravilnika o organizaciji državne uprave narodne imovine z dne 16. avgusta 1945³² so začeli upravo narodne imovine reorganizirati. Njeno uklinjanje se je zavleklo v leto 1947.

Pri okrajnih ljudskih odborih so postavili odseke za ljudsko imovino, ki so jim ostale premoženjsko-pravne zadeve. Vzporedno z reorganizacijo uprave narodne imovine je potekala tudi delitev njenih arhivov med organe, na katere so prenesli upravljanje narodne imovine, gradivo, potrebno za evidence in v tožbah v zvezi z imovino, pa so izročili odsekom za ljudsko imovino. Tožbe so trajale zelo dolgo časa. Kot posledica številnih reorganizacij političnih teritorialnih enot oz. družbenopolitičnih skupnosti je tudi gradivo o zaplembah prehajalo od organov enih enot na druge, se delilo in združevalo glede na teritorialne spremembe.

Delo ljubljanske mestne uprave narodne imovine (do srede leta 1947) ponazarjajo naslednji podatki o dotedanjih zaplembah premoženja na območju mesta. Mestna zaplembna komisija je izdala 2255 odločb o zaplembi nemškega imetja, od tega 119 imetnikov ni imelo premoženja, 258 odločb pa je bilo razveljavljenih. Obsojenih ali pobeglih oseb, ki jim je sodišče izreklo kazen zaplembe, je bilo 1412, od teh 340 oseb ni imelo premoženja.³³

Večina zaplemb je bila sredi leta 1947 končana. Še vedno pa so prihajali predlogi za zaplembo premoženja oseb, ki so pobegnile ali pa glede katerih so naknadno ugotovili, da so pobegnile ali da so bile likvidirane. V velikem zaostanku so bila sodišča glede izvrševanja zaplemb. Ta so morala po sklenitvi mirovne pogodbe z Italijo 15. septembra 1947 izdajati še odločbe o prehodu italijanskega premoženja na ozemlju Jugoslavije v last FLRI (na podlagi zakona, sprejetega dne 4. maja 1948).³⁴

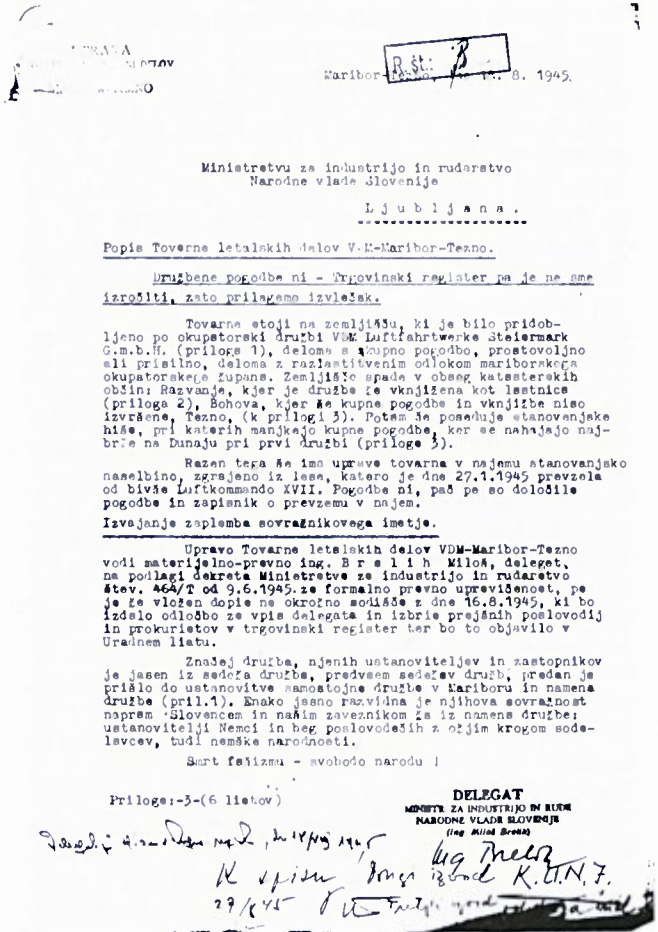
Po sprejemu ustave FLRI v začetku leta 1946 so potrdili, delno spremenili in dopolnili zakonodajo, ki smo jo navajali v zvezi z zaplembami, vendar te spremembe oz. dopolnila niso več bistveno vplivala na potek zaplemb. Omenimo naj zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo z dne 16. julija 1946³⁵, zakon o zaplembi premoženja in o izvrševanju zaplembe z dne 27. julija 1946³⁶ ter zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno last in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb z dne 31. julija 1946.³⁷ V ta sklop sodi tudi dopolnjeni zakon o odvzemu državljanstva oficirjem in podoficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, pripadnikov vojaških formacij, ki so služili okupatorju in pobegnili v inozemstvo ter osebam, ki so pobegnile v inozemstvo po osvoboditvi.³⁸ Prevzel je del materije, ki je bila prej vsebovana v zakonu o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe na podlagi določbe, da ima izguba državljanstva za posledico zaplembo celotnega premoženja. Omeniti moramo še dve obliki odvzemanja zasebnega premoženja, ki so se ga posluževali v povojnem času. Dopolnjeni zakon o odvzemu vojnega dobička, pridobljenega v dobi sovražnikove okupacije z dne 24. junija 1946³⁹ je predvidel prisilno izterjanje denarnih zneskov vojnega dobička, tako da so odvzeli določeno imovino »vojnemu dobičkarju«. Za vojni dobiček je štel ves presežek premoženja, ki ga je imela fizična ali pravna oseba na dan 9. maja 1945 več kot na dan 6. aprila 1941, kolikor je bil rezultat gospodarskega ali drugega poslovanja med vojno ali je bil pridobljen na podlagi špekulacij in je presežek 25.000

din. Sklepe o odvzemu vojnega dobička so izdajala okrožna sodišča.

Zakon o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 23. aprila 1945, ki ga je nadomestil zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 11. julija 1946⁴⁰ je predvideval tudi kazen zaplembo imovine. Za nedopustno špekulacijo je štel zakon iz leta 1945 vsako gospodarsko delovanje, ki mu je bil namen, da se izkoristijo izredne razmere, nastale zaradi vojnega stanja in posledic fašistične okupacije in tako doseže nesorazmerna imovinska korist na škodo narodnih koristi, kot sabotaža pa je štelo vsako dejanje oz. opustitev dejavnja z namenom, da bi se oviralo, onemogočilo ali spravljalo v nevarnost pravilno in hitro poslovanje gospodarskih in prometnih podjetij (obratov) ali kmetijskih gospodarstev, kakor tudi vse, kar bi moglo škodovati koristim narodnega gospodarstva ali državni gospodarski politiki. Zakon iz leta 1946 navaja številne primere nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže. Kazen zaplembe so izrekala okrajna, če je šlo za smrtno kazen, pa okrožna sodišča. Na številnih procesih proti t.i. saboterjem, črnoborzijancem in špekulantom je bilo leta 1947 obsojenih preko 4000 oseb, od katerih mnogi tudi na zaplembo premoženja.⁴¹

Na podlagi same ustave (14. člen ustave FLRJ z dne 31. januarja 1946 oz. 13. člen ustave LRS z dne 16. januarja 1947) so bila razglašena za splošno ljudsko premoženje vsa rudna in druga bogastva v zemlji, vode, v številni mineralne in zdravilne vode, viri naravne sile, sredstva železniškega in zračnega prometa, pošta, brzozjav, telefon in radio. Na ta način so bili vsi ti premoženjski objekti oz. pravice odvzeti privatnim lastnikom oz. upravičencem in so prešli na podlagi same ustave v splošno ljudsko premoženje. To je predstavljalo začetek nacionalizacije, odvzema premoženja na podlagi odškodnine. Z zakonom o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij z dne 5. decembra 1946⁴² so bila razlašena vsa zasebna gospodarska podjetja iz 42 gospodarskih panog, ki so bila do tega dne z ukazi prezidija zvezne ljudske skupščine oz. z ukazi prezidijev ljudskih skupščin republik razglašena za podjetja splošnega državnega pomena ali za podjetja republiškega pomena.⁴³ S tem zakonom so prešla v državni sektor velika podjetja, ki so bila v rokah t.i. zavezniškega in nevtralnega kapitala, poleg tega pa še večje število srednjih in manjših industrijskih podjetij. Nacionalizacija je zajela tudi veletrgovine. Za pravilno oceno prve nacionalizacije pa je treba poudariti, da je – kot smo že omenili – velik del podjetij v celoti ali delno postal državna last že z zaplembami. Zato so te zaplembe imenovali tudi »patriotična nacionalizacija«, ker je bil tedaj – po besedah Ivana Mačka – razlaščen »doberšen del nekoč vladajoče buržoazije zaradi svojega nacionalnega izdajstva, v katero so jo privedli njeni reakcionarni razredni interesi.«⁴⁴ Opozoriti moramo na pogoste primere, ko je bilo premoženje deloma zaplenjeno, deloma pa nacionalizirano.

Z drugo nacionalizacijo z dne 28. aprila 1948⁴⁵ so bila podržavljena vsa preostala privatna indu-

strija, kreditna in zavarovalna podjetja, rudarska podjetja, samostojne elektrarne, vinske kleti, skladišča s površino nad 70 m², lastniki prevoznih sredstev, hoteli, privatne bolnice in sanatoriji ter kinematografi. Določena so bila z ukazi, s katerimi so bila proglašena kot podjetja, pomembna za zvezno ali republiško gospodarstvo.⁴⁶ Izdal jih je prezidij ljudske skupščine LRS na predlog vlade LRS. Ukazi so bili objavljeni istočasno z zakonom, lahko pa so prezidiji republiških ljudskih skupščin še tri dni po sprejemu zakona izdajali take ukaze, podjetja pa niso smela imeti značaja obrti. Skupno naj bi tedaj v Sloveniji prešlo v državni sektor 769 podjetij. Po oceni Ivana Mačka naj bi se »prav z nacionalizacijo večjih in moderneje opremljenih mlinskih podjetij, žag z modernimi polnojarmeniki, večjih trgovskih skladišč in vinskih kleti itd. slovenske kmečke delovne množice osvobodile velikega dela tistih tipičnih slovenskih vaških kapitalistov, ki so v raznih oblikah, npr. z visokimi mlin-skimi mericami, s špekulantsko trgovino, z nakupom lesa od kmetov itd. leta in leta izkoriščali revnega in srednjega kmeta.«⁴⁷

Odškodnina, ki naj bi jo dala država lastnikom nacionaliziranih podjetij, naj bi bila v vrednosti čistih aktiv nacionaliziranega premoženja, kolikor so znašala na dan prevzema. Izplačali bi jo v državnih obveznicah.

Postopek nacionalizacije je bil v tajnosti natan-

REPUBLIKANSKA ZAPLEMENNA KOMISIJA
MESTNA ZAPLEMENNA KOMISIJA
v Mariboru
Opr. št. 1866

R. št.:

Utemeljitev

Na podlagi uradnih podatkov (potrdila, izveze, priravnja, priravnja itd.)
Urednega potrdila MOO v Mariboru s dne 24. 8. 1946. št. 1866.

REPUBLIKANSKA ZAPLEMENNA KOMISIJA
Mestna

je na osnovi čl. 1, točka 1 in 2 Odloka AVNOJA s dne 21. novembra 1946 o prelohu sovražniškega
imeta v državno last izdala proti nemškemu Reichu — državljanu nemškega Reicha — osebi
nemške narodnosti [1] **Gertraud v. D. M. Terbo-Dobreve**

Odločbo

- I. Vse imetje nemškega Reicha, nahajajoča se v [] ali kjerkoli v območju D. F. J. (je štalo v državno last).
- II. Vse imetje [] **Gertraud v. D. M. Terbo-Dobreve**, bivališča: **Terbo-Dobreve, vse nepremičnine in premičnine nahajajoča se v [] in [] Dobrove, vse nepremičnine in premičnine v svoji celoti, prodaja, selogami ter vse morebitne pravice.**
ali kjerkoli v območju D. F. J. ali v inozemstvu je prešlo v državno last.
- III. Odreja se vpis zaplembe v prid države v javnih knjigah:
 - a) v zemljiški knjigi pri okrajnih narodnih sodiščih **Maribor**
 - b) v trgovinskih — sadružnih registrih pri okrajnih narodnih sodiščih **Maribor**
- IV. Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku osmih dni po dostavitvi in sicer na okrajno, odnošen federalno zaplemeno komisijo, ki jo je vložiti pisмено pri podpisani komisiji []

Thalder

je ugotovljeno:
1. da ga se imetje ~~zavzelo~~
2. da je agrarj imenovani državljan nemškega Reicha) — oseba nemške narodnosti [1]
Zato je gornja odločba v smislu čl. 1, točka 1 in 2 Odloka AVNOJA s dne 21. novembra 1946 utemeljena.

Sicri listinu
v Mariboru dne 24. 8. 1946
REPUBLIKANSKA ZAPLEMENNA KOMISIJA
MESTNA ZAPLEMENNA KOMISIJA
Maribor

- 1. Lastniku, odnošen pobilščancu; v primeru odnošenosti posebnemu skrbniku na tlin, ki ga postavi zaplemena komisija;
- 2. Komleži za upravo narodnega imetja v Ljubljani;
- 3. Okrajnemu narodnemu sodišču v svrhu vpisa v zemljiško knjigo;
- 4. Okrajnemu narodnemu sodišču v primeru, da je potreben vpis v trgovski — sadružni register;
- 5. Okrajnemu javnemu sodišču;
- 6. Ministrstvu, ki upravlja prizadeto imetje: **Čeh Otomilj, Hvala Alfred, i. r. Veseliga Jozef, i. r.**
- 7. Okrajni upravi narodnega imetja.

Odprek je ločen
za zaplemeno komisijo:

Čeznja zaplemena odločba je glasno ročito prebrana v Ljubljani
s dne 18 aprila 1946 opr. št. 309/M-12 pravomarno.
Maribor, dne 13 junija 1946.

Na: Kmetovo zaplemeno komisijo:

MINISTRSTVO ZA INŽENJERSKI IN RUDARSTVO

Dob: []

134

čno pripravljen in v obeh primerih približno enak. Priprave na drugo nacionalizacijo so se pričele že konec leta 1947. Istega dne, ko je bil sprejet zakon, so opravili prevzem. Vnaprej zaupno imenovani delegati ministrstva (po zakonu iz leta 1948 začasni upravitelji, ki so bili imenovani z dekreti predsedstva vlade) so morali na dan nacionalizacije izvršiti popis vsega premoženja, premičnega in nepremičnega ter pravice in obveznosti podjetja. O prevzemu so sestavili zapisnik, ki ga je moral podpisati tudi dotedanji lastnik, nakar je moral delegat ministrstva oz. začasni upravitelj poskrbeti za nemoteno nadaljevanje dela v podjetju. Redkokdaj so dotedanji lastniki upali odkloniti podpis. Dolgotrajno je bilo reševanje izločitvenih zahtevkov bivših lastnikov. Lastninske pravice ter druge pravice z dotedanjega lastnika na državo so morala prenesti okrajna sodišča in drugi organi na zahtevo pristojnega operativnega upravnega voditelja podjetja. Tretja nacionalizacija z dne 28. decembra 1958⁴⁸ je zajela najemne zgradbe in gradbena zemljišča, to je najemne stanovanjske hiše in najemne poslovne zgradbe, gradbena zemljišča v mestih in naseljih mestnega značaja. Za izvedbo te nacionalizacije so bile pri občinskih ljudskih odborih ustanovljene komisije za nacionalizacijo. Pritožbe so šle na komisije za nacionalizacijo pri okrajnih ljudskih odborih. Že v letu 1945 je bil izdan zakon o agrarni refor-

mi in kolonizaciji, 23. avgusta zvezni⁴⁹ in na njegovi podlagi 17. decembra 1945 še federalni zakon o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji.⁵⁰ Z njim so bila razlaščena brez odškodnine z vsemi zgradbami in napravami, živino in premičninami veleposestva, zemljiška posestva bank, podjetij, delniških družb in drugih zasebnih pravnih oseb, zemljiška posestva cerkva, samostanov in verskih ustanov nad 10 ha (izjemoma so lahko ustanove z večjim družbenim ali zgodovinskim pomenom obdržale do 30 ha obdelovalne zemlje in do 30 ha gozda), proti odškodnini pa zemljiška posesta lastnikov, ki po svojem glavnem poklicu niso bili kmetje in sicer tako, da so lastniku pustili 3 ha zemlje oz. 5 ha gozda v predelih, kjer ni bilo obdelovalne zemlje, nadalje zemljiška posesta kmetov, katerih skupna površina obdelovalne zemlje in gozda je presegala 45 ha. Pri tem so šteli lastnike kmetij, ki so imeli npr. tudi mesarijo, da po svojem glavnem poklicu niso kmetje. Za razlaščeni presežek zemlje je bila določena odškodnina v višini enoletnega hektarskega donosa. Predpis, ki naj bi ga izdal minister za kmetijstvo glede načina ugotavljanja donosa, ni izšel nikoli. Razlaščena zemlja je prešla v zemljiški sklad agrarne reforme, s katerim je razpolagalo ministrstvo za kmetijstvo. Agrarno reformo, ki je bila v glavnem zaključena do konca leta 1946, je izvajalo ministrstvo za kmetijstvo s pomočjo 5 okrajnih in 28 okrajnih komisij za agrarno refor-

mo, ki jih je imenovalo z odločbo z dne 16. januarja 1946.⁵¹

Glavna naloga pri izvajanju agrarne reforme so imele okrajne komisije. Zbirale so (s sodelovanjem okrajnih in krajevnih ljudskih odborov) podatke o zemljiških posestvih, ki so jih razlastili, sklicevale komisijske razprave, na katerih so ugotavljali posestno stanje, izdajale odločbe o razlastitvi (pritožba je bila možna na okrožno komisijo), s posebno odločbo določale odškodnino, kadar je bila po zakonu predvidena ter izdajale odločbe o dodelitvi zemlje. Okrajna sodišča so morala izdati sklep o prepisu zemljišč v zemljiški knjigi na novega lastnika.

V zvezi z agrarno reformo moramo opozoriti še na zakon o razlastitvi posestev, ki so jih obdelovali koloni in viničarji⁵², in ki je bil sprejet istočasno z zakonom o agrarni reformi. Ta posestva so bila razlaščenca z zgradbami, napravami ter živim in mrtvim inventarjem praviloma brez odškodnine. Organi z izvedbo tega zakona so bili isti kot pri agrarni reformi.

Božidar Zakrajšek omenja, da so določila zakona o agrarni reformi v Sloveniji, razen na Primorskem, zajela 2842 kmetijskih gospodarstev s skupno površino 150.669 ha. Podatek se le malo razlikuje od tega, kar je navedel Ivan Maček na II. kongresu KPS leta 1948, namreč, da je reforma zajela v agrarni sklad ok. 75000 ha obdelovalne zemlje, to je 9,4% vse obdelovalne zemlje v Sloveniji, ok. 29000 ha pašnikov in ok. 50000 ha planin, kar je predstavljalo 13 oz. 6% celotnega fonda. Pomembnejša sprememba pa je nastala v gozdni posesti, saj je v agrarni sklad prišlo 25% vseh gozdnih površin. Četudi ni bistveno spremenila posestne strukture v kmetijstvu, pa je agrarna reforma po besedah Ivana Mačka vendarle pomenila »hud udarec kapitalističnim elementom na vasi. Njihova ekonomska moč v Sloveniji ni bila prvenstveno v posesti obdelovalne zemlje, temveč predvsem v gozdni in vinogradniški posesti, v istočasnem udejstvovanju v trgovini, predvsem v lesni, vinski, hmeljarski ter v gostilniški, mesarski in žagarski obrti. Izvajanje agrarne reforme je kapitalističnim elementom razbilo takšne kombinacije gospodarskega udejstvovanja. V večini primerov jim je bila zemlja odvzeta, pozneje pa jih je zadela še nacionalizacija ali pa so bili primorani opustiti trgovino, gostilno in podobno, kar je bilo dotlej glavno sredstvo špekulacije in eksploatacije.«⁵³ Še posebej je agrarna reforma prizadela Cerkev.

Leta 1949 se je pričelo tudi prisiljevanje kmetov za vstop v kmetijske obdelovalne zadruge. Edvard Kardelj je že leta 1947 v članku Kmetijsko združništvo v planskem gospodarstvu zapisal, da bomo s tem med drugim odprli »edino možno pot h končnemu obvladanju ostankov kapitalistične eksploatacije malega in srednjega kmeta k likvidaciji splošne gospodarske zaostalosti naše vasi.« V govoru v Litostroju 3. septembra 1947 je še poudaril, da »postaja združništvo orožje ljudske demokracije.«⁵⁴

Temeljni zakon o kmetijskih zadrugah z dne 6. junija 1949⁵⁵ je predvidel kot najvišjo obliko kmečkih obdelovalnih zadrug način, da vložijo združ-

niki kot delež svojo zemljo in jo izročijo v skupno združno last. Nižja oblika kmetijskih obdelovalnih zadrug pa je bila ta, da so združniki zemljo, ki so jo vložili kot delež, obdržali in da so bili upravičeni do zakupnine in obresti od zemlje, čemur so se lahko tudi odpovedali. Pozorni moramo biti na razne pogodbe, s katerimi so dajali kmetje v najem kmetijski zadrugi svoja zemljišča npr. za dobo 10 let in sicer za prvih pet let brezplačno, za nadaljnjih pet let pa za plačilo najemnine po dogovoru, ki se bo sklenil naknadno po preteku prvih petih let. Znano je, da so bile taka pogodbe na razne načine izsiljene. Neuspeh pri kmečkih obdelovalnih zadrugah je imel posledico, da je bil z zakonom o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja in dodeljevanju zemlje kmetijskim organizacijam z dne 27. maja 1953⁵⁶ določen zemljiški maksimum. Kmetom je bila zajamčena lastninska pravica na obdelovalnem kmetijskem zemljišču v izmeri največ 10 ha na gospodarstvo. Prisilni značaj so imele tudi komasacije kmetijskih zemljišč na podlagi zakona z dne 26. novembra 1957,⁵⁷ ki so dosegle višek in v glavnem tudi konec v letih 1962–64. Zdenko Čepič ugotavlja, da je bil prav na področju kmetijstva opazen največji sovjetski vpliv in prenašanje njihove prakse, ko je šlo za kolektivizacijo zemlje.⁵⁸

Za konec naj omenimo še osnovni zakon o razlastitvah z dne 1. aprila 1947⁵⁹, ki je bil večkrat spremenjen in dopolnjen, zanj pa velja v načelu drugična oznaka kot za doslej obravnavane predpise, ker je bil predviden kot osnova za odvzem premoženja iz razlogov splošne koristi.

OPOMBE

1. Ljubljana 1968, str. 437. — 2. Ljubljana 1949, 240 str. — 3. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 13: Dokumenta CKKP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, 1. maj – 31. avgusta 1944, Beograd 1982, str. 174 – 185. — 4. Ur. list DFJ, št. 48/45. — 5. Ur. list DFJ, št. 2/45. Prim. Zdenko Čepič, Prispevek k proučevanju ekonomskih vidikov revolucije v obdobju NOB, Prispevki za novejšo zgodovino XXVII, Ljubljana 1987, št. 1–2, str. 133–161. — 6. Ur. list DFJ, št. 36/45. — 7. Ur. list DFJ, št. 66/45. — 8. Ur. list SNOS in NVS, št. 7/45. — 9. Ur. list DFJ, št. 40/45 – Razveljavljen z zakonom o izvršitvi kazni, varnostnih ukrepov in vzgojnih poboljševalnih ukrepov, Ur. list FLRJ, št. 47/51. — 10. Ur. list DFJ, št. 39/45. — 11. Ur. list DFJ, št. 65/45. — 12. Ur. list DFJ, št. 67/45. — 13. Slovenski poročevalec z dne 25.6.1945. — 14. Uredba o ustanovitvi narodnih in likvidaciji dosedanjih sodišč v Sloveniji z dne 21.9.1945, Ur. list SNOS in NVS št. 37/45. — 15. Prim. odlok o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožila Demokratične federativne Jugoslavije z dne 3.2.1945, Ur. list DFJ, št. 4/45 ter zakon o javnem tožilstvu z dne 22.7.1946, Ur. list FLRJ, št. 60/46. — 16. Ur. list SNOS in NVS, št. 7/45. — 17. Ur. list SNOS in NVS, št. 29/45. — 18. Slovenski poročevalec z dne 5.7.1945. — 19. Ur. list SNOS in NVS, št. 29/45. — 20. Avtentično tolmačenje zakona o zaplembi in o opravljanju zaplembe z dne 3.8.1845, Ur. list DFJ, št. 56/45. — 21. 30. člen zakona o zaplembi in o opravljanju zaplembe, Ur. list DFJ, št. 40/45. — 22.

Ur. list SNOS in NVS, objave, str. 60. — 23. Ur. list SNOS in NVS, št. 38/45. — 24. Ur. list DFJ, št. 70/45. — 25. Objava o razrešitvi in imenovanju nove tročlanske okrožne oziroma okrajne komisije za izdajo odločb o podržavljenju nemškega imetja z dne 26.6.1946. Ur. list SNOS in NVS, št. 49/46. — Odločba o zaplembi premoženja Ivana Kržišnika z dne 15.3.1946, Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Školji Loki, OLO Školja Loka, premoženjske zadeve. — 26. Ivan Maček, Pripombe k razvoju socialističnega sektorja v naši industriji, v: O graditvi socialističnega gospodarstva v Federativni republiki Jugoslaviji, Gradivo za strokovne izpite, Sekretariat vlade LRS za personalno službo, Ljubljana 1950, str. 204. — Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 889. — 27. Objave v Ur. Listu SNOS in NVS od priloge k 41. kosu z dne 6.10.1945 dalje. — Odredba o objavljanju sodnih objav o zaplembi imovine z dne 12. januarja 1946. Ur. list FLRJ, št. 17/46. — 28. Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 29. Pravilnik za poslovanje okrožne uprave narodne imovine za okrožno mesto Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 30. Poročilo o stanju uprave ljudske imovine za okrožno mesto Ljubljana, 9.4.1946, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 31. Odločbe z dne 26.4.1945, Ur. list DFJ, št. 28/45; 12.5.1945, Ur. list DFJ, št. 33/45; 15.6.1945, Ur. list DFJ, št. 42/45. — Na ravni okrajev so trgovske obrate prenesli na oddelek za trgovino in preskrbo, obrtne obrate na oddelek za industrijo in obrt, zgradbe na upravo zgradb in zemljišč, finančne zadeve pa na finančni oddelek. — 32. Ur. list DFJ, št. 63/45. — 33. Referat o poslovanju odseka za ljudsko imovino pri občem oddelku MLO, po 15.7.1947, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO, premoženjske zadeve. — 34. Ur. list FLRJ, št. 38/48. — 35. Ur. list FLRJ, št. 59/46. — 36. Ur. list FLRJ, št. 61/46. — 37. Ur. list FLRJ, št. 63/46. — 38. Ur. list FLRJ, št. 86/46. — 39. Ur. list FLRJ, št. 52/46. Osnovni zakon z dne 24.5.1945, Ur. list DFJ, št. 14/45. — 40. Ur. list DFJ, št. 26/45, Ur. list FLRJ, št. 56/46. — 41. Zgodovina Slovencev, str. 895 (Božidar Zakrajšek). — 42. Ur. list FLRJ, št. 98/46. — 43. Za splošna državna podjetja Ur. list FLRJ, št. 59/46 in več individualnih odločitev, za republiška podjetja Ur. list LRS, št. 60/46, 66/46, 76/46 in 79/46. — 44. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 203. — Zdenko Čepič, Nekateri značilnosti gospodarske politike v obdobju 1945–1952, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXXV, Ljubljana 1985, št. 1–2, str. 148. — 45. Ur. list FLRJ, št. 35/48. — 46. Ur. list LRS, št. 18/48, 19/48, 20/48, 31/48. — 47. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 205. — 48. Ur. list FLRJ, št. 52/58. — 49. Ur. list DFJ, št. 64/45, Ur. list FLRJ, št. 24/46. — 50. Ur. list SNOS in NVS, št. 62/45, Ur. list LRS, št. 30/46. — 51.

Ur. list SNOS in NVS, št. 7/46. — 52. Ur. list SNOS in NVS, št. 62/45. — 53. Zgodovina Slovencev, str. 889. — O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 191. — O agrarni reformi prim. tudi prispevek Zdenka Čepiča v Enciklopediji Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 20. — 54. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 352–354. — 55. Ur. list FLRJ, št. 49/49. — O prisili za pristop h kmečkim obdelovalnim zadrugam na območju Kranjske občine prim. prispevka Pavla Šubica, Razvoj kmetijstva v občini Kranj (1900–1953), Kranjski zbornik 1985, str. 181–184 ter Nade Holynski, Kmetijstvo na območju Šenčurja in sosednjih vasi v letih 1945 do 1980, Kronika 35, 1987, št. 1–2, str. 86. — 56. Ur. list FLRJ, št. 22/53. — 57. Ur. list LRS, št. 43/57. — 58. Zdenko Čepič, Nekateri značilnosti, str. 158. — 59. Ur. list FLRJ, št. 28/47.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Zwangsabnahmen des Privateigentums nach dem Krieg

Jože Žontar

Der Beitrag behandelt die Grundlagen, worauf nach dem Krieg Abnahmen des Privateigentums von Personen durchgeführt wurde, denen feindliches Handeln während des Krieges vorgeworfen wurde, die Organe, die die Beschlagnahmeentschlüsse ausstellten, die Verfahren der Beschlagnahmedurchführung und die Tätigkeit der Volksvermögensverwaltung. Gesondert werden die Eigentumsbeschlagnahmen aufgrund des Gesetzes zur die Kriegsgewinnabnahme und des Gesetzes zur Abschaffung unzulässiger Spekulation und Wirtschaftssabotage erörtert (1946).

In den Jahren 1946 und 1948 folgte die Nationalisierung der privaten Wirtschaftsunternehmen, inwiefern sie teils oder völlig schon durch Beschlagnahme zum Staatseigentum geworden ist.

Die dritte Nationalisierung in 1958 umfaßte Mietgebäude und Baugrundstücke. In 1945 wurde das Gesetz zur Agrarreform und Kolonisierung erlassen. In 1949 begann man die Landwirte zu zwingen, in die bäuerliche Bearbeitungsgenossenschaften einzutreten. Als das nicht gelungen ist, wurde mit Gesetz über die landwirtschaftlichen und Grundfonds des allgemeinen Volksvermögens und die Grundzuteilung den landwirtschaftlichen Organisationen im Jahre 1953 das Grundmaximum von 10 ha des Bearbeitungslandes auf einen Haushalt festgesetzt. Binen Zwangscharakter hatten auch die Zusammenlegungen der landwirtschaftlichen Grundstücken aufgrund des Gesetzes von 1957.

Komisija za upravo narodne imovine in zaplembe imetja Nastanek in organizacija KUNI

Branko Radulović

Konfiskacija ali zaplemba je prisilni odvzem celotne imovine ali pa točno določenega dela v korist države, brez vsake odškodnine. Zaplembe so se kot prva oblika prisilnih odvzemov zasebnega premoženja pojavile v postopkih nove povojne oblasti. Že

med vojno so bili sprejeti razni odloki in navodila, tako v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji, ki so obravnavali prisilne odvzeme sovražnikovega imetja, imetja ljudi nemške narodnosti in domačih veleposestnikov, ki so sodelovali z okupatorjem (v Slove-

niji je tak odlok o razlastitvi tujih veleposesti z dne 6. aprila 1942, nadalje odlok o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevarjev tudi iz leta 1942 – 14. junija 1942).

Vsekakor najpomembnejši pravni predpis, na podlagi katerega se je izvršila konfiskacija imovine, je odlok Avnoja o prehodu sovražnikove imovine v državno last, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegu imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile, z dne 21. novembra 1944, ki pa je stopil v veljavo z objavo v Uradnem listu DFJ, št. 2–25/45.

V Sloveniji je bila na prvem zasedanju SNOS ustanovljena Komisija za upravo razlaščene imovine pri predsedstvu SNOS, ki je takoj po ustanovitvi začela z delovanjem in izdajati razne predpise o zajetju sovražnikove imovine. Po končani vojni se je komisija reorganizirala in tudi preimenovala v Komisijo za upravo narodne imovine pri predsedstvu SNOS. Dolžnosti komisije so bile predvsem enotno upravljanje razlaščene imovine ter skrb za njeno vzdrževanje in upravo koristi, ki izvirajo iz zaplenjene imovine.

KUNI je bila ob koncu vojne dejansko razpuščena, ker so bili medvojni člani komisije in predsednik razporejeni drugam, tako da komisija takoj po vojni dejansko ni mogla poslovati. Dokončno se je komisija organizirala in začela z sistematičnim delom šele v oktobru 1945.

Po pravilniku z dne 20. aprila 1944 (Ur.l.LRS, št. 6/47 pril. 47) in z dne 16. avgusta 1945 (Ur.l.DFJ, št. 63/45) se je predvidelo, da preide uprava zaplenjenega imetja neposredno na pristojna ministrstva. Izročitev bi se morala izvršiti s popisom in inventarjem zaplenjenega imetja, vendar se tak prenos imetja v Sloveniji ni nikoli izvršil, ker to ni bilo pod neposredno upravo KUNI, ampak že od vsega začetka pod upravo resornih ministrstev ali organov ljudskih odborov. V KUNI je prevladovalo mnenje, naj posamezne komisije po federalnih enotah izvajajo upravo zaplenjenega imetja samostojno na podlagi uredb, ki so jih same izdajale (ARS, fond KUNI, fasc. splošne zadeve, zapisniki in poročila).

Iz tega je razvidno, da je že takoj po vojni prihajalo do nesporazumov med centralno oblastjo, v tem primeru Državno upravo narodnih dobara, in med Komisijo za upravo narodne imovine.

V smislu omenjenega pravilnika je KUNI odredila, da uprava preide na strokovna ministrstva oziroma na pristojne strokovne odseke po okrožjih in okrajih. Rok, ki je bil določen za prenos pristojnosti, je bil prvotno 15. september 1945, pozneje pa je bil podaljšan do 15. novembra istega leta. Vendar do prenosa ni prišlo, ker so organi KUNI upravljali le z zemljiškimi posestvi, in še to le do njihove izročitve zemljiškemu skladu za agrarno reformo oz. agrarnim komisijam.

NOTRANJA ORGANIZACIJA KUNI

Ob koncu vojne je bil oddelek oz. komisija za upravo narodne imovine razdeljena na iste oddelke kot med vojno. Organizacijsko je bila KUNI sestavljena iz oddelkov, ki so se delili na odseke in odseki na referate. Uprava je obsegala predsedstvo,

obči oddelek (tajništvo), pravni oddelek, oddelek za razvid (evidenco) in statistiko in kontrolni oddelek.

1. Obči oddelek je bil sestavljen iz odseka za izgradnjo organizacijskega aparata in koordinacijo dela, personalnega odseka, administrativnega odseka za računovodstvo in ekonomat.

2. Pravni oddelek je bil razdeljen na odsek za pravni razvid in pravno zajetje narodnega imetja ter na odsek za pravna mnenja in pravne spore.

3. Oddelek za razvid (evidenco) in statistiko je obsegal odsek za evidenco in odsek za statistiko. Odsek za evidenco pa se je delil še na naslednje referate:

- a) referat za splošno evidenco narodnega imetja
- b) referat za specialno evidenco industrijskih in rudarskih podjetij
- c) referat za specialno evidenco trgovinskih, premičnih in bančnih podjetij
- d) referat za specialno evidenco poljedelskih gospodarstev in gozdov
- e) referat za specialno evidenco zgradb
- f) referat za specialno evidenco premičnin.

4. Kontrolni oddelek je bil razdeljen na odsek za splošno kontrolo in likvidacijo podjetij ter na odsek za koordinacijo kontrolne službe. Oba odseka sta se delila še na referate:

- a) referat za splošno kontrolo in likvidacijo podjetij
- b) referat za koordinacijo kontrolne službe
- c) referat za ocenjevanje in ugotavljanje gospodarsko-finančnega elekta pri posameznih imetjih in narodnega imetja na splošno
- d) kontrola nad izvajanjem načrtov državnega gospodarskega sveta.

Kontrolni oddelek je bil pri KUNI ustanovljen neodvisno od direktiv in smernic DUND in je bil prvi tak oddelek v Jugoslaviji. Nastal je iz neposredne potrebe uprave, zaradi nerednosti, zlorab, zločinov, slabe uprave ali koordinacije dela. Načrtovana je bila upravna kot tudi pravna kontrola (ARS, fond KUNI, fasc. splošne zadeve, poročila o delu posameznih oddelkov). Naloge oddelka so bile predvsem ugotavljanje izvrševanja predpisov na terenu in ugotavljanje, kaj bi bilo treba storiti, da bi se stvari pravilno izvajale. Kontrolni oddelek je deloval od začetka novembra 1945 do marca 1946. Pozneje se je delo oddelka omejilo predvsem na računsko kontrolo, ker je DUND zahtevala poročila o gotovinskih sredstvih narodne imovine. Kontrolna služba je delovala samo na sedežu KUNI, od okrožij je le mariborsko organiziralo svojo kontrolno službo, ki pa je s svojim delovanjem kmalu prenehala.

KUNI oz. FUNIS je načeloval predsednik, ki ga je v odsotnosti nadomestil načelnik občega oddelka oz. tajništva. Predsednika in načelnike oddelkov je postavljalo predsedstvo NVS (SNOS), uradnike in druge uslužbence pa tudi predsedstvo NVS, toda na predlog predsednika uprave. Kot pomožni organi uprave so na področju okrožij poslovali odseki za upravo narodnega imetja pri okrožnih NOO, na sedežih okrajev in krajev pa referenti za upravo narodne imovine, ki so jih postavljali okrajni oz. krajevni NOO.

LIKVIDACIJA KUNI

Po nalogu gospodarskega sveta Zvezne vlade FLRJ v Beogradu in na podlagi okrožnice predsedstva NVVS z dne 25. januarja 1946 (št. 167/2/46) so morale vse federalne uprave narodnega imetja zaključiti svoje poslovanje do 1. marca 1946.

Likvidacija uprav narodne imovine po posameznih okrajih se je morala izvesti takoj, tj. še pred 1. marcem 1946 in to v celotnem obsegu. V zvezi z likvidacijo so se dotedanjim upravam narodne imovine in ljudskim odborom naložile sledeče naloge:

1. Zaključiti se je moral zaplemni postopek po 28. in 30. členu zakona o konfiskaciji.

2. Sestaviti se je morala splošna evidenca o celotnem imetju, ki se je nahajalo pod upravo, ne glede na to, kdo ga je dejansko upravljal.

3. Opraviti se je morala cenitev celotnega narodnega imetja.

4. Zbrati, oceniti in izterjati se je moralo vse breme in vsi dohodki ter imetje, ki je bilo izročeno v upravo drugim organom.

Zelo pomembna je bila reorganizacija upravnega aparata, kar je pomenilo, da so posamezne uprave narodne imovine po okrajih oziroma okrožjih pred likvidacijo prevzeli v upravo posamezni gospodarski odseki oziroma gospodarski odseki po okrajih:

– Na sedežu okrožij so okrožni LO določili člana izvršnega odbora, ki je kot poverjenik prevzel vodstvo, nadzor in odgovornost za upravo narodnega imetja po posameznih gospodarskih oddelkih.

– Na sedežu okraja so okrajni LO določili:

a) člana izvršnega odbora, ki je kot poverjenik prevzel vodstvo, nadzor in odgovornost za upravo narodne imovine pri gospodarskem odseku okraja

b) referenta za pravne zadeve, ki je v okviru gospodarskega odseka deloval kot plačan uradnik. Njegovo delo je obsegalo nadzor in evidenco nad upravo narodnega imetja kot tudi pravno najemanje bodočih zaplemnih primerov na področju okraja.

Omenjenim organom je do dokončne likvidacije pri delu pomagal aparat KUNI, ampak le do 1. marca, tj. do datuma, do katerega je morala biti KUNI brezpogojno likvidirana.

Prevzem imetja KUNI po okrajih oziroma okrožjih so opravili gospodarski odseki pri okrajih LO. Prevzem imetja bi moral biti opravljen najkasneje do 15. februarja 1946. Vsi gospodarski odseki po okrožjih so prejeli navodila od ustreznih ministrstev.

Vsa reorganizacija je bila zamišljena v smislu zmanjšanja aparata, ki je reševal vsa vprašanja v zvezi z zajemanjem in likvidiranjem zaplenjenih imetij ter s tem zmanjšanje personalnih stroškov.

Po likvidaciji KUNI se je tudi v Sloveniji kakor v vseh ostalih republikah pri predsedstvu vlade osnoval Oddelek za upravo narodnega imetja, ki je bil organizacijsko razdeljen na iste odseke; na terenu so bili pri okrožnih odborih imenovani poverjeniki za narodno imovino. Prenos uprave narodne imovine v upravo strokovnih oddelkov je bil samo navidezen, formalen, ker gospodarski odseki niso imeli na razpolago usposobljenega kadra, zato so delo opravljali isti kadri kot prej. Finančne zadeve je v začetku leta 1947 na podlagi okrožnice S-pov.

176/4/46 z dne 17. januarja 1947 prevzel odsek za likvidacijo narodnega imetja pri ministrstvu za finance VLRS. Na okraj je prešlo pravno zastopstvo, prenehalo je delovanje poverjenišva za upravo narodnega imetja, posli poverjenišva so prešli na tajništvo okraja.

Še v letu 1947 so likvidacijo narodnega imetja ovirale naslednje okoliščine:

1. Država je z odlokom Avnoja z dne 21. novembra 1944 in s poznejšimi predpisi prevzela obveznosti zaplenjenih imetij do višine njihove vrednosti. Zaradi tega so bili potrebni predpisi, ki bi regulirali vprašanje postopka in vire, iz katerih naj država izplačuje svoje obveznosti. Ukinjeni oddelek uprave narodnega imetja pri PV LRS je jeseni 1946 izdelal osnutek uredbe o likvidaciji obveznosti, ki jih je država prevzela z zaplembami in ta osnutek je bil poslan v Beograd.

2. Zaplenjena zemljišča agrarnega značaja je izročila v zemljiški sklad agrarne reforme že KUNI. Agrarna reforma je prevzela in razdelila ta zemljišča, prosta bremen in obveznosti. Člen 13 zveznega zakona o agrarni reformi in kolonizaciji z dne 23. avgusta 1945 (Ur.l. DFJ, št. 605/64) je predvideval, da bo to vprašanje rešeno s posebnim zakonom, vendar v letu 1947 tak zakon še ni bil sprejet.

3. Prečiščeno besedilo zakona o zaplembi z dne 27. julija 1946 (Ur.l. FLRJ, št. 61) je predvidelo vrnitev imetja zaplenjencu, če se je zaplemni postopek ustavil, ali če je bila zaplemba z naknadno odločbo razveljavljena, in sicer v naravi, če pa to ni bilo mogoče, je morala država plačati vrednost imetja. Podrobnosti ureditve tega predpisa pa prepušča 2. odstavek 6. člena navedenega zakona pravilniku, ki naj bi ga izdalo finančno ministrstvo. V začetku leta 1947 pravilnik še ni bil izdelan, kar je oviralo hitro in točno likvidacijo narodnega imetja.

4. Vprašanje prodaje premičnin, ki je tudi oviralo likvidacijo narodnega imetja, je bilo rešeno z dopisom Generalnega sekretariata PV LRS z dne 26. februarja 1946 S-268/13-47.

Oddelek za upravo narodne imovine pri PV LRS je deloval do konca leta 1947, ko je ministrstvo za finance likvidiralo Upravo narodne imovine.

ZAPLEMBNE KOMISIJE IN NJIHOVA SESTAVA

Na nižjih nivojih kot so okrožja in okraj, so bile za operativne in tudi za ostale potrebe ustanovljene zaplemne komisije, ki so bile na podlagi čl. 1 (točka 1 in 2) odloka Avnoja in po čl. 30 Zakona o konfiskaciji dolžne izrekat zaplembe. Komisije so se odvisno od pristojnosti delile na:

a) prvostopenjske komisije, ki so bile lahko: **okrajne komisije**, ki so poslovale na sedežih okrajev in **okrajne mestne komisije**, ki so poslovale na sedežih mest na stopnji okraja. Okrajne in mestne komisije so bile izključno prvostopenjske, kar pomeni, da so izdajale zaplemne odločbe.

b) drugostopenjske komisije so bile: **okrožne komisije**, ki so poslovale na sedežih okrožij, in **pokrajinska oz. federalna komisija**, ki je poslovala na sedežu KUNI, na nivoju federalne enote. Obe komisiji sta delovali le kot drugostopenjski pritožbeni

komisiji, in sicer okrožne za reševanje pritožb zoper odločbe okrajnih komisij, medtem ko je federalna komisija poslovala kot druga pritožbena instanca za reševanje pritožb zoper odločbe mestnih komisij.

Vse zaplembe komisije so poslovale v tričlanski sestavi, tako na prvi kot na drugi stopnji. Komisije so imele po dva predstavnika nadrejene Uprave narodnega imetja in enega predstavnika notranje uprave (čl. 30 Zakona o konfiskaciji). Komisija, ki je reševala pretežno pravne posle, je bila sestavljena po sledečem principu:

a) prvi član komisije je bil delegat pristojnega okrajnega sodišča in je moral biti pravnik

b) drugi član je moral biti referent za narodno imetje na sedežu okraja

c) tretji član pa je bil predstavnik notranjega odseka, ki ga je imenovala notranja uprava.

Po istem načelu so bile sestavljene okrožne komisije kot pristojna instanca, federalna komisija pa je bila sestavljena iz dveh pravnikov, ki ju je imenovala komisija, tretjega člana pa je v komisijo delegiralo Ministrstvo za notranje zadeve. Člani zaplembe komisij so bili zapriseženi uradniki, ki so prisegli okrajnemu oz. okrožnemu NOO, člane federalne (pokrajinske) komisije pa je zapriseglo predsedstvo NVS. Pristojnosti komisij glede zaplembe so se nanašale na zaplembo imetja iz čl. 1 (točka I in 2) odloka Avnoja.

Preden je bila izdana zaplembe odločba, je bilo treba dognati nekatere podatke, kot so ime in priimek ter vse ostale osebne podatke lastnika zaplenjenega imetja, podatke o narodnosti in glavne podatke o premoženjskem stanju. Zaplembe odločba je bila akt, ki je samo ugotavljal, da je na temelju odloka Avnoja imetje že prešlo v državno last.

Oblika odločbe je bila smiselno enaka kot pri začasni odredbi, ki ji je vedno sledila zaplembe odločba. Odločba se je morala s potrdilom o sprejemu vročiti:

a) lastniku ali pooblaščenec

b) okrajnemu sodišču zaradi zaznambe v zemljiški knjigi

c) okrožnemu sodišču zaradi zaznambe v trgovskem registru, če je šlo za imetje družbe

d) resornemu ministrstvu, ki je imelo zaplenjeno imetje v upravi

e) KUNI v Ljubljani

f) javnemu tožilcu.

Na teh naslovih, predvsem na sodiščih, bi se morala dobiti dokumentacija o zaplembah imovine.

Po izvršeni zaplembi se je imovina po narejenem popisu predala pristojni upravi narodne imovine v upravo in razpolaganje in povzročila v zemljiški knjigi spremembo lastništva in prenos imovine na državo.

GRADIVO KOMISIJE ZA UPRAVO NARODNE IMOVINE, KI SE NAHAJA V ARHIVU REPUBLIKE SLOVENIJE

Na koncu bi rad spregovoril še nekaj besed o arhivskem gradivu Komisije za upravo narodne imovine, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije. KUNI je bila v začetku leta 1946 v likvidaciji, nje-

no gradivo pa 1. marca 1946 priključeno Ministrstvu za finance, katerega naloga je bila, da jo likvidira. Zaradi tega je bilo gradivo KUNI ob prevzemu v 50-tih letih del fonda Ministrstva za finance in do danes ni bil formiran samostojen fond KUNI, ki hrani predvsem gradivo o zaplembah imovine. Gradivo KUNI je bilo treba najprej izločiti iz fonda Ministrstva za finance. Delo z gradivom Komisije za upravo narodne imovine je v svoji začetni fazi, zato vam lahko posredujem le grobe informacije o obsegu in vrstah gradiva v tem fondu.

Najobsežnejši del fonda KUNI so zaplembe odločbe po zaporednih številkah od I – 12800. Druga vrsta so zaplembe nemškega imetja in imetja oseb nemške narodnosti po okrajnih zaplembe komisijah. Sledijo:

odločbe o zaplembah premičnega imetja, sumarni popisi zaplenjene imovine po okrožjih in okrajnih glede na vrsto zaplenjene imovine (premičnine, stanovanjske hiše, kmetijske površine ipd.), gradivo o zaplembah imovine Kočvarjev in družbe Emونا.

Zelo pomembno je gradivo glede glavne pokrajinske oz. federalne uprave v Ljubljani (gradivo KUNI) kot so okrožnice, zapisniki sej, navodila, korespondenca z DUND (Državno upravo narodnih dobara v Beogradu). Obsežen del gradiva so imovinski akti s posameznimi zadevami in celotno dokumentacijo o zaplembnem postopku od začasnih odredb zaplembe odločb, sodb sodišč, dokumentacije zaplenjene imovine.

Zelo zanimivo, ampak na žalost še nepregledano, je tudi gradivo Zavoda za upravo zaplenjene imovine upornikov pri pokrajinski upravi za Slovenijo, ki ga je komisija prevzela v likvidacijo in je bila pristojna za vrnitev odvzete imovine lastnikom.

Spisovne evidence o gradivu komisije niso ohranjene v celoti, fragmentarno so ohranjene imenske kartice, ki pa pri delu z gradivom fonda KUNI na žalost niso uporabne. Ohranjene so imenske kartice za sledeče okraje: Brežice, Dravograd, Gornja Radgona, Grosuplje, Jesenice, Kamnik, Kranj, Ljubljana (od črke L naprej), Ljutomer, Laško, Lendava, Maribor-mesto, Maribor – desni breg, Maribor – levi breg, Metlika, Ormož, Rakek, Trebnje. Vsega gradiva fonda KUNI, ki je tako rekoč v ustanavljanju in ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije, je 121 fasciklov oz. tehničnih enot, tj. okrog 18 tm.

Gradivo, ki se nanaša na zaplembe, hrani večina regionalnih arhivov, fond KUNI pa se nahaja tudi v arhivu INZ, kjer pa hranijo največ gradiva o delovanju KUNI med vojno.

ZUSAMMENFASUNG

Die Kommission für Volksvermögensverwaltung und Guthabebeschlagnahmen

Branko Radtlovič

Die jugoslawischen Nachkriegsbehörden haben gleich nach dem Ende des Krieges und der Revolution in 1945 mit dem geplanten Privateigentumsabnahmen angefangen-

gen. Schon während des Krieges wurde die Kommission für Volksvermögensverwaltung beim Präsidium des slowenischen Volksbefreiungsrates mit dieser Absicht gestaltet. Die Kommission fing erst nach dem Krieg mit ihrer Tätigkeit an. Sie war aus vier Abteilungen zusammengesetzt und zwar der allgemeinen, der Abteilung für Evidenz und Statistik, der Rechts- und Aufsichtsabteilung. Im Rahmen der Kommissionen wirkten auch die Beschlagnahmekommissionen für operative Bedürfnisse. Die Beschlagnahmekommissionen wirkten als zweistufige

Kommissionen. Die erste Stufe waren die Bezirks- und Stadt-Beschlagnahmekommissionen, die Kommissionen auf der zweiten Stufe, die nur als Berufungsinstanz fungierten, waren die Kreiskommissionen und die Bundesbeschlagnahmekommission.

Das Schriftgut der Kommission für Volksvermögensverwaltung und das Schriftgut betrefend der Beschlagnahmen befinden sich in verschiedenen Archiven, unter anderem auch im Archiv der Republik Slowenien.

Komisija za upravo narodne imovine

Brane Kozina

Delo evidenčnostatiističnega oddelka
Navodilo za ocenjevanje narodnega imetja
Problemi dela KUNI

Iz poslovnika evidenčnostatiističnega oddelka KUNI pri PSNOS je razvidno, da je bila naloga tega oddelka:

– zbrati podatke o vsem imetju, ki je že bilo in je še prihajalo v državno last na podlagi odloka Avnoja z dne 21. novembra 1944.

Po tem odloku je prešlo v državno last:

– vse imetje nemške države, nemških državljanov, jugoslovanskih državljanov nemške narodnosti, razen tistih, ki so se bojevali v osvobodilni borbi in pa imetje vojnih zločincev in oseb, ki so pobegnile pred NOV.

Nemško imetje je prešlo v državno last na podlagi zaplembnih odločb oziroma na podlagi pravnomočnih rešitev na pritožbo, imetje vojnih zločincev in pobeglih oseb pa na podlagi zaplembnih obsoj vojaških ali pa sodišč slovenske narodne časti.

KUNI tega premoženje neposredno ni upravljala, ampak je bila pravzaprav nekak filter, ki je prečiščeval zajeto imetje in ga oddajal resornim ministrstvom po vrstah imetja in sicer:

kmetijska posestva Ministrstvu za kmetijstvo
gozdna posestva Ministrstvu za gozdarstvo
industrijska in rudarska podjetja ministrstvu za industrijo in rudarstvo
trgovino in obrt Ministrstvu za trgovino in prekrbo

oziroma pristojnim gospodarskim odsekom okrožnih, okrajnih in krajevnih uradov in ustanovam.

Za vse narodno imetje je moral evidenčni oddelek voditi točno evidenco in skrbeti za popis, za ta namen pa je sestavljal razne popisne obrazce.

Prvi postopek dela evidenčnega oddelka je bilo zbrati vse podatke o prehodu imetja v državno last, zato se je omejil predvsem na naslednje podatke:

– prejšnji lastnik oziroma naziv podjetja
– razlog, zakaj njegovo imetje preide v državno last in kdo ga trenutno upravlja
– na podlagi katere končnoveljavne odločbe ozi-

roma rešitve je njegovo imetje prešlo v državno last.

V drugem postopku po dokončnem prehodu v državno last pa evidence ni več zanimalo, kdo je prejšnji lastnik, pač pa je prešlo delo k točnemu popisu zajetega imetja. Ustvariti je bilo potrebno točen pregled imetja po vrstah (agrarna posestva, stavbna zemljišča, rudniki ...) ne oziraje se na to, kdo je bil prejšnji lastnik.

Vsako imetje, ki je bilo zaplenjeno in je KUNI o njem dobila kakršnokoli obvestilo ali dopis, je v evidenčnem oddelku dobilo svojo zaporedno številko in mapo, v katero so se vlagali dopisi, ki so se nanašali nanj. Mape so se imenovale imovinski akti. Na zunanji strani vsakega imovinskega akta je bilo zabeleženo:

– vrsta imetja ali naziv podjetja,
– ime in priimek bivšega lastnika
– zadnji naslov, kraj, okraj in okrožje, kjer se imetje nahaja,
– razlog in vrsta zasežbe,
– sodišče, ki je izreklo zaplembo, številka in datum razsodbe,

– vrednost imetja ali podjetja (to se je v večini primerov ugotovilo naknadno),

– zaplembna odločba oziroma rešitev na to odločbo,

– oblast, ki to imetje upravlja,
– ime in priimek upravitelja ali delegata.

S tem sta bila v bistvu združena prvi in drugi postopek dela evidenčnega oddelka z nekaterimi dodatki.

Posamezna zasežena imetja so dobila zaporedno številko v istem vrstnem redu, kot so prišla v evidenco, ne oziraje se na ime bivšega lastnika in na predmet. Menili so tudi, da bo marsikatero imetje, ki je bilo zaseženo ali zavarovano, zopet vrnjeno lastniku in bo evidenčna številka izpadla. Zaradi tega je bilo nesmotrno vleči zaporedne številke neprestano dalje in zato je začela numeracija vsako leto znova. Da se številke ne bi podvajale, sta se vstavili na začetku evidenčnega števila zadnji dve številki tekočega leta. Računalo se je, da bo zaplemb v letu več kot 1000, zato so rezervirali za tekoča števila štiri mesta. Tako je dobil prvi akt v

letu 1946 na primer številko 460001. V tem primeru je segla evidenca za tekoče leto lahko do števila 9999.

Vsi imovinski akti so se vlagali po vrstnem redu številke v omare, police ali registratorje. Da se je na podlagi imena prejšnjega ali prvotnega lastnika našel določen akt, je obstajala posebna evidenčna kartoteka. Na kartotečnih listih je bila označena registrska številka imovinskega akta, ime lastnika, kraj, okraj in okrožje, pod tem pa vsebina ali predmet imovine. Posamezni lastniki so bili razvrščeni po abecednem vrstnem redu. Poleg te kartoteke sta obstajali še krajevna in predmetna kartoteka.

Krajevna kartoteka. Služila je v glavnem za statistične namene, da se prikaže predvsem, koliko imetij je bilo zaseženih v tem ali onem kraju, oziroma, kaj se tam nahaja. Navodilo za registracijo in evidenco zaplenjenih imetij je natančno predpisovalo tudi obliko in velikost kartic. Med drugim se je priporočalo, da ima vsak jezdec oziroma nastavek označbo kraja, okraja in okrožja (različna barva). Krajevne označbe so bile na levi strani, označbe okrajev in okrožij pa na desni.

Predmetna kartoteka. Imela je namen, da se najdejo določene vrste zaplemb in se ugotovi, kje povsod se to imetje nahaja. Tu je šlo za razdelitev po vrsti imetja. Zato se je priporočal decimalni klasifikacijski sistem. Pri tem sistemu se je dana materija razdelila na deset temeljnih vrst, vsaka vrsta pa zopet na deset podvrst. Za klasifikacijo imetij je prišla v poštev sledeča razvrstitev:

- 0 – splošna ali sestavljena (kompleksna) imetja
- 1 – zemljišča
- 2 – zgradbe
- 3 – oprema
- 4 – živali
- 5 – blago
- 6 – denarne vrednote
- 7 – obveznosti.

Podskupina 1 – zemljišča, se je delila:

- 10 – mešana zemljišča
- 11 – agrarna zemljišča
- 12 – gozdovi
- 13 – vinogradi
- 14 – stavbna zemljišča
- 15 – neplodna zemljišča

Enako so se delile tudi ostale vrste.

Predmetna kartoteka je služila v glavnem za statistične namene. Tudi tu so uporabljali jezdece ali nastavke, glavna skupina je imela le-te na levi, podskupina pa na desni strani. Podoben popis je opravljala tudi statistični urad, zato KUNI kasneje ni vodil kartoteke popisa zaseženih imetij. Pokazalo se je, da se je pri svojem delu statistični urad ubadal z velikimi problemi predvsem zato, ker podatki velikokrat niso bili točni in zanesljivi.

Pri evidencah je igrala pomembno vlogo tudi označba razloga in vrste zaplemb ter pavšalna ocenitev velikosti kmečkih posesti. Razlogi za zasežbo imetij so bili označeni:

A = imetje Nemškega rajha in nemških državljanov

B = imetje oseb nemške narodnosti

C = imetje vojnih zločincev, nasprotnikov in vseh, ki so sodelovali z okupatorjem

CI = imetje oseb, ki so zaradi tega v preiskovalnem zaporu

C2 = imetje oseb, ki so bile obsojene na zaplenbo imetja

D = imetje oseb, ki so pobegnile

E = imetje oseb, katerim je imetje odtujil okupator in jim še ni bilo vrnjeno

F = imetje oseb, katerih imetje je bilo razlaščno na podlagi zakona o agrarni reformi

G = imetje oseb, ki so imetje prostovoljno odstopile državi.

Označevanje vrste zasežb:

I – državna last (imetje je prešlo definitivno v državno last)

II – državna uprava (imetje utegne priti v državno last)

III – sekvester (začasna državna uprava v primerih, da imetje načelno ne preide v državno last)

Tako so prišle pod vrsto zaplemb naslednje kategorije:

I = A + B + C2 + F + G

II = CI + D

III = E

Označbe kategorij z velikimi črkami je uvedel statistični urad pri predsedstvu vlade Slovenije, vrste zaplemb pa je uvedela DUND.

Za poslovanje je bil uporabljen sistem kartotečnih omaric Kardex, ki jih je KUNI prevzela od bivše Emone, ravno tako, kot je prevzela od te družbe registrske omare in kartotečne skrinjice.

Imovinskih aktov je bilo vsak dan odprtih povprečno od 50 – 100, prav toliko pa tudi dvojnih kartotečnih listkov (bivši lastniki imetja po kategorijah). Imenske kartoteke so bile sestavljene po začetni črki prejšnjega lastnika, imovinske pa po okrožjih, okrajih in krajih. Poročilo o porazdelitvi dela evidenčno-statističnega oddelka KUNI z dne 30. oktobra 1945 navaja, da je bilo predvidenih okoli 17.100 pravnomočnih rešitev okrožnih in približno 400 zaplemb mestnih zaplembnih komisij. Še v začetku leta 1946 (20.2) se je pri KUNI pričakovalo okoli 25.000 zaplembnih odločb. Obstaja tudi podatek iz leta 1946, da bo vseh zaplembnih odločb okoli 36.000, vendar se mi zdi ta podatek precej pretiran.

Delo evidenčno-statističnega oddelka je obsegalo:

- 1) razdeljevanje pošte,
- 2) odpiranje novih spisov in vlaganje splošnih spisov v mape,
- 3) vlaganje zaplembnih odločb, komisijskih zapisnikov in sodnih odločb,
- 4) reševanje pošte v zadevah industrije,
- 5) vodenje kartoteke industrijskih imetij,
- 6) vodenje kartoteke obrtnih, trgovskih in gostinskih storitev,
- 7) vodenje kartoteke denarnih zavodov, delnic, denarnih vlog,
- 8) vodenje kartoteke zaplembnih odločb po čl. 28,
- 9) vodenje kartotek zaplembnih odločb po čl. 30,

10) vodenje kartotek zaplembnih odločb obsojencev in redigiranje seznamov oseb, obsojenih na zaplembo imetja,

11) zbiranje premičninskih prevzemnih listov (stanovanjska oprema...),

12) ustvarjanje kartoteke agrarnih posestev, stavb in stavbnih zemljišč,

13) izdajanje spisov ostalim oddelkom in vlaganje vrnjenih v omare.

V septembru 1945 so dobili od DUND popisne obrazce za industrijska in rudarska podjetja, gozdna posestva, zgradbe in stavbna zemljišča, obrtna in trgovska podjetja ter za denarne zavode in zavarovalnice. Ti obrazci so bili v Sloveniji delno ponostavljeni in dopolnjeni, saj ob začetnem delu evidenčni oddelek pri KUNI ni računal, da bo DUND v Beogradu zahtevala tudi takojšnjo ocenitev vseh imetij. Zato so bili obrazci v Sloveniji naknadno prilagojeni tako, da so navajali vrednost imetja v opombi. Ta vrednost se je morala navesti po stanju na dan popisa. Če točna ocenitev ni bila možna, se je navedla vsaj približna vrednost in višina morebitnega tujega kapitala v procentih. Tudi pri popisu kmetijskih površin in zgradb se je zahteval podroben popis, ki pa naj bi ne odstopal od dejanske vrednosti za več kot 10 %. Navedene popisne liste oziroma pole so morali izpolniti krajevni ali okrajni ljudski odbori po danih navodilih, ki so jih dobili zastopniki okrožnih uprav na skupnih konferencah.

Obstajala je tudi kartoteka delničarjev ter popis delnic po delniških družbah, iz katerih je razvidno: naziv delniške družbe, višina glavnice, število delnic, lastniki in število delnic, ki jih lastnik poseduje. Vse delniške družbe so razvrščene po abecedi.

Urejena je bila tudi kartoteka upnikov denarnih zavodov in lastnikov vlog ter imetij na tekočih računih in depozitov, ki so prišli pod zaplembo. Največji obseg je že v začetku leta 1946 dosegla kartoteka delnic, vrednostnih papirjev in denarnih vlog, obsegla je že preko 8.000 kartotečnih listkov.

V evidenčno-statističnem oddelku se je vodil tudi abecedni seznam sodb obsojencev.

Dejansko stanje, vsaj glede na evidenco, ki smo jo s tem fondom prevzeli v Arhiv Republike Slovenije, pa je dokaj klavarno. Evidenc je zelo malo in še te so v glavnem nepopolne in s tem neuporabne. Zato bo tudi gradivo uporabno šele tedaj, ko bomo popisali vse zaplembe (imensko).

Po navodilih DUND iz Beograda in po odločbi gospodarskega sveta je bilo treba v najkrajšem času oceniti narodno imetje. Zato so tudi v Sloveniji po okrožjih sklicevali konference referentov za upravo narodne imovine. Tako so bile za ljubljansko, novomeško, celjsko in mariborsko okrožje od 4. do 9. februarja 1946 sklicane konference, kjer so referenti posredovali navodila okrajnim in krajevnim referentom.

Navodila za ocenjevanje:

1. Ocenitev zemljišč se je izvršila na podlagi cen iz leta 1939 + 30 % po naslednjih področjih:

A – obdelovalna zemlja – celotno območje Slovenije se razdeli v tri razrede:

1. razred: poljedelske ravnine: Prekmurje, Ptuj-

sko, Dravsko, Sorško, Ljubljansko in Krško polje ter Savinjska dolina

2. razred: poljedelski predeli v ostalih krajih v dobri in srednji legi

3. razred: obdelana zemlja v hribovskih krajih in slabih legah, ki ne spada v 2. razred

Ocenjevali so po m². Kjer izmera ni bila znana, se je ugotovila približna površina in cena, pri čemer se vrednost ni smela razlikovati od dejanske za več kot 10 %. Podana je tudi tabela za m² zemljišč – njiv, travnikov, pašnikov, zelenjavnih in sadnih vrtov ter hmeljnih nasadov, in sicer cena glede na razred.

B – vinogradi: predeli se razdele v tri skupine po vinorodnih okoliših:

1. skupina: Ljutomer – Ormož, Slovenska Bistrica, Maribor (Pekre), Gornje Slovenske gorice, Haloze

2. skupina: Srednje Slovenske gorice, Gornja Radgona, Konjice, Dolnja Lendava, Bizeljsko, Trška gora, Sv. Križ, Krško, Metlika

3. skupina: vsi ostali vinorodni okoliši.

Ocenjevali so po m², glede na skupino vina: sortno, mešano, šmarnica, izabela.

C – gozdovi oziroma gozdni svet: ceni se po m² in to v vsej Sloveniji enako:

1. iglasti gozdovi
2. listnati gozdovi
3. mešani gozdovi
4. hrastovi gozdovi.

II. Cenitev zgradb in stavbišč – ocenijo se po navodilih za ocenjevanje vojne škode. Po istem navodilu se ocenijo tudi premičnine z izjemo pohištva in stanovanjske opreme.

Cenitve so opravljala:

1. Ljudska sodišča za imovino oseb, ki so bile obsojene po 28. členu o zaplembi.

Pri vsakem okrajnem sodišču se je postavilo več ocenjevalnih komisij; za območje vsakega KLO postavi sodišče 2–3 cenilnice. K cenitvam so povabili tudi predstavnika KLO in ljudskega tožileca. Pri ocenjevanju trgovinskih, obrtnih in industrijskih podjetij ter veleposestev pa se je postavil delegat oziroma upravnik, ki je sestavil podroben inventar in opravil cenitev s pomočjo cenilca posamezne stroke.

2. Zaplembna komisija za imovino oseb, ki so bile obsojene po 30. členu o zaplembi.

Okrajni ljudski odbori so ponavadi sklicali na svojih sedežih referente za upravo narodnega imetja pri KLO. Vsak KLO je moral popisati vse imetje, ki se je nahajalo pod državno upravo, in to za vsako stroko posebej.

Sedeži zaplembnih komisij:

Okrajne komisije so poslovale na sedežih okrajev. Okrajne mestne komisije so poslovale na sedežih mest na stopnji kraja ali okrožja. Prve so imenovali okrajni NOO, druge pa mestni NOO. To so bile prvostopenjske komisije.

Drugostopenjske: okrožne komisije so poslovale na sedežih okrožij, pokrajinska komisija pa na sedežu KUNI.

Okrožne komisije je imenoval okrožni NOO, pokrajinsko pa KUNI. Obe sta poslovali le kot drugostopenjski komisiji, in sicer okrožna le za re-

ševanje pritožb zoper odločbe okrajnih komisij, medtem ko je pokrajinska komisija poslovala kot druga stopnja za reševanje pritožb okrajnih mestnih komisij. Pritožba se je vedno vložila pri tisti komisiji, ki je izdala odločbo na prvi stopnji.

Po pravnomočnosti zaplembe odločbe so se le-te vročile:

1. lastniku ali pooblaščenцу, v primeru njegove odsotnosti se je odločba vročila skrbniku na čin z opozorilom, da mora vročiti pritožbo;

2. okrajnemu sodišču zaradi zaznambe v zemljiški knjigi;

3. okrožnemu sodišču zaradi zaznambe v trgovskem registru, če je šlo za imetje družbe;

4. ministru, ki ima dotično imetje v upravi;

5. KUNI v Ljubljani;

6. javnemu tožilstvu.

KUNI je (naj bi bila) organ, ki je po upravni plati opravljala nadzor nad zajemanjem imetja, skrbel za evidenco in razvrščanje tega imetja, zlasti pa pazila na to, da se imetje ne porazgubi in da preide v resnici v roke države. Zato je tudi 27. člen zakona o zaplembi imovine in o izvrševanju zaplembe z dne 9. junija 1945 določil, da druge narodne oblasti brez poprejšnje odobritve KUNI ne smejo ne med zaplembnim postopkom ne po prehodu zaplenjene imovine v državno last, od te imovine ničesar vzeti, ne v last ne v rabo. Zakon o zaščiti narodne imovine in njenem upravljanju določa v členu 3, da mora vsak, ki ima narodno imetje, dobiti pismeno dovoljenje zvezne oziroma federalne UNI za razpolaganje z imetjem, prav tako pa je bilo naročeno vsem osebam, javnim oblastem in ustanovam, da v 30 dneh prijavijo vse narodno imetje, ki ga imajo na dan objave zakona o zaščiti narodnega imetja.

Tako govore pozitivni predpisi, praksa pa je šla največkrat svojo pot. Zato so bili deloma krivi pomanjkljivi predpisi, deloma pa nerazumevanje problemov. V glavnem so se pokazale težave pri razdeljevanju narodnega imetja. Posamezna zvezna ministrstva so izdajala odredbe ali pa so izšli celo zakoni, po katerih so bile določene vrste narodnega imetja dodeljene v upravo posameznim ministrstvom. Na podlagi tega so posamezna ministrstva tudi v Sloveniji izdajala odloke o tem, katero imetje spada v njihovo pristojnost. Prišlo je do tega, da so dobila posamezna imetja tri, štiri ali celo pet delegatov. Poleg tega so ministrstva smatrala, da so upravičena upravljati vso imovino bivšega lastnika, ne glede na to, iz česa se sestoji. Spričo tega je moralo nujno priti do sporov, nejasnosti, itd. Da bi se stvar vendarle rešila, je bila 6. decembra 1945 v Ljubljani sklicana konferenca vseh ministrstev, vendar ni dala pričakovanih rezultatov. Naj omenim čisto na kratko le nekatera ministrstva, kjer je prihajalo do kršitev in nesporazumov glede kompetence pa tudi nepravilnosti pri razdeljevanju imetja.

V upravi organov KUNI so bile stanovanjske zgradbe. Po naročilu vlade LRS je oddelek ZNI z dne 15. julija 1946 izročil stanovanjske zgradbe v upravo in užitek KLO. Ti so morali zgradbe tudi obnavljati, vendar so se posebej v večjih mestih (Maribor, Ljubljana, Celje) srečevali z velikimi problemi, ker sta bila vzdrževanje in obnova zelo

neracionalna. Zato KLO tega niso mogli opravljati, pač pa se je v glavnem pojavljala tendenca, da se čimveč zgradb obdrži v javni upravi. Postavlja se vprašanje, kakšen stanovanjski fond je bil sploh oddan KLO.

Zaplenjena gradbena podjetja je zajelo ministristvo za gradnje in jih je od vsega začetka upravljalo državno gradbeno podjetje Gradis. Kljub pozivom in urgencam, KUNI ni poslal nobenega popisa in ocenitev niti imen podjetij, ki naj bi jih bilo okoli 80.

Pereč problem je bil obračun trgovskih obratov. Tu se je izvajala uprava po dveh linijah. Del trgovin je zajelo ministristvo za trgovino in preskrbo neposredno, oziroma njegovi nižji organi, del trgovin pa je prevzela KUNI, ki je ugotovila, da je bilo blago ministristva za trgovino in preskrbo v veliki večini prodano zadrugam, obračunov pa v glavnem ni bilo.

Ministristvo za kmetijstvo in gozdarstvo je pod svojo upravo zajelo zemljišča – predvsem veleposstva, večina ostalih agrarnih zemljišč pa je ostala v upravi organov za UNI. Pozneje je bilo zemljišče v smislu zakona o agrarni reformi z dne 3. avgusta 1945 in 17. decembra 1945 izročeno zemljiškemu skladu za agrarno reformo oziroma drugim skladom. Agrarne komisije so v mnogih primerih prekoračile svoje kompetence in razpolagale tudi s stanovanjskimi in poslovnimi zgradbami ter združenim imetjem. V več primerih so samovoljno razpolagale tudi z zemljišči industrije. Ker so bile v več primerih odnešene zemljiške knjige, katastrski podatki in mape ali pa so bili ti dokumenti med vojno uničeni, je bilo zelo težko podati celotno evidenco zemljišč iz narodnega imetja. Agrarnemu skladu je bil izročen tudi izkupiček prodanega vina. Podatkov o cenah v glavnem ni.

V zvezi z mirovnimi pogodbami, zlasti pri določanju plačila reparacij, je postalo zelo pereče vprašanje, koliko in kakšen inozemski kapital je investiran pri nas. Iz državnih interesov je bilo potrebno urediti sistematsko zbiranje podatkov o tujem kapitalu. Obstajala je sicer kartoteka inozemskega kapitala v Jugoslaviji (pred vojno), vendar OZNA, ki je to kartoteko po vojni prevzela, KUNI te kartoteke ni izročila, tudi ne po večkratnem posredovanju.

Med OZNO in KUNI je nasploh prihajalo do precejšnjih trenj. Na konferenci predstavnikov ministrov in drugih ustanov ter KUNI dne 4. oktobra 1945, kjer se je razpravljalo o tej temi, so med drugim sprejeli naslednje sklepe: da so tudi organi OZNE dolžni upoštevati vse zakonite predpise, da so dolžni pomagati okrajnim oziroma okrožnim komisijam z vsemi potrebnimi informacijami, da so dolžni KUNI javiti vse primere nezavarovanega nemškega imetja, ne pa da jih zavarujejo sami, da ne smejo ovirati organov zaplembnih komisij pri prepisovanju in evidentiranju nemškega imetja in da postavi OZNA svojega delegata, ki bo v stalnih stikih s KUNI. Uprava narodne imovine za glavno mesto Ljubljano pa še v poročilu za konferenco predstavnikov okrožnih organov dne 9. novembra 1945 navaja med drugim »... da ima največje težave uprava za imovino, ki je prešla nekontrolirano v

uporabo OZNE in vojaških edinic. Predmetov, ki so jih le-te prisvojile po večini ni možno ugotoviti. Od odvzetega imetja ni možno dobiti nikakršnih podatkov, ker so vsi poskusi dela pri tem spodleteli. Isto poročilo tudi navaja, »da se mora izvršitev zaplembe imovine Nemcev vršiti ob prisotnosti predstavnikov KUNI, ker bi se sicer po dosedanjih izkušnjah OZNA polastila stanovanj in boljše opreme, KUNI pa bi preostalo le delo in ničvredna navlaka«. Po uvedbi preiskave bi OZNA morala stanovanje ali hišo zapečatiti, ključne pa oddati upravi, vendar je iz več dopisov razvidno, da je OZNA samostojno razpolagala s stanovanji in hišami kakor tudi z vsem inventarjem.

Kako je bilo z vojsko? Navodilo z dne 7. julija 1946 med drugim navaja »... da se oficirjem JA, ki so prebili v NOB 2 – 4 leta in ki so dobili pohištvo in druge hišne potrebščine od uprav narodnega imetja, oprosti dolg popolnoma ali delno, da tistim, ki nimajo pohištva oddelek za upravo narodne imovine omogoči, da ga dobe po imovinskem stanju, brezplačno, po znižanih cenah ali na obroke«. To so bila navodila sredi leta 1946, ki so povzročila precej kritik, ker dajo vse ugodnosti samo oficirjem JA, ne pa tudi ostalim borecem, aktivistom in vojnim invalidom. Iz poročil okrožnih zaplembnih komisij za leto 1945 je razvidno, da so te komisije imele velike težave prav z nepremičninami, ki so jih OZNA in oficirji JA odnašali brez vsakršnega popisa. Dogajalo se je, da so se bivši lastniki vrnili iz taborišč ter prepoznavali svoje pohištvo, ki je bilo odneseno iz njihovih hiš ali stanovanj. Prihajalo je do situacij, ko se je pohištvo tudi nekajkrat selilo.

SKLEP

Namesto sklepa bi morda odprl le še nekaj vpra-

šanj, ki jih v svojem referatu nisem mogel predstaviti, ali pa sem jih predstavil zgolj površno, vendar so se v obdobju zaplemb zelo jasno kazala in so se že takrat ukvarjali z njimi posamezniki oziroma komisije:

- nalaganje in upravljanje z dohodkom iz narodnega imetja in iz imetja pod sekvestrom (vinogradi, trgovine, hmelj)
- problem narodnega imetja v rokah vojnih enot ter pristojnosti glede tega imetja.
- revizija dodelitve premožnin osebam brez evidence KUNI
- ocenjevanje trgovskega blaga
- uporaba lesa iz narodnega imetja (nekontrolirana sečnja v gozdovih bivših lastnikov)
- vprašanje izplačila alimentov, preživnin in pokojnin
- požarno zavarovanje imetja
- problem zgradb in hotelov v letoviških krajih.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kommission für Volksvermögensverwaltung *Brane Kozina*

Die Tätigkeit der statistischen Evidenzabteilung, die Anweisung zur bewertung des Volksvermögens und die bei der Tätigkeit der Kommission für Volksvermögensverwaltung (KUNI) auftauchenden Probleme sind die drei Bereiche, die kurz in diesem Beitrag dargestellt sind. Im ersten Teil des Referats ist die Evidenzabteilung vorgestellt, im zweiten sind Anweisungen zur Bewertung des Volksvermögens angegeben und im dritten Teil sind nur im kurzen die Probleme geschrieben, die KUNI bei ihrer Arbeit traf.

Arhivsko gradivo o zaplembah in nacionalizacijah v fondu Ministrstva za industrijo in rudarstvo

Vesna Gotovina

V svojem koreferatu se bom omejila samo na arhivsko gradivo Ministrstva za industrijo in rudarstvo.

Arhivsko gradivo ministrstva je bilo prevzeto v Arhiv Republike Slovenije v letih od 1952 – 1960 brez prevzemnih zapisnikov v zelo neurejenem stanju. Za ustanovitev ministrstva so potekale organizacijske priprave že pred koncem vojne pri Odseku za industrijo in obrt pri Predsedstvu SNOS ki je bilo ustanovljeno decembra 1944. Ta odsek je pripravil načrte za organizacijo bodočega ministrstva, navodila pa je dobil od Poverjeništvu za trgovino in industrijo NKOJ. Ta odsek je opravljal med vojno naslednje naloge:

- izdeloval načrt za ministrstvo,

- zbiral statistične podatke o rudarstvu, industriji in obrti,
- na neosvojenem ozemlju postavljaj svoje zapupnike.

Ministrstvo je bilo ustanovljeno z ukazom o imenovanju Narodne vlade Slovenije 5. maja 1945. Najpomembnejši nalogi ministrstva sta bili postavitve upravnega aparata in prevzem podjetij, ki so bila zaplenjena, nacionalizirana ali pa so prišla z začasno odredbo v upravo Ministrstva za industrijo in rudarstvo.

S temi vprašanji se je ukvarjal obči oddelek Ministrstva za industrijo in rudarstvo ter imel dve nalogi:

- a) izvedbo podržavljanja imetja »narodnih sovržnikov«,

b) organizacijo in zbiranje prijav vojne škode.

K temu oddelku je sodil pravni odsek ministrstva, ki se je ravno tako ukvarjal s temi vprašanji.

Zelo pomembna je bila okrožnica vsem delegatom Ministrstva za industrijo in rudarstvo ter vsem odsekom za industrijo pri okrožnih odborih OF ter ONOO z dne 30. julija 1945 (zaupna št. 1. – 1610/45-Dr.P/).

Takoj po koncu vojne so vsa oblastva, enako tudi ministrstvo za industrijo in rudarstvo, izdala dekrete o postavitvi delegatov nad imetjem vseh oseb za katere je bila določena konfiskacija v smislu 1. člena odloka Avnoja, z dne 21. novembra 1944, in tistih oseb, katerih imetje je bilo zavarovano v smislu 2. čl. istega odloka. Ti dekreti so bili izdani po enotnem obrazcu ne glede na to ali je šlo za lastnino Nemcev in vojnih zločincev ali za lastnino, s katero upravlja država do vrnitve pravemu lastniku. V tej okrožnici so opozorili delegate, da je potrebno ločevati naslednje vrste lastnin:

1) lastnino nemške države in nemških državljanov, neglede na njihovo narodnost ter imetje oseb nemške narodnosti z izjemo Nemcev, ki so sodelovali v NOB.

2) imetje vojnih zločincev in njihovih pomagačev, ne glede na njihovo državljanstvo, ki preide v državno last šele na podlagi pravnomočne obsodbe oz. izreka o konfiskaciji njihovega premoženja.

3) imetje odsotnih oseb, katerih lastnino prevzame država začasno v svoje varstvo.

Delegatom in okrožnim odborom je bila dana naloga, naj ugotovijo imovino, ki iz kakršnihkoli razlogov še ni bila evidentirana, okrožni odbori oz. njihovi industrijski oddelki naj istočasno navedejo tudi osebo, ki bi bila primerna za delegate. »Točen pregled lastnine« je bil brezpogojno potreben za ureditev vprašanja prehoda lastnine v državno last, oz. če je šlo za osebe iz čl. 2 odloka Avnoja za vrnitev lastnikom.

Kar je zadevalo osebe nemške narodnosti so potrebovali najbolj izčrpne podatke o vedenju med okupacijo. Poročati je bilo potrebno ali so bili člani kulturbunda, kateri jezik so uporabljali pri poslovanju, odnos do slovenskih nameščencev in delavcev, eventualno razlikovanje med plačami tujcev in slovenskih delavcev. Potrebno je bilo navesti državljanstvo oseb nemške narodnosti. »Posebna kategorija so bili Židje«. Če so bili nemški državljani, jih je bilo potrebno obravnavati kot nemške državljane, posebej še, če je bilo njihovo ravnanje izrazito proti slovenskim narodnim interesom. Zato naj se načelno ne bi delalo razlike med »Nemci, Židi in nežidi«. Vsak delegat je moral najkasneje v treh dneh po prejemu te okrožnice, na podlagi vsega gradiva, ki ga je imel, podati izčrpno poročilo o lastniku oz. o vodstvu podjetja v času predaprilske Jugoslavije in zlasti med okupacijo. Ko sem pregledovala poročila sem ugotovila, da se delegati niso držali roka. Pregledati je bilo potrebno tudi delniške družbe, ker so se te osnovala predvsem iz političnih vzrokov pred drugo svetovno vojno.

Poročila so morala biti sestavljena v treh izvodih. En izvod poročil, ki so zadevala obrt in ki so jih obravnavala okrožja, je ostal pri okrožju, en izvod pristojemu okrožnemu javnemu tožilecu in en

izvod okrožni Komisiji za upravo narodne imovine. »To je bilo potrebno storiti brez ozira na to ali je bil iz poročil podan razlog za možnost kazenskega postopka ali ne«.

Pri podjetjih, katerih lastniki niso bili Nemci, so morali delegati smiselno zbirati vse podatke glede njihovega vedenja med vojno, podobno kot pri Nemcih. Iz vseh podjetij je morala biti točno razvidna karakteristika podjetja oz. njihovih lastnikov, neglede na njihovo državljanstvo in njihovo narodnost.

Ministrstvo je delegatom dalo nalogo, da pri družbenih firmah (D.D., D.z. O.Z) razrešijo vseh funkcij vse dotedanje funkcionarje (upravni, nadzorni svet in prokuriste). Razrešitev je bilo potrebno izvesti formalno-pravno, tako da je bila razvidna tudi iz javnih knjig (trgovski register, zemljiška knjiga). Prav tako je bilo potrebno zaznamovati uredbo delegata v javnih knjigah, kjer je šlo za posameznega lastnika podjetja.

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo ni bilo samo upravitelj zaplenjene oz. nacionalizirane lastnine, temveč je bilo tudi eden glavnih pobudnikov za izvedbo zaplembe in nacionalizacij podjetij, ki so bila v njegovem interesu.

Arhivsko gradivo, ki ga vsebuje Ministrstvo za industrijo in rudarstvo:

ZAPLEMBE

1. Delegat ministrstva je poslal občemu oddelku ministrstva prepis sodbe in zaplembnega odloka, overovljen prepis sodbe vojaškega sodišča ali drugega pristojnega sodišča, ki je reševalo posamezen primer.

2. Med gradivom so tudi overovljeni prepisi odločb okrajnih ali mestnih zaplembnih komisij, ki so bile izdane proti nemškemu Reichu, državljanom nemškega Reicha, osebam nemške narodnosti, na podlagi 1. čl. točke 1 in 2 odloka Avnoja z dne 21. novembra 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državno last.

3. Pred zaplembo so bile izvedene prepriprave za zaplembo, zato so v gradivu poročila delegatov o predpripravih na zaplembo podjetja.

121

Rudarsku združbu „Bohemija“ v Celju

PREMOGOVNIK PEČOVNIK

Pečovnik, dne 7. decembra 1945
(1. št. 20)

Ministrstvo za industrijo in rudarstvo
obči oddelek

Ljubljana.

Na Vaš dopis I/P-4629/45-dr.8 poročam, da sem pri okrajni zaplembeni komisiji in okrajnem sodišču v Celju interveniral, da se nujno izvede zaplemba Rudarske družbe "Bohemija", premogovnik Pečovnik in Premogovnika Keratonske industrije d.d. Petrovo, čia bo zaplemba izvršena, vam bom poslal zaplembeni odlok.

NARODNA VLADA SLOVENIJE Sest. faksimu - svoboda narodni
MINISTRSTVO ZA INDUSTRIJO IN RUDARSTVO

Do: 10 DEC 1945 194

4629/45

K. P. P. P.

4. Delegati ministrstva so pošiljali Komisiji za upravo narodne imovine dopise o pripravi za izvedbo zaplembe sovražne lastnine.

5. Delegati ministrstva so morali sestaviti komisijske zapisnike o pregledu premičnin in nepremičnin.

6. Delegati ministrstva so pošiljali tudi podatke o višini in stanju kapitala v posameznem podjetju pred zaplembo in o nastalih spremembah med vojno.

7. Delegati so pošiljali ministrstvu podatke na okrožnico št. 1-1610/45 z dne 30. julija 1945.

8. V posamezni mapi je tudi dokazno gradivo proti lastniku podjetja.

9. Ministrstvo in njegovi delegati so preverjali, ali so bile zaplembe izvršene in opozarjali okrajne zaplembne komisije, da zaplembo čimprej izvršijo.

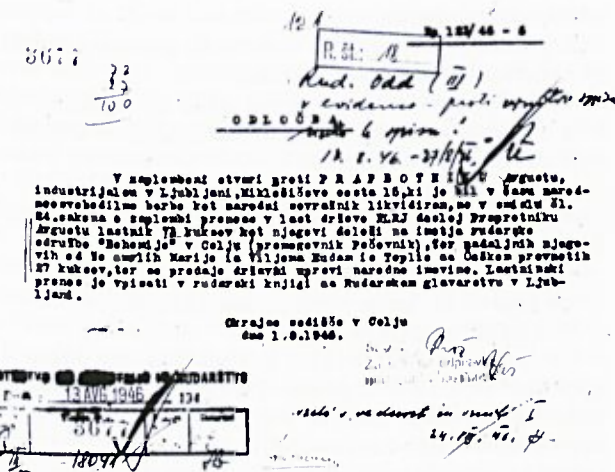
10. V gradivu so vpisi podjetij v trgovski register in novonastale spremembe.

11. Podatki o ukinitvi podjetja oz. priključitvi k drugemu podjetju.

12. Podatki o postavitvi in zamenjavi delegatov.

NACIONALIZACIJE

1. Prepisi odločb o nacionalizaciji podjetij po zakonu o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij z dne 5. decembra 1946 (U.I. 612/46, št. 98/677).

Gradivo Republiške komisije za vprašanja razlastitve pri Ministrstvu za finance LRS

Alenka Kacičnik-Gabrič

Med gradivom Ministrstva za finance sem pri popisovanju naletela na gradivo Komisije za vprašanja razlastitve, ki je delovala v okviru ministrstva. Gradivo, ki je v teh fasciklih, se nanaša na Te-

2. Zapisniki o izvedbi nacionalizacije.

3. Poročila o pregledu tovarnj.

4. Delegati so zbirali podatke za ocenitev nacionaliziranih podjetij.

5. Pritožbe lastnikov zaradi izvedbe nacionalizacije.

6. Pritožbe Kontrolni komisiji pri Predsedstvu vlade LRS (predsednica V. Tomšič).

7. Spisi o odškodnini, ki naj bi jo dobili lastniki nacionalizirane lastnine.

8. Prošnje za izplačilo akontacije lastnikov nacionaliziranih podjetij.

9. Prošnje za dodelitev rente oz. akontacije.

10. Po ukazu o določitvi gospodarskih podjetij republiškega pomena z dne 12. septembra 1946, št. 60/222 je naredilo ministrstvo seznam podjetij republiškega pomena.

VIRI

Arhivsko gradivo fonda Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS št. 226, Arhiv Republike Slovenije.

ZUSSAMMENFASSUNG

Das Archivgut betreffend der Beschlagnahmen und Nationalisierungen im Bestand des Ministeriums für Industrie und Bergwesen der Volksrepublik Slowenien

Vesna Gotovina

Im Beitrag werden die Grundangaben über die Gründung, Organisation und Tätigkeitsbereiche, die vom Ministerium für Industrie und Bergwesen der Volksrepublik Slowenien erledigt wurden, angegeben. Es werden auch die Arten der Beschlagnahmen und Nationalisierungen betreffenden Schriftgutes aufgeführt. So kann man im Zusammenhang mit Beschlagnahmen die Entschlussabschriften, Urteile und Beschlagnahmenerlässe, Kommissionsprotokolle hinsichtlich der Übersicht des beweglichen und unbeweglichen Gutes, Berichte über die Eigentümer bekommen. Hinsichtlich der Nationalisierungen sind im Archivgut zu bekommen: die Entschlussabschriften betreffs der Unternehmensnationalisierung, die Protokolle über die Unternehmenübernahme, die Berichte über die Fabrikenübersichte, die Beschwerden der Eigentümer bei der Übersichtscommission beim Präsidium der Regierung der Volksrepublik Slowenien wegen der Durchführung der Nationalisierung, die Akten im Zusammenhang mit der Entschädigung, die der Eigentümer bekommen sollte, die Ansuchen für Entschädigungs- oder Rentenauszahlung.

meljni zakon o razlastitvi z dne 1. aprila 1947. Objavljen je bil v Uradnem listu FLRJ, št. 28-209/47. Predstavljal je zakonsko osnovo za delovanje Komisije za vprašanja razlastitve, ki je bila

številke. Pri večini manjkajočih spisov je sicer označeno, kam so jih nato odložili in na katero številko se navezujejo, vendar številke ne tečejo tekoče. Pri sedanjem trendu iskanja dokumentov o razlastitvi to predstavlja posebno oviro, zato sem se pri nadaljnji obdelavi gradiva odločila za nov popis z računalnikom, ki mi bo omogočil še razne vrste indeksov, iskalec dokumentov pa bistveno pomagal, da bodo dokumente našli v čim krajšem času.

OPOMBE:

1. Ministrstvo za finance LRS, Republiška komisija za vprašanja razlastitve, Okrožnica republiške komisije za vprašanja razlastitve pri Ministrstvu za finance LRS, 244-114/5-1950. — 2. Vlada Ljudske republike Slovenije, predsedstvo, Navodilo vsem oblastnim in okrajnim ljudskim odborom, ljudskim odborom mest Ljubljane, Maribora, Celja, S-pov. 69/2-49. — 3. Ministrstvo za finance LRS, Republiška komisija za vprašanja razlastitve, fasc. 3, 114/5, Navodila Zvezne komisije za vprašanja razlastitve pri Ministrstvu za finance FLRJ. — 4. Mi-

nistrstvo za finance LRS, Republiška komisija za vprašanja razlastitve, fasc. 3, 128/2-1951, Okrožnica (prepis).

ZUSAMMENFASSUNG

Das Schriftgut der Republikkommission für Enteignungsfragen beim Finanzministerium *Alenka Kačičnik-Gabrieč*

Die Republikkommission für Enteignungsfragen beim Finanzministerium der Volksrepublik Slowenien wurde mit der Absicht gegründet, die Evidenzen zu führen und in großem Maße auch darum, die Entscheidungen betreffs der sich auf die Grundenteignungen beziehenden Schlüsselangelegenheiten zu treffen. Die Enteignungen waren die einzige sich auf die Abnahmen beziehende Kategorie, die für die Enteigneten schon im voraus Entschädigungen in verschiedenen Formen (in einem anderen Grundstück, im Geld oder in Staatschuldscheinen) vorgesehen haben. Das Schriftgut der Kommission wird im Archiv der Republik Slowenien im Bestend des Finanzministeriums aufbewahrt. Es umfaßt neun Faszikel.

Ministrstvo za kmetijstvo LRS, Oddelek za agrarno reformo, 1945-1951

Žarko Štrumbil

Ob sprejetju zakona o agrarni reformi in kolonizaciji¹ se je upoštevalo:

1.) da je bilo v rokah malih kmetov, ki jih je bilo 3/4 (z do 10 ha zemlje), samo 29% zemlje oziroma 1/4;

2.) da je imela veleposestniška skupina v lasti 1/5 vse zemlje s po tudi preko 50 ha zemlje;

3.) skupina, ki je imela med 20 do 50 ha, je štela 7% vseh kmečkih in nekmečkih lastnikov, tako v hribovitem, goratem kot ravninskem predelu, le-ti pa so imeli v svojih rokah 45% vse zemlje;

4.) skupina, ki je imela v lasti med 10 do 20 ha, jo je bilo 16% in je imela v lasti 1/4 vse zemlje;

5.) najštevilnejša skupina, ki je imela v lasti 2 do 10 ha, je štela 43% ali skoraj polovico vseh kmetov, v lasti pa je imela le 1/4 vse zemlje in

6.) skupina, ki je štela 1/3 vseh kmečkih posestnikov in so imeli do 2 ha zemlje, je imela v lasti samo 3,5% vse zemlje, to so bili tako imenovani bajtarji in prav tem so dodeljevali zemljišča v izkoriščanje.

Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji je na nek način tudi ščitil delavce in male kmečke obrtnike – rokodelce, saj jim je dovoljeval, da obdržijo v lasti toliko zemlje kot kmetje. Zakon je ščitil tudi kmečke izseljence, ki so pred vojno odšli v tujino, ker se na lastni zemlji niso mogli preživeti in jih je zakon štel za kmete.

Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji je urejal naslednja področja:

1. V splošnih določilih (3. člen) je zakon določal, da je za razlastitev merodajno zemljiškoknjižno in katastrsko stanje na dan 10. julija 1945, razen pri dedovanju po smrti lastnika, kjer je bilo določeno, da vsi dediči skupaj obdržijo toliko, kolikor bi obdržal umrli lastnik, presežek pa preide v zemljiški sklad. Zakon (4. člen) je oškodoval zakonske pare na način, da je vedno, razen, ko je šlo za sodno ločitev, pojmoval zemljiško posest kot eno zemljiško posest, v primeru, ko pa je imel eden zakoncev kot glavni vir dohodka družine nekaj drugega, se je posestvo štelo za nekmečko. Za poklic mlado-

Lastniki	površina	število posestev	v %	skupna površina	v %
bajtarji	do 2 ha	51.137	33 %	43.437 ha	3,5 %
mali kmetje	2 do 10 ha	66.487	43,1 %	333.513 ha	26 %
srednji kmetje	10 do 20 ha	24.470	15,8 %	344.021 ha	26,9 %
veliki kmetje	20 do 50 ha	10.785	7 %	306.579 ha	24 %
veleposestniki	nad 50 ha	1.749	1,1 %	251.086 ha	19,6 %
vsi lastniki		154.628		1.278.636 ha	

letnih oseb je zakon štel poklic staršev. Pri solastniški zemlji pa je za osebe, ki so imele zemljo na več zemljiških posestvih, smatral njihovo celokupno zemljiško posest za eno celoto. Pri razlastitvi in dodelitvi zemlje (5. člen) se je moralo ugotavljati stanje bremen in dolgov kot tudi služnostne pravice, katerih obstoj je bil nujno potreben, kakor tudi tiste služnostne pravice, ki so se kot nepotrebne ukinitile. Nove služnostne pravice naj bi bile le izjemoma.

2. Pri razlastitvah je šlo za veleposestva (7. člen), to je za kmetijska in gozdna posestva z več kot 25 ha obdelovalne zemlje ali 45 ha skupne površine. Pri veleposestvih je treba poudariti, da je šlo v bistvu za popolno razlastitev, to je za razlastitev z vsemi gospodarskimi in negospodarskimi zgradbami in napravami, živim in mrtvim kmetijskim in gozdnim inventarjem brez odškodnine, vključno s hišnim inventarjem, ki je bil potreben za redno obratovanje (inventar pisarne, ki je služila bivši upravi posestva, postelje, itd., ki so ga uporabljali delavci, kuhinjski inventar) in z vsemi zalogami pridelkov in lesa. Razlastitve so obsegale tudi žage in vinske kleti. Razlaščale so se tudi kmečke agrarne skupnosti, živinorejske zadruge in skupni srenjski pašniki. Cerkvena posestva (9. člen) v okviru ene župnije so se štela za eno celoto, to je predvsem zemljiška posestva župne cerkve in vseh njenih podružnic, vsa cerkvena nadarbinska zemlja, ki so jo uživali župniki, kaplani, itd., ki se je nahajala v okviru župnije. Nadalje so se razlaščale tudi verske zapuščinske ustanove z vsem živim in mrtvim inventarjem, neodvisno od ostale cerkvene zemlje. Za nekmete (11. člen) so se šteli lastniki zemljiških posestev z manj kot 25 ha obdelovalne zemlje oziroma manj kot 45 ha skupne površine, če po svojem glavnem poklicu niso bili kmetje. Za kmete (12. člen) so se šteli lastniki zemljiških posestev, ki so bili po glavnem poklicu kmetje, in so stalno živeli na svojem posestvu in so zemljo tudi sami obdelovali s svojo družino. Za kmete se niso šteli tudi družine, ki so zaradi upravičenih razlogov najemale tujo delovno silo. Za kmete so se šteli še vrtnarji in določeni izseljenci. Površina, ki jo je kmet lahko obdržal, pa se je določala glede lege zemljišč, kvalitete zemlje, vrste kultur, oddaljenosti zemlje od prometnih sredstev itd. Za hribovite predele je bilo predvideno posedovanje večjih površin.

3. V zemljiški sklad (14., 15. in 16. člen) so prišla vsa posestva, ki so bila zaplenjena na podlagi odloka Avnoja (21.II.1944) in zemljiška posestva narodnih sovražnikov, zaplenjena s pravnomočnimi sodnimi razsodbami in odločbami, ki so bila takrat v upravi KUNI. Z okrožnico Predsedstva NVS, št. 167/2, z dne 25. januarja 1946 je prešla neposredna uprava zaplenjenih zemljiških posestev in inventarja od Uprave narodne imovine na okrajne in okrožne ljudske odbore. V zvezi z nujnostjo agrarne reforme in notranje kolonizacije je Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo sporazumno s KUNI tudi razdelilo obstoječi živi in mrtvi kmetijski inventar razlaščenih in zaplenjenih posestev okrajnim komisijam za agrarno reformo.³

Nadalje je prišla v zemljiški sklad še zemlja, ki jo je država izločila iz svoje lastnine (zemlja bivših

občin, banovine in drugih javnopravnih ustanov, ki je prešla v državno last). Težnja je bila, da bi se na ta način v čim večji meri zadovoljilo zahtevam agrarnih interesentov po zemlji, država pa naj bi obdržala le tista zemljišča, ki bi bila potrebna za vzorna državna kmetijska posestva, invalidske domove, otroške kolonije, sirotišnice, kaznilnice, šolska poslopja, kmečke zadružne domove, športna igrišča in druge splošno koristne namene ter za vojaške potrebe. Država naj bi glede tega tudi obdržala lastništvo nad vsemi gozdovi.

Zemljiški sklad je bil urejen z uredbo (Ur. l. DFJ, št. 72, 21.9.1945), kjer so ustanovili sklad stanovanjskih in kmetijskih zgradb, sklad hišne opreme, sklad kmetijskega inventarja in živine ter sklad semen, hrane in lesa. Ti skladi pa so prešli pod okrajne in okrožne komisije za agrarno reformo.

4. Pri dodelitvi zemlje so se najprej upoštevali agrarni interesenti brez zemlje (17. člen) in tisti, ki so prebivali v kraju, kjer se je zemlja podeljevala, nato se je upoštevalo tiste z malo zemlje. Poseben privilegij pa so že takrat uživali boreci, invalidi in žrtve lašističnega terorja. Maksimum je bil 5 ha (18. člen), a od tega ne več kot 1-2 ha vinogradov in sadovnjakov. Upoštevala se je tudi lega zemljišč, kvaliteta zemlje, kultura in oddaljenost zemljišč od prometnih sredstev kot tudi število družinskih članov prosilcev. Predvideno je bilo tudi poseljevanje zaokroženih parcel, kar je pomenilo svobodno izvajanje reforme, zamenjave parcel agrarnih interesentov z lastniki, ki niso bili agrarni interesenti na način, da se odgovarjajoči del zemlje lastnikov, ki niso bili agrarni interesenti, pritegne v zemljiški sklad, iz katerega se jim v zamenjavo dodeli zemlja v odgovarjajoči površini na drugem mestu.

Kmečkim sorodnikom (19. člen) so podeljevali le tisto zemljo, ki so jo nekmetje prejeli od svojih kmečkih sorodnikov po dedni ali pogodbeni poti ali kot doto. Taka zemlja se je dodeljevala samo enemu sorodniku. Posebej je bilo opredeljeno, da so podeljene ohišnice delavcem državna last (21. člen), sadovnjaki pa podeljeni zadrugam. Viničarje je država silila v povezovanje z zadrugami (24. člen).

5. Za izvajanje agrarne reforme je bilo ustanovljenih na podlagi 31. člena Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji z odločbo komisije za agrarno reformo šest okrožnih komisij za agrarno reformo. V okviru okrožnih pa so delovale okrajne komisije za agrarno reformo, bilo jih je 37. Okrožne in okrajne komisije za agrarno reformo so bile naslednje:⁴

1. Okrožna komisija za agrarno reformo Celje

1. Okrajna komisija za agrarno reformo Celje – mesto,

2. Okrajna komisija za agrarno reformo Celje – okolica,

3. Okrajna komisija za agrarno reformo Slovenske Konjice,

4. Okrajna komisija za agrarno reformo Šmarje pri Jelšah,

5. Okrajna komisija za agrarno reformo Trbovlje,

6. Okrajna komisija za agrarno reformo Šoštanj – Gornji Grad (odločbe govorijo o Okrajni komisiji

za agrarno reformo Mozirje ali pa Okrajni komisiji za agrarno reformo za Saleško – Savinjski okraj),

II. Okrožna komisija za agrarno reformo Maribor

7. Okrajna komisija za agrarno reformo Maribor – mesto,

8. Okrajna komisija za agrarno reformo Maribor – levi breg,

9. Okrajna komisija za agrarno reformo Maribor – desni breg (v nekaterih odločbah je označeno za Maribor – levi breg in Maribor – desni breg kar Maribor – okolica),

10. Okrajna komisija za agrarno reformo Ptuj,

II. Okrajna komisija za agrarno reformo Murska Sobota,

12. Okrajna komisija za agrarno reformo Gornja Radgona

13. Okrajna komisija za agrarno reformo Prevalje (v odločbah je dodano še Dravograd),

14. Okrajna komisija za agrarno reformo Dolnja Lendava,

15. Okrajna komisija za agrarno reformo Ljutomer,

16. Okrajna komisija za agrarno reformo Slovenska Bistrica,

17. Okrajna komisija za agrarno reformo Poljčane (sedež je bil v Slovenski Bistrici, uradni list ne navaja ustanovitve teh dveh okrajnih komisij),

III. Okrožna komisija za agrarno reformo Novo Mesto

18. Okrajna komisija za agrarno reformo Novo mesto,

19. Okrajna komisija za agrarno reformo Krško,

20. Okrajna komisija za agrarno reformo Trebnje,

21. Okrajna komisija za agrarno reformo Črnomelj,

22. Okrajna komisija za agrarno reformo Kočevje,

IV. Okrožna komisija za agrarno reformo za ljubljansko okrožje

23. Okrajna komisija za agrarno reformo Notranjsko – Rakek,

24. Okrajna komisija za agrarno reformo Školja Loka,

25. Okrajna komisija za agrarno reformo Ljubljana – okolica

26. Okrajna komisija za agrarno reformo Jesenice,

27. Okrajna komisija za agrarno reformo Grosuplje,

28. Okrajna komisija za agrarno reformo Kamnik,

29. Okrajna komisija za agrarno reformo Kranj,

V. Okrožna komisija za agrarno reformo okrožno mesto Ljubljana

30. Okrajna komisija za agrarno reformo mesto Ljubljana.

Okrožna komisija za agrarno reformo Postojna je bila ustanovljena pozneje, leta 1948, skupaj z okrajnimi komisijami⁵:

VI. Okrožna komisija za agrarno reformo Postojna

31. Okrajna komisija za agrarno reformo Idrija,

32. Okrajna komisija za agrarno reformo Gorica.

34. Okrajna komisija za agrarno reformo Ilirska Bistrica,

35. Okrajna komisija za agrarno reformo Sežana,

36. Okrajna komisija za agrarno reformo Tolmin,

37. Okrajna komisija za agrarno reformo Postojna.

Podatke, vloge agrarnih interesentov in vse zadeve, naslovljene na okrajne komisije za agrarno reformo, so za izvršne odbore okrajnih komisij zbirali krajevni ljudski odbori. Izvršni odbori so izdajali odločbe o razlastitvah, sprejemali so tudi prošnje in pritožbe agrarnih razlaščenecv, naslovljene na okrožne komisije in jih s svojimi stališči posredovali okrožni komisiji. Okrajna komisija je imela za posvetovanje še plenum okrajne komisije, ki je sprejemal sklepe v obliki predlogov. Tako okrajno komisijo so sestavljali predsednik, namestnik, sekretar in eden ali dva pomočnika. Torej je sklepalo o razlastitvi posameznega razlaščenca največ pet ljudi, čeprav je bilo predvideno, da pomembnejše razlastitve in dodelitve zemlje predloži komisija še plenumu, ki pa je bil spet sestavljen iz izvršnega odbora in 8-14 predstavnikov agrarnih interesentov.

Postopek pri izvajanju agrarne reforme je bil glede na krajevne razmere naslednji:

Po prejeti prijavi lastnikov jih je okrajna komisija izročila geodetu, ki je kontroliral podatke na podlagi zemljiške knjige in katastrskih operatov, hkrati je bil sklican tudi zbor agrarnih interesentov v kraju, kjer je ležalo posestvo. Zbor agrarnih interesentov je moral najprej sklepati o predlogu za razlastitev in nato o predlogu za razdelitev zemlje med agrarne interesente. Če ne bi prišlo do končnega sklepa, bi ga naknadno oblikovala agrarna komisija. Hkrati s predlogi pa so morali okrajni komisiji dostaviti tudi prošnje agrarnih interesentov. Sledilo je zaslišanje vseh strank in zapisnik o tem. Na podlagi tega (prijave lastnika, kontrolirane in izpopolnjene od geodeta, predloga zbora agrarnih interesentov, zapisnika o zaslišanju lastnika ter ugotovitev vseh okoliščin) je komisija izdala odločbe o razlastitvi zemlje, odločbe o dodelitvi zemlje pa je izdala komisija po pravnomočnosti razlastitvene odločbe. Pritožbe razlaščenecv je reševala okrožna komisija, ki je tudi izdala dokončno odločbo.

Razlastitvene odločbe so pošiljali razlaščenecu, krajevnemu ljudskemu odboru in ministrstvu za kmetijstvo, če pa je šlo za gozdno gospodarstvo pa še ministrstvu za gozdarstvo. Dodelitvene odločbe so dostavljali agrarnim interesentom, pristojemu ljudskemu odboru in ministrstvu za kmetijstvo. Krajevni ljudski odbori so razglasili odločbe isti dan, ko so jih prejeli. Določeno je bilo tudi, da se uvede razlastitveni postopek najprej za veleposestva, posestva bank, podjetij, delniških družb, posestva brez lastnika ter cerkvena posestva, šele nato pa za ostala posestva.

Trideseti člen zakona je dajal ministru za kmetijstvo absolutno pravico do razveljavitve ene ali druge odločbe, če je menil, da se je nepravilno izvedla in jo je lahko vrnil na nižjo stopnjo v ponovno obravnavo.

6. Kolonizacijo (32. in 33. člen) je izvajalo ministrstvo za kmetijstvo.

7. Popis inventarja (36. in 37. člen) se je moral izvršiti še pred izdajo razlastitvenih odločb.

Omeniti je potrebno še Uredbo o likvidaciji razmerij, nastalih z zaplenbo premoženja (Ur.l.FLRJ, št. 23 - 196/49, 11.3.1949). Tu je ministrstvo za kmetijstvo terjalo od okrajnih, mestnih ljudskih odborov ter od okrajnih in okrožnih komisij za agrarno reformo, da morajo le-te zato, ker niso imele ustreznih podatkov o obstoječih obveznostih in terjatvah zaplenjenih posestev niti niso razpolagale s točnimi podatki referati za narodno imovino pri okrajnih (mestnih) ljudskih odborih, prijaviti pristojnim okrajnim sodiščem vsa zaplenjena in z agrarno reformo prevzeta zemljiška posestva z značbo bivšega lastnika, razen onih iz 32. člena navedene uredbe. Zato naj bi za vsa navedena zaplenjena posestva stavili pri pristojnem sodišču predlog, da se uvede likvidacijski postopek glede obveznosti in terjatev posameznega posestva. Isto je veljalo tudi za zaplenjena zemljišča, ki so bila že dodeljena v upravljanje državnim uradom, ustanovam ali podjetjem. Mejni datum je bil 19. junij 1949.

Omeniti je potrebno še Zakon o razlastitvi posestev, ki so jih obdelovali koloni in viničarji⁷, saj so izvajali ta zakon organi za agrarno reformo.

Glede izločitve zemljišč iz zemljiškega sklada po 11. členu zveznega zakona o agrarni reformi je bilo določeno, da se morajo določiti zemljišča, ki naj bi jih vsaka državna gozdna uprava zadržala za svoje režijske potrebe ob upoštevanju načela, naj imajo gozdne uprave le toliko poljedelskih zemljišč, da krijejo potrebe, upoštevajoč, da so načelno vsi deputati ukinjeni. Tu je šlo za zagotovitev zemlje tistim gozdnim čuvajem, katerih službeni okoliš je bil oddaljen od krajev, kjer so si lahko nabavljali življenjske potrebščine, da bi to ne oviralo izvrševanje njihovih služb⁸.

Fond ministrstva za kmetijstvo 1945 - 1951 agrarna reforma obsega približno 40 škatel. Gradivo v celoti še ni urejeno, ureja pa se po okrajnih komisijah za agrarno reformo. V fondu se nahajajo:

1. Odločbe o razlastitvah, ki so jih izdajali okrajni ljudski odbori, poverjenišтва za kmetijstvo na podlagi 6. člena in 12. člena v zvezi 3., 4. in 13. členom Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji in uradnih ugotovitev komisijske razprave, ki so se izvajale različno, po katerem se je smatralo za razlaščenost v korist zemljiškega sklada po 14. členu tega zakona nad 45 ha skupne površine posestev na območju LRS.

2. Iste odločbe, kot so jih izdajali krajevni ljudski odbori, so izdajale tudi okrajne komisije za agrarno reformo.

3. Odločbe, ki so jih izdajale okrožne komisije za agrarno reformo na pritožbe razlaščenecv, so bile v glavnem negativne s pripisom, da proti tej odločbi ni pritožbe.

4. V odločbah, ki so jih izdajali okrajni ljudski odbori (Kočevje) o prehodu agrarne skupnosti v občeljudsko premoženje na podlagi 1. člena Zakona o agrarnih skupnostih, so praviloma navedeni še bivši solastniki zemljišča.

5. Fond obsega za nekatere okrajne komisije za agrarno reformo še seznam plačanega, oddanega in drugega inventarja.

6. Odločbe, po katerih so okrajni ljudski odbori po 16. členu Zakona o agrarni reformi tudi dodeljevali zemljišča v upravljanje s pripisom prejšnjega lastnika.

7. Fond obsega tudi zemljiški sklad agrarne reforme, blagajniško poslovanje, prodajo inventarja, razna poročila in potrdila.

8. V fondu se nahajajo še razna poročila o odhodu kolonistov v Vojvodino in Apaško dolino.

9. V fondu je tudi seznam razlaščenih oseb bivših italijanskih družb in posestev oseb, ki so ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji pobegnile v Italijo.

OPOMBE

1. Ur. list SNOS in NVS, št. 62-396/45. — 2. Pomen Zakona o agrarni reformi. AS, Ministrstvo za kmetijstvo, Agrarna reforma, splošne zadeve. — 3. LRS, MK, Prevzem zaplenjenih zemljiških posestev in inventarja od Uprave narodne imovine, Ljubljana, 8.3.1946, AS, MK Agrarna reforma, splošne zadeve. — 4. Uradni list SNOS in NVS, št. 7 - 28/46. — 5. Uradni list LRS, 1948, št. 10-76. — 6. LRS, MK, Zaplenjena premoženja, likvidacija, obveznosti in terjatve, Ljubljana, 9.6.1949, AS, MK, Agrarna reforma, splošne zadeve. — 7. Uradni list SNOS in NVS, št. 62 - 397/45. — 8. NVS, MK, Izločitev zemljišč iz zemljiškega sklada po 11. členu zveznega

3000

OKRAJNA ZAPLEMBENA KOMISIJA¹⁾
 v Kočevju
 št. 94/46
 splembena komisija v Kočevju

KOMISIJA ZA UPRAVO NARODNE IMOVINE
 Določ. 14. II. 1946
 D. 16307/28

Je na osnovi čl. 1 točka 1 in 2 Odloka AVNOJ-a z dne 21. novembra 1946 o prehodu suverfnosti vege imetje v državno last izdala proti ~~amatske~~ državljano nemškega Reicha — ~~MS~~ ^{nemški narodnosti} ~~Knasa~~ ^{Knasa} Karlu Adolfu Auerspergu iz Goldoka, nemškega državljanu, nemške narodnosti, po poklicu aristokrat in velegozpod naslednjo

ODLOČBA

Pravomočno rešeno z rešitvijo
 Odbora za upravo - Obd. Z. K.
 Nov. mest. št. 74/16
 od 16/2 1946

I. Vse imetje nemškega Reicha, nahajajoče se v
 ali kjer koli v območju D. F. J. je prešlo v državno last²⁾

II. Vse imetje*)
 Knasa Karla Auersperga, aristokrata ~~nemškega~~ ^{nemške} narodnosti iz Goldoka, nemškega državljanu nemške narodnosti nahajajoče se v okraju Kočevje ali kjer koli v območju D. F. J. je prešlo v državno last

III. Odreja se vsa zaplenba v prid države v javnih knjigab.

a) v zemljiški knjigi pri okrajnih narodnih sodiščih Kočevje vlož. št. 227 k.o. Brig k.o. Žukova gora, 26 k.o. Golobinjak, 306, 326 k.o. Gostenič, 177 k.o. Hrib, 726 k.o. Kočevje, 403 k.o. Kobiljci, 281, 291 k.o. Koče, 329 k.o. Koševska reka, k.o. Koprivnik, 455 k.o. Lipič, 32, 31, k.o. Mirova, 290 k.o. Novi lasi, 130 k.o. Rušenov, 245 k.o. Sečedal, 756 k.o. Št. ri log, 1058 k.o. Štara cerkev, 155 k.o. Tpolnji log in 211 k.o. Uršarice, in 283 k.o. Zaškevec.

IV. Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku o mih dni po dostavitvi, in sicer na Okrožno sodišču Federalni zaplembeno komisijo, ki ju je vložiti pameno pri podpisani komisiji³⁾

1) Neuporabno je črtati.
 2) Navedeni je imje, priimek, poklic, rojstni podatki, državljanstvo, narodnost, tadnje in sedanje bivalno prizadevanje.
 3) Od Okrajne komisije gre pritožba na Okrožno, od nje pa na Federalno zaplembeno komisijo.

zakona o agrarni reformi, AS, MK, Agrarna reforma. splošne zadeve.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Ministerium für Landwirtschaft der Volksrepublik Slowenien 1945 – 1951, Agrarreformabteilung

Zarko Štrumbil

Im Rahmen des Ministeriums für Landwirtschaft 1945 – 1951 waren im Jahre 1946 die Kreis- und Bezirkskom-

missionen für Agrarreform tätig, außer im Slowenischen Küstenland, wo sie wegen spezieller Verhältnisse erst im Jahre 1948 zu wirken begannen. Da das Schriftgut völlig ungeordnet war und sich in verschiedenen Faszikeln befand, so daß kein Übersicht darüber möglich war und es wegen der Besonderheit schwer das Ordnungssystem festzusetzen war, wurde das Schriftgut nach den Ortskommissionen und der Ab- Ordnung der Enteigneten geordnet. Im Bestand befinden sich die Grundentwignungen betreffende Entschlüsse der Bezirks- und Kreis- kommissionen, Beschwerden, Grundverteilung unter die Interessenten usw.

Gradivo o agrarni reformi in kolonizaciji v fondu Ministrstva za finance

Marjan Zupančič

Po zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji (Ur.l.DEJ, št.64/45, Ur.l.FLRJ, št. 24/46, 101/47, 105/48, 21/56, 55/57 in Ur.l.SFRJ, št.10/65) oziroma po republiškem zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji (Ur.l.LRS, št. 62/45, 30/46, 10/48, 17/58, 17/59, 18/61 in Ur.l.SRS, št. 22/65), ki sta uresničevala 19. člen Ustave FLRJ iz leta 1946 so bila razlaščena:

1. veleposestva
2. zemljiška posestva bank, podjetij, delniških družb in drugih zasebnih pravnih oseb,
3. zemljiška posestva cerkva, samostanov, verskih in drugih ustanov,
4. zemljiška posestva, ki so med vojno iz kateregakoli razloga ostala brez lastnika in brez pravnega naslednika,
5. presežek zemljiških posestev nekmetov, ki niso veleposestniki (nad 3 ha obdelovalne zemlje oziroma 5 ha gozda),
6. presežek kmečkih posestev nad 20 do 35 ha obdelovalne zemlje in nad 10 do 25 ha gozda, tako da skupna obdelovalna površina obdelovalne zemlje in gozda ne presega 45 ha.

Razlaščeni gozdovi so postali praviloma družbena lastnina in so ostali do danes, ostala kmetijska zemljišča pa so po pogojih zakona prešla v poseben zemljiški sklad, iz katerega se je zemlja dodeljevala agrarnim interesentom, ki niso imeli zemlje ali pa so je imeli malo. Zemlja je bila dodeljena tudi raznim državnim posestvom, zadrugam, JLA itd.

Zemljiška posestva, našeta pod točkami 1-4, so bila razlaščena brez odškodnine, za razlaščeni presežek kmetov in nekmetov pod točkama 5 in 6 pa bi morala biti plačana odškodnina v višini enoletnega donosa na hektar. Republiški zakon o agrarni reformi in kolonizaciji je omenjeni odškodninski predpis zveznega zakona ponovil, dodal pa le, da bo način ugotavljanja donosa predpisal minister za kmetijstvo. Republiški upravni organ za kmetijstvo takega predpisa ni nikdar izdal, tako je ostalo danes tako aktualno vprašanje odškodnine za razlaščeni presežek zemljišč odprto. Odškodnina upravičen-

cem ni bila nikdar izplačana. Z uveljavitvijo zakona o kmetijskih zemljiščih (Ur.l.SRS, št.26/73) sta med drugimi določbami republiškega zakona o agrarni reformi in kolonizaciji prenehali veljati tudi določbi 11. in 12. člena tako, da republiških predpisov o odškodnini za razlaščene presežke zemljišč po agrarni reformi kmetov in nekmetov sedaj ni.

Arhiv Republike Slovenije je prevzel serijo Agrarna reforma in nacionalizacija v okviru fonda ministrstva za finance leta 1988 in časovno obsega leta od 1946 do 1961. Gradiva je za 168 tehničnih enot oziroma okrog 20 tekočih metrov. Poleg gradiva o agrarni reformi najdemo v tej seriji tudi gradivo o prenosu nepremičnin, arondacijah, melioracijah, agrarnih skupnostih, razlastitvah na podlagi popravljenega zakona o razlastitvi gospodarskih podjetij, last tujih državljanov (Ur.l.FLRJ, št. 35/48) in uredbe o prenosu nepremičnin, last tujih državljanov, ki so bile nacionalizirane (Ur.l.FLRJ, št. 53/48). Omenjeno gradivo v Arhivu Republike Slovenije še ni strokovno obdelano, imamo pa zelo dober prevzemni zapisnik, ki je bil narejen ob prevzemu.

Kot je znano, je agrarno reformo v naši republiki izvajalo Ministrstvo za kmetijstvo ter okrajne in okrožne komisije za agrarno reformo. Gradivo v tej seriji je nastajalo v okviru več državnih organov od leta 1946 do 1961. V začetku je bilo to Ministrstvo za kmetijstvo, nato Glavna uprava za kmetijstvo, Gospodarski svet, Državni sekretariat za gospodarstvo, Državni sekretariat za občno upravo in proračun, od leta 1956 dalje pa Ministrstvo za finance. Zaradi različnih vzrokov je prišlo do delitve gradiva. Glavni vzrok za kasnejšo delitev omenjenega gradiva je predvsem praktične narave. Gradivo, ki se je nanašalo na premoženjske zadeve in spremembo letel, so prevzemali tisti državni organi, ki so reševali te zadeve.

V okviru Ministrstva za kmetijstvo je bil septembra 1945 ustanovljen Odsek za agrarno reformo, ki je v okviru omenjenega ministrstva vodil zadeve, ki so se tikale agrarne reforme in kolonizacije. Kasne-

je, po letu 1950, pa so zadeve, ki se tičejo agrarne reforme in kolonizacije, prešle v pristojnost imovinsko-pravnih oddelkov pri raznih državnih organih.

Odsek za agrarno reformo je imel v glavnem naslednje naloge:

- reševanje pritožb razlaščenecv in agrarnih interesentov,

- pripravljaje predlogov zakonskih predpisov za zaščito kmetijskih zemljišč,

- nadzorovanje pravnega izvajanja agrarne reforme pri okrajnih komisijah za agrarno reformo in drugih organih ter dajanje potrebnih navodil za pravilno in enotno izvajanje agrarne reforme in kolonizacije,

- reševanje vprašanj odškodnin razlaščenih kmetov in nekmetov, ki jim je pripadala po zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji odškodnina, oziroma so jo morali plačati agrarni interesenti in kolonisti za dodeljevanje zemlje,

- skrb za dokončno ureditev zemljiškega sklada s pravilno in gospodarsko porazdelitvijo zemljišč na posamezna združna in državna kmetijska gospodarstva ter za izdajo potrebnih odločb in izvedbo le-teh v zemljiški knjigi,

- organiziranje izdaje dokončnih dodelitvenih odločb agrarnim interesentom in kolonistom ter skrb za izvedbo le-teh v zemljiški knjigi.

Iz raznih poročil iz leta 1946 je razvidno, da je bila do konca leta 1946 razlaščena in razdeljena v pretežni večini zemlja zemljiških posestev, razen posestev nekmetov, ki bi jim lahko priznali značaj kmeta, če bi se odpovedali svojemu poklicu. Tako navajajo, da je prišlo v zemljiški sklad 61.600 ha obdelovalne zemlje, 163.800 ha gozda, 36.000 ha ostalih površin, skupno torej 261.200 ha. Prijavilo se je 53.700 agrarnih interesentov; zemljo je dobilo pa 30.000 agrarnih interesentov. Zanimivo je tudi, da je bilo največ pritožb od obrtnikov, ki navajajo, da jim obrt ni bila glavni vir dohodkov, pač pa kmetijstvo, ter jih je šteti med kmete. Mnogo manj pritožb je prišlo s strani razlaščenih veleposestnikov, veliko pa od strani razlaščenih kmečkih in mestnih hranilnic in posojilnic in ostalih zadrug, katerim je bila razlaščena celokupna zemljiška posest. Pritožbe so prihajale tudi od agrarnih interesentov, ki so se predvsem pritoževali, da so dobili manj zemlje kot drugi interesenti, veliko pritožb pa je bilo tudi od strani kolonov in viničarjev.

Iz poročil v petdesetih letih pa je razvidno, da so državni organi, ki so se ukvarjali z agrarno reformo in kolonizacijo v letih 1948, 1949 in 1950, reševali v glavnem pritožbe, skrbeli za vpise v zemljiško knjigo itd. V tej dobi so ponovno preučevali upravičenost dodelitve zemlje agrarnim interesentom in če so ugotovili, da po zakonu niso upravičeni do nje, so jim jo odvzeli. Okrajne komisije za izvajanje agrarne reforme so v glavnem urejevale zemljiško knjižne prepise zemljiškega sklada in gozdov na nove lastnike zemlje, npr. državne organe, podjetja, ustanove... Veliko je bilo pritožb zaradi člena zakona, ki je omogočal ministru za kmetijstvo, da razveljavi vsako odločbo o razlastitvi oziroma dodelitvi zemlje, če ni v skladu z zakonom. Tako je prišlo tudi do ugotovitve, da se agrarna re-

forma v Sloveniji nadaljuje, v drugih republikah pa je bila končana že konec leta 1946. Zanimivo je tudi, da se je število agrarnih interesentov in kolonistov, ki so dobili zemljo, zmanjšalo na 27.400. Število pa se je po letu 1950 še zmanjševalo, ker je bila zemlja dobljena z agrarno reformo, odvzeta velikemu številu agrarnih interesentov in je bila vključena predvsem v združni sektor.

Iz prevzemnega zapisnika in posameznih pregledov gradiva omenjene serije je bilo ugotovljeno, da v gradivu najdemo predvsem naslednje:

- pritožbe zaradi odvzema kmetijskega zemljišča, gozdov po zakonu o agrarni reformi in kolonizaciji ter dodelitve le-tega iz zemljiškega sklada agrarnim interesentom, zadrugam, državnim posestvom itd. (te vrste gradiva srečujemo vse do leta 1961),

- statistične podatke (odsek je imel nalogo zbirati razne statistične podatke v zvezi z agrarno reformo in kolonizacijo, ki jih je dobil od nižjih upravnih organov in komisij za izvedbo agrarne reforme ter pošiljal poročila tudi drugim državnim organom v republiki in zveznim državnim organom).

- poročila, ki se nanašajo na problematiko dela odseka in delovanja organov na nižji stopnji in s tem tudi na način izvajanja agrarne reforme in kolonizacije ter o problemih, ki so nastajali pri tem (inšpekcijska poročila o delovanju organov za izvedbo agrarne reforme in kolonizacije, itd.),

- navodila in okrožnice organov za izvedbo agrarne reforme v zvezi z organizacijo le-teh in samo izvedbo agrarne reforme in kolonizacije; sem uvrščamo tudi razna tolmačenja zakona ter navodila zveznih organov,

- ohranjenih je tudi nekaj zapisnikov raznih konferenc, kjer so obravnavali problematiko izvedbe agrarne reforme in kolonizacije,

- posebno zanimiva so poročila o izvedbi agrarne reforme pri cerkvenih ustanovah ter pritožbe agrarnih interesentov, ki so protestirali zaradi tega, ker naj bi cerkvenim ustanovam ostalo preveč zemlje, ter poročila o kolonizaciji Vojvodine s Sloveni itd.

VIRI

1. Uradni list iz let od 1945 do 1965
2. Ministrstvo za finance, serija Agrarna reforma in kolonizacija, AS

ZUSAMMENFASSUNG

Die Agrarreform und Kolonisierung betreffendes Schriftgut im Bestand des Finanzministeriums der Volksrepublik Slowenien
Marjan Zupančič

Der Aufsatz behandelt die Agrarreform und Kolonisierung betreffendes Schriftgut in der Serie »Die Agrarreform und Nationalisierung« im Rahmen des Bestandes des Finanzministeriums, das Archiv der Republik Slowenien im Jahre 1988 übernommen hat. Der Bestand ist

fachlich noch nicht bearbeitet, doch haben wir ein gutes Übernahmeprotokoll mit der Schriftgutbeschreibung.

Es werden auch einige Angaben im Zusammenhang mit dem Verlauf der Agrarreform und Kolonisierung in

Slowenien und die dabei entstehenden Probleme aufgeführt. Im letzten Artikelteil wird konkret über das Schriftgut gesprochen, das sich auf die Agrarreform und Kolonisierung im erwähnten Bestand bezieht.

Zaplembe in nacionalizacije: arhivsko gradivo upravnih organov Mesta Ljubljane

Tatjana Šenk

V koreferatu se bom omejila na arhivsko gradivo upravnih organov, ki je nastalo na območju današnjih petih ljubljanskih občin, hranimo pa ga v našem arhivu.

Gradivo zaplemb in nacionalizacij je ohranjeno v različnih fondih. Pri iskanju željenega gradiva nam je v pomoč poznavanje pristojnosti mestnih organov. Mestni organi so imeli določene pristojnosti pri zaplembah, ki so nastale na osnovi odloka Avnoja 21. novembra 1944¹. To gradivo je v okviru pristojnosti, ki jih je imelo mesto, bolj ali manj ohranjeno. Zaplembe, ki so bile izvršene na podlagi drugih zakonov, se nahajajo v gradivu sodišč. Občina je imela določene pristojnosti pri nacionalizaciji, izvršeni po zakonu leta 1958². Gradivo, ki je ohranjeno, se razlikuje od občine do občine, in sicer glede na predhodno urejenost gradiva na občini in glede na čas, ko se je gradivo prevzemalo v arhiv. Kriteriji odbiranja gradiva nacionalizacij so se namreč deloma spreminjali po letu 1981. V Priročniku za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarim gradivom iz leta 1984, se kot arhivsko gradivo navajajo zaplembe (461), agrarne zadeve (462), nacionalizacija (463), razlastitve (464).³ Kmalu zatem smo v arhivu ta navodila dopolnili in popravili. Pri kategoriji gradiva kot je zaplemba ali nacionalizacija se po novih navodilih odbirajo samo stvarne zadeve, osebne pa po vzorčnem kriteriju. Po sedaj veljavnih navodilih prevzema arhiv pri gradivu nacionalizacij torej le stvarne zadeve, osebne pa se trajno hranijo na občini. Ta kategorija gradiva je zato za določene občine prevzeta v celoti – stvarne in osebne zadeve – za določene pa le deloma.

Gradivo nacionalizacij, izvršenih po zakonih leta 1946 in 1948, je ohranjeno bolj ali manj slučajno, kadar so bili dopisi ali odločbe poslani v vednost posameznim mestnim upravnim organom, ali pa predstavljajo del gradiva mestnega podjetja. V tem primeru je mestni upravni organ, ki je s podjetjem upravljal, vodil dokumentacijo o nastanku in poslovanju podjetja.

Pri iskanju je potrebno upoštevati še dejstvo, da je bilo imetje lahko zaseženo po različnih zakonih in v različnih obdobjih. Pri iskanju nam torej pomaga vedenje, po katerem zakonu je bilo imetje zaplenjeno ali nacionalizirano, ali kateri upravni organ je upravljal z odvzetim premoženjem. Če so zaplenili imetje nemškemu državljanu, je o tem odločala mestna zaplembna komisija, če so zaplenili

imetje odsotni osebi, je mestni ljudski odbor izdal začasno odločbo o zavarovanju imetja (kot okrožni upravni organ). Za izdajo odločbe o zaplembi in vodenju zaplembe je bilo pristojno sodišče.

V fondih mestne uprave so zaplembe imetja, ki so bile izvršene na območju mesta. Osnova za zaplemba je odlok Avnoja o prehodu sovražnega imetja v državno lastnino z dne 21. novembra 1944. Po tem zakonu je prešlo v državno last imetje Nemškega rajha, nemških državljanov, vojnih zločincev in njihovih sodelavcev in imetje pobeglih in odsotnih oseb. (4) Izjema so nemški državljeni, ki so se borili v vrstah partizanske vojske. V okviru mesta je bila ustanovljena komisija za zaplembe (5), ki je izdajala zaplembne odločbe državljanom nemške narodnosti in za imovino Nemškega rajha. Komisija je obstajala od leta 1945 do 1946. Za zavarovanje in evidenco sovražne imovine in imovine pobeglih in odsotnih oseb je bila ustanovljena Uprava narodnega imetja pri okrožnem mestu Ljubljana, kasneje imenovana Okrožna uprava narodnega imetja OUNI. Imela je naslednje pristojnosti:

1. Zavarovalni postopek glede sovražnega imetja
 - zbiranje podatkov na osnovi prijavnice tiskovine pod naslovom »prijava« na obrazcu št. 2, ki so jih izpolnili oz. prijavljali četrtni ali krajevni ljudski odbori
 - registracija in popis vse imovine, ki spada pod udar odloka Avnoja
 - izdaja začasnih odredb glede imetja manjšega obsega na območju mesta
 - izročitev popisane imetja v upravo delegatom
2. Zbiranje podatkov o imetju odsotnih oseb in imetju oseb, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile (obrazec št. 2)
3. Zavarovalni postopek glede sovražnega imetja, ki je bilo doslej že zavarovano (z vojaškimi oblastmi, OZNO, organi milice) in naknadna izdaja začasnih odredb glede že do sedaj zavarovanega imetja. OZNA je bila pooblaščenca za izdajanje varnostnih ukrepov glede zavarovanja oseb, proti katerim je bilo uvedeno preiskovalno postopanje in niso bili sojeni po odloku Avnoja z dne 21. novembra 1944. (6)

Vsa uprava ljudske imovine na nivoju mesta Ljubljane je dejansko obstajala le v upravi razlaščenih ali pa sekvestriranih stanovanj in stanovanjskih premičnin, medtem ko je bila uprava glede vse

ostale, t.j. industrijske, trgovinske, obrtne in druge imovine, dodeljena posameznim resornim ministrstvom, kasneje pa oddelkom na nivoju mesta.⁷

Gradivo zaplemb, nastalih na osnovi odloka Avnoja, 21. novembra 1944 se bolj ali manj v celoti nahaja v fondu MLO-premoženjske zadeve, (LIU – 468, 41,7 tm). Gradivo je poimensko popisano glede na različne upravne organe. Posebej so popisane zaplembe nemškega imetja, zaplembe MLO Ljubljana, OLO Ljubljana – okolica, OLO Grosuplje, Uprava ljudske imovine itd. Del gradiva Uprave ljudske imovine, ki obsega okoli 1 tm gradiva, ni popisano, obsega pa verjetno predvsem spise, ki vsebujejo splošne podatke, poročila, okrožnice, navodila. Fond je bil pred leti popisano predvsem zaradi upravnoposlovnih namenov in ne znanstvenih.

Mestna zaplembna komisija je bila pristojna za zaplembe nemškim osebam, nemškim optantom in za zaplembe nemške imovine (trrdke, družbe). Zaplembe nemškega imetja so bile narejene na osnovi popisa z dne 31. julija 1941. Osebam, ki so se takrat izjavile za nemške državljane, so zaplenili imetje. Po tem popisu so za Ljubljano našeli 1702 osebi.⁸ Poleg teh so upoštevali tudi naknadne prijave četrtnih ali krajevnih narodnoosvobodilnih odborov. Spisi vsebujejo odločbo mestne zaplembne komisije (obrazec št. 10), uradno potrdilo, da je določena oseba nemške narodnosti, ki ga je izdal KNOO. Večinoma je priložen tudi komisijiški zapisnik, kjer sta popis in cenitev zaplenjene imovine. Nekajkrat je priložena pritožba obsojenca (obrazec št. 11), kjer dokazuje svojo slovensko narodnost, nesodelovanje z Nemci in podobno in spisi sodišč, ki določajo, kaj se bo z imovino zgodilo – vrnilo ali zaplenilo. To so dokumenti, ki se pojavljajo v večini spisov, poleg teh pa so v posameznih primerih naslednji dokumenti: spisi oddelka za UNI pri vladi LRS, spisi ostalih resorjev LRS, mestnih upravnih resorjev itd.

Gradivo Uprave narodne imovine, ki je imela nalogo zavarovanja in evidence zaplenjene imovine, se ravno tako nahaja v fondu MLO premoženjske zadeve. V gradivu, ki je abecedno popisano, dobimo podatke o poizvedbah, ki so bile izvršene zaradi ocenitve premoženja in ugotovitve, kdo pride pod udar odloka Avnoja, zapisniki zaplenjenega inventarja, sezname obsojencev na zaplembo imetja, prošnje posameznikov ali podjetij, naj jim dodelijo zaplenjeno imovino, imena posameznikov, ki so dobili del imetja in podobno. Uprava je imovino, ki je ni dala v najem ali prodala, dala različnim resornim oddelkom v upravljanje: stanovanja Upravi mestnih zgradb in zemljišč, podjetja Oddelku za industrijo in obrt, trgovine Oddelku za trgovino in proizvodnjo itd. Zato najdemo dokumentacijo o upravljanju te razlašene imovine v teh fondih. Poleg dokumentacije o upravi te imovine pa se v gradivu posameznih oddelkov MLO najde tudi dokumentacija o zaplembi in nacionalizaciji, glede na način pridobitve te imovine.

V fondu MLO – industrija in obrt (LIU – 475, 35,6 tm) je gradivo o zaplembah v okviru dokumentacije o poslovanju in delovanju državnega podjetja. Del fonda (8,1 tm) je podrobno kartotečno popisano. Popis je razvrščen glede na vsebino,

tako da do željenih podatkov pridemo z imenom podjetja. Ostali fondi mestnih oddelkov (npr. MLO Trgovina in obrt) nimajo tako podrobnega popisa, zato je gradivo težje, včasih pa nemogoče najti.

Gradivo o določeni osebi dobimo v različnih fondih. Za primer bom navedla briveca iz Ljubljane, kateremu je bilo odvzeto premoženje. V fondu MLO – premoženjske zadeve dobimo naslednje dokumente: uradno potrdilo KNOO, da je oseba nemške narodnosti, odločbo mestne zaplembne komisije (na obrazcu št. 10), njegovo pritožbo, popis zaplenjenega inventarja, podatke, kdo je dobil zaplenjene predmete in vrednost inventarja, ki jo ima sedaj v lasti oddelek za obrt in industrijo. V fondu MLO industrija in obrt pa dobimo odločbo MLO o imenovanju delegata za upravo zaplenjene imovine, najemno pogodbo med MLO in brivcem, ki je prevzel brivski inventar, višino najemnine, dokument o podelitvi brivnice novemu lastniku, sporočilo Uprave za ljudsko imovino, koliko frizerskih obratov je v njihovi upravi, finančno poročilo in popis zaplenjenega inventarja.

Iz primera je razvidno, da se podatki iz obeh fondov dopolnjujejo, zato je potrebno najprej vedeti, katere in koliko podatkov iščemo, kadar pa hočemo dobiti popolno informacijo, ne samo o zaplembi, pač pa o nadaljnji usodi premoženja, o novih lastnikih in podobno, moramo pogledati najmanj dva fonda.

Glede nacionalizacij podjetij po vojni je v fondih mesta le malo gradiva. O nacionalizaciji, izvedeni po zakonu iz leta 1946 (Ur.l. FLRI, št.98/46) v mestnih fondih ni gradiva, ker so bili zanjo pristojni zvezni in republiški organi. Nacionalizacija podjetij, izvedena po zakonu iz leta 1948 (Ur.l. FLRI, št.35/48) – poimensko so posamezna nacionalizirana podjetja navedena v Uradnem listu IRS, št. 18,19 in 31/48 – je delno ohranjena v fondu Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana (LIU – 30, 115,7 tm).⁹ Spisi o nacionalizaciji podjetja se lahko nahajajo tudi v okviru fonda MLO – industrija in obrt, če je bilo podjetje pod mestno upravo kot del spisov o poslovanju in delovanju podjetja v državni lasti. Fragmentarno se spisi nahajajo tudi v fondu MLO – tajništvo, gradivo pa je urejeno po delovodniku in indeksu.

Nacionalizacija zgradb in zemljišč, izvedena po zakonu iz leta 1958 (Ur.l. FLRI, št.52/58), je ohranjena v občinskih fondih. Kot sem že omenila, je ohranjenost teh fondov zelo različna. Arhiv naj bi prevzemal splošne zadeve o nacionalizaciji, kljub temu pa je zbirnih podatkov in poročil o nacionalizaciji malo. Gradivo občine Center hranijo na občini, ker arhiv še ni prevzemal občinskega gradiva. Gradivo občine Bežigrad je bolj ali manj v celoti prevzeto. Ohranjena je prvotna evidenca, ki se je vodila s pomočjo šifer in delovodnika. Pregled nad gradivom daje le prevzemni seznam, ki ni dovolj podroben, da bi lahko poimensko našli gradivo. Prav tako je prevzeto gradivo občine Šiška, ki pa je bilo prvotno abecedno urejeno.

Gradivo občine Vič je delno ohranjeno v arhivu, delno je ostalo na občini. V arhivu imamo predvsem splošne zadeve o nacionalizaciji, delno tudi osebne zadeve za leta 1959-60. Podobno velja za

Tajna št. 3473/3948.

Priloga

C E L O Č E A .
(Akt o razlastitvi.)

Na osnovi čl. 1, 3, 4, 7 in 9 osnovnega zakona o razlastitvi in na osnovi odločbe MLO Glavnega mesta Ljubljane na predlog Poverjenstva za kmetstvo, naslednje

o d l o č b o :

V korist države in za potrebe Mestnega ljudskega odbora, za splošno prevojitve namena, za razlastiti naslednje premoženje, to je nepremičnine in previe na njih, s pritiklinami vred, to je s vsem inventarjem, ki služi v šolske namene, in sicer:

- 1) parcela št. 142/2, okrasni vrt v izmeri 296 m², parcela št. 165, šolsko posestvo v izmeri 1327 m², parcela št. 162, šolsko posestvo v izmeri 224 m², del parcele št. 70, stanovanjska hiša s dvoriščem v vletu št. 14 k.o. Topuškino predmestje,
- 2) parcela št. 142/4 okrasni vrt v izmeri 209 m², parcela št. 164, gospodarsko posestvo v izmeri 621 m² v vletu št. 236 k.o. Zapuščeno predmestje,

vse lasti Uršulinovega konzveta v Ljubljani.

Razlastitev je popolna.

Mestna razlastitvena komisija naj urvda postopek po osnovnem zakonu o razlastitvi in izda odločbo po 29-31. čl. zakona.

Na podlagi čl. 23 tega izročila razlastitvene premoženja v posest Poverjenstva za kmetstvo in pred postopku in očitvijo razlastitvene komisije.

J t e m o l j i t o v i :

V posest, ki se vrne razlastitvi se določijo gimnazija, šola za medicinske sestre, strokovna šola, listnata srednje tehniška šola, višja pedagoška šola in državna salezijska šolovnja. Iz ovedenega sledi, da služijo stvari v prave in namene in službe javni interese, da pridajo v državno roko. Izročilo očitvijo pa je potrebno uveljaviti v dana odročilo.

Razlastitev je utemeljena v čl. 1 osnovnega zakona o razlastitvi, kar gre za družbeno ekonomsko in kulturno povzdigo ljudstva.

Št. 3473/3948 - 10.000

Tajnik:

(K o v o š i k o)

Dotavljeno:

- 1.) Vladi LRS zaradi potrditve odločbe v skladu čl. 6 zakona o razlastitvi.
- 2.) Javno težišče so mesto Ljubljana.
- 3.) Uršulinovi konzvati v Ljubljani v roko dr. Ijži Ševčanovič.

Podpredsednik:

(S i l v a F r a n c o)

[Signature]

in zemljišč. Kolikor vem, je to gradivo v celoti ohranjeno v fondu OLO Ljubljana.

OPOMBE

1. Odlok o prehodu sovražniškega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. Bg. 21. november 1944, Ur.L.D.F.J. št.2/45 (objavljeno v posebni prilogi Ur.L. SNOS in NVS, št. 6/45). — 2. Zakon o nacionalizaciji najemnih zgradb in gradbenih zemljišč, Ur.L. FLRJ, št.52/58. — 3. Priročnik za strokovno usposabljanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom, 1984, str.105. — 4. Zapletbna komisija okrožnega mesta Ljubljane je bila ustanovljena poleti 1945. Okrajne in okrožne zapletbne komisije so bile ukinjene 28.12.1946 na podlagi odredbe Predsedstva vlade LRS. — 5. Zakon o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe, Ur.L.SNOS in NVS, št.18/45; člen 30 določa, da izdajajo zapletbne odločbe okrajne in okrožne tričlanske komisije. Te komisije – v Ljubljani ustanovljene avgusta 1945 morajo končati delo do 15. septembra 1945, nato podaljšano do 15. novembra 1945. — 6. MLO Tajništvo, 293. — 7. Zapisnik seje delegatov uprav narodne imovine, 30. junij 1945. MLO premoženjske zadeve, št.23,15/45. — 8. MLO premoženjske zadeve, št. 23. — 9. Industrija: živilska, galicična, lesno-predelovalna, skladišča, kovinska, tekstilna, kemična, podjetja gradbenega materiala, usnjarska, sanatoriji in bolnice, radio; fond OLO Ljubljana, ake.L. 4, t.e.442, 443.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Beschlagnahmen und Nationalisierungen: das Archivgut der Verwaltungsorgane der Stadt Ljubljana
Tatjana Šenk

Es wird die Beschlagnahmen und Nationalisierungen betreffendes Schriftgut der Verwaltungsorgane im Gebiet der Ljubljanaer Gemeinde dargestellt. Im Historischen Archiv wird vor allem dasjenige Archivgut aubewahrt, das aufgrund des Erlasses von AVNOJ (Antifaschistischer Rat der Volksbefreiung Jugoslawiens) in 1944 und aufgrund des Gesetzes zur Nationalisierung aus dem Jahre 1958 entstanden ist. Das sich auf die Beschlagnahmen beziehende aubewahrte Archivgut befindet sich im Bestand des Stadt/Volksausschusses. Die Vermögensangelegenheiten und in den Beständen verschiedener Stadtressorabteilungen. Das Schriftgut im Zusammenhang mit den Nationalisierungen im Jahre 1958 ist unvollkommen aubewahrt, teils im Archiv und teils in den Gemeinden. Die Beschwerden wegen der Gebäude- und Grundstücksnationalisierungen sind im ganzen im Bestand des Bezirks/volksausschusses Ljubljana aubewahrt.

občino Moste, tako je za leto 1960 ohranjeno izčrpno poročilo o nacionalizaciji z statističnimi podatki. Ohranjene so tudi nekatere odločbe, vendar nad gradivom nimam pregleda, ker ni evidenc in ni jasno, koliko je ohranjeno. Gradiva je za 1 sam fascikel, na občini pa menda tudi ne najdejo gradiva nacionalizacij.

Za občino Polje je ohranjeno gradivo z delovnikom. Obsega 1 fascikel za leto 1959 o nacionalizaciji zgradb in zemljišč, ni pa jasno, koliko je to gradivo popolno.

Za občinsko gradivo obstajajo le prevzemni sezname, ker je to novejšo gradivo, poimenske evidenc nad gradivom nimamo, razen v redkih primerih, ko je indeks nastal že na občini.

Ohranjeno pa je gradivo drugostopenjske instance v primeru pritožb glede nacionalizacije zgradb

Podržavljanje privatne lastnine v fondih pravosodnih organov ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Žarko Bizjak

V procesu akumulacije prvotnega socialističnega kapitala, ki se je izvajal z zaplembami in razlastitvami premoženja, nacionalizacijo in agrarno reformo, so imeli pomembno vlogo tudi pravosodni

organi; na eni strani sodišča in javna tožilstva in na drugi strani, v okviru možnosti, odvetniki.

Sodišča so v kazenskih zadevah izrekala kazen zaplembe premoženja v primerih, ki so bili predvi-

deni v vsakokratnih kazenskih zakonih.¹

V civilnih pravnih zadevah so sodišča odločala v sporih, ko prizadeta stranka toži državne organe, ki so sodelovali v postopkih nacionalizacije, razlastitev, zaplembe in agrarne reforme.

Po pravilih nepravdnega postopka so bila okrajna sodišča udeležena v razlastitvenem postopku kot član okrajne oziroma mestne razlastitvene komisije ter skrbela za vpise v zemljiško knjigo, ki jo vodijo sodišča. Okrožna sodišča so bila udeležena v postopku nacionalizacij, in sicer pri ocenjevanju vrednosti nacionaliziranega podjetja, določanju odškodnine in vpisu v javni register.

Svojo vlogo so imela sodišča seveda tudi v sodnem izvršilnem postopku, kjer je šlo za premoženjsko-pravne zadeve. Sledove procesa podržavljanja privatne lastnine lahko torej pričakujemo v precejšnjem delu gradiva sodišč. V pretežni meri je vse to gradivo ohranjeno pri sodiščih, ker ljubljanska enota ZAL sodnega gradiva, nastalega po letu 1945, še ni prevzemala. Vemo, da Temeljno sodišče v Ljubljani hrani nekaj gradiva o zaplembah (gre za gradivo vojaških sodišč, 8 škatel Sodišča slovenske narodne časti ter okoli 17 tm zaplembnih spisov Okrajnih sodišč Ljubljana I in II).

Nekdanji izvršilni izločitveni sezname in sedanja navodila za odbiranje arhivskega gradiva nas opozarjajo na to, da gradivo o podržavljanju lastnine ne bo ohranjeno v celoti, če so sodišča vestno izpolnjevala naša navodila o odbiranju arhivskega gradiva. V kazenskih zadevah se v celoti hranijo le spisi za tista kazniva dejanja, za katera je zagrožena kazen 10 ali več let zapor, kazen zaplembe premoženja pa se izreka že za kazen treh oziroma petih let (strogega) zapor, torej v zadevah ki so jih obravnavala tudi okrajna oziroma občinska sodišča. Po navodilih za odbiranje arhivskega gradiva se izvršilne zadeve izločajo, torej ne moremo pričakovati, da bo gradivo, ki nas tu zanima, ohranjeno. Le zadeve sodnega registra in zemljiške knjige so načeloma varne pred izločanjem dokumentarnega gradiva.

V ljubljanski enoti ZAL hranimo v fondu Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani sodni register do leta 1954 (trgovski, obrtni in zadržni register), za katerega pa nimamo izdelanega ustreznega popisa. Precej spisovnega gradiva ni ohranjenega, vendar lahko pričakujemo v njem odločbe o nacionalizacijah in vpis novih državnih podjetij.

V fondu Okrajno sodišče Rakek, ki je delovalo od leta 1945 do 1948, hranimo le drobce gradiva, med drugim tudi eno škatlo zaplemb². Gradivo o zaplembah je ohranjeno le fragmentarno. Fragmentarno je ohranjeno tudi gradivo v fondu Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja. Razen seznamov oseb, ki so bile obsojene pred tem sodiščem julija in avgusta 1945, je v fondu še pet sodb o gospodarskem sodelovanju z okupatorjem³.

Drugi pravosodni organ, ki je sodeloval v procesih podržavljanja privatne lastnine, je javno tožilstvo. Od začetkov javnega tožilstva (še v času vojne) pa vse do leta 1945 njegove pristojnosti niso bile omejene le na pregon kaznivih dejanj. Javno tožilstvo je imelo tudi funkcijo nadzora nad zakonitostjo delovanja državne uprave in pravosodja ter

skrbelo za pravilno in enako uporabo zakonov. To je med drugim pomenilo, da je imelo javno tožilstvo možnost posega – intervencije na katerikoli stopnji upravnega ali sodnega postopka, če je menilo, da se dogajajo nepravilnosti v postopku, oziroma, da so odločbe državnih organov nezakonite.

Na območju ljubljanske enote ZAL je del gradiva javnih tožilstev še pri ustvarjalcih, v arhivu pa hranimo fond OKROŽNEGA JAVNEGA TOŽILSTVA v Ljubljani, ki pa ni toliko urejen, da bi lahko uporabljali konkretno gradivo. Z gotovostjo pa trdim, da v fondu je gradivo, ki nas tu zanima. Fond je trenutno v fazi strokovne obdelave in zaenkrat smo evidentirali le dve okrožnici iz meseca maja in junija 1945, ki opozarjata na pomen lastninjenja in pravnega delovanja javnega tožilstva in državnih organov, ki v tem procesu podržavljanja sodelujejo. Iz okrožnice je razvidno, da so bile nepravilnosti zaradi nejasnosti predpisov in drugih vzrokov stalno prisotne.

Med organe s področja pravosodja lahko štejemo tudi odvetnike. Glede na značaj in funkcijo njihove dejavnosti so predstavljali neke vrste nasprotnike v procesu podržavljanja privatne lastnine, ker so pač zastopali prizadete stranke v kazenskih in civilnih pravnih postopkih pred sodišči in drugimi državnimi organi. V ljubljanski enoti ZAL hranimo v štirih fondih odvetnikov (ki imajo dokaj dobre popise) zadeve (4), ki se nanašajo na kazenske obravnave, v katerih je bila izrečena kazen zaplembe premoženja ter tožbe proti odločbam državnih organov, ki so izvajali nacionalizacijo, razlastitve, zaplembe in agrarno reformo. Ker arhiv ne hrani gradiva vseh odvetnikov, so ohranjene zadeve, ki se tičejo podržavljanja privatne lastnine, le slučajni drobci, ki pa so ravno tako zanimivi in uporabni.

OPOMBE:

1. Kazen zaplembe premoženja so vsebovali naslednji kazenski zakoni:

- Uredba o vojaških sodiščih z dne 24.5.1944, –
- Zakon o prepovedi izzivanja narodnega, rasnega in verskega sovraštva (velja od 29.5.1945 do 30.6.1951), Ur.l. DFJ, št.36/45; –
- za 4. člen za dejanja označena v 1. in 2. členu, če imajo le-ta značaj množičnih neredov ali če izovejo težje posledice ali če obstoje še druge posebno obtežilne okoliščine, ali imajo namen spodkopavati ali slabiti temeljne nacionalne pridobitve narodnoosvobodilnega boja, –
- Zakon o kaznivih dejanjih zoper ljudstvo in državo (velja od 1.9.1945 do 30.6.1951), Ur.l. DFJ, št.66/45; –
- za dejanja po 2. točki 2. člena,
- za dejanja od 1. do 13. točke 3 člena,
- in po 10. členu.
- Zakon o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže (velja od 25.4.1945 do 30.6.1951), Ur.l. DFJ, št.26/45. –
- Zakon o kaznivih dejanjih zoper uradno dolžnost (stopil v veljavo 24.10.1948 in velja do 30.6.1951), Uradni list DFJ, števec 26/45). –
- za 8. člen (težko kaznivo dejanje zlorabe uradnega položaja ali uradnih pravic, prekoračenja uradnih pravic, neizpolnitve uradne dolžnosti, samovoljne zapustitve službe in brezvestnega ali nemarnega opravljanja službe); –
- za 13. člen (težko kaznivo dejanje jemalnja podkupnine); –
- za 2. in 3. odstavek 23. člena (poneverba v službi); –

- za 2. odstavek 24. člena (nedopustna uporaba uradno zaupanih stvari zaradi špekulacije); -
 - za 27. člen (težko kaznivo dejanje ponarejanja ali uničenja uradnega pečata, listine ali spisa); -
- Za vsa ta kazniva dejanja so pristojna okrožna sodišča, razen za dejanja iz 1. odstavka 8. člena, za katera so pristojna okrajna sodišča. -
- Zakon zoper splošno ljudsko premoženje ter premoženje združnih in drugih družbenih organizacij (velja od 13.10.1948 do 30.6.1951) (zamenjal zakon o varstvu splošnega ljudskega premoženja in premoženja pod upravo države z dne 23.10.1946). Ur.L.FLRJ, št.87/48:
 - za 2. odstavek 5. člena (velika tatvina, poneverba ali utajitev, protipravna prisvojitve, uničenje, oškodovanje in prikrivanje splošnega ljudskega premoženja, premoženja združnih in drugih družbenih organizacij ali zasebnega premoženja, namenjenega za družbeno uporabo); -
 - za drugi odstavek 7. člena (goljufija v škodo splošnega ljudskega premoženja, premoženja združnih in drugih družbenih organizacij ali zasebnega premoženja, namenjenega za družbeno uporabo); -
 - za 2. odstavek 9. člena (izsiljevanje v škodo splošnega ljudskega premoženja, premoženja združnih in drugih družbenih organizacij ali zasebnega premoženja, namenjenega za družbeno uporabo); -
 - za 10. člen (razbojništvo in razbojniška tatvina v škodo splošnega ljudskega premoženja, premoženja združnih in drugih družbenih organizacij ali zasebnega premoženja, namenjenega za družbeno uporabo); -
 - Kazenski zakonik FLRJ (velja od 1.7.1951 do 30.6.1977):
 - 123. člen (izrek kazni zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo:
 - kontrarevolucionarni napad na državno in družbeno ureditev (100. člen); -
 - ogrožanje državne celote in neodvisnosti (101. člen); -
 - izpodkopavanje vojaške in obrambne moči države (102. člen); -
 - uboj predstavnika ljudske oblasti ali družbene organizacije (103. člen); -
 - oborožen upor (104. člen); -
 - vohunstvo (105. člen); -
 - služba v sovražnikovi vojski med vojno (106. člen); -
 - pomoč sovražniku med vojno (107. člen); -
 - politično in gospodarsko sodelovanje s sovražnikom (108. člen); -
 - sodelovanje pri sovražnem delovanju proti FLRJ (109. člen); -
 - beg z namenom sovražnega delovanja (110. člen); -
 - organiziranje in spravljanje oboroženih skupin, posameznikov in materiala v FLRJ (111. člen); -
 - sklenitev pogodbe v škodo FLRJ (112. člen); -
 - uničenje pomembnih objektov narodnega gospodarstva (114. člen); -
 - sabotaža (115. člen); -
 - nasilje proti predstavniku ljudske oblasti ali družbene organizacije (116. člen); -
 - združevanje zoper ljudstvo in državo (1.-3. točka 117. člena); -
 - sovražna propaganda (118. člen), zbujanje narodnostne, plemenske ali verske nestrpnosti, sovraštva ali razdora (1. in 2. točka 119. člena); -
 - pomoč storilecu kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo (120. člen); -
 - pripravljane dejanj iz členov 102, 103, 114 (121. člen); -
 - posebno hudi primeri kaznivih dejanj zoper ljudstvo in državo (122. člen); -
 - 134. člen (izrek kazni zaplembe premoženja za kazniva dejanja); -
 - genocid (124. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo (125. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper ranjence in bolnike (126. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper vojne ujetnike (127. člen); -
 - organiziranje skupine za izvrševanje genocida in vojnih hudodelstev (128. člen); -

Kazniva dejanja zoper narodno gospodarstvo:

 - za 3. točko 221. člena (ponarejanje denarja in spravljanje ponarejenega denarja v obtok); -
 - za 3. točko 222. člena (ponarejanje in uporaba ponarejenih vrednotnic); -
 - za 2. točko 233. člena (nedovoljena špekulacija); -
 - za 2. točko 234. člena (kupčevanje z zlatim denarjem, tujo valuto, devizami, plemenitimi kovinami ali dragocenostmi); -
 - za 239. člen (škodljivstvo v kmetijstvu); -
 - za 3. točko 240. člena (izpodkopavanje zadruga); -

- Kazenski zakon SFRJ (velja od 1.7.1977 do danes):

 - 140. člen (kazen zaplembe premoženja) se sme izreči za kazniva dejanja zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve in varnost SFRJ: -
 - kontrarevolucionarno ogrožanje družbene ureditve (114. člen); -
 - priznanje kapitulacije ali okupacije (115. člen); -
 - ogrožanje teritorialne celote (116. člen); -
 - ogrožanje neodvisnosti (117. člen); -
 - preprečevanje boja proti sovražniku (118. člen); -
 - služba v sovražnikovi vojski (119. člen); -
 - pomoč sovražniku (120. člen); -
 - izpodkopavanje vojaške in obrambne moči (121. člen); -
 - umor iz sovražnih nagibov proti SFRJ (123. člen); -
 - oborožen upor (124. člen); -
 - terorizem (125. člen); -
 - uničenje pomembnih gospodarskih objektov (126. člen); -
 - sabotaža (127. člen); -
 - vohunstvo (128. člen); -
 - izdaja državnih tajnosti (129. člen); -
 - sklenitev pogodbe v škodo SFRJ (130. člen); -
 - sodelovanje pri sovražnem sodelovanju (131. člen); -
 - pošiljanje in spravljanje oboroženih skupin, orožja in streliva v SFRJ (132. člen); -
 - sovražna propaganda (133. člen); -
 - zbujanje narodnostnega rasnega ali verskega sovraštva razdora ali nestrpnosti (134. člen); -
 - kršitev teritorialne suverenosti (135. člen); -
 - združevanje za sovražno delovanje (136. člen); -
 - pomoč storilecu po storjenem kaznivem dejanju (137. člen); -
 - kaznovanje za najhujše oblike kaznivih dejanja (139. člen); -
 - 156. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper človečnost in mednarodno pravo: -
 - genocid (141. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper civilno prebivalstvo (142. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper ranjence in bolnike (143. člen); -
 - vojno hudodelstvo zoper vojne ujetnike (144. člen); -
 - organiziranje skupine in spodbujanje k genocidu in vojnim hudodelstvom (145. člen); -
 - uporaba nedovoljenih bojnih sredstev (148. člen); -
 - 173. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper gospodarstvo in enotnost jugoslovanskega trga: -
 - za 2. odstavek 164. člena (nelejalna konkurenca v zunanje trgovinskem poslovanju); -
 - za 2. odstavek 166. člena (neupravičeno posredovanje ali zastopanje v zunanjetrговinskem poslovanju); -

- za 2. odstavek 167. člena (kupčevanje z zlatim denarjem, tujo valuto in devizami); -
- za 1., 2. in 3. odstavek 168. člena (ponarejanje denarja); -
- za 1. in 2. odstavek 169. člena (ponarejanje vrednotnic); -
- za 3. in 4. odstavek 172. člena (izdaja nekritega čeka); -
- 200. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja uradnih oseb v zveznih organih zoper uradno dolžnost; -
- za 4. odstavek 174. člena (zloraba uradnega položaja); -
- za 2. odstavek 175. člena (poneverba v službi); -
- za 2. odstavek 176. člena (goljufija v službi); -
- za 177. člen (grabež v službi); -
- za 1. in 2. odstavek 179. člena (jemanje podkupnine); -
- za 2. odstavek 183. člena (izdaja uradne tajnosti); -
- 237. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper oborožene sile SFRJ; -
- za 202. člen (odklonitev sprejema in uporabe orožja); -
- za 2. in 3. odstavek 203. člena (napad na vojaško osebo, ki opravlja službo); -
- za 2. in 3. odstavek 214. člena (nepokorščina pri vpoklicu v vojaško službo); -
- za 2. odstavek 215. člena (izmikanje vojaški službi s povzročitvijo nezmožnosti zanjo ali s sleparijo); -
- za 216. člen (nezakonita oprostitev vojaške službe); -
- za 3. in 4. odstavek 217. člena (samovoljna odstranitev in beg iz oboroženih sil); -
- za 2. in 3. odstavek 223. člena (tatvina orožja ali dela bojnega sredstva); -
- za 2. odstavek 224. člena (izdaja vojaške tajnosti); -
- za 226. člen (kaznovanje za kazniva dejanja, storjena med vojno ali ob neposredni vojni nevarnosti); -
- za 227. člen (vdaja sovražniku); -
- za 228. člen (neizpolnitev dolžnosti med bojem); -
- za 229. člen (samovoljna odtegnitev od dolžnosti med bojem); -
- za 230. člen (zapustitev položaja proti ukazu); -
- za 231. člen (predčasna zapustitev poškodovane ladje ali poškodovanega letala); -
- za 232. člen (prepustitev nepoškodovanih bojnih sredstev sovražniku); -
- za 233. člen (spodkopavanje bojne morale in škodovanje položaju na bojišču); -
- za 234. člen (opustitev zavarovanja vojaške enote); -
- za 235. člen (opustitev sporočila vojaškimi organom v vojni); -
- za 236. člen (neizpolnitev dolžnosti pri mobilizaciji); -
- Za kazniva dejanja zoper druge družbene vrednote:
 - za 2. odstavek 249. člena (prepovedan prehod čez državno mejo); -
- Kazenski zakon SRS (velja od 1.7.1977 do danes):
 - 164. člen (kazen zaplembe premoženja za kazniva dejanja zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva); -
 - za 2. odstavek 130. člena (sklenitev škodljive pogodbe); -
 - za 4. odstavek 132. člena (izdaja in neupravičena pridobitev poslovne tajnosti); -
 - za 3. odstavek 133. člena (zloraba položaja ali pravic odgovorne osebe); -
 - za 2. odstavek 134. člena (poseben primer goljufije); -
 - za 2. odstavek 141. člena (poneverba); -
 - za 1. in 2. odstavek 142. člena (grabež); -
 - za 4. odstavek 147. člena (nedovoljena trgovina); -
 - za 3. odstavek 152. člena (zatajitev davščin in drugih družbenih dajatev); -
 - za 1. in 3. odstavek 153. člena (ponarejanje in uporaba ponarejenih vrednotnic ali vrednostnih papirjev); -

Prepisa.

Vojaško sodišče II Sod 1475/45
Ljubljanskega vojnega področja
v Ljubljani.

Ljubljana, dne 21. avgusta 1945.

S O D B A .

V imenu narodov Jugoslavije !

Vojaško sodišče Ljubljanskega vojnega področja v Ljubljani je dne 21. avgusta 1945, na javni ustni razpravi, pod predsedstvom kapetana Švigelj Lado, ob sodelovanju majorje Venič Ivana, majorje Trbvič Dušana, kapetana Trček Antona, st. vodnika Pogačnik Rajka, kot sodnikov, ter v navzočnosti zapnikarja in sekretarja Dr. Avguščina Grdena in tožilca Dr. Demjanja Viktorja, v kazenski stvari zoper Dr. ing. Krofta Miloša in tovaršice radi sodelovanja z okupatorjem, v odsotnosti obdolženice: Dr. ing. Krofta Miloša, Reismann Josipa, Schwinger Riharda, Dr. Pavlin Frana, ing. Dračar Oskarja, Dr. Pogačnik Frida, na obtožbo vojaške tožilce z dne 21.8.1945.

r e s z a o d i l o :

S o u s n L e o n a i n L e o n a i n H e l e n e r o j . S p o n e r , r o j . 1 5 . 5 . 1 9 1 0 v Ljubljani, pristojen v Ljubljano, oženjen, oče nedol. otroka, rk. vera, Slovence, z gimnazijako masuro, ni bil vojsk, trgovec, člen upravnega sveta Motvoz, deželni tvečke Franc F. Souvan, stan. Ljubljana, Mestni trg 24, s premoženjem, nekaznovan, na svobodi.

o b t o d i j o

po čl. 14./ in 16./ cit. Uredbe v zvezi z Zakonom o vrstah kazni predsedstva AVROG-a L. u. s. 1945.

na zaplembo imovina, na katero je udeležan pri v. ignorju sodbe navedenih podjetjih: LKB /Ljubljanska kreditna banka/, Združene papirnice, Papirna Gorjana in Motvoz in Platno. /Zaplenijo se delnice in deleži./

Na osnovi čl. 9./ Zakona o pobiljenju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže in na podlagi določila čl. 1./ t. 3./ Odloka o prehodu sovražnega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odatnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prailino odujile, izdanega od AVROG-a dne 21.11.1944.

a s s u p l e n i i s o v i n a p r a v n i h o s e b L j u b l j a n s k e k r e d i t n e b a n k e d. d. v Ljubljani, Združenih papirnic Vevče - Goričane - Ravode d. d. v Ljubljani, Družbe Gorjana d. z o. s. v Ljubljani, Družbe Papirna d. z o. s. v Ljubljani ter družbe Motvoz in Platno d. d. v Grosupljam v k o r i s t d r ž a v e .

S m r t f a š i z m u - s v o b o d e n a r o d u !

Zapnikar in sekretar:
Dr. Grden Avguštin l. r.

Predsednik - kapetan:
Švigelj Lado l. r.

- Če je bila izrečena kazen zopora najmanj 3 leta
- 185. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper družbeno in zasebno premoženje;
 - 166. člen (velka tatvina); -
 - za 167. člen (roparska tatvina); -
 - 168. člen (rop); -
 - za 2., 3. in 4. odstavek 171. člena (goljufija); -
- Če je bilo dejanje storjeno v škodo družbenega premoženja in na zapor najmanj treh let:
- 205. člen (kazen zaplembe premoženja) za kazniva dejanja zoper uradno dolžnost in javna pooblastila;
 - za 4. odstavek 191. člena (zloraba uradnega položaja ali uradnih pravic); -
 - za 2. odstavek 194. člena (izdaja uradne tajnosti); -
 - za 1 in 2. odstavek 195. člena (jemanje podkupnine); -
 - za 2. in 3. odstavek 200. člena (protipravna prilastitev stvari ob preiskavi ali izvršbi); -
 - za 2. odstavek 201. člena (sodnikova prekršitev zakona); -
 - za 2. odstavek 203. člena (nezakonita oprostitev obveznega plačila); -
2. OKRAJNO SODIŠČE RAKEK, arh. enote od 220 do 266;
3. VOJAŠKO SODIŠČE LJUBLJANSKEGA VOJNEGA OBMOČJA, arh. enote od 7. do 28;
4. Gradivo o podržavljanju privatnega premoženja je v naslednjih odvetniških fondih:
BOGDAN ŽUŽEK, ODVETNIK LJUBLJANA
arh. enote:

- 253 Josip Lavrič, Ljubljana
 254 Avgust Jenko in Ana, Ljubljana
 255 Avgust Volk, Ljubljana
 156 Lojza Smerkolj za Vali Busbah, Ljubljana
 257 Antonija Verbajš, Ljubljana
 258 Cisterijanski samostan Stična
 VILJEM KREIČI, ODVETNIK, LJUBLJANA
 arh. enota;
 59 Karel Čeč, Ljubljana
 62 ing. Heribert Del Cott, Avstralija
 64 Margareta Drenig, Ljubljana
 67 Marija Drogenik, Ljubljana
 68 Berta Deter, Ljubljana
 75 Emil Ecker, Ljubljana
 91 Karl Gnidica, Ljubljana
 93 Margit Golob, Ljubljana
 103 Jožica Grosek, Rašpok pri Mariboru in Emilija Senica, Trebnje
 114 Ivan Jelačin, trgovec, Ljubljana
 117 dr. Adolf Kaser, Ljubljana
 122 Marija Klemenčič
 152 Josip Kunc & co., Ljubljana
 164 Frančiška Magister, Gornelje
 180 Marija Modic, Ljubljana
 182 Frančiška Mravlje, Ljubljana
 196 ing. Franjo Pahernik in Marija, Vuhred
 201 Ivan Pezdir, Ljubljana
 209 Špela Pirkmajer, Ljubljana
 218 Rudolf Požlep, Ljubljana
 220 Leopold Pribošič, Ljubljana
 244 Marija Seliškar, Lukovica
 260 Mihael Tischler, Ljubljana
 311 Mirko Wallstretten, Ljubljana
 326 Margareta Žemlja, Ljubljana

FRIDERIK LUCKMAN, ODVETNIK, LJUBLJANA
 arh. enota;
 9 Andrew Gassner, London in Leo Gosser, Bistrica pri Trzinu

36 Leopold Weiss, Ljubljana
 JOSIP CIRIL OBLAK, ODVETNIK, LJUBLJANA
 arh. enote, 4, 45 do 56

ZUSAMMENFASSUNG

Die Verstaatlichung des Privateigentums in den Beständen der Justizorgane in Ljubljanaer Einheit des Historischen Archivs Ljubljana

Žarko Bizjak

Im Prozeß der Verstaatlichung des Privateigentums haben auch die Justizorgane mitgewirkt. Ihre Zuständigkeit in diesem Prozeß wurde mit jedesmaliger Gesetzgebung festgesetzt. Die Absonderungsanweisungen für das Archivgut der Gerichte sind mangelhaft, falls es geschätzt wird, daß dieses Schriftgut den Charakter des Archivgutes hat. Das Historische Archiv Ljubljana hat noch nicht, außer seltener Ausnahmen, das nach dem Zweiten Weltkrieg entstandene Schriftgut der Gerichte übernommen, gleichfalls hat das Archiv mindestens im allgemeinen dasjenige Schriftgut nicht evidentiert, das unter Beachtung der Vorschriften schon längst übernommen werden müßte. Wegen des bekannten Zustandes in den Gerichtshöfen und aus der Instandhaltung des im Archiv schon aufbewahrten Archivgutes ausgehend, hat man Angst, daß das Archivgut, wofür man interessiert ist, nicht im ganzen erhalten ist. Die Justizbestände im Archiv, wenigstens diejenige, die dieses Archivgut enthalten sollten, sind leider nicht dermaßen geordnet, daß die Verwender einen einfachen Zutritt zum Archivgut das sie interessiert, haben würden. Das bedeutet zugleich, daß die vom Archiv angebotenen Informationen hinsichtlich derartigen Archivgut in den Justizbeständen, unvollkommen und vielleicht auch irreführend sind.

Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v povojnem času na širšem območju ljubljanske regije v upravnih fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Dušan Bahun

V zadnjem času se izredno mnogo govori in piše o vračanju premoženja, ki je bilo na najrazličnejše načine odvzeto državljanom tekom minulih štirih desetletij. Navadno je govora o vrnitvi nacionaliziranega premoženja, čeprav dejansko ne gre samo za premoženje, ki je bilo nacionalizirano. Pri tem gre za očitno mešanje pojmov, kajti tako avtorji raznih člankov na to temo kot tudi neposredno prizadeti občani večinoma ne razlikujejo med nacionalizacijo, zaplembo, razlastitvijo ali odvzemom premoženja na kaki drugi pravni podlagi, razlikovanje med temi pojmi pa je seveda bistvenega pomena. Občani se v vedno večji meri obračajo na arhive z vprašanji, kje dobiti podatke o odvzemih

premoženja v povojnem času. Da bi lahko odgovorili na vsa ta vprašanja, moramo nujno poznati pravne osnove za odvzem premoženja in institucije, ki so pri tem na kakršenkoli način sodelovale oziroma so bile za odvzeme pristojne.

V omenjenih procesih odvzema zasebnega premoženja so bili udeleženi tako sodni kot tudi upravni organi. Med upravnimi institucijami na regionalnem nivoju je treba v prvi vrsti omeniti mestne oz. okrajne ljudske odbore, pozneje pa tudi občinske ljudske odbore, ki so v ta namen formirali odgovarjajoče organe. Tako so npr. okrajni in mestni ljudski odbori sestavili zaplembe komisije, ki so morale ob izrekanju zaplembe sestaviti popis

in cenitev vsega zaplenjenega premoženja. V postopku priprave in izvršitve zaplembe je sodelovala tudi uprava narodne imovine na ravni okraja oz. mesta. V proces agrarne reforme so bile vključene na ravni okraja posebne komisije za agrarno reformo. Tudi pri prvih dveh nacionalizacijah so sodelovale komisije, ki so jih imenovala zvezna oz. republiška ministrstva z nalogo, da opravijo inventuro podjetij in primopredajo njihovega premičnega in nepremičnega premoženja. Za izvedbo tretje nacionalizacije so bili zadolženi občinski ljudski odbori, ki so preko komisij za nacionalizacijo izvrševali prevzem najemnih zgradb in gradbenih zemljišč. Pri razlastitvah premoženja so bili udeleženi okrajni oz. mestni ljudski odbori, ki pa so morali izdane akte o razlastitvi obvezno predložiti v potrditev republiški vladi.

V nadaljevanju se moramo nujno vprašati, kakšno gradivo najdemo v upravnih fondih za obravnavano problematiko. Za preučevanje zaplembe so najvažnejši spisi okrajnih in mestnih zaplembnih komisij ter uprav narodne imovine. Za agrarno reformo je gradivo okrajnih komisij za agrarno reformo ohranjeno zelo fragmentarno, zato je zanjo nujno potrebno iskati podatke v arhivskih fondih republiških ministrstev za kmetijstvo in finance. Povsem enako ugotovitev lahko podamo tudi za problematiko prvih dveh nacionalizacij, kjer lahko največ gradiva dobimo v fondih zveznih oz. republiških ministrstev, zlasti ministrstev za industrijo, rudarstvo, trgovino in preskrbo ter finance. Gradivo o tretji nacionalizaciji najdemo v fondih občinskih ljudskih odborov oz. okrajnih ljudskih odborov kot drugostopenjskih organov za odločanje v primeru pritožb prizadetih občanov. Gradivo o razlastitvah najdemo v arhivskih fondih okrajev oz. mest. Pripomniti pa vsekakor moramo, da je iskanje gradiva zelo otežkočeno v primerih, ko se je premoženje odtujevalo po delih in to na zelo različnih pravnih temeljih oziroma kadar so oškodovanci vložili tožbe na sodiščih ali se pritoževali pri upravnih organih. Razvid nad gradivom otežujejo tudi pogoste upravnoteritorialne spremembe v preteklosti, novi upravni organi so namreč k svojemu lastnemu gradivu priključevali tudi spise ukinjenih upravnih institucij kot svoje lastne predpise.

Če se ozremo na pglavitne fonde, ki vsebujejo važne podatke o odtujitvah zasebnega premoženja, moramo na prvem mestu izpostaviti fond Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana – okolica, ki je deloval v letih 1945-1955 in je teritorialno obsegal večino obljublanske regije, po ukinitvi okrajev Grosuplje in Kamnik v letu 1952 pa je praktično sam obvladoval celotno regijo. V fondu se nahajajo spisi okrajne uprave narodne imovine, evidenca splošnega ljudskega premoženja, spisi in delovodniki agrarne reforme, zelo raznovrstne podatke pa najdemo tudi o razlastitvah, sekvestracijah in zaplembah, pa tudi o najrazličnejših spremembah posestnih stanj na podlagi zemljiškoknjižnih spisov. Za območje grosupeljskega okraja najdemo v fondu Okrajni ljudski odbor Grosuplje spise agrarne reforme in nacionalizacije ter zaplembe spise s seznamom zaplenjenih posestev in oseb, obsojenih

Vlada Ljudske Republike Slovenije, ob miselnosti uporabi 4. in 5. člena splošnega zakona o državnih gospodarskih podjetjih, na podlagi 15. člena zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij in v mislu odločbe vlade LRS z dne 19. maja 1948 št. S-sal. 293,

o d l o č b a ,

da se podjetje
izroča v upravo Ministrstva za industrijo, rudarstvo in
elektrifikacijo LRS.

Ljubljana 19. maja 1948.
Štev. S-sal. 293/2.

po pooblastilu predsednika vlade LRS,

Generalni sekretarj
/Popit France/

66407

na zaplembo imovine. Bogatejše gradivo z omenjeno problematiko najdemo v fondu Okrajnega ljudskega odbora Kamnik, katerega gradivo obsega praktično vse našete vrste odtujitve premoženja, za sam študij obsega le-teh procesov pa so silno koristni pripomočki indeksi in delovodniki agrarne reforme, zaplenjenih in razlaščenih posestev ter prenosa napremičnin oz. agrarnih interesentov. Za fond okraja Kočevje je potrebno reči, da imamo nad njegovim gradivom nekoliko slabši pregled, boljšega bo mogoče dobiti po končanih delih preurejanja in popisovanja fonda, ki so trenutno v teku, zagotovo pa je mogoče reči, da obsega spise agrarne reforme, zaplembe in nacionalizacij v letih 1946-1955. Omeniti pa moramo tudi fond Okrajni ljudski odbor Postojna, katerega večina območja je danes sicer v pristojnosti Pokrajinskega arhiva Koper, vsebuje pa spise komisije za agrarne operacije na območju današnje občine Cerklje v letih 1947-1954. Za preučevanje odvzemov premoženja na mikronivoju najdemo ustrezno gradivo tudi v fondih krajevnih ljudskih odborov, ki so dobivali sodbe oz. odločbe višjih sodnih in upravnih instanc v vednost. S pojavom občin kot novega upravnega organa v letu 1952 in še zlasti z uvedbo novega komunalnega sistema v letu 1955 pa se je tozadevno gradivo pričelo koncentrirati tudi v fondih občinskih ljudskih odborov, ki nam lahko nudijo še zlasti dokaj kompletno podobo tretje nacionalizacije v letu 1958, za izvedbo katere so bile po novi zakonodaji pristojne občine.

S tem bi bila v bistvenih potezah podana slika gradiva o odvzemih premoženja na obravnavanem območju. Pri tem pa seveda ne smemo prezreti povezave odnosa med arhivi in iskanci informacij s splošnim odnosom družbe do arhivov in njihove dejavnosti. Na tem področju je marsikaj že nepre-

klicno zamujenega, kar seveda v precejšnji meri onemogoča arhive, da bi lahko hitro in kvalitetno odgovorili izzivom časa ter s tem prispevali k razreševanju te danes tako aktualne problematike.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Archivgut betreffs der Zwangsabnahmen des Privateigentums in der Nachkriegszeit im breiteren Gebiet der Ljubljanaer Region in den Verwaltungsbeständen des Historischen Archivs Ljubljana

Dušan Bahun

Die Aktualität der Problematik fordert von den Archi-

ven immer größere Belastungen im Zusammenhang mit dem Registraturgut betreffs der Zwangsvermögensabnahmen nach dem Krieg. Um das entsprechende Schriftgut finden zu können, müssen wir dringend von der damals gültigen Gesetzgebung und den in diesen Prozeßen mitwirkenden Institutionen ausgehen. Die Verwaltungsinstitutionen auf regionaler Ebene haben zu dieser Absicht spezielle Kommissionen formiert. Das entsprechende Archivgut ist in den Beständen der Gemeinde- und Bezirksvolksausschüßen zu finden, und im Zusammenhang mit den ersten zwei Nationalisierungen und der Agrarreform jedoch vor allem in den Beständen der zuständigen Republik- und Bundesinstitutionen. Ein Bild von den Zwangsabnahmen auf Lokalebene bieten uns auch die Bestände der Ortvolksausschüßen, in denen die Abschriften der Bescheiden von höheren Gericht- und Verwaltungsinstanzen aufbewahrt werden.

Uredništvo portala SIstory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Sledovi o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizaciji premoženja v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor

Peter Pavel Klasinc

Svoj prispevek sem razdelil na štiri dele. V prvem delu obravnavam arhivsko gradivo o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizaciji premoženja, ki ga hranimo v Pokrajinskem arhivu Maribor v Referatu za gradivo pravosodja. Pri tem moram povedati, da v mariborski arhiv v celoti tega gradiva od ustvarjalecev nismo prevzeli. Drugi del prispevka namenjam opisu arhivskega gradiva, ki se hrani v našem arhivu v Referatu za gradivo uprave. Tretji del prispevka usmerjam na pregled nekaterih vzorčno izbranih konvolutov spisov, ki so nastali v zvezi z zaplembami premoženja. V četrtem delu želim opozoriti na druge fonde, kjer je pričakovati, da se bo našlo arhivsko gradivo, ki se neposredno nanaša na obravnavano problematiko.

Opozoril bi rad na določene arhivistične probleme, s katerimi se srečujemo pri svojem delu arhivski strokovni delavci v Sloveniji. Gre za vprašanje dejanske ohranjenosti arhivskega gradiva posamez-

nih ustvarjalecev z ozirom na količino in za vprašanje o izdelanih informativnih pomagalih v arhivih ali pa tistih informativnih pomagalih, ki so nastala pri ustvarjalecih arhivskega gradiva.

Predvsem me seveda zanimajo vprašanja, kaj vse vsebujejo konvoluti spisov in ali je bilo iz teh spisov v preteklosti po kakršnih koli navodilih že odbrano kakršnokoli gradivo. Kdo so bili ustvarjalci – avtorji posameznih spisov in kakšen registraturni red je vpeljan. Odprto ostaja vprašanje, v katerih fondih bi še bilo možno najti sledove o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizaciji premoženja v našem arhivu. Pregled seznama arhivskega gradiva v Referatu za gradivo pravosodja po letu 1850 v Pokrajinskem arhivu v Mariboru nam nudi sliko o pomembnem gradivu, ki se nanaša na problematiko povojnih odvzemov oziroma zaplemb premoženja, agrarne reforme in nacionalizacije. Podatke mi je posredovala arhivistka Emica Ogrizek.

MARIBOR

Za mesto Maribor in njegovo okolico je bilo v Pokrajinski arhiv Maribor prevzeto odgovarjajoče arhivsko gradivo Okrajnega sodišča Maribor s kazenskimi spisi, šiframi K, Ks za dobo od leta 1945-1950. Gradivo je bilo arhivu predano brez pripadajočih vpisnikov in imenikov.

Izvršilni spisi tega sodišča J oz. I, kot oblika in šifra, so seveda s tega področja vsekakor najbolj izrazit historičen vir za iskanje podatkov glede razlastitev oz. zaplemb. Ohranjeni so spisi za čas od leta 1945-1950 z opombo, da so bili mariborskemu arhivu predani tudi vpisniki.

S tem se pregled seznama arhivskega gradiva, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru in smo ga prevzeli iz sodišča v Mariboru, konča.

Povedati moram, da se v našem arhivu pripravljamo, da bomo še v letošnjem letu ali pa v prvih mesecih naslednjega leta, prevzeli arhivsko gradivo mariborskega sodišča, in sicer:

A) Sodišče narodne časti (SNČ) za leto 1945, ki je s svojo pristojnostjo pokrivalo Maribor, Ptuj, Mursko Soboto, Guštanj, Dravograd, Ormož, Lendavo in Radgono. Skupno je gradiva okoli 5 tekočih metrov, ohranjeni so vpisniki, vsaj za nekatere kraje (Maribor, Ptuj).

B) Vojaško sodišče za leto 1945 v obsegu 0,2 tekoča metra s spisi od št. 1 do 1546 ter z ohranjenim imenikom

C) Zaplembeni spisi za leta 1945-1949: za leto 1945 297 spisov, za leto 1946 2519 spisov, za leto 1947 2943 spisov, za leto 1948 2670 spisov, za leto 1949 384 spisov, ter nekaj arhivskega gradiva za leto 1950 do 1961.

MURSKA SOBOTA

Za Mursko Soboto imamo v Referatu za gradivo pravosodja ohranjene kazenske spise, šifre K, Ks za leta od 1945 do 1950. Ohranjeni so tudi zaplembeni spisi Okrajnega sodišča v Murski Soboti s šifro Zp za čas od leta 1945 do 1947. Interesantno je, da se je posebej ohranilo 25 spisov razlastitvenih zadev iz Okrajnega sodišča v Murski Soboti za leto 1947 in 1948.

Izvršilne zadeve, ki nosijo tukaj oznako I in ne J, so predane mariborskemu arhivu za čas od leta 1946 do 1950. Predani so bili tudi vpisniki.

SLOVENSKA BISTRICA

Za Okrajno sodišče Slovenska Bistrica so se ohranili kazenski spisi K, Ks, za leta 1946 do 1956 in Izvršilni spisi šifre I za čas od leta 1946 do 1950 z odgovarjajočimi vpisniki.

GORNJA RADGONA

Z območja Gornje Radgone smo v Pokrajinski arhiv Maribor do sedaj prevzeli kazenske spise fonda Okrajno sodišče Gornja Radgona. Pri teh lahko opazimo poleg šifer K in Ks tudi Ksp (pomilostitve), za čas od leta 1945 do 1950. Vpisnik in imenik sta ohranjena in predana arhivu samo za leto 1945.

Drugi vir, ki priča o rezultatih postopka zaplembe oz. razlastitve, so tudi spisi o vrnitvi volilne pravice z oznako Sp in so ohranjeni za čas od leta

1946 do 1947 in to brez vpisnikov.

Spisi izvršilnih zadev iz Okrajnega sodišča v Gornji Radgoni so ohranjeni v mariborskem arhivu za čas od leta 1945 do 1950, skupaj z odgovarjajočimi vpisniki.

Povedati moram, da arhivskega gradiva sodišč v Lendavi, Slovenj Gradcu in Lenartu, kjer so sledovi o razlastitvah in odvzemih premoženj po letu 1945, v naša arhivska skladišča še nismo prevzeli.

Postavlja se vprašanje, če se zaradi aktualnosti tega arhivskega gradiva, predvsem planirane denacionalizacije, ne bi bilo smotrno dogovoriti o tem, da bi to arhivsko gradivo še nekaj časa ostalo na sodiščih, torej tam, kjer je nastalo in kjer se bodo postopki denacionalizacije po vsej verjetnosti tudi odvijali.

Zanimati nas morejo tudi sledovi o zaplembah premoženja v ohranjenem arhivskem gradivu v Referatu za gradivo uprave mariborskega arhiva. Sam se tukaj ne lotevam razprave o dejanskih upravnih odločbah, ki so se nanašale na zaplembe premoženja ter so nastale na osnovi odloka Avnoja iz leta 1944. Ne dotikam se zakonodaje, na osnovi katere so se formirale mestne zaplembene komisije po letu 1945.

Podal bi rad samo seznam arhivskega gradiva oz. naštel fonde, ki jih hranimo v Referatu za gradivo uprave v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. Podatke mi je posredoval arhivski svetnik Antoša Leskovec.

Če sumiramo fonde, lahko v prvem sklopu govorimo o arhivskem gradivu z opisanimi kategorijami gradiva, ki je nastalo v okrajnih oziroma mestnih zaplembnih komisijah.

Te komisije so v glavnem delovale v letu 1945 in 1946. Njihovo delovno območje je obsegalo mesto Maribor z delitvijo na Mestno zaplembeno komisijo v Mariboru (ohranjenih je 3976 zadev z izdelano kartoteko – podatek I. Vrecl), ter Okrajno zaplembeno komisijo Maribor – Levi breg.

Vse komisije so delovale v letu 1945 in 1946 (ohranjenih je 10384 zadev in spisi novih lastnikov v 10962 zadevah – podatek I. Vrecl)

Poleg teh se v mariborskem arhivu hrani arhivsko gradivo Okrajne zaplembene komisije za Doljno Lendavo za leti 1945 in 1946, ki pa je le delno ohranjeno. Ohranjeno je tudi arhivsko gradivo Okrajne zaplembene komisije v Ljutomeru in Okrajne zaplembene komisije v Gornji Radgoni, vendar le-te samo delno.

Drugi sklep arhivskega gradiva, ki priča o zaplembah premoženja, so sumirani fondi Uprave narodne imovine.

Med te sodijo predvsem Okrožna uprava narodne imovine Maribor za leti 1945 in 1946. Tu so ohranjene odločbe okrajnih in mestnih zaplembnih komisij. Gradivo Okrajne uprave narodne imovine je ohranjeno tudi za mesto Slovenj Gradec, k tej je priključen tudi okraj Dravograd oziroma Prevalje za leti 1945 in 1946, vendar ne v celoti.

Nadalje je potrebno dodati tudi to, da so razlastitve po zakonu o agrarni reformi iz leta 1945 in po zakonu o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja iz leta 1953 pustile sledove v drugih arhivskih fondih:

V fondu Okrajne komisije za agrarno reformo Maribor, ki je bila pristojna tudi za okolico mesta, je ohranjeno gradivo za čas od leta 1945 do leta 1961.

V mariborskem arhivu hranimo tudi gradivo Okrajne komisije za agrarno reformo mesta Ptuja za čas od leta 1945 do 1961 z 1795 zadevami v obsegu 8 tekočih metrov. Gradivo Okrajne komisije za agrarno reformo za mesto Murska Sobota je ohranjeno za čas od leta 1945 do 1961 ter arhivsko gradivo Okrajne komisije za agrarno reformo mesta Lendave, ki pa je le delno ohranjeno za isto časovno obdobje. V času od leta 1945 do 1961 sta delovali tudi okrajni komisiji za agrarno reformo v Ljutomeru in v Gornji Radgoni, za kateri pa imamo ohranjenega le nekaj gradiva.

Med arhivskim gradivom vseh naštetih komisij je možno najti tudi razne zaplembne spise ali spise okrajnih komisij za zemljiški sklad.

Nacionalizacijo najemnih zgradb in gradbenih zemljišč po zakonu iz leta 1958 lahko zasledimo v arhivskem gradivu fonda z naslovom Okrajna komisija za nacionalizacijo stanovanjskih in poslovnih prostorov ter gradbenih zemljišč mesta Maribor in njegove okolice.

Ta komisija je delovala v času od leta 1958 do leta 1961, pri čemer pa je treba posebej poudariti, da so v gradivu tudi pritožbe na odločbe občinskih komisij. Gradiva je 4,5 tekočih metrov, izdelana je abecedna kartoteka (podatek I. Vrecl).

Pregled vzorčno izbranih konvolutov spisov v zvezi z zaplembami premoženja nam lahko nudi nekaj ugotovitev. Konvoluti spisov obsegajo časovno dolgo dobo. Nekateri spisi se vlečejo vrsto let, od leta 1945 pa vse tja do okoli leta 1955. V konvolutih spisov, ki obravnavajo zaplembo premoženja se nahajajo spisi mnogih različnih ustvarjalec – avtorjev.

Za primer naj naštejem avtorje spisov v zadevi razlastitve lekarnarja iz Slovenske Bistrice:

1. Okrajni odbor OF z dne 1.8.1945,
2. Odsek za upravo narodne imovine z dne 4.7.1945,
3. Okrajna zaplembna komisija Maribor – desni breg; odločba
4. Okrajni odbor OF – odsek za narodno imovino iz leta 1945,
5. Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo, Ljubljana iz leta 1945,
6. Sodišče v Slovenski Bistrici
7. Okrajni odbor Slovenska Bistrica, uprava narodne imovine, 1946,
8. Komisija za odpravo narodne imovine pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1946,
9. Javno tožilstvo v Mariboru, 1946,
10. Pritožba žene iz leta 1945. Obtožence ni bil Nemeč, ampak Hrvat in ni pobegnil, ampak je v nemškem taborišču ter se leta 1945 še ni vrnil.
11. Mestni narodnoosvobodilnega sveta, 1946,
9. Javno tožilstvo v Mariboru, 1946,
10. Pritožba žene iz leta 1945. Obtožence ni bil Nemeč, ampak Hrvat in ni pobegnil, ampak je v nemškem taborišču ter se leta 1945 še ni vrnil.

11. Mestni narodnoosvobodilni odbor Slovenska Bistrica, odsek za narodno imovino, 1945,

12. Predsedstvo vlade Ljudske republike Slovenije, oddelek za upravo narodnega imetja Ljubljana, 1945 in 1946,

13. Okrajni odbor OF Ptuj iz leta 1945, ko iščejo prisilnega upravitelja

14. Ministrstvo za ljudsko zdravje

15. Uprava državnih lekarn, ker je šlo za zaplembo lekarne,

16. Izvršilni odbor, Rajonski narodni odbor Maksimir v Zagrebu, glede prisilnega upravitelja.

V nekaterih spisih v zvezi z zaplembami premoženja lahko preberemo tudi nekaj generalnih ugotovitev, ki nas morejo zanimati: oblike raznega poizvedovanja, pri čemer je šlo za vprašanja, ali se je obtožence deklariral za Nemca pod okupacijo ali ne »ker je to edino merodajno za odločitev« in če je morebiti kot Nemeč aktivno sodeloval v NOB.

V zvezi z izdanimi sklepi o zaplembah premoženja pa lahko brez posebnih težav ugotovimo, da je bil sklep o zaplembi deležen neverjetno širokega informiranja.

Sklep o zaplembi je bilo potrebno poslati:

1. obsojencu ali skrbniku
2. Oddelku za upravo ljudske imovine pri Predsedstvu Ljudske republike Slovenije,
3. Okrožni upravi narodne imovine,
4. Okrajni upravi narodne imovine,
5. Okrajni upravi narodne imovine, posebej Komisija za zaplembe,
6. Zemljiški knjigi,
7. Katastrski upravi,
8. Občinskemu ljudskemu odboru, finančnemu odseku,
9. Javnemu tožilstvu, civilnemu odseku.

Konvoluti spisov o zaplembah premoženja, ki so nastali pri občinskih upravnih organih in jih hranimo v mariborskem arhivu, so v dokaj registraturno neurejenem stanju.

To se odraža tudi v kronološkem neredu in v mnogih registraturnih oznakah ustvarjalec spisov. Ohranjeni dokumenti so sila različnih formatov in na različni kvaliteti papirja. Pisani so s strojem ali z roko. Na spisih je mnogo sledov neklih registraturnih načinov poslovanja brez pravega reda. Znotraj konvoluti spisov niso urejeni po določenem zaporedju, kar povzroča немало problemov pri urejanju, pregledu ali pri uporabi tega gradiva. Konvoluti spisov v Referatu za gradivo pravosodja so v našem arhivu z ozirom na zapisano boljše odloženi. Ohranjena in predana so originalna informativna pomagala, vsaj za nekatere fonde, kot na primer Okrajnega sodišča v Slovenski Bistrici.

Gre za vpisnik z glavnimi rubrikami, ki so v navadi pri enostavnih delovodnikih. Konvoluti spisov s sodišč so dobro urejeni, vsebujejo v glavnem spise iz postopka in dokumente, ki so nastajali na sodišču ter izdane odločbe, ki so jih pošiljali na že mnoge našete naslove. Spisi so paginirani, čeprav so na različnih formatih in so tipkani ali pa napisani z roko.

Opozoril bi rad še na nekatere sledove o zaplembah premoženja, ki jih v ohranjenem arhivskem gradivu lahko zasledimo tudi v nekaterih drugih

TOVARNA ALUMINIJA • STRNIŠČE PRI PLTUJU

Ministrstvo za industrijo
in rudarstvo

Ljubljana

Pošta Strnišče pri Ptujju
Zel. postaja: Str. Loranec na Dvorskem polju
Ljubljana

Računalniški sistem: Dopolni zavod Slovenije v
Ljubljani in podružnice v Mariboru

Net. št. DZ / I 145 dne 16. 8. 1945
Pri. št. Dr. 21610/45. 30. 1. 7. 1945

Zadana: Pravna ureditev lastninskega razmerja pri tukajšnji tovarni.

V zvezi s citirano okrožnico sporoča opreva o stanju Tovarne
aluminija sledeče:
Ta posestva Strnišče, ki je bilo last tov. Dr. Ivana Bonča,
Lj. Bončarvennika iz Ljubljane, so nemoteno leta 1942 - 45 sgradiili
Tovarno aluminija s kapaciteto 100.000 ton aluminijevega oksida letno.
Tovarna še ni dograjena, obstoji pa po izjavi tov. ministra namera,
Tovarno čim prej dokončati. Dosedanje v Tovarno vlozene investicije
znasejo okoli 300.000.000 predvojnih dinarjev. Objekti Tovarne ležijo
južno od proge Pragerke - Ptobj, na severni strani pa leži ekonomija.
Tov. Dr. Bonča je kupil to posestvo leta 1940, torej pred vojno,
od Ljudske posejilnice v Ljubljani.

V aprilu 1941 je bil kot rezervni oficir poklican v Jagodsko-
vansko vojaško službo. Ko se je koncem aprila istega leta vrnil, ga
je hotelo nemška tajna policija (Gestapo) odvzeti iz Ljubljane na
posestvo na Strnišče, kjer bi ga bili najbrž likvidirali. Tema se je
upel pri preiskavi navzoč italijanski oficir, s motivacijo, da spede
Dr. Bonča sedel pod zakon italijanskih oblisti.
Nemška oblast se na to razsutila Dr. Bonča.
Med vojno je sodeloval kot estirist v OF in je takoj po raz-
sulu, še v mesecu maju, prostovoljno in iz lastnega nagiba in prepri-
čanje podaril celokupno posestvo državi in sicer popolnoma brezplačno.
Ker je ta odstop tov. Dr. Bonča še formalno izvršil in izročil
torezadnje izjavo ministrstva za industrijo skupno z vsami pojavnosti in
nečrti, smetata uprave, da s tima s zgorajšnji okrožnici ničesar več pri-
pomniti.

Zemljišče, na katerem stoji tovarna, je sedaj dejanski last
države, v formalnem pogledu je pa treba samo še urediti lastninske
stanje v zemljiški knjigi.

Ministrstvo za industrijo z dnešnim 632/T z dne 20.6.45 postavilo za de-
legata te Tovarne tov. Dr. Bonča Ivana.

Smrt fašizmu - svoboda narodni

Dopolni ministrstva za
industrijo in rudarstvo
v tovarni aluminija
STRNIŠČE pri PLTUJU

J. Javornik

NARODNA VLADA S OOVENJE
MINISTRSTVO ZA INDUSTRIJO IN RUDARSTVO
Dobro: 21.AVG.1945. 194

Letnik	1945	Str.	2
Št.	16174		

fondih. Vsekakor bi rad opozoril na sicer slabo
ohranjene fonde gospodarstva ter s primerom do-
kazal, da je v gospodarskih fondih mariborskega
arhiva tudi možno zaslediti podatke o zaplembah.

V fondu Tovarne Impol iz Slovenske Bistrice
sem našel na spise o pritožbi na razlastitev, ki jih
je pošiljala žena na dahavskih procesih na smrt ob-
sojenega nekdanjega direktorja. Ti spisi so bili od-
loženi v arhivu tovarne Impol v Slovenski Bistrici,
kasneje pa jih je Pokrajinski arhiv v Mariboru sku-
paj z drugim arhivskim gradivom prevzel v svoja
arhivska skladišča. V teh ohranjenih spisih ne do-
bimo nekih posebnih podatkov o možu, obsojencu
na dahavskih procesih. V bistvu gre za spise, ki so
nastali zaradi tega, ker se je žena direktorja potego-
vala za svoje pravice.

Mnenja sem, da bi sledove o zaplembah premo-
ženja lahko našli tudi v ostalem arhivskem gradivu,
ki je v našem arhivu. Opozoriti moram na arhivsko
gradivo župnij, torej na fonde, ki jih hrani Referat
za gradivo škofijskega arhiva v Pokrajinskem arhi-
vu Maribor. Mnenja sem, da bi kazalo iskati sledo-
ve o zaplembah premoženja tudi v arhivskem gra-
divu komunistične partije in v drugih družbeno po-
litičnih organizacijah. To pa bo seveda naloga ti-
stih kolegov, ki se s temi fondi več ukvarjajo.

Mnenja sem, da so slovenski arhiva arhiva v
Pokrajinskem arhivu Maribor. Mnenja sem, da bi
kazalo iskati sledove o zaplembah premoženja tudi
v arhivskem gradivu komunistične partije in v dru-
gih družbeno političnih organizacijah. To pa bo

seveda naloga tistih kolegov, ki se s temi fondi več
ukvarjajo.

Mnenja sem, da so slovenski arhivi z izdanim
vodnikom po arhivskih fondih in zbirkah ter z da-
janjem arhivskega gradiva v uporabo posameznim
raziskovalcem opravili svoje osnovno poslanstvo.

Kot rezultat tega lahko štejejo tudi izdano knji-
go Mirka Munde o povojnih zaplembah in o nacio-
nalizaciji, ki je izšla septembra 1990.

Dajanje arhivskega gradiva v uporabo je v bistvu
naša osnovna naloga, vendar pa se država ne more
spomniti na arhive le takrat, ko arhivsko gradivo
potrebuje. Država mora tekoče zagotavljati nor-
malne pogoje delovanja profesionalnih arhivskih
institucij, ki morajo biti tako razvite, da lahko tudi
v velikih družbenih spremembah v svoja arhivska
skladišča prevzemajo arhivsko gradivo kot našo
kulturno dediščino in vir za našo zgodovino.

LITERATURA IN VIRI

- Arhivski fondi in zbirke v arhivih in arhivskih oddel-
kih v SFRJ, SR Slovenija (uredil P. Klasine), Beograd
1984, str. 640;

- E. Ogrizek, Gradivo o povojnih zaplembah v Pokra-
jinskem arhivu Maribor, Večer, 3.7.1990;

- A. Leskovec, Referat za gradivo uprave po letu 1850,
Večer, 10.8.1990;

- S. Tovšak, Del kulturne dediščine, Večer, 18.7.1990;

- Inventarji in predajno - prevzemni zapisniki med
upravo ali sodišči in Pokrajinskim arhivom v Mariboru,
tipkopisi, INDOK/PAM.

PREPIS.

Zp 165 / 46
7

K O S I B I J S K I Z A P I S N I K

postavljen dne 14,15,17,21 in 22. januarja 1946, - v Hresicah, Trnju,
Cerini, Arnovih selih, Zg. Mohanci, Kostanjka, Starom gradu in Anovcu.
Okraj: Erako. Okraj: Novo mesto.

Novo mesto: predstavniki KNOB: Marjol Jose in Hotko Ivanka, oba ured. v
Hresicah.
2/ sodna upravitelj: Zevnik Frano, upravitelj v Hresicah,
Oerjak Ivan, upravitelj v Oteških
toplicah.

3/ svet. ocenilec: Vidmar Ivan, bivši trg. v Hresicah,
Boles Boleslav, tehnikar na Gimnaz. 38,
ing. Korenč Drago v Hresicah.

Predmet: Popis in javnoproizvajanje imetje doedanjenega lastnika:

Priloge, ime in poklic: Atena dr. Ferdinand in Vanda, vaspodavnik
Sedanje njegovo bivalnico: Slov. Bistrice.
Razlog za sodno posestvo: A B C D E

V smislu odloka VNOJ-a z dne 21.11.1944. je na podlagi
splešbe v smislu sodbe vojskega sodišča mesta Maribor a dne 17.8.
1945, atev. št. 484/45-9 odrižen popis gori navedenega imetja.
Ta sodna odredba je bila vročena

pooblaščenou ing. Stiglio Francu v Slov. Bistrici
upravitelju: Zevniku Framu, Hresice.

Erako
bila nabita na uradni razgledni deski okrajnega sodišča/a sodna sod-
desem v Hresicah.

P O P I S P O S E S T V A .

Okraj: N o v o m e s t o .

Okraj: K r a k o .
Kraj: Hresice, Trnje, Cerina, Arnove sela, Zg. Mohanci, Kostanjka, Stari
grad, Anovec, Dolnje vas, Ječa, Erak, Sv. Lenart, Dekmanos,
Mostec, Bala, Eraklje, Utere vas-Videm, Bukovec.

Tipi poljedeljski, svinorejski, sadjarski.

Položaj: dolina, hrib, planina.

Severni svahoson.

Kakovost zemlje: dobra, srednje, slaba.

(Glej prilogo o očitni premoženje stran 1-45).

ZUSAMMENFASSUNG

Die Beschlagnahmen, Agrarreform und Vermögensnationalisierung betreffenden Spuren im Archivgut des Landesarchiv Maribor

Peter Pavel Klasinc

Der Autor teilt seinen Beitrag über die Spuren und Beschlagnahmen, die Agrarreform und Vermögensnationalisierung im Archivgut des Landsarchivs Maribor auf vier Teilen auf:

Im ersten führt er die Informationen über die Bestände auf, die dieses Archiv in seinem »Referat für Justizarchivgut« verwahrt und gibt die Daten hinsichtlich des sich noch beim Gericht in Maribor befindenden Archivgut an.

Im zweiten Teil gibt der Autor die Angaben betreffs

der Bestände, die dieses Archiv im »Referat für Verwaltungsarchivgut« verwahrt.

Im dritten Teil behandelt er die zufällig ausgewählten Aktenkonvolute und gibt Informationen hinsichtlich der Aktenordnung und Registraturordnung. Er stellt die Autoren der Akten fest und führt alle Adressen auf, wohin ein Verwaltungsorgan hat Entschlüsse gesandt.

Im vierten Teil gibt der Autor seine Suggestionen hinsichtlich derjenigen Beständen, in denen würde es noch möglich, die sich auf die Vermögensbeschlagnahmen beziehenden Spuren zu finden. Er behandelt auch die im Wirtschaftsbestand zufällig entdeckte Schrift, die sich auf die Frau vom in den Daehauptprozeßen zum Tode verurteilten Direktor einer Fabrik bezieht.

Der Autor beschließt seinen Auftrag mit dem Hinweis, daß es den Archiven dergleiche Bedingungen zu sichern sind, daß auch in Verhältnissen großer Gesellschaftsänderungen imstande sein werden, das Archivgut vom Terrain in ihre Archivlager ungestört übernehmen zu können.

Vzpostavljanje državnega gospodarskega sektorja in ukinitve kolonatskega odnosa po drugi svetovni vojni na območju, ki ga pokriva Pokrajinski arhiv Koper

Mariša Zagradnik

Podržavljanje privatne lastnine po drugi svetovni vojni je na obravnavanem območju potekalo drugače kot v federalni Sloveniji tako v časovnem kot v količinskem in vsebinskem pogledu. Razlogi za to so bili v specifičnosti zgodovinskega razvoja, saj se je dokončna razmejitev ozemlja med Jugoslavijo in Italijo zavlekla do leta 1954 in v narodnostni sestavi, ki je imela za posledico močno izseljevanje zalsti italijanskega prebivalstva. Spor za Istro, Trst in Slovensko primorje je dosegel take razsežnosti, da je dobil mednarodni značaj.

Zaradi pritiskov Angloameričanov, ki jim Sovjetska zveza v odločilnih trenutkih ni nasprotovala, je morala jugoslovanska vlada pristati na začasno razdelitev spornega ozemlja na dva dela ter sprejeti pogoje zaveznikov o vojaški upravi tega ozemlja. Beograjski sporazum je bil podpisan 9. maja 1945 in nato 20. junija 1945 Devinski sporazum, v skladu s katerima so se morale jugoslovanske čete umakniti iz Trsta in dela Julijske krajine zahodno od Morganove črte. Sporno ozemlje je bilo razdeljeno na cono A, ki je pripadla zavezniški vojaški upravi in je vključevala Trst, železniške proge in poti proti Avstriji preko Gorice, Kobarida in Trbiža ter Pulo z ostalimi pristanišči na zahodni obali Istre, in cono B, ki jo je dobila v upravljanje Jugoslovanska armada. Cona B je obsegala ozemlje vzhodno od Morganove črte do predvojne meje med Jugoslavijo in Italijo.

Najvišjo politično oblast v vsem Slovenskem primorju je predstavljal Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje (PNOO). Svojo

funkcijo naj bi opravljal samostojno, vse dokler se ne razreši vprašanje priključitve. S trenutkom pa, ko je bilo ozemlje razdeljeno na dve coni, PNOO, ki je imel sedež v Trstu, ni mogel več opravljati svoje oblasti neposredno v coni B. Zato je 31. julija 1945 izdal odlok o imenovanju Poverjenštva Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje (PPNOO) in nanj prenesel vso svojo oblast v coni B.

CONA B

Cona B je bila torej posebna enota v upravi Jugoslovanske armade s Poverjeništvom PNOO za Slovensko primorje kot najvišjim organom civilne oblasti. Že leta 1945 je bil v njej vzpostavljen »jugoslovanski« sistem, prilagojen izjemnosti stanja.

V coni B zato ni bilo posegov oblasti v privatno lastnino državljanov v obliki razlastitev, nacionalizacije ali agrarne reforme. Ukrepi, ki so bili izvedeni, so se nanašali le na upravo imovine, ki je ostala iz kakršnegakoli razloga brez lastnika, na zaplembo imetja izdajalcev ter na dekolonizacijo v okraju Koper.

Prvi pravni poseg v premoženje državljanov v Slovenskem primorju je uravnaval odlok Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst z dne 11. maja 1945, ki je postavil pod zaporo in začasno upravo imetje Nemškega rajha in njegovih državljanov, imetje oseb nemške narodnosti z izjemo tistih, ki so se borili v vrstah NOV in POJ Jugoslovanske armade ali zavezniških sil, ter imetje vojnih zločincev in njihovih pomaga-

čev. Odlok je nadalje določal, da preide pod začasno upravo vsa zapuščena imovina ne glede na narodnost in razlog odsotnosti lastnika.

V skladu z odlokom je že maja 1945 začela delovati Okrožna komisija uprave narodne imovine za Tržaško okrožje. Okrožni pooblaščenec v Trstu je 4. junija 1945 izdal navodilo, na podlagi katerega je bil imenovan pooblaščenec komisije za upravo narodne imovine za okraj Koper. Imenovani so bili tudi pooblaščenec v ostalih okrajih. Še predno je bila mreža komisij organizirana in začela delovati, je bilo ozemlje razdeljeno na dve coni, čemur je sledila tudi reorganizacija komisije za upravo narodne imovine.

Avgusta 1945 je bila ustanovljena Komisija za upravo narodne imovine pri Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje (KUNI) z nalogo, da upravlja javno, razlaščeno in opuščeno imovino. Njen ustroj je bil naslednji: KUNI je imela pokrajinsko upravo s sedežem v Valdoltri. Pokrajinska uprava je bila odvisna neposredno od Poverjeništvu PNOO in je sodelovala z gospodarsko-politično komisijo in ostalimi odseki Poverjeništvu PNOO. Podrejene so ji bile okrajne uprave za celotno cono B: Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Grgar-Čepovan, Ajdovščina, Cerklje, Tolmin, Idrija, Koper. Pokrajinska uprava je takoj imenovala svoje pooblaščenec, dala navodila za redno poslovanje in ukazala izvesti evidenco nad vsemi premičninami in nepremičninami, ki so sodile v pristojnost upravljanja KUNI.

Kot organ ljudske oblasti je posegla neposredno v upravo tehničnih direktij velikih podjetij, katerih osrednja ravnateljstva so bila izven demarkacijske črte. Na ta način naj bi preprečila vpliv odsotnih lastnikov na upravo, proizvodnjo in trgovsko poslovanje, preprečila morebitne mahinacije in vplivala na čimprejšnjo obnovo proizvodnje. Zajetje pomembnih industrijskih objektov je bila namreč ena njenih prvih in poglobitnih nalog. Pri tem so sodelovali tudi okrajni komiteji komunistične partije in vojaška uprava. Tako zasledimo v poročilu OK KPS Koper z dne 2. novembra 1945 predlog, naj vojaška uprava izda odlok, da se uprava Arrigoni preseli v Izola. Če se ne bo, naj se tovarno postavi pod upravo KUNI. Isto velja za ladjedelnico De Pangher, tovarno krtač Schnabil in tovarno konzerv De Langlade. (Uprave omenjenih objektov so bile v Italiji). Iz tega kaže sklepati, da so bile vsaj nekatere uprave pozvane, naj se vrnejo v cono B, predno je objekte prevzela v začasno upravljanje Komisija za upravo narodne imovine. Močan je bil poudarek na časovnosti uprave, saj naj bi se na ta način izognili lastninskim sporom, ki bi utegnili imeti mednarodni značaj, čemur so se oblastni organi želeli izogniti, ker bi to utegnilo imeti neugodne posledice za Jugoslavijo v boju za dokončno določitev meje.

Val izselitev iz cone B je bil ob koncu vojne izredno močan, kar je razumljivo, saj je ozemlje med svetovnjima vojnima pripadalo Italiji. Zapuščenega imetja je ostalo veliko, od zgradb, posestev do industrijskih obratov. Delo komisije je bilo zato obsežno in zahtevno. V upravljanje je prevzela med drugim tudi nekaj pomembnih in velikih podjetij

in posestev (Ampelea S.A. Izola, Arrigoni S.A. Izola, Consorzio Agrario Koper, Gozdno upravo Windischgratz, Električno žago A. Scarpa Ilirska Bistrica, Veleposestvo Snežnik Ilirska Bistrica...). Kmalu se je pokazalo, da direktna uprava komisije ni uspešna. Pooblaščenec KUNI so posegali v naloge in odločitve, ki so bile v pristojnosti gospodarskih odsekov in obratno. Zmeda je bila precejšnja, zato so že v začetku leta 1946 zavzeli stališče, da je za smotrnejše upravljanje in izkoriščanje podjetij potrebno usmeriti delo komisije v evidenco in kontrolno imetja, ki ji je zaupano, ter natančno določiti funkcionarjem in organom podjetij njihove dolžnosti in določiti, na katerem področju smejo in morajo delati in na katerem ne. Reorganizacija je bila izvedena 15. marca 1946 in direktna uprava narodne imovine s strani KUNI je bila prenešana na gospodarske odseke.

Poverjeništvu PNOO je 20. maja 1946 izdalo Odredbo o upravi sovražnikovega imetja in imetja odsotnih oseb (Ur. l. PPNOO, št. 10, 29. 5. 1946). V skladu z odredbo je zapadlo pod sekvester vse imetje Nemškega rajha in njegovih državljanov, imetje vojnih zločincev, njihovih soudeležencev in pomagačev ne glede na narodnost in imetje oseb, ki so bile obsojene na izgubo imetja. Sekvestrirano imetje izroči sodišče na podlagi popisa in cenitve začasni upravi narodnega imetja. Člen 9 opredeljuje, da se postavi pod začasno upravo tudi imetje odsotnih, od sovražnika odpeljanih in pobeglih oseb, kakor tudi imetja, ki je pod pritiskom fašističnih in nacističnih oblasti prišlo v last tretjih oseb. Odločbe po tem členu je izdajala KUNI, izvrševala pa so jih okrajna sodišča. Člen 15 določa, da »se morajo prijaviti KUNI vse trgovine, podjetja, javnopravni uradi ter stavbe katerekoli vrste, katerih lastniki, upravitelji in zastopniki so odsotni iz kakršnegakoli vzroka ali kateri niso doslej bivali v kraju, kjer se nahaja imetje, ne glede na to, ali so ali niso poverili upravljanja tretjim osebam za čas njihove odsotnosti«. Po tej odredbi se je dejavnost KUNI pri Poverjeništvu PNOO začela hitreje razvijati. Avgusta 1946 je preselila svoj sedež v Koper.

Pokrajinska uprava je razpošiljala navodila in določbe glede dela okrajnih uprav in pooblaščenec, vendar je v izvedbi pravnega zajetja premoženja prihajalo do nesporazumov in »napak«. Tako se je dogajalo, da je narodna zaščita zaplenjevala premičnine odsotnih lastnikov. Tolmačenja okrajnih političnih delavcev glede posameznih vprašanj so bila v nasprotju z delovanjem in tolmačenjem okrajnih uprav KUNI, ki so zato naslavljale na Pokrajinsko upravo KUNI prošnje za pojasnila in direktive. V vsem času svojega delovanja (do ukinitve 31. avgusta 1947) tudi ni uspela zajeti vse imovine, ki je na osnovi odloka sodila v njeno upravljanje.

Zaplemba lastnine je Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje uzakonilo z Odlokom o zaplembi imovine fašistov, fašističnih društev in ustanov (Ur. l. PPNOO, št. 17, 25.9.1946), ki odreja, da se zapleni vsa imovina fašistov in okupatorjevih pomagačev, fašističnih društev in ustanov in pa imetje, ki je bilo z Odredbo o upravi sovražnikovega imetja (Ur. l. PPNOO, št. 10, 29.5.1946) posta-

vljeno pod sekvester (imetje Nemškega rajha in njegovih državljanov, vojnih zločincev in oseb, obsojenih na izgubo imetja).

Postopek o zaplembi se je uveljavil na predlog javnega tožilca ali na osnovi prijave, ki jo je bil dolžan podati vsakdo, ki je vedel za tako imovino. Zaplembe je izrekala komisija, sestavljena iz treh članov okrajnega izvršnega odbora, referentov gospodarskega, notranjega in finančnega odseka. Na podlagi prijave je opravila potrebne poizvedbe. Zaplembeni postopek je potekal hitro. Odločba o zaplembi je bila izročena prizadetemu ali njegovemu pooblaščenecu. V primeru, da ni bilo niti prvega niti drugega, je bila odločba izobešana na uradni oglasni deski okrajnega izvršnega odbora in se je nabila tudi na vrata stanovanja ali poslovnih prostorov prizadetega. Komisija je vodila natančno evidenco o vročitvi. Zoper odločitev okrajne komisije je bila dopustna pritožba na komisijo pri Poverjeništvu PNOO. Njena odločitev je bila dokočna.

Zaplenjena imovina je prešla po pravnomočnosti rešitve v last Sklada za pomoč vdovam, sirotam in oškodovanim po fašističnem terorju pri Poverjeništvu PNOO. Del te imovine je bil v skladu z Odredbo o začasni upravi sovražnikovega imetja iz maja 1946 že sekvestiran in izročen v upravljanje KUNI. KUNI ga je morala sedaj izročiti skladu.

Sklad za pomoč vdovam, sirotam in gospodarsko oškodovanim po fašističnem terorju je bil ustanovljen 18. septembra 1946, s poslovanjem pa je začel šele januarja 1947, ker se je delo sodišč in zaplembe komisije precej zavleklo. Uprava sklada je prodajala premičnine in nepremičnine. Sklepala je kupoprodajne pogodbe in prenašala lastninske pravice na kupce. Kupce za nepremičnine je predlagala politično-upravna komisija pri Poverjeništvu PNOO sporazumno z okrajnim komitejem KP.

Odlok o dopolnitvi odloka Poverjeništvu PNOO o zaplembi imovine fašistov, fašističnih društev in ustanov (Ur.l. PPNOO, št.20, 10.12.1946) je iz zaplembe izvzel zemljiška posestva fašističnih lastnikov, na katerih so živeli koloni, spolovinarji ali zakupniki ter odredil, da se bo s temi posestvi razpolagalo po posebnih odredbah pristojnih oblasti. V tem času, t.j. decembra 1946, so namreč tekle priprave za izvedbo agrarne reforme.

Še dva zakonska predpisa sta uzakonjala kot eno izmed kazni delno ali celokupno zaplembo premoženja: odredba o pobijanju sabotaže in špekulacije (Ur.l. PPNOO, št.1, 22.9.1945) in Odredba o kazenskem postopku proti vsem vojnim zločincem in ljudskim sovražnikom (Ur.l. PPNOO, št.22, 14.2.1947).

Zakon o agrarni reformi je izšel v federalni Sloveniji decembra 1945. V coni B pa oblastni organi še niso posegli v agrarne odnose. V okraju Koper, kjer je bil kolonat izredno močan, so se leta 1945 zatekli k začasni rešitvi s tem, da so ustanovili posebno kolonske komisije, ki so za vsak posamezni primer določale odstotek pridelkov, ki se je odstopil lastniku zemljišča. Problem je bil še dodatno zapleten, ker so se mnogi lastniki (ki so bili skoraj praviloma Italijani) izselili iz cone B in so posestva prehajala pod upravo KUNI ali ljudskih odborov.

Problema se je lotil Okrajni komite KP Koper. Spomladi 1946 je naslovil na Okrožni komite KP za vzhodno Primorsko v Ajdovščini predlog (z obsežnimi utemeljitvami), da bi se v okraju Koper razlastila vsa posestva, ki jih obdelujejo koloni. Res je bila nato izvedena agrarna reforma, pravzaprav odprava kolonata, vendar samo v okraju Koper. Poverjeništvu PNOO ni izdalo v zvezi s tem nobenih pravnih predpisov, izdal jih je Izvršilni odbor okraja Koper, in sicer:

- Odredba o odpravi kolonata z dne 1.7.1946
- Odredba o dopolnitvi odredbe o odpravi kolonata z dne 4.9.1946
- Odlok o ureditvi agrarnih razmerij in razveljavitvi dražb z dne 1.12.1946
- Odlok o dopolnitvi odloka o ureditvi agrarnih razmerij in razveljavitvi dražb z dne 13.1.1947
- Odlok o dopolnitvi odloka o ureditvi agrarnih razmerij in razveljavitvi dražb z dne 4.2.1947

Odloki so bili objavljeni v vsem koprskem okraju z velikimi lepaki. Odlok z dne 4. februarja 1947 ni bil posebej objavljen. Vseh pet pa je bilo kasneje ponatisnjenih v Uradnem listu Istrskega okrožnega ljudskega odbora, št.1, 1.septembra 1947.

Omenjeni zakonski predpisi so ukinjali kolonatski in spolovinarski odnos. Zemljišča z vsemi zgradbami ter živim in mrtvim inventarjem so prešla v lastništvo dotedanjih kolonov, če so kolonski oz. spolovinarski odnosi na posestvu trajali najmanj osem let. Pravica do zemljišča pa ni pripadala kolonom fašistom in konfidentom bivšega gospodarja. Če je kolonsko razmerje trajalo manj kot osem let, je kolon postal zakupnik zemljišča. Zakupnino, način in rok plačila le-te je v skladu z zakonodajo določila komisija za vsako posestvo posebej in to v sporazumu z okrajnim sindikalnim odborom.

Navedeni odloki so izničili tudi prisilne dražbe, s katerimi je fašistični režim izvajal politiko denacionalizacije. Osnovni odlok o agrarni reformi namreč določa, da se na poročju OLO Koper izničijo vse prisilne odsvojitve, izvršene od 1. januarja 1919 dalje, s katerimi je bilo prodano po nesorazmerni ceni imetje slovanskega prebivalstva z namenom, da se ga gospodarsko oslabi ter zatre njegov narodni odpor.

Ustanovljene so bile okrajne in krajevne agrarne komisije, ni pa imel okraj Koper dovolj strokovnega kadra za izvedbo agrarne reforme. Na pomoč je priskočila Ljudska republika Slovenija, od koder je prišlo štirinajst geometrov, sedem pravnikov, sedem zemljiškoknjižnih uradnikov in sedem uradnikov. Tehnično osebje je izdelalo elaborate na terenu po ustnih odločbah agrarnih komisij. Na podlagi teh elaboratov so nato pravniki izdelali pismene odločbe agrarnih komisij. Te odločbe so se takoj tudi zemljiškoknjižno izvedle.

Ekipe so hitele z delom. Začele so v začetku januarja 1947, končale pa 9. februarja, saj so imele postavljen rok – do podpisa mirovne pogodbe z Italijo.

Agrarna reforma v okraju Koper je bila torej izvedena v silni naglici, v hudi zimi, zlasti pa v vzdušju politične negotovosti. Zato je bilo narejenih ve-

liko napak, ki so jih popravljali še do konca leta 1947. Prihajalo je do napačnega odčitavanja parcel, tako je kmet dobil zemljišče, ki ga nikoli ni obdeloval. Na večjih kompleksih so se ustvarjala sodelstvena razmerja, kmetje pogosto sploh niso vedeli, katero in koliko zemlje naj obdelajo. Dogodilo se je, da so razlaščenec odvzeli vso zemljo do hišnega praga. Krajevne agrarne komisije so zaradi zagrešenih pomot menjavale svoje prvotne odločbe in so vztrajno zahtevale od okrajne agrarne komisije popravke. Tudi odziv kmečkega prebivalstva na izvedene ukrepe je bil različen. Nekateri so skrivoma še vedno izpolnjevali obveze do bivših gospodarjev.

V ostalih predelih obravnavanega območja agrarna reforma v tem času, t.j. pred podpisom mirovne pogodbe, ni bila izvedena. Začele pa so se tihe priprave, ki niso smele priti v javnost. Izvajala jih je komunistična partija, ki je v tistem času tudi v coni B popolnoma obvladovala in oblikovala politično, oblastno in gospodarsko življenje. Na sejah okrajnih komitejev so imenovali agrarne komisije, ki so začele pripravljati podatke in obravnavale načelne določitve, kdo zapade pod agrarno reformo.

CONA B SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLIA

Na mednarodnem prizorišču se je medtem bil oster diplomatski boj za določitev meje med Jugoslavijo in Italijo. Zlasti so bile nepopustljive zahteve za Gorico, Trst in ozek pas zahodne istrske obale. Končno je bilo doseženo soglasje za razmejitev, razen za Trst z ozkim zaledjem. Tako je mirovna konferenca, ki je bila končana 10. februarja 1947, prinesla kompromisno rešitev. Določila je mejo med Jugoslavijo in Italijo, razen v najjužnejšem predelu. Glede tega dela je bil sprejet francoski predlog, da Trst ne pripade niti Jugoslaviji niti Italiji, pač pa, da z ozkim zaledjem postane samostojna enota pod zaščito Združenih narodov. S tem je bilo ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO), ki je obsegalo občine Trst, Milje, Devin-Nabrežina, Dolina, Zgonik, Repentabor ter okraja Koper in Buje.

V prilogah mirovne pogodbe (VI in VII) sta bila s stalnim in začasnim statutom STO določena mednarodni pravni položaj in notranja ureditev te novoustanovljene države. STO naj bi vodil guverner, katerega prva naloga naj bi bila konstituirati vlado in organizirati volitve v ustavodajno skupščino. Do imenovanja guvernerja (ki ni bil nikoli imenovan) je bilo Svobodno tržaško ozemlje razdeljeno na dve coni, meja med njima je bila Morganova črta. Cona A STO je bila pod vojaško upravo vezniških sil, cona B STO (ki je obsegala okraja Koper in Buje) pa pod vojaško upravo Jugoslovanske armade.

V coni B STO je bil 20. februarja 1947 ustanovljen Istrski okrožni ljudski odbor (IOLO), na katerega sta (v soglasju z VUJA) prenesla vso civilno oblast Poverjeništvu PNOO v Ajdovščini in Oblastni NOO za Istro v Labinu. Zakonodajno in izvršilno oblast je imel IOLO do leta 1952, ko je

zaradi teženj Italije, da bi dobila celotno STO, jugoslovanska vlada uvedla določene ukrepe, da je z njimi zaščitila svoje interese. Tako je komandant VUJA v Kopru 15. maja 1952 v sporazumu z vlado FLRJ izdal tri odredbe s takojšnjo veljavo. Med njimi je bila tudi odredba o prenosu pristojnosti Istrskega okrožnega ljudskega odbora na okrajna ljudska odbora Koper in Buje, s čemer je poskušala Jugoslavija tesneje povezati oba okraja z matičnima republikama.

Delovanje oblastnih organov v coni B STO je bilo podrejeno političnemu taktiziranju jugoslovanskega vodstva, katerega cilj je bila dokončna priključitev STO k FLRJ, in pričakovanju guvernerja, ki bi s svojimi pooblastili lahko razveljavil ukrepe lokalnih oblasti. Premoženjsko-pravno področje pa je bila tista občutljiva točka, s katero oblastni organi niso želeli ustvarjati konfliktov mednarodnega značaja.

Tudi mirovna pogodba z Italijo (priloga X) vsebuje določila s premoženjsko-pravnega področja za STO. V skladu s prvim členom je STO prejel brez plačila italijansko državno in poldržavno imovino, kolikor je bilo na njegovem ozemlju. V smislu te pogodbe je veljalo za državno in poldržavno imovino vse imetje italijanske države, imovina lokalnih javnih ustanov, javnih podjetij, družb in združenj, ki so bili javna last, kakor tudi imovina, ki je bila last fašistične stranke ali organizacij, odvisnih od te stranke. Člen 10 določa, da bodo imele osebe, ki bodo optirale za italijansko državljanstvo in se nastanile v Italiji, pravico, da odnesejo s seboj svoje premičnine in denarna sredstva. Odpreda imovine ni smela biti obremenjena z nobeno izvozno ali uvozno takso. Te osebe so imele tudi pravico prodati svojo premično in nepremično imovino pod enakimi pogoji kot državljani STO.

To so bili razlogi, da so bili ukrepi v zvezi z premoženjem omejeni na delovanje, ki je bilo izvajano med leti 1945-1947. Tudi sedaj je bil eden prvih ukrepov zaščita imovine, ki je ostala brez lastnikov. Zapuščeni imetju, ki ga ni zasegla KUNI, se je pridružilo novo, saj je bilo izseljevanje ob podpisu mirovne pogodbe zopet možno. Istrski okrožni ljudski odbor je izdal Odredbo o upravi imovine odsotnih oseb (Ur.l. IOLO, št.2, 26.8.1947), ki je odredila, da se postavi pod začasno upravo imovino odsotnih, od sovražnika odpeljanih in pobeglih oseb. Odredba je nadalje odločala, da izrekajo odločbe pristojna okrajna sodišča na predlog krajevnih oz. mestnih ljudskih odborov ter da prevzame imetje v upravljanje posebna komisija, ki jo imenuje Izvršni odbor IOLO. Komisija za začasno upravo imovine odsotnih oseb je bila ustanovljena 26. avgusta 1947. Obseg dela je bil tolikšen, da se je uprava dušila v delu. Soočala se je s podobnimi problemi kot poprej KUNI in zopet se je pokazalo, da tak način upravljanja imetja ni smotrno. Izvršni odbor IOLO je problema tako večkrat obravnaval na svojih sejah in končno ob ugotovitvi, da »sta imovina požira samo sebe, ker je uprava mnogih objektov pasivna, vzdrževanje pa drago« sklenil, da komisijo ukine (23.3.1950). Ukinjenje je opravila likvidacijska komisija (Ur.l. IOLO, št.6, 6.4.1950). Njena naloga je bila končati

tekoče posle, zvezane s premoženjem in izročiti premoženje lastnikom oz. njihovim pooblaščenecem. Poziv o prevzemu je komisija objavila v tisku. Od skupno 343 lastnikov se jih je zglasilo za prevzem 113. Imetje tistih, ki niso vložili prijave za prevzem ali so prevzem odklonili, je bilo izročeno v upravo krajevnim oz. mestnim ljudskim odbrom po odobritvi IO IOLO in na podlagi odločbe pristojnega sodišča.

Prevzemnik imetja, lastnik ali pooblaščenec je moral imeti stalno bivališče v Istrskem okrožju. Odsotnim osebam, ki imetja niso prevzele, je okrajno ljudsko sodišče postavilo skrbnika. IO IOLO je določil, katero premoženje se izroči v začasno upravo LO. Delo skrbnikov so nadzirali LO. V krajih, kjer je bilo število odsotnih lastnikov veliko, so pri odseku za komunalne zadeve ustanovili posebne urade za nadzor imovine, ki so jo upravljali skrbniki.

Imovino, ki je bila last italijanske države, je prevzelo v upravljanje poverjeništvu za komunalne zadeve pod nadzorstvom vojne uprave JA.

Na področju agrarnih odnosov je IOLO nadaljeval s posegi v lastništvo po smernicah, ki so bile začrtane v januarju in februarju 1947, tik pred podpisom mirovne pogodbe. Izdal je odredbo o ureditvi agrarnih razmerij v Istrskem okrožju (Ur.l. IOLO, št.2, 20.9.1947), s katero je odredil, da se kolonatska in polovičarska razmerja, če njihova odprava še ni bila izvedena, spremenijo v zakupna. Koloni oz. spolovinarji so postali s tem zakupniki zemlje ter gospodarskih poslopij z vso opremo, vprežno živino in vsem poljedelskim orodjem. Odlok o spremembah in dopolnitvah odloka o ureditvi agrarnih odnosov v Istrskem okrožju (Ur.l. IOLO, št.1, 10.1.1948) je določal rok zakupnega razmerja in pogoje odpovedi le-tega.

Odlok o odpravi agrarnih komisij ter o prepovedi vzpostavljanja agrarnih odnosov kolonata in polovičarstva (Ur.l. IOLO, št.3, 1.9.1949) je ukinil agrarne komisije, krajevne takoj, okrajni in okrožno pa s 1. novembrom 1949. Odlok je tudi razveljavil prepoved prodaje, delitve in dajanja v zakup nepremičnin, ki so bile dodeljene na podlagi predpisov o ureditvi agrarnih razmerij.

Odlok o spremembi in dopolnitvi odloka o odpravi agrarnih komisij ter prepovedi vzpostavljanja odpravljenih agrarnih odnosov kolonata in polovičarstva (Ur.l. IOLO, št.14, 5.12.1951) je odredil, da izgubi pravico do premoženja, kdor zapusti premoženje, ki mu je bilo dodeljeno na podlagi predpisov o ureditvi agrarnih razmerij. V skladu z odlokom je tako premoženje postalo splošno ljudsko premoženje v upravi krajevenga oz. mestnega ljudskega odbora, v območju katerega se je premoženje nahajalo. Odločbo o tem je izdal pristojni okrajni svet za kmetijstvo.

Zaplembe so se v Istrskem okrožju izvajale na osnovi Odloka o spremembi odloka Poverjeništvu PNOO o zaplembi imovine fašistov, fašističnih društev in ustanov z dne 18. septembra 1946 (Ur. l. IOLO, št.3, 10.10.1947), ki je znova uzakonil zaplembo fašistične in nemške imovine, imovine izdajalcev in oseb, ki so bile obsojene na izgubo imetja. Zaplenjena imovina je v skladu z odlokom pre-

šla v last Podpornega sklada za žrtve fašizma pri Istrskem okrožju, ki je bil ustanovljen 14. septembra 1947 in je nadomestil ukinjeni Sklad za pomoč vdovam, sirotam in gospodarsko oškodovanim po fašističnem terorju. Sklad je imel za upravljanje imovine pravilnik, kljub temu pa gospodarjenje zopet ni bilo racionalno. Stanje je bilo dokaj neurejeno. Dogajalo se je, da je bilo imetje, ki je prešlo v last sklada, v solastnini s sorodniki osebe, ki ji je bilo imetje zaplenjeno. Pri zemljišjih pogosto sploh niso vedeli, kdo jih obdeluje. Izvršni odbor je zato sklad ukinil (Ur.l. IOLO, št.6, 6.4.1950). Imetje sklada je prešlo v upravo ljudskih odborov, gotovino, vrednostne papirje in dragocenosti pa je prevzelo poverjeništvu za finance Istrskega okrožnega ljudskega odbora.

Stanje na premoženjskem področju in upravljanje imetja, zapuščenege, zaplenjenega ter zlasti industrijskih obratov, je delalo oblastnim organom cone B STO precej preglavie. V vseh povojnih letih še vedno niso imeli natančnih evidenc in popisov, imetje je prehajalo v upravo različnih organov, vedno znova pa se je pokazalo, da upravljanje ni uspešno.

IOLO je 29. marca 1949 ustanovil Zavod za pospeševanje gospodarstva. Zavod je prevzel objekte, ki mu jih je poveril IOLO. Naloga zavoda je bila, da je te objekte ocenil, popisal premičnine in nepremičnine, preцениl gospodarsko važnost posameznih objektov, izdelal ekonomske analize in nadzoroval delovanje podjetij. V okviru zavoda je delovala Komisija za kontrolo investicij in cenitev. Njena naloga je bila popisati in oceniti vse nepremičnine na področju Istrskega okrožja, ki so bile last pobeglih ali odsotnih oseb ali pa, ki so bile zaplenjene. Namen tega dela komisije je bil določiti dejansko vrednost nepremičnin po cenah iz leta 1938 in vseh investicij in izdatkov ustanov STO in ljudskih oblasti, ki so bile izvršene na teh nepremičninah, ker so bile omenjene nepremičnine večji del last italijanskih državljanov. Namen naloge je bil oceniti, popisati in kontrolirati več stotin objektov, »ki bodo predstavljale zagotovitev dokazov za bodoče obračunavanje med Jugoslavijo in Italijo v vrednostih, katerih skupna vsota gre v milijarde«.

Z odsotnimi lastniki industrijskih objektov so bile sklenjene najemne pogodbe, v katerih so bile določene višine najemnin, ki so jih lastniki prejeli od upravljanjih objektov. Objekti so prehajali v upravo različnih organov, popisi imovine so bili pogosto površni, nestrokovni, mnogokrat narejeni z večletno zamudo, ko se je imetje že »porazgubilo«, gospodarjenje in vzdrževanje pa je bilo iz različnih razlogov slabo. Med odsotnimi lastniki in oblastnimi organi STO je zato prihajalo do sporov. Navedenim oblikam pravnega posega v premoženje državljanov se je v coni B STO leta 1948 pridružil še Odlok o razlastitvi (Ur.l. IOLO, št.7, 10.12.1948), ki je uzakonil razlastitev nepremičnin in pravic na nepremičninah, če je bilo to potrebno za izvršitev obče koristnih del, t.j. del, koristnih za družbeno-gospodarski in kulturni dvig ter razvoj ljudstva.

Drugi ukrepi odvzema privatne lastnine se v coni B STO niso izvajali. Tu ni bilo niti prve niti

druge nacionalizacije. Navodilo jugoslovanskih oblastnih organov političnemu vodstvu cone B STO je bilo, naj zaenkrat puste lastništvo tako kot je, skrbijo naj le za dvig proizvodnje.

PRIKLJUČENO OZEMLJE

Priključeno ozemlje, t.j. ozemlje, ki je bilo od konca vojne (Beograjskega in Devinskega sporazuma) pod vojaško upravo, z uveljavitvijo mirovne pogodbe z Italijo septembra 1947 pa je pripadlo Jugoslaviji, je prišlo takoj po priključitvi pod neposredno oblast republiških organov.

Prezidij ljudske skupščine FLRJ je septembra 1947 izdal Ukaz o raztegnitvi veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov FLRJ na ozemlje, ki je po mirovni pogodbi z Italijo priključeno FLRJ (Ur.l. FLRJ, št.80, 17.9.1947). Za področje pravnega zajetja premoženja je pomembna še Uredba o določitvi, kdaj začno teči in kdaj iztečejo roki, ki so določeni v predpisih FLRJ, za ozemlje, priključeno po mirovni pogodbi z Italijo (Ur.l. FLRJ, št.94, 5.11.1947). Kot je razvidno iz naslova, uredba določa roke za izvedbo zakonskih predpisov, ki so na priključenem ozemlju, stopili v veljavo šele sedaj.

Z omenjenima zakonskima predpisoma se je konec leta 1947 začela izvajati agrarna reforma in nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij v skladu z republiško zakonodajo, vendar ne brez izjem. Te izjeme so veljale tudi za drugi zakon o nacionalizaciji z dne 28. aprila 1948 in za Zakon o prehodu italijanskega premoženja na ozemlju FLRJ v državno last FLRJ po mirovni pogodbi z Italijo (Ur.l. FLRJ, št.38, 8.5.1948).

V skladu z mirovno pogodbo so prebivalci ozemlja, priključenega k FLRJ, lahko optirali za italijansko državljanstvo. Jugoslavija je imela pravico zahtevati, da se izselijo v Italijo v roku enega leta od opredelitve za italijansko državljanstvo. Imetje optantov je bilo zaščiteno z opredelitvami priloge XIV mirovne pogodbe. V skladu z njo so imeli optanti pravico, da odnesejo s seboj v Italijo premično imovino in denarna sredstva brez izvoznih in uvoznih taks ter prodati premično in nepremično imetje pred odhodom. Te pravice se ne morejo odvzeti na osnovi 79. člena mirovne pogodbe.

V skladu s temi določili je minister za pravosodje FLRJ v Navodilu za prenos lastninske pravice na nacionaliziranih nepremičninah tujih državljanov, tujih ustanov ali tujih zasebnih ali javnopravnih oseb (Ur.l. FLRJ, št.53, 23.6.1948) v členu XI opredelil: »Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij se ne nanaša na osebe, ki imajo po predpisih zakona o državljanstvu oseb v območju, priključenem po mirovni pogodbi z Italijo k FLRJ pravico optirati za italijansko državljanstvo, in sicer ne glede na to, ali so že podale izjavo o opciji ali ne«.

Pri izvedbi nacionalizacije in agrarne reforme je prihajalo do nejasnosti. Občutljiva je bila razmejitev med italijanskimi državljanji in optanti. Neredko so bili izvedeni napačni postopki (nacionalizacija namesto agrarne reforme). Dodatne težave so bile zaradi neurejenosti zemljiških knjig in pa v

dejstvu, da je bil kataster za nekatere predele še vedno v Trstu. Okrajne komisije so bile zato v stalin stikih z ustreznimi republiškimimi ministrstvi.

Posebno pozornega obravnavanja so bili deležni lastniki nepremičnin na priključenem ozemlju, ki so bili državljani STO. Predsedstvo vlade LRS je zavzelo stališče, da je treba nacionalizacijo nepremičnin, ki so v lasti državljanov STO, izvajati tako, da ne bodo zaradi tega trpeli politični interesi Jugoslavije na ozemlju STO. Zaradi tega je predsedstvo odločilo, da morajo okrajne oblasti pred izdajo odločbe vsak primer posebej poslati Predsedstvu LRS v pregled in to s primerno utemeljitvijo oziroma poročilom, ki je moralo vsebovati opis imovinskih in družinskih razmer prizadetega ter podatke o njegovem političnem zadržanju.

Ob priključitvi k FLRJ je iz cone B precej prebivalcev pobegnilo v Italijo. Mnogim je ministrstvo za notranje zadeve FLRJ odvzelo državljanstvo. Tem ljudem je bilo na osnovi 2. člena zakona o prenosu sovražnikovega premoženja v državno last in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb, imetje postavljeno pod sekvester ter nato zaplenjeno.

OZEMLJE, PRIKLJUČENO LETA 1954

V Londonu je bil 5. oktobra 1954 podpisan memorandum, ki je ukinil vojaško upravo na obeh conah STO. Jugoslavija in Italija sta z manjšim popravkom Morganove črte v korist Jugoslavije sprejeli obstoječo ozemeljsko razdelitev in cona B STO je bila priključena Jugoslaviji.

Memorandum je zopet zaščitil pravice prebivalcev glede opredelitve državljanstva in pravice optantov glede premoženja. Jugoslavija in Italija sta se obvezali, da bosta v roku šestih mesecev od podpisa memoranduma sklenili detajlni sporazum o soglasju. Res je bil sprejet sporazum za dokončno ureditev vseh medsebojnih obveznosti ekonomskega in finančnega značaja.

S tem so bile zopet pogojene razlike pri izvajanju zakonodaje s področja pravnega zajetja premoženja občanov v primerjavi z ostalo Slovenijo.

Takoj po priključitvi je Zvezni izvršni svet izdal Uredbo o izvajanju zakonov in drugih zveznih pravnih predpisov na ozemlju, na katero se je razširila civilna uprava FLRJ (Ur.l. FLRJ, št.56, 30.12.1954). Uredba je določala, da se začne na omenjenem ozemlju izvajati zakon o nacionalizaciji (Ur.l. FLRJ, 98/46, 35/48) s tem, da se določba 7.a člena zakona, ki se nanašajo na nacionalizacijo nepremičnin tujih državljanov, ne uporabljajo.

Na področju agrarne reforme odredba določa, da se z izvajanjem zakona o agrarni reformi in kolonizaciji ne posega v agrarna razmerja, ki so bila dokončno urejena po predpisih lokalnih organov oblasti. Upoštevale pa se bodo določbe zakona o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja in o dodeljevanju zemlje kmetijskim organizacijam, ki določajo maksimum kmetijske zemlje.

Razen navedenih odstopanj so potekali ukrepi poseganja države v privatno lastnino državljanov enako kot v ostali Sloveniji.

Zvezni izvršni svet je septembra 1972 izdal

Uredbo o spremembi uredbe o izvajanju zakonov in drugih zveznih pravnih predpisov na ozemlju, na katero se je razširila civilna uprava FLRJ (Ur.l. FLRJ, št. 51, 30.9.1972). Ta ukinja posebne določbe v zvezi z zakonom o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij in s tem se je leta 1972 začela izvajati nacionalizacija nepremičnin tujih državljanov.

VIRI IN LITERATURA

- Pokrajinski arhiv Koper:
- Komisija za upravo narodne imovine pri Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, 1945 - 1947
 - Okrajna komisija za zaplembo imovine fašistov in kolaboracionistov Koper, 1946-1948;
 - Sklad za pomoč vdovam, sirotam in gospodarsko oškodovanim po fašističnem terorju, 1946-1947;
 - Sklad za pomoč žrtvam fašizma pri Istrskem okrožju Koper, 1947-1950;
 - Komisija za začasno upravo imovine odsotnih oseb za Istrsko okrožje, 1947-1950;
 - Istrski okrožni ljudski odbor, 1947-1952.
- Arhiv občine Koper:
- Okrajni ljudski odbor Koper, 1945-1958;
 - Okrajni ljudski odbor Sežana, 1947-1953;
 - Okrajni ljudski odbor Ilirska Bistrica, 1945-1953;
- Arhiv Republike Slovenije:
- Ministrstvo za finance LRS, 1947-1953;
 - Okrožni komite KPJK za V Primorsko, 1945-1947;
 - Okrajni komite KPS Koper, 1945-1954;
 - Okrožni komite KPS Koper 1947-1952;
 - Okrajni komite KPS Postojna, 1945-1954;
 - Okrajni komite KPS Sežana, 1945-1954;
 - Okrajni komite KPS Ilirska Bistrica, 1945-1954.
- Mirovna pogodba z Italijo, Beograd, 23.8.1947;
 Janko Jeri. Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni, Ljubljana 1961;
 Uradni list Poverjeništvu Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje, 1945-1947;
 Uradni list Vojne uprave JA jugoslovanske zone na STO in Istrskega okrožnega ljudskega odbora, 1947-1952
 Uradni list FLRJ, 1945-1972;

Uradni list LRS, 1945-1972;
 Uradni vestnik okraja Koper, 1952-1954.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Wiederherstellung des staatlichen Wirtschaftssektors und Anhebung des Kolonatverhältnisses nach dem Zweiten Weltkrieg im vom Landesarchiv Koper bedeckten Gebiet
Maruša Zagradnik

Die Verstaatlichung des Privateigentums ging im vom Landesarchiv Koper bedeckten Gebiet anders als in anderen Teilen Sloweniens vor sich, weil das Prozeß einer definitiven Landabgrenzung zwischen Jugoslawien und Italien sich bis zum Jahre 1954 verzogen hat.

In den Jahren 1945-1947 war das behandelte Gebiet ein Teil der Zone B. Die Eingriffe der Behördenorgane ins Vermögen von den Gemeindegürgern war auf die Verwaltung des Eigentums begrenzt, das aus irgendwelchen Gründen ohne seinen Eigentümer geblieben ist, auf die Beschlagnahme des Verrätervermögens und auf die Entkolonisierung im Bezirk Koper.

Im Jahre 1947 wurde ein Teil des behandelten Gebietes an die Föderative Volksrepublik Jugoslawien angeschlossen und darauf wurde auch die jugoslawische Gesetzgebung erweitert. Es sind auch die Gesetzakten vom Bereiche der Rechtsabnahme des Bürgervermögens in Kraft getreten. Man begann die Agrarreform und Nationalisierungen der privaten Wirtschaftsobjekte durchzuführen, mit den sich auf die Optanten beziehenden Ausnahmen.

Nach dem Anschluß der Zone B des Freien Triester Territoriums an Jugoslawien in 1954 erweiterte sich darauf die jugoslawische Gesetzgebung und damit auch die Gesetzvorschriften vom Bereich der Entfremdung des Bürgervermögens. Diesbezügliche Maßnahmen wurden desgleichen wie in anderen Teilen Sloweniens durchgeführt, mit Ausnahme von der Nationalisierung des unbeweglichen Gutes von fremden Bürgern. Diese begann man erst im Jahre 1972 zu verwirklichen.

Arhivsko gradivo o povojnih prisilnih odvzemih premoženja, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Jurij Rosa

Gradivo o povojnih zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah se nahaja po naših dosedanjih ugotovitvah v fondih lokalnih upravnih organov Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje (kategorija del hranimo), okrožnih, okrajnih, občinskih in krajevnih ljudskih odborov.

a) Gradivo o zaplembah

V našem arhivu hranimo nekaj malega gradiva komisij in uradov za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev. Gradivo je sestavni del naslednjih fondov: Okrožni NOO (OF) za Severno Primorsko, Okrožni NOO za Goriško, Okrajni NOO za Vipavsko, Okrajni NOO Grgar in

Okrajni NOO Idrija. Iz njega pa ni razbrati kakih konkretnjših podatkov o zaplembah, ampak se v teh spisih nahajajo le prijave z opisi vojnih zločinov za posamezne kraje in sezname imetja oseb, ki so delovale proti NOB, personalna dokumentacija uslužbencev komisij in uradov ter nekaj dokumentov njihovega pisarniškega poslovanja. Gradivo izvira iz let 1945 in 1946.

Več podatkov o zaplembah zasledimo pri gradivu komisij za upravo narodne imovine, ki je ohranjeno v naslednjih fondih: Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje, Okrožni NOO za Goriško, Okrajni NOO za Vipavsko, Okrajni NOO Grgar, OLO Idrija, OLO Tolmin in OLO Gorica, na posa-

mezne dokumente pa često naletimo tudi pri fondih krajevnih ljudskih odborov. Gradivo komisij za upravo narodne imovine (KUNI) je nastajalo od leta 1945 do 1947.

Pri tem gre za pestre zvrsti gradiva, ki so praviloma združene v posebnih mapah: popisi in ocene premične in nepremične imovine, prijave javnemu tožilstvu o imetju oseb, glede katerega odloča Odredba o upravi sovražnikovega imetja in imetja odsotnih oseb z dne 20. maja 1946, zapisniki in odločbe okrajnih zaplembnih komisij, odločbe KUNI o začasni upravi zaplenjenega imetja, ponekod tudi dokumente o pritožbah lastnikov, spise v zvezi z določanjem oskrbnikov nad premoženji in dodelitvami zemljišč v najem. Precej gradiva se nanaša na imetja Ente di Rinascita (kasneje Ente Nazionale) per le Tre Venezie – Zavoda za agrarni preporod treh Benečij, ki je zapadlo pod upravo KUNI, kar je razvidno iz podrobnih popisov imetja, ki so jih sestavljale okrajne KUNI.

Glede stanja tega gradiva moramo opozoriti na njegovo neurejenost in raznolikost zadev, ki so se ob tem tudi reševale. Tako najdemo pri fondih OLO serije zadev o dedovanjih, zadeve pod imenom sodni sklepi in takse, ki vsebujejo tudi sklepe sodišča o zaplembah.

Ob pregledovanju gradiva smo ugotovili, da je šla tozadevna dokumentacija še skozi roke okrajnih sodišč in javnega tožilstva pri Poverjeništvu PNOO. Tam lahko pričakujemo tudi gradivo, čeprav se verjetno mnogi dokumenti podvajajo.

b) Gradivo o agrarni reformi

Gradiva o agrarni reformi je v našem arhivu kar veliko (več polnih arhivskih škatel) ter je dobro ohranjeno, in sicer v OLO Idrija, OLO Tolmin in OLO Gorica, kako zadevo pa zasledimo tudi v fondih občinskih in krajevnih ljudskih odborov.

V zvezi z zakonom o agrarni reformi moramo opozoriti na zakon o razlastitvi posestev, ki so jih obdelovali koloni. Pri nas je bil tak primer v Goriških Brdih, deloma tudi na Vipavskem. O tem imamo dokaj dobro ohranjeno gradivo v fondu OLO Gorica; obstoja n.pr. več zvezkov zapisnikov o izvršenem zamejčenju pri t.i. nadeljencih iz let 1954-1956. V gradivu, ki se tiče agrarne reforme, najdemo popise posestev, ki zapadejo pod agrarno reformo za posamezne kraje, popise premoženja in dokumente o prevzemu premoženja agrarnih skupnosti (pašnih in gozdnih skupnosti) ter cerkvenih ustanov, sezname zemljišč, dodeljenih agrarnim interesentom, sezname razlastitev italijanskega premoženja, statistična poročila okrajnih komisij za agrarno reformo o razlaščenju zemlji, predloge okrajnih komisij za agrarno reformo okrajnim sodiščem za ureditev zemljiško-knjižnega stanja. Za zadeve razlastitve po zakonu o agrarni reformi smo našli za neko fizično ali pravno osebo tudi cele mape dokumentov iz različnih let, ki nam prikazujejo dolgo pot razlastitvenih postopkov.

Gradivo je nastajalo v obdobju od leta 1946 od 1956 in je dokaj dobro urejeno. Ponekod obstajajo tudi evidencе (delovodniki in indeksi) samo za zadeve agrarne reforme, ki so dovolj uporabne.

Okrajne komisije za agrarno reformo so delova-

le v okviru tajništva za gospodarstvo oziroma odseka za kmetijstvo pri okrajih. Ob pregledovanju dokumentov agrarne reforme smo zasledovali njihovo pot še preko Okrožne komisije za agrarno reformo v Postojni in okrajnih sodišč.

c) Gradivo o nacionalizacijah

Pri pregledovanju gradiva smo se s pojmom nacionalizacija srečali prvič pri dokumentih iz leta 1948. Ti dokumenti so nastali v zvezi z zakonom o prehodu italijanskega premoženja na ozemlju FLRJ v državno last FLRJ po mirovni pogodbi z Italijo iz leta 1948. Gradivo najdemo v vseh okrajnih fondih in kaj malega skoraj v vseh fondih občinskih in krajevnih ljudskih odborov. Zadeve vsebujejo: sezname italijanskega premožerja (včasih so definirani kot sezname imovine, ki je bila last bivše italijanske države, lokalnih oblasti, javnih ustanov, društev in združenj v javni lastnini ter premične in nepremične imovine, ki je pripadala fašistični stranki ali njenim organizacijam), odločbe okraja o nacionalizaciji nepremičnin italijanskih državljanov, serije vprašalnih listov o nacionaliziranih nepremičninah tujih državljanov s podatki o lastniku, vrednosti premoženja, odločbami o nacionalizaciji in zemljiškoknjižnimi izpiski ter spise, ki se nanašajo na določitve oskrbnikov nacionaliziranih nepremičnin.

V okrajnih fondih obstajajo sicer spisovne evidencе, ki pa so za zadeve nacionalizacije po zakonu iz leta 1948 pogostokrat neuporabne, ker so pri okraju posamezne zadeve, ki so sicer nastale posebej in so kot take tudi označene, zbirali skupaj (to še posebej velja za zadeve nacionalizacije večjih podjetij in ustanov). Veliko je primerov, kjer so se postopki zaradi napačnega interpretiranja zakonodaje obnovili. V takih primerih je bilo gradivo vzeto iz fasciklov, ne da bi označili, kam so ga vložili.

Gradivo t.i. tretje nacionalizacije leta 1958, ki se tiče nacionalizacije najemnih zgradb in gradbenih zemljišč je deloma tudi že pri nas in sicer v fondih občinskih ljudskih odborov, kolikor smo jih že prevzeli (do leta 1962): Ajdovščina, Bovec, Dobrovo, Kanal, Kobarid, Nova Gorica, Šempeter pri Gorici, Tolmin in Vipava. V teh fondih je to gradivo razmeroma dobro urejeno, pomagati si je mogoče s spisovnimi evidencami. Ohranjene so serije sklepov in odločb o nacionalizaciji, najdemo tudi kak zbirni seznam odločb o nacionalizaciji za posamezno katastrsko občino.

Na splošno velja, da nam iskanje dokumentov samo v fondih ene stopnje upravnih organov ne da vedno zadovoljivih ugotovitev, ko spremljamo postopke nacionalizacije v neki konkretni zadevi. Po letu 1955 so te zadeve sicer vedno bolj v kompetenci občinskih ljudskih odborov, popolnejšo sliko stanja neke zadeve pa dobimo, če poiščemo gradivo še pri okrajnem fondu; na okraju namreč niso dobivali dokumentov le v vednost, ampak so tu reševali tudi pritožbe in zadeve kompletirali. Dokumente o nacionalizaciji lahko pričakujemo še pri okrajnih sodiščih in okrajnih javnih pravobranilstvih. Obseg arhivskega gradiva so narekovali problemi nacionalizacije, s katerimi so se spopadali za to pristojni organi in z njo prizadete stranke.

Kot ilustracijo omenimo gradivo, ki se nanša na ekonomske emigrante iz našega območja, ki niso nikoli pridobili jugoslovanskega državljanstva, imeli pa so še staro avstrijsko ali italijansko državljanstvo ali pa so pozneje pridobili kako drugo. Marsikdo od teh ljudi je po odhodu pustil na območju okraja Gorica (v obsegu po letu 1955) svoje nepremičnine ali pa jih je po odhodu iz teh krajev pridobil po dedni poti ali na kak drug način. O teh problemih so nastajali spisi, ki se vlečejo še tja v šestdeseta leta in iz njih spoznamo, kako je bila dosledna izvedba nacionalizacije za pristojne organe trd oreh. Organi so namreč z izvedbo nacionalizacije v več primerih tudi odlašali oziroma ugotavljali njegovo upravičenost.

Po doslej ugotovljenem stanju lahko torej sklenemo, da uporabniki gradiva o prisilnih odvzemih premoženja v povojnem času pridejo v našem arhivu do mnogih koristnih podatkov, ker je zanje na voljo precej gradiva, kljub vrzelim v njegovi ohranjenosti in različnim stopnjam obdelave in (ne) urejenosti fondov, kjer se to gradivo nahaja. Ponekod so še vedno prisotne tudi posledice poplave gradiva v letu 1983 (slaba čitljivost dokumentov in druge poškodbe). Podrobnejša obdelava fondov povojne uprave, ki že nekaj časa poteka, ki pa bo še, zaradi obsega gradiva, dolgotrajnejša delovna naloga, bo dala kompletnejšo podobo tega, zdaj tako aktualnega gradiva.

Pripomniti je treba še, da gradiva povojnih okrajnih sodišč, pravobranilstev in tožilstev v našem arhivu še nismo prevzemali, po naših dosedanjih evidentiranjih pa je nekaj gradiva o zaplembah v prvih letih (iz 1945-1947) v okviru fondov iz našega območja, ki jih hrani Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani.)

OPOMBA:

Pri pregledovanju gradiva in pripravi poročila sta sodelovali Ivanka Uršič in Kristina Koglot.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Zwangsabnahmen des Vermögens nach dem Krieg betreffende Archivgut, das im Landesarchiv aufbewahrt ist

Jurij Rosa

Das Archivgut im Zusammenhang mit den Zwangsabnahmen des Vermögens nach dem Krieg wird im Landesarchiv in Nova Gorica im Rahmen der Bestände der Lokalverwaltungsorgane ab dem Jahre 1945 verwahrt. Das Schriftgut bezüglich der Beschlagnahmen in den ersten Nachkriegsjahren befindet sich größtenteils im Rahmen des Registraturgutes der Kommissionen für Volksvermögensverwaltung bei den Kreis- und Bezirksvolksbefreiungs- bzw. -volksausschüssen. Dieses Schriftgut ist mangelhaft erhalten und ziemlich ungeordnet.

Das Agrarreform und Nationalisierungen betreffende Registraturgut ist am meistens bei den Bezirks- und Gemeindevolksausschüssen zu finden. Es ist verhältnismäßig gut erhalten, jedoch noch nicht befriedigend geordnet und behandelt. Im Archiv ist im Zusammenhang mit den Zwangsabnahmen des Vermögens auch einiges Archivgut aufbewahrt, das sich auf die Verwirklichung der Gesetzesbestimmungen zur Enteignung der von den Kolonen bearbeiteten Grundbesitze und zum Übergang des italienischen Vermögens ins Staatseigentum der Föderativen Volksrepublik Jugoslawien bezieht.

Das registraturgut der Lokaljustizorgane, wovon diesbezügliches Schriftgut noch zu erwarten ist, wird noch nicht übernommen und auch nicht ausführlich behandelt.

Gabrijel Gruber – ob 250-letnici rojstva

Daniela Juričič

Gabrijel Gruber, jezuit, izumitelj, pravi vseved svoje dobe, je pri nas znan predvsem po prekopu, ki ga je zgradil v Ljubljani in s katerim je omogočil postopno osuševanje Ljubljanskega barja ter po prelepi baročni palači, v kateri se danes nahaja Arhiv Republike Slovenije.

O možu, ki je pri nas pustil tako viden pečat svojega delovanja in življenja, je bilo že dosti napisanega. Vendar sem izkoristila še to lepo priložnost, da ob 250-letnici njegovega rojstva še enkrat pogledam arhive in poiščem, kaj je ostalo od njegovih del, ki jih je pred dobrima dvema stoletjima pripravil.

Gruber, rojen 6. maja 1740 na Dunaju, se je že v mladosti zanimal za matematiko in tehnične vede ter kot 15-letni fant stopil v jezuitski red, ki je v Evropi tedanjega časa predstavljal najbolj izobraženi sloj ljudi.¹ Zato sta tudi njegovo življenje in delo močno povezana z znanostjo in ustvarjalnostjo. Po dokončanih študijih je nekaj časa poučeval na Du-

naju in potem odšel na duhovne vaje v Judenburg. Nekako v tem času je v Ljubljani Kranjska kmetijska družba dala pobudo in s pomočjo deželnih stanov uspela v poskusu ustanovitve šole, ki naj bi v času razvoja merkantilistične države in njenih zahtev po bolj izučeni in izurjeni rokodelci dobila za učitelja učenega moža, ki bi ustrezal zahtevam in težavni nalogi poučevanja. Tako je prišel leta 1769 Gabrijel Gruber v Ljubljano na licejsko stolico poučevat risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko.²

Takoj po prihodu je nabavil potrebne knjige za poučevanje o hidravliki, tesarstvu, graditvi mlinov, urarski umetnosti, gradnji mostov. Kupil je razne merilne instrumente, stružnico, mikrometrično šestilo in podobno. Postavil je tudi kovaško delavnico.³

Do svojega odhoda iz Ljubljane je s časovnimi presledki ob nedeljah in praznikih poučeval v nemščini ključavničarje, zidarje, tesarje in druge

rokodelce.⁴ Za svoje učence se je zelo zavzemal in je pri Kranjski kmetijski družbi izposloval posebne nagrade za najbolj talentirane ter tako vsako leto vzgojil nekaj dobro izučenih kadrov, ki so bili sposobni pridobljeno znanje prenašati naprej.

Njegov odnos do umetnosti in prenosa znanja na druge se dobro vidi iz njegovega poročila komerčnemu konsensu januarja 1771, v katerem zahteva posebno štipendijo za svojega učenca Jožefa Lippa: »...umetnosti (obrtni, op. D. J.), ki so nepogrešljive za človeško rabo tako teoretično kot tudi praktično, se morajo učiti. Delavcem ni potrebno le podati temeljna načela umetnosti izdelovanja predmetov, temveč jih tudi s prikazom že dokončanih del naučiti kako in zakaj se nekatere stvari lažje naredijo. Če umetniku nihče ne pokaže, kako naj iz same umetnosti naredi uporaben izdelek, ostaja vse neučinkovito.«⁵

V svojem poklicu je bil tako zavzet, da je leta 1773 začel graditi hidravlično in mehanično šolo v Ljubljani (danes je v stavbi Arhiv Republike Slovenije).⁶ Pri državnih oblasteh je izposloval celo oprostitev davkov.

V stavbi je predvidel dvorano za shrambo modelov za mehaniko, knjižnico o mehaniki in poljedelstvu, dvorano za razne zbirke, zbirko ladijskih modelov (tri preostale modele še hrani Pomorski muzej v Piranu), dvorano za kemične in fizikalne poskuse, dvorano za šolo zidarjev, tesarjev in risarjev ter celo zvezdarno. Po velikemu požaru 28. junija 1774 je bila neposredno prizadeta okolica Gruberjeve šole.⁷ Gruber je kupil del pogorišča in ga spremenil v vrt. Tu je hotel postaviti erarično ladjedelnico. Svojih daljnosežnih načrtov ni izpeljal do konca predvsem zaradi finančnih težav, v katere je zabredel po odvzetju vodstva nad gradnjo prekopa leta 1777.

Razen poučevanja in gradnje kanala je Gruber izdelal mnoge različne projekte in načrte, ki dokazujejo njegovo vsestransko angažiranost, znanost in tudi nemiren duh.

Njegova prizadevanja po izboljšanju plovbe po rekah so nam malo znana. Preučeval je obnašanje različnih vrst lesa v rečni vodi ter ugotovil, da se najbolj obnese hrastov les, zato ga je priporočal kot material za izdelavo ladij.⁸ V tistih časih je veliko oviro za večjo plovnost rek in večji promet po rekah predstavljala vožnja po vodnemu toku navzgor. Za vleko blaga so uporabljali konje, ki so zaradi neurejenih stez in poti večkrat izgubljali in razsipavali blago. Z veliko zavzetostjo je Gruber iskal in potem predlagal razne tehnične izboljšave, s katerimi bi se konjske steze bolj zavarovale, zaradi česar naj bi promet postal varnejši.⁹

Izdelal je veliko študij o regulacijah rek Save, Krke, Mure in Kolpe, predvsem o izsušitvi rečnih rokavov, ki so ovirali plovbo.¹⁰

Ukvarjal se je tudi z različnimi inovacijami: leta 1769 je po naročilu deželne vlade v papirmici v Raddečah delal poskuse izdelovanja papirja iz žagovine, leta 1770 pa je obnovil hidravlični stroj za dviganje vode iz Save.¹¹

PREKOP

Njegovo največje delo v Ljubljani je brez dvoma

prekop, ki še danes nosi njegovo ime in ki je imel namen odvajati visoke vode iz Ljubljanice ter s tem omogočiti izsušitev Ljubljanskega barja.

Osuševanje Ljubljanskega barja je bil star problem, kateremu od rimskih časov do 18. stoletja, ko so fiziokratske težnje prinesle tudi smisel za melioracijska dela, ne bilo posvečeno veliko časa. Prve zgodovinske podatke iz novejšje dobe prinaša Valavsor, ki navaja tudi najstarejši projekt za osušitev Ljubljanskega barja iz leta 1554.¹² Šele cesarica Marija Terezija se je problema resno lotila ter po mnogih posvetih 23. februarja 1769 izdala dekret, s katerim so se pričele priprave za osuševanje Barja.¹³

Gruber je zniželiral Ljubljanico in Barje ter izdelal načrt v dveh variantah: 1) Poglobila naj bi se struga Ljubljanice v mestu in 2) Za Gradom naj bi se zgradil kanal, ki bi odvajal visoke vode.¹⁴ Od vseh predlogov je bil zaradi ponujene tehnične rešitve in nizkega predračuna gradnje njegov najbolj sprejemljiv.

Z gradnjo so začeli leta 1773 in že v začetku so naleteli na številne težave:¹⁵ zemljišče okrog Ljubljane se je zelo podražilo in je nakup zemljišč za prekop dosegel dvakrat višjo ceno od predvidene; namesto majhnega mostu je moral biti narejen most z enajstimi stebri in zapornicami; pri kopanju so naleteli na studence, ki so izvirali iz tal ter dvigovali šoto in prst tako, da so delavcem tla rasla med kopanjem...V petih letih gradnje so se stroški za prekop podvojili. Vlada je zaradi zvišanja stroškov in počasnosti del postajala nezadovoljna. Gruberja so obdolžili denarnih malverzacij. Proti sumničanju se je branil sklieujoč se na račune in zahtevajoč, da nepristranski inženir ugotovi obseg izvršenega dela.¹⁶ Kljub vsemu je bil 10. decembra 1777 dokončno razrešen svoje dolžnosti, odvzet mu je bil naziv cesarsko kraljevega brogarskega svetnika, vodstvo gradnje kanala pa je bilo izročno inženirju Struppiju. V teku poldruega leta je bil kanal dograjen in dne 25. novembra 1780 je strel iz topa na Gradu naznanil, da so prvič spustili vodo v novi prekop.¹⁷

Novozgrajeni prekop je bil dolg 1055 klafter (2000,3 m), na dnu širok 17 klafter 3 čevlje (32,69 m), na vrhu bregov pa 25–35 klafter (47,4–66,36 m).¹⁸ Vsa gradnja je trajala 9 let.

Zaradi hitrejšega odtoka vode po novem kanalu se je znižala vodna gladina na Barju za približno 70 centimetrov. Vendar se je s tem izsuševanje Barja šele začelo.

RUSIJA

Po odvzetem vodstvu nad gradnjo prekopa ter predvsem zaradi ukinitve jezuiteskega reda 1773, leta je Gruber razmišljal o tem, da bi zapustil Ljubljano. Razveseljivo zanj je bilo dejstvo, da so jezuiti še delovali v Rusiji, kjer je carica Katarina II. z njihovo pomočjo skušala organizirati šolstvo. Vse večje finančne težave so samo še pospešile njegovo odločitev. Tajno je zapustil Ljubljano januarja 1785.¹⁹ Njegova imovina in z njo verjetno tudi vsa dokumentacija o njegovih različnih iznajdbah je bila prodana na dražbi. S tem denarjem so bili poravnani njegovi dolgovi.

V Rusiji je Gruber postal osebni prijatelj carja Pavla I. ter imel na njegovem dvoru močan vpliv. Želel je doseči ponovno ustanovitev jezuitskega reda, kar mu je tudi uspelo. Leta 1801 je papež Pij VII. v svoji poslanici odobril ustanovitev Družbe Jezusove v Belorusiji.²⁰ Leta 1802 je bil Gruber izbran za generalnega vikarja jezuitov na Ruskem.²¹ Toda s smrtjo Pavla I. se je začel zaton dejavnosti jezuitov. Kljub številnim udarcem, s katerimi so hoteli zmanjšati njihov vpliv, so se jezuiti še nekaj časa obdržali.

Gruber se je, razen s poučevanjem v peterburškem jezuitskem kolegiju, še zmeraj politično aktivno udeleževal in je verjetno tudi to vplivalo na njegovo nasilno smrt v požaru 16. marca 1805 v Peterburgu. Pokopan je v samostanu v Polocku.²²

ARHIVSKO GRADIVO O GABRIJELU GRUBERJU

Arhivskega gradiva o življenju in delu Gabrijele Gruberja ni veliko ter je tudi zelo razdrobljeno po različnih fondih predvsem zaradi njegovega nenadnega odhoda v času, ko ni bil več toliko priljubljen ter zaradi dejstva, da je bilo njegovo premoženje prodano na dražbi. Predvsem pogrešamo tehnično dokumentacijo o njegovih izumih ter arhitekturnih in drugih projektih.

Od tehnične dokumentacije se je ohranilo naslednje gradivo:

1. Idejni načrti:

– Izdelava prekopa za izsušitev Ljubljanskega barja ter poglobitev struge Ljubljanice v mestu – Arhiv RS, fond Deželna vlada, konvolut 455/I.

– Poročilo inž. Struppja o Gruberjevem sondiranju in niveliranju Ljubljanice od Vrhnike do Ljubljane – načrt profila Ljubljanice, večbarvno; Arhiv RS, Deželna vlada, konvolut 455/I

– Idejni načrt izgradnje prekopa okoli Ljubljanskega gradu, Arhiv RS, Deželna vlada, konvolut 455/I

– Načrt idealne rešitve Ljubljanskega gradu – kanal okoli gradu z dvema profiloma, večbarvno, Arhiv RS, Deželna vlada, konvolut 455/I

– Načrti Gruberjeve palače: Gruberjeva skica iz leta 1773, izrisana na papirju formata 30/40, črtno in dvobarvno (Arhiv RS, Deželna vlada, konvolut 455/I, komisijski protokol z dne 12.6.1773) ter načrt palače z dozidavo iz francoske dobe – tloris prvega nadstropja (1809 – 1813), Arhiv RS, Zbirka načrtov, načrt I/7

– Arhiv RS: Zbirka načrtov, načrt VIIa/128, Ljubljansko barje 1780, hidrografska karta

– Arhiv RS: Zbirka načrtov, načrt VIIa/129, Ljubljansko barje, situacijski načrt pred izsušitvijo 1780. leta

– Arhiv RS: Zbirka načrtov, načrt XXXIV Gruberjev kanal – načrt

2. Ostalo gradivo:

– Arhiv RS: Privata A LXIV – Gabrijele Gruber – vsebuje poročila o navigacijskih delih od 1774 do 1777

– Arhiv RS: Deželni stanovi I. registratura, škatla 684 (fasc. 385) – poročila o navigacijskih delih, o plačah osebja in delavcev od leta 1775 do 1779

– Arhiv RS: Komisija za komerčne zadeve

Lit M Nr. 10, fasc. 6; Lit S, Nr. 18, 20, fasc. 9

– I. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva v Ljubljani do leta 1860, rokopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana

– Fabjančič: Knjiga ljubljanskih hiš, 1940–43, rokopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana

– Zgodovinski arhiv Ljubljana, Registratura I, fasc. 89, seznam hiš v Ljubljani z dne 10. februarja 1789

LITERATURA O GABRIJELU GRUBERJU

Dosedanje napisane razprave o življenju in delu Gabrijele Gruberja lahko označimo kot tematske. Posamezne avtorje je zanimalo predvsem njegovo delo v zvezi s prekopom, z gradnjo hiše na Zvezdarski I ali njegovo delovanje v Rusiji. To so tri razprave, ki detajlno obdelujejo njegovo delovanje v Ljubljani in Rusiji:

Viktor Kopatin: Gabrijele Gruber S. J. in njegov prekop.

Juša Serajnik-Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače in

Iskre V. Čurkina: Jezuit Gabrijele Gruber v Rusiji.

Ostala dela se samo obrobno dotikajo Gruberja in dajejo drobne informacije o njem.

1. Viktor Kopatin: Gabrijele Gruber S. J. in njegov prekop. Kronika slovenskih mest, št. 1, Ljubljana, 1934

2. Josip Vrhovec: Die wohllobl. Landesfürsterliche Hauptstadt Laibach, Ljubljana, 1886

3. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov: E. Umek, J. Kos, M. Komelj: Arhiv SRS in Gruberjeva palača, Ljubljana, 1982

4. Iskra V. Čurkina: Jezuit Gabrijele Gruber v Rusiji, Arhiv IV številka 1–2, Ljubljana, 1982

5. Juša Serajnik-Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače v Ljubljani Kronika VII, številka 3, Ljubljana, 1959/60

6. ing. Hugo Uhlir: Historiat osuševalnih del na Ljubljanskem barju, prva knjiga, Ljubljana, 1956

7. D. Prelovšek: Deželna hiša v Ljubljani v poznem 18. stoletju

8. Vlado Schmidt: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I, Ljubljana, 1988

9. Anton Melik: Kolonizacija Ljubljanskega barja, Ljubljana, 1927

10. Anton Melik: Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana, 1946

11. Radics: Alte Häuser in Laibach I, 1908

12. Slovenski biografski leksikon (SBL), str. 268–269, Glonar: Gabrijele Gruber

13. Viktor Steska: Pater Gabrijele Gruber, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, zvezek 15, sešitek 1–2

14. I. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva v Ljubljani do leta 1860, rokopis v Zgodovinskem arhivu Ljubljana

OPOMBE

1. V. Kopatin: G. Gruber S. J. in njegov prekop, str. 8. —

2. isto, str. 9. — 3. I. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva v Ljubljani do leta 1860, I. Mehanska šola v Ljubljani 1769–1784. Skupni stroški za material za poučevanje so znašali 2237 goldinarjev. Arhiv RS: Fond: Komisija za komerčne zadeve, Lit M, Nr. 10 (fasc. 6). — 4. isto. — 5.

Arhiv RS: Komisija za komerčne zadeve, Lit S Nr. 18, fasc. 9: Gruberjevo poročilo komerčnemu konsensu, januar 1774. — 6. I. Slokar: Zgodovina obrtnega šolstva, Dekret dvorske pisarne z dne 15. I. 1773, dovoljen prispevek 2000 goldinarjev. — 7. J. Serajnik-Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 178. — 8. Arhiv RS: Privata Gabrijele Gruber, Poročila o navigacijskih delih 1774–1777, Pro memoria. — 9. Isto, Pro memoria, zadnji list. — 10. isto, Pro memoria. — 11. I. Slokar: Zgo-

dovina obrtnega šolstva, I. Mehanska šola v Ljubljani. — 12. V. Kopatin: G. Gruber S. J. in njegov prekop, str. 8. — 13. V. Steska: Pater G. Gruber, str. 41–46. — 14. Arhiv RS: fond Deželna vlada, konvolut 455/1, poročilo inž. Struppja o delu G. Gruberja, Gruberjev predlog. — 15. Arhiv RS: Privata G. Gruber, Poročila o navigacijskih delih, Pro memoria II, I. 1776. — 16. isto, 1776. — 17. inž. Hugo Uhlir: Historiat osuševalnih del, knjiga I., str. 8. — 18. isto, str. 8; Ena dunajska klafta znaša 1, 89648 m = 6 čevljev; 1 čevljev je o, 316081 m = 6 col; 1 cola znaša 5,2 cm. — 19. O tem, kdaj točno je zapustil Ljubljano obstajajo različna mnenja. J. Vrhovec je menil, da je Gruber zapustil Ljubljano že leta 1783. Dr. Glonar v Biografskem leksikonu misli, da se je iz Ljubljane umaknil leta 1784, v Rusijo pa odrinil 1786. leta. V. Kopatin v svoji razpravi citira »Historia annua Collegii Labacensis S. J.« — Letno zgodovina ljubljanskega kolegija D. J., tretji del (od 1772 do ukinitve Družbe Jezusove 1773. leta z dodanimi življenjepisi), v kateri se navaja, da je Gruber odšel sredi januarja 1785. — 20. Iskra V. Čurkna: Jezuit G. Gruber v Rusiji, str. 107. — 21. isto, str. 107. — 22. isto, str. 107.

ZUSAMMENFASSUNG

Gabriel Gruber – anläßlich der 250-Jahreszahl des Geburts

Daniela Juričič

Der Beitrag spricht von Gabriel Gruber, dem Jesuiten, Erfinder und einem großen Wissenschaftler, daß Ljubljana und Slowenien große Werke hinterlassen hat; von Gruber als Pädagogen, der am Lyzeumslehrstuhl für Zeichnung, Geometrie und Hydraulik in Ljubljana Vorlesungen hielt und mit seinem Enthusiasmus und Einnehmen die Generationen von Gewerbsleuten animierte. Die Autorin schreibt von Gruber als dem Architekten, der einen von schönsten bestehenden Barockpalästen in Ljubljana projektierte, worin sich jetzt das Archiv der Republik Slowenien befindet, und den Graben baute, wodurch die Entwässerung des Ljubljanaer Morastes angefangen hat. Seine Tätigkeit endete sich nicht mit seinem Verlassen von Ljubljana. Auch im Rußland, wohin er hat in 1785 geflüchtet, erreichte er zahlreiche Erfolge, unter anderem auch die Tätigkeitsgenehmigung für den Jesuitenorden im Rußland. Er ist in einem Brand in Petersburg im Jahre 1805 gestorben.

Gradbeni red za Štajersko

Ivanka Zajc-Cizelj

Med važnejše predpise, ki so urejali gradnje (novogradnje in adaptacije) v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja spadata gradbeni red za Štajersko, ki pokriva celotno deželo z izjemo deželnega glavnega mesta (razglas namestništva z dne 9. februarja 1857, izdan z dopolnili leta 1905) in deželni zakon, izdan 12. marca 1866, ki ureja gradnje industrijskih objektov.

Gradbeni red je bil sprejet v »skrbni za splošni in ljudski blagor«. Novogradnje in tudi adaptacije (večja gradbena dela na obstoječih zgradbah) so morale biti zdravstveno in varnostno neoporečne, skladne z okoljem in krajevno primerne. Posebna skrb je bila posvečena protipožarni gradnji; tako so bile v mestih lesene gradnje (hiše) v celoti prepovedane (izjema so bilečasne kolibe in na prostem zgrajeni kozolei ter manjša popravila in izboljšave že obstoječih, varno grajenih lesenih stavb), dovoljene pa so bile na podeželju, če je šlo za revnejše in zelo redko naseljeno področje.

Gradnje v mestih in trgih

Pri gradnjah v mestih in trgih je bilo med drugim potrebno upoštevati:

- Stanovanjska poslopja so se morala graditi na sončnem, zračnem, suhem, zdravem in z dobro pitno vodo oskrbljenem prostoru, ki je bil varen pred poplavo, zemeljskim plazom, krušenjem kamenja in podobnimi nevšečnostmi;

- Za okolje moteča poslopja (hrup, smrad, onesnažen zrak) so morala biti nekoliko odstranjena od ostalih zgradb. Poslopja, namenjena dejavnostim, pri katerih se uporablja več ognja (milarne, pekarne, žganjarne...), naj bi bila protipožarno za-

ščitena in ločena od eventualnih gospodarskih poslopij s protipožarnim zidom.

- Pri gradnji gostiln je bilo potrebno upoštevati, da se je pred stavbo, če je bila zunaj utrejene vrste, pustil ustrezen prostor, namenjen vozovom, ki je bil zunaj obstoječe cestne mreže. Velikost zahtevanega prostora je bila odvisna od krajevnih razmer. Ta, kot bi se temu danes reklo, parkirni prostor naj bi bil tudi predpogoj za pridobitev obrtnega dovoljenja;

- Novogradnje in adaptacije že obstoječih hiš ob železnici so bile izjemoma dopuščene samo z dovoljenjem vrhovnega nadzorstva in ustrezne oblasti (nevarnost požara). Ob pomembnejših cestah je bilo dovoljeno graditi samo v oddaljenosti 4 m od roba cestišča;

- Okolica pokopališča ni smela biti pozidana;

- Pri načrtovanju novogradenj na novem zazidalnem področju je bilo potrebno pustiti pri vsakem posloju dovolj prostega prostora, da so imela stanovanjska in gospodarska poslopja dovolj svetlobe, primerno dvorišče in vrt;

- Stavbe so morale biti med seboj oddaljene najmanj 6 m, v primerih, ko to ni bilo možno, jih je moral ločevati protipožarni zid;

- Glede ulic, njihove množine in razvejanosti ter glede trgov je bila oblast dolžna poskrbeti, da so bile te strukture primerne, varne in da so služile svojemu namenu (prometu in javnim potrebam);

- Javne ulice in trgi so morali biti čim bolj svetli (ponoči v bolj naseljenih in obiskanih krajih razsvetljeni), zračni, prostorni, čisti, suhi in praviloma ravni;

- Zaradi potrebne trdnosti ulice (cest) in trgov

niso bila dovoljena na področju le-teh nobena zemeljska gradbena dela, z izjemo trdnih, obokanih ali s kamnitimi ploščami pokritih odtočnih kanalov;

– Za utrđitev cestišča so priporočali tlakovanje ali posipanje z gramozom. Ob vsaki strani ceste je moralo biti 2 m prostora za pešce oziroma urejen ustrezen pločnik;

– Vse nevarne točke (mostovi, kanali, popravila, izkopi, delovišča) so morale biti ustrezno označene in zaščitene (ograjene);

– Da bi ceste ostale suhe, je bilo potrebno poskrbeti za odtočne kanale; ti naj bi bili v zemlji, kjer pa to ni bilo možno, so dopuščali tudi površinske z ustreznim nagibom, da je voda odtekala. V primeru, da teh kanalov ni bilo možno speljati, je moral za ureditev vprašanja odpadnih voda poskrbeti vsak lastnik hiše sam. Fekalije niso smele biti speljane v te kanale, ampak so se morale zbirati v greznicah ali v sodih. Hiše naj bi bile vsaj na tisti strani, ki je bila obrnjena na ulico, opremljene z žlebovi;

– Na javnih sprehajališčih in krajih, namenjenih oddihu, je moralo biti poskrbljeno za senco in počivališča;

– Poslopja so morala biti grajena trdno in trjano, najmanjša debelina zidov brez ometa pri pritličnih hišah je znašala 45 cm, kolikor je bila hiša višja, toliko močnejši so morali biti zidovi. Če gospodarska poslopja niso bila v okviru hiše, so morala biti od hiše ustrezno oddaljena zaradi protipožarne zaščite.

Gradbeni red je predpisoval tudi notranji ustroj poslopij. Vsaka stanovanjska hiša je morala imeti najmanj štiri prostore in sicer: prostorno dnevno sobo, zračno in svetlo sobo, kuhinjo in stranišče, povezano z ustreznim hodnikom. Vsak posamezen prostor, z izjemo manjših predsob, shramb in stranišč je moral imeti vsaj eno okno, ki je bilo obrnjeno na prosto in ne v sosednji prostor. Okna pritličnih stanovanj, ki so bila nameščena nižje od 2,1 m nad pešpotjo, niso smela imeti izbočenih ograj, navzven odpirajočih kril in žaluzij (prepovedane so bile tudi lesene okenske preklade). Kletna okna, zlasti če je bil v kleti shranjen premog ali drva, so morala biti zaščitena s kovinskimi prečkami. Balkone so lahko gradili samo v višjih nadstropjih in z ustreznim materialom.

Kuhinja je bila navadno prostor, v katerem se je kurilo, zato ji je v gradbenem redu posvečenega kar precej prostora prav zaradi protipožarne zaščite. Kuhinje so morale biti posebno še pri odprtih ognjiščih obokane v celoti ali vsaj nad ognjiščem in opremljene z ustreznim dimnikom (gradnji dimnika je v gradbenem redu posvečenih kar nekaj strani). Ognjišče je moralo biti zidano in dvignjeno najmanj 40 cm od tal, prosto dostopno, brez kakršnihkoli lesenih delov in zaščiteno s steno, ki je bila protipožarno grajena vsaj 2,5 m v višino in širino; pri odprtem ognjišču je bilo potrebno zgraditi še 30 cm široko, ven stoječo dimno preklado in poskrbeti, da so bila tla okoli ognjišča iz negorljivega materiala (opeka, kamen ali apnena malta). Pri štedilnikih in pečeh so bila tla sicer lahko lesena, vendar je moral biti les zaščiten s pločevino ali podob-

dobnim materialom. Dimnik je moral biti pravilno in požarno varno grajen.

Sobe: za dnevno sobo namenjen prostor je moral imeti z vseh strani suhe zidove, ki so bili zunaj zemlje. V primeru, da prostor ni bil podkleten, so morale biti tla najmanj 30 cm nad zunanjo zemeljsko površino (zaradi poplav). Višina sten naj bi bila 3,2 m oziroma več, če je šlo za prostor, namenjen večjemu številu ljudi (zborovanja, delovni prostor). Podobne zahteve so veljale tudi za vse ostale sobe.

V primeru, da je bil v okviru stanovanjske zgradbe tudi hlev, je moral ustrezati vsem predpisom, zdravstvenim in higienskimi zahtevam, kot če bi bil grajen samostojno. V gradbenem redu je obravnavan v tem poglavju samo hlev za konje.

Kar se tiče zunanosti poslopij so morala biti ta varno grajena, brez nevarnih vzboklin, prenizko nameščenih balkonov in ostalih pritliklin. Oblika je morala biti primerna in skladna z okoljem in temu primerna je morala biti tudi fasada.

Pred začetkom gradnje je bilo potrebno preizkusiti trdnost zemljišča in si priskrbeti gradbeno dokumentacijo. Za pridobitev gradbene dokumentacije je bilo potrebno na okrajni urad predložiti gradbeni načrt v dvojniki, če je šlo za gradnje v manjših mestih in trgih ter za manjše gradnje in adaptacije v glavnem mestu okrožja; za vse večje gradnje v okrožnem glavnem mestu (novogradnje, važnejše adaptacije, urejanje zabaviščnih in delovnih prostorov) pa je bil pristojen okrožni urad. V primeru, da v treh letih po pridobitvi gradbenega dovoljenja, gradnja še ni bila izvedena, je gradbena dokumentacija zastarala in je bilo potrebno ves postopek ponoviti. (Več o gradbeni dokumentaciji v referatu profesorja Bukošeka in profesorja Vrhovška).

Proti odločitvi okrajnega urada v gradbeni zadevi se je investitor lahko pritožil na okrožni urad in nadalje na deželni urad; v pritožbenem postopku proti odločitvi okrožnega urada je bil na prvi stopnji pristojen deželni urad in na drugi c.kr. ministristvo.

Za pravilno in varno izvedbo gradbenih del so bili odgovorni ustrezni gradbeni mojstri (gradbeniki, zidarji, tesarji). V primeru, če gradnja ni bila izvedena v skladu z gradbenim redom, so bile predvidene denarne in zaporne kazni, ki pa so bile v primeru, če je prišlo zaradi tega do kakršnih koli posledic, znatno višje. Kaznovan je bil tudi investitor, ki je gradil na lastno pest, brez gradbenika ali gradbene dokumentacije. Kazen je bila predvidena tudi za tiste, ki so kakorkoli spreminjali obstoječe stanje kurišč ali dimnikov brez predhodnega požarnega ogleda.

Gradnje na podeželju

Na podeželju so v splošnem veljala ista pravila gradenj kot v mestih in trgih, le da je bilo potrebno upoštevati posebne okoliščine.

Pri gradnjah in adaptacijah na vasi je bilo potrebno paziti predvsem na protipožarno varnost; poslopja naj bi bila v največji možni meri grajena iz negorljivega materiala (lomljenec, opeka), dopuščena je bila sicer tudi gradnja lesenih hiš, ven-

dar samo v zelo revnih področjih, podrčjih, kjer je bil dovoz ustreznega materiala otežkočen ali predrag in tam, kjer so bile hiše zelo redko posejane. Lesene hiše so morale imeti temelje in če je bilo le mogoče tudi zid do višine 1 m narejen iz negorljivega materiala. Za vezavo so lahko uporabljali tudi glino, če ni bilo možno nabaviti apna (razlogi so bili podobni kot pri ostalem gradbenem materialu). Obvezno pa je moralo biti zidano podnožje kurišča (lomljenec, žgana opeka). Ognjišče ni smelo biti naslonjeno na leseno steno. Tla so morala biti v prostori, kjer se je kurilo, iz negorljivega materiala (kamen, opeka, estrih, zbita ilovica). Tudi dimniki v nobenem primeru niso smeli biti več leseni – kar je veljalo za novogradnje in tudi za že obstoječe dimnike – te so morali podreti in nadomestiti z novimi. Priporočeno je bilo, da se tudi za strešne kritine uporablja negorljiv material (opeka, skrilavci). Med stanovanjskim in gospodarskim poslopjem je bilo potrebno, zaradi preprečitve širjenja požara, zasaditi več visokodebelnih, z listjem bogatih dreves; posebej so za ta namen priporočali orehe.

Podeželske hiše so bile navadno grajene tako, da je bil v enem posloppju poleg stanovanjskega tudi gospodarski del (hlev, delavnica, v nekaterih primerih tudi skedenj in drvarnica), zato so se tega problema dotaknili tudi gradbeni predpisi, ki so zaradi protipožarne zaščite prepovedovali prehod iz kuhinje v hlev ali na senik, isto je veljalo tudi za prežitkarske sobe ali kuhinje – te so morale imeti direkten izhod na prosto.

Da so ceste ostale suhe, je bilo tudi na podeželju potrebno narediti odtočne kanale, vendar vanje niso smele biti speljane odplake iz kuhinj, stranišč in hlevov – te so se morale zbirati v gnojniščnih jamah, ki so morale biti zgrajene pri starih in novih posloppjih.

Enako kakor v mestih in trgih, je bilo tudi na podeželju za gradnje ali večje adaptacije potrebno dobiti gradbeno dovoljenje; manjša gradbena dela pa je bilo potrebno prijaviti občinskemu uradu. Vlogi za pridobitev gradbenega dovoljenja je moral biti priložen gradbeni načrt v dvojniki (tloris, profil, ostrešje, naris –sprednji del stavbe). V določenih primerih je zadostovala tudi samo skica.

Gradnja industrijskih objektov

Posloppja, ki so se uporabljala za obrtno dejavnost, rudarstvo in fužinarstvo, naj bi se gradila izolirano od ostalih zgradb – to je v oddaljenosti najmanj 40 m od teh. Če se je na tem tako imenovanem izoliranem področju nahajala kakršnakoli stavba graditelja, ki ni bila v povezavi s to dejavnostjo, je morala biti ta strogo protipožarno grajena ter zaščiten pred požarom navzven in navznoter, kar pomeni, da ni smelo biti možnosti, da bi se eventualni požar širil preko tega posloppja. Upoštevati so morali tudi predpisano varnostno razdaljo od cest in rečnih strug. Poleg že omenjenih zahtev

gradbenega reda je bilo pri teh gradnjah potrebno upoštevati še:

- tovarna ali delavnica je morala biti zgrajena tako, da se je v primeru požara ali druge elementarne nesreče dalo v čim krajšem možnem času priti na prosto – temu ustrezno so morale biti zgrajene tudi stopnice – dovolj široke in iz negorljivega materiala, oziroma masivne, če so bile lesene;

- dimniki in kurišča so morali biti grajeni iz negorljivega materiala brez prisotnosti lesa;

- parni kotel je moral biti čim bolj ločen od prostorov, v katerih je delalo večje število oseb, imel naj bi samo provizorično streho; v nobenem primeru ni smel biti nameščen v obokanem prostoru;

- z vsemi odpadki in odplakami so morali ravnati tako, da niso onesnaževali okolice ali ji kakorkoli škodili;

- posloppje je moralo biti grajeno tako, da je bil ob izbruhu požara možen nemoten dostop in delo gasilcev. Za večje tovarne so priporočali lastno gasilsko službo.

Tudi za gradnjo tovarn in večjih obrtnih delavnic si je bilo potrebno pridobiti gradbeno dovoljenje na pristojnem okrajnem uradu oziroma uradu, ki je bil pristojen za izdajo dovoljenja za obratovanje. Predpisi v zvezi z gradnjo in adaptacijo tovrstnih posloppij na neizoliranem področju v oddaljenosti manj kot 40 m od tujih posloppij so bili precej strožji, kot če je šlo za izolirano področje – v tem primeru je zadostoval apredložitev vloge za gradnjo s situacijskim načrtom celotnega kompleksa, načrtom pripadajočih posloppij, parcelacijo z oštevilčenimi parcelami, meje, označena bližnja posloppja z imeni lastnikov ter načrt potrebne kanalizacije za odvajanje odplak. V primeru, da je načrt izdelal pooblaščen inženir ali za tovrstne gradnje usposobljen gradbeni tehnik in v primeru, da je ta gradbena dela tudi vodil, gradbeni, tesarski in zidarski mojstri niso bili potrebni; tako je tudi vsa odgovornost za pravilno in varno izvedena dela prešla na inženirja oziroma tehnika, ki je naredil načrt in vodil gradnjo.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bauordnung für die Steiermark

Ivanka Zajc-Cizelj

Die Baue und Adaptierungen in der zweiten Hälfte des 19. und am Beginn des 20. Jahrhunderts wurden von einer Vorschriftensammlung unter dem Namen »Die Bauordnung« geregelt. Sie wurde in 1857 erlassen. In 1905 wurde sie samt den Ergänzungen ausgegeben. Diese Ausgabe umfaßt:

- Baue in den Städten und Märkten
- Baue auf dem Lande
- Baue der Industrieobjekte (Gesetz 12/3 – 1866)

Im allgemeinen geht es hier um die Vorschriften, die für einen sicheren, gesunden und umweltfreundlichen Bau Vorsorge tragen sollten.

Stavbni spisi¹ okrajnih uradov v Zgodovinskem arhivu v Celju

Vida Berkopec

Uvodna predstavitev fondov okrajnih uradov

Arhivsko gradivo okrajnih uradov, ki ga hrani Zgodovinski arhiv v Celju, obsega, glede na provenienco, devet fondov. Vsi, razen enega, predstavljajo del restitucijskega arhivskega gradiva, ki ga je Avstrija vrnila na osnovi Arhivskega sporazuma iz leta 1923 in Protokola iz leta 1958.²

Po dogovoru med slovenskimi arhivi smo jeseni leta 1983 prevzeli, poleg ostalega, tudi arhivsko gradivo Okrajnega gradbenega urada Celje in okrajnih uradov Celje, Gornji Grad, Jelšovec, Konjice, Laško, Rogatec in Vrnsko.

Gradivo Okrajnega urada Kozje pa je bilo formirano v samostojen fond z izločitvijo iz fonda Sreškega načelstva Brežice, ki nam ga je leta 1976 izročil Posavski muzej Brežice.

Gradivo okrajnih uradov sega v petdeseta in šestdeseta leta preteklega stoletja, v čas poslovanja okrajnih uradov kot najnižje stopnje cesarske oblasti. Skupno obsega 4,2 tm in štiri knjige.³ Varnostno je posneto na mikrofilm, nekaj načrtov pa je restavriranih in konserviranih.

Podrobna predstavitev fondov okrajnih uradov, njihovih pristojnosti⁴ in vsebinski prikaz gradiva bo predmet inventarja, ki bo kot publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju izšel prihodnje leto v zbirki Inventarji.

Ureditev stavbnih spisov

Ureditev stavbnih spisov opredeljuje sistem prvotne ureditve, ki so jo gradivu dali ustvarjalci, sistem ureditve ob prevzemu in sistem ter kriterije ureditve gradiva v arhivu.

Prvotna ureditev stavbnih spisov okrajnih uradov kakor tudi ostalega gradiva temelji na sodobnih predpisih o registraturnem poslovanju. Te je z uredbo notranjega in pravosodnega ministra z dne 17. marca 1855 določala Uradna instrukcija za mešane in politične urade ter urade župnijskih sodnikov.⁵

V okviru registraturnega načrta, ki ga je predpisoval 166. člen te instrukcije, so stavbni spisi uvrščeni v »registraturni predelek« s črkovno oznako H, »Ceste in druge stavbne reči«. Vendar je ta razvrstitev dokaj ohlapna, saj dopušča uvrščanje stavbnih spisov tudi v skupine D, E, F in G (to je cerkev in šolstvo, zdravstvo, kmetijstvo, trgovina in obrt), na katere se smiselno vežejo. Uradu pa je dopuščeno, da po potrebi tudi dopolnjuje registraturni načrt. Ta dopustna izbira je razvidna iz raznovrstnosti pisarniških oznak, ki so jih dali stavbnim spisom ustvarjalci. Spisi iz prvih let delovanja uradov pa so imeli še stare oznake.

Drugi osnovni element prvotne ureditve so delovne številke ali po takratni terminologiji opravilne številke političnega opravilnega zapisnika.

Oba elementa prvotne ureditve pogojujeta združevanje stavbnih spisov in spisov naploh v zadeve, ki obsegajo vse spise in načrte določenega gradbenega objekta.

Po obstoječi ureditvi, torej tisti, ki jo je imelo restitucijsko gradivo ob prevzemu, so bili spisi združeni v zadeve, ne pa tudi odloženi po registraturnem načrtu ali opravljenih številkah. Ohranjeni stavbni spisi, tako spisovno gradivo kot načrti, pa so folirani, lahko tudi v več serijah v okviru enega fonda.

Rekonstrukcija prvotne ureditve v celoti bi bila časovno neracionalna, zamegljena pa bi bila tudi vsebinska preglednost ohranjene gradiva, ki ne predstavlja celote. Spisovne evidence ustvarjalcev niso ohranjene, razen fragmentarno pri Okrajnem uradu Celje za leta od 1854 do 1856.

V prvi fazi arhivistične obdelave je bilo gradivo popisano v okviru dane foliacije. Osnovni element popisa je arhivska enota, ki je identična obliki, ki jo je gradivu, to je zadevi, dal ustvarjalec.

Le v inventarju, tehnično pa po foliaciji, so arhivske enote vsebinsko razvrščene v skupine arhivskih enot in v okviru le-teh kronološko. Skupine arhivskih enot so formirane glede na ohranjenost gradiva in na osnovi predpisanih kompetenc ustvarjalca.

Stavbni spisi so uvrščeni v skupino arhivskih enot Gradnje. Ta skupina je zastopana v gradivu vseh okrajnih uradov, v ohranjenem gradivu okrajnih uradov Celje in Konjice pa edina. Po načelu preglednosti in vsebine je skupina Gradnje razčlenjena v podskupine: ceste in mostovi, železniške proge, vodne naprave; javni, cerkveni, šolski, gospodarski, stanovanjski objekti. Glede na zgoraj povedano zajema popis arhivske enote stavbnih spisov vse predpisane popisane podatke.⁶

Stavbni spisi glede na vrsto objektov

Raznolikost stavbnih spisov in njihovih prilog je najprej predstavljena kot zvrst, nato pa še z nekaj poudarki na specifičnosti.

Stavbni spisi kot zvrst arhivskega gradiva⁷ vsebujejo spise in risbe. Gradivo sestavljajo raznovrstni spisi in priloge, ki imajo v mnogih primerih predpisano obliko; večinoma so čistopisi, včasih pa tudi koncepti.

Spisi, katerih predmet je gradnja ali adaptacija javnih objektov, vsebujejo obsežne, uradno predpisane⁸ priloge.

Take priloge so izvedbeni operati, ki vključujejo analizo cen, proračune stroškov, potrditev cen, poprejšnje meritve. Vsebujejo tudi specifikacijo o vrsti del (npr. strokovnih kot so zidarska, tesarska, kamnoseška, steklarska ... in pomožnih del ter vo-

ženj) z navedbo cen storitev; podatke o vrsti in količini porabljenega materiala in na koncu rekapitulacije.

Zapisniki so bili sestavljeni ob predpisanih komisjskih pregledih zaradi pritožb, ob raznovrstnih licitacijah; tu so še zapisniki o izvedbi gradbenih del in zapisniki o prevzemih objektov.

Dopisovanja z nadrejenimi organi vsebujejo navodila le-teh, rešitve pritožb ter potrditve. Deloma je oblika teh dopisovanj predpisana.⁹ Stavbne spise sestavlja še cela vrsta prilog kot so prejemnice, pobotnice, prošnje za gradbeno dovoljenje, dostavne pole, zabeleške.

Risbe, ki se v stavbnih spisih nahajajo kot priloga, so tehnični načrti z različnimi elementi in stopnjami tehničnih podatkov, prilagojenih zahtevnosti in vrsti objektov.

Poleg gradbenega objekta v ortogonalni projekciji jih včasih dopolnjujejo situacijske skice, skice notranje razporeditve prostorov in naprav. Risani so na papir, samo v nekaj primerih na povoščeno platno. Duplikati so prisotni samo izjemoma. Redko se je avtor podpisoval, vedno pa je prisotna signatura organa, ki je načrt potrdil in predpisani koleki.

Spisi, katerih predmet je gradnja cest, mostov, vodnih naprav (kanali, zaščitni zidovi, jezovi) često tvorijo zaradi povezanosti pri izvedbi in financiranju eno zadevo z obsežnimi prilogami. Načrti prikazujejo raznovrstne tehnične podatke, kot so merila; skice situacije, vodnih padecev, pretoka, preseka; izračune vzdolžnega profila, prostornine.

Podobni tehnični podatki so razvidni tudi iz načrtov mlinov in žag. Po ohranjenosti teh spisov lahko sklepamo na pogostost takih gradenj, posebno na področju Okrajnega urada Gornji Grad. Tu so specifični spisi dopisovanja z višjimi oblastmi, ki so bile pristojne za potrjevanje teh objektov.

Vloge za komisjske ogledе pri gradnji mlinov in žag, zabeleške o mnenjih komisij in pritožbe so edina vsebina stavbnih spisov Okrajnega gradbenega urada Celje. Ti spisi ne vsebujejo načrtov.

Le v ohranjenem gradivu Okrajnega urada Laško so spisi o gradnji železnice. Obsegajo večinoma dopise z višjimi oblastmi, kot je Centralna direkcija za gradnjo železnice na Dunaju; ne vsebujejo pa načrtov.

Zelo obsežne načrte pa najdemo v spisih za gradnjo industrijskega tira iz rudnika Brezno na železniško postajo v Rimske Toplice. To so situacijski načrti, načrti celotne dolžine industrijskega tira, prerez slojev, načrt železniškega mostu, situacijski načrt z merilom za železniško razmerje, merilo za vzdolžni profil, izračuni ter imena lastnikov parcel ob progi.

Spisi za gradnje gospodarskih objektov vsebujejo poleg splošnih prilog še specifične tehnične načrte, npr. načrte za zgradbo za parni kotel in rafinerijo Oljarne v Zidanem mostu v gradivu Okrajnega urada Laško.

Manjši del gradiva predstavljajo stavbni spisi za adaptacije cerkva in cerkvenih zvonikov, za popravila in novogradnje mrtvašnic, župnišč in gospo-

darskih poslopj ob njih. Spisi za gradnje ali popravila šol obsegajo, poleg običajnih prilog, tudi sezname šoloobveznih otrok.

V gradivu stavbnih spisov so najobsežnejše predstavljene stanovanjske gradnje, bodisi novogradnje ali adaptacije, prizidki, in gospodarska poslopja. Namen gradbenih posegov je bil v mnogih primerih povezan z gospodarsko dejavnostjo lastnika, saj so imele hiše često stanovanjsko in poslovno funkcijo. Predmet mnogih gradbenih posegov so tudi gospodarska poslopja, ki jih je narekoval takratni način življenja. V fondu Okrajnega urada Celje so to gradnje v mestnem jedru in predmestjih, specifične pa so prijave in pritožbe o izpolnjevanju protipožarnih in higijenskih predpisov.

Sklep

Nanizane splošne značilnosti in posebnosti »stavbnih reči« v ohranjenem gradivu okrajnih uradov nam vsaj nekoliko odgrinjajo gradbeno dejavnost časa, načrti pa nas prevzamejo s svojo izraznostjo.

Opombe

1. Današnji termin za obravnavano gradivo »gradbeni spisi« je nadomeščen s »stavbni spisi« zato, da se približamo izrazoslovju časa nastanka gradiva. — 2. Bogo Grafenauer, Kaj pomenijo ugovori zoper že tako počasno uresničevanje arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki so se pojavili v avstrijskem tisku in parlamentu letos poleti; Ali se pripravlja z avstrijske strani že tretjič blokiranje izvedbe tega sporazuma, Arhivi, Ljubljana 1981, Letnik IV, št. 1-2, str. 101-106. — 3. Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, Ljubljana 1985, str. 24-25. — 4. Ukaz notranjega, pravosodnega in finančnega ministra z dne 19.1.1853 o organizaciji in pristojnostih okrajnih gospod., Deželni vladni list za Vojvodino Štajersko, II/1853. — 5. Landes-regierungsblatt für das Herzogthum Steiermark, XI/1855. — 6. Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva, Ur.l. SRS, št. 11/88. — 7. Jože Zontar, Arhivistka, Ljubljana 1984, str. 32. — 8. Bau-Ordnung für das Herzogtum Steiermark, Graz 1905. — 9. Glej opombo 4.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Bauschriften der Bezirksämter im Historischen Archiv in Celje

Vida Berkopec

Die Bestände der Bezirksämter stellen einen Teil der Restitutionsarchivgutes dar, das Österreich aufgrund der Archivverständigung aus dem Jahre 1923 und des Protokolls aus dem Jahre 1958 zurückgegeben hat.

Es wird das System der primären Ordnung der Bauschriften dargestellt, also diejenige von den Schriftgutschaffern, weiter das Ordnungssystem bei der Übernahme und das Ordnungssystem im Archiv.

Die Bauschriften, als Archivgutgattung, enthalten Schriften und Zeichnungen. Die Schriften haben die vorgeschriebene Form in vielen Beispielen, inhaltlich sind sie aber an die Bauweise gebunden. Die Zeichnungen, als Beilagen, sind technische Entwürfe mit verschiedenen Elementen und Stufen von technischen Daten, die den Objektansprüchen und-gattung angepaßt sind.

Gradbena dokumentacija v fondu Mestne občine Celje 1850–1941

Hedvika Zdovc, Metka Plank

UVOD

Mestna občina Celje je bila organizirana po splošnem provizoričnem občinskem zakonu, ki je bil izdan 17. marea 1848 (RGB I, št. 170/1848). V letu 1862 je bil izdan nov zakon, s katerim je bilo določeno delovanje občine in njene organizacije (RGB I, št. IX/1862), vendar je bistvo provizoričnega zakona ostalo še vedno v veljavi. Mesto Celje je 21. januarja 1867 dobilo svoj statut ter s tem postalo avtonomna občina. Upravno je spadala v celjsko okrožje, sodno pa v sodni okraj Celje.

Leta 1857 je bil izdan štajerski deželni stavbni red za mesta in trge, v katerem je bila v celoti določena gradbena dejavnost (Landes Regirungsblatt für das Herzogthum Steiermark, II. Abtheilung).

V okviru mestnega urada je deloval stavbni urad (Bauamt), ki je bil odgovoren za gradnje. Na seji občinskega odbora marca 1906 so sklenili, da je za zgraditev tronadstropnih hiš v središču mesta potrebna tudi odobritev občinskega odbora. Hkrati z odobritvijo so določili tudi pogoje, ki jih je bilo pri gradnji potrebno upoštevati.

V fondu mestne občine Celje 1850–1918 je ohranjeno 2,3 tekočih metrov gradbene dokumentacije. Pri urejanju je bila ohranjena prvotna ureditev. Izločanja gradiva ni bilo, razen v posameznih primerih triplikati.

Glavni investitorji za gradnje do leta 1918 so bili privatniki. Poleg stanovanjskih hiš so gradili in urejali tudi poslovne prostore (obrtne delavnice, gostilne, trgovine, hotele...). Med neprivatnimi investitorji je bila največja mestna občina. Stavbe je urejala za lastne in državne potrebe (vojska, šolstvo, vodovod, sodstvo, kanalizacija, elektrifikacija, klavnica...). Dežela je zgradila novo bolnico, država pa novo poštno poslopje. Pomembnejši investitorji so še bili Mestna hranilnica, Celjska posojilnica in razna društva.

VSEBINA GRADBENE DOKUMENTACIJE

Po predpisanem stavbnem redu iz leta 1857 je morala gradbena dokumentacija vsebovati naslednje dokumente:

1. prošnja lastnika za gradbeno dovoljenje,
2. načrte,
3. zapisnik komisijske presoje na občini (pod katerimi pogoji se dela lahko izvedejo),
4. odločba občine,
5. prošnja za končen komisijski ogled objekta ter izdajo uporabnega dovoljenja,
6. zapisnik končnega komisijskega ogleda objekta,
7. uporabno dovoljenje.

Od predpisane dokumentacije so v fondu Mestne občine Celje 1850–1918 ohranjeni naslednji dokumenti:

1. Prošnja lastnika za gradbeno dovoljenje, v ka-

teri lastnik navede svoje podatke in kaj se bo na objektu izvajalo (novogradnja, adaptacija...).

2. Načrti:

iz njih je razvidno:

a) lega objekta, neposredni mejaši, imena posestnikov ostalih parcel

b) prečni in podložni preseg ulice na območju objekta

c) zunanji izgled objekta (fasada)

č) notranja razporeditev prostorov v objektu.

Kaj se bo na objektu izvajalo, je bilo razvidno že iz načrta. Tako je bila za prizidek določena črna ali temnosiva barva, za podiranje svetlo rumena, za novogradnjo rdeča, za stare lesene dele rjava, za nove lesene dele pa blede rumena.

Načrte je moral podpisati zidarski ali tesarski mojster, ki je odgovarjal za izpeljavo del po načrtih. Prav tako so jih morali podpisati neposredni mejaši, če niso imeli ugovorov proti narejenim načrtom. Pri tem moram opozoriti, da načrti vedno niso ohranjeni popolnoma. V posameznih primerih so le delno.

3. Zapisnik komisijske presoje na občini glede vloge ter določitev, pod kakšnimi pogoji se dela lahko izvedejo.

4. Odločba občine.

5. Prošnja lastnika za končni komisijski ogled objekta ter podelitev uporabnega dovoljenja.

6. Zapisnik končnega komisijskega ogleda objekta. Ta je sestavljen iz treh delov:

– podatki o lastniku objekta ter kaj se je na objektu izvajalo

– tehnično mnenje komisije

– dodatne zahteve komisije.

Za gradnjo ali adaptacijo večjih objektov so ohranjene še razne ponudbe posameznih mojstrov, proračuni stroškov, pogodbe med izvajalci ter investitorji, stroškovniki opravljenih del na objektih.

Drugi del fonda Mestne občine Celje zajema leta 1919–1941. Obsega 12,5 tekočih metrov. Gradnje najdemo pod oznako L ter obsegajo 1,7 tekočih metrov. Iz fonda je bil umetno izločen del gradbenih zadev (0,7 tekočih metrov), a so jih uporabljali za tekoče poslovanje. Občina Celje je ta del izročila šele pred nekaj leti. Gradiva ni bilo več možno vključiti v fond, tako da bi lahko vzpostavili prvotno ureditev, ker se niso ohranile delovodniške številke. Razvrščeno je tematsko in kronološko. Namesto neohranjenih delovodniških števil je gradivo označeno s signaturami.

Približno 80 % gradbene dokumentacije zajemajo javne zgradbe, tovarne, regulacije, kanalizacije, vodovod, privatne delavnice, gospodarska poslopja, gostinske objekte ipd; 20 % gradiva so gradbene zadeve privatnih hiš. Gradbene zadeve so urejene kronološko, zadeve privatnih hiš pa še abecedno (od A–Ž).

Med ostalim gradivom lahko najdemo tehnično dokumentacijo v razdelkih B4 – kjer je odloženo gradivo mestne plinarne in elektrarne

B5 – gradivo mestnega vodovoda in klavnice

B7 – gradivo za regulacijo Savinje in pritokov (v slednjem najdemo največ načrtov).

Ko se je leta 1935 Mestni občini Celje pridružila še Občina Celje – okolica, bi pričakovali, da se bo število gradbene dokumentacije povečalo. Vendar se poveča le število načrtov individualne gradnje.

Predpisi iz leta 1857, ki so urejali zadeve v zvezi z gradnjami, so ostali isti tudi po letu 1919. Potrjevali so bili z objavo v Službenem listu Kraljevine Srbije, Hrvatov in Slovencev z 20. julijem 1920. Ti se nato do druge svetovne vojne niso spreminjali.

Najpogostejši dokumenti, ki sestavljajo gradbene zadeve, so načrti zgradb, prizidkov, adaptacij... Popolna dokumentacija obsega načrte od temeljev do strehe ter zunanji izgled stavbe. Ponekod so jih zaradi uporabe izvzeli, kasneje pa niso bili vrnjeni, zato so se izgubili. Največkrat manjkajo načrti fasad. Ostalo gradivo je zelo pisano. Najpogostejši dokument je kolavdacijski zapisnik. To je potrdilo komisije, da objekt ustreza gradbenim normam. Polega tega so navedene še zahteve, kaj je potrebno pri stavbi še dopolniti in popraviti. Ostali dokumenti, ki se še nahajajo pri posameznih gradbenih zadevah, so še:

- prošnja za postavitev objekta obsega: kraj postavitve, velikost objekta ter njegov namen,
- odlok, s katerim je potrjena prošnja za postavitev objekta (v njem je občina postavila svoje zahteve in normative o izgledu, velikosti ter višini objekta),
- potrdilo o izdaji gradbenega dovoljenja (v njem mestni stavbni urad dovoljuje investitorju, da prične z gradbenimi deli),
- dokument o podelitvi uporabnega dovoljenja. (Po končani gradnji investitor zaprosi mestni magistrat za izdajo uporabnega dovoljenja.),
- ponekod so se ohranile tudi ponudbe raznih podjetnikov (mizarjev, tesarjev, zidarjev), njihovi predračuni ter odgovori najboljšim ponudnikom,

– pri nekaterih objektih, predvsem večjih, so ohranjeni tudi stroškovniki, ki nam kažejo ceno postavitve objekta. Ponekod zajemajo ceno gradnje cele zgradbe, ponekod pa so bili izdani samo za posamezna dela (stavbenikov, mizarjev, tesarjev...).

Za preučevanje zgodovine Celja v obdobju 1919–1941 je ohranjeno zelo malo gradiva. Od upravnega gradiva je ohranjeno samo gradivo Mestne občine Celje. Gradivo Sreskega načelstva Celje je bilo uničeno v poplavi leta 1954. Zaradi majhne količine gradiva so se uporabljali zelo mili kriteriji valorizacije. Pri gradbeni dokumentaciji Mestne občine Celje 1850–1918 ni bilo izločanja, v drugem delu, ki zajema leta od 1919–1941, pa so bili izločeni samo duplikati in triplikati načrtov predvsem pri večjih objektih (mestno gledališče, mestna klavnica, delavski dom...), ostali dokumenti pa so se ohranili.

V Celju se že nekaj let uspešno izvaja revitalizacija mestnega jedra. Zaradi tega je povečano zanimanje za gradbeno dokumentacijo iz fonda Mestne občine Celje.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Baudokumentation im Bestand der Stadtgemeinde Celje 1850 – 1941

Metka Plank, Hedvika Zdovec

Im Bestand wird fast 100-jährige Baugeschichte der Stadt Celje verwahrt. Für die Periode 1850 – 1941 wurden 4,7 laufende Meter von Baudokumentation aufbewahrt. Trotz der physischen Absonderung (das Archivgut wurde künstlich auf zwei Abschnitte aufgeteilt), haben sich die auf Bauen beziehenden Vorschriften nicht geändert. Die erhaltene Dokumentation umfaßt hauptsächlich die Gesuche um Baugenehmigungen, Pläne, Kolaudationsprotokolle, Gesuche um Gebrauchsgenehmigungsausstellung, für größere Bauen aber auch um Vorrechnungen und Expensaria für die schon erledigte Arbeit an den Objekten. Das Archivgut ist gut erhalten und wird häufig anlässlich der Durchführung der Stadtkernvitalisierung verwendet.

Tehnični arhiv v Železniškem gospodarstvu Ljubljana

Karol Rustja

Osnovna sredstva Železniškega gospodarstva Ljubljana predstavljajo 5,7 % vseh osnovnih sredstev Republike Slovenije. Gospodarno ravnanje in vestno vzdrževanje je mogoče le z urejeno tehnično dokumentacijo. Poseben pečat ji daje njena raznolikost, saj vozna sredstva izvirajo iz vseh krajev sveta. Tudi signalno-varnostne in telekomunikacijske naprave in oprema vzdrževalnih obratov je v veliki meri iz uvoza. Če k temu dodamo še to, da so naše proge gradili večinoma nemško in madžarsko govoreči investitorji, ter da so na delu naših prog

nekaj časa gospodovali Italijani, je jasno, kako pisana je tehnična dokumentacija.

Do razpada Avstro-Ogrske so proge Železniškega gospodarstva Ljubljana, to je Slovenije in Istre, spadale pod Obratno nadzorništvo Južne železnice v Trstu, Celoveu, Gradeu in Budimpešti ter Cesarsko kraljevi generalni inšpektorat avstrijskih državnih železnic v Trstu. V vseh enotah so imeli urejen tehnični arhiv. Poleg tega so bili načrti arhivirani tudi v Ministrstvu za železnice na Dunaju in v Budimpešti.

Dne 1. januarja 1924 je bila v Ljubljani ustanovljena Direkcija državnih železnic, ki je prevzela skrb za vse železniške proge v mejah tedanje Slovenije. V gradbenem oddelku so uredili vzoren arhiv gradbene dokumentacije, strojni oddelek pa je imel lasten arhiv za načrte lokomotiv, vagonov in drugih naprav. Hudo opustošenje tehničnega arhiva je bilo leta 1941 in 1942. V letu 1941 so Nemci odpeljali arhivsko gradivo C.kr. generalnega inšpektorata avstrijskih železnic v Trstu na Dunaj. Naslednje leto so Italijani predali Nemcem dokumentacijo za vse proge, ki so bile na nemškem okupacijskem področju. Tehniško dokumentacijo so odpeljali na direkcijo v Beljak in Dunaj ter na Urad za mostove na Dunaj. Precej gradiva smo po zaslugi polkovnika Vlada Vodopivec, ki je vodil vojno misijo FLRJ pri zavezniškem svetu za Avstrijo, dobili nazaj že leta 1945. Gradivo Inšpektorata državnih železnic v Trstu iz obdobja 1896 – 1918 so jugoslovanski zastopniki prevzeli leta 1949 od avstrijskih arhivov in ga predali našemu veleposlaništvu na Dunaju za prevoz v Ljubljano. Za gradivom se je tam izgubila sled, čez nekaj let se je del tega gradiva le našel in po številnih intervencijah prepeljal v Arhiv Republike Slovenije.

Koordinacijski odbor jugoslovanskih državnih železnic v Trstu je na osnovi določil mirovne pogodbe z Italijo prevzel oktobra 1947 deset zabojev tehnične dokumentacije o železniških progah na priključenem delu Slovenskega primorja.

Veliko škodo je tehnični arhiv utrpel leta 1947, ko je zaradi nesporazuma večji del tehnične dokumentacije romal kot star papir v papirnico Vevče. Tedaj je veljala parola, da bomo izdelali vse na novo in je treba vse staro izločiti in zavreči. Veliko tehnične dokumentacije se je izgubilo in poškodovalo z izposojjo, neurejenim prevzemom in neustreznim hranjenjem. Kot prelomno lahko smatramo leto 1983, ko je pričel z delom Skupni arhiv Železniškega gospodarstva Ljubljana, v katerem ima tehnični arhiv ustrezno mesto.

Predpisi, ki urejajo hranjenje tehnične dokumentacije:

Zakon o graditvi objektov (Uradni list SRS, št.34/84) v 44. členu določa, da mora investitor oziroma organ ali organizacija, na katero je prenesena pravica uporabe objektov, ves čas trajanja objekta hraniti tehnično dokumentacijo z vsemi spremembami in dopolnitvami, po kateri je bil zgrajen.

V posebnih gradbenih uzancih (Uradni list SFRJ, št. 18/77) je v III. poglavju, člen 17 opredeljen projekt izvedbenih del, katerega vsebina mora ustrezati dejanskemu stanju objekta.

Pravilnik o podrobnejši vsebini tehnične dokumentacije (Uradni list SRS, 40/89) v 5. členu določa, da so vsi izvorniki in matrice tehnične dokumentacije last projektivne organizacije, ki jih je izdelala, in jih mora hraniti v svojem arhivu.

Zakon o temeljih varnosti v železniškem prometu (Uradni list SFRJ, št. 77/87) v členu 18 določa: Železniške transportne organizacije in druge delovne organizacije morajo voditi o železniških progah in postrojih, objektih in napravah na progi evidenco in druge tehnične podatke, ki so pomembni za

varnost železniškega prometa, na način, ki je določen s predpisom, izdanim na podlagi tega zakona.

Tehnično dokumentacijo za železniška vozila opredeljuje člen 46. Določilo se glasi: Železniška Transportna organizacija in druga delovna organizacija, ki razpolaga z železniškimi vozili, mora o železniških vozilih voditi tehnične podatke, ki so pomembni za varnost železniškega prometa na način, določen s predpisom, izdanim na podlagi tega zakona. Za prekršek v zvezi s tehnično dokumentacijo je v omenjenem zakonu zagrožena občutna denarna kazen za odgovorno osebo in organizacijo.

Pravilnik o vzdrževanju stabilnih naprav elektro vleke na progah Jugoslovanskih železnic ureja zadeve s področja tehnične dokumentacije v dveh členih:

čl.62:

Vsaka enota, odgovorna za vzdrževanje stabilnih naprav elektro vleke mora imeti zaradi vzdrževanja naprav in v skladu s projektiranimi parametri točno in popolno tehnično dokumentacijo za vse naprave, katerih vzdrževanje ji je zaupano.

čl.63:

Delovna organizacija je dolžna obnavljati poškodovane in uničene dele in izvode tehnične dokumentacije ter vnašati v dokumentacijo vse spremembe in dopolnitve. Istočasno je dolžna, da vse podatke o vseh spremembah in dopolnitvah pošilja v skupni arhiv.

Pravilnik o vzdrževanju železniških vozil v 13. členu določa obseg tehnične dokumentacije, ki jo mora posedovati organizacija, ki vzdržuje železniška vozila, za vsako vrsto vozila mora imeti:

- konstrukcijsko dokumentacijo
- tehnične pogoje
- tehnična navodila
- kataloge rezervnih delov
- normative porabe rezerv in delov

Pravilnik o vzdrževanju spodnjega ustroja na progah Jugoslovanskih železnic določa obseg in način vodenja tehnične dokumentacije za železniške mostove in predore. Tehnična dokumentacija mora biti sestavljena za vsak most in propust posebej, urejena po progah ali odsekih prog in po stacioniranju. Za obstoječe mostove, propuste in predore, za katere ni tehnične dokumentacije ali ni popolna, jo je potrebno izdelati ali dopolniti v skladu s stvarnimi možnostmi po naknadnih merjenjih na terenu. Obvezno je izdelati načrte nosilnih konstrukcij in statične preračune.

Najbolj izčrpno pa tehnično dokumentacijo na Jugoslovanskih železnicah opredeljuje:

Navodilo o hrambi tehnične dokumentacije na JŽ in

Pravilnik o mikrofilmanju na JŽ;

oba veljata od leta 1988 dalje.

Vrste tehnične dokumentacije:

Tehnična dokumentacija se deli na aktivno in pasivno. Kot aktivna tehnična dokumentacija se smatra tista, ki se nanaša na:

– študije, izgradnjo, rekonstrukcijo, vzdrževanje in tehnično eksploatacijo stabilnih in mobilnih zmogljivosti JŽ

– material, naprave, orodje, pribor in zemljišča

– objekte in naprave tretjih pravnih oseb (v obse-

gu, ki je v pristojnosti JŽ).

Kot pasivna dokumentacija se smatra tista tehnična dokumentacija, ki se nanaša na objekte, ki so za stalno izločeni iz uporabe ali so odpisani, kot tudi tista dokumentacija, ki je zamenjana z novo. To velja tudi za dokumentacijo neizvedenih objektov.

Tako v Železniškem gospodarstvu Ljubljana hranimo kot kulturno dediščino tehnično dokumentacijo le projektiranih prog, neizgrajenih prog (Logatec – Črni Vrh, Črnomelj – Vrbovsko, proge V. kongresa), ukinjenih prog, parnih lokomotiv in drugih objektov in naprav, ki jih že zdavnaj ni več.

Tehnično dokumentacijo zaupne narave hranimo ločeno in v skladu z ustreznimi predpisi.

Označevanje tehnične dokumentacije:

Tehnična dokumentacija mora ustrezati dvema osnovnima zahtevama:

- da v njej najdemo želeno informacijo v jasni obliki in

- da je čas iskanja te informacije dovolj kratek.

To je med drugim odvisno tudi od sistema označevanja. Splošne zahteve vsakega sistema označevanja so:

- relativno hiter postopek in nezamenljivo označevanje in razvrščanje dokumentov,

- enotnost sistema za celotno tehnično dokumentacijo znotraj sestavljene organizacije,

- neodvisno označevanje dokumentov kot nosilcev tehnične dokumentacije od označb predmeta,

- da označba kaže na podobnost dokumentov po vsebini in da nudi možnost enostavnega in hitrega iskanja,

- da je prilagojen za ročno in računalniško obdelavo,

- da omogoča rast in širjenje fonda.

V tehničnem arhivu Železniškega gospodarstva Ljubljana se vsak projekt vpiše v poseben matični list.

Na matični list je vpisana zaporedna številka lista, številka projekta projektne organizacije, številka delovodnika revizijske komisije in kot glavna klasifikacijska številka, ki je enotna za celotne Jugoslovanske železnice. V tekstualnem delu je vpisan objekt, obseg tehnične dokumentacije, podatki o investitorju, projektni organizaciji, primopredaji dokumentacije, mikrofilmanju in hranjenju različnih oblik dokumentacije. Matični list se bo dopolnil v skladu z novimi podzakonskimi akti Republike Slovenije. Klasifikacijska številka je sestavljena iz štirih delov, ki so razdvojeni z vodoravnimi črticami.

Prvi del opredeljuje vrsto dokumentacije in pomeni:

01 – splošno tehnično dokumentacijo (grafični vozni redi...)

02 – tehnično dokumentacijo stabilnih naprav (gradbena dokumentacija)

03 – tehnična dokumentacija mobilnih naprav (vozila, stroji)

10 – 99 splošna dokumentacija

Za prvo vodoravno črtico sledi štirimestno število, ki označuje železniško transportno organizacijo

in progo. Prva številka je označba ŽTO, sledeče tri pa številka proge. Železniško gospodarstvo Ljubljana ima št. 7, zato imajo proge v Sloveniji in Istri številke med 7001 do 7999. Tehnična dokumentacija, ki se ne nanaša na progo (stroji, vozila), ima stalno številko 7000.

Tretji del označbe je klasifikacijska označba po ključu, kjer pomenijo:

od 01.01 do 09.99 splošna tehnična dokumentacija (zemljevidi, fotografije, normativi, orodje, energetske zadeve ...)

od 11.01 do 19.99 eksploatacija (tehnična statistika, grafikoni ...)

od 21.01 do 29.99 tehnična dokumentacija železniških prog (mostovi, predori, postaje, zgornji ustroj ...)

od 31.01 do 39.99 tehnična dokumentacija za visoke stavbe

od 41.01 do 49.99 tehnična dokumentacija za signalno-varnostne in telekomunikacijske naprave

od 51.01 do 59.99 električna vleka

od 61.01 do 69.99 lokomotive

od 71.01 do 79.99 vagoni in integralni transport

od 81.01 do 89.99 stroj in naprave

od 91.01 do 99.99 tehnična dokumentacija za objekte in naprave v progovnem zaščitnem pasu (križanja s progo in objekti ob progi)

Zadnji del označbe je karakteristična označba z različnim obsegom števil. Za tem delom oznake lahko posamezna ŽTO doda še svojo interno označbo.

Matični listi projektov se mikrofilmajo skupaj s projekti, zatem pa vežejo v zvezke po zaporednih številkah.

Vsak del tehnične dokumentacije mora biti označen s klasifikacijsko številko, ki jo vpiše že projektivna organizacija. Na zatečeno tehnično dokumentacijo vpisujemo številke v arhivu.

Oblika in hranjenja tehnične dokumentacije:

Pretežni del tehnične dokumentacije je še vedno v klasični obliki, to je na papirju. Večinoma so to pozitivne kopije in fotokopije, zložene na format A4 in shranjene v arhivskih škatlah standardne oblike. Del starejših načrtov je še na negativnih kopijah ali pa so tiskani. Te načrte hranimo v predalnikih ali večjih škatlah, tako da se izogibamo zgibanju.

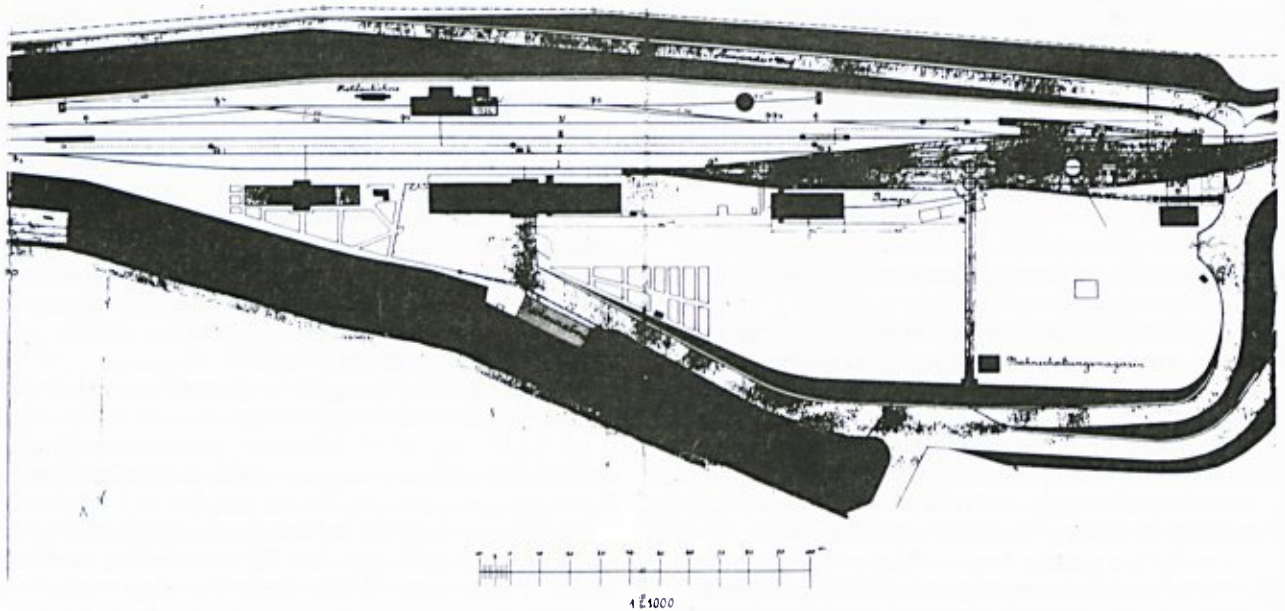
V arhivu hranimo večjo količino (nad 100 000) matric in transparentnih kopij. Matrice se zbirajo predvsem iz arhivov ukinjenih projektivnih organizacij in tehničnih pisarn, transparentne kopije pa dobavljajo predvsem tuji dobavitelji opreme (lokomotive, vagoni) v skladu s kupoprodajnimi pogodbami. Matrice manjšega formata se hranijo razgrnjene v arhivskih kovinskih predalnikih, večje v omarah za načrte, največ pa jih je še v zavitkih. Pri matrikah je zelo opazna razlika v kvaliteti in gramaturi paus papirja. Tako so matrice izpred 90 let na zelo tankem, mehkem, žilavem in zelo prosojnem papirju. Nasprotno pa so matrice iz minulih let na porumenelem in veliko slabšem (krhkem, slabo prosojnem) papirju. Veliko škode je matrikam povzročila nestrokovna uporaba običajnega prozornega lepilnega traku (selotejpa), s katerim so lepili poškodovane matrice. Razlepljanje zavitkov

Station Unter-Drauburg

Einmündung der sekundären Bahn Welfenberg - Unter Drauburg

horizontal fall 1:300

Zul 0340

takih matric je trd oreh tudi za potrpežljive konservatorje.

Tehnično dokumentacijo mikrofilmamo na 35 mm filme, hranimo jih nerazrezane. Izjema so posamezne, predvsem starejše, nepovezane risbe, za katere uporabljamo mikrofilmske kartice.

Tehnična dokumentacija mora biti urejena tako, da se iskani dokument oziroma podatek lahko hitro poišče in uporabi. Tu prihaja do izraza uporaba računalnikov, posebno še, če računalnike uporabljamo tudi za konstruiranje (sistem CAD/CAM). Tu se vloga papirja kot nosilca informacij zelo zmanjša, saj vse informacije dobimo na terminalu (če je potrebno tudi na papirju). Pri tem načinu dobimo iskane podatke zelo hitro, zelo hitro vnašamo spremembe, odpade potreba po prenosu papirja, saj se informacije prenašajo s telekomunikacijami od računalnika do računalnika. Zato tudi v ŽG Ljubljana uvajamo magnetne zapise kot naj-sodobnejšo obliko arhiviranja tehnične dokumentacije. Ta sistem uvajamo zaenkrat predvsem za tisto tehnično dokumentacijo, ki jo večkrat uporabljamo in jo uporablja večje število operativnih delavcev, v katero se vnaša veliko sprememb in mora biti ves čas ažurna. To so predvsem osnovni podatki o železniških progah. Namesto zelo dolgih vzdolžnih profilov, situacij in tehnične statistike uporabljamo PC računalnike. Posamezni računalniki zaenkrat medsebojno še niso povezani, so pa del obsežno načrtovanega informacijskega sistema železniške infrastrukture, ki bo pokrival celotno mrežo ŽG Ljubljana.

Organizacija tehničnega arhiva:

Tehnični arhiv je del Skupnega arhiva ŽG Ljubljana pri Prometnem inštitutu in pokriva celotno železniško gospodarstvo. Naloge tehničnega arhiva so, da tehnično dokumentacijo:

- zbira, ureja in hrani
- jo vzdržuje in dopolnjuje (popravki)
- skrbi za mikrofilmanje
- omogoča pravnim in fizičnim osebam uporabo

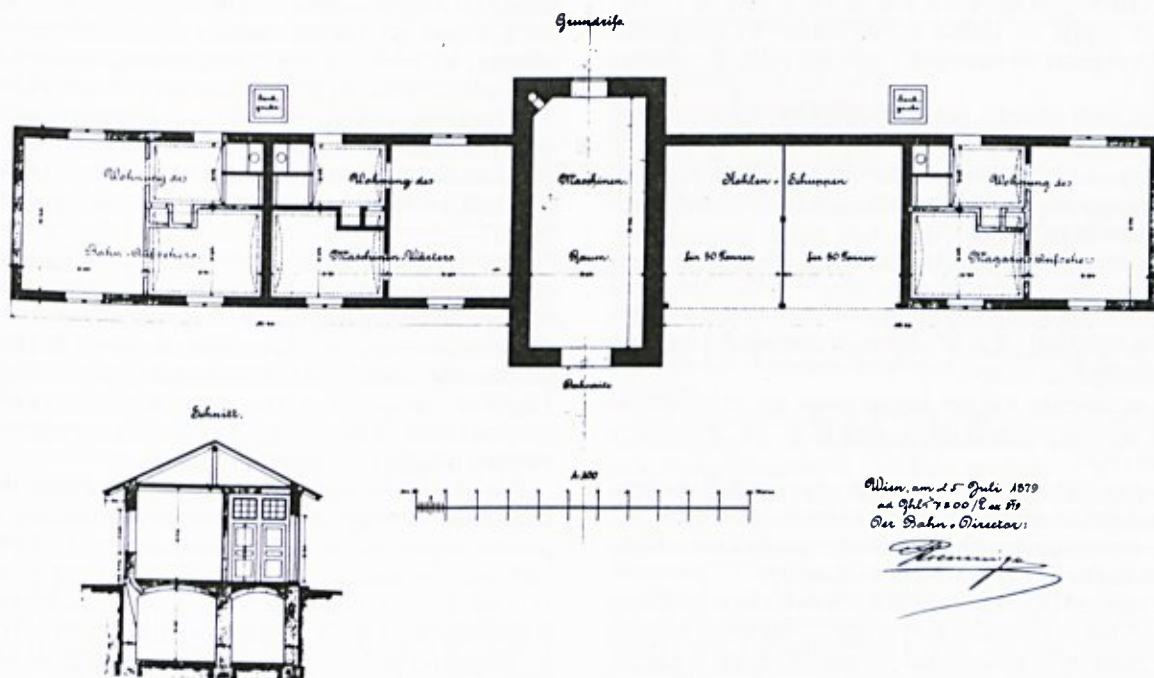
Posamezne sekcije javnega podjetja (sekcije za vzdrževanje prog, sekcije za vleko, sekcije za signalnovarnostne in telekomunikacijske naprave ...) in družbena podjetja (podjetja za vzdrževanje vozil, projektivno podjetje, gradbeno podjetje ...) imajo za svoje potrebe lasten tehnični arhiv, vendar je ta manjšega obsega.

Dotok dokumentacije v tehnični arhiv je urejen z Navodilom o hrambi tehnične dokumentacije na JŽ. Nobeno plačilo za nabavljeno opremo ali zgrajen objekt ne more biti zaključeno, če tehničnemu arhivu ni bila izročena tehnična dokumentacija. Tehnično dokumentacijo za objekte, ki se gradijo ob železniških progah ali preko železniških prog in ki niso v lasti železnice, pregleda posebna strokovna komisija. Na osnovi mnenja te komisije in v skladu z Zakonom o temeljih varnosti v železniškem prometu izda ŽG soglasje za pridobitev lokacijskega oziroma gradbenega dovoljenja. Komisija za pregled dokumentacije odda tehničnemu arhivu po en izvod pregledane dokumentacije, za katero je bilo izdano soglasje.

Spremembe tehnične dokumentacije:

Station Unter-Oraunburg.

Anbauten an das Wasserstations-Gebäude.

Pred vsako spremembo tehnične dokumentacije se mora po ena nespremenjena kopija označiti z napisom »kopija originala pred spremembo« in shraniti med pasivno dokumentacijo. Spremembe vnašajo konstruktorji. Pri dokumentaciji, ki se pogosto spreminja in dopolnjuje, se spremembe na matrici vnašajo občasno, nove kopije pa na zglavju žigosajo in navede se datum ažuriranja.

ZUSAMMENFASSUNG

Techisches Archiv in der Eisenbahnwirtschaft Ljubljana
Karol Rustja

Das technische Archiv bewahrt die technische Doku-

mentation der Eisenbahnen in Slowenien. Das Archivgut hat eine sehr bewegte Geschichte hinter sich, so daß vieles vernichtet wurde, besonders nach dem Jahre 1945. In 1983 wurde das Gemeinsame Archiv der Eisenbahnwirtschaft Ljubljana gegründet, das vorbildlich für die ganze technische Dokumentation im Einklang mit den Vorschriften betreffend den Objektenbau, und im Einklang mit den internen Vorschriften der Eisenbahn Sorge trägt.

Die technische Dokumentation ist aufgrund des Klassifikationsentwurfes geordnet, wobei die Matrizenblätter als Informationshilfsmittel verwendet werden. Teils wird das Material auch mikrofiliert, zur letzten Zeit aber auch mit computer bearbeitet.

Tehnična dokumentacija vodnogospodarskih organizacij

Aleksandra Pavšič-Milost

Predpisi o vodnem gospodarstvu so se po vojni večkrat spreminjali. V prvem desetletju so to področje urejale razne uredbe in odločbe, posebni zakoni o varstvu voda pa so bili izdani v letih 1957, 1960, 1966, 1974² in zadnji leta 1981 (Zakon o vodah, Ur. l. SRS, št. 38/1981 – v nadaljevanju zakon). Tudi ta ne velja več v celoti in je v pripravi nov. Določal je namreč obstoj območnih vodnih skupnosti in Zveze vodnih skupnosti Slovenije kot samo-

upravnih interesnih skupnosti, kar pa je bilo lani z Ustavnim zakonom za izvedbo ustavnih amandmajev k ustavi SRS³ preklicano. Bivše območne vodne skupnosti zdaj delujejo le kot izpostave Republiške vodne uprave v okviru Republiškega sekretariata za varstvo okolja in urejanje prostora. Ostale določbe zakona so še v veljavi, ali se vsaj smiselno uporabljajo.

Vodnogospodarske organizacije (zakon loči vod-

nogospodarske organizacije za urejanje voda in vodnogospodarske organizacije za urejanje hudournikov) kot izvajalci vodnogospodarskih storitev po zakonu opravljajo naslednje dejavnosti:

1) vzdržujejo naravne vodotoke, jezera in izvire, obalno morje in vodna zemljišča ter vodnogospodarske objekte in naprave v splošni rabi. To obsega zlasti:

- čiščenje obrežij, strug vodotokov, jezer in morja
- utrjevanje brežin, nasipov in erozijskih površin
- popravila spodjed v naravnih in umetnih strugah, jezerih in morju
- popravila obrežnih zavarovanj, pragov in nasipov

2) spremljajo stanje vodnega režima in zagotavljajo njegovo varstvo

3) opravljajo naloge investitorja pri rekonstrukcijah vodnogospodarskih objektov in naprav v splošni rabi

4) izvajajo nadzorne naloge pri gradnji vodnogospodarskih objektov in naprav v splošni rabi

5) usmerjajo graditev vodnogospodarskih objektov in naprav ter regulacijo vodotokov

6) zagotavljajo enotno tekočo evidenco in sistem informiranja uporabnikov o stanju vodnega režima

7) zagotavljajo sočasno izvajanje nalog s področja SLO in družbene samozaščite.

Vsa ta opravila zakon opredeljuje kot dejavnosti posebnega družbenega pomena, iz česar je izhajal tudi poseben položaj vodnogospodarskih organizacij. Tega zdaj ni več. V smislu zakona o podjetjih⁴ so namreč organizirane kot družbena podjetja in enako kot ostala podjetja prepuščene tržnim zakonitostim. Vodnogospodarske storitve opravljajo po posebni pogodbo med Republiško vodno upravo in podjetjem. Tako vodnogospodarske organizacije kot vodne skupnosti oziroma izpostave Republiške vodne uprave so organizirane po vodnih območjih, za opravljanje protierozijske dejavnosti in urejanje hudournikov pa je organizirana specifična delovna organizacija za celotno Slovenijo (Podjetje za urejanje hudournikov Ljubljana). V okviru vodnega gospodarstva Slovenije deluje tudi Vodnogospodarski inštitut, ki opravlja znanstveno raziskovalno in študijsko razvojno delo v vodnem gospodarstvu (glej prilogo).

Glede na dejavnost vodnogospodarskih organizacij nastaja pri njih več vrst tehnične dokumentacije, in sicer načrti regulacij, melioracij, kanalizacije, vodovoda, mostov...

Podobno kot za druga področja velja tudi za tovrstno tehnično dokumentacijo, da se podvaja oziroma se hrani na več mestih. Kar se tiče upravnih organov je projekte za vodnogospodarske objekte moč najti deloma na republiški, deloma na občinski ravni pri upravnih organih, pristojnih za gradbeništvo. Gradbena dovoljenja za vodnogospodarske objekte daje pristojni občinski upravni organ, razen za regulacije, s katerimi se menja tok in režim vode na rekah Dravi, Muri, Savi, Savinji, Soči, Krki, Sotli, Kolpi in Ljubljani ter melioracijska dela na površini nad 1000 ha, za katere je pristojen republiški upravni organ (danes Republiški sekre-

tariat za industrijo in gradbeništvo). Vodnogospodarske organizacije so dolžne priložiti predpisano tehnično dokumentacijo tudi zahtevi za izdajo vodnogospodarskega soglasja (za gradnjo ali rekonstrukcijo vodnogospodarskih objektov ali naprav ter gradnjo ali rekonstrukcijo drugih objektov in naprav, ki lahko vplivajo na spremembe v naravnem ali umetno vzpostavljenem vodnem režimu). Ta soglasja izdaja občinski oziroma republiški upravni organ, pritojen za vodno gospodarstvo, a je praksa taka, da po izdaji soglasja tehnično dokumentacijo vrne investitorju, razen v izjemnih primerih.

Kot investitor gradnje ali rekonstrukcije vodnogospodarskih objektov in naprav po zakonu lahko nastopa »vodnogospodarska organizacija združenega dela, ki opravlja dejavnost posebnega družbenega pomena, poslovna skupnost takih organizacij ali krajevna skupnost.« Po zadnjih organizacijskih spremembah je investitor Republiški sekretariat za varstvo okolja in urejanje prostora.

Projektiranje oziroma izdelavo tehnične dokumentacije za svoje investicije opravlja vodnogospodarska organizacija velikokrat sama, včasih pa zaradi pomanjkanja časa ali zaradi kakega drugega razloga poveri izdelavo Vodnogospodarskemu inštitutu ali kaki drugi vodnogospodarski organizaciji. Podobno je tudi z izvajanjem gradbenih del in nadzorom nad gradnjo. Zakon določa, da poverjajo investitorji gradbena in druga dela s pogodbo v izvajanje »temeljni organizaciji v sestavi delovne ali sestavljene vodnogospodarske organizacije« (v tem primeru »investicijski in tehnični nadzor nad graditvijo ne sme biti poverjen nobeni temeljni organizaciji iz sestave delovne ali sestavljene vodnogospodarske organizacije in tudi ne delovni skupnosti teh organizacij«) ali »drugim organizacijam združenega dela.« V zdaj že bivši organiziranosti na temeljne organizacije je bila praksa taka, da je bila ena temeljna organizacija investitor, druga pa izvajalec del. Po novem so vodnogospodarske organizacije le izvajalci del.

Glede na vse doslej povedano v zvezi s podvajanjem tehnične dokumentacije menim, da je najbolje tehnično dokumentacijo vodnogospodarskih objektov posameznega vodnega območja prevzeti od vodnogospodarske organizacije, ki deluje na tem območju. Pri njih je moč pričakovati najbolj kompletno gradivo. Stanje je namreč vsaj pri Vodnogospodarskem podjetju Soča iz Nove Gorice tako, da hranijo za povojno obdobje vse načrte za to vodno območje ne glede na to, kdo je bil investitor ali izvajalec del.

Za izdelavo tehnične dokumentacije vodnogospodarske Zakona o graditvi objektov.⁵ Izdelati je torej treba projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja, projekt za razpis, projekt za izvedbo in projekt izvedenih del. V praksi se seveda vedno ne izdelajo vsi ti predpisani projekti, a z vidika arhivskega gradiva to niti ni tako pomembno. Menim namreč, da za potrebe znanosti in kulture vsebuje dovolj podatkov že projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja.

Na vprašanje ali odbrati kot arhivsko gradivo tehnično dokumentacijo vseh vodnogospodarskih

objektov in naprav ali ne, bomo gotovo dali negativen odgovor. Dejstvo je namreč, da so si načrti vodnogospodarskih objektov med seboj zelo podobni. Ne moremo sicer govoriti o tipskih projektih, gre pa za zelo sorodne rešitve. Potreben bo torej izbor. Pri tem je važno, da zagotovimo zastopnost vseh vrst vodnogospodarskih objektov, znotraj posamezne skupine pa napravimo izbor (glede na velikost investicije, pomen objekta v nekem okolju, tehtne rešitve gradbene problematike...).

Na koncu bi se dotaknila še zvrsti gradiva, ki jih sicer ne moremo šteti med tehnično dokumentacijo, so pa vsekakor tipične za vodno gospodarstvo in vsebujejo tako pomembne podatke, da jih kaže uvrstiti med arhivsko gradivo:

– vodnogospodarske osnove (dajejo na podlagi prikaza danosti vodnega režima v povodju in časovnem obdobju možnosti bodočega vodnogospodarskega razvoja)

– vodnogospodarski katastri (vanje se vpisujejo vodne količine, kakovost vode in zgrajeni vodnogospodarski objekti in naprave)

– vodnogospodarske študije (kažejo možnosti razvoja vodnega gospodarstva).

OPOMBE

1. Npr. Uredba o ustanovitvi in prisotnosti uprave za vodno gospodarstvo pri predsedstvu vlade LRS (Ur. l. LRS, št. 22/49); Uredba o ustanovitvi Komiteja vlade LRS za vodno gospodarstvo (Ur. l. LRS, št. 16/50); Odločba o ustanovitvi republiškega strokovnega centra za vodno gospodarstvo (Ur. l. LRS, št. 2/51); Odločba o ustanovitvi vodnogospodarskih sekcij (Ur. l. LRS, št. 36/54)... — 2. Zakon o varstvu voda (Ur. l. LRS, št. 40/57); Zakon o varstvu voda (Ur. l. LRS, št. 39/60); Zakon o vodah (Ur. l. SRS, št. 22/66); Zakon o vodah (Ur. l. SRS, št. 16/1974); — 3. Ustavni zakon za izvedbo ustavnih

amandmajev IX do LXXXIX k ustavi SRS (Ur. l. SRS, št. 32/89); — 4. Zakon o podjetjih (Ur. l. SFRJ, št. 77/88 in št. 40/89); — 5. Zakon o graditvi objektov (Ur. l. SRS, št. 34/84).

ZUSAMMENFASSUNG Technische Dokumentation der Wasserwirtschaftsorganisationen *Aleksandra Pavšič – Milost*

Sowie das Verwaltungs – als auch Fachorganisierung der Wasserwirtschaft in Slowenien sind nach Wassergebieten durchgeführt, so daß in jedem Wassergebiet eine Expositur der Republikwasserverwaltung und die Wasserwirtschaftsorganisation wirken. Für das ganze Territorium Sloweniens wird das Unternehmen zuständig, daß die Antierosionstätigkeit treibt und Wildbäche reguliert.

Die wissenschaftliche Forschungs – und Studiumsentwicklungsarbeit in der Wasserwirtschaft wird vom Wasserwirtschaftsinstitut in Ljubljana erledigt.

Im Zusammenhang mit ihrer Tätigkeit entstehen bei den Wasserwirtschaftsorganisationen mehrere Arten von technischer Dokumentation und zwar Regulations-, Meliorations-, Kanalisations-, Wasserleitungs-, Brückenentwürfe... Diese Dokumentation ist mehreren Orten (bei den Verwaltungsorganen, Projektivorganisationen) zu finden, am vollkommensten aber bei den Wasserwirtschaftsorganisationen selbst. Darum sollten die Archive diese Dokumentation von ihnen übernehmen. Es wird aber nötig sein, eine Auswahl zu machen. Dabei ist es wichtig, daß alle Arten von Wasserwirtschaftsobjekten vertreten werden, innerhalb jeder einzelnen Gruppe können wir jedoch eine Auswahl mit bezug auf die Investitionsgröße, Wichtigkeit eines Objekts in der Umgebung, bedeutungsvolle Lösungen im Zusammenhang mit Bauproblematik u.ä. machen.

Varovanje in možnosti konserviranja in restavriranja tehnične dokumentacije

Jedert Vodopivec

V procesu uporabe in hranjenja tehnične dokumentacije prihaja do različnih vrst poškodb, predvsem zaradi delovanja številnih mehanskih, bioloških in fizikalno-kemijskih vzrokov. Poleg tega ne smemo pozabiti na procese naravnega staranja materialov, ki se neizbežno in trajno odvijajo v vsaki snovi.

Poškodovanost gradiva je zato različna in je odvisna:

– od kvalitete surovin (papir, barvila, črnila, lepila),

– načina in pogostosti uporabe ter

– pogojev hranjenja.

Ot teh vzrokov so odvisni tudi načini in možnosti konserviranja in restavriranja gradiva.

I. TEHNIČNA DOKUMENTACIJA, NASTALA NA OBIČAJNEM PAPIRJU

Še najmanj konservatorskih problemov je s teh-

nično dokumentacijo, ki je nastala na običajnem papirju.

Starejše gradivo, ki je nastalo do sredine 19. stoletja, ima za pisno podlago ročno izdelan papir iz kvalitetnih vlaken, zato je tak papir še danes zelo dobro ohranjen. Pisne snovi pa so bili tuši, črnila in barve, ki so prav tako pogosto zelo obstojni. Poseben problem nastopi le pri črnilih, ki vsebujejo železove ione. V takih primerih prihaja do prežrtja pisne osnove, sicer pa so najpogostejše poškodbe na gradivu mehanske, kot na primer:

– prepegosta in nepazljiva uporaba,

– zvijanje v zvitke,

– zlaganje v premajhno zaščitno embalažo, predale ali police,

– podlepljanje s papirjem ali kartonom, pri čemer so uporabljena sintetična lepila,

– prelepljanje s samolepilnimi trakovi.

Pogoste so tudi poškodbe zaradi neprimerne

hranjenja gradiva v vlažnih-trajno-začasnih prostorih. Klasična je usoda gradiva v času, ko ni več v uporabi za tekoče namene, ni pa še prevzeto v ustrezna arhivska skladišča. Papir preperi, včasih začne tudi plesneti. Zato postane mehansko krhek, čitljivost zapisa je zmanjšana.

Gradivo, ki je nastalo na običajnem (kemijsko ali mehansko posebej neobdelanem) papirju, je v večini primerov starejšega datuma in predstavlja dragocen del v naši kulturi in zgodovini.

Ker je v primerjavi z naglim porastom v prejšnjem – še posebej pa v tem stoletju – in ker so poškodbe v glavnem zunanjega izvora (mehanske, klimatske, prepogosta uporaba) take vrste gradiva relativno malo, bi kazalo to gradivo čimprej sistematsko pregledati, evidentirati poškodovano gradivo, ga postopoma konservirati in urediti način trajnega hranjenja, mikrofilmati ter uvesti v vsakdanjo prakso uporbo takega gradiva v mikrofilmski obliki oziroma kopiji z mikrofilma.

2. TEHNIČNA DOKUMENTACIJA, NASTALA NA TRANSPARENTNIH VRSTAH PAPIRJA

Neprierno več tehnične dokumentacije je v prejšnjem stoletju in še posebej v tem stoletju nastalo na različnih vrstah transparentnih papirjev. Zaradi velikih količin, formata in bolj občutljive pisne podlage predstavlja ta zvrst arhivskega gradiva še dodatne zahteve in s tem probleme pri hranjenju, konserviranju in restavriranju.

2.1. Postopki izdelave transparentnih papirjev

Najstarejši recepti za proizvodnjo transparentnih (prosojnih) listov govorijo o uporabi tekočih klejiv, ki so jih v tankem sloju nanašali na zglajeno površino papirja. Klejiva so pripravljali iz različnih naravnih olj (mandljevo, orehovo, terpentinsko olje) ali pa iz voskov in smol.

Sele v sredini 19. stoletja so odkrili postopek obdelave celuloze s pomočjo žveplene kisline. Papir, izdelan iz tako obdelane vlaknine, je bil po izgledu in trenutnih mehanskih lastnostih zelo podoben pergamentu, zato so ga poimenovali rastlinski pergament. Poleg žveplene kisline so kot sredstva za ta postopek, imenovan pergamiranje, uporabljali tudi koncentriran cinkov klorid, ki pa ima blažje delovanje.

Po naključju so prav tako v drugi polovici 19. stoletja odkrili še drugačen postopek izdelave prosojnega papirja, imenovan pergamyn. Prosojnost so dosegli s prekomernim razvlaknjevanjem vlaknine v holanderju. Tako izdelan papir je izredno podoben rastlinskemu pergamentu. S postopkom dodatnega glajenja pa so lahko prozornost še povečali.

Prava industrijska proizvodnja visoko transparentnih papirjev se je začela v začetku 20. stoletja. Osvojena sta bila dva načina izdelave.

– Impregimirani papir. Tak papir je proizveden iz grobo mlete surovine (čista lanena ali bombažna vlakna oziroma celulozna masa brez lesovine in nebeljenih vlaken); prozornost je dobljena z impregniranjem v različnih hitrosušecih oljih, voskih ali smolah.

– Drugačne lastnosti ima papir, proizveden iz visoko mlete vlakninske mase, tako imenovani naravni pav ali pergamentni nadomestek. Surovina za

proizvodnjo takih papirjev je visokobeljena sulfitna celuloza, za kvalitetnejši papir pa so uporabljali bombažna vlakna.

Transparentnost papirja se doseže z dolgim mletjem, kar privede do visoke stopnje fibrilacije celulozne mase. To daje papirju steklast izgled in zaprtost površine. Mehanska odpornost pade (se zmanjšuje) z višanjem stopnje mletja.

Zaradi visoke stopnje mletja so običajno transparentni papirji bolj kot druge vrste papirjev občutljivi za spremembe vlažnosti. V nekaterih primerih lahko nihanja relativne vlažnosti privedejo do nenakomernega raztezanja in krčenja papirja, kar je tudi razlog za razvoj in začetek proizvodnje dimenzionalno stabilnih transparentnih papirjev. Taki papirji so sestavljeni iz tanke polietilenske folije, ki je obojestransko lepljena z vodoodpornim visokotransparentnim papirjem in imajo sledeče lastnosti: so dimenzionalno stabilni, odporni proti odrgnam in raztezanju, po njih se da lepo pisati s tušem in svinčnikom.

2.2. Vrste poškodb na transparentnih papirjih

Vsi vplivi, ki delujejo in poškodujejo papir, delujejo in poškodujejo tudi transparentni papir (svetloba, vlaga, povišana temperatura, prisotnost mikroorganizmov, neprimerna uporaba). Običajno ga poškodujejo hitreje in bolj izrazito kot neobdelan papir.

Vzroki in vrste poškodb so:

– Zaradi visoke stopnje mletja celuloznih vlaken so zmanjšane mehanske lastnosti.

– Iz istega razloga so občutljivejši za spremembe vlage.

– Posebno impregnirani pav papirji hitro porumenijo in postanejo krhki. Vzrok za to je hitrejša kemijska razgradnja snovi, ki so jih uporabljali za impregniranje. Njihovi razgradni produkti kemijsko razgrajujejo molekule celuloze, to pa povzroča manjšo mehansko odpornost in spremembo barve.

– Nepazljiva uporaba gradiv na takih krhkih podlagah vodi do sekundarnih poškodb, kot so: pokanje papirja na pregibih ali pri zvijanju v zvitke, take vrste poškodb pa nekateri še vedno rešujejo z uporabo vseh vrst samolepilnih trakov, kar povzroča samo še hujše poškodbe.

2.3. Možnosti konserviranja in restavriranja gradiva na transparentnih papirjih

Možnosti konserviranja in restavriranja takih dokumentov so omejene. Glavni vzrok je njihova izredna krhkost in istočasno občutljivost za vlago oziroma vodo.

Postopki konservacije (moko čiščenje – odstranjevanje madežev in drugih nečistoč v vodnem ali nevodnem mediju) so težko izvedljivi, včasih pa celo nemogoči. Pogosto se v teh primerih omejimo le na postopke restavriranja, pa še tu smo omejeni pri uporabi materialov in postopkov:

– Običajno podlepljanje (kaširanje) krhkih nosilcev z vodotopnimi lepili je zaradi velike občutljivosti transparentnih papirjev za vlago pogosto neuspešno. Nekatero vrsto papirjev se v mokrem stanju raztegujejo. Zaradi razlik v koeficientih raztezanja prihaja med sušenjem in po njem do gubanja, kar estetsko moti izgled dokumenta in pogosto tudi deformira sliko.

– Tudi enostranska ali obojestranska laminacija s pomočjo termoplastičnih folij je uspešna samo pri določenih tipih transparentnih papirjev. Pri novejših vrstah se skoraj praviloma dokument in folija ne sprimeta zaradi površinskih odbojnih lastnosti.

2.4. Zaščita in varovanje gradiva na transparentnih papirjih

Iz povedanega sledi, da je gradivo na prosojnih nosilcih bolj občutljivo za zunanje vplive, posebno za povečano vlago in mehanske poškodbe. Zato je priporočljivo hraniti tako gradivo pod strožjimi in bolj nadzorovanimi mikroklimatskimi pogoji in načini uporabe.

Oprema v skladiščih bi morala biti dimenzijsko prilagojena formatu gradiva, tako da bi originale lahko hranili brez prepogibanja, še najmanj pa zvižanja v zvitke.

Vsaj najdragocenejši in najbolj krhki primerki bi morali imeti še dodatne zaščitne ovoje iz nevtralnega papirja ali folij, ki morajo biti brezbarvne, prozorne, ne smejo vsebovati škodljivih snovi, ki bi kakorkoli ali kadarkoli kvarno delovale na gradivo in ne smejo biti hidroskopne.

Take folije so npr.: Mylar, Melinex, ki imajo ustrezne optične in fizikalno-kemijske lastnosti, manj idealna, vendar še vedno dobra, je zaščita v polietilenskih folijah.

Prednost vlaganja gradiva v folije je mehanska zaščita, kar omogoča enostavnejše rokovanje pri uporabi.

Slabosti pa so:

- relativno visoka cena (Mylar, Melinex), zaradi velike količine gradiva bi ga bilo potrebno zaščititi
- statična elektrika, ki privlači prah, vendar se da očistiti
- možnost znojenja pri prenašanju gradiva iz skladišča v delovne prostore v primeru sprememb temperature in vlage.

SKLEP

Poleg varovanja originalne dokumentacije v ustreznih arhivskih skladiščih, pod nadzorovanimi pogoji hranjenja, vidim zaenkrat edino realno učinkovito možnost podaljšanja življenjske dobe tehnične dokumentacije starejšega in mlajšega datuma v uporabi le-te v mikrofilmskih ali drugih, novejših oblikah zapisa in izdelavi kseroks ali drugih kopij iz teh sekundarnih oblik zapisa.

LITERATURA:

1. F. Mesaroš, Grafička enciklopedija, Tehnička knjiga, Zagreb 1970.
2. G. Darragh, Deacidification of Brittle Manuscripts and Documents, Restaurator, vol 2. 3–4, 1978, str. 179 – 184.
3. C. Steinkellner, Transparentpapier 1. Herstellung und Eigenschaften, Maltechnik Restauro, 1 in 2, 1979, str. 9 – 13, 113 – 117.
4. T. Mušnjak, Zaščita, čuvanje i možnosti restavriranja naerta na paus-papiru, Arhivski vijesnik, 21–22, 1978 – 1979, str. 345 – 356.
5. S.S. Yates, The Conservation of Nineteenth – century Tracing Paper, The Paper Conservator, 8, 1984, str. 20 – 39.
6. A.S. Rivas, P.B. San-Millan., Conservacion y Restauracion de mapas y Planos, y sus Reproducciones, RAMP Study, PGI. 87/WS/6, Paris: UNESCO, 1987.

ZUSSAMMENFASSUNG

Der Schutz und Möglichkeiten der Konservierung und Restaurierung der technischen Dokumentation
Jedert Vodopivec

Im Beitrag sind die Schutzweisen und die Konservierungsmöglichkeiten der technischen Dokumentation dargestellt. Diese Art des Registraturgutes ist ein anderes Problem vor allem wegen des Formats, das gewöhnlich größer ist als das andere Schriftgut, und wegen der Materiale, die sind:

- beim älteren Schriftgut – gewöhnliches Papier
- beim neuen Schriftgut – verschiedene Arten von transparentpapieren.

Größere Formate und empfindlichere Schriftträger erfordern aber:

- aufmerksameres Behandeln und Verwendung,
- strengere Aufbewahrungsbedingungen,
- entsprechende Ausstattung.

Vom konservatorisch-restauratorischen Aspekt stellt das größte Problem dasjenige Registraturgut dar, das auf verschiedenen Arten von Transparentpapieren entstanden ist.

Im Prozeß der Verwendung und des Schutzes des Registraturgutes auf dem Pauspapier kommt es außer zum verhältnismäßig schnellen natürlichen Altwerden auch zu anderen Beschädigungen, von denen mechanische Beschädigungen und die Verwendung von Klebestreifen am häufigsten sind.

Znanstvenoraziskovalno delo v arhivih

Bogdan Lekić

UVOD

Naloga prispevka ni ponuditi znanstvenoraziskovalne rešitve za vprašanja in probleme iz arhivistike, temveč opozoriti na nekatere arhivske dejavnosti in na pomembna vprašanja, ki jih je nujno reševati z znanstvenoraziskovalnim prijemom. Opo-

zori naj na mogoče smeri nadaljnjega razvoja arhivistike kot znanosti ter na tista vprašanja in probleme s tega področja, ki pri nas še zmeraj niso dovolj preučeni ali pa niso bili predmet resnih preučevanj; osvetli naj posebne in skupne interese arhi-

vov in arhivskih služb v SFRJ pri uresničevanju znanstvenoraziskovalnih projektov iz arhivske dejavnosti in mogoče organizacijske oblike znanstvenoraziskovalnega dela, pa tudi kadrovske usposobljenost arhivov za znanstvenoraziskovalno delo in druga pomembna vprašanja, ki so neposredno in posredno povezana s tovrstnim delom v arhivih.

Prispevek naj nam pomaga ugotoviti, do katere stopnje je arhivistična teorija uporabila ustrezno metodo znanstvenoraziskovalnega dela pri reševanju svojih problemov. Zato menimo, da je treba ob vsaki obravnavani dejavnosti ali vprašanju navesti literaturo; le tako bomo imeli vpogled v dosedanja prizadevanja za reševanje teoretično–praktičnih problemov. Obsežnost snovi ne dopušča, da bi vso literaturo kritično ovrednotili, prizadevali pa si bomo to storiti globalno pri pomembnejših vprašanjih iz arhivske dejavnosti.

Nekateri zgodovinarji in celo nekateri arhivski delavci še zmeraj postavljajo vprašanje, kaj je arhivistika – znanost ali pomožna zgodovinska veda. Zato menimo, da se je treba ob njem ustaviti samo toliko, kolikor je nujno ob tej priložnosti.

Iz filozofskega zornega kota je znanost bistveni dejavnik socialnega napredka, instrument prakse, raziskovanja novega na temelju vedenja o zdajšnjem in preteklem; ugotavljanje zdajšnjega stanja zato, da bi lahko predvideli prihodnost, spreminjanje stvarnosti v skladu z idealnimi cilji človeškega razvoja.

Znanost je raziskovanje in znanje, v katerem morajo biti trditve zasnovane na pomembnih in razumskih razlogih, njihova uporabna vrednost pa potrjena z uporabnostjo.¹

Znanstveno spoznanje ima podobno splošno sestavo kot vsaka druga intelektualna dejavnost, z uporabo katere je treba rešiti neki praktični problem. Izhodišče so povečini izkušnja dejstva, iz teh pa se z razmišljanjem izpeljejo sklepi in se preverjajo v praksi.²

Od vseh drugih oblik družbene zavesti se znanost najbolj razlikuje po svoji metodi, ta pa mora temeljiti na treh bistvenih značilnostih: prvič, vse, kar se trdi in o čemer se sklepa, mora biti jezikovno nedvoumno izraženo; drugič, znanstvena stališča morajo biti utemeljena in soodvisna z drugim ugotovljenim znanjem, in tretjič, vse izsledke znanstvenega raziskovanja je treba praktično preveriti.³

Vsaka znanost ima svoj objekt dela ter raziskovalni predmet in nalogo, zasnovano na znanstvenoraziskovalni metodi. Objekt dela je lahko za več znanstvenih panog isti. Kar zadeva metode dela, pa znanstvenim panogam v družbenih vedah ni treba imeti posebnih raziskovalnih metod, ampak se lahko uporablja zanje metodo, utemeljeno v drugih družbenih vedah ali kombinacija metod z več znanstvenih področij.⁴ Za vsako znanstveno panogo je značilno, da ima svoj raziskovalni predmet in nalogo, to pa je tisto, po čemer se bistveno razločujejo znanstvene panoge v družbenih dejavnostih.

Glede na to, kaj razumemo pod pojmom znanost⁵, ni sporno, da je arhivistika znanost, ne pa pomožna zgodovinska veda – za kar so jo dolgo imeli – dokler je bila še v začetnem obdobju

svojega teoretično–praktičnega razvoja. To nam potrjujejo tudi sodobni domači in tuji arhivistični priročniki in prispevki.⁶

Objekt dela arhivistike kot znanosti je arhivsko gradivo.

Predmet in naloga arhivistike v ožjem pomenu je preučevanje teorije in prakse, povezane z delom arhivov pri varovanju, prevzemanju, obdelavi (urejanju in izdelavi znanstvenoinformativnih sredstev)⁷, uporabi, znanstvenem in kulturnem populariziranju, informiranju, kompletiranju, publiciranju in tehnični zaščiti arhivskega gradiva. V širšem pomenu zajemata predmet in naloga arhivistike tudi preučevanje zgodovine razvoja arhivov (arhivske službe), arhivske zakonodaje in tehnike.

Če vzamemo za temelj predmet in nalogo arhivistike, je še najbolj sprejemljiva delitev arhivistike na: arhivsko teorijo, prakso, arhivsko zakonodajo, arhivsko tehniko in zgodovino arhivov. Tako delita arhivistiko Krešimir Nemeth v Priročniku iz arhivistike in Gerhart Enders v svojem arhivističnem priročniku *Poslovi u arhivu*. Podobno menita Eugenio Casanova, italijanski arhivist, in nemški arhivski teoretik Meusner⁸ Poudariti pa je treba, da so mnenja o delitvi arhivistike tudi drugačna. Tako je v priročniku *Teorija in praksa arhivske službe ZSSR* zapisano stališče, da pomenita zgodovina in organizacija arhivske službe (tako pojmuje zgodovino arhivov tudi arhivska zakonodaja) pomožno znanstveno panogo.⁹

Da bi arhivi lahko izpolnili naloge, ki sta jim jih naložili družba in znanost, se je morala arhivistika ukvarjati z vsemi vprašanji, ki so neposredno in posredno povezana z objektom in predmetom njenega preučevanja – zato da bi naredila arhivsko dejavnost čim bolj smotno, učinkovito in sodobno in da jo kar najbolj prepusti v uporabo znanosti in družbi. Zato je tudi razumljivo, da se je področje predmeta in nalog arhivistike čedalje bolj širilo.

Mnenje, da se arhivistika ukvarja s problemi arhivskega gradiva od tedaj, ko ga prevzamemo v arhiv, je preživelo in ni sprejemljivo.¹⁰ Pisarniško poslovanje je posebna znanstvena panoga, ki mora dati odgovore in rešitve na vprašanja, pomembna za nastanek in evidentiranje zunanjih značilnosti, kroženje, obdelavo in varstvo dokumentov, dokler so ti še v operativni funkciji ustvarjalca gradiva. Druga dela in naloge – do predaje arhivskega gradiva arhivu so seveda predmet ne samo pisarniškega poslovanja, temveč tudi arhivistike. Zato bo ta še naprej iskala tiste teoretično–praktične rešitve, ki jih bo opravljal arhiv.¹¹

Narava predmeta in nalog arhivistike kot interdisciplinarne vede zahteva povezanost in uporabo dosežkov širokega kroga družbenih ved in pomožnih zgodovinskih ved. Od družbenih ved spadajo mednje predvsem: paleografija, sfragistika, heraldika, arheografija in zgodovina institucij. Komplementarnost teh znanstvenih ved in pomožnih znanstvenih panog z arhivistiko, ne glede na posebnost njihovega predmeta in nalog raziskovanja, je jasna. Arhivistika uporablja njihove raziskovalne izsledke toliko, kolikor ji ti pomagajo, da laže in učinkoviteje rešuje teoretično–praktična vprašanja arhivske dejavnosti. In tako kot druge vede tudi ar-

hivistika uporablja spoznanja in dosežke drugih sorodnih ved. V tem primeru so te vede za arhivistiko pomožne. Prav tako uporabljajo arhivistiko tudi druge družbene vede.

Arhivistika in pomožne zgodovinske vede pa se zelo jasno razločujejo po predmetu in nalogi. Arhivistika preučuje celostno vsa pomembna vprašanja, povezana z arhivskim gradivom (od pravnega varstva, valorizacije, prevzemanja, urejanja, izdelave znanstvenoinformativnih sredstev, prezentacije, obveščanja, objavljanja, pa vse do tehničnega varstva)¹², pomožne zgodovinske vede pa se ukvarjajo s posameznimi vidiki preučevanja dokumentov, ki jih zgodovina, arhivistika in veda o zgodovinskih virih uporabljajo za boljše razumevanje in izrabljanje tovrstnih zgodovinskih virov.¹³

Kadar gre za metodo znanstvenoraziskovalnega dela, za arhivistiko ni mogoče reči, da uporablja samo svojo metodo. Zaradi svojega posebnega predmeta in delovnih nalog uporablja arhivistika za številna dela in naloge svoje znanstvenoraziskovalne metode, ker pa je komplementarna z drugimi družbenimi vedami, uporablja tudi metode dela teh ved.

Ne glede na to, ali arhivistika pri svojih raziskavah uporablja svoje metode ali metode drugih družbenih ved, je izredno pomembno pri preučevanju zagotoviti dialektično povezanost arhivistične teorije in prakse. Ta enotnost teorije in prakse v arhivski dejavnosti mora temeljiti na znanstveni podlagi.

ARHIVSKA DEJAVNOST IN ZNANSTVENORAZISKOVALNO DELO IZ ARHIVISTIKE V OŽJEM POMENU

Dejavnost arhivov kot samostojnih ustanov je razmeroma mlada. Začela se je v 19. stoletju. Arhivi in arhivske službe v Evropi in v svetu pa so se močno razvile v 20. stoletju. Pri nas so se začele razvijati v drugi polovici 19. stoletja, razmah pa so doživele šele po drugi svetovni vojni, skratka med petdesetimi in šestdesetimi leti tega stoletja.

Z nastankom buržoaznih revolucij se je izredno povečalo zanimanje za preučevanje zgodovine narodov in držav. In ker temeljijo zgodovinske raziskave v bistvu na arhivskih virih, je razumljivo, da se je bistveno spremenil tudi odnos družbe do arhivskega gradiva. Dokumentov niso več varovali samo zaradi operativnih potreb držav in njihovih vladajočih plasti, temveč kot zgodovinski vir za preučevanje družb, držav in narodov. Tako nastajajo arhivi kot samostojne ustanove, njihova temeljna naloga pa je zavarovati, prevzemati, obdelovati arhivsko gradivo ter ustvarjati možnosti za njegovo uporabo, objavljanje in drugo.

Obenem z razvojem historiografije nastajajo in se razvijajo tudi arhivi in arhivska služba, s tem pa tudi arhivistika.

V začetku razvoja arhivistike sta bila njen predmet in naloga precej zožena, z rastjo družbenih potreb in razvojem znanosti pa se je področje njenega dela čedalje bolj širilo. Na to je precej vplival razvoj raznolikih družbenih ustanov, ki ustvarjajo gradivo za razna področja družbenega življenja, pa

tudi nastanek številnih oblik in vrst dokumentov. Arhivi in arhivske službe so se čedalje bolj razvijali, arhivska dejavnost se je širila; in da bi arhivistika lahko odgovarjala na številna pomembna vprašanja, neposredno in posredno povezana z arhivskim gradivom, je morala svoja teoretična in praktična spoznanja temeljiti na znanstvenoraziskovalnem delu. Sodobne arhivistike si ni mogoče zamisliti drugače kot samostojno znanstveno panogo, kakršne so bibliotekarstvo, muzeologija ali informatika.¹⁴

V arhivističnih priročnikih (domačih in tujih)¹⁵ so obdelana vprašanja, pomembna za delo in razvoj arhivov. V njih so podana dozrajšnja teoretična in praktična domača in tuja spoznanja, ki temeljijo na znanstvenoraziskovalnem delu. To so seveda tista spoznanja in izsledki raziskav, ki so enako uporabni za vse arhive. Na nekatera vprašanja, ki so skupnega pomena za vse arhive, pa še zmeraj ni odgovorjeno. To so povečini tista, ki zahtevajo skupno organiziranje in raziskovanje. Največji del opravil in nalog, vezanih na urejanje gradiva fondov, temelji na nepretrdnem raziskovanju. To se nanaša predvsem na uporabo preliminarnih zgodovinskih zapisov in na ugotavljanje notranje sestave in razvrstitve gradiva za vsak fond posebej.

O znanstvenoraziskovalnem delu v arhivih je bilo do zdaj v naših arhivističnih revijah zelo malo napisano. To vprašanje obravnava samo nekaj prispevkov.¹⁶

V teh prispevkih, razen v prispevku Sredoja Lalića, je znanstvenoraziskovalno delo v arhivih obravnavano bolj ali manj analitično in s poglobljanjem v probleme, s katerimi se mora ukvarjati arhivistika. Pisci povečini poudarjajo, da se morajo arhivisti ukvarjati z znanstvenoraziskovalnim delom iz arhivistike in drugih družbenih in pomožnih zgodovinskih ved, da bi lahko delavci v arhivih opravljali dela in naloge čimbolj kakovostno. Opozarjajo na interdisciplinarnost arhivistične vede, ki zahteva, da se arhivisti ukvarjajo z vsemi tistimi vedami, ki neposredno ali posredno vplivajo na kakovost arhivistične misli in prakse.

Prispevek Sredoja Lalića *Potrebe in možnosti znanstvenoraziskovalnega dela v arhivistiki* in za napredovanje arhivske službe SFRJ obravnava vprašanja nosilcev znanstvenoraziskovalnega dela, pa tudi kadrovske, organizacijske in gnotne možnosti za znanstvenoraziskovalno delo. Na podlagi izidov ankete opozarja na prednostna področja raziskovanja, in sicer po temle vrstnem redu: 1) arhivska služba – organizacija, načrtovanje, normiranje, standardizacija in drugo; 2) arhivistika v ožjem pomenu; 3) sistemi poslovanja s spisi in 4) krajevna zgodovina. Lalić zelo dobro ugotavlja, da bi bilo treba skupaj organizirati in financirati arhive za izpeljavo tistega dela študijskih projektov, ki so skupnega pomena za jugoslovansko arhivsko službo. Menimo, da je treba vprašanja iz arhivske dejavnosti, ki zahtevajo pri iskanju teoretičnih in praktičnih rešitev znanstveni postopek, obravnavati po temeljnih področjih arhivske dejavnosti. Skušali bomo prikazati le najpomembnejša vprašanja in probleme, ki jih je treba reševati z znanstvenoraziskovalnim prijemom – bodisi da gre za preučeva-

nje zdajšnjih rešitev ali pa za iskanje novih.

Zavarovanje arhivskega in dokumentarnega gradiva izven arhivov

Poudarili smo že, da je treba tisti del pisarniškega poslovanja, ki je neposredno vezan na zavarovanje arhivskega gradiva, obravnavati kot problem, ki ga mora reševati poleg vede o pisarniškem poslovanju tudi arhivistika. Obe vedi morata neposredno sodelovati in komplementarno najti rešitve, ki bodo zadostile interesom operative ustvarjalcev dokumentarnega gradiva in interesom arhiva za prevzemanje arhivskega gradiva. Za arhiv so na tem področju dejavnosti – poleg zunanjih in notranjih značilnosti dokumentov – najpomembnejša vprašanja klasifikacije, evidence dokumentov, valorizacije arhivskega gradiva in vrednotenja ustvarjalcev gradiva glede na vrednost gradiva, ki nastane pri njihovem delu za znanstvene in druge potrebe.

1. Vprašanje klasifikacije gradiva je eno temeljnih vprašanj pisarniškega poslovanja in arhivistike. Od tega, kako je to vprašanje rešeno, je odvisno, koliko bo sistem ureditve gradiva ustrezal ne samo operativi ustvarjalcev gradiva, temveč tudi arhivom pri nadaljnji obdelavi in uporabi arhivskega gradiva. Izkušnje kažejo, da je enotna klasifikacija graditve po snovi (glavne skupine, skupine in podštevilke) najboljša rešitev.¹⁷ Na žalost uporabljajo za zdaj to klasifikacijo povečini v organih uprave družbenopolitičnih skupnosti – pa tudi v teh ne povsod.

Enotna klasifikacija gradiva po vsebini je izredno dobra rešitev, ki ni odvisna od notranjih organizacijskih sprememb ustvarjalcev gradiva. Po drugi strani ta klasifikacija zelo učinkovito in smotno zagotavlja informacije o vsebini gradiva – bodisi da gre za dokumentarno gradivo, ki je operative narave, ali pa za arhivsko kot vir znanstvenega in drugega spoznanja. Izpeljava te klasifikacije v praksi je preprosta, seveda če dobro poznamo sistem klasifikacije in sistem kartotečne obdelave.

Pri enotni klasifikaciji gradiva po vsebini nastajajo težave zato, ker je treba poprej temeljito preučiti, kolikšno pristojnost za opravljanje del in nalog ima vsaka od ustanov, v kateri nameravajo vpletati ta sistem. Nujno je torej treba raziskati pravila glede na vsebino, na podlagi tega pa določiti klasifikacijske znake. Enotnost klasifikacije se kaže v tem, da ima določena vsebina ne glede na ustanovo isti klasifikacijski znak. V tem sta tudi največja prednost in največji pomen tega sistema klasifikacije.

Ker ima torej preprosta klasifikacija gradiva po vsebini takšne prednosti, bi uporabo tega sistema klasifikacije v pisarniškem poslovanju kazalo preučiti tudi pri ustanovah z drugih področij družbenih dejavnosti. To pa je v resnici zelo zahtevno in obsežno delo. Takšno znanstvenoraziskovalno delo je mogoče uspešno opraviti samo ob zavzetem sodelovanju številnih delovnih skupin strokovnjakov in ob porazdelitvi nalog, ki naj bi jih pomagale uresničevati vse arhivske službe od zveznih, republiških, pokrajinskih do občinskih skupaj z ustreznimi ustanovami, kjer se razvršča gradivo. Brez

pretiravanja lahko rečemo, da ima takšen sistem klasifikacije prihodnost posebno zato, ker je najprimernejši za avtomatsko obdelavo pisarniškega poslovanja.¹⁸

2. Pisarniške evidence ne glede na to, ali gre za sistem delovodnika ali kartoteke, so še posebno pomembne tako za zavarovanje kot za obveščanje o vsebini gradiva. Ti dve temeljni značilnosti sta enako pomembni za operativno delo ustvarjalca gradiva in za uporabo arhivskega gradiva – potem ko je le-to prevzeto – v znanstvene namene.

Sistem klasifikacije in sistem evidentiranja gradiva sta temeljni zahtevi, na podlagi katerih je treba razvijati nadaljnjo obdelavo fondov gradiva v arhivih. Zato bi morali znova preučiti vprašanje evidence in ponuditi tiste rešitve, ki bi ustrezale tako operativnim kot arhivskim potrebam. Gre za to, da te evidence ohranijo svoj pomen tudi potem, ko je izločeno tisto dokumentarno gradivo, ki je brez vrednosti. Le tako se lahko arhivi ognejo velikanskemu delu – pripravi arhivskih popisov, saj evidence v pisarniškem poslovanju niso nič drugega kot ena od oblik arhivskega popisa.

Pri vodenju spisovnih evidence v pisarniškem poslovanju z AOP je veliko lažje voditi evidence kot pa pri klasičnih oblikah. Z AOP je mogoče dobiti evidence dokumentarnega gradiva pa tudi arhivskega, potem ko izločimo dokumentarno gradivo, ki je brez vrednosti. S to drugo evidenco dobiva arhiv, skupaj z arhivskim gradivom, tudi informativno sredstvo. Da bi to izpeljali, moramo pri vodenju evidence v pisarniškem poslovanju zagotoviti vse pomembne podatke, nujne za zadostitev operativnih in arhivskih potreb. Nekatera dozdejšnja preučevanja in praktične izkušnje pri reševanju tega problema v zvezni upravi kažejo, da so na dobri poti.¹⁹

Očitno gre za problem, ki ga je treba še naprej preučevati ob sodelovanju strokovnjakov pisarniškega poslovanja, arhivistike in informatike – AOP.

3. Valorizacija arhivskega gradiva, skratka vsebinska in druga ekspertiza znanstvene in praktične vrednosti dokumentov je ena najzahtevnejših in najodgovornejših nalog vsakega arhiva.²⁰ To nalogo opravljajo arhivi tako, da uporabljajo sezname kategorij dokumentarnega gradiva z roki hranjenja za vsako ustanovo posebej, ki jih sprejemajo ustvarjalci gradiva v soglasju s pristojnimi arhivi. Takšen seznam lahko nastane samo z raziskovalnim delom. Poleg tega je treba izdelati še historiat ustvajalca fonda (ustanovitev in statusne spremembe, področje del in nalog, organizacija, pisarniško poslovanje, kompletnost gradiva, izvornost dokumentov, fizična ohranjenost) in popis dokumentarnega gradiva.

Pomembno je poudariti, da je (pri nas in v svetu) s predpisi določena pristojnost arhivov glede vrednotenja in odbiranja arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva. Prav tako pomembno je, da se pri nas še zmeraj trajno hrani velik odstotek (50 do 60 odstotkov) gradiva v primerjavi z mnogimi drugimi deželami v svetu. Priznati moramo, da ta problem še zmeraj ni dovolj preučen in da še nismo našli primerne metode dela, s katero bi lahko

ustrezno rešili to temeljno vprašanje arhivistike. Gre za to, da se seznami kategorij dokumentarnega gradiva z roki hranjenja narede na podlagi vrste in naziva dokumentarnega gradiva, ne pa na temelju vsebinske razčlenbe dokumentov. Da je to res, nam potrjuje tudi dejstvo, da v naši arhivistični literaturi še nimamo objavljenega prispevka o ekspertizi dokumentov ali določeni vrsti dokumentov glede na njihove zunanje in notranje značilnosti, zaradi katerih se shranjujejo trajno. Ne govorimo o merilih za vrednotenje arhivskega gradiva, temveč o metodi, kako poteka vrednotenje, na kar opozarja naša arhivistična literatura.²¹

Vprašanje valorizacije arhivskega gradiva mora biti metodološko in organizacijsko precej drugače postavljeno. To delo je treba opraviti po področjih družbenih dejavnosti, znotraj teh pa po istovetnih ali sorodnih ustanovah. K temu delu je treba pritegniti – to je odvisno od gradiva – ustrezne profile strokovnjakov, ki preučujejo zgodovino določenih področij družbenega življenja. Ni treba, da so objekt valorizacije vrste in nazivi dokumentov, ampak njihova vsebina. Če bi poleg vsebinskega merila upoštevali tudi druga merila, bi se s takšnim vrednotenjem dokumentov ognili vsakršnemu tveganju, ki ga prinaša zdajšnji sistem valorizacije. Zaradi tega vrednotenje arhivskega gradiva ni in ne sme biti samo problem arhivskih delavcev in ustvarjalcev gradiva, temveč zgodovinarjev, ekonomistov, pravnikov in mnogih strok, katerih zdajšnje in prihodnje raziskave so zasnovane na arhivskih virih. Glede na zahtevnost in obsežnost nalog bi se morala arhivska služba Jugoslavije organizirati tako, da bi to delo porazdelila po arhivskih službah federacije pa tudi po republiških in pokrajinskih, in sicer tako, da bi imeli pregled nad značilnostmi razvoja nekaterih dejavnosti na posameznih področjih.

4. Vrednotenje ustvarjalcev gradiva na podlagi zgodovinske vrednosti dokumentov pri njihovem delu je zelo pomembno. Gleđano metodološko, bi bilo treba to vprašanje preučiti na že pojasnjeni način vrednotenja arhivskega gradiva. S takšnim vrednotenjem naj bi z ekspertizo dokumentov ugotovili tiste ustvarjalce gradiva, katerih dokumenti nimajo lastnosti zgodovinskih virov. Veliko lokalnih arhivov je takšno vrednotenje že opravilo na podlagi globalnih procesov. Priznati pa je treba, da takšno vrednotenje ne temelji na ekspertizah, ki na podlagi raziskovalnega dela potrjujejo, da so nekateri ustvarjalci gradiva upravičeno izpuščeni iz varstvenega sistema. Do zdaj v naši arhivistični literaturi nimamo nobene tovrstne znanstvene ekspertize. To pove, da se je treba problema lotiti precej bolj odgovorno. Arhivistična praksa in nekatere splošne ocene zgodovinske vsebinske vrednosti gradiva mnogih ustanov (iz gospodarstva, prosvete, zdravstva idr.), ki imajo identično gradivo, kažejo, da se morajo arhivi rešiti varstva gradiva številnih ustvarjalcev. To pa je mogoče storiti le na podlagi poprejšnje ekspertize.

Obdelava arhivskega gradiva (urejanje in izdelava znanstvenoinformativnih sredstev)

Pod obdelavo arhivskega gradiva v širšem pomenu besede ni treba razumeti samo izdelave znanstvenoinformativnih sredstev, temveč tudi celotno delo arhivarjev pri pripravi fondov in zbirk za urejanje. To praktično pomeni, da pod znanstvenoraziskovalno delo ni mogoče uvrstiti samo tehničnih del ali opravil klasifikacije in sistemizacije arhivskega gradiva.

Za obdelavo arhivskega gradiva fondov so posebno pomembni: raziskovanje in preučevanje ustvarjalcev fondov za neko družbeno ureditev ali področje dejavnosti; izdelava preliminiranih zgodovinskih zapisov in izdelava znanstvenoinformativnih sredstev.

1. Preučevanje historiata ustvarjalcev fondov in nastanka gradiva za neko družbeno ureditev po področjih dejavnosti je ena zelo pomembnih nalog arhivistike.²² Na podlagi raziskovalnih izsledkov, ki dajejo nadrobnejše podatke in informacije o ustvarjalcih gradiva in gradivu (kraju, položaju, statusu, področju dela, hierarhičnem mestu v sestavi državopolitične ureditve, subordinacijskih odnosih idr.) je mogoče presoditi in izoblikovati nekatera bistvena stališča, pomembna za valorizacijo arhivskega gradiva, za prioriteto obdelave fondov, za urejanje, za odločitve, katera vrsta znanstvenoinformativnih sredstev se bo izdelovala, za vrstni red objavljanja gradiva idr.

Poznavanje historiata in gradiva ustanov nekega področja je pogoj za lažje, učinkovitejše in bolj smotno delo pri obdelavi gradiva vsakega posameznega fonda. Zato ni naključje, da nekateri arhivi, ki so kadrovsko bolje zasedeni, organizirajo obdelavo fondov čedalje bolj na opisani način. Žal pa je treba povedati, da je naša arhivistična literatura namenila temu vprašanju malo pozornosti.

2. Izdelava preliminarnih zgodovinskih zapisov je temeljni pogoj, da lahko začnemo urejati gradivo kakega fonda.²³ Ti zapisi so posebno pomembni za tiste fonde, za katere niso ohranjene temeljne evidence pisarniškega poslovanja ali pa tedaj, če ustvarjalci gradiva niso upoštevali predpisov o pisarniškem poslovanju, pa tudi tam, kjer je gradivo pomanjkljivo.

Da bi preliminarni zgodovinski zapis ustrezal svojemu namenu, je nujno raziskovati in preučevati vse pomembne vire (arhivsko gradivo, predpise, literaturo) in na podlagi teh ugotoviti historiat ustvarjalca fonda (nastanek, položaj, funkcije in naloge, področje dela, organizacijo, prenehanje dela) pa tudi pisarniško poslovanje, stopnjo ohranjenosti gradiva in klasifikacijski načrt z metodičnim napotilom za urejanje gradiva. Iz teh temeljnih prvin preliminarnega zgodovinskega zapisa se jasno vidi, da je treba, še preden se lotimo tehničnih opravil urejanja gradiva, opraviti ustrezno znanstvenoraziskovalno delo.

Brez poprej narejenega preliminarnega zgodovinskega zapisa preprosto ni mogoče urejati gradiva fonda, če nočemo, da bi bilo to tako odgovorno opravilo improvizirano. To zadeva posebno gradivo fondov iz povojnega obdobja, pri katerih niso

bili spoštovani predpisi o pisarniškem poslovanju pa tudi ne ohranjene evidence pisarniškega poslovanja, gradivo ni urejeno in je velikokrat le deloma ohranjeno. Za razliko od evropskih in drugih dežel, kjer prevzamejo v arhiv gradivo v urejenem stanju z vsemi evidencami, so se pri nas arhivi prisiljeni ukvarjati tudi z opravi pisarniškega poslovanja. Da bi se gradivo spravilo v red, ki bo kar najbolj prikazal dejavnost ustvarjalea gradiva in potrebe za uporabo v znanosti, je nujno preučiti in določiti sestavo, sistem klasifikacije in sistemizacije gradiva – to je bistvena vloga preliminarnega zgodovinskega zapisa pred začetkom urejanja, za tem pa postane – nekoliko spremenjen in dopolnjen – sestavina znanstvenoinformativnega sredstva.

3. Izdelava znanstvenoinformativnih sredstev pomeni obdelavo arhivskega gradiva v ožjem pomenu. Temu vprašanju je v naši domači in tuji arhivistični literaturi namenjene veliko pozornosti.²⁴ Sprejeta so tudi navodila za izdelavo posameznih znanstvenoinformativnih sredstev.²⁵ Po arhivistični literaturi delimo informativna in znanstvenoinformativna sredstva na splošna (ta dajejo znanstvene informacije o fondih in zbirkah enega ali več arhivov, kot so splošni inventar, vodnik, katalog, pregled) in posebna, ki dajejo znanstvene informacije o gradivu enega fonda ali zbirke, mednje spadajo sumarni inventarji, analitični inventarji in regesti).

Vsa znanstvenoinformativna sredstva morajo imeti skupno značilnost: dati morajo jasno in zanesljivo informacijo. Eno in drugo pa je največ odvisno od subjektivnega dejavnika – obdelovalca. Zato zahteva izdelava znanstvenoinformativnih sredstev od obdelovalca ne samo celostno poglobljanje v vsebino gradiva, temveč tudi to, da kar najbolj ve, kakšne vrste in oblike informacij potrebuje znanost. To nalogo pa je mogoče dobro opraviti le z veliko poprejšnjega raziskovalnega truda in znanja, saj je vsak fond po vsebini gradiva specifičen. Tako je zaradi tega, ker je njegova vsebina odvisna od področja dela, vloge in nalog ustvarjalea fonda, pa tudi od tega, kateremu področju in skupini dejavnosti pripada ustvarjalec gradiva.

Prostor nam ne dopušča, da bi razčlenili znanstvenoinformativna sredstva, zato se bomo ustavili pri dveh najbolj aktualnih vprašanjih: prvič, ali zdajšnje klasične vrste znanstvenoinformativnih sredstev zadoščajo za obdelavo sodobnega arhivskega gradiva, in drugič, posodabljanje znanstvenoinformativnih sredstev in njihova avtomatska obdelava.

Na prvo vprašanje je odgovorila arhivistična praksa, toda ne povsem. In ker je čedalje več fondov in arhivskega gradiva v arhivih, se obdelajo samo vsebinsko izredno pomembni fondii in zbirke. Po drugi strani pa sumarni inventarji niso najprimernejši za obdelavo gradiva tistih fondov, ki vsebujejo gradivo različnega vsebinskega pomena. Na eni strani so torej potrebe znanosti, na drugi pa vprašanje kadrovskih možnosti v arhivu, saj je treba obvladati obdelavo velikanske količine gradiva; zato se je v arhivistični praksi pojavila potreba po izdelavi novega znanstvenoinformativnega sredstva, ki je kombinacija sumarnega in analitičnega

inventarja.²⁶ Vprašanje, ali bi bilo treba obdelavo (sumarno in analitično) opravljati v sklopu enega informativnega sredstva ali dveh, je treba še preučiti. Menimo pa, da ni sporno, ali je treba obdelati gradivo, ki ni enake vsebinske narave, v sklopu istega fonda z različnim prijemom. To se nanaša zlasti na gradivo tistih fondov, katerih ustvarjalei so svoje najpomembnejše funkcije opravljali na sejah. Razumljivo je, da je material s sej vsebinsko najpomembnejše gradivo in da je za znanost pomembno, da se analitično obdelata – ne pride pa to v poštev za drugo gradivo.

Pri drugem vprašanju je bilo doslej večkrat poudarjeno, da je treba znanstvenoinformativna sredstva posodobiti, vendar je bilo na to premalo odziva. Se zmeraj nimamo niti ene analize zdajšnjih znanstvenoinformativnih sredstev glede na njihove funkcije in možnosti za njihovo avtomatsko obdelavo. Brez takšnih analiz, opravljenih po vrsti znanstvenoinformativnih sredstev, ni mogoče govoriti o posodabljanju klasičnih znanstvenoinformativnih sredstev. Informatiki pogosto poudarjajo, da je treba znanstvenoinformativna sredstva prilagoditi AOP, pri tem pa ne ponudijo rešitev. Vztrajajo pri izdelavi indeksa – ta naj bi bil poleg znanstvenoinformativnih sredstev, kakor da arhivistika ne bi predvidela izdelave registrov (predmetnih, imenskih, geografskih ipd.). Napačna je tudi teza, ki izhaja iz tega, da je treba zdajšnja znanstvenoinformativna sredstva prilagoditi AOP, in ne obrnjenjo. Za zdaj pa ni sporna zahteva, da je treba jezik znanstvenoinformativnih sredstev prilagoditi tako, da ga bo mogoče uporabljati v AOP.

Posebno pomembno je poudariti, da si arhivistika, ki uporablja načela in metode dela informatike kot vede, prizadeva, da bi postal njen informacijski sistem čim bolj racionalen in učinkovit. Zato je napačno govoriti o nekem enosmernem prilagajanju. Kolikšno bo to prilagajanje z ene ali z druge strani, bodo morale pokazati šele temeljite raziskave.

Informacijski sistem

Dandanes si ni mogoče zamisliti, da bi lahko arhiv uspešno opravljal svojo temeljno nalogo (ustvarjanje možnosti za uporabo arhivskega gradiva v znanstvene in druge namene) brez izdelanega enotnega sistema informiranja o arhivskem gradivu, ki ga imajo na voljo arhivi.

Informativna služba v arhivih je začela nastajati pred 30 leti²⁷ in odtlej je ta tema še zmeraj aktualna. Ker se znanstveniki čedalje bolj zanimajo za uporabo arhivskega gradiva, si arhivistika prizadeva rešiti to vprašanje na prav poseben način. Zato so na osmem kongresu jugoslovanskih arhivskih delavcev v Prištini leta 1976 med drugimi temami obravnavali tudi to.²⁸

Tudi v arhivistični literaturi tehnološka revolucija ni ostala neopažena. Gre za tista sodobna tehnična sredstva, s katerimi se ustvarjajo sodobne vrste in oblike dokumentov na eni strani, na drugi pa se omogoča izdelava učinkovitejšega informacijskega sistema.²⁹ Zato postaja izdelava zasnove informacijskega arhivskega sistema čedalje bolj aktualna. Tej temi so namenili pomembno mesto na

zveznem posvetovanju arhivskih delavcev Jugoslavije leta 1981³⁰, ko so tudi sklenili, da pomeni referat podlago za ugotavljanje in načrtovanje enotnega jugoslovanskega arhivskega informacijskega sistema ter da se sprejme samoupravni sporazum, s katerim naj bi določili sestavine informacijskega sistema.³¹ Naslednje leto, 1982, so na drugem zveznem posvetovanju arhivskih delavcev obravnavali sestavo arhivskega informacijskega sistema.³² Samoupravni sporazum o arhivski informativni dejavnosti v Jugoslaviji pa je bil podpisan leta 1983.³³

Ta tema je bila spet na vrsti na zveznem posvetovanju jugoslovanskih arhivskih delavcev leta 1986. Tokrat naj bi opredelili elemente informativnih sredstev in spregovorili o uporabi računalnikov v arhivski informativni dejavnosti. Za popolnejši vpogled v to temo so pomembni tudi prispevki, objavljeni v reviji *Sodobni arhivi*.³⁵ Na 11. kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije leta 1989 so kot prvo temo obravnavali enoten arhivski informacijski sistem.³⁶

To, da se arhivska služba v Jugoslaviji ukvarja z oblikovanjem enotnega informacijskega arhivskega sistema kar trinajst let, samo potrjuje, kako pomembno in zapleteno je to vprašanje. Kljub zdajšnjim teoretičnim in praktičnim dosežkom pa še zmeraj ni mogoče reči, da smo ta problem obvladali tako, kot bi bilo potrebno. Osrednje vprašanje sodobnega informacijskega arhivskega sistema je, kako dati čimbolj popolne in natančne podatke in informacije znanstvenim in drugim uporabnikom gradiva, ki ga imajo arhivi. Veliko bolj se ukvarjamo z vprašanjem avtomatske obdelave podatkov, s tistim, kar je uporabno za prakso v arhivu, manj pa z osrednjim vprašanjem – odkrivanjem vsebine arhivskega gradiva. Očitno bo potrebno še veliko dokelega raziskovalnega dela, preden se bomo dokopali do znanstveno utemeljenih sklepov. Opozorili bomo na nekatera vprašanja, ki zahtevajo odgovore, obenem pa so nujni pogoji za enoten informacijski arhivski sistem.

1. Enoten informacijski arhivski sistem zahteva enotno metodologijo izdelave informativnih sredstev. Brez enotnih informativnih sredstev ni mogoče zagotoviti enotnega informacijskega sistema. Zato je nujno opredeliti enotne vrste, standarde in enotno metodologijo izdelave znanstvenoinformativnih sredstev. To praktično pomeni, da je treba določiti elemente za vsako vrsto nosilcev informacij v sklopu vsake baze podatkov in dati napotke za njihovo izdelavo. Če tega ne bomo imeli, bomo ostali zgolj pri načelnih obravnavah baze podatkov informacijskega sistema.

Enotni standardi znanstvenoinformativnih sredstev ali nosilcev informacij naj bi zagotovili: prvič, nova, sodobnejša znanstvenoinformativna sredstva, primerna za avtomatsko obdelavo podatkov in drugič, izdelavo enotnih znanstvenoinformativnih sredstev v vseh arhivih v državi – to pa je prvi pogoj za nastanek enotnega informacijskega arhivskega sistema.

2. Temeljito je treba preučiti klasične vrste znanstvenoinformativnih sredstev in na podlagi znanstvenih dognanj ugotoviti, koliko so po svoji sestavi

elementov, vsebini in jeziku uporabna v AOP. Da bi lahko pravilno odgovorili, moramo prej preučiti vse vrste znanstvenoinformativnih sredstev s teoretičnega in praktičnega vidika. Tako je treba ravnati zaradi tega, ker se praksa razlikuje od teoretičnih postavk; te razlike so včasih sicer upravičene, saj so se izoblikovale iz prakse kot izkušenijsko spoznanje, včasih pa tudi ne. Povedali smo že, da takšnih znanstvenoraziskovalnih analiz na žalost nimamo. Namesto tega poslušamo pavšalne presoje o klasičnih vrstah znanstvenoinformativnih sredstev – to pa v resnici ni sprejemljivo.

Pozornost je treba nameniti zlasti posebnim znanstvenoinformativnim sredstvom fondov in zbirk (sumarni inventar, analitični inventar in registri) – za razliko od splošnih informativnih sredstev (pregledov, vodnikov ipd.), katerih opisne enote, fondi in zbirke so pri posebnih znanstvenoinformativnih sredstvih enote opisa arhivskega gradiva različne – škatla, zadeva in dokument. Zato je treba pri preučevanju teh znanstvenoinformativnih sredstev paziti na globino in širino informacij in podatkov, ki se obdelujejo.

3. Za izdelavo enotnega informacijskega arhivskega sistema so posebno pomembna gesla, tezaver ter širina in globina obdelave indeksa, ki se bo uporabljala v sistemu obdelave gradiva, ter odlaganja in preiskovanja informacij.

Vsebino enot opisa arhivskega gradiva je treba opisati (indeksiranje) z najprimernejšimi, najbolj jasnimi in natančnimi besedami. Zato je nujno sprejeti enoten geslovník ali deskriptorje, v katerih ni sinonimov, polisemov in homonimov.³⁷ In ker vsaka zgodovinska doba (zaradi družbenopolitičnih, gospodarskih, kulturnih tehnoloških sprememb) prida jeziku nekatere značilne posebnosti – te pa se nujno zrealijo v besednjaku dokumentov, se postavlja vprašanje, koliko je mogoče besednjak informacijskega sistema prilagoditi besednjaku dokumentov ali obrnjeno, toda da pri tem deskriptorji kar najbolj zrealijo vsebino dokumentov in duh časa, v katerem so nastali. Ostane nam torej sestavljanje besednjaka (enotnega geslovníka) in preučevanje možnosti za prilagajanje tega besednjaka posameznim zgodovinskim obdobjem.

Vprašanje besednjaka je najtesneje povezano z izdelavo tezavra. To se najbolj kaže v definiciji tezavra, ki jo je sprejel Unesco: »Tezaver je dinamični besednjak semantičnih in generično povezanih pojmov, ki zajema določeno območje človeškega znanja.«³⁸ Ni nič drugega kot skup deskriptorjev za določeno področje v obliki besednjaka.³⁹ Sestavljajo ga določene besede, razvrščene po vrstah in razdeljene v podskupine, ki jih označuje določena ključna beseda.⁴⁰ Skratka, tezaver sestavlja besednjak deskriptorjev, ki izvira iz arhivskega gradiva in razmerja med deskriptorji.⁴¹ Povedano arhivistično: tezaver ni nič drugega kot klasifikacijska shema besed ali pojmov (od njihovega najbolj splošnega do najožjega pomena), strukturiranih v določeni hierarhiji, po kateri je mogoče dajati vse pomembne informacije iz vsebine arhivskega gradiva. Rešiti bo treba tudi vprašanje širine in globine obdelave indeksa (registra). Temeljno vprašanje pa je, kako enotno tematizirati sestavo baze infor-

macij o vsebini arhivskega gradiva, ne glede na fonde in zbirke ter njihovo pripadnost arhivom. Kadar gre za strukturo informacij o fondih in zbirkah, se nam zdi, da bi bilo dobro uporabiti delitev po področjih dejavnosti, ki nam jo daje statistika; kadar pa gre za sestavo informacij baze podatkov o vsebini gradiva, bi morali temeljito preučiti uporabnost enotne klasifikacije gradiva po snovi, ki je zasnovana na decimalnem sistemu (glavne skupine, skupine, podskupine) klasifikacije, uporablja pa se v pisarniškem poslovanju.⁴² Prostor nam ne dopušča, da bi nadrobneje razčlenili vse prednosti tega sistema klasifikacije, zato opozarjamo samo na nekatere najpomembnejše: prvič, zelo uspešno se uporablja v pisarniškem poslovanju upravnih organov; drugič, izredno primerna je za avtomatsko obdelavo podatkov; in tretjič, omogoča učinkovito dajanje informacij o določeni snovi iz gradiva več ustvarjalecev ali fondov.

Če bodo raziskave pokazale, da je enotna klasifikacija po snovi uporabna tudi na drugih področjih dejavnosti – to je mogoče ugotoviti tudi na podlagi funkcij in nalog ustvarjalecev gradiva, potem smo našli tisto rešitev, ki bo izredno učinkovita pri informiranju znanstvenih in drugih uporabnikov o vsebini gradiva. To zelo obsežno in zapleteno nalogo pa je mogoče opraviti samo z organiziranim skupnim raziskovanjem vseh arhivskih služb v državi ob pomoči ustvarjalecev gradiva.

Raziskovanje in snemanje arhivskega gradiva v domačih in tujih arhivih za dopolnjevanje arhivskih zgodovinskih virov

Raziskovanje in snemanje arhivskega gradiva v domačih in tujih arhivih je ena od pomembnejših nalog sodobne arhivske službe. Brez dopolnjenih arhivskih virov domače in tuje proveniencije ni mogoče niti celostno zajeti in preučevati jugoslovanske zgodovine, zgodovine posameznih narodov, narodnih manjšin in zgodovine domačega kraja. Dopolnjevanje arhivskih virov naj bi dopolnilo pomankljive fonde in zbirke z zgodovinskimi arhivskimi viri domačega in tujega izvora in obogatilo celotni fond arhivskega gradiva. Brez virov tuje proveniencije ni mogoče dobiti celotne podobe o državnih, političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih odnosih in sodelovanju naših narodov z narodi in državami v Evropi in svetu. To so temeljni razlogi, zaradi katerih so v veljavnih arhivskih zakonih določene pravice in dolžnosti arhivov federacije, republik in pokrajin, da opravljajo raziskave in snemajo arhivsko gradivo v tujih arhivih zaradi dopolnjevanja.⁴³

Raziskovanju in snemanju arhivskega gradiva v tujih arhivih je namenjene v naši arhivistični literaturi veliko pozornosti. V njej avtorji opozarjajo na pomen iz zahtevnost te naloge, na metodologijo in organizacijo dela in na nujno potrebne strokovne delavce, ki lahko uspešno opravijo to raziskovalno delo, pa tudi na arhive v tujini, ki imajo gradivo, pomembno za zgodovino naših narodov.⁴⁴

Izredno pomembno pa je – in to je treba posebej poudariti – da je za opravljanje te naloge potrebno zelo strokovno osebje (z ustreznim znanjem o zgo-

dovinskem obdobju, ki ga raziskujemo in z izkušnjo pri raziskovanju in odbiranju dokumentov) in odlični poznavalci jezika tistih dežel, v katerih poteka raziskovanje.

Prizadevanje jugoslovanskih arhivskih služb, da bi bilo raziskovanje in snemanje gradiva v tujih arhivih učinkoviteje in bolj smotrno organizirano, je povsem upravičeno. Gre za to, da se namesto posameznih interesov inštitutov, akademij, univerz in drugih ustanov, ki opravljajo tematske raziskave v tujih arhivih, organizira sistematično raziskovanje fondov in zbirk, reprodukcije tega gradiva pa naj bi se distribuirale v arhivih, v skladu z njihovimi interesi. Žal pa do zdaj arhivska služba ni mogla doseči kakršnega koli soglasja in dogovora s temi znanstvenimi ustanovami. Velik korak na tem področju pa so dosegli arhivi z dogovorom, da bodo njihove raziskave potekale sistematično. Kako pomembno je to za učinkovitost in varčevanje denarja, nam zelo dobro ponazarja Vodnik arhivskega gradiva fondov Državnega arhiva v Pragi, ki ga je izdelal Arhiv Slovenije.⁴⁵

Gledano metodološko je to znanstvenoraziskovalno delo arhivov treba organizirati v naslednjih fazah dela: ugotavljanje fondov in zbirk, če ni ustreznih pregledov; ugotavljanje prednosti držav in njihovih arhivov, v katerih bodo potekale raziskave; sporazumno dogovarjanje (med arhivi federacije, republik in pokrajin) o porazdelitvi raziskovanja in evidentiranja gradiva v arhivih posameznih dežel; začenjanje sistematičnega raziskovanja in evidentiranja arhivskega gradiva na podlagi ugotovljene prednosti in pregleda evidentiranega gradiva, začetek snemanja dokumentov.

Izdajateljska dejavnost

Pod izdajateljsko dejavnostjo arhiva pojmujejo predvsem znanstvenoraziskovalno delo in pripravo rokopisov za tiskanje publikacij.⁴⁶ Znanstvenoraziskovalno delo arhivov v sklopu izdajateljske dejavnosti lahko razdelimo v štiri temeljne skupine: pripravo in objavljanje rokopisov znanstvenoinformativnih sredstev; pripravo in objavljanje arhivskega gradiva; pripravo in objavljanje znanstvenih študij in prispevkov iz arhivistike ter pripravo in objavljanje študij in prispevkov iz krajevine zgodovine.

1. Priprava in objavljanje rokopisov informativnih in znanstvenoinformativnih sredstev je ena zelo pomembnih nalog vsakega sodobnega arhiva. S tovrstnimi publikacijami arhivi najučinkoviteje širijo znanstvene informacije o fondih in zbirkah in gradivu, ki ga imajo. Z objavljanjem znanstvenoinformativnih sredstev znanstvena in druga javnost neposredno dobiva informacije o določenem fondu ali zbirki. Pri objavljanju je treba dati prednost splošnim informativnim sredstvom (pregledi, vodniki, katalogi, splošni inventarji ipd.), ki dajejo temeljne informacije o vseh fondih in zbirkah, ki jih imajo arhivi.⁴⁷ Vodniki fondov in zbirk so ena najboljših splošnih znanstvenoinformativnih sredstev.

S pripravo rokopisa in z objavljanjem posebnih znanstvenoinformativnih sredstev (sumarni, analitični inventar, regesti) dobiva znanstvena in druga javnost informacije o gradivu nekega fonda ali zbir-

ke. Rokopisi teh znanstvenoinformativnih sredstev pa se najpogosteje izdajajo v interni tehniki ali pa se uporabljajo kot rokopisi v arhivskih čitalnicah, njihovi avtorji pa ostajajo širši javnosti neznan.

Izdaja rokopisov znanstvenoinformativnih sredstev mora temeljiti na znanstvenoraziskovalnem delu. Informacije in podatki, vsebovani v znanstvenoinformativnem sredstvu, morajo zrealiti bistveno vsebino gradiva, in to natančno in jasno. Ne glede na to, ali bo rokopis znanstvenoinformativnega sredstva objavljen ali ne, mora biti skrbno pripravljen.

Ena od oblik znanstvenoinformativnih sredstev so tudi razstavni katalogi dokumentov – seveda za tisto arhivsko gradivo, ki je bilo razstavljeno na določeni razstavi.

2. Priprava in objavljanje arhivskega gradiva je ena od pomembnih in odgovornih nalog vsakega sodobnega arhiva. To gradivo je treba praviloma objavljati ob urejenih fondih in zbirkah. Objavljanje gradiva je lahko sistematično (v sklopu fondovskih celot in zbirke) in tematsko (ne glede na fondovske celote in zbirke).

Arhivi morajo strogo paziti, da so pri izbiri in predstavitvi dokumentov skrajno objektivni, tako da bodo v izdaji zaobseženi vsi dokumenti, pomembni za objektivno presojanje preteklosti. Dokumente je treba objavljati v celostnem izvirnem besedilu. To so temeljne zahteve vsake tovrstne izdaje. Poleg tega je treba znanstvenoraziskovalni aparat rešiti subjektivnih presoj, sklepanja in sugestij.

Objavljanju arhivskega gradiva je v naši arhivistični literaturi namenjena precejšnja pozornost.⁴⁸ Vendar pa so načela za izdajanje arhivskega gradiva podana samo za arhivsko gradivo iz starejših obdobj,⁴⁹ za izdajanje sodobnega arhivskega gradiva pa to še ni narejeno.

Izdaje arhivskega gradiva so po svoji naravi ali namenu lahko: znanstvene (namenjene za uporabo znanstveni in drugi javnosti), znanstveno-popularne (namenjene širši javnosti, v njih se popularizirajo vidni dogodki ali osebnosti iz zgodovine z dokumenti), vzgojnoizobraževalne (namenjene učencem in študentom, kot so zgodovinska berila ipd.), informativne (namenjene turistom in drugim obiskovalcem). Izdane pa morejo biti samostojno ali v sodelovanju z drugimi arhivskimi in znanstvenimi ustanovami v državi in tujini.

3. Priprava in objavljanje rokopisov študij in prispevkov iz arhivistike sta posebno pomembna za nadaljnji razvoj arhivske stroke. Glede na predmet dela in naloge arhivov je veliko možnosti za preučevanje in pisanje študij in prispevkov iz arhivistike. Veliko vprašanj in problemov še zmeraj čaka na odgovore ali na preučevanje in posodobitve. S hitrim tehnološkim razvojem družbe so nastale neslutene možnosti za nove oblike komunikacije med ljudmi in nove oblike informiranja. Arhivistika mora spremljati in dajati znanstvene odgovore na vsa tista vprašanja, ki so vezana na sodobno varstvo, obdelavo in uporabo arhivskega gradiva. Ta naloga je zabavna in odgovorna in je ni mogoče opravljati volontersko. Zahteva sodobnejše in bolj organizirano znanstvenoraziskovalno delo. Da je to

res, kažejo podatki, da imamo zelo malo študij, ki se neposredno ali posredno ukvarjajo s problematiko iz arhivistike. Pri nas prevladujejo prispevki, objavljeni v arhivistični literaturi⁵⁰, ki so povečini nastali ob arhivističnih posvetovanjih, tistih drugih pa je precej manj. S pozorno strokovno razčlenbo ugotovimo, da velik del teh prispevkov ni znanstveno utemeljen in je bolj nekakšna informacija kot pa znanstveno besedilo.

4. Priprava in objavljanje študij in prispevkov iz krajevne zgodovine ne spada v arhivistiko. Kadar gre za območne arhive in če na njihovih ravneh ni znanstvenih ustanov, ki bi se lahko ukvarjale s krajevno zgodovino, menimo, da so arhivi edine ustanove, ki se lahko ukvarjajo s tovrstno dejavnostjo, seveda pod pogojem, da imajo za to primerne delavce (svoje in zunanje sodelavce). Treba je poudariti, da je pisanje krajevne zgodovine ne samo območne (krajevne) narave, ampak ima precej širši pomen, kar zadeva zgodovino nekega naroda, narodnostnih manjšin.

Kulturno-prosvetna dejavnost

S kulturno-prosvetno dejavnostjo morajo arhivi seznanjati javnost s kulturno dediščino, ki jo hranijo, s pogoji, pod katerimi je mogoče uporabljati arhivske vire, da spodbudijo potencialne raziskovalce, da s predavanji seznanijo javnost z vsebinskimi vrednotami zgodovinskih dokumentov in da delujejo vzgojno-izobraževalno, posebno na mlade rodove, z ohranjanjem zgodovinskih tradicij. Vprašanjem kulturno-prosvetne dejavnosti arhivov je namenjeno v naši arhivistični literaturi precej pozornosti.⁵¹

Najpogostejše oblike kulturno-prosvetne dejavnosti arhivov so razstave arhivskih dokumentov; objavljanje dokumentov v javnih občilih, in sicer za določeno temo ali zgodovinsko obdobje; predavanja o arhivskem gradivu in njegovem pomenu; predavanja iz zgodovine na podlagi arhivskih virov; organizirani obiski arhiva, da bi obiskovalci spoznali arhiv in njegove naloge ter gradivo, ki ga hrani; hospitacije študentov zgodovine in arhivistike in druge oblike.

Ne glede na obliko delovanja bi morala biti kulturno-prosvetna dejavnost arhiva zasnovana na prej dobro preučeni arhivskih virih, ki so na voljo, in zgodovinski literaturi, tako da bi dobili čim bolj objektivno sliko o temi, ki je predmet obravnavanja. To se nanaša posebno na razstave dokumentov in predavanja. Po arhivistični literaturi je mogoče sklepati, da se ti dve najpomembnejši obliki kulturno-prosvetne dejavnosti uporabljata predvsem ob raznih zgodovinskih jubilejih, zelo malo pa je drugih tem – namenjenih znanstveni osvetlitvi kakšne pomembne zgodovinske teme ali osebnosti. Arhivi bi morali v svoji dejavnosti ostati zvesti znanosti. Znebiti se morajo idejnih in političnih predsodkov in svojo dejavnost na tem področju temeljiti na zahtevah znanstvenoraziskovalnih ugotovitev. To velja zlasti za razstave dokumentov in predavanja iz zgodovine, ki jih je treba zasnovati na kritični analizi zgodovinskih virov.

Tehnično varstvo arhivskega gradiva

Kadar gre za tehnično zavarovanje arhivskega gradiva (konservacija, restavracija in mikrofilmiranje), se ustavimo samo ob nekaterih pomembnih vprašanjih.

1. Obolelo in poškodovano arhivsko gradivo je treba nenehno laboratorijsko analizirati, ugotavljati povzročitelje okvar ter ga ustrezno konzervirati in restavrirati. Zato so nujne nenehne raziskave pa tudi preučevanje naših in tujih izkušenj.⁵²

Sestava gradiva in kemikalij, ki se uporabljajo pri ustvarjanju sodobnih dokumentov, je glede na čas trajanja arhivskega gradiva in berljivost njegove vsebine vprašanje, ki zahteva preučevanje ne samo zaradi ustreznih konzervatorsko-restavratorskih posegov, temveč tudi zaradi standardiziranja papirja in tiskarskega črnila, zato da se rok hranjenja dokumentov čimbolj podaljša.

2. Pri mikrofilmiranju arhivskega gradiva – zato da bi zavarovali in popolnili fonde in zbirke, zaslužita posebno pozornost dve vprašanji: prvo, preučevanje in ugotavljanje enotnih snemalnih standardov, vzdrževanje in varovanje mikrofilmov, in drugo, izdelava znanstvenoinformativnih sredstev.⁵³ Pri enem in drugem so še zmeraj različni postopki. Kadar gre za znanstvenoinformativna sredstva, je treba preučiti, koliko so le-ta primerna za avtomatsko obdelavo podatkov, skratka, ali jih je in koliko jih je treba prenoviti.

ARHIVSKA DEJAVNOST IN ZNANSTVENORAZISKOVALNO DELO IZ ARHIVISTIKE V ŠIRŠEM POMENU

Povedali smo že, da arhivistika v širšem pomenu zajema tudi arhivsko zakonodajo, arhivsko tehniko in zgodovino arhivov ali arhivske službe. Vsako od teh področij zahteva posebno preučevanje. Tokrat bomo opozorili samo na pomen njihovega preučevanja za razvoj arhivske službe in arhivistične misli.

Arhivska zakonodaja

Če ne poznamo zgodovine razvoja arhivske zakonodaje, ne moremo preučevati razvoja arhivske službe, pravnega sistema varstva arhivskega gradiva, arhivske dejavnosti in navsezadnje arhivistične misli. Zgodovina arhivske zakonodaje nam omogoča, da lažje in bolje razumemo zdajšnje stopnjo razvitosti arhivskih predpisov. Samo s pozornim preučevanjem arhivskih predpisov je mogoče spremljati, kako so se reševala temeljna vprašanja iz pravnega varstva arhivskega gradiva in dobivala čedalje jasnejšo in natančnejšo zakonodajo. Arhivska zakonodaja nam omogoča, da ugotovimo, katere izkušnje iz preteklosti so bile slabe in katere dobre, na podlagi tega pa ustvarjamo nove. Vsak arhivski predpis iz preteklosti bogati spoznanja ne samo o razvoju pravne zakonodaje na tem področju, temveč priča tudi o stopnji razumevanja in odnosa družbe do arhivskega gradiva kot kulturne dediščine, brez katere ni mogoče preučevati zgodovinske preteklosti. Arhivska zakonodaja je dokaj

dobro zrelo razvoja arhivistike kot znanosti. In končno: poznavanje veljavne arhivske zakonodaje je pogoj za uspešno in učinkovito uresničevanje celotnega sistema varstva, obdelave in uporabe arhivskega gradiva.

Preučevanju arhivske zakonodaje še zmeraj ne namenimo dovolj pozornosti – niti približno toliko ne, kolikor bi zaslužilo.⁵⁴

Arhivska tehnika

Arhivska dejavnost je po svojem objektu, predmetu obravnave in delovni nalogi v marsičem specifična. Zato morajo biti prostori arhiva namensko projektirani ali namensko preurejeni in tehnično opremljeni. Brez ustreznih prostorskih, klimatskih, tehničnih in drugih možnosti ni mogoče zagotoviti primerne varstva, strokovne obdelave, informiranja ter uporabe in tehničnega varstva arhivskega gradiva. Zato je vprašanje arhivske tehnike neposredno povezano z učinkovitim opravljanjem temeljnih funkcij in nalog arhiva. Zato je tudi razumljivo, da je arhivski tehniki namenjene v naši arhivistični literaturi kar precej pozornosti.⁵⁵

Zgodovina arhivov ali arhivske službe

Za celostno podobo razvoja arhivistike neke države je zgodovina arhiva ali arhivske službe zelo pomembna. Zgodovina arhivov nas seznanja z nastankom, pravnim položajem, funkcijami in nalogami arhivov pa tudi z njihovo organiziranostjo, osebjem, arhivskim gradivom, ki ga premore, s stopnjo njegove obdelave in z drugim.

Če preučujemo zgodovino arhivov, lahko najbolje ugotovimo, koliko je arhivistična teorija upoštevana v praksi, in nasprotno, koliko je praksa vplivala na razvoj arhivistične teorije. Zgodovina arhivov nas seznanja z nastankom razvoja posameznih arhivov in arhivov v celoti za posamezno območje.

Preučevanja zgodovine arhivov ni mogoče ločevati od drugih arhivskih institucij, ki so kakor koli vplivale na razvoj arhivske službe in arhivistične misli. Zelo pomembno je tudi ugotoviti hierarhična razmerja med samimi arhivskimi institucijami pa tudi med arhivi in pristojnimi državnimi organi.

Naša arhivistična literatura se je precej manj ukvarjala z zgodovino arhivske službe, precej večjo pozornost pa je namenila zgodovini posameznih arhivov.⁵⁶

ZNANSTVENORAZISKOVALNO DELO IZ ARHIVISTIKE, POMEMBNO ZA JUGOSLOVANSKO ARHIVSKO SLUŽBO

Večino znanstvenoraziskovalnega dela iz arhivistike, ki je povezano z vsakdanjim delom arhivov, bodo opravljali arhivi še naprej posamično. O teh opravilih smo že govorili, zato jih ne bomo znova poudarjali. Nekaj del in nalog znanstvenoraziskovalne narave pa je takšnih, da po zahtevnosti, obsegu in uporabnosti presegajo posamezne arhive in zahtevajo združevanje kadrov in denarja za njihovo izpeljavo. To so tisti znanstvenoraziskovalni projekti, ki so skupnega pomena za jugoslovansko arhivsko službo.

Za organiziranje skupnega dela pri takšnih projektih se zavzema vsak arhiv, saj bo tako po najboljši, najučinkovitejši in najbolj smotni poti dobil izsledke raziskav, ki jih bo lahko uporabil pri svojem delu v praksi. To so tudi projekti, ki so nujni za uresničevanje enotnega sistema varstva, obdelave, informiranja in uporabe arhivskega gradiva. Izpeljava takšnih projektov zahteva, da se arhivi natančno sporazumejo, kateri arhivi, s kakšnim osebjem in katere projekte ali dele projekta morajo izpeljati. Za uresničenje sprejetih nalog je treba zagotoviti tudi potreben denar.

Glede na to, koliko so posamezna vprašanja aktualna in pomembna za nadaljnji razvoj arhivistične teorije in prakse, bi morali – pri tem seveda ne skušamo dajati popolnega pregleda vprašanj – skupen trud usmeriti v te raziskave:

- preučiti uporabnost enotnega razvrščanja gradiva po vsebini v pisarniškem poslovanju in zunaj upravnih državnih organov. To vprašanje je treba preučiti tudi glede na temelje za ustvarjanje enotne baze podatkov o vsebini arhivskega gradiva. K izpeljavi tega projekta je treba pritegniti arhiviste, strokovnjake za pisarniško poslovanje in informatike;

- bistvene evidence pisarniškega poslovanja je treba preučiti glede na potrebe arhivskih informativnih sredstev. Pri uresničevanju te naloge naj sodelujejo arhivisti in strokovnjaki za pisarniško poslovanje;

- organizirati vrednotenje arhivskega gradiva po področjih družbenih dejavnosti in po vrsteh arhivskega gradiva. Tako nastanejo ekspertize arhivskega gradiva, ki pa morajo temeljiti na kritični razčlenitvi dokumentov glede na zgodovinsko, kulturno in uporabno vrednost. Pri tem projektu je treba zaposliti arhiviste, zgodovinarje in druge strokovnjake za ustrezna področja;

- preučiti avtomatsko obdelavo pisarniškega poslovanja glede na varstvo, valorizacijo in popis arhivskega gradiva. Pri tej nalogi naj sodelujejo arhivisti, informatiki in strokovnjaki za pisarniško poslovanje;

- razčleniti klasična znanstvenoinformativna sredstva po njihovi vrednosti in primernosti za AOP in glede na to ponuditi rešitve. K uresničevanju te naloge je treba pritegniti arhiviste in informatike;

- ugotoviti elemente informacij za vsako bazo podatkov enotnega jugoslovanskega informacijskega arhivskega sistema. Pri tem projektu naj sodelujejo informatiki in arhivisti;

- objavljanje splošnoinformativnih in znanstvenoinformativnih sredstev fondov in zbirk arhivov v Jugoslaviji. To nalogo naj prevzamejo arhivisti;

- jugoslovanska arhivistična revija: ovrednotiti bi bilo treba dozdajšnje vsebino Arhivista in na podlagi tega ponuditi novo sodobnejšo zasnovo, ki bi morala biti bolj znanstvena, kot pa je bila dozdajšnja. Dozdajšnje vsebino in zasnovo Arhivista naj razčleni uredništvo revije ali posebna skupina arhivistov;

- objavljanje arhivskega gradiva je pomembno za zgodovino narodov in narodnostnih manjšin. Gre za objavljanje arhivskega gradiva federacije, ki je

pomembno za vse republike in pokrajini. Za objavljanje arhivskega gradiva je treba pridobiti vse primerne znanstvene delavce;

- sistematično raziskovanje, evidentiranje in snemanje arhivskega gradiva v tujih arhivih po dogovoru je treba organizirati med zveznimi, republiški in pokrajinskimi arhivi za obdobje od leta 1918. Ta dela je treba prepustiti dobrim poznavalcem sodobne zgodovine;

- raziskave in preučevanje sestave gradiva in kemikalij, ki se uporabljajo pri izdelovanju sodobnih dokumentov zaradi roka njihove uporabnosti in berljivosti arhivskega gradiva. To vprašanje bi bilo treba preučiti tudi glede na možnosti za vpeljevanje standardov za dokumente, ki bi jih morali upoštevati v pisarnah, kjer nastaja gradivo. To nalogo je treba zaupati konzervatorjem in drugim ustreznim strokovnjakom, ki bi lahko opravili nujne laboratorijske raziskave.

ORGANIZACIJA ZNANSTVENORAZISKOVALNEGA DELA

Glede na številne težave in vprašanja, ki jih morajo arhivi reševati, posebno tista, ki izhajajo ali ki bodo izvirala iz uporabe sodobnih tehničnih sredstev in nastanka novih vrst dokumentov, se morajo arhivi kadrovske in organizacijsko pripraviti tako, da lahko pravočasno odgovorijo na sodobna vprašanja arhivistike.

Preučevanje vprašanj in problemov, ki so za vse arhive skupnega pomena, je treba tudi skupaj organizirati. Da bi to dosegli, moramo: določiti arhive nosilce znanstvenoraziskovalnega dela; zagotoviti ustrezno osebje in določiti organizacijo, ki bo najučinkoviteje ustrezala postavljeni nalogi. Pri organiziranju znanstvenoraziskovalnega dela je treba upoštevati stvarne možnosti pa tudi to, koliko so rešitve sprejemljive za nosilce nalog.

Nosilci znanstvenoraziskovalnega dela, ki je za arhivsko službo skupnega pomena, bi morali biti Arhiv Jugoslavije in arhivi republik. Vsak od teh arhivov bi moral imeti v svoji sestavi skupino za znanstvenoraziskovalno delo. V teh skupinah bi morali biti strokovnjaki z znanstvenimi nazivi iz arhivistike, zgodovine in informatike.

Ob takšni organiziranosti znanstvenoraziskovalnega dela je nujna koordinacija – to pa je treba določiti v dogovoru arhivov – nosilcev znanstvenoraziskovalnega dela.

Ker gre za znanstvenoraziskovalno delo, ki je skupnega pomena, je nujno ustanoviti znanstvenoraziskovalni svet, ki bi lahko tehtno razpravljal in sprejemal programe dela, porazdeljeval dela in naloge za znanstvenoraziskovalno delo v arhivih in spremljal izpeljavo sprejetih programov. V znanstvenoraziskovalnem svetu naj bi bili najvidnejši znanstveni in strokovni delavci.

Poleg te pa je še druga možnost za organiziranje znanstvenoraziskovalnega dela arhivov, ki bi bila lahko precej bolj učinkovita in smotrna. Ne predlagamo je iz razlogov, ki bi izvirali iz stanja in razmerij v naši državi in negotovosti, ker ne vemo, kako se bo naša dežela organizirala kot država. Gre za to, da bi bilo še najbolj smotno, če bi pri enem

od arhivov v državi ustanovili arhivistični inštitut ali vsaj neke vrste številčno in kadrovske močnejše organizacijske enote pri enem od arhivov v državi. Pri prvi različici je treba zagotoviti denar z letnimi proračuni arhivov nosilcev znanstvenoraziskovalnega dela, pri drugi pa bi bilo mogoče to vprašanje rešiti z zveznim proračunom.

Organiziranje znanstvenoraziskovalnega dela je prav gotovo vprašanje, ki mora temeljiti na potrebah arhiva, njegovi učinkovitosti in smotrnosti in na stvarnih družbenih možnostih za njegovo organiziranje. Zanesljivo pa lahko rečemo, da arhivi znanstvenih problemov svoje stroke ne bi smeli več reševati volontersko in da je zadnji čas, da rešijo to zadevo primerno, saj so tako storile že zdavnaj mnoge dežele v Evropi in drugje po svetu.

OPOMBE

1. M. N. Černomorski: Istočnikovedenje istorii SSSR, Sovjetskij period, Visšaja škola, Moskva 1966; dr. Nada Klarić: O kritici izvora kao naučnoj disciplini, Treći program Radio Beograda, Proleće 1970. — 2. Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 5. Leksikografski zavod FNRI, Zagreb 1961, str. 395. — 3. Druga opomba. — 4. Mirjana Gross: Historijska znanost, Zagreb 1976, str. 307. — 5. Mala enciklopedija Prosveta, Opšta enciklopedija, četvrta izdaja, Jugoslavija, K-Pn, 2, Prosveta, Beograd 1986, str. 759; Enciklopedija Leksikografskog zavoda, 5. Majmper, Leksikografski zavod FNRI, Zagreb 1961, str. 359; Prof. dr. Stevan M. Kukoleča: Organizacioni poslovni leksikon, Rad, Beograd 1986, str. 831; Politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd 1975, str. 626. — 6. Priručnik iz arhivistike, SARJ, Zagreb 1977, str. 3; Sergij Villan in Jože Žontar: Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1973, str. 16; Josip Butorac: Arhivska čitanka, Zagreb 1950; Teorija i praksa arhivske službe SSSR (prevod) ZAS, Beograd 1976, str. 5-8; Th. R. Schellenberg: Moderni arhivi, Principi i tehnika rada (prevod) SDARI, Zagreb 1968, str. 8; Gerhart Enders: Poslovi u arhivu (prevod), ZAS, Beograd 1981, str. 5 in 6; Priručnik iz arhivistike (francoski) preveden in izdan pri ZAS, Beograd 1982; Iv Peraten: Osnovna načela i granice arhivistike, Arhivist št. 2, str. 7; Olga Jovanović, Anka Petranović: Arhivistika, Arhivski pregled, št. 2, 1972, str. 142. — 7. Pojem in obdelava gradiva sta vzeta v širšem pomenu za izdelavo preliminarne zgodovinske beležke, klasifikacije in sistemizacije gradiva in izdelavo informativnih sredstev. — 8. Priručnik iz arhivistike, SARJ, Zagreb 1977, str. 9 do 11. — 9. Gerhart Enders: Poslovi u arhivu (prevod) ZAS, Beograd 1981, str. 5 in Teorija in praksa arhivske službe SSSR (prevod) ZAS, Beograd 1976, str. 8. — 10. Priručnik iz arhivistike (prevod iz francosčine) ZAS, Beograd 1982, str. 14. — 11. Dr. Bogdan Lekić: Prva i druga faza obrade arhivske gradje nastale posle 1945 god., Sodobni arhivi, Arhivsko društvo Slovenije in Pokrajinski arhiv Maribor, 1985, str. 57. — 12. Priručnik iz arhivistike, SARJ, Zagreb, 1977; Dr. Josip Butorac: Arhivska čitanka, Zagreb, 1950; Sergij Villan in Jože Žontar: Arhivistika, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 1973; Teorija i praksa arhivske službe SSSR (prevod), ZAS, Beograd, 1976; Th. R. Schellenberg: Moderni arhivi, Principi i tehnika rada (prevod), SDARI Beograd, 1968; Gerhart Enders: Poslovi u arhivu (prevod), ZAS, Beograd, 1981; Sredoje Lalić: Potrebe i mogućnosti naučno-istraživačkog rada na polju arhivistike i unapređenja arhivske službe SFRJ, Arhivist, št. 1, 1977; dr. Miloš Milošević: Naučna komponenta u arhivskom radu, Arhivist, št. 1-2, 1984; dr. Jože Žontar: Razvoj i problemi jugoslavenske arhivistike, Arhivist, št. 1-2,

1987, str. 134. — 13. Stjepan Antoljak: Pomoćne istorijske nauke, Istorijski arhiv u Kraljevu, Kraljevo, 1971; Teorija i praksa arhivske službe SSSR, ZAS, Beograd, 1976; Priručnik iz arhivistike, SARJ, Zagreb, 1977; Josip Butorac – Stjepan Bačić: Iz historije pisanih dokumenata, Arhiv Hrvatske, Zagreb, 1966; Duboković-Nadalini: O sfragistici i stematologiji otoka Hvara, Arhivist, št. 3-4; Vera Hrčak: Analiza tinte u službi paleografije, Zbornik Historijskog instituta, JAZU, Zagreb, 1960; Nada Klarić: Današnje stanje, i budući zadaci pomoćnih historijskih nauka, Arhivski vjesnik, XII, 1970; Ivanka Janča-Zivanović: Obrada pečata, Arhivski pregled, št. 1-2, 1971; Jakov Stipšić: Egdotika diplomatskih izvora u prošlosti i danas, Arhivski vjesnik, XV, 1972; Bartol Zmajčić: Heraldika, sfragistika, geneologija, Školska knjiga, Zagreb, 1971; Miloš Konstantinov: Memorandumat kako formula, element značasn za arhivistika, Makedonski arhivist, št. 1, 1972. — 14. Mnenje arhivskih delavcev Jugoslavije na posvetovanju na Ohridu oktobra 1990. — 15. Opomba št. 12. — 16. Sredoje Lalić: Potrebe i mogućnosti naučno-istraživačkog rada na polju arhivistike i unapređenja arhivske službe SFRJ, Arhivist, št. 1, 1977; dr. Miloš Milošević: Naučna komponenta u arhivskom radu, Arhivist, št. 1-2, 1984; Mirjana Dajić: Naučno-istraživački rad u arhivima, Arhivski pregled, št. 1-2, str. 123; Mag. Janoš Doboš: Naučni rad u arhivima, Arhivski pregled, št. 1-2, 1987, str. 127; Laslo Brozovi: Informacija o naučnoj delatnosti arhiva Čongradске županije, Arhivski pregled št. 1-2, 1987, str. 130; Vera Trujić: Naučno-istraživački rad u arhivima, Arhivski pregled, št. 1-2, 1987, str. 133. — 17. Mladen Kosovac: Kancelarijsko poslovanje i arhivska delatnost, Privredna štampa Beograd, 1981, str. 168, 174 i 188. (Uredba o kancelarijskom poslovanju organa uprave SR Srbije, Uputstvo o sprovođenju kancelarijskog poslovanja SR Srbije, Jedinstveni klasifikacioni znakovi); Sergij Villan: Decimalna klasifikacija u arhivistici, Arhivist, št. 2, 1956, str. 3. — 18. Kancelarijsko poslovanje saveznih organa i organizacija (Materijali sa savetovanja i prepisi) Arhiv Jugoslavije, Beograd, 1990 (priedili dr. Bogdan Lekić i Olga Giler) – Slobodanka Anđelković Danilović, Hristijana Čanak i Milan Vlahović: Vodenje osnovnih evidencija u kancelarijskom poslovanju putem AOP-a, njihov značaj i prezentacija programskog paketa str. 48; Vlado Bijelić: Vodenje evidencija predmeta upravnog postupka pomoću sredstava AOP-a str. 59; Mladen Vujović: Vodenje osnovnih evidencija putem automatske obrade podataka – nove mogućnosti u zaštiti arhivske gradje, str. 6. — 19. Opomba št. 18. — 20. Ekspertiza naučne i praktične vrednosti arhivske gradje, Teorija i praksa arhivske službe SSSR, Beograd, 1976, str. 57; Schellenberg R.Th: Kriteriji vrednovanja arhivske gradje, Moderni arhivi, Principi i tehnika rada, Beograd, 1968, str. 118; Enders Gerhart: Ekspertiza arhivske gradje, Poslovi u arhivu, Beograd, 1981, str. 81; Beuc dr. Ivan: Ekspertiza vrijednosti arhivske gradje koja se čuva u arhivskim ustanovama, Arhivistička predavanja dr. Ivana Beuca na arhivskom tečaju u Zagrebu 1968, Zagreb 1968, str. 80; Odabiranje i izlučivanje, Priručnik iz arhivistike, Beograd, 1982, str. 44 (prevod); Villan Sergij in Jože Žontar: Izločanje nepotrebnega registraturnega gradiva – odabiranje arhivskega gradiva, Arhivistika, Ljubljana 1973, str. 81; Mirčić Radmila: Odabiranje i izlučivanje, Priručnik iz arhivistike, Zagreb, 1977, str. 63; dr. Bogdan Lekić: Valorizacija arhivske gradje, Arhivist, št. 1-2, 1986, str. 62; Olga Giler: Lista kategorija registraturskog materijala sa rokovima čuvanja, Arhivist št. 1-2, 1978, str. 74; Zaštita i vrednovanje audovizuelnih dokumenata, Arhivist, št. 1-2, 1988, str. 262; Vrednovanja dokumenata koji nastaju arhiviranjem samoupravljanja radnika, Sodobni arhivi 86, Maribor 1986, str. 131; Ljupče Mitošev: Odabiranje na arhivskata gradja od registraturskoga materijala na regi-

straturite, Makedonski arhivist, 1, 1972, str. 83; Dubravka Pajalić: Pristup valorizaciji audovizuelne gradje, Arhivist, št. 1-2, RT Ljubljana, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 124; Milić Petrović: Vrednovanje nekih masovnih dokumenata koja su do sada smatrana arhivskom gradjom, Arhivski pregled, št. 1-2, 1986, str. 10; Mr. Janoš Doboš: Vrednovanje nekih masovnih dokumenata koja su do sada smatrana arhivskom gradjom, Arhivski pregled, št. 1-2, 1986, str. 36; Trajko Zajkovski: Valorizacija na arhivska gradja, Arhivski pregled št. 1, 1980, str. 54, in drugo. — 21. Dr. Bogdan Lekić: Valorizacija arhivske gradje, Arhivist št. 1-2 1986, str. 62. — 22. S tem vprašanjem se ukvarjajo samo nekateri tuji priročniki iz arhivistike. V naši arhivistični literaturi je namenjene temu problemu zelo malo pozornosti. Za zdaj imamo na tem področju samo dve študiji: dr. Milovana Bosića: Izvori za istoriju Komunističke partije Jugoslavije 1919-1941, Izdavački centar Komunist, Beograd 1984, in dr. Bogdana Lekića: Arhivski izvori za istoriju socialističke Jugoslavije 1943-1953, godine, Arhiv Jugoslavije, Beograd 1987. Prispjevki, objavljeni v arhivističnih revijah, ki govore o obdelavi arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij (Milića Petrovića, Ljubodraga Popovića, Branka Šuštarja idr.), upravnih organov (Danica J. Gavrilović idr.), tehničnega gradiva (Ivana Pudla, Vere Trujić, Dragana Čirovića, Milovana Bosića, Bogdana Lekića in drugih) pa tuđi drugi se dotikaju tega problema samo posredno. — 23. Danica J. Gavrilović: Istorijska beleška, Arhivski pregled, št. 1-2, 1973, str. 11. — 24. Vsi arhivski priročniki (domaći in tuđi) namenjaju posebno poglavje izdelavi znanstvenoinformativnih sredstev. Veliko prispevkov je namenjenih splošnim in posplošenim posameznim vrstam znanstvenoinformativnih sredstev, kot so: Olga Jovimović: Sredjivanje i obrada arhivske gradje, Arhivski almanah, št. 2-3, 1960, str. 139; Olga Mučalica: Naučno-informativna sredstva, Arhivski pregled, št. 1-2, 1971, str. 102; Krešimir Nemeth: Arhivska pomagala, Arhivski vjesnik, XI-XII 1968/69, str. 325; Miloš Milošević: Tendencije razvoja nekih naučno-oba-veštajnih sredstava, Arhivist, št. 3-4, 1958, str. 133; Za savremeniju primjenu nekih naučnoobaveštajnih sredstava, Arhivist št. 2, 1960, str. 17; Franjo Biljan-Sergij Villan -Miloš Milošević: Obaveštajna sredstva arhiva u službi nauke, Arhivist, št. 1-2, 1973, str. 21; Danica J. Gavrilović: Naučnotehnička obrada savremenih fondova sa posebnim osvrtom na iskustva Arhiva Srbije, Arhivski pregled, št. 1-2, 1967, str. 56; Hermina Djula: Sumarni inventar arhivskog fonda, Arhivist, št. 1, 1974, str. 43; Vjekoslava Hunski: Metodologija rada na izradi Vodlića, Glasnik VII/IX, 1968/69, str. 23; Vasilija Kolaković: Izrada inventara i inventarisanje arhivske gradje, Arhivist, št. 2, 1955, str. 81; Tanasije Ilić: O inventarisanju sredjenih fondova, Arhivski pregled, št. 1, 1955, str. 19; Pravilnik o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (Ur. l. SR Slovenije, št. 11/88). — 25. Arhivsko veće pri Arhivu Srbije 1967-1973. Stručna uputstva i preporuke Arhivskog veća, Arhiv Srbije, Beograd, 1974. — 26. Bogdan Lekić, Margareta Jovović, Milica Milićević: Izrada inventara za fondove sredjene po principu slobodne provenijencije, Deveti kongres arhivskih radnika Jugoslavije. Referati i saopštenja, SDARJ, Struga, 1980, str. 150. — 27. Ivanka Janča: Osnivanje i rad Centra za informisanje Državnog arhiva Srbije, Arhivski almanah, št. 2-3, 1960, str. 163. — 28. Krešimir Nemeth: Izgradnja jedinstvenog informacionog sistema u arhivima SFRJ, Arhivist, št. 1, 1977, str. 75. — 29. Danica D. Gavrilović: Arhivi i kibernetika, Arhivist, št. 1-2, 1971, str. 17; Novo na temu arhivi i kibernetika, Arhivist, št. 1-2, 1972, str. 88; Geljman Vinogradov: Mehanizacija informacija u arhivima, Arhivski pregled, št. 1-2, 1973, str. 107. — 30. Božidar Bojović: Koncepcija centra za informisanje Arhiva Jugosla-

vije i osnovni elementi arhivsko-informacionog sistema u SFRJ, Arhivist št. 1-2, 1981, str. 110; Olga Bećareva: Informativnot sistem i arhive, Arhivist, št. 1-2, 1981, str. 125; Vladimir Vučinić: Automatska obrada podataka u INDOK - službi kao putokaz za primenu automatizacije u arhivima, Arhivist, št. 1-2, 1981, str. 132; Ivanka Janča: Centar za informacije, Arhivist, št. 1-2, 1981, str. 151; Damir Zagota: Delovanje dokumentaciono-informativnog sistema Arhiva Hrvatske, Arhivist, št. 1-3, 1981, str. 156; Miljenko Pandžić: Neki problemi organiziranja informacionog sistema arhiva u SR Hrvatskoj, Arhivist, št. 1-2, 1981, str. 162. — 31. Jovan Popović: Prvo savezno savetovanje arhivskih radnika, Arhivist, št. 1-2, 1981, str. 10. — 32. Radomir Jemuović: Samoupravni sporazum o arhivskoj informativnoj delatnosti u Jugoslaviji, Arhivist, št. 1-2, 1983, str. 246. — 33. Isto, str. 247. — 34. Božidar Bojović: Elementi informativnih sredstava i korišćenje računara u arhivskoj informativnoj delatnosti, Arhivist, št. 1-2, 1986, str. 93; dr. Kosara Vukasović, mag. Mirjana Milenković: Dokumentarni jezik i indeksiranje informacija s posebnim osvrtom na arhivsku gradju, Arhivist, št. 1-2, 1986, str. 10. — 35. Ing. Andrej Kovačić: Metodologija izgradnje kompjutersko-plapiranih informacijskih sistemov, Sodobni arhivi 86, Maribor, 1986, str. 138; Mag. Mirjana Milenković: Automatska obrada fondova i izrada tezaurusa, Sodobni arhivi 86, Maribor, 1986, str. 142; Božidar Bojović: Iskustvo Arhiva Jugoslavije u primeni automatske obrade podataka, Sodobni arhivi 1984, str. 115; Ludvik Jerčić: Arhivi v družbenem sistemu informiranja, Sodobni arhivi 82, Maribor, 1982, str. 123; dr. Miroslav Luketić: Arhivi u sistemu naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije, Sodobni arhivi 89, XI, 1989, str. 55; Mag. Peter Klasinc: Arhivi nosileci informacij, Sodobni arhivi 89, XI, 1989, str. 58; — 36. Božidar Bojović, Svetlana Adžić: Izgradnja jedinstvenog arhivskog informacionog sistema i njegovo uključenje u sistem društvenih i naučnih informacija zemlje, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 14; Mirjana Milosavljević: Izrada, indeksiranje i anotiranje bibliografije naučno-informativnih sredstava, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 39; Vojislav Prodanović: Indeksiranje gradje i izrada tezaurusa, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 50; Suzana Srdović: Kooperativna baza podataka arhivskih naučno-informativnih sredstava u arhivima Jugoslavije, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 69; Mag. Slobodan Radovanović, Svetlana Radovanović: Program za pretraživanje arhivskih fondova, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 74. — 37. Vojislav Prodanović: Indeksiranje gradje i izrada tezaurusa kao uslov za izradu arhivskog informacionog sistema, Arhivist, št. 1-2, 1989, str. 51. — 38. Dr. Kosara Vuksanović, mag. Mirjana Milenković: Dokumentarni jezik i indeksiranje informacija s posebnim osvrtom na arhivsku gradju, Arhivist, št. 1-2, 1986, str. 109. — 39. Prav tam, str. 108. — 40. Opomba št. 37, str. 53. — 41. Prav tam, str. 5. — 42. Opomba št. 17, str. 188. — 43. Glej Zakon o arhivskom gradivu federacije in ustrezne veljavne republiške zakone. — 44. Lazar Čelap: Posećivanje inostranih arhiva u cilju korišćenja i objavljivanja arhivske gradje, Arhivist št. 1, 1966, str. 47; Ljubomir Gerasimov: Izstraživanje kao faktor vo kompletiraneto na arhivskite fondovi, Makedonski arhivist, št. 1, 1972, str. 89; Sredoje Lalić: Istraživanje i snimanje arhivske gradje u inostranim arhivima, Arhivist št. 2, 1974, str. 139; Milko Kos: Gradivo za starejšo zgodovino Slovencev v arhivih izven naših meja, JIČ, št. 1, 1963, str. 37; Vladimir Stojanović: Nekoliko podatka o dosadašnjem radu na istraživanju i mikrofilmovanju arhivske gradje u inostranim arhivima, Arhivski almanah, št. 1, 1958, str. 101; Milan Marjanović: Izvori savremene nacionalne historije i njihovo proučavanje, Arhivist, št. 1, 1954, str. 30; Milica Živković: O prikupljanju arhivske gradje za istoriju drugog svetskog rata, Arhivski pregled, št. 2, 1969, str. 116; Milovan Bosić:

Neki aspekti kompletiranja arhivske gradje kao izvora za istoriju KPI, NOR-a i revolucije, *Arhivist*, št. 1-2, 1985, str. 92; Anica Milić: Izvori za ekonomsku istoriju u arhivima Istočne Nemačke, *Arhivski pregled* št. 1, 1969, str. 127; Danica Vulović: Istorijska dokumentacija o našim oblastima u istorijskom arhivu u Gracu, *Arhivist*, št. 1-2, 1958, str. 147 in drugi. — 45. Peter Ribnikar: Vodnik po arhivskem gradivu o Jugoslaviji v Državnem osrednjem arhivu CSR v Pragi, *Arhiv SR Slovenije*, Ljubljana 1989. — 46. Arhivske publikacije obravnavata na splošno samo dva prispevka: Matila A. Taskon: Arhivske publikacije, *Arhivist* št. 1-2, 1964 str. 94; Mirjana Dajić: Osnovni principi izdavanja nekih arhivskih publikacija, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1985, str. 52. — 47. Dr. Miloš Milošević: Načela izdavanja arhivske gradje, *Arhivist* št. 1, 1982, str. 125. — 48. Radovan Samardžić: Metodi priredjivanja publikovanja arhivske gradje, *Arhivski pregled*, št. 1, 1969, str. 54; Dr. Miloš Milošević: Načela izdavanja arhivske gradje, *Arhivist*, št. 1-2, 1982, str. 325; Objavljanje arhivske gradje, *Arhivist*, št. 1, 1970, str. 3; Edip Hasanagić: O izdavanju istorijskih dokumenata kod nas, *Arhivist*, št. 3-4, 1958, str. 104; Mirjana Dajić: Metodologija rada na publikovanju arhivske gradje, *Arhivist* št. 1-2, 1971, str. 128; Ivan Filipović: Načela naučno-kritičkog objavljivanja arhivskih dokumenata, *Arhivski vjesnik*, XV 1972, str. 127; Dr. Božo Madžar: Publikovanje arhivske gradje o radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini, *Arhivist*, št. 1-2, 1985, str. 106. — 49. Dr. Miloš Milošević: Načela izdavanja arhivske gradje, *Arhivist*, št. 1, 1982, str. 125. — 50. Poleg arhivističnih priručnika sestavljajo poglavito arhivistično literaturo revije: *Arhivski pregled*, *Arhivski almanah*, *Arhivski vjesnik*, *Arhivi*, *Makedonski arhivist*, *Glasnik*, *Sodobni arhivi*. — 51. Bernard Stuli: O kulturnoj i prosvetnoj delatnosti arhivskih ustanova, *Arhivist*, št. 3-4, 1959, str. 15; Mag. Milan Todorović: Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama, *Arhiv Vojvodine*, Sremski Karlovec, 1977; Radmila Lekić: Kulturno-prosvetna delatnost arhiva, *Arhivist*, št. 1-2, 1984, str. 213; Ibrahim Ibrešagić: O nekim vidovima društvene i kulturno-prosvetne djelatnosti Arhiva Bosanske Krajevine u Banja Luci, *Glasnik*, VIII/IX, 1968, str. 105; Mihail Pakrovski: Kulturni i politički značaj arhiva, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1967, str. 25; Vasilija Kolaković: Kulturno-propagandni rad Istorijskog arhiva Beograda u znaku jubileja, *Arhivist*, št. 1, 1955, str. 75; Analiza kulturno-prosvetne delatnosti arhivskih ustanova u SR Srbiji, *Arhivski pregled* št. 1-2, 1981, str. 72. — 52. Tatjana Ribkin-Puškadžija: Konzervacija i restauracija, *Priručnik iz arhivistike*, SDARJ, 1977, str. 262; Lidija Domazetović: Metod izvodjenja konzervacije i restauracije dokumenata, *Arhivist* št. 2, 1956, str. 81; O restauraciji oštećenih dokumenata, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1965, str. 43; Vera Hršak-Flajšman: Principi i metode konzervacije i restauracije stare arhivske gradje u Laboratoriji Historijskog instituta Jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti, *Arhivist*, št. 1-2, 1965, str. 59; Restauracija orijentalnih rukopisa, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, št. 4, 1961, str. 393; Stjepan Bočić: Postupak sa arhivskom gradjom oštećenom od elementarnih nezgoda, *Arhivski vjesnik*, VII-VIII, 1969, str. 195; Nada Davidovski: Primjena polietilena u laminaciji novina i časopisa u Laboratoriji Nacionalne sveučilišne biblioteke u Zagrebu, *Arhivist* št. 1-2, 1965, str. 62; Mag. Jedert Vodopivec: Neutralni papir – trajniji nosilac zapisa, *Sodobni arhivi* 89, XI, Maribor, 1989, str. 17; Marina Husarska: Konzervacija arhivskih i bibliotečnih fondova u Poljskoj, *Arhivski vjesnik*, VII-VIII, 389. — 53. Istvan Kovač: Evidentira-

nje mikrofilmova i izrada naučoinformativnih sredstava, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1971, str. 118; Veselin Mitrašević: Principi mikrofilmovanja arhivske gradje i druge dokumentacije i problem sredjivanja i obrade mikrofilmova, *Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta*, II, 1966, str. 343; Todor Taleski: Mikrofilmovanje vo Arhivot na Makedonija, *Arhivist*, št. 1, 1972, str. 34; Anatanija Urbas-Savinović: O nekim problemima mikroteka u našim arhivskim ustanovama, *Arhivist*, št. 2, 1962, str. 129; Martin Modrušan: Korišćenje mikrofilma u arhivima, *Arhivist* št. 2, 1974, str. 171; Mikrofilm u arhivima i registraturama, *Sodobni arhivi*, 81, III, 1981, str. 158; Uputstvo o mikrofilmovanju arhivske gradje i standardima, *Arhivist* št. 1, 1980, str. 89; Rukovanje, zaštita, čuvanje i arhiviranje mikrooblika, *Sodobni arhivi* 90, XII, str. 81; Vinko Grgić: Mikrofilm – arhivsko gradivo na 35 mm zvitkih, *Sodobni arhivi* 85, VII, 1985, str. 109. — 54. V arhivskih revijah so objavljeni številni prispevki, povezani s sprejemanjem arhivskih zakonov in drugih predpisov. Opozarjamo tudi, da so v posebni rubriki Arhivista objavljeni vsi arhivski predpisi. Pri navajanju bibliografije za to temo smo se odločili samo za publikacije in prispevke, ki se ukvarjajo z arhivsko zakonodajo na splošno, ne pa s posameznimi predpisi – teh pa je v naši arhivistični literaturi zelo veliko. Franjo Biljan: Arhivsko zakonodavstvo SFRJ do 1971. godine, *Priručnik iz arhivistike*, SDARJ, Zagreb, 1977, str. 310; dr. Bogdan Lekić: Arhivsko zakonodavstvo Jugoslavije i Srbije, Beograd, 1989 (Skripta za tečaj arhivskih radnika pri Arhivu Srbije); Miloš Konstantinov: Zaštita na arhivska gradja, *Arhiv Skopja*, 1972; Bernard Stuli: Osnovni principi arhivskog zakonodavstva u SR Hrvatskoj, *Arhivski vjesnik*, VII-VIII, 1964-1965, str. 341; Jože Zontar: Novo arhivsko zakonodavstvo u Jugoslaviji, *Arhivist*, št. 1-2, 1966-1967, str. 58; Zbirka propisa iz arhivske delatnosti (priredio Jovan Popović), SARJ Beograd, 1987; Zaštita arhivske gradje federacije (priredio dr. Bogdan Lekić), *Arhiv Jugoslavije i Privredni pregled*, Beograd, 1988. — 55. Poleg številnih prispevkov, objavljenih v arhivističnih revijah, ki se ukvarjajo z arhivsko tehniko, opozarjamo zlasti na priručnik *Arhivska tehnika*, ki ga je izdalo Arhivsko društvo Slovenije v Ljubljani leta 1972, in na revije *Sodobni arhivi*, v kateri so objavljeni prispevki s strokovnih posvetovanj, ki jih organizira Center za strokovna in tehnična vprašanja pri Pokrajinskem arhivu Maribor. — 56. Radmila Popović-Petković: postanak i razvoj arhivistike u Srbiji i Makedoniji, ZAS, Beograd, 1972; dr. Bogdan Lekić: Razvoj arhivske službe u SR Srbiji bez pokrajina, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1976, str. 22; Mag. Sredoje Lalić: Razvoj arhivske službe u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Vojvodini, *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1976, str. 73; Ismet Dermaku: Stvaranje i razvoj arhivske službe Socijalističke autonomne pokrajine Kosova (1951-1957), *Arhivski pregled*, št. 1-2, 1976, str. 60; Pavle Blaznik: Arhivi v Sloveniji, *Enciklopedija Jugoslavije*, I, 1955, str. 196; Sergij Villan – Jože Zontar: Arhivi v Sloveniji, *Arhivsko društvo Slovenije*, Ljubljana, 1970; Božo Madžar: Dvadesetpet godina arhivske službe u Bosni i Hercegovini, *Arhivist*, št. 1-2, 1972, str. 198; Dvadesetogodišnjica osnivanja Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije, *Arhivist*, št. 1-2, 1973, str. 160; Nikola Nikolić: Četrdeset godina arhivske službe u SFRJ (1945-1985), *Arhivist*, št. 1-2, 1985, str. 15; Jože Zontar: Arhivi v Jugoslaviji, *Arhivi* XII, št. 1-2, 1989, str. 7-16, in drugi. Pri navajanju bibliografskih podatkov publikacij in prispevkov na to temo smo se odločili za tiste, ki obravnavajo arhivsko službo, ne pa zgodovino posameznih arhivov, in sicer zato, ker je takšnih prispevkov zelo veliko.

upravljanje pa strokovnim osebam v sporazumu s prosvetnimi oblastmi. Poverjeništvu za prosveto NKOJ naj bi s prosvetnimi oblastmi federalnih enot predpisalo podrobnejše odredbe za zavarovanje in zaščito. V Sloveniji je podoben predpis sprejelo Predsedstvo SNOS na predlog Znanstvenega inštituta že 27. januarja 1945. Izdalo je Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov, umetniških in kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti.⁷ Odlok je kulturne predmete, arhive in prirodne znamenitosti postavil pod »posebno zaščito slovenske narodne oblasti« in določil, naj odsek za prosveto pri Predsedstvu SNOS ob sodelovanju Znanstvenega inštituta poskrbi za zaščito, ki jo bodo izvajali narodnoosvobodilni odbori. Odlok je predvidel kazensko odgovornost za kršitelje. V primerih velike malomarnosti bi sodišča lahko izrekla tudi razlastitev v »korist slovenske narodne skupnosti«. Odloka Predsedstva SNOS ljudska skupščina po vojni ni potrdila in je tako prenehal veljati.⁸ Odlok NKOJ pa je bil v veljavi do julija 1945, ko je bil sprejet zvezni zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in naravnih redkosti.⁹ Zakon arhivov ni navajal. Le v končnem členu je imel določilo, da z njegovo objavo preneha veljati Odlok NKOJ iz februarja 1945. Pravilnik za izvrševanje tega zakona, objavljen novembra 1945¹⁰, je navajal, da so med predmeti, ki se lahko smatrajo za premične spomenike, tudi »rokopisne knjige, listine, pisma, zapisi, napisi, arhivalije«. Določil je, da so nadzorni organi zaščite krajevni, rajonski, okrajni in okrožni narodni odbori. Strokovni organi pa so Vrhovni inštitut za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti DFJ v Beogradu, republiški zavodi za zaščito kulturnih znamenitosti in znanstvene ustanove. Na podlagi te uredbe je ministrstvo za prosveto Narodne vlade Slovenije 27. avgusta 1945 ustanovilo Zavod za zaščito in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti LRS v Ljubljani.¹¹ Tudi ta uredba govori le o kulturnih spomenikih in pojmov ne razlaga.

Ustava FLRJ, sprejeta 1946, je določala, da je v pristojnosti federacije osnovna zakonodaja tudi za področje kulture.¹² To je vplivalo tudi na ureditev spomeniškega varstva. Oktobra 1946 je bil sprejet nov zakon, ki je dopolnil in deloma spremenil določila zakona iz julija 1945. Določil je, naj vlade ljudskih republik ustanove zavode za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov, ki so pod nadzorom prosvetnih ministrstev. Osrednji zavodi naj uravnavajo delo drugih zavodov v republiki, komite za znanost in kulturo vlade FLRJ pa naj uravnava delo osrednjih republiških zavodov in jim daje pomoč. Republiška ministrstva za prosveto lahko določijo tudi druge ustanove, ki z zavodi sodelujejo pri varstvu.

Na temelju zvezne zakonodaje je Ljudska skupščina LRS 19. maja 1948 sprejela »Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v LRS«¹³, ki je kot kulturne spomenike opredelil »premične in nepremične predmete, ki so zgodovinsko, arheološko, kulturnozgodovinsko, umetniško, etnografsko ali sociološko pomembni oz. domačijsko značilni, zlasti pa spomenike narodnoos-

vobodilne borbe«. Po zakonu je varstvo opravljal Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti s sedežem v Ljubljani. Zavod je bil pod vodstvom ministra za prosveto LRS. Minister je lahko določil za sodelovanje pri varstvu in preučevanju tudi druge zavode ali ustanove. Zakon je predvidel možnost razlastitve spomenikov v korist države zaradi pravičnejšega varstva ali uspešnejšega znanstvenega raziskovanja.

Tako je bila v prvih povojnih letih spomeniško-varstvena zakonodaja enotna. Vključevala je tudi arhive.¹⁴ V uvodniku prve številke revije Varstvo spomenikov, ki jo je zavod v Ljubljani začel izdajati avgusta 1948, je uredništvo razložilo, da so kulturni spomeniki v smislu spomeniškega varstva tudi »znameniti rokopisi, arhivalije, knjige«¹⁵. Praksa je pokazala, da predvideno varstvo za arhive ni ustrezno. Zaščita arhivov je terjala posebne predpise. Zato je leta 1950 zvezna skupščina sprejela Splošni arhivski zakon.

Komisija za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih

Na arhive se nanašajo odloki o zaplembah imovine okupatorjev, ugotavljanju škode na kulturno zgodovinskih predmetih in zbiranju teh predmetov. Spomladi 1945 je bila na osvobojenem ozemlju na podlagi odloka NKOJ z dne 19. decembra 1944 ustanovljena Komisija za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih. V Sloveniji je naloge te komisije prevzel Znanstveni inštitut. Člani inštituta so si med seboj razdelili skrb za določene vrste predmetov in pritegnili še strokovnjake zunaj inštituta.¹⁶ Predsednik komisije je bil sprva direktor inštituta dr. Fran Zwitter. Po njegovem odhodu v Beograd v Inštitut za preučevanje mednarodnih vprašanj v zunanjem ministrstvu je vodstvo komisije prevzel Božo Vodušek. Tajnik komisije je bil sprva Jože Udovič. Po končani vojni je komisija delala pri ministrstvu za prosveto. Izdelali so natančna navodila za popis in ocenitev škode.¹⁷ Člani komisije so poleg drugega skrbeli, da kulturnozgodovinski predmeti ne bi utrpeli nepotrebne škode in da bi jih ljudje ne raznašali in uničevali. Med predmeti, ki jih je bilo potrebno zaščititi, so bili v navodilih naštetih »arhivi bivših državnih in samoupravnih uradov in zasebni, župnijski, graščinski in samostanski arhivi ter arhivi vseh okupatorskih uradov in ustanov«. Komisija je s svojimi delegati in njihovimi pooblaščenici ugotovila stanje v Sloveniji, popisala in ocenila je škodo in zbrala podatke o odnešenih kulturnozgodovinskih predmetih in arhivih. Te podatke so potrebovale tudi restitucijske komisije za svoje delo v Avstriji. Jeseni 1945 je prenehala z delom. Ostala je predvsem naloga zbiranja predmetov, ki so jo prevzeli proti koncu poletja 1945 ustanovljeni zbiralni centri.

Federalni zbiralni center (FZC)

Konec maja 1945 je Predsedstvo Avnoja preneslo zbiranje, čuvanje in razdeljevanje kulturnih predmetov, ki so po odloku Avnoja iz novembra

1944 postali državna last, iz pristojnosti Ministrstva za industrijo oz. njegove Državne uprave narodnega premoženja na ministrstva za prosveto. V pravilniku¹⁸ o načinu prenosa, ki sta ga skupaj izdelali obe ministrstvi, je bila predvidena ustanovitev okrožnih zbiralnih centrov. Zbiranje predmetov na sedežih federalnih enot so opravljala ministrstva, v Beogradu pa je naloge zveznega zbiralnega centra prevzelo zvezno ministrstvo za prosveto. Konec avgusta 1945 je v Sloveniji Ministrstvo za prosveto ustanovilo Federalni zbiralni center za kulturnozgodovinske predmete pri ministrstvu za prosveto v Ljubljani za vse območje Slovenije¹⁹, ki je opravljal tudi dolžnosti okrožnih zbiralnih centrov za ljubljansko okrožje in okrožno mesto Ljubljana. V Mariboru, Celju in Novem mestu so bili pri tamkajšnjih okrožjih ustanovljeni okrožni zbiralni centri za kulturnozgodovinske predmete. Določeno je bilo, da morajo v zbiralnih centrih delati strokovnjaki, ali če teh ni, prosvetni delavci. Federalni zbiralni center je imel tudi poseben arhivski referat. Center je vodil predsednik, ki ga je imenoval minister za prosveto. Pomagali so mu referenti iz oddelka za kulturo pri ministrstvu za prosveto in vodja zavoda za varstvo spomenikov. Posvetovalni organ vodstva je bil odbor, sestavljen iz vodij institucij s področja znanosti in kulture. Za predsednika je bil imenovan dr. Stane Mikuž, za tajnika Čoro Škodlar. Referent za arhive je bil najprej dr. Pavle Blaznik, ki je prej delal v Komisiji za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih, za njim Modest Golia, do tedaj predsednik okrožnega zbiralnega centra v Novem mestu.

Po ustanovitvi FZC, ki naj bi prevzel naloge zavarovanja, zbiranja in čuvanja kulturnozgodovinskih predmetov, je bila 29. septembra 1945 med predstavniki komisije in FZC izvršena primopredaja arhiva, ključev, zavarovanih prostorov ter depojev knjig v univerzitetni knjižnici, depojev umetnin v Narodni galeriji in stari Cukrarni in deloma v prostorih Komisije na Napoleonovem trgu 6. Predmeti oz. arhivi v primopredajnem zapisniku niso evidentirani. Sklenjeno je bilo, da bo vse pohištvo komisije, ki je bilo last italijanskega kulturnega instituta, čigar prostore na Napoleonovem trgu 6 je komisija prevzela, po prenehanju dela komisije uporabljal FZC.²⁰

Federalni zbiralni center je v letih 1945 in 1946 prevzel zaplenjeno nemško imovino okupatorjevih sodelavcev. Med to imovino pa ni bilo dosti arhivov, ker so bili ti uničeni ali odpeljani z našega ozemlja. Kar je bilo odpeljano, so po vojni iskale in vračale restitucijske komisije, njihovo delo pa ni predmet te razprave, FZC tudi ni zbiral arhivalij iz obdobja NOB 1941-1945. Mnogo arhivskega gradiva je FZC dobil, ko mu je generalni sekretar vlade LR Slovenije v posebnem razpisu naročil, naj pregleda uradne arhive v vladni palači na Prešernovi cesti, ki so bili namenjeni za izločanje, odbere material, ki bi bil »vreden« za arhiv in ga prevzame.²¹ Tako je Federalni zbiralni center prevzel arhivalije kranjske deželne vlade, pokrajinske vlade, oblasti in banovine od leta 1860 do 1940 ter gradivo okupatorsko kvizlinških oblasti za čas od leta 1941-1945. Vse gradivo, ki ga je bilo po oceni

arhivskega referenta Modesta Golie za sedem vagonov, je uskladiščil na kupe na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice. Ko je bil FZC s 1. januarjem 1948 ukinjen, je gradivo prevzel Osrednji državni arhiv.²² Tudi arhivski referent M. Golia je bil premeščen v arhiv.

Osrednji državni arhiv Slovenije

Leta 1945 je Narodna vlada Slovenije pripravljala odredbo o Osrednjem državnem arhivu, ki naj bi nastal iz arhiva pri Narodnem muzeju. Arhiv, ki je nastajal v okviru deželnega muzeja, je zbral bogate in obsežne zbirke in fonde predvsem kranjske proveniencie. Po nastanku Jugoslavije je prišlo do poskusov, da bi se arhiv osamosvojil in leta 1926 je bil ustanovljen Državni arhiv, ki pa ni samostojno zaživel. Dr. Josip Mal, ki je bil vrsto let državni arhivar in je v dvajsetih letih postal direktor muzeja, je z nastavitvijo arhivarja odlašal. Arhivar Stanko Jug je nastopil službo šele leta 1939. Leta 1944 je bil aretiran in je leta 1945 v Dachau umrl. Tako je bil ob koncu vojne ta pomembni arhiv brez strokovnega delavea. Ustanovitev Osrednjega arhiva je Narodna vlada najavila že avgusta, ob ustanovitvi Federalnega zbiralnega centra, ko je bil predviden v posvetovalni odbor vodstva FZC tudi »ravnatelj centralnega arhiva, kakor hitro bo ta ustanovljen«. Mesec dni za tem, ko je ministrstvo za prosveto izdalo uredbo o okrožnih študijskih knjižnicah²³, je v posebnem členu določilo, naj te knjižnice do zakonite ureditve državnega arhiva Slovenije prevzemajo upravne in sodne fonde na svojem območju. Ko sta bila na osnovi zveznih zakonov že ustanovljena oz. preosnovana Zavod za zaščito spomenikov in Narodna in univerzitetna knjižnica, je vodja odseka za znanost prosvetnega ministrstva Janez Logar povabil na posvet za izdelavo »Uredbe o ureditvi arhivske službe in arhivov v Sloveniji« predstavnike SAZU, Univerze v Ljubljani, Znanstvenega instituta, Narodnega muzeja, Zavoda za zaščito spomenikov, Mestnega arhiva v Ljubljani in Škofijskega arhiva v Ljubljani.²⁴ Osnutek uredbe, ki je bil pripravljen za razpravo, kaže na zadrego pripravljalcev, ki v zvezni zakonodaji niso našli osnove za ustanovitev arhiva, kakor sta jo imela spomeniški urad ali NUK. Skušali so se nasloniti na Zakon o zbiranju, čuvanju in razdelitvi knjig iz julija 1945, na podlagi katerega je bil ustanovljen že FZC in so med prve naloge arhiva napisali zbiranje zaplenjenih arhivov. To določbo so v razpravi črtali, kakor tudi navedbo zakona o preambuli. V tekst tudi niso sprejeli določila, da odlok ne velja za gradivo iz narodnoosvobodilnega boja, ki je bilo v enem od osnutkov. V razpravah o arhivski uredbi je sodeloval tudi dr. Josip Mal, v tistem času gotovo najboljši poznavalec arhiva in problematike organiziranja arhivske službe pri nas. Zapiski, ohranjeni v njegovem osebni fond, kažejo, da je bistveno prispeval k vsebini uredbe.²⁵ Uredba Narodne vlade o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije in arhivskega sveta je izšla 31. oktobra 1945.²⁶ Imela je enajst členov, od teh je šest členov obravnavalo problematiko arhiva in štirje organizacijo in delovanje arhivskega sveta; v dese-

tem členu so bila napovedana podrobnejša določila prosvetnega ministra za delo arhiva in arhivskega sveta, v enajstem členu je bilo povedano, da velja z dnem objave v uradnem listu (7. november 1945). Uredba je določala, da se za območje federalne Slovenije ustanovi Osrednji državni arhiv Slovenije v Ljubljani kot samostojna državna ustanova pod neposrednim nadzorom ministra za prosveto, ki bo financirana iz posebne proračunske postavke (člen 1). Arhiv zbira in hrani »vse zgodovinske ali kulturno-pomembne arhivske predmete in zbirke«, zlasti take, ki se tičejo slovenskega narodnostnega ozemlja in slovenskega naroda. O vseh zbirkah vodi natančen pregled ter nadzira vse druge arhive in zbirke arhivalij v Sloveniji. O varstvu arhivov, ki so slabo ohranjeni in jim grozi propad, odloča na predlog ODAS in Arhivskega sveta minister za prosveto (čl. 2). V ODAS se stekajo vse za redno poslovanje že izločene zgodovinske ali znanstveno pomembne arhivalije državnih oblasti in ustanov na območju Slovenije. Vanj preide Državni arhiv Narodnega muzeja z vsemi sestavinami in inventarjem. V hranjenje se mu izroče vsi arhivi, ki so prišli v last ali upravo države. Z dovoljenjem ministra za prosveto se na predlog arhivskega sveta lahko poleg ODAS ustanove ali dalje delajo drugi državni arhivi. Arhivalije lahko ODAS pridobiva tudi z volili, darovi in nakupi. Na željo oblasti, ustanov, gospodarskih podjetij, društev in zasebnikov lahko sprejme v hranjenje njihove arhive (člen 3). Določeno je bilo, da je uporaba gradiva vsakemu dostopna po arhivskem redu, ki ga bo na predlog ODAS predpisal arhivski svet in potrdil minister za prosveto (člen 4). Ravnatelj arhiva in »arhivsko strokovno osebje (arhivarji)« morajo imeti fakultetno izobrazbo ter poznati zgodovinske pomožne vede in upravo zgodovino (člen 5). Uredba je vsebovala tudi določila o arhivskem svetu v okviru ministrstva za prosveto, ki je strokovno svetovalno telo tega ministrstva glede zadev, ki se tičejo ODAS in »arhivov (registratur) državnih oblastev« v območju federalne Slovenije. Arhivski svet skrbi za arhivalije in druge pisne spomenike, ki so v posesti nedržavnih oblastev, ustanov, društev, podjetij in zasebnikov. Arhivski svet skrbi tudi, da se »izločijo (škartirajo)« spisi državnih in drugih uradov, cerkvenih in zasebnih ustanov in kakor koli odsvajajo spisi z vednostjo arhivskega sveta in pod strokovnim arhivskim nadzorstvom (člen 6). Arhivski svet naj bi sestavljali predstavniki strokovnih organizacij s področja kulturne dediščine, SAZU, univerze in ministrstva za prosveto in lahko še kdo, ki bi z znanjem ali praktično izkušnjo pri delu sveta lahko pomagal. Predsednika, njegovega namestnika in člane imenuje minister za prosveto za dobo treh let (člen 7). Svet se mora sestati vsaj dvakrat na leto. Njegove upravne posle opravlja uradništvo, ki ga za to določi minister za prosveto (člen 9).

Arhivski svet, ki mu je uredba predpisala najvažnejše naloge, kot so odnos arhiva do ustvarjalcev gradiva, skrb za arhivske fonde nedržavnih oblastev, podjetij, privatnih oseb, izločanje in ustanavljanje novih arhivov ni bil po tej uredbi nikoli ustanovljen. Dobili smo ga šele leta 1950 po sploš-

nem (zveznem) zakonu o arhivih. Za delegata in kasneje za ravnatelja arhiva je bil postavljen profesor zgodovine Jože Maček, pred tem imenovan za pomočnika pri FZC.²⁷ Dne 5. novembra 1945 je kot edini uslužbenec v arhivu pričel z delom. Arhiv je ostal v Narodnem muzeju v prostorih, ki jih je že prej zasedal Državni arhiv. Večino arhivalij je Jože Maček našel v kletih, kamor jih je v začetku leta 1943 pred bombnimi napadi zaklonil arhivar dr. Stanko Jug. Jože Maček in Anton Šubic, ki je bil kmalu za tem dodeljen ODAS kot arhivski pomočnik, sta arhivalije prenesla iz kleti in jih grobo uredila. Sortiranje je bilo zahtevno delo, saj razen beležk v Dachauu umrlega dr. Stanka Juga ni bilo nikakršnih popisov ali evidenc. Z velikimi naporii sta že do maja 1946 gradivo uredila do take mere, da je bilo dostopno za raziskave.²⁸

Arhivu ob ustanovitvi niso bili dani niti minimalni pogoji za razvoj. Ni bilo kontinuitete v strokovnjakih niti potrebnega prostora. Poleg ravnatelja in arhivskega pomočnika, ki sta bila nastavljena neposredno po ustanovitvi arhiva, je oktobra 1946 pričela z delom v arhivu še zgodovinarica Marija Verbič in leta 1948 po ukinitvi FZC Modest Golia.²⁹ Z odlokom Ministrstva za prosveto z dne 21. novembra 1946 je bil nastavljen za kustosa v ODAS Maks Miklavčič z delovnim mestom v Škofjskem arhivu. Nadaljne nove delavce je arhiv dobil šele na začetku petdesetih let. Za okrog 250 tekočih metrov gradiva, kolikor ga je tedaj bilo v arhivu, so bile na razpolago tri sobe. Upravnih prostorov arhiv ni imel, za raziskovalce je lahko uporabljal čitalnico muzejske knjižnice.

Minister za prosveto dr. Ferdo Kozak je še med pripravami za ustanovitev ODAS septembra 1945 poslal Narodni vladi Slovenije Spomenico o arhivskem vprašanju v Sloveniji³⁰ in zlasti o nevzdržni prostorski stiski arhiva v Narodnem muzeju. Predlagal je, naj se arhivu dodeli Auerspergova hiša na Novem trgu št. 5 v Ljubljani. Vloga je bila naslovljena tudi na komisijo za upravo narodne imovine. Ker ni bilo odgovora, stiska arhiva pa je bila z novoprevzetimi arhivi še večja, so se januarja 1946 ponovno obrnili na KUNI in zaprosili za Zoisovo hišo na Bregu 20 v Ljubljani. Stavba je bila nato aprila 1946 ponujena arhivu, toda za potrebe arhiva ni ustrezala. Bila je potrebna temeljite obnove in bila je popolnoma zasedena, kar je bil v tistem času nerešljiv in zato odločujoč moment. Za tem je arhiv načrtoval novogradnjo ob Erjavčevi cesti v Ljubljani.³¹ Toda potrebnih priprav ni mogel izvesti v kratkem roku, ki mu je bil določen. Leta 1947 je bila gradnja arhiva sprejeta v petletni načrt. Gradili naj bi jo po vzorcu češkega državnega arhiva. Arhiv je načrtoval zgradbo, ki naj ima vsaj 40000 m³ prostornine, da bo možen razvoj arhiva za dolgo dobo in bo prostora tudi za arhiv Znanstvenega instituta, za škofjski arhiv in druge zbirke. V delovnem načrtu za leto 1948 je zapisano, da mora arhiv slovenske samostojne države »imeti ne samo dovolj prostorne in prikladne prostore, ampak tudi stavbo, ki bo že na zunaj pokazala, da smo Slovenci končno dosegli svojo narodno in socialno svobodo«³². Dogodki leta 1948 so s svojimi posledicami prekinili izvajanje petletnega plana. Tudi

arhivu so prekrizali načrte za izgradnjo poslopja in jih za dolgo odložili. Arhiv je še naprej iskal zasilne rešitve. Gradivo je odlagal na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice in po kletah na Zupančičevi 3 in 8, na Cankarjevi I in II, Gregorčičevi, Tomšičevi ulici. Marsikaj je moral pustiti na terenu, da bo prevzel, ko bo imel za to pogoje.³³ Konec štiridesetih let je imel še vedno sedež v prostorih Narodnega muzeja.

Arhiv znanstvenega inštituta

Za arhiv je v Znanstvenem inštitutu na Rogu od junija 1944 skrbel Janko Jarc, za knjižnico pa Jože Udovič. Dr. France Škerl, član Znanstvenega inštituta, je bil tudi imenovan v Komisijo za ugotovitev škode na kulturnozgodovinskih predmetih. Na seji komisije 16. aprila 1945 je bil zadolžen, da bo s prihodom v Ljubljano ob osvoboditvi poskrbel za Mestni muzej in arhiv, Narodni muzej in Državni arhiv, Etnografski muzej in Spomeniški urad. Konec aprila 1945 je prevzel arhiv, ki se je zbral pri Znanstvenem inštitutu, in z njim krenil na pot iz Bele krajine prek Gorskega Kotarja in je nekaj dni po osvoboditvi prispel v Ljubljano. V skladu s pravicami je Znanstveni inštitut, ki je dobil prostore na Napoleonovem trgu 6, ob osvoboditvi prevzel skrb za vse arhivsko gradivo, nastalo v letih 1941 do 1945 na vsem slovenskem ozemlju. Dr. Škerl se je posvetil v naslednjih mesecih in letih zbiranju tega gradiva. S sodelavci je prepotoval vso Slovenijo in iskal in zbiral arhivsko in knjižno gradivo partizanskega, okupatorskega in belogardističnega oz. domobranskega izvora. Številne dokumente so aktivisti ob osvoboditvi prinesli iz skritih bunkerjev v gozdovih in jih izročili predstavnikom Znanstvenega inštituta. Arhiv Glavnega štaba Slovenije in njegovih enot je prepustil Znanstvenemu inštitutu generalštab jugoslovanske armade. Prav tako je bivša Centralna tehnika CK KPS in kasneječasna uprava tiska prepustila Inštitutu vse arhivalije in tiske, ki jih je do osvoboditve zbrala pri svojem delu. Pri inštitutu je nastal obsežen arhivski fond, ki ni zaostajal za onim v ODAS. Nekaj arhivalij je ostalo pri Predsedstvu vlade, in sicer arhiv Predsedstva SNOS od pomladi 1944 dalje, in v arhivu IOOF nekaj gradiva Izvršnega odbora OF od pomladi 1943 dalje. Obsežno in pomembno zbirko arhivalij je imel tudi Centralni komite KPS, ki je nato leta 1949 osnoval svoj Zgodovinski arhiv.³⁴

Ko je bil Znanstveni inštitut oz. Inštitut narodne osvoboditve, kakor se je imenoval po vojni, z vladno uredbo z dne 7. februarja 1948³⁵ razformiran, so bile njegove naloge in njegovo premoženje razdeljene novo ustanovljenemu Muzeju narodne osvoboditve in Inštitutu za mejna vprašanja na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Inštitut za mejna vprašanja je dobil gradivo, zbrano v oddelku za mejna vprašanja, muzej pa je prevzel arhiv, knjižnico in muzealije. Zaradi velike množine arhivskega gradiva, ki je daleč prevladovalo nad knjižnim in muzejskim, saj ga je bilo približno 70%, so ob ustanavljanju muzeja nekateri zagovarjali predlog, naj se arhiv kot del nacionalnega arhiva vključi kot poseben oddelek v Osrednji državni

arhiv. To mnenje je zastopal zlasti dr. France Škerl. Čeprav je bil strokovno utemeljen, predlog ni bil upoštevan, ker je bil spomin na narodno-osvobodilno borbo še preveč živ in so udeleženci videli njen spomenik v Muzeju NOB. Tja je moralo vse, kar je o njej pričalo. Zato je uredba muzeju kot prvo nalogo določala »da zbira in hrani vseh vrst gradivo, ki kakor koli osvetljuje narodnoosvobodilno borbo kot tako, njen izvor in njene cilje ter stanje, ki je vladalo v deželi med to borbo«. Muzej naj gradivo uredi na »znanstveni način«, ga popiše, izdaja naj publikacije na njegovi osnovi, pospešuje raziskave gradiva in pripravi razstavo NOB.³⁶

Zvezna uredba o začasnem zavarovanju arhivov iz leta 1948

Za zavarovanje arhivov, zlasti arhivov pri ustvarjalcih, v letih po vojni ni bilo zakonskih osnov. Odlok NKOJ in odlok Predsedstva SNOS iz začetka leta 1945 sta prenehala veljati z izidom zakona o zaščiti kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Demokratske federativne Jugoslavije julija 1945. Uredba o ODAS je sicer teoretično arhive zaščitila, vendar je bil odnos do registratur zupran arhivskemu svetu, ki ni bil ustanovljen. Arhivi na terenu pa so se raznašali in uničevali. Zato je pomenila prispevek v zavarovanju arhivskega gradiva Uredba o začasnem zavarovanju arhivov, ki jo je spomladi leta 1948 na predlog komiteja za šole in znanost izdala zvezna vlada.³⁷

Uredba je postavila obvezno zavarovanje in evidentiranje arhivov na terenu. Navedla je ustvarjalce, katerih gradivo je treba varovati in tudi to, kdo je za arhive dolžan poskrbeti. Prepovedala je uničevanje arhivov bivših državnih in samoupravnih ustanov, društev, združenj in drugih pravnih oseb in posameznikov. Pri tem je zadolžila prosvetne odseke okrajnih, mestnih in rajonskih ljudskih odborov, da morajo za svoje območje zbrati podatke in jih dostaviti državnemu arhivu v Beogradu, Novem Sadu, Zagrebu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu in na Cetinju. Izvršni odbori krajevnih, okrajnih in mestnih ljudskih odborov pa so bili zadolženi za najnujnejše ukrepe za zavarovanje arhivov, predvsem, da jim zagotove suhe in zdrave prostore. Brez pristojenga državnega arhiva je bilo prepovedano uničevanje, preseljevanje odsvojitvev in odbiranje arhivov ali posameznih spisov. Pristojni državni arhivi so bili zadolženi, da v sporazumu s pristojnimi zavodi za varstvo kulturnih spomenikov dajo začasna navodila o ravnanju z arhivi, dokler ne bo izdan zakon o arhivih in registraturah. Izvajanje odredbe bodo nadzorovala ministrstva za pravstvo. Žal je bila uredba brez kazenskih sankcij za one, ki ne bi upoštevali njenih določb.

Osrednji državni arhiv je v smislu te odredbe poslal vsem okrajnim ljudskim odborom posebne vprašalnike in zahteval podatke o arhivalijah na njihovem področju. Odgovorili so vsi okrajni odbori, razen Novega mesta. Vendar večina odgovorov ni bila zadovoljiva. Jasno se je pokazalo, da morajo arhive popisovati le strokovnjaki, kar so si delavci arhiva tudi zadali za svojo nalogo v prihodnje.³⁸ Na podlagi tega, kar so dobili, so v arhivu izdelali

elaborat o stanju arhivskega gradiva v LRS in ga konec leta 1948 dostavili ministrstvu za prosveto. Okrajnim ljudskim odborom je arhiv poslal navodila za ravnanje z arhivalijami. Odredba in navodila marsikje niso dosegla svojega namena. V Slovenj Gradcu so npr. že po tem izročili odpadu arhiv okrajnega glavarstva, v Novem mestu uničili del arhiva kresijskega urada itd.³⁹

V tem času je izšla še zvezna uredba o obveznem zbiranju papirnih odpadkov (Ur.l.FLRJ, 1. okt. 1949, št 83) in Odredba republiške administrativne kontrole pri Predsedstvu vlade LRS o ureditvi arhiva in s tem v zvezi navodila o grupiranju in izločanju gradiva od osvoboditve dalje.⁴⁰ Osrednji državni arhiv je na zvezno uredbo na podlagi 7. člena Uredbe o začasnem zavarovanju arhivov papirnicam v Sloveniji prepovedal uničiti pisno gradivo, če izročitelj ne bo imel dovoljenja ODAS. V primeru kršitve naj bi bili direktorji odgovorni za uničenje državne imovine. Tudi pri izvajanju uredbe o urejanju in izločanju povojenga arhiva bi morali sodelovati, sicer so jo arhivarji ocenili za pozitivno, če je izločanje bilo opravljeno strokovni in ni šlo predaleč.⁴¹

Splošni zakon o arhivih

V zveznem ministrstvu za znanost in kulturo v Beogradu so leta 1949 začeli s pripravami za zakon o arhivih. V zvezi s tem so maja 1949 sklicali na tridnevno konferenco predstavnike arhivskih služb iz vseh republik. Iz Slovenije so se konference udeležili dr. Fran Zwitter, dr. France Škerl in Marija Verbič. Konferenco sta vodila predstavnika ministrstva Perović in Stjepan Tomić.⁴²

Na konferenci je bilo doseženo soglasje, da je treba zakon o arhivih ločiti od zakona o registraturah. Glede statusa arhivov so bila mnenja različna, ali naj bodo pri predsedstvu vlade, prosvetnem ministrstvu, akademiji znanosti, prezidiju skupščine. Končno so bili udeleženci konference skoraj soglasni, naj bodo zvezni arhivi pri predsedstvu zvezne vlade, republiški pa pri predsedstvih republiških vlad.

Glede vprašanja koncentracije arhivalij, mreže, tipov in razdelitve arhivov je prevladalo mnenje, da je treba koncentrirati arhivsko gradivo, ki je znanstveno pomembno, ker sistem dekoncentracije ne daje garancije, da bi bili arhivi strokovno vodeni in dobro varovani. Vprašanje prostora oz. lokalne interese bi bilo začasno možno rešiti z izpostavami. Ob vprašanju, ali naj ima vsaka republika enega ali dva centralna arhiva, historični arhiv do leta 1941 in arhiv NOB in socialistične graditve in za nove arhivalije po letu 1941, je bila diskusija zelo živa. Dosegli so soglasje le v tem, naj bo zvezni arhiv le eden, republikam pa je prepuščeno, da ustanove enega ali dva arhiva. Predsedstvo vlade pa naj odloči, ali dovoli obstoj specialnih znanstvenih arhivov (regionalni, arhiv vojske, zunanjega ministrstva).

– O izločanju materiala, ki za administracijo ni več potreben, je bila konferenca mnenja, da nobena administracija ne more izločiti ničesar, ampak mora vse gradivo izročiti pristojnemu arhivu, nato pa se sporazumno določi, kaj se izloči in kaj hrani.

Roki so ostali še odprti.

– Glede pomembnega gradiva, ki ni v javni lasti, t.j. gradiva organizacij ali pomembnih posameznikov, umetnikov, politikov, diplomatov ali njihovih dedičev ali zbiralcev, je bil sprejet princip, da je vse pomembno gradivo en arhivski fond, ki je v pristojnosti države.

– Ustanove naj se zvezni in republiški arhivski sveti kot posvetovalni organi. V diskusiji se je pokazalo, da bi imeli arhivski sveti mnogo dela: koordinacija dela arhivov, mnenje o utemeljenosti obstoja kakega arhiva, izročanje arhiva, izločanje, oprema, vzgoja kadrov itd.

– O položaju arhivarjev so predsedujoči predstavniki ministrstva sporočili, da take določbe ne morejo priti v zakon, ker je to stvar posebnega zakona. treba pa je ločiti med bibliotekarji in arhivarji in revidirati sedanji položaj znanstvenih arhivarjev, ki jih dosedanja zakonodaja enači z registrarji.

– Začasna zvezna uredba o zaščiti arhivalij naj se dopolni še z določbo o sankcijah še pred sprejetjem zakona. Tudi zakon mora vsebovati določbo o sankcijah.

– Iz poročil o arhivskih zgradbah je bilo razvidno, da je stanje najtežje v Sloveniji. Drugod imajo arhivi svoja poslopja, čeprav premajhna in neustrezna.

– Konec maja ali v začetku junija naj se po vsej državi v tisku izvede kampanja za zaščito arhivalij.

– Prevedejo in razmnože naj se nekatere važne razprave iz arhivistične stroke in pripravlja naj se gradivo za arhivistično revijo.

– Na koncu je bilo sporočeno, da bo zvezno ministrstvo za kulturo in znanost pripravilo projekt arhivskega zakona in ga vsem poslalo v presojo.

Konec poletja 1949 je bil načrt zakona pripravljen in razposlan. Člani arhivske sekcije Zgodovinskega društva Slovenije so sporočili naslednje pripombe:

1 – Točneje naj se opredeli, kaj zbirajo zvezni arhivi (ne le arhivalije »splošnega pomena«) in kaj republiški (ne le splošnega pomena za republiko),

– delinirajo naj se arhivalije po provenienci, da se arhivi, ki so nastali kot organske celote, ne bodo delili.

2 – Predlog je predvidel le ustanovitev arhivskega sveta FLRJ; arhivske svete je treba predvideti tudi za republike, ker je teža problemov na terenu, ker arhivska služba še nima tradicije.

3 – Odločbe o uničevanju in odpeljivanju gradiva morajo biti detaljne. Poleg teh so imeli slovenski arhivarji še pripombo, naj bi arhivi v republikah, kjer še ni komitejev za znanost in kulturo, spadali pod predsedstvo vlade, ker arhivi zbirajo material vseh ministrstev in bi jim bilo s tem delo olajšano.

V začetku leta 1950 je bil Splošni zakon o arhivih sprejet v zvezni skupščini. Poslancem sta ga predstavila in obrazložila zvezni minister za znanost in kulturo Rodoljub Čolaković in pomočnik Bogdan Osolnik.⁴³ Zakon je določil ustanove, ki bodo zbirale, hranile in obdelovale »zgodovinsko-arhivski material«, ki se postavlja pod posebno varstvo države, da bi se ohranil in bi bil dostopen za znanstvene raziskave. Točneje zakon tega zgo-

dovinsko-arhivskega materiala ni opredelil. Predvidel je en državni arhiv za celo državo, državne arhive po republikah in možnost ustanovitve arhivov v večjih in zgodovinsko pomembnih mestih ter specialne arhive pri posameznih državnih ustanovah in organizacijah kakor tudi ustanovitev arhivskih zbirk pri znanstvenih in kulturnih ustanovah. Zakon je določil formiranje Glavnega arhivskega sveta pri ministrstvu za znanost in kulturo in republiških arhivskih svetov pri komitejih za znanost in kulturo kot strokovnih svetovalnih teles. Uradi, ustanove, organizacije in posamezniki so dolžni zgodovinsko-arhivsko gradivo skrbno hraniti in pristojnemu arhivu dostaviti njegov popis. Državni arhiv FLRJ in državni arhivi v republikah v okviru svojih pristojnosti nadzirajo varovanje zgodovinsko-arhivskega gradiva in lahko določajo obvezne ukrepe za njegovo zaščito. Zvezni oz. republiški minister za znanost in kulturo v soglasju s pristojnim ministrom lahko odredi, da državne ustanove, družbene in zadržne organizacije, verske ustanove in posamezniki izroče določeno zgodovinsko-arhivsko gradivo državnim arhivom in predpiše pogoje za izročitev. Zakon je določal, da imajo arhivi predkupno pravico in je prepovedal izvažanje zgodovinsko-arhivskega gradiva. Državni arhiv FLRJ bo delal pod nadzorom in po navodilih ministra za znanost in kulturo, državni arhivi v republikah pa republiških ministrov oz. predsednikov komitejev za znanost in kulturo.

Zakon je vseboval tudi kazenske določbe. Posebej je bilo v zakonu povedano, da se njegova določila uporabljajo neposredno na vsem jugoslovanskem ozemlju do sprejetja republiških zakonov.

Dne 15. februarja 1950 je prišel predstavnik Ministrstva za znanost in kulturo Stjepan Tomić v Ljubljano in je na razširjenem sestanku arhivske sekcije Zgodovinskega društva v prostorih Muzeja NOB zakon razložil.⁴⁴ Zakon je bil dobro sprejet. Pomenil je velik korak v razvoju arhivske službe v Jugoslaviji in v Sloveniji. Na njegovi osnovi smo končno dobili arhivski svet LRS pri ministrstvu za znanost (julija 1950), začeli smo s pripravami za svoj arhivski zakon, katerega predlog žal nikoli ni bil predložen skupščini v sprejem. Začeli smo tudi z organiziranjem arhivske mreže.

Zgodovinsko društvo in njegova arhivska sekcija

Prostor za povezovanje in za oblikovanje in usklajevanje strokovnih stališč so arhivski delavci našli v Zgodovinskem društvu za Slovenijo, ki mu je do leta 1948 predsedoval dr. France Škerl in nato dr. Fran Zwitter. Društvo je v svojih pravilih ob preimenovanju iz Muzejskega v Zgodovinsko društvo leta 1946 med drugim določilo, da dosega svoj namen tudi s strokovnimi nasveti pri organizaciji in ureditvi arhivov. V društvu so leta 1948 organizirali arhivsko sekcijo in nasploh vprašanju arhivov posvečali veliko pozornosti.

Na prvih dveh povojnih zborovanjih, leta 1946 v Ljubljani, kjer so o arhivski problematiki vsak s svojega področja poročali Modest Golia, Jože Maček, dr. France Škerl in dr. Maks Miklavčič in v Mariboru leta 1947 Franjo Baš⁴⁵, so temeljito pre-

tresali aktualne arhivske probleme: škodo, ki so jo na arhivskem gradivu povzročili okupatorji, z uničenjem ali ropanjem, problem še vedno ne vrnjenih arhivov iz Avstrije, vprašanje restitucije med vojno izropanega arhivskega gradiva, ki je ostalo v Avstriji. Govorili so o pomanjkanju arhivskih prostorov, o kadrih in njihovem šolanju, o partizanskem arhivskem gradivu, o arhivskih inštitucijah. Z resolucijo so opozorili, da je treba čimprej uzakoniti uredbo o Osrednjem državnem arhivu in ustanoviti arhivski svet za usklajevanje dela v arhivih, čimprej inventarizirati vse javne in zasebne arhive na ozemlju LR Slovenije, uvrstiti gradnjo arhivskega poslopja med prednostne gradnje v začetem petletnem načrtu. Z zborovanja v Mariboru pa so poslali vladi FLRJ v Beograd resolucijo o nujnosti vrnitve arhivov iz Avstrije..

Na občnem zboru januarja 1948⁴⁶ je bilo na osnovi poročila o stanju arhivov v Sloveniji ugotovljeno, da se stanje ni zboljšalo. Zato so sprejeli sklep, da je potrebno o arhivskem vprašanju s posebno spomenico obvestiti vlado LR Slovenije. Pripravili so jo dr. Fran Zwitter, dr. France Škerl in Jože Maček na podlagi poročil zastopnikov arhivov. Napisali so, da je stanje arhivov v Sloveniji neprimerno in nevdržno. Kot obstoječe arhive so v spomenici predstavili Osrednji državni arhiv v Ljubljani, ki je najstarejši, a hrani gradivo za celotno slovensko ozemlje le za čas med obema vojnama, pred tem pa v glavnem za deželo Kranjsko; arhiv narodnoosvobodilne borbe v inštitutu narodne osvoboditve, ki je vseslovenski in po obsegu dosti ne zaostaja za osrednjim arhivom, mariborski arhiv, ljubljanski mestni arhiv ter šolijska arhiva v Ljubljani in Mariboru. Poleg znanstvenega so avtorji spomenice poudarili politični značaj arhivov. Opozorili so na odnašanje arhivov z našega ozemlja za časa avstroogrske monarhije in na ropanja okupatorjev v zadnji vojni. Poudarili so nujnost vrnitve teh arhivov. Opozorili so na splošno nesvečenost o pomenu arhivov pri nas, kar ima za posledico, da se arhivalije brez strokovne presoje izločajo in uničujejo. Za primer so navedli arhive zasavskih rudnikov, Okrožnega urada Ljubljana, prosvetnega oddelka Banske uprave. Tam pa, kjer gradivo ni uničeno, je izpostavljeno propadanju zaradi neprimernih prostorov in opreme. To velja tako za prisarniške kot za zgodovinske arhive. Primer za to je gradivo iz obdobja 1860 do 1945, ki je na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice popolnoma nedostopno za raziskave. Spomenica je opozorila na neurejeno pisarniško poslovanje, ki ne zagotavlja potrebne urejenosti gradiva za kasnejšo znanstveno uporabo. Dotaknila se je statusa arhivov in arhivarjev. Utemeljevala je znanstveni značaj zgodovinskih arhivov, ki »pod znanstvenimi vidiki pripravljajo arhivsko gradivo za raziskave, v razliko od registraturnih arhivov, ki naj zagotove le sprotno informiranje«. S tem so avtorji spomenice opozorili na nevdržnost določil zvezne uredbe o bibliotekarsko-arhivski stroki. Ta uredba je poznala le registraturne arhive, zato je enačila delavce v registraturnih in zgodovinskih arhivih. Kot zelo pomembno je bilo v spomenici izpostavljeno vprašanje šolanja arhivarjev. Za delo v arhivih so meni-

Prijavite kulturno škodo

Te dni bo vsak oškodovanec dobil v izpolnitev obrazec; Akoda na imovini in imovinskih pravicah (obrazec št. 3). Državljanska dolžnost slovenskega je, da popiše vso škodo, ki se mu je pripetila okupatorji, da se jih bo v škodnih zgodovinskih n'kadar ved ponovil nis takih divje-štev kakor v tej vojni. Okupatorji morajo vse plačati, kotkor se sploh plačati da!

Okupatorji niso hoteli te zasnijati v naše države, ampak so hoteli izbrati naš narod s svetovne pozornice. Popolnoma preračunano so uničevali našo kulturno imovino, zlastno in javno: Ta ga je bodle v oči, kar je govorila o naši zgodovini, o našem kulturnem poslanstvu. Jaina priča tega početja je pramo proučevala pomemčevalca Gorenjske, Michelengela Zolca, kjer pravi: »Zgodovina slovenskega naroda je tako nesramno zlikana, da jo je treba uničiti. Uničovali so jo, e uničiti je niso mogli.

Naša dolžnost, vsakega državljanca zasa, kot vsakega naroda je, da popiše vso nam storjeno škodo in aliadi povzročeno na spomenikih naše kultura. Popište zate v omenjenem obrazcu pod zaplavo g) ali j) vse, kar vam je okupator uničil ali oropal, da bi se po možnosti vrnilo ali pa v naj druguče nadoknadilo.

Za lažje razumevanje priložbeno seznam, ki je natisnjen v knjigi »Kako bomo prijaviili vojno škodo« na strani 12 do 13:

I) Umestnost in umetniški pripodki:

1) slike in kipi — samo originalni, oja, pasteli, risbe. Če je znan, navedi avtorja (slikarja, kiparja) in kratak opis. Če avtor ni znan, vsaj opre — (takane slike spadajo k opremi (točka g) in jih ne navajaj pod točko j).

2) originalne plošče bakrorezov, ujsank, lesenine in aluino ter podobni odliki. Litografije in množični odliki (jakovci, ozet in etčno) se ne upoštevajo.

3) stara r'gnatila (spineti, harfe in aluino) in glasbene arhivske material (glasbena zapuščina komponistov, originalni fonografski posnetki pevcev, vsiljaka zbirke gramofonskih plošč, če so bile zbrane po glasbeno umetnostnih vidkih).

4) literarno važne korespondence (literarne zapuščine znanih pisateljev in aluino).

II) Starine:

Starinsko pohištvo, orožje, orodje, obleke, posode, dragocenosti, topih, numizmatične, filatelistične zbirke n. sl. — Za starinsko se na smatra, kar je bilo narejeno po letu 1840. Trstacije in fabrički izdelki ne spadajo sem.

III) Tisk:

Knjižnice navdi po številu knjig brez podrobne označbe, izvzeti so in zato navdi posamezno le:

1) velike knjižne redkosti (n. pr. Dalmatinova biblija in al. Opisi tudi način vezave, ev, poškodbe in al.

2) kompleti časopisov in revij (n. pr. Ljubljanski Zvon od začetka do 1941 — kako je vesnal).

3) izdjučno strokovne knjižnice je treba označiti tudi po avtorjih.

IV) Narodopisni predmeti:

Originalne narodne pesni in zbirke orodja, narodnih šolskih ročnih del in sl. — Za narodopisje važne zgradbe s inventarjem vred. — Narodopisna fotografije in fonografske zbirke in narodopisni filmi.

V) Arhivi:

Gradžanski, župnijski, samostanski, samoupravni in državni arhivi.

VI) Jevni spomeniki:

to so kulturno-zgodovinsko važne zgradbe in javni spomeniki.

VII) Prirodoslovske zbirke in al:

1) geološke, botanične, zoološke zbirke in al. Fotografije partje k takim zbirkam in al.

2) večji botanični vrtovi in al.

3) prirodne znamenitosti (kopenske jame).

VIII) Val predmeti, ki so pomembni za belančne muzeje; n. pr. modeli in načrti ladij (za pom. muzej itd.).

K temu so potrebna še nekatera pojasnila.

Točka I) na obrazcu št. 3, kjer bomo vpraševali uničene nam kulturno-zgodovinske predmete, je namenjena vsem tistim predmetom, ki niso preje upoštevani. Zato vplakmo v tej točki najpreje vse tisto, ker spede sem, ni pe umetniške ali

vse slovensko ozemlje, kamor je vključila tudi arhiv iz obdobja NOB, poudarila je potrebo po usklajenem strokovnem delu, šolanju arhivistov na najvišji stopnji, nujnost zakonske ureditve arhivske službe, pisarniškega poslovanja, izločanja in sprejemanja gradiva v zgodovinske arhive ter zagotovitve dovolj velikih in ustreznih prostorov. Naglasila je tudi potrebo osveščanja o pomenu arhivskega gradiva.

Peto (3. povojno) zborovanje slovenskih zgodovinarjev, ki je bilo oktobra 1948 v Biljah pri Novi Gorici⁴⁷ je ponovno obravnavalo arhivsko problematiko. Poleg že obravnavanih, a še ne rešenih vprašanj, je razprava nakazala nove. Nekaj jih je povzročila tudi začasn auredba sprejeta marca t.l., zlasti glede arhivov na terenu.

V resolucijah s tega zborovanja udeleženci ponovno opozore na potrebo ustanovitve arhivskega sveta in gradnje arhivskega poslojpa. Poleg tega je nujno treba izdati zvezni in republiški arhivski zakon. Z njim naj se ustanove po republikah historični arhivi do leta 1941 in arhivi NOB in socialistične graditve po letu 1941 in »poleg njih naj bojo le še arhivi, ki imajo vse pogoje za delovanje. Uzakoni naj se obveznost, da administracija izroča arhivom vse spise, ki jih ne rabi več. Uredi naj se položaj delavcev v arhivih«. V resoluciji o kulturnih institucijah je bila zahteva, naj se v Novi Gorici ustanovi muzej z arhivom. Na Okrajni in Mestni ljudski odbor v Novem mestu pa so zborovalci poslali poziv, naj uredi prostor za arhiv in muzej.

Arhivom na terenu je bila posvečena razprava na občnem zboru Zgodovinskega društva 20. februarja 1949.⁴⁸ Ob pregledu opravljenega dela v zvezi z arhivi je bilo rečeno, da je treba posvetiti več pozornosti podeželju in pomagati z delom in nasveti posameznikom, ki bi lahko sami reševali taka vprašanja kot so n. pr. odnos do arhivalij in muzealij. Opozorjeno je bilo, da je bil pri Zavodu za zaščito spomenikov ustanovljen Odbor za zaščito arhivalij, ki naj bi mu zgodovinarji javljali, če bi bile kje arhivalije v nevarnosti in naj se tak organ za zaščito arhivalij osnuje tudi pri ODAS.

Delovanje društva je bilo v tistem času pomembno in nujno, saj so bile institucije, ki naj bi obravnavale in reševale arhivsko problematiko organizacijsko slabe in kadrovske šibke, ali jih ponekod sploh ni bilo. Društvo pa je evidentiralo problematiko, jo obravnavalo in iskalo rešitve in o vsem tekoče in vztrajno obveščalo javnost in ustrezne organe. S tem je bistveno prispevalo, da se je stanje vendarle boljšalo.

OPOMBE

1. AS, Dr. Josip Mal — osebni fond, škatla 4; — 2. AS, Finančna direkcija — oddelek za kataster; Arhiv Železniškega gospodarstva, Ljubljana; — 3. Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, NOB-C šk. 440, M. Oblak-Čarni — Ob dnevu arhivov. Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi, Ljubljana 1978, str. 11; — 4. Dr. F. Škerl — Znanstveni institut, Zgodovinski časopis XIX-XX, 1965-1966, str. 311-365; — 5. Odredba komande mesta Ljubljana št. 1, z dne 10. maja 1945 je med drugim določila, da je »sežiganje kakršnihkoli dokumentov ali drugačno uničevanje arhivov (je) prepovedano.« — Uradni

li, da daje najboljso podlago študij zgodovine, vendar bi se morali arhivarji še došolati v zgodovinskih pomožnih vedah in obvladati osnove raziskovalnega dela v arhivih. Zato bi bilo potrebno ustanoviti arhivsko šolo ali stolico za arhivistiko na fakulteti ter pošiljati arhivarje na študij v inozemstvo. Pogoj za razvoj stroke je ustanovitev arhivskega sveta, ki bi delo med arhivi usklajeval, dajal smernice za strokovno delo, oblikoval načela za izločanje nepomembnega gradiva, določal odnose med registraturo in zgodovinskim arhivom ter skrbel za kadre in njihovo šolanje.

Zahteve so strnili v tri točke: nujna je izgradnja stavbe za osrednji arhiv; potrebno je z zakonom določiti norme za zaščito arhivalij, urediti šolanje arhivskih delavcev, ustanoviti arhivski svet. Dokler zakon ne bo pripravljen, je potrebno z uredbo zaščititi arhivsko gradivo pred samovoljnim uničevanjem; delavce v arhivih je treba obravnavati kot znanstvene delavce. Napisali so, da je izpolnitev teh točk pogoj, »da se bo mogla razmahniti slovenska zgodovinska znanost in uspešno tekmovati z znanstveno dejavnostjo ostalih narodov Jugoslavije«.

Spomenica je na podlagi analize razmer v arhivski službi nakazala pogoje in perspektive njenega razvoja. Postavila je koncept osrednjega arhiva za

Tolminskem okraju, Arhivist I/3, Beograd 1951; — 39. AS, Fond Arhiva Slovenije, spisi 1945-1947; — 40. AS, Vlada LRS, fasc. 16, M. Golia, Poročilo o arhivih za leto 1949, Varstvo spomenikov II/3-4, Ljubljana 1949, isti, O čiščenju in urejanju registratur, Varstvo spomenikov III/1-2, Ljubljana 1950, str. 69.; — 41. M. Verbič, Ob izdaji zakona o državnih arhivih, Ljudska uprava 3/1950, št 5/6, str. 209-219; rokopis članka v AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 62. O ukrepanju ODAS v zvezi s temi uredbami glej še J. Maček, Stanje in problemi arhivov v LR Sloveniji, Arhivist I/1, Beograd 1951, str. 39-41; — 42. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 62; — 43. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 44. AS, Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 45. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, škatla 3, Dr. F. Škerl, osebni fond, škatla 58; — 46. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 47. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam; — 48. AS, Zgodovinsko društvo Slovenije, prav tam; Dr. F. Škerl, osebni fond, prav tam.

ZUSAMMENFASSUNG

Archive in Slowenien in den Jahren 1945-1950 *Marija Ohlak-Čarni*

Nach dem Kriegsende im Jahre 1945 wurde der Schaden an den Archiven von der Kommission für Schadeneinschätzung an den kulturhistorischen Gegenständen festgestellt. Die Archive wurden vom Federalsammelzentrum in Ljubljana und von den Kreissammelzentren in Maribor, Celje und Novo mesto gesammelt. Die Restitutionskommissionen ihrerseits haben aber die von den Okupatoren abgeholtten Archive im Ausland gesucht und sie dorthin zurückgebracht. Im Oktober 1945 wurde aus dem Staatsarchiv beim Nationalmuseum in Ljubljana das Zentralstaatsarchiv gegründet, das das gesammelte Archivgut übernommen hat. Das Archivgut betreffs des Volksbefreiungskampfes wurde jedoch vom Archiv des Wissenschaftlichen Instituts, das im Jänner 1944 im befreiten Gebiet gegründet worden war, gesammelt. Die Archivproblematik wurde von dem Historischen Verein und seiner Archivsektion begleitet, die die Öffentlichkeit und entsprechende Organe auf die Probleme hingewiesen hat vor allem auf die Archivalienvernichtung und Raumnot des Zentralstaatsarchivs Slowenien.

Die Kultur- und Naturerbe schützende Gesetze haben die Archive nicht befriedigend bewahrt, darum wurde im Jahre 1948 die Verordnung zur vorläufigen Archivversicherung gafaßt und im Jahre 1950 das Allgemeine Archivgesetz verabschiedet.

Pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od leta 1874 do 1930

Jelka Melik

Kazensko formalno pravo tvorijo določbe, ki urejajo razmerja med državo in kršileci njenih določb, vsebovanih v splošnem kazenskem zakoniku in stranskih kazenskih zakonih (kazensko-materialno pravo). Določajo torej pristojnost in postopek tistih državnih organov (sodnih), ki odkrivajo kazniva dejanja in njihove storilce, ugotavljajo njihovo krivdo in jim prisojajo kazen. Kazensko sodstvo izvajajo predvsem redna sodišča splošne pristojnosti, ki praviloma odločajo o vseh kazenskih zadevah, razen kadar so posamezne zadeve z zakonom posebej izvzete iz njihovega delovnega področja ter specializirana ali posebna redna sodišča, ki pa, ravno narobe, sodijo le o posebej določenih skupinah kazenskih zadev. Taka posebna sodišča so na primer vojaška sodišča. V tem prispevku se bomo mejili na kazensko sodstvo, ki so ga izvajala redna sodišča splošne pristojnosti na prvi stopnji v letih 1874 do 1930, in sicer z vidika potreb arhivistov, ki bodo urejali arhivsko gradivo pravosodnih organov ter uporabnikov tega gradiva.

Kazensko-procesno ali formalno pravo je bilo vsebovano v Kazensko-pravdnem redu iz 23. maja 1873¹ in kasnejših novelah, kazensko-materialno pravo pa v Kazenskem zakonu o hudodelstvih, pregreških in prestopkih iz 27. maja 1852² kot

splošnem kazenskem zakoniku ter v nekaj stranskih kazenskih zakonih in njihovih kasnejših spremembah. Kazniva dejanja so se, kot je bilo razvidno že iz naslova splošnega kazenskega zakona, delila v tri skupine, od katerih so bila hudodelstva najtežja. V kazenskih zadevah so sodila³:

- okrajna sodišča
- sodni dvori ali zborna sodišča prve stopnje
- porote ali porotna sodišča
- sodni dvori ali zborna sodišča druge stopnje
- vrhovni sodni dvor kot kasacijsko sodišče.⁴

Okrajna sodišča so opravljala kazenski postopek pri prestopkih, kjer je sodil sodnik posameznik in sodelovala pri preiskavah glede hudodelstev in pregreškov. Zborna sodišča prve stopnje so delovala kot preiskovalna sodišča, kot svetovalstvene zbornice v uvodnih poizvedbah in preiskavah, kot sodišča ter kot prizivna sodišča, torej kot sodišča druge stopnje glede prestopkov. Pri vsakem zbornem sodišču prve stopnje je bil postavljen eden ali več preiskovalnih sodnikov, ki so opravljali praviloma preiskavo pri vseh hudodelstvih in pregreških. Prav tako je bil pri sodnem dvoru prve stopnje tudi oddelek, imenovan »svetovalstvena zbornica«. Njena naloga je bila nadzor nad vsemi preiskavami in poizvedbami, za katere je bilo sodišče

pristojno, lahko pa je na predlog obtožbe celo poverila posamezna dejanja ali celotno uvodno poizvedbo in preiskavo okrajnemu sodišču. Osrednje delo zbornih sodišč prve stopnje je bilo vodenje glavne obravnave in sklepanje sodbe pri vseh hudodelstvih in pregreških, ki niso spadali pred porote ter obravnavanje in odločanje o pravnih sredstvih zoper razsodbe in odredbe okrajnih sodišč pri sojenju prestopkov. Porotna sodišča so opravljala glavno obravnavo in razsodbo pri vseh hudodelstvih in pregreških, storjenih v tisku ter pri vseh hudodelstvih, za katera je bila zagrožena kazen nad pet let ječe, ali kadar je bila v obtožnici zaradi posebno težke oblike kaznivega dejanja predlagana kazen ječe nad pet let.

Zaradi tistih kaznivih dejanj, kjer porote po zgornjih določilih niso bile pristojne, sodišče ni smelo nikogar obsoditi na več kot pet let ječe. Med prvo svetovno vojno je bilo poslovanje porote ukinjeno, leta 1919 v Sloveniji zopet vzpostavljeno, kmalu po Vidovdanski ustavi ukinjeno za tiskovne delikte.

Zborna sodišča prve stopnje so bila okrožna in deželna sodišča. Zborna sodišča druge stopnje so odločala o pritožbah zoper sklepe svetovalne zbornice, o ugovorih zoper obtožnice in o prizivih. Imela so tudi nadzor nad delovanjem kazenskih sodišč v svojem okolišju. Taka sodišča so bila višja sodišča. Vrhovno sodišče je odločalo kot kasacijsko sodišče o vseh pritožbah zaradi ničnosti (ničnosti pritožb).

To, o čemer smo govorili v zgornjih vrsticah, imenujemo stvarno pristojnost sodišč. Ta pravila nam v konkretnem primeru povedo, katera vrsta sodišča je, kadar je bilo storjeno določeno kaznivo dejanje, izvedla kazenski postopek. Kadar je bila ena oseba obdolžena več kaznivih dejanj, ali kadar se je enega kaznivega dejanja udeležilo več oseb, je bilo treba praviloma kazenski postopek zoper vse te osebe in dejanja izvesti pri istem sodišču in izreči eno sodbo. Pristojno je bilo tisto sodišče, ki je bilo pristojno za najtežje kaznivo dejanje. Kadar so bili na primer med storjenimi delikti pregreški in prestopki, je sodilo zorno sodišče prve stopnje, kadar so bila to hudodelstva in pregreški, pa je sodila porota, če je bila pristojna vsaj za enega izmed hudodelstev.⁵

Poznamo še eno vrsto pristojnosti – krajevno. Pravila, ki jo določajo, nam povedo, katero od istovrstnih sodišč bo sodilo v nekem kazenskem primeru. Praviloma je bilo pristojno tisto sodišče, na katerega območju je bilo kaznivo dejanje storjeno, in če je bilo storjeno na območju več sodišč, tisto, ki je prvo začelo postopek.⁶ V primeru spora o pristojnosti med več okrajnimi sodišči je odločila svetovalna zbornica zbornega sodišča prve stopnje. Kadar okrajna sodišča, med katerimi je prišlo do spora, niso spadala pod isto zorno sodišče prve stopnje, je razsojalo zorno sodišče druge stopnje. Pri sporu o pristojnosti med zbornimi sodišči prve stopnje, ki niso spadala pod isto zorno sodišče druge stopnje in med sodnimi dvori druge stopnje, je odločilo kasacijsko sodišče in proti njegovim odločbam ni bilo pritožbe.⁷

Kazniva dejanja so se, tako kot danes, preganjala

bodisi po uradni dolžnosti bodisi na zahtevo oškodovanca kot zasebnega tožilca. V prvem primeru je interese države zastopal poseben organ – državni pravdnik.⁸ Postavljen je bil pri vsakem zbornem sodišču prve stopnje, pri vsakem zbornem sodišču druge stopnje višji državni pravdnik in pri vrhovnem sodišču generalni prokurator oziroma vrhovni državni odvetnik. Vsi so imeli namestnike, ki so lahko opravljali vsa dejanja, ki jih je bil po zakonu upravičen opraviti državni pravdnik. Državni pravdniki pri zbornih sodiščih prve stopnje so bili neposredno podrejeni višjim državnim pravdnikom, ti pa, kakor tudi generalni prokurator oziroma vrhovni državni odvetnik, ministru za pravosodje. Bili pa so neodvisni od sodišč, pri katerih so bili postavljeni. Imeli so pravico vpogleda v kazenske spise in pravico nadzora kazenskega postopka. Svoje predloge so podajali ustno ali pismeno, o njih pa se je sodišče izrekalo s sklepom ali naredbo. Praviloma so bili lahko prisotni pri posvetovanju sodišča, ne pa tudi pri glasovanju in sklepanju. Kadar se je kaznivo dejanje uradno preganjalo, se je oškodovanec zaradi svojih zasebnopravnih zahtevkov pridružil kazenskemu postopku kot zasebni udeleženec.

V nadaljevanju si bomo ogledali kazenske postopke na prvi stopnji pred: 1. zbornimi sodišči prve stopnje, 2. porotnimi sodišči in 3. okrajnimi sodišči. Gradivo teh sodišč tvori namreč glavni del sodnega arhivskega gradiva v naših arhivih.

1. Ovadbe hudodelstev in pregreškov, ki so se preganjali po uradni dolžnosti, so se posredno ali neposredno podale državnemu pravdniku.⁹ Le-ta je nato po preiskovalnem sodniku, okrajnem sodišču ali varnostnih organih, kadar se mu je zdelo potrebno, opravil uvodne poizvedbe. Kasneje je pregledal ovadbo in morebitne spise uradnih poizvedb in se odločil, ali bo sprožil kazenski postopek ali ne. Kadar se je odločil za prvo možnost, je podal predlog za izvedbo uvodne preiskave, ali pa je kar takoj vložil obtožnico. V drugem primeru je ovadbo zavrnil in ustavil uvodne poizvedbe. Namen uvodne preiskave, če se povrnemo k prvemu primeru, je bil zbrati kar največ podatkov o storjenem kaznivem dejanju, ki so bili potrebni za odločitev, ali kazenski postopek ustaviti ali nadaljevati. Preiskava je bila obvezna le pri hudodelstvih, ki so spadala pred poroto in pri kazenskem postopku proti odsotnemu storilcu. V vseh ostalih primerih se je državni pravdnik oziroma zasebni tožilec sam odločil, ali bo preiskavo predlagal ali ne. Preiskavo je opravljal praviloma preiskovalni sodnik sam, neposredno, lahko pa je zaprosil za pomoč okrajno sodišče, kadar se je seveda odločil, da jo bo sploh opravil. O poteku preiskave je obveščal svetovalno zbornico, ki je v nejasnih situacijah lahko tudi odločila namesto njega. Uvodna preiskava se je končala na dva načina: bila je ustavljena ali končana. V prvem primeru ni bila izvedena do konca, ker je ali državni pravdnik ali zasebni tožilec odstopil od pregona in jo je ustavil z ukazom preiskovalni sodnik, lahko pa tudi svetovalna zbornica ali sodni zbor druge stopnje. Uvodna preiskava se je končala, ko je bilo mogoče na podlagi podatkov, ki so se zbrali, razpisati glavno obravnavo. Državni pravd-

nik ali zasebni tožilec sta, če sta želela nadaljevati postopek, vložila obtožnico. Le-ta je morala vsebovati predvsem podatke o obdolžencu in kaznivem dejanju, kratko, a izčrpno utemeljitev z vsemi dejstvi, ki so se pokazala v ovadbi, spisih uvodnih izvedb in uvodne preiskave ter spisek prič, izvedencev in drugih dokazil, ki se jih bo zastopnik obtožbe poslužil na glavni obravnavi. Obtožnico je bilo potrebno vložiti pri sodniku, ki je vodil uvodno preiskavo, če pa le-te ni bilo, pri predsedniku svetovalne zbornice. Obdolženec je lahko podal ugovor zoper obtožnico. O njem je, na nejavni seji, odločilo zorno sodišče druge stopnje in sicer, da je obtožba neutemeljena in se postopek ustavi ali pa, da je obtožba upravičena in se postopek nadaljuje.

Preden začnemo z opisom glavne obravnave še nekaj besed o storileu kaznivega dejanja.¹⁰ Osebo, ki je bila osumljena, da je storila kaznivo dejanje, se je štelo za obdolžena šele takrat, ko se je vložila obtožnica ali ko je bil izdan predlog za začetek uvodne preiskave, za obtožena pa takrat, ko se je odredila glavna obravnava. Obdolženec je imel lahko zagovornika ves čas, ko je tekel kazenski postopek. Kadar obdolženec zaradi slabih premoženjskih razmer ni mogel sam najeti zagovornika, mu je sodišče na njegovo prošnjo dodelilo »zagovornika ubozih«. Za glavno obravnavo pred poroto je bil zagovornik obvezen in ga je sodišče obtožencu, ki ga ni želel, postavilo po uradni dolžnosti. Mladoletniku ali osebi pod varstvom ali skrbništvom je lahko oče, varuh ali skrbnik postavil zagovornika proti njegovi volji.

Glavna obravnava je bila javna, kar je pomenilo, da se je razprave v sodni dvorani lahko udeležil vsak in prav tako, da se je o poteku glavne obravnave smelo govoriti in pisati. Izjemoma je sodišče lahko izključilo javnost, predvsem zaradi zaščite morale in javnega reda. Glavna obravnava se je začela, ko je zapisnikar »oklical zadevo«. Predsednik sodnega senata, ki je vodil glavno obravnavo, je izprašal obtožena o osebnih podatkih in ga opozoril, naj pozorno posluša obtožnico in pazljivo spremlja potek obravnave. Nato so po imenu klicali priče in izvedence, jih opozorili na »svetost« prisega in jih po opravljeni prisegi napotili v posebno sobo. Sledilo je branje obtožnice, zaslišanje obtožena in dokazovanje. Priče in izvedence je predsednik zasliševal praviloma posamič v prisotnosti obtožena, kadar pa so se njihove izpovedi med seboj razlikovale, jih je lahko soočil. Po vsakem zaslišanju je predsednik vprašal obtožena, ali ima na njihove izpovedi kakšne pripombe. Tudi drugi člani sodnega senata, tožilec, obtoženeec, zasebni udeleženec ter njihovi zastopniki so lahko, z dovoljenjem predsednika, postavljali zaslišanim pričam in izvedencem vprašanja. Razen zaslišanja prič in izvedencev so se izvedli še morebitni realni dokazi. Dokazovanju so sledili končni govori strank. Prvi je dobil besedo tožilec, ki je povzel uspehe dokazovanja in podal predloge o krivdi obtoženega in o kazenskih določilih, ki naj bi se uporabili. Zatem sta dobila besedo obtoženeec in njegov zagovornik, ki sta odgovorila tožileu. Replika na obrambo je bila dovoljena tožileu, nanjo pa replika obtožencu

in zagovorniku.

Po izjavi predsednika, da je obravnava končana, se je senat umaknil v poseben prostor na posvetovanje, katerega cilj je bila sodba. Sodišče je upoštevalo le dokaze, izvedene na glavni obravnavi in je razsodilo po svobodnem preudarku. Izreklo je svojo nepristranskost, obtožena oprostilo obtožbe ali pa ga spoznalo za krivega. Predsednik je nato javno razglasil sodbo in poučil obtožena o pravnih sredstvih, ki jih je zoper sodbo lahko uporabil. V treh dneh po razglasitvi je bilo potrebno sodbo tudi pisмено izdelati. Obsegati je morala: 1. naslov sodišča, imena prisotnih članov, ime tožilea in zasebnega udeleženca; 2. osebne podatke obtožena in ime njegovega zagovornika; 3. dan, ko se je odredila glavna obravnava, in bistveno vsebino obtožnice; 4. dan glavne obravnave in sodbe; 5. končne predloge tožilea in zasebnega udeleženca; 6. odločbo o vprašanju, ali je obtoženi kriv in v primeru obsodbe še: a) zaradi katerega dejanja ga je sodišče spoznalo za krivega ter navedbo okoliščin, od katerih je odvisna uporaba posamezne določbe kazenskega zakona, b) pravno kvalifikacijo kaznivega dejanja glede na dejstva, ki so se smatrala za dokazana in zaradi katerih je bil obtoženeec spoznan za krivega, c) kazen, na katero je bil obtoženeec obsojen, č) uporabljena določila kazenskega zakona in d) odločitev o zahtevani odškodnini in pravnih stroških in 7. razloge, kjer je moralo sodišče obrazložiti vsako posamezno točko sodbe.

S sodbo se je kazenski postopek na prvi stopnji končal.

2. Zakon je pri kazenskem pravosodju uveljavil načelo obvezne udeležbe laikov, katerega posledica so bila porotna sodišča.¹¹

Na vsakem zbornem sodišču prve stopnje so porotna sodišča redno zasedala vsake tri mesece, in sicer pri sodiščih, ki so spadala pod isto zorno sodišče druge stopnje po vrstnem redu, ki mu jih je le-to določilo. V mestih, če se je predsedniku zbornega sodišča druge stopnje zdelo potrebno, so bile seje lahko vsaka dva meseca. Razen redkih zasedanj porotnega sodišča so se, kadar je bilo to potrebno zaradi števila ali pomembnosti obtožb, odrejala tudi izredna zasedanja.

Vsako porotno sodišče je bilo sestavljeno iz treh sodnikov in zapisnikarja, ki so tvorili »sodni dvor« ter iz dvanajstih porotnikov, ki so sestavljali tako imenovano »porotniško klop«.

Predsednika senata je imenoval predsednik zbornega sodišča druge stopnje, praviloma predsednika tistega zbornega sodišča prve stopnje, pri katerem naj bi potekala porotna seja. Ostale člane je imenoval predsednik zbornega sodišča prve stopnje izmed članov tega sodišča ali izmed okrajnih sodnikov.

Postopek pred porotnim sodiščem so urejale določbe posebnega poglavja zakona, kadar pa posebnih določil na tem mestu ni bilo, so veljala pravila že opisanega postopka pred zbornimi sodišči prve stopnje.

Glavna obravnava se je pričela z razglasitvijo zadeve. Predsednik sodnega dvora je postavil obtožencu splošna vprašanja in zaprisegel porotnike. Po končanem dokazovanju je postavil predsednik,

po predhodnem posvetovanju s sodnim dvorom, vprašanja porotnikom o krivdi obtoženca. Stranke so imele pravico predlagati spremembo vprašanj in sodni dvor je o predlogih razsodil takoj. Vprašanja so morala biti sestavljena tako, da so porotniki nanja odgovarjali z da ali ne. Sledili so govori strank, ki so obsegali le vprašanja krivde. Predsednik je nato sklenil obravnavo in v kratki obrazložitvi povzel njene izsledke ter naštel dokaze, ki so govorili obtožencu v prid in one, ki so govorili zoper njega, ne da bi razodel svoje mnenje o zadevi, razložil porotnikom znake kaznivega dejanja ter pomen izrazov, ki se nahajajo v vprašanjih in jih opomnil na njihove dolžnosti. Porotniki so z napisanimi vprašanji odšli v posvetovalnico. Po končanem posvetovanju in glasovanju so se porotniki vrnili v dvorano, kjer je njihov predsednik prebral odgovore in izročil senatu zapisnik o posvetovanju. Kadar je porota izrekla, da je obtoženeec kriv in so bili vsi člani sodnega dvora soglasni, da so se porotniki pri tem izreku motili, je odločil, da se rozsodba odloži do prve prihodnje porotne seje in zadeva odkáže pred drugo poroto. Kadar je porota izrekla, da obtoženeec ni kriv, je izdal porotni sodni dvor sodbo, s katero je bil obtoženeec oproščen tožbe. V primeru pa, ko je porota izrekla, da je obtoženeec kriv, so sledili govori strank, ki so se predvsem tikali kazni. Sodni dvor se je nato umaknil na posvetovanje in je nato prisodil primerno kazen. Sodba se je razglasila na javni seji.

3. Tudi postopek pri prestopkih, ki je tekel pred okrajnimi sodišči, so urejala določila posebnega poglavja Kazenskopravnega reda, tudi tu so subsidiarno veljala določila postopka pred zbornimi sodišči prve stopnje, sicer pa je bil postopek pred temi sodišči enostavnejši in sodil je en sam sodnik.

Državni pravdnik tu ni bil udeležen neposredno. Njegovo delo so opravljali organi, določeni s posebnim ukazom in v tej funkciji podrejeni državnemu pravdniku tistega zbornega sodišča prve stopnje, pod katerega okoliš so spadali. Kazenski postopek se je pričel z ustnim ali pismenim predlogom za zakonito kaznovanje, ki ga je podal uradnik, ki je bil postavljen za opravljanje del državnega pravdnika in kadar ni želel preganjati določenega prestopka – zasebni udeleženec. Okrajni sodnik je praviloma odredil glavno obravnavo takoj, ko so se opravile uvodne poizvedbe, ki so se mu zdele potrebne. Prave uvodne preiskave ni bilo. Glavna obravnavna se je začela z obrazložitvijo obtožbe, sledilo je zaslišanje obdolženca, izvedba dokazov, predlogi tožilca in zasebnega udeleženca in kon-

čno odgovor obdolženca in njegovega zagovornika. Po končani obravnavi je okrajni sodnik takoj razglasil sodbo z bistvenimi razlogi in jo pristavil ali priložil zapisniku o glavni obravnavi. Izrek sodbe je izjemoma odložil na naslednji dan.

Zakon je za manjše prestopke omogočal še krajši in enostavnejši postopek s kazenskim mandatom. Sodnik je v tem primeru lahko, s kazenskim mandatom brez poprejšnjega postopka, storileu prestopka določil kazen, vendar le do tri dni zapora ali manjšo denarno kazen. V primeru ugovora pa je stekel reden postopek.

Iz opisanih kazenskih postopkov je razvidno, kateri dokumenti so v zvezi z njimi nastajali. Vlagali so se, in se tudi danes, v posebne ovoje, ki imajo na zunanji strani označen naslov sodišča, ime in priimek obdolženca ter navedbo kaznivega dejanja. Vsi dokumenti skupaj tvorijo sodni spis in predstavljajo zelo občutljivo celoto. Mnogokrat en sam izgubljen ali namerno izločen list povzroči, da izgubi vrednost ves sodni spis.

OPOMBE

1. Državni zakonik, 1873, št. 119; — 2. Državni zakonik, 1852, št. 117; — 3. Kazenskopravni red 8-17, v nadaljevanju K.p.r.; — 4. V času od 14.11.1918 do 28.11.1919 sta bili le dve sodni stopnji; — 5. K.p.r., 56; — 6. K.p.r., 51; — 7. K.p.r., 64; — 8. K.p.r., 29-37; — 9. K.p.r., 84-296; — 10. K.p.r., 38-41; — 11. K.p.r., 297-351; — 12. K.p.r., 447-482.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gerichtszuständigkeit und Strafverfahren auf erster Stufe in den Jahren 1874-1930

Jelka Melik

Die Strafgerichtsbarkeit wird und wurde in der Vergangenheit vor allem von regulären Gerichten mit allgemeiner Zuständigkeit ausgeübt, die in der Regel entscheiden und haben über alle Strafsachen entschieden, außer wenn einzelne Angelegenheiten mit dem Gesetz besonders aus ihrem Arbeitskreis ausgenommen werden. Die Zuständigkeiten und das Verfahren seitens regulärer Gerichte werden vom Strafverfahrensrecht bestimmt. Unsere reguläre Gerichte mit allgemeiner Zuständigkeit wirkten sehr lang – von 1874 bis 1930 – gemäß der Strafverfahrensordnung vom 23. Mai 1873. Erst das Strafverfahrenskenn ermöglicht uns, die Bedeutung von einzelnen Gerichtsdokumenten und ihrer Gesamtheit zu verstehen.

Gradivo Kranjskega deželnega odbora in leto 1918

Saša Serše

V drugi polovici 19. stoletja so avstrijske dežele, med njimi tudi Kranjska, dobile s februarским patentom 1861 ponovno svojo avtonomijo. Deželno

samoupravo sta predstavljala deželni zbor in odbor. Njuno organizacijo in delo sta določala deželni red in deželnozborski volilni red. Leta 1914 nasto-

pi zaradi vojne izredno stanje tudi na področju deželne samouprave. Deželni zbor se ni več sestajal, z delom je nadaljeval zgolj deželni odbor, ki se je sestajal na sejah, kjer je v imenu zbora sprejemal začasne sklepe. Le-ti so bili sprejeti v okviru že prej izdanih zakonov, vendar s pridržkom, da jih bo naknadno potrdil zbor. Kljub vojnim razmeram je dežela skrbela za vzdrževanje deželnih prometnic, kakor tudi za gospodarske, dobrodelne in učne zavode, kar pa je bilo v največji meri odvisno od razpoložljivega denarja. Deželni odbor se je poslednjič sestel 22. oktobra 1918¹, ko mu je predsedoval zadnji deželni glavar dr. Ivan Šušteršič. Prisotnim odbornikom je naznanil, da bo deželni odbor primoran še nadalje opravljati tekoče zadolžitve, vendar strogo objektivno, brez vsake politične barve. Odbor v tisti situaciji ni mogel izvršiti nobenega političnega dejanja več. Odborniki so pozdravili proglas Narodnega sveta z dne 19. oktobra 1918. Predsedstvo narodne vlade SHS je 14. novembra 1918 izdalo odredbo o razpustitvi deželnega odbora² in obenem imenovalo člane komisije za začasno vodstvo in ukinitvev deželne uprave; ti so bili načelnik dr. Karel Triller, namestnik – nadravnatelj deželnih uradov Matija Zamida ter člani dr. Fran Novak, Bogomil Remeč in dr. Ivan Ogrin. Dodatno pa sta bila imenovana 31. decembra istega leta še dr. Milan Korun in Ivan Kočmur.

Vse zadeve deželnega odbora so bile prenešene na pristojne oddelke narodne vlade, komisija pa je opravljala le še ukinitvev deželne uprave in vodila upravo deželne imovine. Vsi deželni uradi so ostali v bistvu še nadalje v svoji funkciji, kar je razvidno iz ohranjenega gradiva in spisovnih evidenc. Z uredbo l. aprila 1920 (Ur. l., 163) deželne vlade je bila ustanovljena komisija za upravo kranjske deželne imovine v Ljubljani. Predvidena je bila za oskrbovanje in ukinitvev imovine bivše vojvodine Kranjske. Vrhovno nadzorstvo nad komisijo je imel predsednik deželne vlade, sicer pa je odločala o vseh zadevah samostojno. Njeni člani so bili: načelnik dr. Vinko Gregorič, prof. Josip Breznik, Ivan Koeijan, Ivan Ogrin, Ivan Stanovnik, višji ravnatelj Matija Zamida in zapisnikar M. Černe.

Namen referata je delen prikaz delovanja deželnega odbora v letu 1918. Na podlagi ohranjenih zapisnikov sej in gradiva njegovo delovanje razvrstimo na posamezna področja:

1. politična problematika
2. socialna problematika
3. imovinska problematika

ad 1/ Politična problematika

Brez dvoma je bilo leto 1918 odločilnega pomena za nadaljno usodo slovenskega naroda. Člani kranjskega deželnega odbora so sprejeli sklep, da se ne strinjajo z delovnajem dr. Anteja Trumbiča. Naj citiram njihovo stališče, izrečeno na seji odbora 19. junija 1918: »Prebivalstvo Kranjske dežele želi, da se čimprej povrne mir in išče svojo srečno bodočnost slejkoprej edino pod žezlom prejasne habsburško-lotarinške dinastije. S tistimi pa, ki so v najhujšem času zbežali iz domovine, da spletkarijo s sovražniki našega cesarstva in podaljšujejo vojsko, noče Kranjska nobenega stika in se jih z ogor-

čenjem otresa kot največjih škodljivcev naroda«³. Bilo je izredno glasovanje, pri katerem so vsi odborniki glasovali za resolucijo, le dr. Karol Triller se je vzdržal, ker še ni bila vstavljena izjava dežel za majniško deklaracijo.

Vsem županstvom je odbor poslal okrožnico z omenjenim sklepom in ukazom, da se občine pokorijo političnim stališčem odbora. Na okrožnico 21. junija 1918⁴ je deželni odbor dobil od velike večine kranjskih občin izjave, v katerih so obsojale početje veleizdajalca dr. Anteja Trumbiča ter izražale neomajano zvestobo prejasni hiši Habsburški, hkrati pa velika večina občin izjavlja željo po uresničevanju Jugoslovanske majniške deklaracije. Kljub opozorilom so nekatere občine nasedle »agitaciji« in niso dale izjave zoper dr. A. Trumbiča, nekatere pa so izjavile, da jim početje A. Trumbiča ni znano. Deželni odbor pa niti najmanj ni dvomil, da je ljudstvo kranjske dežele zvesto svojemu vladarju, zato je izdal še dve okrožnici (3.7.1918) št. 7579⁵ in 7580⁶ in z njima znova pozval občine k odločitvi. Končno so se ukazu pokorila vsa županstva, razen občin Brusnica in Kropa. Namestnik deželnega glavarja dr. Evgen Lampe pa je predlagal razpust teh dveh občin.⁷

Zadnja seja deželnega odbora je bila 22. oktobra 1918,⁸ začetek seje je bil ob 3. uri popoldne, navzoči pa so bili: predsednik deželni glavar dr. Ivan Šušteršič, odborniki dr. Evgen Lampe, dr. Vladislav Pegan, dr. Karol Triller in dr. Ivan Zajec ter zapisnikar pisarniški nadoficial Ivan Sotelšek. Deželni glavar je odprl sejo z besedami: »Odkar sem zadnjikrat imel čast predsedovati seji deželnega odbora so se odigrali veliki zgodovinski dogodki, ki so ustvarili popolnoma novo situacijo. S to situacijo mora računati tudi kranjski deželni odbor in iz nje izhajati realno-politične posledice. Deželni odbor je politična korporacija, ker je izšel iz političnih volitev.

V današnji situaciji, ki je prehodnega značaja, ne more izvršiti nobenega političnega čina več, izvzemši jednega samega: da pozdravi proglas Narodnega Vječa SHS z dne 19. oktobra 1918, izražajoč nado, da se v dvanajsti uri doseže sporazum med narodom in našim vladarjem. Prvo je naša narodna, drugo naša dinastična dolžnost.

V ostalem pa se ima deželni odbor odslej smatrati le še kot neke vrste negotiorum gestor. Opravljati ima tekoče posle strogo objektivno, brez vsake politične barve, varovati v svojem ustavnem delokrogu interese dežele in vsega njenega prebivalstva, hraniti deželno imetje in vse pripraviti, da izroči svoje posle bodoči legitimni oblasti.

ad2/ Socialna problematika

Glavne oblike socialnega skrbstva med vojno so bile razne podpore, ki so jih prejeli posamezniki ali družine zaradi obubožanosti, bolezni, pogina živine, požara in potresa (Krško). Zaradi obsežnih vojaških akcij in rekvizicij kmečkih zalog hrane je bila dežela gospodarsko tako izčrpana, da je bil odbor primoran odobriti kredit aprovizacijskim odborom za nakup hrane revnim slojem. Leta 1917 so pod vodstvom deželnega odbora po celi deželi ustanovili aprovizacijske odbore. Te odbore je de-

želni odbor podpiral iz deželnih sredstev.

Deželni odbor je na seji dne 10. oktobra 1917⁹ sklenil, da se uvede deželna aprovizacija za nepremožne sloje v celi deželi. V ta namen se pod vodstvom deželnega odbora ustanove po celi deželi aprovizacijski odbori za cele sodne okraje, dekanije ali sicer določena ozemlja. Tako osnovane odbore bo deželni odbor podpiral iz deželnih sredstev. V smislu tega sklepa je deželni odbor izdal posebno okrožnico (št. 11949, 11. oktober 1917),¹⁰ s katero poziva vsa županstva in župne urade na Kranjskem, da osnujejo aprovizacijske odbore. Deželni odbor je dal županom in župnim uradom v tej okrožnici navodila:

»Okoliš vsakega odbora je treba določiti po danih krajevnih razmerah. Industrijski kraji se glede na posebni značaj lahko izločijo in ustanove svoje lastne odbore.

Glavno načelo je, da se odbori ustanove sporazumno med župnimi uradi in županstvi. Odbor naj bo maloštevilen, da lažje posluje. Vsak odbor naj ima svojega tajnika (tajnico), ki se načeloma nagradi iz deželnih sredstev. Člani odbora in tajnik se takoj naznanijo deželnemu odboru. Ko le-ta izreče svoje odobrenje, postane odbor takoj deležen deželne podpore. Tajnikove nagrade določi deželni odbor na predlog predsednika aprovizačnega odbora. Priporočajo se za tajništvo zlasti gg. kaplani, učitelji in učiteljice. Vendar je to prepuščeno prosti presoji arprovizačnega odbora. Glavna stvar je, da odbor intenzivno in točno deluje. Izbira strank, ki se podpirajo, je prepuščena aprovizačnemu odboru. Brezpogojno varovati je le načelo, da se gre samo na podpiranje manj premožnih slojev – tistih, katerih prehrana je nemogoča odnosno docela nezadostna, če se jih ne podpira. V poštev prihajajo tedaj v prvi vrsti prav revni, potem pa tudi manj premožni, živeči v zelo tesnih gmotnih razmerah, ki jim bistveno primanjkuje živeža. Prav posebno se je ozirati na prehrano otrok, ki so nada boljše prihodnosti. Družine z otroci se imajo tedaj predvsem upoštevati.«

Na okrožnico se je oglasilo veliko število županstev in župnih uradov in sporočilo deželnemu odboru svoje želje, deželni odbor pa z odgovori ni bil zadovoljen in je zato o stvari vnovič sklepal na seji 15. decembra 1917¹¹ in sklenil sledeče:

»Razpošlje se nova okrožnica vsem občinam, ki so se odzvale na tukajšnjo okrožnico pod št. 11949, dalje dotičnim župnim uradom in dekanatom z opozoritvijo, da obrazložb ob poslani okrožnici niso razumeli, ker je deželni odbor imel v mislih aprovizačne odbore za širše okoliše, ki bi bili v stanu v večjem obsegu delovati, ne pa za vsako občino posebej.«

Tej okrožnici se priloži prvotna okrožnica s pozivom, da se ravna v njenem smislu. Velike, izredno razsežne občine se obravnavajo kot samostojna aprovizacijska okrožja.

Od Deželnega mesta za vnovčenje živine si je pustil deželni odbor izplačati vsoto 300.000 K dne 31. decembra 1917 in kmalu nato je tudi pričel razdeljevati podpore aprovizacijskim odborom, kljub temu, da ni bil dosežen njegov, v obeh okrožnicah označen namen, da bi se bili namreč ustanovili

aprovizacijski odbori za večje okoliše. Brez dvoma je imelo dovoljenje teh podpor politično ozadje in je bil glavni namen deželnega odbora in njegove akcije pridobiti pristaše za nove politične stranke, ki so se osnovala po razbitju Slovenske ljudske stranke. To se vidi že iz tega, da je misel o ustanovitvi aprovizacijskih odborov po deželi nastala prav v času, ko se je ustanovila nova kmečka stranka in stranka obrtnikov. Kaže pa to tudi okoliščina, da se je največ podpor razdelilo v času, ki je bil najbolj kritičen, t.j. prve tri mesece leta 1918, ko je od 124 aprovizacijskih odborov podporo prejelo le 59. Kasneje, ko je postalo vendar bolj jasno, da se politika deželnega odbora ne bo obdržala, so bile podpore redkejšje.

Podpore za aprovizacijske namene je med drugim prejel tudi mestni magistrat ljubljanski, in sicer v znesku 20.000 K.

Od vsote 300.000 K je bilo leta 1919 na razpolago še 66.800 K.¹²

Deželni odbor se je avgusta 1916¹³ pričel ukvarjati z vprašanjem aprovizacije, in sicer v prvi vrsti za deželne dobrodelnne zavode, v drugi pa za razne korporacije, deželne uslužbence in druge osebe. Pri tem se je posluževal trgovca Ferdinanda Gruške, ki je imel razne zveze z vojaškimi krogi, razen tega pa tudi z dobavitelji, zlasti z onimi na Ogrskem, od koder se je moglo v Avstrijo priskrbeti največ blaga.

Vse aprovizacijske akcije deželnega odbora preko Gruške so bile razdeljene na tri skupine.

Prva skupina zadeva dobavo masti, slanine, prekajenega mesa in čebule z Ogrske v letih 1916 in 1917. Prvotno je bila ta akcija mišljena v manjšem obsegu, nabavili bi le količino, ki bi jo rabili deželni dobrodelni zavodi. Kasneje se je akcija razširila, ker se je ugotovilo, da se da dobiti večje količine blaga.

Dežela je v večih pošiljkah prejela: 42.319 kg masti, 47.565 kg osoljene in prekajene slanine, 14.720 kg prekajenga mesa, 1.390 kg ocvirkov in 80.000 kg čebule. Dežela ni prejela 14 sodov masti, ker je bila pošiljka zaplenjena (zasežena) v Zaporešiču na Hrvaškem. Pošiljke so se oddajale deželnim dobrodelnim zavodom, hiralnici pri sv. Jožefu, deželni prisilni delavnici, raznim vojaškim bolnicam, raznim zavodom v Ljubljani, raznim županstvom za aprovizacijo, delavcem v industrijskih krajih, raznim kategorijam uradništva, učiteljstva in služabništva ter drugim strankam.¹⁴ Cen vsega blaga deželni odbor natančno nikdar ni mogel določiti, ker Gruška ni predložil obračuna o vseh dobavah. Opravičeval se je, češ da so na Ogrskem več blaga odposlali kot ga je prispelo v Ljubljano – sem naj bi sodila zaplenitev v Zaporešiču.

O tej aprovizacijski akciji se nikdar ni sklepalo na seji deželnega odbora in prav tako so bile ostale odredbe deželnega glavarja in članov le redkokdaj potrebne. Podrobnosti teh akcij so poznali deželni odborniki dr. Lampe, dr. Pegan in dr. Zajc. Vedno je eden ali drugi od njih podpisoval rešitve v odsotnosti deželnega glavarja. V zapisnikih sej deželnega odbora je najti le to, da je imel deželni glavar nekako splošno pooblastilo za razpolaganje z različnimi živili. Tako se je zgodilo na seji 3.

maja 1917:¹⁵ »V olajšanje aprovizaičnih akeij dežele se določa, da deželni glavar po svoji previdnosti odloča o sprejemanju mesa po znižani ali lastni ceni iz deželne mesnice pri »deželnem mestu« (namreč za dobavo klavne živine), o nakazovanju slanine in drugega aprovizaičnega blaga iz deželnih zalog po maksimalni ali lastni ceni in nakazovanju mleka ter mlečnih izdelkov iz deželnih pristav in prisilne delavnice. Vse tozadevne dosedanje odredbe deželnega glavarja se v celoti odobre«. Druga skupina se nanaša na poskus, da bi dobili z Ogrske moko, koruzo, mast in morda tudi druga živila.

Deželni odbor je začetkom leta 1917 z Gruško nameraval dobaviti z Ogrske moko, koruzo, mast in druga živila. V ta namen je naprosil Ilirsko banko, da je dala dne 15. januarja 1917 deželni industrijski banki v Budimpešti na razpolago vsoto 500.000 K. O vseh teh stvareh se ni razpravljalo na seji deželnega odbora in iz aktov ni razvidno, kako je prišla Ilirska banka do tega, da je založila za deželo vsoto 500.000 K.

Vendar akcija ni bila izvedena.¹⁶

Tretja skupina se nanaša na lastno režijo v deželnih dobrodelnih zavodih, ki se je pričela z letom 1917.

Marca 1918 se je Gruška ponudil deželi, da bi se mu izročila dobava fižola, graha, kaše, ajde, prosa, testenin in suhih gob iz ruske Poljske. To ponudbo je deželni odbor sprejel, ker je bil za to, da preskrbi z živili deželne dobrodelne zavode, v katerih se je s 1. novembrom 1917 vpeljala lastna režija. Gruški so 9. marca 1918 v ta namen izplačali 160.000 K in 14. marca 1918 860.000 K, skupaj 1.020.000 K.¹⁷

Ker se je pri tej kupčiji za deželo kazalo preveliko tveganje, je deželni odbor kasneje odredil, da se kupčija odstopi Deželnemu mestu za dobavo živine (17. aprila 1918).¹⁸ Kljub temu, da se je akcija prenesla na vnovčevalnico, jo je vseeno še nadalje vodil deželni glavar, ne da bi o posameznih ukrepih obveščal vnovčevalnico.

Vse podrobnosti akcije niso bile znane niti nadupravitelju Nebenführerju, čeprav se je deželni glavar posluževal tega uradnika vselej, ko je šlo za nabavo blaga preko Gruške.

Blago je prišlo v Ljubljano postopoma v 4 vagonih: 24.436 kg fižola, 1.147 kg ajdove kaše, 769 kg kaše, 87 kg prosa, 74 kg graha, 4.261 kg ajde, 3.966 kg testenin, 5.551 kg suhih gob. Suhe gobe so vrnil prodajalecu, ker so ugotovili, da blago ni ustrezalo ponudbi. (Naročili so jurčke, prejeli pa mešane gobe.) Trije vagoni so bili zaplenjeni v Lvovu.

Obračuna o vseh dobavah Gruška ni predložil, denarja, ki mu je ostal od prejete vsote 1.020.000 K ni vrnil, ker je odposlal manj blaga, suhe gobe pa so bile vrnjene.¹⁹

Deželni odbor je skušal z draginjskimi podporami za ljudsko in meščansko učiteljstvo izboljšati razmere učiteljskemu stanu.

ad3/ Imovinska problematika

Gradivo za imovinsko problematiko je daleč najobsežnejše. Deželno imovino predstavljajo deželni sklad in z njim združeni podskladi ter posebni skla-

di. Deželni sklad in z njim združeni skladi so v obdobju 1919-1920 z izjemo gladališča in botaničnega vrta prešli v roke raznih poverjeništev in niso bili več v upravi komisije za upravo kranjske deželne imovine, čeprav si je dežela pridržala lastninsko pravico. Vrednost tega sklada in združenih podskladov je znašala 11.477.379 K 95 kr²⁰. Najpomembnejše nepremičnine dežele so bile: deželni dvorec,²¹ deželni muzej,²² deželno gledališče²³, prisilna delavnica²⁴, deželni dobrodelni zavodi²⁵, deželna kmetijska šola na Grmu²⁶, deželne pristave na Robežu²⁷ v Mali Loki²⁸, Češnjicah²⁹ ter mitninske hiše v Radečah, Krškem in Podmrtu.³⁰ Poleg teh so bile še stavbne posesti v Ljubljani in posesti, ki so bile nakupljene za gradnjo elektrarn in cest ter elektrarni Završnica in Ukanc, ki ju je prevzela dežela od vojaške uprave.³¹

Gradivo precej natančno navaja tedanje razmere delovanja naštetih ustanov. Lahko jih skiciramo v nekaj stavkih.

Deželni dvorec v Ljubljani, Kongresni trg 11, je bil ovrednoten v višini 774.000 K. V njem je bila vojaška rezervna bolnica. Po ukinitvi zbora in odbora so bili v njem poleg komisije za upravo imovine bivše vojvodine Kranjske še univerza, oddelek za trgovino in industrijo ter zdravstveni odsek za Slovenijo in Istro.

Deželni muzej v Ljubljani, Bleiweisova cesta, je bil ocenjen na 43.000 K. Takratni direktor muzeja dr. Josip Mantuani je predmete, ki jih je rekvirirala vojska na železniških postajah v Kranju in Zalogu, pregledal in izbral za muzej. Obenem je muzej odkupil večje število narodnih noš in lesenega orodja od Boža Račiča iz Šabea (ohranjena je tudi prošnja ravnateljstva muzeja deželnemu zboru, da bi trate ob muzeju zaradi pomanjkanja smeli preurediti v gredice za gojenje vrtnin).

Leto 1918 je pomenilo tudi začetek dela društva Narodna galerija, ki je imelo namen združiti vse obstoječe umetnostne zbirke, predvsem slovenskih umetnikov vseh dob. Društvo je pridobivalo umetnine z nakupi in darili, posedovalo je znaten denarni fond, ni pa imelo primernih prostorov. Namen društva je bila pridobitev ustreznega prostora in prenos umetniških del iz deželnega muzeja. (Dokler pa ni imelo prostorov, je prosilo odbor, da bi muzej shranil slike.)

Deželni muzej je 1. junija 1920 prešel v upravo poverjeništvu za uk in bogočastje.

Deželno sodišče v Ljubljani je bilo ocenjeno na 520.000 K.

Na prošnjo Slovenske matice, Leonove družbe, Dramatičnega društva, Zveze dramatičnih društev in Glasbene matice je deželni odbor Slovenskemu gledališkemu konzorciju izročil deželno gledališko poslopje v uporabo za sezono 1918/1919 ter s tem omogočil obnovitev slovenskih gledaliških predstav. Poslopje in inventar sta bila zaradi večletne uporabe gledališča za kinematograf v slabem stanju. V vojnem času je imel stavbo v najemu lastnik kinematografskega podjetja Kino – Central Ivan Štefe. Podjetje je pričelo delovati 1. maja 1915. Slovenska krščanska zveza, ki je imela gledališče v najemu, je poverila vodstvo kina posebnemu odboru, spomladi leta 1916 pa društvu Kino, ki se je osno-

valo kot posebni odsek SKZ. Neposredno vodstvo kina je prešlo v roke članu prvotnega odbora oziroma članu poznejšega društva Kino Ivanu Štefetu. Na zadnji seji 22. oktobra 1918 je deželni odbor dokončno uredbo razmerja gledališkega konzorcija do dežele prepustil zboru, prav tako je dovolil Ivanu Štefetu, seveda v dogovoru z gledališkim konzorcijem, da sme predvajati filme enkrat na teden, ko ni bilo gledaliških predstav.

Gledališče je prešlo v upravo poverjeništvu za uk in bogočastje 12. maja 1921.

Botanični vrt je bil odkupljen od Slovenske kmetijske družbe za učne namene leta 1910 in ni bil izročen državi.

Prisilna delavnica v Ljubljani je bila ocenjena na vrednost 290.000 K. V času vojne so bili nastanjeni v njej tudi živčno bolni vojaki, hiraleci in ruski ujetniki, ki so 7. novembra 1918 odšli. Po sklepu deželne vlade 25. januarja 1920 je prešla prisilna delavnica k zdravstvenemu odseku za Slovenijo in Istro.

Deželna dobrodelna zavoda sta bila deželna bolnica v Ljubljani in deželna psihiatrična bolnica na Studencu. Obe sta prešli 1. avgusta 1919 v državno upravo.

Deželne pristave v Mali Loki, Češnjicah in na Robežu, so bile deželna kmetijska posestva, namenjena predvsem vzreji živine, deželna kmetijska šola na Grmu pa izobrazbi kmečke mladine. Pristava na Robežu pa je ves čas vojenga obdobja skrbel za preskrbo z mlekom za deželne zavode pa tudi za posameznike v Ljubljani.

Mitninske hiše v Radečah, Krškem in Podnartu s pripadajočimi mostovi so bile po prevratu izročene poverjeništvu za javna dela.

Posebni skladi so izkazovali imovino po stanju z dne 31. decembra 1920 in to zato, ker je z njimi še vedno upravljala komisija za upravo kranjske deželne imovine. Ti skladi so bili: deželni melioracijski sklad, garancijski sklad dolenjskih železnic, zapuščina Viktorja Smoleta, sklad za reorganizacijo muzeja, vseučilišni sklad, sklad za triprocentno državno potresno posojilo, rezerva za škodo po toči na posestvu grmske šole, posebni denarji za deželno gledališče, rezerva za povzdigo živinoreje, gospodarske zadruge kmetijskega značaja, garancijska zaloga za nakup krav v Švici, rezervni sklad deželne pristave na Robežu in posebni denarji. Vrednost celotnega sklada je znašala 14.766.170 K 69 kr.

Od posebnih skladov je bil najpomembnejši melioracijski, ki je pokrival stroške kmetijske melioracije, uravnave rek, potokov in hudournikov, preskrbe z vodo, stroške gradenj in popravil cest in mostov. Vsa našeta melioracijska dela je sofinancirala dežela, sodelovali pa so lahko država, okraj, občina ali zainteresirani posamezniki. Ohranjeno gradivo melioracijskih del navaja številne konkretne primere na celotnem področju Kranjske; po svojem obsegu bi zadostilo temam posebnih referatov.

OPOMBE

1. Deželni zbor in odbor – sejni zapisniki odbora – sejni zapisnik 22. oktobra 1918. — 2. Deželni zbor in odbor – deželni odbor in njegovi člani 1918 – spis 1141, 1324, 1149. — 3. Deželni zbor in odbor – zapisniki sej deželnega odbora 1918 – seja 19. junija 1918. — 4. Deželni zbor

in odbor – razno (reg. fasc. XIII, spis 7078). — 5. Deželni zbor in odbor – razno (reg. fasc. XIII, spis 7570). — 6. Deželni zbor in odbor – razno (reg. fasc. XIII, spis 7580). — 7. Deželni zbor in odbor – zapisniki sej deželnega odbora – sejni zapisnik 24. avgusta 1918. — 8. Deželni zbor in odbor – zapisniki sej deželnega odbora – sejni zapisnik 22. oktobra 1918 – del uvodnega govora deželnega predsednika dr. Ivana Šušteršiča na zadnji odborovi seji. — 9. Deželni zbor in odbor – zapisniki sej deželnega odbora – seja odbora 10. oktobra 1917. — 10. Deželni zbor in odbor – razno (živila – reg. fasc. XIII, 11. oktober 1917); Odborova okrožnica glede ustanovitve aprovizacijskih odborov. — 11. Deželni zbor in odbor – zapisniki sej deželnega odbora – zapisnik seje 15. decembra 1917. — 12. Revizijska kontrolna komisija – poročilo o delovanju deželnega odbora, ki je bilo oddano predsedstvu deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani. Z naredbo Narodne vlade SHS v Ljubljani dne 4. novembra 1918, št. 44, je bila revizijski in kontrolni komisiji izročena revizija poslovanja prejšnjega kranjskega odbora. Svoje delo je revizijska in kontrolna komisija v glavnem končala in je 28. februarja 1919 predlagala predsedstvu deželne vlade za Slovenijo izdelan operat. Predsednik komisije je bil dr. V. Gregorčič. — 13. Deželni zbor in odbor – razno (živila – reg. fasc. XIII, avgust 1916 – spis: 13900, 13952 ... 14159 – ogrska mast; spis: 16261 – deželna banka izplača Gruški 240.000 K za 4 vagone masti. — 14. Deželni zbor in odbor – razno – živila (reg. fasc. XIII) spisi: 2991, 4179, 4902 – delitev živil. — 15. Deželni zbor in odbor – seja deželnega odbora – seja 3. maja 1917. — 16. isto kot 12. — 17. Deželni zbor in odbor – seja deželnega odbora – seja 17. aprila 1918 (reg. fasc. XIII) spis 4812. — 18. Deželni zbor in odbor – razno – živila (reg. fasc. XIII), spis 4812 – uradno poročilo deželnega glavarja glede nove aprovizacijske akcije s posredovanjem Gruške na Dunaju. — 19. isto kot 12. — 20. Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2. — 21. Deželni zbor in odbor – deželni dvorec (reg. fasc. IV/4 – 1918, spis 13131 – Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2. — 22. Muzej, reg. fasc. IX/5, 1918, spis 12803, 12910 – Narodna galerija – seja odbora 24. avgusta 1918 – Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2. — 23. Komisija za presnovo javne uprave – deželno gledališče in dramatično društvo (reg. fasc. IV/9, 1918, 18. februar 1918, spis 2592); zapisniki sej deželnega odbora: seja 18. februarja 1918, seja 17. aprila 1918, seja 22. oktobra 1918; Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2; – isto kot 12. — 24. Deželni zbor in odbor – prisilna delavnica (reg. fasc. VIII/5, 1918, VI/1 spis 12923). — 25. Deželni zbor in odbor – deželni dobrodelni zavodi (VI/3, 1918), Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2. — 26. Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2; – Deželni zbor in odbor – kmetijska šola na Grmu (reg. fasc. IX/3, 1918); – Deželni zbor in odbor – seja deželnega odbora – seja 18. februarja 1918. — 27. Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2; – Deželni zbor in odbor – govedoreja (reg. fasc. IX/3) 1918 – Robež (za vzrejo mladih bikov za plemenske namene); – Deželni zbor in odbor – razno (živila – reg. fasc. XIII) – deželna mlekarna; Deželni zbor in odbor – seja deželnega odbora – seja 15. junija 1918; – Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2. — 28. Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2; – Deželni zbor in odbor – razno – Mala Loka na Dolenjskem za semensko poskuševališče. (reg. fasc. XIII) 1918; Deželni zbor in odbor – deželno posestvo (reg. fasc. XIII, 1918). — 29. Komisija za presnovo javne uprave, fasc. 2; Deželni zbor in odbor – razno – Češnjice (v Fari pri Moravčah) – deželno posestvo (reg. fasc. XIII, 1918). — 30. Deželni zbor in odbor – mitninske zadeve (reg. fasc. XI/3, 1918) – Radeče (reg. fasc. X/1); Krško (reg. fasc. X/1). — 31. Deželni zbor in odbor – razno – električne naprave dežele (reg. fasc. XIII); Žirovnica – spis 176, 614, 1817, 2443 (reg. fasc. XIII); Savica – Ukanc – spis 2217, 5034/3512, 11362, 12493/1918 – 8625

ZUSAMMENFASSUNG**Das Archivgut des Krainer Landesausschusses und das Jahr 1918***Saša Seršec*

Nach dem Jahre 1914, also im Kriegszustand, ist der Landtag nicht mehr zusammengekommen. Mit der Arbeit hat der Landesausschuß fortgesetzt. Er traf sich an der Sitzungen, wo er im Namen des Landtags vorläufige Entschlüsse faßte. Trotz der Kriegsverhältnisse hat das Land für die Arbeitskontinuität Sorgen getragen. Der Ausschuß ist am 22. Oktober 1918, als er seine politische Macht verlor, zum letzten Male zusammengekommen, hat aber noch immer alle laufende Angelegenheiten fertiggebracht. Am 14. November 1918 hat das Präsidium der SHS Volksregierung die Verordnung zur Aufhebung

des Landesausschusses erlassen.

Die Absicht des Beitrags ist eine teilweise Tätigkeitsdarstellung des Landesausschusses im Jahre 1918, die Betonung ist an der politischen, sozialen und Vermögensproblematik. Der politische Teil behandelt die Sitzung vom 19.6.1918, als die Ausschußmitglieder den Entschluß betreffend der unloyalen Tätigkeit von dr. Ante Trumbić faßte und das Kreisschreiben an alle Gemeinden verschickte, und die letzte Sitzung am 22. Oktober 1918, als der Ausschuß die Kundmachung des Nationalrates (am 19. Oktober 1918) begrüßte.

Der soziale Teil behandelt die Tätigkeit der Approvisionierungsausschüsse und die Nahrungsmittelanschaffung in Ungarn und Rußland mit Hilfe des Vermittlers Ferdinand Gruška.

Das Vermögensproblematik betreffende Archivgut ist am umfangreichsten. Im Beitrag werden eingehender unbewegliche Güter erörtert, die das Land zu eigen hatte.

pomembnejše gradivo v domačih in tujih arhivih

Spominsko gradivo in spominska literatura kot zgodovinski viri

Bogdan Lekić

V zadnjih letih opažamo, da izhaja čedalje več del spominske narave. Tudi razne revije ter dnevni in drugi časniki so preplavljeni s tovrstnimi prispevki. To seveda ni naključje. Lahko rečemo, da so za širjenje tovrstne literature trije temeljni razlogi.

Človek je že od nekdaj čutil duhovno potrebo, da bi v pisni ali drugi umetniški obliki zapustil prihodnjim rodovom sledove svojih pogledov in doživljanja zgodovinskih dogodkov in dogajanja v družbi, v kateri je živel in deloval. Motivi za to so lahko različni - od tistih, da so nekateri želeli pojasniti okoliščine in dejstva, ki jih ni mogoče povsem razpoznati iz arhivskih in drugih zgodovinskih virov, pa vse do poskusov zgodovinskega presojanja in ocenjevanja preteklosti.

Eden od razlogov je tudi večja demokratizacija v založniški politiki, to pa je seveda posledica demokratizacije tudi na drugih področjih družbenega življenja, ki je spodbudilo tudi tovrstno literaturo. Ni dvoma: večja svoboda javnega razlaganja osebnih pogledov na dogodke in dogajanja v preteklosti je pripomogla tudi k čedalje večjemu številu piscev spominskih del. To so osebe, ki so bile udeleženci ali pa akterji v političnem, gospodarskem, kulturnem in vojaškem življenju, delovanju in ustvarjanju družbeno razvojne politike. Tudi ukinitve embarga tako imenovanih prepovedanih tem je spodbudilo veliko osebosti, da so se odločile za pisanje spominov.

In nazadnje, spominska literatura je po svoji naravi v bistvu subjektivni pogled na preteklost, njevo presojanje. Doživljanje in kakršno koli presojanje preteklosti pa je nujno povezano z osebami, ki so ustvarjale politiko, dogajanja in dogodke in se vsega tega udeleževale. Zato je razumljivo, da vsaki spomini, ki se pojavijo, posebno tisti, ki hočejo zgodovinsko presojeti preteklost, izzovejo različne odzive. Tako postanejo ti motivi za nastanek novih spominov, ti pa potrjujejo in dopolnjujejo mnenja in dejstva v že objavljenih spominih, ali pa jim nasprotujejo. Krog piscev spominov je tako čedalje večji.

S širjenjem tovrstne zgodovinske literature se bogatijo viri spoznanja. Čim več je zgodovinske literature, tem več je možnosti, da zgodovinarji, seveda ob uporabi znanstvene metode ugotavljanja zgodovinske resnice, čimbolj objektivno razlagajo preteklost. Ne glede na subjektivnost, ki je značilna za tovrstno literaturo, so spomini vendarle pomem-

ben zgodovinski vir, posebno kadar za nekatere dogodke in dogajanja primanjkuje izvernih dokumentov iz kakršnih koli objektivnih in subjektivnih razlogov.

Za razliko od spominov pa je spominsko gradivo ali spomini posameznikov ali skupin nastalo na pobudo strokovnih ustanov, ki zbirajo in obdelujejo zgodovinske vire, predvsem arhivov in zgodovinskih inštitutov. Tudi za tovrstne spominske vire je značilen predvsem subjektivni pogled na posamezne dogodke in dogajanja. V primerjavi s spomini imajo to prednost, da nastajajo ob pomoči strokovnjakov, dajati pa morajo tiste podatke in informacije o dogodkih in dogajanjih v preteklosti, ki jih v ohranjenih dokumentih ni, ali pa pojasnjujejo in dopolnjujejo arhivske vire. Ti viri torej ne nastanejo predvsem zato, da bi bili objavljeni - zato tudi ni treba, da so literarno oblikovani - ampak naj bi predvsem kot dodatni zgodovinski viri obogatili spoznanja o preteklosti.

Nekatere značilnosti dokumentarnega gradiva

Nepopolnost dokumentarnega gradiva ter pomankljive informacije in podatki v dokumentih in drugih zgodovinskih virih so vzrok, za nastanek in uporabo spominskih virov pri preučevanju zgodovinske preteklosti. Tako je bilo že v starem veku in je še dandanes.

Na to, da dokumentarno gradivo ni popolno, vpliva več dejavnikov. Poudarili bomo samo najpomembnejše: stopnja razvitosti pisane medčloveške komunikacije in tehničnih sredstev, ki se pri tem uporabljajo; razvitost administracije in njen odnos do dokumentarnega gradiva, ki nastaja iz njenega dela; stopnja ohranjenosti dokumentarnega gradiva ali stopnja njenega uničenja (iz malomarnosti ali nepoznavanja njenega zgodovinskega pomena; razmere, v katerih je nastala in bila ohranjena pisana dokumentacija; nastanek in razvitost ustanov, specializiranih za varovanje arhivskega gradiva, nastanek in razvoj družbenopravne zakonodaje s področja varstva gradiva in drugi. Pri tem je treba poudariti, da so na stopnjo ohranjenosti gradiva pogosto vplivali tudi revolucije, vstaje, oborožitvena gibanja, vojne med državami, okupacije in druga večja družbena gibanja in dogajanja. Pri tem je bil namerno uničen tisti del gradiva, ki ni smel priti v roke sovražniku, gradivo pa je bilo uničeno tudi med bojem ali pa ga je odnesel so-

vražnik. Najtežje je s tistimi področji človeške dejavnosti, pri kateri dokumenti ne nastajajo ali pa jih nastaja zelo malo zaradi posebnih ilegalnih razmer dela in delovanja; tako je bilo na primer s KPJ v ilegalnem obdobju njenega delovanja v Kraljevini Jugoslaviji ali med ilegalnim gibanjem na neosvobojenem ozemlju Jugoslavije med drugo svetovno vojno.

Popolnost in objektivnost informacij in podatkov, ki jih vsebuje ohranjeno dokumentarno gradivo, je lahko odvisna od več med seboj povezanih družbenopolitičnih in subjektivnih dejavnikov.

Družbenopolitične dejavnike, ki vplivajo na vsebino dokumentov, lahko razdelimo v zunanje in notranje. Med zunanje spadajo: razdeljenost človeške družbe na različne družbene sisteme, raznoterost družbenopolitičnih ureditev držav; politično-idejni, gospodarski in drugi odnosi posameznih držav v določenih skupinah držav in zunaj njih; odnos med konzervativnimi in politično naprednimi družbenimi silami in gibanji; spori med državami, ki nastajajo zaradi političnih, idejnih, gospodarskih in drugih interesov; razdeljenost človeške družbe po verski pripadnosti in drugi.

Skupino notranjih družbenopolitičnih dejavnikov sestavljajo: razredni, nacionalni, politični, ideološki, socialni, verski in drugi. Med te bi lahko uvrstili tudi tiste dejavnike, ki povzročajo neusklajenost med družbeno veriliranimi normativi in upoštevanjem le-teh v družbenem življenju.

Na popolnost in objektivnost informacij in podatkov, ki jih vsebujejo dokumenti, vplivajo tudi subjektivni dejavniki. Ti so povezani z ustvarjalcem dokumenta ali z avtorjem. Koliko bodo dokumenti zrealizirali pravo podobo in popolnost družbenih dogajanj, dogodkov, akcij in dejavnosti, pa je precej odvisno od njihovih avtorjev. Med subjektivne dejavnike, ki vplivajo na popolnost in objektivnost informacij in podatkov v dokumentih, spadajo: kdo je avtor; komu piše; namen pisanja, v kakšnih zgodovinskih okoliščinah piše; ali je mogel prikazati stanje stvarno; ali je bil neposredno pri viru informacij ali pa jih je dobil od kake druge osebe; je informacije sestavljal sam ali na podlagi dobljenih podatkov, ali je pri izdelavi svoje informacije uporabil vse pomembne podatke, ali jih je preveril; koliko je bil sposoben zanemariti svoje razredno, nacionalno, politično, idejno in drugo prepričanje in predstaviti stvarnost realno - tako kot so dogodki v resnici potekali; kakšen je avtorjev odnos do informacije, skratka, koliko je avtorjev položaj povezan s pozitivnim ali negativnim izidom danih informacij itn. Tem dejavnikom je treba dodati še nekatere, ki so povezani z neposrednim ustvarjalcem dokumenta, kot so: šolska in strokovna izobrazba; kolikšna je splošna kultura; stopnja inteligence; moč opazovanja in sklepanja in drugi.

Prostor ne dopušta, da bi bolj poglobljeno in analizno preučili vse dejavnike, ki vplivajo na stopnjo ohranjenosti dokumentov in popolnost informacij in podatkov, ki jih ti vsebujejo. Zato smo se odločili, da bomo pomembnejše dejavnike samo našteali in ne bomo obravnavali vseh. Zdi se nam, da je tudi tako mogoče sklepati, kako pomembni so

spominski viri za popolnitev praznin v dokumentarnem gradivu in popolnejše ugotavljanje vzrokov, okoliščin, ozračja in posledic zgodovinskih dogodkov in dogajanj.

Zaradi že naštetih in drugih dejavnikov, ki vplivajo na celotnost vsebine dokumentarnega gradiva, ostajajo spominski viri poleg raznolikega in številnega dokumentarnega gradiva, ki se množično ustvarja v sodobnem svetu, vreden zgodovinski vir celo tam, kjer so arhivski fondi povsem ohranjeni.

Vrste in nastanek spominskih virov

Pod spominskimi zgodovinskimi viri pojmujeemo vse vrste spomske literature in spominskega gradiva.

Spomska literatura so vsa dela spomske narave (spomini, zapisi, dnevniki ipd.) ne glede na vrsto in to, ali so natisnjeni ali v rokopisu. Bistvene značilnosti spomske literature so, da nastaja na avtorjevo pobudo in z njegovim delom, da temelji vsebina na avtorjevih osebnih pogledih in presojah dogodkov in osebnosti in to, da je literarno izoblikovana.

Dela spomske narave datirajo še iz starega veka pred našo ero. Tako so iz antike znani spomini grškega filozofa Ksenofana Kirova anabaza in Sokratovi spomini, iz rimske dobe pa spomska dela De bello Gallico in De bello civili Gaja Julija Cezarja, itd.

Potreba po pisanju spomske literature se je ohranila vse do današnjih dni. Število avtorjev in tovrstnih del pa se je posebno povečalo v 19. in 20. stoletju.

Spominsko literaturo so najpogosteje pisali in jo pišejo tudi zdaj državniki, politiki, diplomati, vojskovodje, književniki in publicisti. Med znane svetovne pisce spominov spadajo na primer: Napoleon, Bismarck, Churchill, Žukov, De Gaulle; od revolucionarjev in politikov Herzen, Garibaldi, Benesh, Pelico, Metternich, Chateaubrian, Stendhal, Goldoni, Gozzi in drugi.

Med naše znane pisce spominov spadajo: Prot Matija Nenadović, Ibra Tkalev Ignjatović, Čiro Truhelka, Sava Tekelija, Baltazar Krčelić, Petar Jokić, Jovan Subotić, Sreten Popović; od sodobnih pa Svetozar - Tempo Vukmanović, Rodoljub Čolaković, Miroslav Krleža, Ivan Ribar in drugi.

Kadar govorimo o spominskih delih (literaturi), je treba razločevati tista, ki temeljijo na avtorjevih spominih, od onih, ki temeljijo poleg avtorjevih spominov tudi na dokumentarnih in drugih zgodovinskih virih. Prva hočejo biti literarno-zgodovinsko berivo, skoznje pa se izražajo spomini in razmišljanja o zgodovinskih dogodkih, pojavih in osebnostih. Druga, ki so nastala s kombinacijo avtorjevih spominov in zgodovinskih virov, pa naj bi bila zgodovinska dela. Za prva je značilno, da podajajo bralcu subjektivno sliko doživete stvarnosti, druga, ki se sklicujejo na zgodovinske vire, pa podajajo ali skušajo podati zgodovinsko razlago. Vrednost enih in drugih spominskih del kot zgodovinske literature ni sporna, pod pogojem, da se vrednotijo kritično.

Spominsko gradivo je druga vrsta spominskih vi-

rov, sestavljajo pa ga pisani ali tonsko posneti spomini posameznikov ali skupine ljudi, pričevanja o dogodkih, dogajanjih in osebnostih. Temeljne značilnosti tovrstnih spominskih virov so: da nastajajo iz potreb znanstvenoraziskovalnega dela, da s svojo vsebino dopolnjujejo dokumentarno gradivo ali pa ga - če tega primanjkuje - nadomestijo; da omogočajo pridobivanje informacij in podatkov, ki jih v drugih virih ni, da so brez literarnih in drugih pretenzij; in nazadnje - to gradivo se zbira organizirano, to delo pa opravljajo povečini strokovne ustanove.

Spominsko gradivo ima v primerjavi s spominsko literaturo tele prednosti: za isti dogodek, dogajanje ali osebnost je mogoče zbrati več spominov različnih avtorjev; čim več je spominov na isto temo, tem večja je možnost za overitev zgodovinske resnice; ker je mogoče spomine zbirati od različnih udeležencev in prič dogajanja ne glede na poklic, družbenopolitični položaj, socialno, politično, idejno in drugo pripadnost in ne glede na stopnjo njihove intelektualne in literarne sposobnosti; ker z uporabo določene metodologije tistega, ki pripoveduje spomine, usmerjamo na tista vprašanja in tiste podatke, ki so zanimivi za zgodovinsko znanost; ker je vsebina spominov lahko tematske in splošne narave itn.

Spominska literatura datira še iz starega veka, spominsko gradivo pa je začelo nastajati precej kasneje. Tovrstno gradivo so začeli organizirano zbirati šele ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja. Med prvimi je bila Rusija, ki je zbirala spomine v zvezi s svojimi vojnami.

Pri nas so začeli zbirati spominsko gradivo v prvi polovici 19. stoletja na pobudo Društva srpske slovesnosti in v zvezi s pisanjem srbske zgodovine. Potreba po zbiranju spominskega gradiva se je povečala zlasti po revolucionarnih dogajanjih. Tako je bilo s Sovjetsko zvezo po oktobrski revoluciji. Pri nas v Jugoslaviji so začeli pospešeno zbirati spominsko gradivo po končani narodnoosvobodilni vojni, v drugih socialističnih deželah po drugi svetovni vojni, zbiranja pa so se lotili tudi v drugih deželah, tam, kjer so se uspešno končala osvobodilna gibanja in se narodnostno osvobodila izpod kolonializma.

Posebnosti spominskega gradiva in spominske literature

Spominsko gradivo ima svoja značilna zunanja znamenja in vsebino. Po teh znamenjih se razločuje od drugih zgodovinskih virov. Za raziskovalca je zelo pomembno, da jih pozna, ker mu pomagajo prepoznati avtorja in kritično ovrednotiti vsebino spomina.

Zunanja znamenja spominskega gradiva sestavljajo temeljni podatki o avtorju, spominu, osebi, ki se je pogovarjala s tistim, ki je obujal spomine, o času in kraju, kdaj je bil spomin podan (napisan), in podpis tistega, ki je spomin povedal (avtorizacija).

Biografski podatki avtorja spomina so nujni za boljše razumevanje informacije in podatkov, podanih v spominu. Med te podatke spadajo: leto roj-

stva; narodna, razredna, politična in idejna pripadnost, šolska in strokovna izobrazba, funkcije in dolžnosti iz časa, o katerem govori spomin, funkcije in dolžnosti iz časa, v katerem je bil spomin podan, in drugi. Prav tako pomembni so tudi podatki o osebi, ki je spraševala tistega, ki je pripovedoval spomine, pa tudi opomnik, na podlagi katerega je potekal pogovor, skratka, na podlagi katerega je opisan spomin. Po podatkih o osebi, ki je spraševala avtorja spomina, lahko raziskovalec sklepa o strokovni sposobnosti voditelja pogovora, za kakšne potrebe so bili spomini zbrani, in kdo je to organiziral. Pomemben je lahko tudi vprašalnik, na podlagi katerega je opravljen pogovor s tistim, ki podaja spomin. Po tem raziskovalec spozna, katera vprašanja so bila predmet pogovora, kaj je bilo v pogovoru izpuščeno in s čim bi bilo spomine (živih udeležencev) še mogoče dopolniti. Avtorizacija spominov (avtorjev podpis) je sicer formalno dejanje, ki pa je za ugotavljanje avtentičnosti spomina zelo pomembno.

Poudariti je treba, da smo govorili o zunanjih znamenjih spominskega gradiva, ki bi jih le-to moralo vsebovati na podlagi strokovne metodologije zbiranja spominov. Mnogi zbrani spomini pa - morda zato, ker ni bila uporabljena metodologija dela ali pa ker zbiralci niso bili strokovno podkovani, nimajo teh zunanjih znamenj, in celo takšni so med njimi, ki niso niti avtorizirani. Ni dvoma, da bodo takšni spomini zmeraj premalo zanesljiv zgodovinski vir - kar zadeva avtentičnost, in da bodo pri njihovih uporabnikih zbudili pomisleke in negotovost.

Kadar govorimo o zunanjih znamenjih spominske literature, moramo poudariti, da se le-ta ne razlikujejo od znamenj druge zgodovinske literature. Zato potrebuje uporabnik tovrstnih spominskih virov dodatne raziskave, če hoče dobiti nujne podatke o avtorju.

Vsebina ali notranje značilnosti spominskega gradiva in spominske literature se razlikujejo in so izrazitejše kot pri drugih zgodovinskih virih. To izvira iz posebnosti vsebine tovrstnih virov. Koliko se bodo te lastnosti pokazale v vsebini, je odvisno od avtorja.

Ni dvoma, da je v spominskem gradivu in spominski literaturi veliko subjektivnih avtorjevih pričevanj. V njih je povečini izražen avtorjev »jaz«. Pričevanja so toliko omejena, kolikor sta bila avtorjev pogled in spoznanje omejena v resničnih dogodkih in dogajanjih. Razredni, nacionalni, politični, idejni, socialni in drugi avtorjev odnos do dogodkov in dogajanj, katerih se spominja, je precej izrazitejši kot v drugih virih. Na vsebino in verodostojnost pričevanja precej vplivajo: čas, ki je potekel od dogodkov in pisanja avtorjevih spominov; v kakšnih okoliščinah so spomini podani in koliko je avtor star; spomin, moč opazovanja in izločanje bistvenega od nebistvenega; avtorjeve funkcije in dolžnosti tedaj, ko je opisoval spomin; avtorjeva pripravljenost, da premaga oportunistični odnos do dogodkov, dogajanj in osebnosti, o katerih govori; avtorjeva pripravljenost, da poda svoja pričevanja objektivno, ne glede na svoj položaj, mesto in vlogo, ki jo je imel v dogodkih in dogajanjih, o katerih

govori in presoja z določene časovne razdalje, in mnogi drugi dejavniki. Na vsebino spominskega gradiva lahko vpliva tudi metodologija dela osebe, ki sprašuje tistega, ki obuja spomin, pa tudi njegov subjektivni odnos do dogodkov, dogajanj in osebnosti, za katere se zbirajo spomini. Spraševalec lahko vpliva tudi s svojimi sugestivnimi vprašanji in komentarji.

Mnogim od teh subjektivnosti, ki jih vsebujejo posamezna pričevanja akterjev in udeležencev dogodkov in dogajanj, se je mogoče ogniti pri skupinskih spominih. Dobra stran takšnih spominov je, da se mnoge informacije in podatki verilirajo že med delom skupine tistih, ki obujajo spomine. Osebe, ki opisujejo spomine, lahko svoja pričevanja preverijo in popravijo, opominjajo druga drugo in spodbude bolj poglobljena in celostna pričevanja; da imajo priložnost premagati posameznikov-avtorjev jaz; da se lažje in boljše premaga oportunistem do dogodkov, dogajanj, osebnosti idr.

Pomen spominskega gradiva in spominske literature za preučevanje zgodovinske preteklosti

Pomen spominskega gradiva in spominske literature kot zgodovinskega vira ni sporen, kljub njunim subjektivnim značilnostim. Spominsko gradivo in spominska literatura se uporabljata predvsem: prvič, da tedaj, če primanjkuje dokumentarnega gradiva in drugih pisnih virov, popolnoma praznine v virih; drugič, kot dopolnilni vir spoznanj k dokumentarnemu gradivu in drugim zgodovinskim virom, in tretjič, da spodbudita preverjanje podatkov v drugih zgodovinskih virih.

V prvem primeru, ko sta spominsko gradivo in spominska literatura edini pisani vir, postaja to prvorazredni zgodovinski vir. To se dogaja posebno tedaj, kadar drugi pisani zgodovinski viri niso ustvarjeni. Tovrstni viri postanejo posebno zgodovinsko pomembni pri preučevanju ilegalnih gibanj in sploh družbene ilegalne dejavnosti, ki zaradi posebnih razmer, v katerih delujejo, puščajo za seboj malo dokumentov ali pa je treba le iz istih razlogov celo uničiti.

V drugem primeru sta spominsko gradivo in spominska literatura pomemben dopolnilni vir spoznanja k dokumentarnemu gradivu in drugim pisanim zgodovinskim virom. Tako je zaradi tega, ker dokumentarno gradivo in drugi pisani viri ne dajejo zmeraj dovolj informacij in podatkov, nujnih za celostno podobo zgodovinskih dogodkov, dogajanj in osebnosti, zaradi objektivnih in subjektivnih dejavnikov, ki se zrealizirajo v vsebini teh virov. Spominsko gradivo in spominska literatura pa sta pomembna tudi zato, ker nam pogosto edina lahko dasta informacije o okoliščinah, razmerah in ozračju, v katerem so potekali mnogi dogodki - to pa je zelo pomembno za zgodovinska spoznanja in sklepanja. To se nanaša zlasti na diplomatske in druge dejavnosti, posebno na tiste, ki potekajo »za zaprtimi vrati« in za katerimi ne ostane nikakršne pisane sledi.

Spominsko gradivo in spominska literatura sta pomembna tudi kot zgodovinski vir, ki s svojo vsebino lahko spodbudi raziskovalca, da preveri in ve-

rilicira premalo zanesljiva dejstva in podatke v drugih zgodovinskih virih, s tem pa razširi krog uporabe virov.

Izkušnje v svetu in pri nas kažejo, da brez zgodovinskih virov ni mogoče zgodovinsko spoznati številnih zgodovinskih dogodkov in dogajanj, celo tistih ne, ki so zgodovinske narave. To velja tudi za revolucionarna dogajanja in ilegalna družbena gibanja. Na pomen spominskih virov, posebno spominskega gradiva (spominov) je svoje čase opozarjal Lenin in ga tudi sam zbiral. To nam potrjuje tudi njegova zapuščina, v kateri so našli veliko spominov udeležencev oktobrske revolucije.

Kritična analiza spominskega gradiva in spominske literature

V raziskovalnem delovnem procesu je kritična analiza zgodovinskih virov ena najpomembnejših in najzahtevnejših raziskovalnih nalog. Od tega, kako uspešno je ta opravljena, je odvisno, koliko bo zgodovinska razlaga preteklosti objektivni odsev resničnosti. Kritična analiza postane pomembnejša pri zgodovinskem vrednotenju spominskega gradiva in spominske literature, in sicer zato, ker so to posebni zgodovinski viri, ki vsebujejo v informacijah in podatkih, ki navajajo največ subjektivizma.

Kritično analizo spominskega gradiva in spominske literature sestavlja zunanja ali erudicijska in notranja (vsebinska) ali hermenevitična kritična analiza, vendar je za spominsko literaturo treba opraviti dodatne raziskave, ki se nanašajo na podatke o piscih. Namen ene in druge kritične analize pa je ugotoviti avtentičnost in objektivnost vsebine spominskih virov.

Pri zunanji kritični analizi spominskega gradiva je nujno preučiti zunanje značilnosti spominov in pri tem nameniti pozornost njihovi posebnosti, ki izvira iz posebnih značilnosti tovrstnih zgodovinskih virov.

Zunanja kritična analiza spominskega gradiva je pomembna ne samo zaradi ugotavljanja avtentičnosti spominov kot zgodovinskega vira, temveč tudi za boljše razumevanje in kritično vrednotenje njihove vsebine. Zaradi posebnih značilnosti spominskega gradiva kot zgodovinskega vira pa tudi pri zunanjih značilnostih spominov in njihovi vsebini ne smemo strogo ločevati zunanje kritične analize od vsebinske, ampak ju je treba največkrat narediti vzporedno.

Notranja ali vsebinska kritična analiza spominskega gradiva in spominske literature je višja in najzahtevnejša stopnja kritične analize. Vsebinska kritična analiza je posebno pomembna pri spominskem gradivu in spominski literaturi in je precej zahtevnejša kot pri drugih pisanih zgodovinskih virih. Z notranjo kritično analizo je treba ugotoviti, koliko so informacije in podatki, podani v spominskih virih, objektivni odsev stvarnosti, skratka, koliko so obremenjeni s subjektivnimi dejavniki, ki so značilni za tovrstne zgodovinske vire.

Pri vsebinski kritični analizi spominskega gradiva in spominske literature je nujno, da se raziskovalec opira na podatke, podane v sklopu zunanjih značilnosti spominov. Koliko je to nujno, ponazar-

jajo nekateri zgledi, ki kažejo njuno neposredno povezanost z vsebinsko kritično analizo spominskega gradiva in spominske literature. Tako so na primer podatki o funkcijah, dolžnostih in družbenem položaju avtorja spominov med dogodkom in dogajanjem, o katerem govori avtor, za raziskovalca zelo pomembni, ker se na podlagi teh lahko presoja, koliko so avtorjevi spomini tehtni, pa tudi koliko je avtor zmogel - s kolikšno širino in poznavanjem - objektivno prikazati dogodke in dogajanje. Prav tako pomembno je, da poznamo avtorjeve funkcije, dolžnosti in družbeni položaj tedaj, ko navaja spomine. Tudi avtorjevo zadovoljstvo ali nezadovoljstvo s svojim družbenim položajem lahko vpliva na vsebino njegovih pričevanj. Pomemben dejavnik, ki vpliva na spomin in opazovanja, je avtorjeva starost tedaj, ko podaja pričevanja - to pa se kaže ne samo v obsegu, temveč tudi v kakovosti vsebine spomina.

Te in druge zunanje značilnosti spominskih virov, posebno tiste, ki se nanašajo na avtorjeve biografske podatke, moramo zmeraj upoštevati pri vsebinski kritični analizi, saj so dobra opora za ugotavljanje stopnje objektivnosti informacij in podatkov, podanih v vsebinskih virih.

Raziskovalec mora z vsebinsko kritično analizo ugotoviti subjektivne dejavnike in stopnjo njihovega delovanja na vsebino avtorjevega pričevanja. Zato mora nujno poznati vsebinske lastnosti spominskih virov. Na podlagi identifikacije subjektivnih dejavnikov (o teh smo govorili ob vsebinskih posebnostih spominskih virov in analize vsebine besedila) poteka zgodovinsko vrednotenje informacij in podatkov, ki jih vsebujejo spomini. Posebno pozornost je treba nameniti razrednemu, nacionalnemu, idejnemu, političnemu socialnemu in drugemu odnosu avtorja spominov do dogodkov in dogajanj, ki jih opisuje. Prav tako pomembno je, da poznamo avtorjevo mesto in stopnjo mogočega vpliva na potek dogodkov in dogajanj, o katerih pripoveduje, in v zvezi s tem njegovo pripravljenost, da stvarno in objektivno podaja informacije in podatke.

Kadar je kritično-vsebinsko vrednotenje spominskih virov dopolnilni vir spoznanja, je najboljši, da ga opravimo s primerjavo in s preverjanjem drugih pisanih virov. To je pomemben način za ugotavljanje zgodovinske resnice. Zato je nujno, kadar je le mogoče, vsebino spominov preverjati z vsebino čim večjega števila dokumentov različnih provenienc, da bi prepoznali zgodovinsko resnico. Drugi način preverjanja in ugotavljanja zgodovinske resnice je primerjanje spominov več avtorjev, ki govorijo o istih dogodkih in dogajanjih, če je potrebno tudi z dodatnim anketiranjem udeležencev.

Preverjanje in ugotavljanje objektivnosti vsebine spominov tedaj, ko so le-ti dopolnilni vir spoznanj, je precej lažje in bolj stvarno kot spominov, ki so edini zgodovinski vir. Zato je pot verifikiranja zgodovinske resnice tedaj, kadar so spomini edini zgodovinski vir spoznanj, tudi težja in bolj omejena. Edina možnost za preverjanje in ugotavljanje objektivnosti vsebine je torej ta, da primerjamo vsebine spominov več avtorjev in jih preverjamo šele po dopolnilnem anketiranju udeležencev do-

godkov in dogajanj. Prav zato je vsebinska kritična analiza v tem primeru precej bolj zahtevna in dogovorna.

VIRI IN LITERATURA

VIRI:

- Zbirka memoarske gradje Arhiva CKSKJ. -
- Zbirka memoarske gradje o radničkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu Arhiva Srbije. -
- Zbirke memoarske gradje o I svetskom ratu 1914-1918. i o radničkom pokretu i NOP Istorijskog arhiva Beograda. -
- Zbirka memoarske gradje o organizaciji ustanka 1914 i razvoju NOR-a po pojedinim područjima Jugoslavije 1941-1945. Arhivu Vojnoistorijskog instituta. -

LITERATURA:

- M. N. Černomorskij**, Memoari kak istoričeskij istočnik, Moskva 1959. Rabota s memoarimi pri izučeni istorii KPSS, Moskva 1961. -
- L. M. Derevlina**, O terminu »Memuari« i klasifikacija memuarinih istočnikov (istoriografija vaprosi), »Vaprosi arhivovedenija«, 1963, 1.4. -
- N. A. Kurnosov**, Prijomi unutrennej kritiki memuarov (Vaspopinania učastnikov partizanskogo dvizenija v period Velikoj Otočestvenoj vojni kak istoričeskij istočnik) Sb. »Istočnikovedennije, Teoretič. i metod. problemi«, m, 1969. -
- V. S. Golubeov**, K vaprosy o naučnih principa preizdanija Memuarnoj literaturi, Istočnikovedenie istorii sovjetskogo opščestva, Vypusk 2, Moskva 1968. -
- V. S. Golubeov**, Memuari kak istočnik po istorii sovjetskogo opščestva, Moskva 1970. -
- T. Krnjević i M. Čanković**, Memoarska gradnja kao istorijski izvor i o problemu njenog prikupljanja i arhivističkog sredjivanja i obrade, Prilozi, Sarajevo 2/1966. -
- S. Filipović**, Značaj memoarske gradnje za pisanje zavijačne istorije, AP, 1-2/1967. -
- Z. Lakić**, Memoari i ratni dnevnici Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23 i 24. decembar 1968. -
- R. Palić**, Memoarska gradnja NOR-a i revolucije u literaturi. Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23. i 24. decembra 1968. -
- V. Djurović**, o memoarskoj literaturi - Književni radovi i antropološki problemi. Referat održan na Medjurepubličkom savetovanju SUBNOR-a Jugoslavije, Beograd, 23. i 24. decembra 1968. -
- E. Hasanagić**, Memoari i hronike iz narodnooslobodilačke borbe kao istorijski izvor, Istorijski glasnik, br. 1. 1966. -
- M. Mikuž**, Problematika izvora za istoriju narodne revolucije, Arhivist, br. 1, 1954. -
- P. Danjanović**, Lenjin o prikupljanju i iskorišćavanju istorijskih izvora, AA, 1958. -
- N. Klarić dr.**, O kritici izvora kao naučnoj disciplini, Treći program, Radio Beograd, Proleće 1970. -
- B. Lakić**, Metodologija prikupljanja i vrste memoarske gradnje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967; Neke osobnosti dokumentarne i memoarske gradnje, Arhivist, br. 1-4, 1966-1967. -
- B. Lakić i M. Bosić**, Memoarska gradnja, Priručnik iz arhivistike, SDARI, Zagreb, 1977. -

Slovenska prisega čolnarjev na Savi

Matevž Košir

Pri popisovanju gradiva fonda Ograjno sodišče za Kranjsko sem naletel na slovensko prisego čolnarjev na Savi, ki so jo dali na prelomu 17. v 18. stoletje, da bi ovrgli sum tihotapstva.

Prejemnik sredstvenine na Kompoljah Ivan Jurij Steinberger je v svojem dopisu deželnim stanovom na Kranjskem obtožil meščane Radeč in Krškega tihotapstva. Glavni uporniški čolnarji so bili po priloženem seznamu: Jernej Dernovšek, podložnik iz Pogonika, Gašper Wordaiss Gamberški, podložnik iz Medije, Gregor Mitaušek, stanujoč v trgu Radeče, brata Kofele iz Radeč in Martin Mauritius z dvema čolnarskima hlapcema. Prejemnik sredstvenine na Kompoljah se je pritožil pri deželnih stanovih za Kranjsko, da čolnarji ne spoštujejo deželnega patenta, po katerem bi se morali ustaviti pri določenih uradih in se pustiti preiskati. Čolnarji so se temu upirali in tudi grozili. V Zagreb so vozili proviant za vojsko, nazaj pa poleg tobaka najrazličnejše »turško blago«, ki so ga kupovali v Zagrebu. Tako je dobil prejemnik v Brežicah v nekem čolnu vrečo z dvanajstimi turškimi prešitimi odejami in ogrskimi kožami. Ivan Jurij Steinberger piše naprej, da je za preteklega sv. Martina med mnogimi centi tobaka v čolnih našel tudi »turško blago«, za katerega pa so čolnarji trdili, da je last Jakoba Herendla, trgoveca iz Ljubljane, ki je šel sam po poti preko Novega mesta. To jim je Steinberger verjel glede na ugled gospoda Herendla pa tudi zaradi tega, ker mu prejemnik v Brežicah ni sporočil, za katero blago je bila plačana pristojbina. Nadalje piše, da gredo tovarniki iz Zagreba, prej so hodili mimo tega urada na Kompoljah, sedaj pa z različnim »turškim blagom« skozi Sevnico, tako da gredo preko hribov in nobeden se ne ustavi v uradu. Zato je Steinberger predlagal, da bi morali tiste, ki jih je imenoval v dopisu, kot primer poklicati zaradi nepokorščine in jih kaznovati, da bi se dohodki dežele povečali.

Urad poverjenikov je 15. junija 1703 pozval vse osumljene tihotapstva, naj se takoj oglasijo »v svoji lastni osebi« pri njih, kjer naj pričakujejo nadaljnje odločitve. Tako so se 26. junija 1703 zglasili pred uradom poverjenikov Gašper Wordaiss, Gregor Mitaušek in Hanže Kofele; vsi so bili čolnarji na Savi. Ohranjeni sta prisegi prvih dveh v slovenščini, pri tretjem pa je zapisan le nemški povzetek prisega. Prisegi obeh sta enaki. Pisar pri pisanju ni bil dosleden, saj je pogosto spuščal črke in isto besedo zapisal večkrat različno. Prisega se glasi:

Jest Gasper Wordaiss¹ Pershessem
Gospodi Bogu ena Prauo ztisto per
Sego de ieSt doShmallo Smoiem VedeSham
nistor niSsem v contraband Pellau inu
tudu puSihmallo niStor natShem
v contrband pellati tometSch vsellei
Kar viSsoku ZhaStliui Londtshafftli
ShliSsi pokornu opprauit nicoli

Den 26 Junij 1703.

Constitutus Caspar Wordaiss Hof
gallamborg zoförig Schrotten
Hud fong an 3 Dai, sagt an sich
dise Hott & Conhobande zoföf
die vifitierung jed Zeit zoföf
Es ist nicht altes ~~...~~ Es
an 3 Landt mit den Hott Hott
gofft ab, willen die zoföf
nicht dornaf ist. Ist die
manly ansgomaff, die pafion de
brauhty Gne, 3 Hott nicht zum
Hottföf Hott, woföf die
in manungling 3 Hott nicht
Hott. Ist die Hott zoföf
Wort, Hoföf Hott zoföf
Hott:

Jest Gasper Wordaiss Pershessem
Gospodi Bogu ena Prauo ztisto per
Sego de ieSt doShmallo Smoiem VedeSham
nistor niSsem v contraband Pellau inu
tudu puSihmallo niStor natShem
v contrband pellati tometSch vsellei
Kar viSsoku ZhaStliui Londtshafftli
ShliSsi pokornu opprauit nicoli
Super de pofrauit temo viedkaino
oli redgledovaino teh Londtshafft
li' temo koföf pofrau krik Shlykhot
nikau, Koker mem gospodi Buch inu
niega Bies vfeza greShinga MadSham
Hozhela diunza emi mali Maria
inu vfi vletin ki na moia pofledna
vra Pomigante
Wie es bittend 3 ad alre Hott die Gung 3 Wort
ist es eden Hofmitting anft die Landt Hott
Wort

Super Se poStauit temo Sieskaino
ali resgledovaino teh Lontschaffneh
h' temo Konzo poStaulenih Shlushob
nikau, Koker meni gospudi Buh ino
niega Bies vSega greShniga MadeSha
Spozhela Duiiza inu mati Maria
inu uSi vsetniki na moia poSledna ura Pomigaite

OPOMBE:

1. Ostri S na koncu besede sem prečrkoval kot ss. — 2. Arhiv Republike Slovenije, Ograjno sodišče za Kranjsko fasc. 3, 19. —

Šolski list - statistični vir o šolah na področju Dravske banovine v Slovenskem šolskem muzeju

Branko Šuštar

Če si kot statistične podatke predstavljamo le zbirnike in kolone števil, potem je šolski list pomemben z drugega vidika. Nudi nam podatke o posameznih šolah na področju jugoslovanskega dela Slovenije (1929 in kasneje) in o krajih šolske občine, pri čemer tekst dopolnjujeta skica kraja s šolo ter načrt šolske stavbe.

Slovenski šolski muzej je svoje gradivo predstavil v dveh publikacijah ob sedemdesetletnici in osemdesetletnici muzeja /1/, v reviji Arhivi (IV/1981) pa tudi arhivsko zbirko /2/. Zaradi posebnosti muzealske ureditve gradiva najdemo arhivsko gradivo, kakor ga pojmuje v skladu z arhivsko zakonodajo, tudi v drugih zbirkah muzeja. Tako so bili šolski listi kratko predstavljeni ob 70-letnici muzeja: »Za šole v nekdanji dravski banovini so posebni »šolski listi«, skupno 909 za prav toliko šol. Ti imajo podatke: o ustanovitvi šole, letu gradnje šolskega poslopja, načrte za gradnjo, opis šolskega okoliša, podatke o šolskem vrtu itd.« /3/.

Šolski list je obrazec št. 58/1928 Statističnega oddelka ministrstva prosvete. Precej velika pola (35, x 49,5 cm) šteje štiri strani pokončnega formata, pri čemer je besedilo formularja v srbohrvaščini natisnjeno na prvih dveh straneh v cirilici, zadnji dve strani pa sta v latinici. Šolski list obsega razpredelnice, vprašanja (in prostor za odgovore) ter prostor za skice in sezname.

Prva stran s cirilskim naslovom »ŠKOLSKI LIST« obsega geografske podatke (šolski okraj/mesto, vas/zaselek/oblast/politični okraj/občina), ime in vrsto šole ter tri razpredelnice. Prva razpredelnica predstavlja oddaljenost šole od železniške, ladijske, avtobusne ali poštna postaje ter do oblastnega, okrajnega in občinskega središča. Druga razpredelnica predstavlja kraje z najbližjo šolo in - kakor prva - vsebuje tudi podatek o razdalji in (kvaliteti) poti. Tretja razpredelnica nosi naslov »Vasi in zaselki iz katerih prihajajo otroci v to šolo« in vsebuje celo vrsto rubrik (ime vasi . . . , število hiš-rodbin /broj domova/, število davčnih obvezancev /broj poreskih glava/, velikost šolskega okoliša v km²,

večinska narodnost v kraju, ostale narodnosti v %, večinska veroizpoved, ostale veroizpovedi v %, največja in najmanjša oddaljenost zaselkov od šole, česa ima področje v izobilju /čime obiluje teritorija/, česa primanjkuje, kakšno je področje /gorato, srednjega stanja, sirnašno/.

Druga stran je posvečena zgodovini šole, jeziku pouka, šolski zgradbi in vrtu, o čemer govore tri razpredelnice in vprašalnik. Prva razpredelnica o »dosedanji zgodovini šole« želi posredovati podatke o nastanku šole, odprtju in zaprtju razredov, spremembi imen, značaju šole, vzdrževanju in o drugih važnih spremembah. Opozorilo pri tem pa navaja »priložiti zgodovino šole, če ni tiskane - napisati.«

Podatku o jeziku pouka sledi razpredelnica o številu razredov in oddelkov z jezikom narodnih manjšin, tej pa razpredelnica o šolskih zgradbah. Ta vsebuje rubrike: lastnina/letno gradnje in prizidavanja/v kateri namen zidana? /če ni zidana v šolski namen ali odgovarja šolskim potrebam?/ v kakšnem stanju je šolska zgradba? /površina/gradbeni material/strešna kritina/ število - nadstropij, učilnic, dvoran za svečanosti, telovadnic, pisarn, kabinetov, hodnikov, stanovanjskih sob, jedilnic, ostalih prostorov, podstrešnih in kletnih prostorov ter koliko učilnic odgovarja higienskimi predpisom.

Drugo stran končuje vprašalnik o šolskem vrtu, vodi, učiteljskih stanovanjih, vpis šolske posesti v zemljiško knjigo, strelvod, vrednost šolskih objektov, zavarovanje pred požarom.

Tretjo stran sestavljata prostora za dve skici: šolske stavbe v merilu 1:100 ter šolskega dvorišča, igrišča, vrta, sadovnjaka, vinograda v merilu 1:500 z vrisanimi velikostmi, pri šolski zgradbi vsako nadstropje posebej. Skice šolskega dvorišča so res čisto vrisane na predvidenem mestu, skica šolskega poslopja pa je posebej izrisana in pritrjena ali priložena »šolskemu listu«. Večkrat so bile priložene tudi fotografije šolskih stavb, ki so sedaj v veliki meri uvrščene v fototeko.

Zadnja, četrta stran je do polovice izpolnjena s skico šolskega okoliša (skica kraja, v katerem je šola ali načrt, če obstaja), na kateri so označeni glavni vodotoki, poti in planine ter javne zgradbe. Temu sledi prostor za »imena znamenitih ljudi, ki so se učili v tej šoli«, nato pa še spisek vseh šol v šolskem okolišu. Na koncu sta še datum (najčeseč leta 1929), žig in podpis šolskega upravitelja ter prav take zabeležke okrajnega (sreskega) šolskega nadzornika. V šolski list so dopisovali podatke še v vojnih letih.

Če kot primer pogledamo Državno štirirazredno mešano šolo na Krki v litijskem okraju, potem zve- mo, da je do železniške postaje Stična 8 km deželne ceste, avtobusna postaja (vozi poštni avtobus Stična-Žužemberk) je v Gabrovčcu, do Ljubljane je 36 km deželne ceste 1. vrste, do Litije pa 46 km deželne ceste 2. vrste.

Najbližje osnovne šole so bile v Žalni, na Polju, v Zagradcu, v Dobropolju in v Ambrusu (od 5 do 13 km stran).

Temu sledi 23 vasi, iz katerih prihajajo otroci v šolo, število hiš in število prebivalcev v njih. Največ hiš sta imela Podbukovje (39 in 164 prebival-

cev) in Krška vas (34 in 130 prebivalcev), Videm - središča današnje Krke ob cerkvi - je štelo 25 hiš (116 prebivalcev), Gmajna pod njim pa 26 hiš (134 prebivalcev), Šica, Marinča vas in Hočevje z nad 100 prebivalci. Najdlje od šole so imeli učenci 4-5 km iz devetih vasi. Na kmetijskem področju je manjkalo »denarnih dohodkov, zaslužka ni.« Področje je označeno kot siromašno.

V poglavju o dosedanji zgodovini šole je upravitelj zavzeto opisal razvoj šolske stavbe (sezidane leta 1809, prenovljene in delno razširjene leta 1867 in nato leta 1897 ob razširjenju v dvorazrednico). Tedaj so iz učiteljskega stanovanja napravili drugo učno sobo in tako »je ostala zapečaten usoda krške šole, da imamo še danes razdrapano zidovje iz l. 1809, ki je bolj podobno staremu hlevu, kot pa šoli.« Tretjo učno sobo so prizidali leta 1906, ko je postala šola trirazredna. Oddaljeni Korinj je leta 1912 dobil ekspoziuro, leta 1929 pa samostojno enorazredno šolo. Nato so naštetih učitelji na krški šoli od leta 1809 naprej ter dopisani še za leta 1934-36.

O šolski stavbi piše, da je last Krajevnege šolskega odbora na Krki, da je v slabem stanju in meri 238 m². Šola je imela šolski vrt (8,56 a), travo okoli učiteljske hiše (3,25 a) in pašnik (15,65 a). Šolski objekti so bili vredni 150 000 din, zavarovani pa pri vzajemni zavarovalnici proti požaru za 15.000 din (šola) in 10.000 din (učiteljska hiša).

Skica šolske stavbe nas seznanja s tlorisom poslopja s tremi učilnicami, skica šolskega vrta pa z njim (drevesnica, čebelnjak).

Zadnja stran prinaša skico vasi (Videm in Gmajna) s cerkvijo, šolo, učiteljsko hišo, drugimi hišami, reko in cestami. K temu sodi tudi fotografija vasi z razlago štirih poslopij ob cerkvi (kaplanija, župnišče, šola, mežnarija). Šolski list je izpolnil 7. aprila 1929 upravitelj Alojzij Intihar./4/

Šolski listi so zbrani v šestindvajsetih ovojih, shranjeni pa v šestih arhivskih škatlah. K vsakemu ovoju, v katerem so šolski listi za posamezni okraj (meščanske in srednje šole ter opuščene pa še posebej), je narejen popis. Gradivo je muzej prejel oz. rešil pred uničenjem od Zavoda za šolstvo v šestdesetih letih, ko sta obe instituciji domovali v skupni stavbi. Gradivo je bilo del gradiva prosvetnega oddelka hanske uprave, kjer so ga dopolnjevali v tridesetih letih, tudi še v času italijanske uprave 1941-43, le delno pa še po vojni. V več primerih so se šolski listi, ki so jih šolski upravitelji sestavili v nekaj izvodih, ohranili tudi v londnih posameznih osnovnih šol, tu pa so zanimivi kot zbrani za celotno področje tedanje Slovenije, čeprav niso ohranjeni prav vsi. Omeniti pa velja, da dobro dopolnjujejo dokumentacijske mape v dokumentaciji Slovenskega šolskega muzeja, ki nudijo z izvlečki iz šolskih kronik in drugimi viri zanimive podatke za skoraj vse šole na Slovenskem./5/

OPOMBE

1. Ob sedemdesetletnici Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, Ljubljana 1968 (odslej: Ob sedemdesetletnici); Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana 1978. — 2. Andrej Vovko, Arhiv Slovenskega šolskega muzeja, v: Arhivi, IV/1981, str. 120-121. — 3. Ob sedemdesetletnici, str. 63. — 4. Šolski listi, ovoj 7: Grosu-

plje; Krka. — 5. O dokumentacijski zbirki prim.: Dokumentacijska zbirka v: Ob sedemdesetletnici, str. 59-63 in Slavica Pavlič, Dokumentacijska zbirka v: Osemdesetletnica Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana 1978, str. 89-92.

Poštni žigi Ljubljanske pokrajine - Notranjska in Dolenjska pod italijansko in nemško okupacijo 1941-1945

Cvetko Zupančič

Zbiranje poštinih žigov je sestavni del raziskovanja zgodovinskih dogodkov. Posebno zanimivo in dinamično je delovanje poštinih uradov v času druge svetovne vojne (1941-1945) na območju Dolenjske in Notranjske, ki so jo najprej zasedli Italijani, 9. septembra 1943 pa Nemci. Pri raziskovanju poštinih žigov tega časa in prostora pa moramo vedeti, da se ni dovolj opirati le na uradne podatke o žigih, temveč je velikokrat treba preko originalnih dokumentov (najbolj verodostojne so sodne povratnice) ugotovljati dejansko stanje na terenu. To velikokrat odstopa od uradne objave - in ravno v tem je čas takega raziskovanja.

V naslednjem članku bo podan prikaz sistemizacije obdobja poštinih žigov Ljubljanske pokrajine v obdobju 1941-1945, kot je bil prikazan na razstavi filatelističnega krožka na Šoli za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani junija 1990. Tekstualni del omenjenega razstavnega projekta je bil povzetelek članka Milana Govekarja NOTRANJSKA IN DOLENJSKA POD OKUPACIJO, objavljenega v Filateliji, št. 1/1969, 2/3 leta 1969.

I. ITALIJANSKA OKUPACIJA:

Italijanske čete so prekoračile staro državno mejo na notranjskem področju šele 11. aprila 1941. Tega dne zvečer so Italijani vkorakali v Ljubljano, vojaške operacije na Dolenjskem in Notranjskem pa so bile zaključene s 23. aprilom 1941. Za filateliste je zato važno vprašanje, kdaj se de facto začne obdobje okupacije. Menim, da na območju Ljubljanske pokrajine za datum pričetka okupacije lahko določimo 16. april 1941. Dan prej je namreč kapitulirala Kraljevina Jugoslavija, medtem ko je italijanska vojska tedaj že zasedla praktično vso Dolenjsko in Notranjsko. Če se odločimo za tako časovno razmejitev, potem žigi z datumom do vključno 15. aprila 1941 spadajo med žige Kraljevine Jugoslavije, žigi od vključno 16. aprila 1941 do vključno 8. septembra 1943 (kapitulacija Italije) pa med žige italijanske okupacije Ljubljanske pokrajine.

V pričujočem članku podajam prikaz poštinih žigov v Ljubljanski pokrajini v času 1941-1945, ločeno po posameznih obdobjih:

1. Predokupacijsko obdobje (od napada na Jugo-

slavijo, 6. 4.-15. 4. 1941): V tem obdobju se je na poštah Dolenjske in Notranjske uporabljal poštni žig stare Jugoslavije v latinici in cirilici.

2. Obdobje žigovnih provizorijev (od 16. 4. 1941 do izdaje prvih uradnih žigov):

Enako kot v obdobju od napada na Jugoslavijo do kapitulacije Jugoslavije 15. aprila 1941 je večina pošt nemoteno poslovala naprej, kot da se s prihodom italijanskih čet ne bi prav nič spremenilo. Sprva so se uporabljale celo starojugoslovanske znamke, ki so se žigosale z običajnimi starojugoslovanskimi eno- in dvokrožnimi žigi v latinici in cirilici.

Izjema je bilo le pet pošt na Dolenjskem, ki so jih začasno zasedli Nemci ter jih šele kasneje odstopili Italiji (razen Krmelja junija 1941). V teh krajih pošte niso uporabljale starih jugoslovanskih žigov, ker so jih Nemci zasegli in uničili (razen Mokronoga). Te pošte so sprva uporabljale nemške žigovne provizorije (ročne žige) ter šele kasneje normalne italijanske žige. Te pošte so: Krmelj (Karmel), Mokronog (Nassenfuss), Št. Jernej (St. Bartelmä), Škocjan (St. Kanzian) ter Kostanjevica (Landstrass). Pošta Krmelj pa je približno 2 meseca, nekako od sredine julija do konca septembra 1941, uporabljala tudi nemški normalni žig KARMEL / STEIERM/, ki so ga Italijani 7. oktobra 1941, ko so zasedli Krmelj, zamenjali s fašističnim žigom tega kraja.

Nekatere pošte na tem območju (Bela Cerkev, Sv. Križ pri Litiji, Sv. Križ pri Kostanjevici ter Tržišče) pa v tem obdobju sploh niso uporabljale jugoslovanskih žigov. Edinstven primer pa je uporaba starega jugoslovanskega pečatnega žiga na pošti Bela Cerkev na Dolenjskem.

3. Prva uradna izdaja žigov - nacionalizirani jugoslovanski žigi: Dne 28. aprila 1941 je bil izdan prvi uradni pečatnik: žig št. 3 pošte Ljubljana 2, iz katerega so sklesali napis v cirilici. Kasneje je to storilo še 90 poštnih uradov, s skupno 163 poštnimi žigi.

4. Izdaja prvih normalnih italijanskih žigov:

Poštna uprava je 16. junija 1941 razposlala poštnim uradom 162 novih žigov velikosti 30 mm v premeru. V zgornjem krogu kolobarja je navedeno krajevno ime v slovenščini, v spodnjem delu pa je navedena oznaka »LUBIANA«. V juliju in avgustu 1941 so pošte prejele še 26 žigov enake izdelave, vendar z manjšim premerom: od 27 do 29 mm.

5. Fašistični žigi:

Ti žigi poleg ostalih oznak nosijo še oznako letnice fašistične ere v rimskih pismenkah. Prvi med njimi so prišli v promet v začetku oktobra 1941, serija teh žigov pa je bila končana v naslednjem letu (le velikost je večja, in sicer 34 mm). Enako kot normalni italijanski žigi so tudi le-ti dvojezični. Poleg ljubljanskih pošt je ta žig prejelo še 8 poštnih uradov na podeželju. Zares edinstvena pa sta žiga pošt Dolenji in Gorenji Logatec; krajevni imeni sta namreč poitalijančeni v LONGATICO DI SOTTO oziroma LONGATICO DI SOPRA. V marcu in juniju 1943 je bila izdelana druga serija fašističnih žigov premera 30 mm, ki pa niso prišli v promet (Adlešiči, Banja Loka, Dobrniče, Kočevska Reka, Mozelj in Nemška Loka). Dva od teh (Adlešiči in

Dobrniče) pa sta bila predelana in uporabljena kot nacionalizirana jugoslovanska žiga po 15. maju 1945.

6. Prekriti fašistični žigi:

Kmalu po zlomu fašizma se je še pred 9. septembrom 1943 v fašističnem žigu oznaka fašistične letnice prekrila s črnim pravokotnikom. Najbolj zgodnji tak žig mi je poznan s pošte Ljubljana I z datumom 31. julij 1943. Iste žige po 9. septembru uvrščamo v žige nemške okupacije Ljubljanske pokrajine.

II. NEMŠKA OKUPACIJA:

Nemci so z zasedbo Ljubljanske pokrajine zaradi razmaha osvobodilnega gibanja in zaradi svobodnega ozemlja prevzeli le nekako polovico, od skupno 101 pošte. Nemci so se utaborili le v večjih središčih, v Beli krajini pa se Nemci niso obdržali niti tako dolgo, da bi odprli vsaj eno pošto. Zato nemških žigov s tega področja ni.

1. Obdobje italijanskih žigov:

1.1. Prekriti fašistični žigi:

Kot sem omenil, se je na območju Ljubljanske pokrajine po zlomu fašizma uporabljal fašistični žig, na katerem je bila fašistična letnica prekrita s črnim pravokotnikom, in sicer kot italijanski žig - isti žig pa se po 9. septembru 1943 uvršča med žige nemške okupacije Ljubljanske pokrajine.

1.2 Normalni italijanski žigi:

Pošte, ki so imele samo italijanske normalne žige, so le-te še naprej uporabljale vse do zamenjave z nemškimi dvojezičnimi žigi v sredini leta 1944. Tako se italijanski žigi v času po 9. septembru 1943 pojavljajo ne le na italijanskih znamkah, temveč tudi na pretiskih in celo na tako imenovanih pokrajinskih znamkah.

2. Razdobje žigovnih provizorijev (predelani starojugoslovanski, avstrijski ter italijanski žigi):

Nekatere pošte (Šmarje-Sap, Cerknica, Novo mesto, Kočevje) so po 9. septembru 1943, do nemškega dvojezičnega žiga, uporabljale namesto italijanskega žiga nacionalizirane jugoslovanske žige, predelane še leta 1941. Znana je predelava nedokončanega fašističnega žiga št. 3 Grosuplje. Nemška oblast je dovolila predelavo nekaterih italijanskih, starojugoslovanskih pa tudi avstrijskih žigov, ki so prišli v promet kot nemški uradni enoimenski žigi (Horjul, Rakek, Škofljica).

3. Gotovinski žigi:

Zaradi pomanjkanja znamk so se pošiljke morale odpremljati brez znamk, vendar z oznako, da je bila poštna pristojbina plačana v gotovini. Sprva kot rokopolisna oznaka, kasneje pa kot ročne gumi-jeve štampljke z ustreznim besedilom: »FRANKO ali PORTO v gotovini Lir. . . zaračunano pod štev. . . .« Besedilo je bilo praviloma v slovenščini, kasneje pa tudi v italijanščini ali v nemščini. Gotovinski žig je znan pri 30 izmed 51 pošt, kolikor jih je največ in nazadnje bilo v Ljubljanski pokrajini v času nemške okupacije.

4. Obdobje nemških dvojezičnih žigov:

Prvi normalni nemški žig se je pojavil na ljubljanskih poštah šele 25. junija 1944. Najkasnejši

nemški žig TREBNJE nosi datum 26. april 1945. Zadnje dni aprila 1945 sta bila izdelana še dvojezični žig pošte IDRJA in enoimenski (slovenski) žig pošte LJUBLJANA-LETALIŠČE, ki pa nista prišla več v uporabo.

5. Nacionalizirani nemški in italijanski žigi do 15. maja 1945:

Ti spadajo še med žige nemške okupacije Ljubljanske pokrajine. Najbolj »zgodnji« je žig pošte Vrhnika, ki je uporabljala nacionalizirani nemški dvojezični žig že 6. maja 1945, torej dan po prihodu osvoboditeljev. Ta pošta je že istega dne uporabljala tudi nacionalizirani italijanski žig št. 4.

6. Nacionalizirani nemški in italijanski žigi po 15. maju 1945:

Te žige sicer prištevamo k žigom nove Jugoslavije, vendar so pogosto predmet zbiranja nemških in italijanskih zbirateljev okupacije Ljubljanske pokrajine.

Sem bi lahko prišeli tudi gotovinske žige po 15. maju 1945. Znani so celo primeri, da se je gotovinski žig po 15. maju 1945 ob pomanjkanju znamk uporabljal tudi zunaj območja bivše Ljubljanske pokrajine (Štajerska).

V članku obravnavam poštne žige redkih poštних uradov v letih 1941-1945. Gotovo bi bilo glede celovitosti problematike potrebno upoštevati še pregled žigov pomožnih pošt oziroma t.i. poštних zbiralnic, ki so bile vezane na matični poštni urad. Prav tako pa spadajo v ta sklop še poštni žigi ambulančnih pošt, to je pošt, ki so delovale na določenih vlakih v času 1941-1945, ter uporabljale svoj poštni žig. To področje bi lahko bilo predmet posebne raziskave oziroma obdelave v posebnem članku.

Nekaj zanimivosti o filmih Božidarja Jakca

Ivan Nemanič

Arhiv Slovenije se je že v začetku varstva filmskega gradiva seznanil z začetniki, pionirji slovenskega filma. Zbral je podatke o njihovem delu in filmskih stvaritvah. Ugotovili smo, da so si nekateri med vnetimi privrženci filmske slike ustanovili filmska podjetja, drugi pa so se uveljavili kot filmski snemalci - amaterji. Med njimi je bil tudi Božidar Jakca, snemalec-amater, vendar v veliki meri umetnik tudi s filmsko kamero. Kmalu za tem smo njegove filme, ki jih hrani RTV Ljubljana, prekopirali in shranili v arhivu. Poleg tega smo pozneje presneli tudi njegove družinske filme, ki so bili do tedaj v javnosti nepoznani. Pred nedavnim smo filme Božidarja Jakca podrobno pregledali, obdelali in zanje pripravili inventar. Še pred leti smo povabili na ogled filmov tudi avtorja, ki se je spomnil mnogih podrobnosti, ki jih je snemal. Pripovedoval je, da je mnogokrat začutil zgodovinski pomen dogodkov, npr. zasedanje Zbora odposlancev, sloven-

skega naroda v Kočevju in jih je zaradi tega posnel bodisi s fotoaparatom ali pa s filmsko kamero. Pri nadaljnji obdelavi filmov smo se prepričali o pravilnosti presoje avtorja, ki je posnel mnoge pomembne dogodke in dogajanja iz življenja takratnega časa in jih otel pozabi. Ti zapisi so prvenstveno vir za kulturno zgodovino Slovencev, za študij etnologije, saj pripovedujejo o načinu življenja in običajih naših prednikov v že nekoliko odmaknjenih desetletjih. Pripovedujejo pa tudi o boju za obstanek v času vojne vihre. Božidar Jakca je prispeval pomemben delež k Partizanskim dokumentom. V Jakčevih filmih smo odkrili tudi druga pričevanja. V filmu Gregoričev fotoamaterski izlet v Belo krajino iz leta 1933 smo na trgu v Črnomlju med belokranjskimi narodnimi nošami prepoznali Metoda Badjuro, ko snema svoj film Jurjevanje v Črnomlju. Vse do tedaj nismo mogli ugotoviti natančnega datuma nastanka Badjurovega Jurjevanja. Posnetek je zanimiv tudi zaradi tega, ker je to edinstven primer, ki v predvojnem času prikazuje nekega snemalca pri snemanju drugega filma.

Jakčevi filmi lahko predstavljajo tudi dokumentacijo za praktično uporabo. V Starem trgu ob Kolpi so pred nedavnim obnavljali manjšo cerkev Kalvarijo, ki je razpadala in bila brez fasade. Božidar Jakca je v filmu Ženitovanjski običaji v Predgradu posnel tudi Kalvarijo in kapelice ob njej, ki so jih Italijani med vojno porušili. Na temelju filmskega posnetka Božidarja Jakca so obnovili zunanost cerkve Kalvarije po prvotnem vzoru.

V filmu Prekmurje-Ljubljana smo prepoznali posnetek častne straže in spremstva poljskega kardinala dr. Avgusta Hlonda v Ljubljani. Po pripovedovanju Tatjane Jakca prikazuje posnetek dr. Hlonda v času Evhariističnega kongresa v Ljubljani. Glede na to naj bi Jakca snemal na barvni film že 1935. leta. Vemo pa, da se je dr. Hlond udeležil tudi kongresa Kristusa kralja v Ljubljani 1939. leta. Vprašanje datiranja posnetka ostaja odprto, s tem pa tudi datum prvega slovenskega barvnega filmskega posnetka.

Posebno skupino Jakčevih filmov predstavljajo družinski filmi, ki ohranjajo spomin na njegove svojce, prijatelje in znance, ki so bili pomembne osebnosti takratnega časa. Med posnetki družinskih filmov smo ugotovili tudi krajše sekvence, ki presegajo pomen družinskih filmov, npr. posnetek spominske razstave Mirana Jarca ob 10-letnici njegove smrti 1952. leta v Dolenjskem muzeju in posnetek I. grafične razstave v Moderni galeriji v Ljubljani 1955. leta.

Poleg tega, da so Jakčevi filmi zgodovinski vir v nekem splošnem pomenu besede, smo spoznali, da imajo še eno razsežnost, ki jo pri drugih filmih in sploh pri arhivskem gradivu ne zasledimo tako pogosto, to je emocionalni odnos gledalcev do posameznih posnetkov. Že po predstavitvi Jakčevih filmov v Cankarjevem domu in pozneje so prihajali posamezniki v arhiv z željo, da si ponovno ogledajo nekatere njegove filme, ker so v njih prepoznali svoje bližnje, starše in znance. Nekateri med njimi so prišli tudi od zelo daleč, da so le videli Jakčeve filme.

Med drugim smo ugotovili še eno zanimivost, ko

smo primerjali film o Zboru odposlancev v Kočevju s pisanimi viri. Dogodke na zboru in po njem v času nemške ofenzive podrobno opisuje Edvard Koebek v knjigi Listina, Božidar Jakac pa jih je posnel na filmski trak. In če ob branju knjige predva-

jamo Jakčev film, oživijo pred našimi očmi dogodki iz tistega časa. Knjiga in film se dopolnjujeta, združita se v enovito pripoved, kar predstavlja ilustrativen primer uporabe filmske slike in pisane besede.

iz prakse za prakso

Varovanje arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva s poudarkom na konservaciji in restavraciji (prispevek k nacionalnemu programu)

Marjan Dobernik, Jedert Vodopivec

NAMEN: Namen programa je predstaviti problematiko varovanja arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva, nastalega na papirju, pergamentu ter na novih nosileh informacij.

Na osnovi ankete so zbrani podatki o količini poškodovanega in nepoškodovanega gradiva, kadrovske in prostorske zmožnosti konservatorsko-restavratorske službe ter njene organiziranosti in razvoja.

PRIPRAVILI: Arhiv Republike Slovenije in Narodna in univerzitetna knjižnica s pomočjo slovenskih arhivov, knjižnic in ostalih ustanov, ki hranijo take vrste gradivo.

VSEBINA:

1. UVOD

1.1. SPLOŠNO

1.2. OSNOVNI POJMI

1.3. ZAKONSKI PREDPISI

2. VAROVANJE GRADIVA

2.1. SPLOŠNE USMERITVE

2.2. PREVENTIVNA ZAŠČITA GRADIVA V SLOVENIJI

2.3. STANJE GRADIVA (ANKETNI DEL)

2.3.1. Gradivo na papirju in pergamentu

2.3.1.1. Stopnja poškodovanosti

2.3.1.2. Tabele

2.3.2. Filmsko arhivsko gradivo

2.3.3. Fotografsko gradivo

2.3.4. Gradivo na mikrofilmu

2.3.5. Zvočni zapisi

2.3.6. Gradivo na videokasetah (elektronski zapisi)

2.3.7. Računalniški zapisi

2.3.8. Optični diski

2.4. KONSERVATORSKO-RESTAVRATORSKA SLUŽBA V SLOVENIJI

2.4.1. Kratek opis razvoja službe

2.4.2. Obstoječe stanje službe

2.4.2.1. Prostor

2.4.2.2. Oprema

2.4.3. Analiza obstoječega stanja

3. IZHODIŠČA ZA NADALJNJO ORGANIZIRANOST SLUŽBE

4. PREDLOGI ZA NADALJNJO ORGANIZIRANOST SLUŽBE

1. UVOD

1.1. SPLOŠNO

Varovanje zapisov je postalo s tehnološko revolucijo v XIX. stoletju, posebej pa še z informacijsko revolucijo v XX. stoletju zelo kompleksen in včasih že kar težko obvladljiv pojem, saj je znano, da se je človeško znanje zbrano od leta 1850 do 1950 podvojilo, že v letih 1950 do 1961 pa je nastala naslednja podvojitve (8). Del teh informacij je shranjenih v arhivih, knjižnicah in tudi muzejih.

Zapisi sedaj niso hranjeni več samo na papirju kot prevladujočem nosilec informacij, temveč tudi na drugih novih materialih, kar problem še dodatno otežuje, saj so pogosto nove vrste zapisov v smislu trajnosti dosti slabše od klasičnega papirja in včasih tudi težje dostopni zaradi hitre spremenljivosti tehničnih pomagal, s katerimi lahko take zapise sploh uporabimo. K hitrejši obrabljivosti zapisov pa moramo prišteti še splošno onesnaženje okolja, kar spet negativno vpliva na njihovo trajnost.

Učinkovito varovanje zapisov mora zajeti vso problematiko tehnološkega nastanka zapisov, vzdrževanje, hranjenje, konservacijo in restavracijo in ne nazadnje izobraževanje vseh sodelujočih pri hranjenju gradiva; da bi to lahko dosegli, moramo odgovoriti na naslednja vprašanja:

- Kaj varovati?
- Kako varovati (kako zagotoviti ustrezne mikroklimatske pogoje, varstvo pred poplavami, požarom, ropom in vandalizmom)?
- Kaj in kako konservirati?
- Kaj in kako restavrirati?
- Kako zagotoviti, da bodo zahteve po varovanju spoštovane?
- Kako izobraževati strokovni kader?
- Kako razvijati konservatorsko-restavratorsko službo?

Namen tega elaborata je predstaviti problematiko varovanja arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva (v nadaljnjem tekstu gradiva) na papirju in drugih nosileh informacij. Določilo v Zakonu o knjižničarstvu in Zakonu o naravni in kulturni dediščini ločuje to gradivo po vsebini in vrstah (gl. I/3). Kriterij pri varovanju pa ni samo vsebina in vrsta zapisa, temveč tudi:

- pisna osnova,
- pisno sredstvo,

- starost in
 - delno oblika oziroma format,
- zato smo gradivo ločili na skupine:
- A. Gradivo na papirju in pergamentu, ki vključuje:
- spisovno in starejše vezano gradivo (rokopisi in listine na pergamentu in papirju, starejše tiskane knjige, inkunabule in druge raritete),
 - časopisi in časniki,
 - tiskane knjige (knjige na industrijsko izdelanem papirju in delno tudi starejše, brošure, disertacije, separati, standardi, patenti . . .) in
 - razno drugo gradivo (pečati, kartografske publikacije, načrti, originalna likovna dela in reprodukcije, razglednice, plakati, koledarji, itd.).

- B. Gradivo na drugih, novejših nosilcih:
- fotografsko gradivo (črnobeli in barvni pozitivni in negativi),
 - filmsko gradivo (črnobeli in barvni film in mikrofilm),
 - elektronski video in zvočni zapisi (videokasete),
 - zvočni zapisi (gramofonske plošče, magnetni trakovi),
 - računalniški zapisi (magnetni zapisi, diski, diskete, trakovi),
 - optični zapisi (optični diski, plošče).

Da bi lahko načrtovali razvoj službe za varovanje gradiva, smo z anketo, ki je vključevala arhive, knjižnice, ki hranijo stara redka gradiva ali obvezni izvod, muzeje in galerije, dobili podatke o količini in vrstah poškodovanega gradiva, delno tudi stanje stavb in pogojev hranjenja.

Na podlagi teh podatkov, domačih in tujih izkušenj ter smeri razvoja v svetu smo naredili določene zaključke in predloge nadaljnjega razvoja službe.

1.2. OSNOVNI POJMI

Slovenska strokovna tehnologija za to področje se še oblikuje, zato pojasnjujemo, kaj posamezni izrazi v tekstu pomenijo:

- **Zapis:** izraz za dokumente na pergamentu, papirju, filmu, mikrofilmu, fotografskem materialu ter druge zvočne, vizualne in strojno čitljive dokumente, ne glede na fizično obliko, zunanje značilnosti in način zapisa.
- **Varovanje:** izraz za vse postopke, ki ohranjajo in podaljšujejo uporabno dobo zapisa in zajema:
 - varovanje v ožjem smislu,
 - konservacijo in
 - restavracijo.

- **Varovanje v ožjem smislu ali preventivna zaščita:** izraz za vse postopke in operacije, ki varujejo gradivo pred poškodbami in uničenjem. Zajema pogoje hranjenja: mikroklimatske pogoje hranjenja, varstvo pred vodo, požari in pred vlomi, vpliv okolja (relativna vlaga in temperatura, svetloba, onesnaženost zraka, mikroorganizmi in insekti), uporaba in reprodukcijo gradiva (način prenosa informacij k uporabniku in zaščito zapisov pred nepravilnim rokovanjem) itd.

- **Konservacija:** izraz za uporabo kemijskih in fi-

zikalnih metod pri zaščiti zapisov (mišljene so vse metode, ki ohranjajo stanje celotnega zapisa in upočasnjujejo nadaljnje propadanje).

- **Restavracija:** izraz za procese, ki vključujejo rekonstrukcijo manjkajočih delov, rekonstrukcijo pisne podlage in načina zapisa, da bi zapisu vrnil njegov originalni izgled oziroma se približali prvotnemu stanju.

- **Konservacijsko-restavracijski postopki:** izraz za konservacijo in restavracijo. Včasih je težko ločiti med obema pojmom, zato ju združimo pod skupnim imenom.

1.3. ZAKONSKI PREDPISI

Varovanje gradiva urejajo v Sloveniji naslednji zakoni:

- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. list SRS, št. 1/81, 42/86, 8/90),

- Zakon o knjižničarstvu (Ur. list SRS, št. 27/82); in mednarodni sporazumi, ki veljajo tudi za Slovenijo:

- Konvencija o zaščiti kulturnih dobrin v slučaju oboroženega spopada (Haaška konvencija, Ur. list SFRJ, št. 56/74),

- Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Ur. list SFRJ, št. 9/77);

delno pa je z varstvom gradiva povezan še:

- Zakon o ustanovitvi Restavratorskega centra (Ur. list SRS, št. 39/82).

Po zakonu o naravni in kulturni dediščini je arhivsko gradivo (58. člen) izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano ali kako drugače zapisano) dokumentarno gradivo, ki ima trajen pomen za znanost ali kulturo, in sicer ne glede na to kdaj, kje in pri kom je nastalo. Gradivo zbirajo Arhiv Republike Slovenije, pokrajinski oz. zgodovinski arhivi ter specialni arhivi.

Po zakonu o knjižničarstvu (3. člen) so knjižnično gradivo: knjige, brošure, časniki, časopisi, disertacije, katalogi, prospekti, plakati, letaki, tiskovine, kartografske publikacije, separati, standardi, patenti, reprodukcije likovnih del, razglednice, koledarji, fotografije, mikrofilmi, diamikrokartice, muzikalije, gramofonske plošče, tonske kasete, videokasete, magnetofonski trakovi in magni trakovi, rokopisi in druga gradiva, namenjena knjižnični dejavnosti.

Gradivo zbirajo Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Univerzitetna knjižnica Maribor (NKM) in 8 izobraževalnih knjižnic.

2. VAROVANJE GRADIVA

2.1. SPLOŠNE USMERITVE

Tradicija zaščite in konservacije dokumentov sega daleč v zgodovino. Temelje organiziranemu varovanju gradiva sta postavila Mednarodna konferenca o zaščiti in restavraciji rokopisov v St. Gallenu leta 1898 in Konferenca arhivarjev v Dresdenu leta 1899. Zaradi potreb stroke, novih znanstvenih spoznanj in razvoja tehnike so v prvi polovici tega stoletja pričeli ustanavljati (predvsem v večjih centrih po svetu) organizirane konservatorsko-restavratorske delavnice, raziskovati vzroke razpa-

da gradiva in razvijati konservatorske postopke ter objavljati rezultate teh raziskav.

Zlasti v drugi polovici tega stoletja sta se knjižničarska in arhivska stroka zelo razvili, predvsem zaradi naglega razvoja vseh znanosti, kar je zahtevalo organizirano skrb in hitro posredovanje informacij. Hitra informacija je postala pogoj napredka, zato so se v tej smeri pričeli razvijati novi informacijski sistemi (mikrofilmi, računalniški zapisi, ki so postavili nove zahteve knjižničarski, arhivski in s tem tudi konservatorsko-restavratorski stroki). Varovanje sedaj ne vključuje samo konservatorskih in restavratorskih postopkov, ampak tudi skrb za preventivno zaščito in njeno izvajanje.

Prva opozorila na naraščajoče probleme pravilne uporabe in zaščite ter posredovanja gradiva so prišla v sedemdesetih letih od UNESCO.

UNESCO je v svojih mednarodnih programih za področje bibliotekarstva, arhivistike in muzealstva leta 1979 objavil program UNISIST in pregledal doletanje rezultate dela ter ugotovil, da je treba v manj razvitih deželah še veliko storiti, pripraviti sistematične delovne programe, programe za izobraževanje strokovnih delavcev in uporabnikov.

V pripravah enotnega programa UNISIST so skupno sodelovale mednarodne organizacije FID, ICA (MAS) in IFLA. Zelo intenzivno je bilo sodelovanje tudi s komitejem za standarde ISO.

Posledica teh prizadevanj so usmeritve, ki so jih strokovnjaki v raznih meddržavnih organizacijah sprejeli med leti 1980-1990. Te zavezujejo vse institucije, ki hranijo in uporabljajo tako gradivo, kot tudi državne organe, da:

- skrbijo za optimalne pogoje hranjenja, posebej za zapise na novejših nosilcih (film, fotografski material, video zapisi itd.), ki zahtevajo ločene prostore in v njih strožje klimarske pogoje in specialno opremo,
- skrbijo za splošen dvig zavesti o varovanju gradiva z dodatnim izobraževanjem restavratorskih kadrov in delavcev, ki uporabljajo to gradivo, ter z osveščanjem uporabnikov gradiva,
- povečajo zavest o potrebi varstva gradiva med strokovnjaki, posebno vodilnimi uslužbenci in tistimi, ki odločajo na področju kulturne politike,
- zagotovijo ustrezno uporabo gradiva (izposoja, reprodukcija, razstave),
- imajo primerno organizacijo v primeru naravnih nesreč,
- podkrepijo osnove nacionalnih ustanov za varovanje gradiva, posebej za ključne probleme zaščite,
- upoštevajo princip selektivnosti in ne množičnosti na nacionalnem nivoju,
- sledijo in upoštevajo smernice mednarodnih ustanov in sodelujejo z njimi,
- podpirajo študije o varstvu gradiva in javno objavljajo rezultate takšnih študij,
- inicirajo in vodijo poskusne projekte o varstvu gradiva z drugimi organizacijami.

Kot vidimo, je varovanje zelo kompleksen pojem, ki obsega organizacijo službe od vlade do najmanjšega arhiva, knjižnice in muzeja, in zahteva stalno organiziranost in usklajenost.

V naslednjih poglavjih bomo prikazali stanje

preventivne zaščite pri nas, stanje gradiv in stanje konservatorsko-restavratorske službe, pri čemer smo poskušali upoštevati našete splošne smernice.

2.2. PREVENTIVNA ZAŠČITA GRADIVA V SLOVENIJI

Stanje preventivne zaščite je po posameznih problematikah sledeče:

- prostorska problematika za arhive in muzeje je detajlno obdelana v analizi Republiškega sekretariata za kulturo (7). Stanje arhivskih prostorov z ozirom na temperaturo (T) in relativno zračno vlago (RV).

podano v tabeli 1:

Tabela 1

PREGLED STANJA ARHIVSKIH SKLADIŠČNIH PROSTOROV V LETU 1989 (mikroklimatski pogoji)¹

Ustanova	Skupna količina gradiva (tm)	Površina skladišča (m ²)	Mikroklimatski pogoji (temperatura, relativna zračna vlaga)
ARS Zvezdarska 1	12350	2561	ustreza
Cankarjeva 5	1050	176	ne ustreza ³
Lisičje	1400	301	delno ustreza ²
PA Nova Gorica	1500	850	ustreza
PA Ptuj	1900	310	delno ustreza ²
ZA Celje	1400	690	ne ustreza
ZA Koper	1400	390	v gradnji
PA Maribor	7400	2000	ustreza
ZA Ljubljana	1669	648	ustreza
- Litija	81	22	ustreza
- Šmarje Sap	320	86	ne ustreza
- Komenda	240	45	delno ustreza ²
- Krumperk	170	103	delno ustreza ²
- Kočevje	260	44	delno ustreza ²
- Ilatna Brezovica	200	68	delno ustreza ²
- Tržič	158	58	delno ustreza ²
- Radovljica	308	55	ne ustreza
- Predoslje	871	161	ne ustreza (pol)
- Jesenice	213	65	delno ustreza ²
- Trebnje	118	100	ustreza
- Drašiči	194	132	delno ustreza ²
- Karteljevo	590	150	delno ustreza ²
- Idrija	510	155	ne ustreza ⁴
- Škofja Loka	348	128	ne ustreza ⁵

OPOMBE

1. Večina arhivskega gradiva je v fasciklih in arhivskih škatlah, tako da ni direktnega vpliva svetlobe, zato to ni posebej upoštevano; isto velja za onesnaženost zraka, ker ni dovolj točnih podatkov. Prav tako ni obravnavana protivolnna, protipožarna in druga zaščita. — 2. Turkaj dopuščamo večja sezonska nihanja T in RV, ki dokaj odstopajo od idealnega razmerja T=15°C ±3°C, relativna vlaga 50-60%, vendar še ni zaznani vidnih kvarnih vplivov oz. plesni. — 3. Kletni prostori. — 4. V preselitvi. — 5. V rekonstrukciji.

- sistema uravnavanja T in RV ni nikjer, posebej ne v prostorih za specialne namene hranjenja, razen za filmsko gradivo v Arhivu Republike Slovenije;

- stanje onesnaženosti zraka v prostorih nikoli ni bilo merjeno, glede na lokacije posameznih stavb pa lahko trdimo, da jih vsaj polovica v tem pogledu ni zadovoljivih;

- varstvo pred naravno poplavo je zadovoljivo, saj je le majhen del skladišč še v kletnih prostorih, niso pa izključene lokalne poplave, ker so v mnogih sedanjih skladiščih sanitarne napeljave in napeljave centralnih kurjav;

- posebnih protipožarnih sistemov nobena ustanova nima (razen gasilnih aparatov), le redka skladišča so opremljena z alarmnimi protipožarnimi napravami;

- protivolnna zaščita v arhivih in knjižnicah je slaba, saj imajo le redki kompletni protivolnni sistem, stanje je boljše v galerijah in muzejih;

- gradbeni materiali (premazi, obloge, izolacijski materiali) v skladiščih v glavnem ne ustrezajo mednarodnim standardom;

- osnovna skladiščna oprema za osnovno gradivo na papirju (police, embalaža) je zadovoljiva, ni pa zadovoljiva za specialne vrste gradiva na papirju in pergamentu (pergamentne listine s pečati ali brez, kartografsko gradivo, načrti, plakati, itd.) ter novejši nosilci (fotografija, film, video, zvočni zapisi, itd.);

- uporaba gradiva v arhivih in knjižnicah je v večini primerov v originalni obliki, ker je relativno malo gradiva prenešenega na mikrofilmske, računalniške ali druge oblike, kar ne ustreza sedanjim merilom uporabe gradiva. Tudi kadar je gradivo presneto, se reprodukcije malo uporabljajo.

Več pozornosti bi bilo potrebno posvetiti tudi pravilnemu fotokopiranju in pravilni postavitvi stalnih in občasnih razstav.

Če primerjamo naše stanje s stanjem preventivne zaščite v svetu (po analizi ICA/IFLA / (1,3), ki je zajela 417 ustanov po vsem svetu, od tega 193 knjižnic in 221 arhivov), lahko ugotovimo, če se primerjamo s srednjeevropskimi ustanovami, da je osnovnim pogojem preventivne zaščite v večini primerov zadoščeno, daleč pa je od optimalnih pogojev hranjenja. To je splošna ocena, v posameznih primerih pa naletimo na velika odstopanja navzdol.

2.3. STANJE GRADIVA (ANKETNI DEL)

2.3.1. Gradivo na papirju in pergamentu

Anketa je bila poslana vsem arhivom ter vsem knjižnicam, ki hranijo dragoceno in redko gradivo ali hranijo obvezni izvod, cerkvenim ustanovam ter muzejem in galerijam.

Odgovore so poslale vse glavne knjižnice, vsi arhivi, del cerkvenih ustanov, del galerij in muzejev.

Anketa je zajela v glavnem gradivo na papirju in pergamentu, analiza stanja na novejših nosilcih je narejena na podlagi individualnih obiskov.

2.3.1.1. Stopnja poškodovanosti

Glavnina gradiva v arhivih in knjižnicah je še vedno na papirju (in pergamentu), ki je različno poškodovano, zaradi neustreznih pogojev hranjenja, uporabe in nekvalitetnih papirjev. Glede na vrsto poškodb smo ga razdelili v štiri skupine:

Prvi razred - zelo poškodovano gradivo; papir je:

- plesniv - plesnivost uničuje papir in pisavo; poškodbe so nepovratne;

- kisel - pH je pod 5; papir je rjavkast ali necenakomerno obarvan; črnilo je lahko tudi kislo in na tem mestu je prežrt papir;

- mehansko zelo poškodovan - zaradi pogoste uporabe je gradivo natrgano, potrغانo ali kako drugače poškodovano;

- močno poškodovan od insektov in glodaleev.

Gradivo te vrste dnevno propada. Potrebni so nujni in resni posegi (nevtralizacija, dezinfekcija, dezinskecija, restavriranje, beljenje itd.), ki ustavijo nadaljnje propadanje. Gradiva v večini primerov ni možno uporabljati.

Drugi razred - srednje poškodovano gradivo; papir je:

- rahlo kisel - pH je okrog 5; je rahlo rjavkast ali rumenkast;

- delno strgan ali kako drugače poškodovan;

- prašen ali umazan;

- delno poškodovan od insektov in glodaleev.

To je najobičajnejša skupina. Gradivo ni nujno potrebno konservatorsko-restavratorskih posegov. S pogosto uporabo in nepravilnim hranjenjem pa lahko kaj hitro preide v prvi razred.

Tretji razred - malo poškodovano gradivo; papir je:

- večji del nepoškodovan, poškodovani so posamezni listi, vezava ali del vezave;

- nevtralen, pH okrog 6;

- več ali manj prašen.

Gradivo se ne bo kvarilo, če so pogoji hranjenja normalni.

Četrti razred - nepoškodovano gradivo:

Papirna osnova je zdrava (papir je bel), pisava neobledela, vezava nepoškodovana. Pri normalnih pogojih hranjenja bo gradivo vzdržalo zelo dolgo.

2.3.1.2. Tabele

Podatki o količini in vrsti poškodovanega gradiva so zbrani v tabeli 2 (Podatki o stanju poškodovanega arhivskega gradiva v Sloveniji), tabeli 3 (Podatki o stanju poškodovanega knjižničnega gradiva v Sloveniji), tabeli 4 (Naraščanje arhivskega gradiva) ter tabeli 5 (Stanje poškodovanega gradiva v letu 1989 ter ocena poškodovanosti glede na pričakovan pritek).

Tabela 2
 PODATKI O STANJU POŠKODOVANEGA GRADIVA V SLOVENIJI V LETU 1989^{1,2}

Ustanova	Skupna količina (tm)	Spisovno gradivo (tm ³)				Rokopisi (enot)				Ostalo (enot)	
		I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	I.	II.
Arhiv Republike Slovenije	14100	104	1312	4632	7788	13	50	102	89	400 ⁷	800 ⁷
PA Nova Gorica	1250	—	180	180	890	—	—	—	—	—	—
ZA Ptuj	1700	12	215	615	854	—	—	2	2	300 ⁴	600 ⁴
ZA Ljubljana	6350	25	385	2222	3698	—	20	—	—	3200 ⁵	5000 ⁶
ZA Celje	1400	14	182	504	780	—	20	—	—	500 ⁶	1000 ⁶
ZA Koper	1400	15	55	504	826	—	—	—	—	150 ⁶	300 ⁶
PA Maribor	7400	—	267	534	3649	—	—	—	—	300 ⁴	600 ⁴
Vsi arhivi	33500	170	2596	9201	18485	13	90	104	91	4800	9700
Arhiv CK ZKS										370 ⁸	500 ⁶
Nadškofijski arhiv Ljubljana										50	100
Škofijski arhiv Koper											
Moderna galerija Ljubljana										800 ⁹	500 ⁶
Mestni muzej Ljubljana										800 ¹⁰	800 ¹⁰
Muzej Sergeja Mašere Piran										50 ⁶	50 ⁶
Arhitekturni muzej Ljubljana										2000 ⁶	2000 ⁶
Muzej revolucije Celje										200 ¹¹	200 ¹¹
Železniško gospodarstvo Ljubljana										100 ⁶	100 ⁶
Ostalo		50 ⁶	100 ⁶							5000	5000
Skupaj		50	100							9370	9500

OPOMBE

1. Zajeti so podatki v vseh zgodovinskih arhivih, republiškem ter nekaj cerkvenih arhivih. Niso upoštevani arhivi organizacij, delovnih kolektivov, društev in drugih. — 2. Zajeti smo tudi večino galerij, muzejev itd., ki hranijo pisno gradivo. — 3. Podatki o skupni količini arhivskega gradiva v arhivih veljajo za leto 1986. — 4. Zemljevidi in načrti. — 5. Listine, načrti, plakati, zemljevidi in karte — 6. Ocena števila raznih dokumentov — 7. V glavnem karte in zemljevidi, brez pergamentnih listin, ki jih je okrog 1500 in niso v kritičnem stanju. — 8. Rokopisi in dopisi in brošure iz NOB — 9. Grafike — 10. Plakati, fotografije, grafike, razno — 11. Poslovilna pisma taleev, zemljevidi in plakati.

Tabela 3

PODATKI O STANJU POŠKODOVANEGA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA V REPUBLIKI SLOVENIJI¹

	Knjige (kosov)	Časniki in časopisi (kosov)	Kartografsko, slikovno gradivo (kosov)	Muzikalije (kosov)	Rokopisi (tm)
I. Hudo poškodovano gradivo, ki ga ni mogoče uporabljati, ne da bi ga restavrirali in konservirali	14.856 NUK 15.400	2.735 NUK 11.000	239 NUK 4.500	360 NUK 720	4 tm NUK 115 tm
II. Hude poškodbe, ki se z uporabo še povečajo	59.400 NUK 20.800	13.442 NUK 22.000	849 NUK 7.200	130 NUK 3.600	10 tm NUK 220 tm
III. Manjše poškodbe, naravno staranje in mehanske poškodbe	135.750 NUK 45.500	15.275 NUK 33.000	6.973 NUK 14.600	60 NUK 7.200	15 tm NUK 245 tm
SKUPAJI – III					
Ostale knjižnice v RS	210.006	31.451	8.061	550	29 tm
NUK	NUK 81.700	NUK 66.000	NUK 26.300	NUK 11.520	NUK 580 tm
V. Ostale knjižnice v RS in NUK	291.706	97.452	34.361	12.070	609 tm

OPOMBA

1. Stanje v letu 1989.

Tabela 4
NARAŠČANJE ARHIVSKEGA GRADIVA 1986/2000 (POVZETO PO ANALIZI RKK)

Ustanova	gradivo v ustanovi v l. 1986 (tm)	po valorizaciji	Ostane (tm)	Zaostanki v prevzemu	Vsota (1986)	Pričakovan ¹ prirastek v letu 1990 (tm)	Pričakovana količina v letu 2000
ZA Ljubljana	6.350	- 15%	5.400	(40%) 3.500	8.950	10.200	13.300
PA Maribor	7.400	- 40%	4.450	(40%) 2.350	6.800	7.650	9.750
ZA Celje	1.400	- 30%	1.000	(80%) 4.150	5.100	5.850	7.650
PA Koper	1.400	- 10%	1.250	(80%) 1.800	3.000	3.300	4.100
PA Nova Gorica	1.250	- 25%	900	(50%) 550	1.500	1.650	2.050
ZA Ptuj	1.700	- 40%	1.000	(20%) 150	1.150	1.250	1.500
Arhiv Republike Slovenije	14.100	- 5%	13.400	(85%) 11.500	24.900	26.500	30.500
Skupaj	33.600		27.400		51.400	56.400	68.850

OPOMBA

1. Pričakovani prirastek arhivskega gradiva v enem letu je 13 tm na eno občino in znaša za ZA Ljubljana 312 tm/l, za PA Maribor 208 tm/l, za ZA Celje 182 tm/l, za PA Koper 78 tm/l, za PA Nova Gorica 39 tm/l, za ZA Ptuj 26 tm/l, za Arhiv Slovenije 400 tm/l.

Tabela 5

STANJE POŠKODOVANEGA GRADIVA V LETU 1989 IN OCENA POŠKODOVANEGA GRADIVA GLEDE NA PRIČAKOVANI PRITOK

Ustanova	Celotna količina arhivskega gradiva (tm) v l. 1986	Stanje gradiva				Pričakovano gradivo v l. 2000	Stanje gradiva			
		stopnja I (tm)	%	stopnja II (tm)	%		I	%	II	%
Vsi arhivi (tm)	33.500	183	0,6	2.666	8,8	68.650	293	0,4	4.266	6,2
kosov		4.850		9.700		(+ 20%)	6.000		11.000	
Ostali kosov		9.370		9.500		(+35%)	12.000		13.000	

NUK	(enot)	(enot)
	15.400 knjig	20.000 knjig
	11.000 časopisov	22.000 časopisov
	4.500 kart	7.200 kart
	720 razno	3.600 razno
	115 tm rokopisov	220 tm rokopisov
ostale knjižnice	15.000 knjig	59.400 knjig
	2.735 časopisov	13.442 časopisov
	239 zemljevidov	849 kart
	360 ostalo	130 ostalo
	4 tm rokopisov	10 tm rokopisov

2.3.2. Filmsko arhivsko gradivo

Hranjenje filmskega gradiva v Jugoslaviji je kmalu po osvoboditvi prevzela za vso državo Jugoslovanska kinoteka (1949), z družbenim razvojem so posamezne republike prevzele skrb za varstvo svojega filmskega gradiva in tako je Arhiv Republike Slovenije začel na podlagi Zakona o arhivskem gradivu in arhivih (leta 1966) izvajati (evidentirati in prevzemati) varstvo filmskega gradiva. Kasneje je prevzemal kopije filmov na osnovi Zakona o filmu (1974), danes pa temelji dejavnost varovanja na tem področju na osnovi Zakona o naravni in kulturni dediščini (1981). Zakonski predpisi obvezujejo producete (Viba, Unikal, RTV), da izročajo ko-

pije in izvorno gradivo v določenem času Arhivu Slovenije, ki ga varuje, obdeluje in daje v uporabo. Arhiv tudi evidentira filmsko gradivo zunaj Slovenije (Filmske novosti, Jugoslovanska kinoteka, filmski arhivi v tujini) in bo - če bodo sredstva - te filme kopiral.

Zaradi neustreznih prostorov Arhiv Republike Slovenije ne more popolnoma izvajati prevzemov filmskega gradiva, tako da je stanje sedaj sledeče:

Arhiv Republike Slovenije

Hrani dokumentarne filme (reportaže, dokumentarni filmi s scenarijem), igrane filme (kratke in celovečerne) ter animirane filme (risane ali lut-

kovne). Najstarejši film datira v leto 1904/5.

Arhiv Republike Slovenije hrani 1175 naslovnih filmov ali 9546 tehničnih enot filma (stanje 31. 12. 1989), od tega je večina na črno-belem acetatnem filmu in le majhen del je nemega filma (66 tm). Zaradi neprimernih prostorov je del gradiva tudi že plesnivega (približno 57.600 m).

Unikal Ljubljana

Predvideva produkcijo 12 filmov na leto ali za vsak film 5 škatel, skupno 60 škatel, t.j. 4 tm polie na leto ali 40 tm za 10 let.

V zadnjih letih je bilo ustanovljenih več novih producentov (Studio 37, Škuc Forum, Dokumentarna, itd.), ki ustvarjajo tudi arhivsko gradivo.

Zbirni pregled nam daje tabela 6.

Tabela 6
KOLIČINA ARHIVSKEGA FILMSKEGA GRADIVA

Ustanova Leto	Črnobeli gorljivi		Količina filmov (m) ¹ Črnobeli negorljivi		barvni	
	1990	2000	1990	2000	1990	2000
Arhiv RS	10.800	-	2.880.000 ²	-	356.400	-
RTV	-	-	12.000.000 ³	-	4.000.000	3.000.000
Filmske novosti	-	-	100.000	-	-	-
Viba	-	-	3.000.000	-	-	1.320.000
Jugoslovanska Kinoteka	604.900	-	-	-	-	-
Unikal	-	-	540.000	-	-	-
Ostali	-	-	-	-	-	-
Skupaj	615.000	-	17.520.000	- ⁴	4.356.400	4.320.000

RTV Slovenija

Po Zakonu o naravni in kulturni dediščini tudi za arhivsko gradivo RTV skrbi Arhiv Republike Slovenije, kar pa je neizvedljivo zaradi prevelikih finančnih in kadrovskih težav, niti ni taka praksa drugje v svetu, zato Arhiv Republike Slovenije zaenkrat le sodeluje pri valorizaciji in odbiranju arhivskih posnetkov. RTV hrani tako največje količine arhivskega filmskega gradiva in je tudi njegov največji proizvajalec, čeprav sedaj gradivo nastaja večinoma na videokasetah (elektronski zapisi) (gl. II/3.3.).

Filmske novosti Beograd

Hranijo bogat filmski arhiv in v njem številne zapise iz Slovenije. Skupna dolžina filmov, ki bi jih prevzel Arhiv Republike Slovenije, je približno 77.000 m, pri čemer je potrebno upoštevati, da je še približno 25.000 m materiala nepregledanega (predvsem gre za material, ki so ga režiserji izločili, ima pa veliko dokumentarno vrednost). Potrebno je izdelati dve kopiji in trak za reprodukcijo. Za to bi potrebovali 50 tm polie v Arhivu Republike Slovenije.

Viba film

Do leta 2000 lahko predvidevamo produkcijo okoli 100 celovečernih filmov, 400 kratkih filmov ter 100 raznih drugih kratkih filmov in to večinoma barvnih, za kar bi potrebovali približno 520 tm polie za barvni film in 100 tm za črnobeli film.

Jugoslovanska kinoteka Beograd

Hrani za Slovenijo črno-bele gorljive filme za približno 112 tm polie ter črno-bele acetatne filme za približno 7 tm polie.

OPOMBE:

1. 1 tm polie predstavlja 18 škatel, vsaka škatla približno 300 m filma oziroma 5.400 m/tm polie — 2. vsi trakovi (kopije, dub negativ, negativ slika, negativ ton, lavand) — 3. samo kopija — 4. črno-belih filmov bo v prihodnosti vse manj, zaradi prevlade barvnega filma

Film je specifičen nosilec zapisa, za njegovo ohranitev je potrebno zagotoviti ustrezne klimatske pogoje, in sicer različno za posamezne vrste gradiva:

črnobeli gorljivi film mora biti v vsakem primeru hranjen ločeno, pri temperaturah nad 20° C nastopi nevarnost samovžiga;

črnobeli negorljivi film zahteva blažje pogoje (optimalni so 13° C pri relativni vlagi 50-60 %);

barvni film, ki zahteva izredno nizko temperaturo hranjenja (pod 0° C, relativna vlaga do 30%).

Tem zahtevam v Sloveniji ni zadoščeno, tako se gorljivi filmi hranijo v Jugoslovanski kinoteki, črno-belih negorljivih filmov na več mestih (Arhiv Republike Slovenije nima dovolj prostora), pogojev za hranjenje barvnih filmov pa nima nobeden.

2.3.3. Fotografsko gradivo

Nastanek fotografije datiramo v leto 1839 in posebno stare tehnike fotografiranja (dagerotipija, kalotipija, heliotipija, ankotipija, kolotipija, mokra kolotipija) predstavljajo ne samo zanimivo dokumentarno vrednost, temveč so dragocene same po sebi. Kasneje se je črno-bela fotografija (leta 1887) razvijala v smeri, ki jo poznamo še danes (črno-beli želatinozno-celuloidni film). Okoli 1935-1945 je bil v bistvu končan tudi razvoj barvnega filma. Takrat je prišlo do velike produkcije fotografskega materiala, ki je prešla po letu 1950, ko so postali fotografski pripomočki relativno ceneni in tako dostopni

vsakomur, vse razumne meje.

Hranjenje teh vrst zapisov ni bilo in tudi sedaj ni organizirano. Tako najdemo posamezne primerke ali manjšo zbirko, predvsem v muzejih, muzejskih in privatnih zbirkah, manj pa v knjižnicah in arhivih. Večje zbirke se nahajajo predvsem pri časopisnih podjetjih (Delo, itd.).

Število hranjenih fotografij in starejših tehnik fotografiranja ni točno znano, saj je velikokrat pomešana tudi z drugim gradivom in bi zahtevalo podroben pregled vsega do sedaj hranjenega materiala z navedbo starosti ter stanja ohranjenosti.

2.3.4. Gradivo na mikrofilmu

To so posnetki v obliki filmskih trakov ali v obliki mikrolišev. Starejši posnetki so na nitratni celulozi, sedaj pa na acetatni celulozi in poliestrski osnovi, slika pa je na srebrno želatinastem filmu (problematika je podobna fotografiji na srebrih solih), na diazo in vezikularnem filmu, elektrofotoografskem filmu (te oblike niso primerne za trajno hranjenje in jih zaenkrat ne srečujemo v arhivih in knjižnicah).

Mikrofilmi, ki jih hranijo arhivi in knjižnice, so hranjeni ločeno, vendar ne na ločeni lokaciji (arhivski posnetki), niso pa sistematično pregledovani in o njihovem stanju ni podatkov.

2.3.5. Zvočni zapisi (gramofonske plošče, zvočni trakovi)

Gramofonske plošče

Zgodnji zapisi so nastali na voščeni ali šelakovih ploščah. Po letu 1950 zamenjajo krhke šelakove plošče trpežnejši plastični materiali, ki pa so še vedno lomljivi in občutljivi za mehanske poškodbe. Velikost, hitrost in metode reprodukcije so različne, v osnovi pa je tehnologija predvajanja ista. Materiali so zelo stabilni, zapis pa se poškoduje pri neustrezni uporabi, nepravilnem hranjenju in pogostem predvajanju.

Zvočni trakovi

To so poliestrski trakovi, na katere je nanešen magnetni sloj. Najdemo različne oblike, velikosti in kvalitete trakov. Trakovi so občutljivi za povišano temperaturo in vlago (zlepljenje) na zunanje elektromagnetne vplive in mehanske poškodbe.

Poseben problem nastopi pri predvajanju zapisa, ker je potrebna originalna oprema za predvajanje. Problematika je podobna kot pri videokasetah (glej tam).

Obvezni izvod gramofonskih plošč in zvočnih zapisov (kasete) hrani NUK, drugače pa ima največjo zbirko plošč fonoteka RTV (1.900 kom), ki hrani tudi nekaj plošč, nastalih pred letom 1950. Manjšo zbirko starejših gramofonskih plošč do leta 1945 hrani tudi Pokrajinski arhiv Maribor. Število plošč zaradi velike občutljivosti za mehanske poškodbe upada in jih v praksi vedno bolj nadomeščajo laserske plošče. Isto velja za presnemavanje starih plošč. Podobna je slika tudi pri producent-skih hišah.

2.3.6. Gradivo na videokasetah (elektronski zapisi)

Video zapisi so se v slovenskem prostoru pojavili

po letu 1960. Pri tem mislimo predvsem video kasete, posnete v profesionalni tehniki, katerih skoraj izključni proizvajalec je RTV Ljubljana (Slovenija). Ostali video zapisi, ki lahko imajo dokumentarno vrednost (v mislih imamo predvsem proizvodnjo posameznikov, posneto s prenosnimi komercialnimi kamerami), so običajno slabo posneti in za trajnejše hranjenje neprimerni.

Pri video zapisih nastopata dva problema, ki sta popolnoma različna, vendar sta hkrati zelo povezana: prvi je problem hranjenja video kaset in njihovo vzdrževanje (redno previjanje, lega kasete pri hranjenju, itd.), drugi pa je problem prikaza video zapisa. Za video kasete potrebujemo točno določeno aparaturo, saj drugače prikaz ni možen. Tukaj se srečujemo s tehnološkim razvojem video zapisa ter spremljajočih kamer ter playerjev. Problem je v tem, da starejše tipe aparatur lahko vzdržujemo le nekaj časa (po proizvajalčevih podatkih več let, realno pa 10 do 20 let), nato pa to ni več mogoče. Tisti trenutek prikaz video zapisa ni več mogoč, neglede na to, v kakšnem stanju se nahaja kasete.

Tako se trenutno srečujemo z raznovrstnimi tipi kaset in to raznolikost video kaset spremlja še večja raznolikost aparaturne opreme. Razvoj še ni končan in trenutno ni videti njegovega konca.

RTV ima trenutno tri vrste kaset in sicer U-matic 2.000 kosov, kvadropleks kasete 7.000 kosov ter 3.000 betacam kaset (1.000 kosov arhivskih in 2.000 kosov kaset v obtoku). Pri predpostavki, da ima vsaka kasete približno 1.000 m traku, dobimo 14.000.000 m traku, vendar ta podatek nima prave vrednosti, ker je njegova uporabnost odvisna od ustreznih aparaturne opreme.

2.3.7. Računalniški zapisi

Računalniški zapisi so magnetni zapisi na trakovih, diskah in disketah s karakteristikami, ki so podobne video in zvočnim zapisom.

V organiziranem hranjenju teh zapisov še ni, oziroma ni podatkov, koliko ustanov namerava hraniti te zapise.

2.3.8. Optični diski

Najnovejši razvoj v zapisovanju zvočnih, slikovnih in računalniških zapisov gre v smeri uporabe laserske tehnike. Proces je še v fazi razvoja, trenutno še ni standardov za zapisovanje in predvajanje, dobra lastnost pri varovanju pa je ta, da praktično ni obrabe.

Ker je to najnovejša tehnologija in k nam šele prihaja, podatkov ni.

2.4. KONSERVATORSKO-RESTAVRATORSKA SLUŽBA V SLOVENIJI

2.4.1. Kratek oris razvoja službe

Začetki restavratsko-konservatorske službe za papirno gradivo so bili v petdesetih letih v NUK pod vodstvom prof. Alfonsa Gspana in inž. Maruše Krese v Muzeju ljudske revolucije Slovenije, ki sta bila pod vplivom italijanske restavratske šole, saj sta se oba izobraževala v Rimu. Restavratska delavnica v NUK je zajela predvsem knjižno gradivo, medtem ko je restavratska delavnica v

Muzeju LRS zajela še lesene, kovinske in druge (predvsem partizanske) predmete. Na pobudo Komisije za zgodovino revolucionarnega gibanja pri UK ZKS in Arhivskega društva Slovenije je bilo 30. junija 1966 predlagano, da konservatorska služba pri Muzeju LRS postane institucija odprtega tipa, ki bo skrbela tudi za ohranjanje arhivskega gradiva in naj preraste v tehnični center za vso Slovenijo, kjer se bo gradivo restavriral, konserviralo in mikrofilmalo. Nadaljnji razvoj je šel v tej smeri, posebno še, ko je konservatorski oddelek prešel leta 1980 pod vodstvom inž. Nade Majcen iz Muzeja LRS v Arhiv Republike Slovenije, kjer je dobil boljše delovne pogoje, se kadrovsko okreplil in je poleg tekočega dela pričel tudi z načrtnim razvojno-raziskovalnim delom in izobraževanjem potencialnih uporabnikov. Medtem je restavratorsko-konservatorska služba v NUK nekoliko zastala.

Restavratorski oddelek Muzeja LRS oziroma Arhiva Republike Slovenije je reševal najbolj poškodovano gradivo praktično vseh ustanov v Sloveniji in je do 1989. leta restavriral:

- 250.000 kosov papirnatih listin,
- 4.300 grafičnih listin,
- 1.400 pergamentnih listin,
- 2.800 kosov drugega gradiva, predvsem zemljevidov in načrtov,
- 650 kompletnih knjižnih restavracij v NUK pa:
- 100 primerkov kompletnih knjižnih restavracij,
- 180 prevezov in manjših dopolnil (večinoma knjig),
- 90 kosov drugega različnega gradiva (predvsem zemljevidov in kart).

2.4.2. Obstoječe stanje službe

Konservatorsko-restavratorska služba za arhivsko, knjižnično in muzejsko gradivo je sestavni del restavratorske službe v Sloveniji. Matičnost, t.j. skrb za delovanje restavratorske mreže, strokovni nasveti in pomoč na področju restavratorstva, strokovni nadzor nad restavratorskimi posegi, izvedba dodatnega izobraževanja (seminarji, strokovni izpiti), informiranje in popularizacija je osredotočena v teh organizacijah:

Narodnem muzeju (za kovine, steklo, keramiko, ipd.),

Arhivu Republike Slovenije (za papir in pergament),

Restavratorskem centru Slovenije (za freske, mozaike, plastiko, slikarstvo na lesu in platnu, itd.), ki je tudi koordinator restavratorstva na Slovenskem.

Služba za konservacijo in restavracijo v Arhivu Republike Slovenije pokriva tako vse splošne in specialne arhive, muzeje ter delno tudi knjižnice (zaradi premajhne kapacitete v NUK). V obeh ustanovah je zaposlenih 10 ljudi (Arhiv Republike Slovenije 8, NUK 2), od tega 6 konservatorjev (Arhiv Republike Slovenije 5, NUK 1) in 4 restavratorji-knjigovezi (Arhiv Republike Slovenije 3, NUK 1).

2.4.2.1. Prostori

Arhiv Republike Slovenije razpolaga s približno 170 m² delovnih prostorov ter 25 m² skladiščenih prostorov.

NUK razpolaga s približno 100 m² prostorov v kleti. Tako dobimo skupno količino 195 m² delovnih prostorov ali 18,5 m na restavratorja.

2.4.2.2. Oprema

Arhiv Republike Slovenije ima opremo za klasično restavriranje (za suho, mokro čiščenje, nevtralizacijo in beljenje v vodnih in navadnih medijih, dezinfekcijo, laminacijo, restavriranje listin, knjig, gradiva večjega formata - zemljevidi, načrti, plakati - originalnih likovnih del na papirju, pergamentnih listin in pečatov).

Osnovna oprema je za omenjene postopke zadovoljiva, ne pokriva pa nekaterih specifičnih postopkov (dolivanje s pulpo, beljenje v plinskem stanju). Potrebna pa je delavnici opremljenost s specifičnim drobnim orodjem, predvsem za knjigoveška dela.

NUK ima opremo za suho in mokro čiščenje, nevtralizacijo, dezinfekcijo in dezinfekcijo ter ročno restavriranje listov in knjig, vendar je pomanjkljivo in majhne kapacitete.

2.4.3. Analiza obstoječega stanja

Varovanje gradiva je odvisno od štirih glavnih pogojev:

- a) izobrazbe in specializacije strokovnega kadra,
- b) prostorov in opreme,
- c) razpoložljivih finančnih sredstev,
- d) stanja gradiva.

a) Takšna služba zahteva strokovnjake z interdisciplinarnim znanjem na srednji, višji in visoki stopnji. Obstoječi šolski program ne zadovoljuje tem zahtevam, zato je potrebno dodatno usposabljanje s seminarji, ki jih organizirajo močnejši restavratorski centri na osnovi uveljavljenih izobraževalnih programov doma in v tujini, preko meddržavne kulturne izmenjave ali z direktno izmenjavo znanja med dvema ustanovama. Na ta način je dosežena neke vrste specializacija oz. možnost usposabljanja, npr. pri knjigoveških restavratorjih.

Če povzamemo: ustreznega strokovnjaka je relativno težko usposobiti, vendar možnosti za to obstajajo.

b) Trenutno odpade na enega restavratorja približno 20 m² delovnega prostora, kar komaj zadošča, saj je svetovni standard med 50-100 m² na delavca. Tako je razvoj službe s te strani omejen, vendar obstajajo možnosti za povečanje z gradnjo NUK II in prizidka Arhiva Republike Slovenije (Gruberjeva palača).

c) Varovanje trajnega gradiva je prvenstveno skrb vsake organizacije, ki takšno gradivo ima, posredno pa je to tudi dolžnost Arhiva Republike Slovenije in NUK v okviru matične dejavnosti. Pri tem moramo razlikovati dve vrsti **finančnih potreb**: eno so sredstva za nabavo opreme in izgradnjo novih prostorov, drugo pa sredstva za preservatorska, konservatorska in restavratorska dela. Prva sred-

stva dotekajo iz več virov, druga pa je v glavnem pokrivala Kulturna skupnost Slovenije oziroma sedaj Republiški sekretariat za kulturo v okviru varovanja premične dediščine.

d) Upoštevajoč anketne podatke dobimo količino poškodovanega gradiva na papirju (ki je trenutno še vedno glavni nosilec zapisov):

Tabela 7

KOLIČINE POŠKODOVANEGA GRADIVA NA PAPIRJU (1989)

Ustanova	Gradivo (tm) ¹			
	Tiskane knjige (kosov)	Časopisi in časniki časniki (kosov)	Razno drugo (kosov)	Spisovno in starejše vezano (tm)
arhivi	–	–	4.850 (9.700)	183 (2.666)
ostale ustanove	–	–	12.000 (13.000)	–
NUK	15.400 (28.000)	11.000 (22.000)	4.500 (7.000)	115 (220)
ostale knjižnice	14.856 (59.800)	2.735 (13.442)	239 (849)	4 (10)
Skupaj	30.356 (80.600)	13.735 (25.442)	21.589 (30.749)	302 (2.869)
Pričakovano gradivo do leta 2000			6.000 (12.000)	293 (4.266)

OPOMBA

1. V prvi koloni je zelo poškodovano gradivo (prvi razred), v oklepaju pa poškodovano gradivo (drugi razred).

Glede na dosedanje izkušnje pri restavriranju gradiva in dejstvo, da upoštevamo le najbolj poškodovano gradivo (prvi razred), odpade:

pribl. 1 - 2 tm spisovnega in starejšega vezanega gradiva na enega restavratorja na leto,

pribl. 500 kosov raznega drugega gradiva na enega restavratorja na leto,

pribl. 30 - 50 kosov starih vezav na enega knjigoveza-restavratorja na leto.

Tako je možno v Sloveniji restavrirati:

Tabela 8

LETNA KOLIČINA RESTAVRIRANEGA GRADIVA V SLOVENIJI

Ustanova	Restavratorji-knjigovezi		konservatorji	
	št. oseb	kosov knjig	št. oseb	kosov listov
Arhiv	1	30-50	12	2.000-3.000
NUK	3 ¹	90-150	5	10.000-15.000
Skupaj	4	120-200	6	12.000-18.000

OPOMBI

1. Trenutno samo 2 — 2. Trenutno za določen čas.

Pri zasedbi, kakršno imamo danes, bi bil potreben čas, da rešimo zelo poškodovano gradivo (brez upoštevanja nove količine gradiva do leta 2000) naslednji:

Tabela 9
ČAS RESTAVRIRANJA POŠKODOVANEGA GRADIVA

Gradivo	Količina poškodovanega gradiva	Razred	št. zaposlenih restavradorjev sedaj	Možnost uporabe restavracijskih prostorov	Potreben čas restavriranja (let)
Tiskane knjige	30.256 kosov 80.600 kosov	I II	0	da	
Časopisi in časniki	13.735 kosov 25.442 kosov	I II	0	da	
Spisovno gradivo	302 tm 2.666 tm	I II	4	da	60-75 150-300
Starejše vezano gradivo	10.000 kosov 20.000 kosov	I II	4	da	50-80 100-150
Drugo gradivo na papirju	21.589 kosov	I II	2	da	22 30
Film čB B	57.600 m ¹ 35.000 m		0	(da) ²	
Fotografski material	3.000 ³		0	(da) ²	
Mikrofilm	ni podatkov		0	(da) ²	
Zvočni zapisi - plošče - magnetofonski trakovi	ni podatkov ni podatkov		0	ne	
Računalniški zapisi	ni podatkov		0	ne	
Optični diski	še ne janso		0	?	

OPOMBE

1. plesnivi filmi — 2. delno je možno gradivo restavrirati ali presneti — 3. ocena

Iz navedene tabele razberemo:

- da je količina poškodovanega gradiva ogromna,

- da obstajajo nekatera konservatorsko-restavratska področja (konserviranje časnikov, časopisov; masovno in polmasovno restavriranje tiskanih knjig, konserviranje in restavriranje filmov in fotografskega materiala), ki niso pokrita, ker nimamo še usposobljenih restavradorjev, ustreznih prostorov in opreme,

- druga novejša področja (elektronski zvočni in slikovni zapisi, optični diski, računalniški zapisi) niso pokrita, ker tudi v svetu še ni jasnih usmeritev, kako in kaj restavrirati oziroma presnemavati.

- čas, potreben za restavriranje gradiva na papirju in pergamentu, ki spada v prvo in drugo skupino poškodovanosti, je pri sedanjih kapaciteti predolg.

3. IZHODIŠČA ZA NADALJNJO ORGANIZIRANOST SLUŽBE

Ugotovimo lahko, da je služba za varovanje arhivskega, knjižničnega gradiva srednje razvita, tako kvalitetno kot kvantitetno. Njen nadaljnji razvoj mora bazirati na obstoječih kapacitetah in lokacijah, na količinah in vrstah poškodovanega gradiva ter možnih preventivnih zaščitnih ukrepah in konservacijskih ter restavracijskih postopkih. Kot smo omenili, je problematika večplastna, kjer je potrebno razčistiti dileme:

Kaj varovati? Vprašanje je preprosto, kadar se sprašujemo po vsebini, saj jo precizira zakon, če-

prav je tudi res, da se spreminjajo kriteriji odbiranja arhivskega gradiva. Nekatere vrste gradiva so nekaj časa nepogrešljive, kasneje pa ne več. S stališča varovanja gradiva pa nastopijo omejitve zaradi omejene obstojnosti zapisa (samega) in nosilca zapisa. Takšni faktorji so: prevelika kislost papirja (časopisi, tiskane knjige, itd.), neobstojnost fotografskega materiala, posebno barvnih posnetkov, neobstojnost magnetnih zapisov v kasetah, videokasetah in računalniških zapisih, slaba obstojnost pisnih snovi, itd.

Kako varovati? Kako varovati pomeni: Kako preventivno varovati? Kako konservirati? in Kako restavrirati?

Vrstni red je izredno važen - pravilna in pravočasna zaščita upočasni propadanje gradiva in tako prihrani sredstva za konservacijo in restavracijo. Primer:

Laminiranje časopisov, ki je trenutno prevladujoča tehnika konserviranja in restavriranja časopisov, podaljšuje njihovo dobo trajanja 1-3 krat, cena pa je velika. Laminiranje lista A2 (format Dela) stane približno 110 din in bi tako skupna količina 13.735 kosov časopisov (vzemimo, da ima vsak časopis šest takšnih listov) stala 9.000.000 din. Kaj storiti, če vemo, da predstavlja 13.735 časopisov le najogroženější del te vrste gradiva? Obstaja možnost, da se izognemo konservatorskim in restavratskim postopkom ter informacijo prenesemo na mikrofilm (2,5 din za posnetek ali 400.000 din za enako količino časopisov) in kasneje dupliciramo. Obstojnost mikrofilmov pa je tudi vprašljiva.

Kako preventivno zaščititi? Problematika hranjenja, t.j. zagotavljanje ustreznih prostorov za posamezne vrste gradiva, ustreznih mikroklimatskih pogojev, ustrezne skladiščne opreme ter ustrezne zunanje zaščite s teoretične strani **ni sporno**, saj se svetovni standardi med seboj bistveno ne razlikujejo. (Pri nas je v veljavi Navodilo o načinu izvajanja materialnega varstva arhivskega in registraturnega gradiva; Ur. l. SRS, št. 10/69; medtem ko predlog Pravilnika o varovanju arhivskega gradiva pred poškodbami, uničenjem in izgubo z standardi za varovanje vseh vrst arhivskega gradiva še ni sprejet, ker ni materialnih možnosti za njegovo uveljavitev.) Stanje gradiva v arhivih in knjižnicah pokaže, da se v preteklosti ni posvečalo povsod dovolj pozornosti preventivni zaščiti. V zadnjih letih je stanje boljše. Zadoščeno je osnovnim pogojem, daleč pa je še od optimalnih pogojev.

Reševanje problemov hranjenja gradiva je v večini finančne narave. Ker ni enotnega ovrednotenja primernosti skladiščnih prostorov, tudi ni osnove za selektivno usmerjanje finančnih sredstev na nivoju republike ali občine.

Naslednja problematika obsega odločitve o načinu uporabe gradiva ter njegovem mikrofilmanju. Trenutno nimamo oblikovanih in uveljavljenih kriterijev za mikrofilmanje arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva, niti ni skupne organizacijske sheme mikrofilmanja. Tako ravna vsaka ustanova po lastni presoji in upošteva znane usmeritve. V principu je sedaj v veljavi:

- zaščitno mikrofilmanje gradiva pred uničenjem v primeru vojne in elementarnih nesreč (negativ naj bi se hranil na posebni lokaciji),

- mikrofilmanje za uporabo, s katerim dosežemo zaščito gradiva pred poškodbami pri uporabi, razmnoževanju, medknjižnični izposoji, itd.),

- mikrofilmanje zaradi dopolnjevanja knjižnega fonda s publikacijami, ki jih ni mogoče nabaviti v prvotni obliki (knjižnice) in dopolnjevanje fondov z gradivom, ki je zunaj Slovenije (arhivi).

Pri odločitvah o prenosu zapisa na dopolnilni medij moramo kot alternativo mikrofilmu upoštevati možnost prenosa na optični disk.

Predno preidemo k konservacijskim postopkom, moramo nakazati še problematiko kvaliteti nosilca zapisa in pisne snovi. Vemo, da kvalitetni materiali podaljšujejo življenjsko dobo brez dragih konservatorskih in restavratorskih postopkov. Problematika je zelo široka in vedno ni rešljiva (časniki se bodo še nekaj časa tiskali na cenemem nekvalitetnem papirju), v večini primerov pa odvisna od finančnih sredstev, bodisi za nakup kvalitetnih materialov, za presnemavanje na druge nosilce ali celo zamenjavo proizvodnih tehnologij (pri nas se večina papirja proizvede po kislem postopku in prehod na proizvodnjo nevtralnega papirja pomeni zamenjavo tehnologije).

Kaj in kako konservirati in restavrirati? Preventivna zaščita je lahko popolna, pa vseeno nastopi propadanje gradiva, zaradi slabega materiala ali starosti gradiva. S konservacijskimi postopki skušamo ustaviti nadaljnje propadanje. Glede na vrsto

poškodbe in vrsto gradiva uporabimo dva postopka konserviranja: masovni (za velike količine približno enako poškodovanega gradiva) in ročni (za vse druge vrste gradiva). Najbolj odprto je vprašanje masovne konservacije, ker so metode še v fazi testiranja in niso preverjeni dolgoročni vplivi postopkov na gradivo. Ta problematika je aktualnejša za knjižnice (predvsem časopisi in tiskane knjige), ker je večina te vrste gradiva tam in vanje še prihaja v velikih količinah.

Trenutno je v testiranju več povsem različnih postopkov masovne deacidifikacije, od katerih ni nobeden prevladujoč. Vsi ti postopki so polindustrijske narave in zahtevajo velika materialna sredstva za postavitve in testiranje, kar je sedaj dostopno le velikim knjižnicam bogatejših držav.

Poseben problem predstavlja konserviranje časopisov in časnikov. Časopisni papir je slabe kvalitete in ima kratko življenjsko dobo, postopki masovne konservacije (ki so podobni postopkom masovne deacidifikacije) pa dragi, tako da je vprašljiva njihova uporaba, ker na drag način relativno malo podaljšamo življenjsko dobo časopisov in časnikov. Tako je Mednarodni simpozij o zaščiti in dostopnosti časopisov in časnikov v Londonu leta 1987 priporočil, da se konservirajo samo najpomembnejši, ostali pa hranijo takšni kot so (ne bi se uporabljali in bi se hranili kot materialni kulturni spomenik, vsebina pa bi bila dostopna na mikrofilmu).

Vse druge vrste gradiva iz prve skupine poškodovanosti pa je potrebno konservirati s klasičnimi konservatorskimi postopki ter ga nato še restavrirati, da mu povrnemo prvotni izgled. Tudi pri teh postopkih se znanje na osnovi raziskav in izkušenj na tem področju dopolnjuje. Posebno pri vnosu novih kemikalij in uvajanju novih postopkov konserviranja-restavriranja, moramo biti zelo previdni, kajti praviloma se njihovi morebitni škodljivi vplivi na gradivo pokažejo šele po daljšem času. Kompleksnost problematike in pomanjkanje ustreznih učnih programov sta eden od glavnih težav pri usposobitvi dobrih restavratorjev in knjigovezov-restavratorjev, ki morajo imeti širše interdisciplinarno znanje in izkušnje.

Kako zagotoviti, da bodo zahteve po varovanju upoštewane? Odgovor na to vprašanje je povezan z usklajenostjo posameznih členov družbe, t.j. arhivske, knjižnične in muzejske mreže v koordinaciji z državnimi organi.

Usklajenosti ni, posebej pri najbistvenejših odločitvah, npr. kaj varovati, kaj konservirati in restavrirati, kako zagotavljati sredstva za prostore, opremo in razvoj konservatorske dejavnosti, itd. Očitno manjka telo, ki bi povezovalo arhivsko, knjižnično in muzejsko stroko na področju restavracije in konservacije gradiva pri republiškem upravnem organu oziroma Republiškem sekretariatu za kulturo. Na tem področju varstva kulturne dediščine je strokovna problematika skupna vsem trem dejavnostim, zato je v nacionalnem programu nujna skupna povezava in koordinacija glede financiranja, strokovnega dela in strokovnega razvoja.

4. PREDLOGI ZA NADALJNJO ORGANIZIRANOST SLUŽBE

Glede na usmeritve in cilje, analizo stanja in možnosti nadaljnega razvoja predlagamo:

4.1. Da država oziroma Republiški sekretariat za kulturo vodi programsko politiko o nacionalnem kulturnem programu, koordinira delo in razvoj varovanja kulturne dediščine oziroma vseh področij konservacije in restavracije za področje arhivske, knjižničarske in spomeniškovarstvene dejavnosti ter zagotavlja financiranje. S sodelovanjem strokovnjakov bi moral Republiški sekretariat za kulturo odločati o bistvenih problemih varovanja gradiva, pri čemer bi bile na področju arhivskega in knjižnega gradiva sledeče prioritete naloge:

a) Ponovno obdelati standarde za varstvo vseh vrst gradiva in pripraviti podzakonski akt varovanja zapisane kulturne dediščine.

b) Pripraviti strokovno študijo o kvaliteti in primernosti vseh obstoječih skladiščnih prostorov ter po prioriteti pričeti z sanacijo stanja.

c) Razmejiti področja konservacije in restavracije posameznih vrst gradiva in zanjo zadolžiti posamezne inštitucije.

d) Uvesti sprejemljiv program mikrofilmanja vsega zaščitene gradiva in pri tem upoštevati nove tendence prenosa zapisa na optični disk kot alternativo ali zamenjavo mikrofilma.

e) Izdelati program uporabe trajnejšega in trpežnejšega papirja (problemi okrog kislosti papirja) pri ustvarjalcih arhivskega gradiva, založniških hišah in papirnicah.

f) Predložiti program izobraževanja strokovnih delavcev in uporabnikov gradiva.

S tem bi povezali vse ustanove, ki hranijo takšno gradivo, in povečali učinkovitost delovanja varstva gradiva predvsem pri preventivni zaščiti.

4.2. Ustanovitev strokovnega telesa (komisije), ki bi povezovalo in usklajevalo delo različnih restavratorskih področij v Sloveniji. Telo bi vodil in koordiniral Restavratorski center Slovenije v njem pa bi sodelovali strokovnjaki s področja restavratorstva in ustanov, ki hranijo gradivo. Telo bi na temelju lastnih in tujih izkušenj, z različnimi raziskovalnimi pristopi, spremljanjem razvoja stroke drugod, spremljanjem stanja na dediščini v obliki projektov ali posameznih nalog izdelalo strokovne osnove, s katerimi bo možno uspešneje in ustrežnejše ohranjati dediščino pred propadanjem in ogroženostjo. Strokovno telo bi dajalo predloge in mnenja Republiškem sekretariatu za kulturo.

4.3. Okrepiti konservatorsko-restavratorsko službo in sicer:

a) Poleg konservatorskega laboratorija v Arhivu Republike Slovenije vzpostaviti laboratorije v NUK in RTV.

Skrb za gradivo na papirju in pergamentu naj ostane laboratoriju v Arhivu Republike Slovenije, ki je te postopke že razvil, ima opremljen laboratorij in usposobljene kadre.

Nepokrita področja masovnega restavriranja

knjig, časnikov in časopisov, naj bi prevzel laboratorij v NUK. Prav tako naj bi ta laboratorij po možnosti prevzel doslej nepokrito področje restavriranja starih knjig. Laboratorij v NUK bi prevzel tudi spremljanje razvoja za to področje.

V eni od obeh ustanov bi bilo potrebno vzpostaviti močnejšo knjigoveško-restavratorsko delavnico, ki bo imela poleg rednega dela tudi izobraževalni značaj.

b) Nepokrito področje konservacije gradiva na modernih podlagah bi lahko delno prevzel laboratorij v Arhivu Republike Slovenije s primerno okrepitvijo in to: konservacijo črnobelih filmov, mikrofilmov in fotografskega gradiva. Za barvne filme in videokasete pa bi bilo smiselno usposobiti laboratorij na RTV.

c) Pri tem je treba ravnati racionalno, ne podvajati razvijanja restavratorskih postopkov, niti ne nabavljati več enakih dragih aparatov. Graditi je treba na tem, kar že imamo in delati maksimalno usklajeno.

Za izvajanje tega dela nacionalnega kulturnega programa je potrebno, da država zagotavlja ustrezne pogoje:

- za ustrezne skladiščne prostore,
- za ustrezno opremo za vse vrste gradiva,
- za reproduciranje gradiva,
- za konserviranje in restavriranje gradiva na papirju in drugih nosilcih,
- za raziskave,
- za izobraževanje kadrov.

LITERATURA:

1. D. W. G. Clements, Preservation and Conservation of Library and Archival Documents: A UNESCO/IFLA/ICA Enquiry into the current State of the World's Patrimony (PGI - 87/WS/15), Paris, 1987. -

2. G. M. Cunha, Methods of Evaluation to Determine the Preservation Needs in Libraries and Archives: A RAMP study with guidelines (PGI - 88/WS/16), Paris, 1988. -

3. M. Allen, Analyzing the data: Summary Findings from Database Inquiries of the 1986 ICA/IFLA Conservation Questionnaire Responses, XXV International Archival Round Table Conference, Gardone Riviera, 1987. -

4. M. Roper, Planning, Equipping and Staffing and Archival Preservation and Conservation Service: A RAMP study with guidelines (PGI - 89/WS/4), Paris, 1989. -

5. G. M. Cunha, Mass deacidification for libraries, American Library Association, Chicago, 1987. -

6. F. Jayot, L'humidite dans les depots d'archives, instruments et methodes de mesure, La gazette des archives NS No. 123, 4th trimestre, 1983. -

7. Jože Humer, Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji: Gradivo Republiškega komiteja za kulturo, Ljubljana, Uradni list SR Slovenije, 1989. -

8. Nada Čučnik-Majcen, Varovanje in zaščita knjižničnega gradiva - Hočemo veliko malo pa znamo, Strokovno posvetovanje in 6. skupščina ZBDS, Novo mesto, 13.10. - 14. 10. 1988. -

9. W. McCol Richard, Cooperative preservation activities of Research Libraries group, In the Context of the Vienna Conference on the Preservation of Library Materials, IFLA, Tokyo, 1986. -

10. M. Dersarkissian, M. Goodberry, Experiments with non-toxic antifungal agents, Studies in conservation 25, 1980, str. 28 - 36. -

11. N. Valentin, F. Preusser, *Insect Control by Inert Gases in Museum, Archives and Libraries*, Restaurator, 11, 1, 1990, str. 22 - 33. -
12. V. W. Clapp, *The story of permanent - durable book paper, 1115 - 1970*, Restaurator, supplement 3, 1972, str. 24 - 46. -
13. R. A. Stührke, *The Development of Permanent Paper, Preservation of Paper and Textiles of Historic and Artistic Value*, Advances in Chemistry series 164, 24 - 26, Amer. Chem. Soc. Washington D. C. 1977. -
14. M. Černič-Letnar, J. Vodopivec, *Vrednotenje in izdelava trajnega papirja kot nosilca kulturne dediščine*, 17. letni simpozij DITP, Bled, 21. - 23. 11. 1990. -
15. M. L. Ritzenthaler, *Preservation of Archival records: Holding maintenance at the National Archives*, National Archives Technical Information Paper No. 6, Washington, DC, 1990. -
16. K. Harris, M. W. Holmes, *National Archives Preservation Research Priorities: Past and Present*, National Archives Technical Information Paper No. 7, Washington, DC, 1990. -
17. T. Ribkin - Puškadija, *Čuvanje, zaščita i restauriranje arhivskih dokumenata i knjiga, neobjavljen tekst*, Zagreb, 1974. -
18. T. Mušnjak, *Čuvanje, zaščita i mogućnosti restauriranja fotografija*, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. 30. -
19. I. Nemanič, *Dejavnost Arhiva SR Slovenije na področju valorizacije in varstva avdiovizuelnega gradiva*, Sodobni arhivi 1979, Maribor 1979, str. 73 - 75. -
20. J. Vodopivec, *Nevtralni papir - trajnejši nosilec zapisa*, Sodobni arhivi 1979, Maribor 1979, str. 17 - 19. -
21. I. Maroevič, *Izlaganje arhivalija i njihova zaščita na izložbi*, Sodobni arhivi 1989, Maribor 1989, str. 26 - 29. -
22. N. Stollow, *Conservation Standards for Works of Art in Transit and on Exhibition*, UNERSCO, Paris, 1979. -
23. K. B. Hendriks, *The preservation and restoration of photographic materials in archives and libraries: a RAMP study with guidelines (PGI-84/Ws/1)*, Paris, 1984.

Šolanje za potrebe arhivov

Ob III. kolokvijju komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za poklicno izobraževanje

Jože Žontar

V zadnjem času je med vprašanji naše stroke, ki jim dajejo v svetu posebno velik poudarek, zelo izpostavljeno poklicno izobraževanje. Že leta 1988 je objavil Arhivum v XXXIV. zvezku prispevke o arhivskem šolanju.¹ Avgusta tega leta je bil po končanem Mednarodnem kongresu arhivov v Parizu I. kolokvij komiteja Mednarodnega arhivskega sveta za poklicno izobraževanje, na katerem so bile obravnavane naslednje teme: osnovne naloge arhivista, ki jih mora zajemati izobraževalni tečaj, struktura programa poklicnega izobraževanja, teorija in praksa kot elementa v učnem programu. Referati so bili objavljeni v 4. zvezku *Studies/Etudes*, ki jih izdaja Mednarodni arhivski svet.² Drugi kolokvij je bil septembra 1989 v Milanu s skupno temo Vsebinska učnih načrtov za različne ravni arhivskega izobraževanja. Referati so izšli v reviji *Janus*

1990, št. 1., ki jo prav tako izdaja Mednarodni arhivski svet.³ Letos septembra pa je bil v Haagu že III. kolokvij, na katerem so bili obravnavani učbeniki oz. priročniki iz arhivistike. Podpisani sem pripravil poročilo o teh publikacijah pri slovanskih narodih. Referati bodo izšli v naslednji številki *Janusa*. Ob tej priložnosti bi rad opozoril na nekaj arhivskih učbenikov oz. priročnikov, ki so izšli v zadnjem času: Michael Cook je skupaj z Margaret Procter objavil drugo, popravljeno in razširjeno izdajo priročnika o arhivskem popisovanju.⁴ Knjiga Eckharta G. Franza *Uvod v arhivistiko* je izšla lani v tretji, predelani izdaji.⁵ V Italiji pa je letos izšla že peta izdaja dela Paole Carucci *Arhivski viri: urejanje in hranjenje*.⁶ V Španiji je Antonia Heredia Herrera objavila knjigo *Splošna arhivistika, teorija in praksa*.⁷ Sintetično delo z naslovom *Arhivistika* so prav tako lani izdali v Varšavi skupaj Halina Robotka, Bogdan Ryszewski in Andrzej Tomeczak.⁸ V Moskvi je Glavna arhivska uprava pri Sovjetu ministrov RSFSR izdala *Pravila za delo državnih regionalnih in mestnih arhivov (1989)*.⁹ Takšna strokovna bera narekuje skorajšnjo dopolnjeno izdajo mednarodne arhivistične bibliografije.

V prihodnjem letu načrtuje komitej za poklicno izobraževanje, ki se je v Haagu reorganiziral v sekcijo, kolokvij v Pekingu, na katerega bi povabili učitelje arhivskih ved z azijskega območja. Na ta način želi Mednarodni arhivski svet pospeševati strokovni razvoj tudi na tem območju. Reorganizacija v sekcijo, ki ima namen omogočiti večje sodelovanje univerzitetnih učiteljev arhivskih ved, bo moral sicer potrditi še Mednarodni arhivski svet, kar pa je zgolj formalnega značaja (to naj bi se zgodilo v času Mednarodnega kongresa arhivov v Montrealu).

Znatna je tudi dejavnost, povezana z arhivskim šolanjem, pod okriljem Unesca. V pripravi je nov *Vodnik* po arhivskih učnih institucijah (prvi je izšel leta 1984). Vsebovan bo tudi program arhivskih ved na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, medtem ko Stalni strokovni tečaj pri Arhivu Srbije žal ni odgovoril na vprašalnik. Istočasno pripravlja IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) mednarodni vodnik šolanja za potrebe bibliotek in informacijskih znanosti. Ker prištevajo k informacijskim znanostim tudi arhive, bodo skušali doseči sodelovanje med obema projektoma. V okviru Unescovega projekta RAMP (Records and Archives Management-Program) pripravlja Rastas Pirkko iz Helsinkov študijo o arhivskih učbenikih oz. priročnikih. Ta naj bi odgovorila na vprašanje, kakšni naj bodo splošni učbeniki oz. priročniki iz arhivistike. V okviru programa PGI (Programme General d'Information) je izšel letos zvezek, ki obravnava učni načrt za pouk osebja v filmskih arhivih in v arhivih zvočnih zapisov¹⁰ (doslej imamo že podobno študijo za poslovanje z dokumentarnim gradivom in za upravljanje modernih arhivov, Pariz 1982).

Leta 1988, neposredno pred svojo štiridesetletnico, je Arhivshule v Marburgu organizirala kolokvij na temo *Šolanje znanstvenih arhivarjev* v Evropi in objavila v seriji svojih publikacij referate s kolokvija.¹¹ O šolanju v Jugoslaviji je poročal

mag. Peter Klasine. Tudi letošnje 61. zborovanje nemških arhivarjev v Karlsruheju od 1. do 4. oktobra ima na dnevnem redu temo Aktualni problemi arhivskega šolanja in nadaljevalnega šolanja. O šolanju za potrebe arhivov bo govora tudi na mednarodnem simpoziju Arhivi in Evropa brez meja, ki bo od 2. do 5. oktobra prihodnjega leta v Maastrichtu ob 100-letnici društva holandskih arhivarjev, najstarejšega arhivskega strokovnega društva na svetu. Tudi Mednarodni kongres arhivov septembra 1992 v Montrealu bo obravnaval vprašanja arhivskega šolanja in sicer z vidika potreb družbe 21. stoletja. Temu bo posvečena 3. plenarna seja. V okviru pokongresnega programa pa je predviden tudi 4. kolokvij sekcije za poklicno izobraževanje. Teme bodo: mesto šolanja v razvoju stroke, nadaljevalno šolanje, stanje raziskav na področju arhivistike. Bližajoče se novo stoletje postaja prava inspiracija idej organizatorjev arhivskih zborovanj. Tako je priredila v začetku septembra letos italijanska univerza v Macerati, kjer se poučuje tudi arhivistika, v okviru proslav svoje 700-letnice kolokvij o tradiciji in perspektivah arhivske znanosti glede na leto 2000.

Preučevanja arhivskega šolanja so privedla tudi do nekaterih sprememb pri arhivskih šolah. V Archivschule v Marburgu so skrčili teoretično šolanje na eno leto, prakso, ki se opravlja praviloma v Bundesarchivu v Koblenzu, pa so razširili na eno leto.¹² Do nekaterih sprememb je prišlo tudi pri učnem programu in pri izpitih po končanem šolanju. Ecole nationale des chartes v Parizu se je reorganizirala v oddelka za starejše in novejše gradivo, s čimer so želeli dati večji poudarek usposabljanju za mlajše gradivo. Francosko ministrstvo za kulturo pripravlja reorganizacijo Stage technique d'archives, ki je pri Archives nationales v Parizu in ki naj bi se vključil v enoletno skupno šolo za poklice na področju kulturne dediščine. Menijo, da bi bilo idealno šolanje za potrebe arhivov diploma Ecole nationale des chartes ter omenjeno enoletno nadaljevalno šolanje. Učni načrt je spremenila tudi School of Library, Archive and Informations Studies, University College London in sicer v smeri širjenja vsebin, ki se nanašajo na delo z dokumentarnim gradivom (records management).¹³ Do tega je prišlo na podlagi podrobnega preučevanja potreb institucij, iz katerih prihajajo kandidati.

Na fakulteti za arhivistiko, ki je v sklopu Zgodovinsko-arhivskega inštituta v Moskvi, so iz učnega programa črtali vse ideološke predmete. Za razmere v arhivih v Sovjetski zvezi, kjer je omenjena fakulteta največja fakulteta za arhivistiko na svetu sploh, je značilen podatek, da se je komaj 10% študentov, ki so končali to fakulteto, zaposlilo v arhivih. Brez potrebe je komentar, kakšne posledice ima to za strokovno raven arhivov. Bolj kot zanimivost naj omenim podatek, ki ga je na simpoziju v Haagu posredoval njen profesor Evgenij Starostin, da je Leninov dekret o reorganizaciji in centralizaciji arhivov z dne 1. junija 1918, s katerim začenjajo vsi sovjetski učbeniki, falzifikat. O tem je pripravil daljšo študijo.

Imel sem priložnost, da sem se podrobneje seznanil z ustrojem in delovanjem holandske držav-

ne arhivske šole, ki ima svoj sedež v Haagu, v zgradbi Centralnega državnega arhiva, vendar pa je šola samostojna ustanova, podrejena neposredno Ministrstvu za narodno zdravje in kulturne zadeve, neodvisno od arhivske centralne uprave.¹⁴ Samostojnost šole utemljujejo s tem, da usposablja kandidate za državne in občinske arhive (slednji so organizirani kot samostojne ustanove, kar prihaja v poštev pri velikih mestih, ali pa kot regionalni arhivi, za več občin skupaj). Zelo poudarjajo velik pomen šole za razvoj stroke sploh, kajti načela, ki jih poučujejo na šoli, postanejo pogosto splošno sprejeti standardi. Arhivska šola ima pet zaposlenih (direktorja, dva pomočnika direktorja ter dva uslužbenca za organizacijske in administrativne zadeve), ostalo učno osebje pa so honorarni sodelavci iz vrst strokovnjakov iz arhivov (tako državnih kot občinskih). To zagotavlja potrebno povezavo med prakso in teorijo, med potrebami stroke in šolanjem. Nekaj učiteljev je tudi z univerz in drugih institucij. Šolanje traja eno leto in se odvija v obliki predavanj enkrat na teden po šest ur. Tedaj prihajajo slušatelji v Haag, sicer pa se praktično usposabljujejo v neki arhivski ustanovi. Da bi dali večji pomen teoretičnemu šolanju, so temu dodali še tri tedne, enega v jeseni, enega pozimi in enega spomladi, ki so v celoti namenjeni teoretičnemu pouku. Šola izobražuje za dve ravni, pouniverzitetno in posrednješolsko, s tem da imajo kandidati nekatera predavanja skupaj, nekatera pa ločeno. Število študentov je odvisno od možnosti zaposlitve (to pa je pogoj za sprejem v šolo). Poprečno imajo 5-10 študentov na višji in 40-50 študentov na srednji stopnji. Izpite opravljajo pred komisijo, ki jo imenuje ministrstvo in v njej niso udeleženi predavatelji. Na šoli poučujejo arhivistiko, to pomeni vse, kar je v zvezi z urejanjem in popisovanjem arhivskega gradiva, arhivskim pravom, terminologijo, odbiranjem arhivskega gradiva. Naslednji sklop je zgodovina, zlasti upravna in pravna ter cerkvena zgodovina. Da bi razumeli dokumente, ki datirajo iz dobe pred letom 1800, namenljajo veliko časa paleografiji, vključno s kronologijo in terminologijo, ki so jo uporabljale prejšnje administracije. Nadalje obsegajo predavanja metodologijo zgodovinskih in arhivskih raziskav, prejšnje in sodobne sisteme razvrščanja dokumentarnega gradiva ter informatiko. Študentje pouniverzitetnega tečaja poslušajo tudi predavanja iz organizacijskih ved. Na pripombo glede morebitnega prekratkega časa trajanja pouka odgovarjajo na šoli s tem, da ima kandidat po opravljenih izpiti dovolj znanja, da lahko prične z delom v arhivu, ob samem delu pa bo znanje še pridobil. Zato pa menijo, da bi moralo biti izobraževanje permanentno. Svet se zelo hitro spreminja in težko je vključevati nov razvoj v učne načrte standardnega programa. Lažje je slediti razvoju s specialnimi, dopolnilnimi tečaji. Doslej so pripravljali le dopolnilne tečaje za osvežitev znanja, v načrtu pa imajo tudi tečaje za specializacijo.

Letos poteka ravno deset let, odkar imamo na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani predavanja iz arhivistike oz. arhivskih ved (obvezna so za slušatelje nepedagoške smeri, delno pa jih obiskujejo tudi ostali slušatelji). Ta obsegajo

po učnem načrtu iz leta 1985 v 3. letniku dve uri predavanj iz arhivistike, v 4. letniku pa dve uri predavanj iz strukture inštitucij ter dve uri vaj na teden. Po 3. letniku je predpisan kolokvij, po 4. pa izpit. Ob predvideni reorganizaciji učnih programov na Filozofski fakulteti bi kazalo upoštevati dosedanje izkušnje pri pouku, njegove učinke na delo v arhivih, razvoj arhivskega šolanja v svetu in drugo. Menim, da lahko kot pozitivno izpostavimo pospešen razvoj stroke, ki ga je vzpodbudil študij na fakulteti, kot kritično pripombo pa, da ne more dajati dovolj znanja za praktično delo, na kar smo že opozorili.¹⁵ Če obravnavamo vse predmete iz učnega načrta nepedagoške smeri, pa ne samo z vidika potreb arhiva, marveč vseh področij, ki jim je ta smer namenjena, potem bi želeli, da bi se razširila predavanja iz paleografije (zgodovinske pomožne vede naj bi zajele tudi merske in denarne enote v preteklosti). Povečati bi bilo treba število ur za tuje jezike. Arhivistiko v ožjem pomenu bi kazalo obdržati v obsegu uvoda v arhivistiko. Poleg poznavanja struktur inštitucij bi bilo treba dodati še razvoj vrst arhivskega gradiva za novi vek. Nujno pa bi bilo vpeljati, neodvisno od fakultete, arhivsko šolo, ki bi prirejala enoletne tečaje za novo zaposlene v arhivih s predmeti, ki so neposredno povezani z delom v arhivih. Zaključni izpit na tej šoli bi predstavljal tudi strokovni izpit. Holandski vzor ob upoštevanju visokega nivoja, ki ga je stroka dosegla, bogate strokovne literature in možne primerljivosti glede na velikost dežele, je lahko vzgled, ki ga kaže v okviru naših možnosti upoštevati.

OPOMBE

1. Professional Training of Archivists/Formation Professionnelle des Archivistes, *Archivum* XXXIV, 1988, 236 str. — 2. Actes du premier colloque international sur la formation des archivistes/Proceedings of the first International Colloquium on Archival Education and Training (ured. B. Delmas), *Studies/Études* 4, International Council on Archives/Conseil international des Archives, Paris 1989, 108 str. — 3. Bulletin N°33, International Council on Archives/Conseil international des Archives, December 1989, str. 33-34. — 4. Janus, International Council on Archives/Conseil international des Archives, 1990, 1, str. 21-52. — 5. Michael Cook-Margaret Procter, *Manual of Archival Description*, Aldershot, 1990², 250 str. — 6. Eckhart G. Franz, *Einführung in die Archivkunde*, Darmstadt 1990, 153 str. — 7. Paola Carucci, *Le fonti archivistiche: ordinamento e conservazione*, Roma, *La Nuova Italia Scientifica*, 1990⁵. — 8. Antonia Heredia Herrera, *Archivística general, Teoría y Práctica*, Sevilla, 1989. — 9. Halina Robotka, Bogdan Ryszewski, Andrzej Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989. — 9. Правила работы государственного районного и городского архивов, Главное архивное управление при Совете министров СССР, Москва 1989. — 10. Curriculum development for the training of personnel in moving image and recorded sound archives, UNESCO, PGI-90/WS/9, Paris 1990, 104 str. — 11. Wissenschaftliche Archivarsausbildung in Europa, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg-Institut für Archivwissenschaft, Nr. 14, Marburg 1989, 163 str. — 12. Angelika Menne Haritz, 40 Jahre Archivschule Marburg, Perspektiven der Archivarsausbildung, *Der Archivar* 42, 1989, str. 165-176. — 13. Anne Thursten, New Directions in Archival Training at the School of Library, Archive and Information Studies, University College London/ Neue Richtungen in der archivischen Ausbildung an der School of Library, Archive

and Information Studies, University College London/Überlieferung gestalten Der Archivschule Marburg zum 40. Jahrestag ihrer Gründung, Veröffentlichungen der Archivschule Marburg-Institut für Archivwissenschaft Nr. 15, Marburg 1989, str. 57-59. — 14. Studiegids 1990-1991 voor de opleiding tot middelbaar en hoger archifambtenaar, s'Gravenhage, Rijks Archiefschool, juli 1990, 54 str. — 15. Jože Žontar, Arhivsko izobraževanje v Jugoslaviji s posebnim ozirom na Slovenijo, *Arhivi* XII, št. 1-2, 1989, str. 16-18.

Pedagoška dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

Jurij Rosa

Že pred časom je bil v tej rubriki objavljen prispevek o vključevanju arhiva v vzgojno-izobraževalni proces mladega človeka¹, v katerem je avtorica predstavila dotedanjo prakso organiziranih obiskov šolskih skupin v arhivu, pri čemer je izhajala iz izkušenj Arhiva SR Slovenije, navedla pa je tudi mnoge koristne napotke za vključevanje arhiva v učni program. Prispevek je zaključen z mislijo, da bi »pri nadaljnjem delu na tem področju kazalo povezati izkušnje vseh slovenskih arhivov.«

S tem zapisom želim predstaviti izkušnje s pedagoško dejavnostjo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, pri čemer ne zajemam delovne prakse učencev v arhivu kot posebne oblike izobraževanja učencev v srednjih šolah.

Dolgoročno gledano je ta dejavnost arhivov gotovo ena izmed zelo pomembnih. Načini in kvaliteta predstavljanja arhivske dejavnosti in arhivskega gradiva mlademu človeku nedvomno vplivajo na oblikovanje njegovega znanja in zavesti o arhivski kulturni dediščini. V ta namen je že v Zakonu o naravni in kulturni dediščini vključeno določilo, da arhivi pripravljajo razstave in druge oblike predstavljanja arhivskega gradiva², bolj določno pa so te naloge arhiva navedene v normativih in standardih za arhivsko dejavnost, kjer je med nalogami v zvezi z uporabo gradiva navedena tudi naloga prirejanja zgodovinske razstave, zgodovinske učne ure ter zgodovinska predavanja na podlagi arhivskega gradiva³. Za potrebe nekaterih vzgojno-izobraževalnih programov v srednjem usmerjenem izobraževanju je bil napisan tudi poseben učbenik⁴. Snov, ki je v učniku obdelana, ima prav gotovo poseben vzgojno-izobraževalni učinek v povezavi s praktičnim prikazom arhivske dejavnosti učencem v arhivski inštituciji, ogledom arhivskih razstav ali pa vsaj z obiskom arhivskega delavca na šoli.

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je zaradi izredno slabih prostorskih zmogljivosti imel v prejšnjih netih prostorih zelo majhne možnosti za obsežnejše in kvalitetnejše sodelovanje s šolami. Kljub težavam se je odzival na občasne potrebe šol in začel tudi sam dajati vzpodbude za sodelovanje. V poročilih o delu zavoda tja do leta 1979 sicer ne zasledi-

mo omembe tovrstne dejavnosti⁵. Prvič so kot dodatne strokovne naloge omenjena predavanja za srednješolsko mladino v poročilu o delu za leto 1980,⁶ Iz poročila o delu za leto 1981⁷ pa je razvidno, da je bilo za dijakinje četrtega letnika Upravno-administrativne šole Nova Gorica, tako kot že nekaj let nazaj, pripravljeno predavanje o vlogi in pomenu arhivskega gradiva in o dejavnosti zgodovinskih arhivov, združeno z ogledom arhiva. Iz tega lahko sklepamo, da je naš zavod pričel s tovrstno dejavnostjo že pred letom 1980. Ustanovitev Zgodovinskega društva za Severno Primorsko sredi 70-ih let je povezala učitelje zgodovine na šolah in arhivske delavce in tako je preko društva in Zavoda za šolstvo kmalu prišlo do prvih oblik sodelovanja. Arhiv je za posebne priložnosti dal na razpolago arhivskega delavca, ki je z obiskom na šoli predstavil arhivsko kulturno dediščino, izdelovati pa je začel tudi kopije arhivskih dokumentov za učne pripomočke.^{7a} V naslednjem letu, 1982, je arhiv organiziral predavanje za dijake zadnjega letnika Srednje družboslovno-ekonomske šole Nova Gorica o dejavnosti zgodovinskih arhivov in o arhivskem gradivu kot kulturni zakladnici naroda⁸.

V letu 1983 je imel arhiv že toliko okrepljeno kadrovsko zasedbo, da smo začeli razmišljati o širitvi pedagoške dejavnosti. Želeli smo, da bi sodelovala z arhivom vsaka osnovna in srednja šola na našem območju. V ta namen smo navezali pismene stike s šolami v vseh treh občinah in jim poslali nekaj predlogov. Naslovili smo jih učiteljem zgodovine in vodjem zgodovinskih krožkov.⁹ Poleg predstavitve arhivske dejavnosti z ogledom depojev smo v predlogu ponudili možnost podrobnejšega seznanjanja z arhivskimi dokumenti v povezavi z učno-vzgojnim procesom. Učence oziroma njihove učitelje smo skušali vključiti vanj s pripravo izbora dokumentov o posameznih temah iz učnih načrtov (z možnostjo, da se ti dokumenti po potrebi tudi fotokopirajo), ter z obiski priložnostnih razstav. Že v tem letu smo zabeležili večje aktivnosti arhiva na tem področju. Izvedenih je bilo sedem predavanj o dejavnosti zavoda s predstavitvijo arhivskih fondov in zbirke arhivskega izobraževanja pa je bilo deležnih okrog 400 učencev.¹⁰ Poplava, ki je oktobra 1983 prizadela arhivsko gradivo, je za več mesecev zavrla zastavljeno sodelovanje s šolami. Mnogo učencev pa se je ravno ob tej nesreči na poseben način seznanilo z arhivskim gradivom. Srednješoleci so nam priskočili na pomoč pri sušenju in selitvah razmočenega gradiva in takrat se je lahko vsak mimogrede seznanjal z različnimi fondi in zvrstmi gradiva, marsikoga je zanimala tudi vsebina dokumentov.

Odgovori na vprašalnik Republiškega komiteja za kulturo v zvezi z analizo arhivske dejavnosti kažejo, da je bilo v arhivu v obdobju 1983-1985 na obisku 30 šolskih skupin, za katere je bilo pripravljenih 40 šolskih ur¹¹, kljub zelo otežkočenim razmeram za osnovno dejavnost (v številkah so zajeti tudi ogledi razstave o reševanju poplavljenega arhivskega gradiva, ki jo je arhiv pripravil leta 1984).

Kljub težkim pogojem v naslednjih dveh letih in pol, ko je bil velik del gradiva naših fondov zaradi sanacije in selitev za uporabo skorajda nedostopen,

prostori, v katerih smo gostovali, pa zelo tesni, vendarle nismo odklanjali sodelovanja čedalje večjemu številu šolskih skupin, ki so se na različne načine želele seznanjati z arhivsko dejavnostjo in arhivskim gradivom.

Leta 1985 smo uvedli posebno evidenco šolskih skupin, s katero smo želeli na enem mestu dobiti pregled nad našo pedagoško dejavnostjo. Za posamezna leta kaže naslednje podatke: zaporedna številka in datum obiska šolske skupine, naziv šole in vzgojnoizobraževalnega programa, letnik oz. razred s številom učencev, ime in priimek učitelja, ki je pripeljal skupino, vsebina učne ure ter ime in priimek arhivskega delavca, ki je pripravil učno uro.

V letu 1985 je naš arhiv obiskalo 13 šolskih skupin, zanje je bilo pripravljenih skupno 21 učnih ur.

Podoben dopis kot leta 1983 je arhiv poslal leta 1986¹². V dopisu zapisana želja, da arhivske dokumente, priče naše zgodovine, posredujemo tudi širši javnosti, še zlasti za potrebe šol, je naletela na dober odziv, prav gotovo tudi po zaslugi Zavoda za šolstvo, ki je šole spodbujal in dajal večji pomen spoznavanju arhivskega gradiva. Prej omenjena evidenca izkazuje v letu 1986 precejšen porast obiska - 33 skupin in 47 učnih ur, pri čemer gre porast pripisati tudi organiziranim obiskom prve večje samostojne razstave arhivskega gradiva iz naših fondov.

Z izgradnjo arhivske stavbe imamo tudi arhivski delavci, ki se ukvarjamo s pedagoško dejavnostjo, izredno dobre pogoje za delo s šolskimi skupinami.

V letih 1987-1989 je obisk šolarjev precej narasel. Leta 1987 smo zabeležili 37 šolskih skupin, za katere je bilo pripravljenih 49 učnih ur, leta 1988 40 skupin (1477 učencev) s 57 učnimi urami, lanske leto pa kar 56 skupin (1585 učencev) z 72 učnimi urami (v številke so vključeni tudi ogledi naših razstav, ki smo jih v tem obdobju pripravili).

Kakšna je vsebina učnih ur? Podal bom prerez za obdobje 1985-1989.

Izredno velik odstotek obiskovalcev želi splošno informacijo o arhivskem zavodu in njegovi dejavnosti (služba varstva arhivskega gradiva, glavna dela in naloge arhivskih delavcev, arhivski fondi in zbirke, uporaba arhivskega gradiva, materialno varstvo gradiva). Za lepši pregled arhivskih fondov in zbirke ter zvrsti gradiva smo ob preselitvi v novo stavbo pripravili manjšo razstavo dokumentov iz različnih skupin fondov, s posebnim ozirom na različne zvrsti in oblike pisanih in risanih dokumentov. Pogosto pa se poslužujemo izbora dokumentov po različnih kriterijih (starost, krajevni izbor, tipične oblike gradiva ipd., tudi po posebnih željah obiskovalcev). Predstavitve zavoda in dejavnosti je največkrat povezana z ogledom arhivskih skladišč, čitalnice in priročne knjižnice. Velikokrat so učitelji in učenci ob obisku naših razstav želeli, da bi vsaj na kratko izvedeli kaj o dejavnosti arhiva na splošno.

Nekaterim skupinam pripravljamo tudi posebej dogovorjene tematske učne ure. V povezavi z učnimi programi spoznavanja zgodovinskih virov jim predstavljamo zgodovinske dokumente kot primarni zgodovinski vir na splošno, za posamezne

ustvarjalce (tako n.pr. gradivo krajevnih ljudskih odborov, določenih šol in šolskih okolišev) ali zvrsti (urbarji in ostale rokopisne knjige, načrti, zbirke fotografij in mikrofilmi). Šole, ki po predmetniku izobražujejo za pisarniško poslovanje, se pridno poslužujejo učnih ur, ki jih za to tematiko pripravljamo v arhivu že dlje časa.

Učencem smo s pomočjo našega gradiva pomagali pri spoznavanju naslednjih zgodovinskih tem:

- razsvetljuje reforme Marije Terezije in Jožefa II. in zemljiški kataster,
- izseljenstvo v druge dežele,
- boj za naše meje po 1. svetovni vojni s posebnim poudarkom na Goriški,
- primorski Slovenci med obema vojnama,
- NOB po kapitulaciji Italije,
- razvoj slovenskega knjižnega jezika,
- zgodovinski oris Vipave in njena kulturna dediščina,
- poplave v Novi Gorici.

Če priključimo zraven še ogled razstav, so učenci preko arhivskih dokumentov na novo zvedeli ali dopolnili znanje o naslednjih dogodkih in dejstvih naše lokalne zgodovine:

- Občine na Goriškem od srede 19. stol. do druge svetovne vojne,

- Pokrajinski arhiv v Novi Gorici 1972-1987 - razstava ob 15. obletnici delovanja in odprtja nove stavbe,

- Zapisana volja Primorcev za priključitev k Jugoslaviji 1945-1947 - razstava ob 40. obletnici priključitve Primorske k Jugoslaviji,

- Zgradili bomo Novo Gorico - razstava dokumentov o pripravah in začetnih delih izgradnje Nove Gorice v letih 1947 in 1948,

- Od 27. aprila k 22. juliju . . . - razstava o načinih in oblikah praznovanja dneva OF od medvojnih začetkov do l. 1953.

In odziv učencev? Ugotavljamo različno odzivnost, od pasivnega poslušanja do aktivnega vključevanja s postavljanjem različnih vprašanj, ki so v povezavi s temo učne ure ali pa tudi ne. Odvisna je od vrste šole in razreda, odnosa učitelja do arhivske kulturne dediščine, interesov in nagnjenj učencev do zgodovinske snovi, končno pa tudi od načina motivacije učencev s strani arhivskega delavca, ki uro pripravi in izvede. Nekateri učitelji zelo skrbno in sistematično pripravljajo učence na obisk arhivske institucije že v 5. ali 6. razredu osnovne šole, v času, ko se učenci v šoli podrobneje seznanjajo s predmetom zgodovine. Pri skupinah s takimi učitelji je arhivskemu delavcu seveda delo olajšano. V takih primerih je pobuda predvsem na strani učencev, ki imajo že nekaj osnovnega znanja in znajo spraševati tudi nepričakovane podrobnosti. Pogosto je vprašanje o dostopnosti arhivskega gradiva. Zanimivo je, da pri mnogih učencih in tudi učiteljih ob prvem obisku arhivske ustanove prevladuje prepričanje, da je arhivsko gradivo nedostopno za široko uporabo oziroma dostopno le za posebne izbrance, ki naj bi imeli posebna dovoljenja za uporabo gradiva. Z našo pedagoško dejavnostjo se trudimo, da bi pri učencih pa tudi pri učiteljih ravno to negotovost na pripravi način odpravljali s pojasnjevanjem o načinih uporabe gradiva. Upamo,

da smo v teh prizadevanjih tudi uspeli. Morda se lahko potrdimo s povečanim številom uporabnikov arhivskega gradiva za različne šolske naloge, tekmovalne, seminarske in diplomske naloge, kakor tudi njihovim interesom za samostojno raziskovalno delo. Učenci zelo radi sprašujejo o zaposlenih delavcih v arhivu, njihovih izobrazbenih profilih ter zlasti o tem, kakšne vrste opravil izvajajo pri notranjih delih in pri delu na terenu. Ničkoliko informacij in pojasnil smo jim posredovali o poplavah, ki so prizadele naše gradivo ter o načinih in postopkih konservacije arhivskega gradiva, pa čeprav nimamo možnosti, da bi jih popeljali skozi restavratorske delavnice. Mnogo vprašanj se nanaša na najbolj značilno radovednost učencev - ugotavljanje izvora njihovih družin in rodovin iz arhivskih dokumentov. Ob takih in podobnih vprašanih arhivski delavec lahko izkoristi priložnost in učenca seznanj z mrežo arhivskih zavodov in drugih ustanov, ki hranijo arhivsko gradivo doma in v tujini ter s pripomočki za uporabo arhivskega gradiva.

Učence zelo pritegnejo dokumenti, ki izvirajo iz krajev ali pa se nanašajo na kraje, od koder učenci prihajajo ter informacije, kje se nahaja gradivo za njihovo lokalno zgodovino.

Arhivski delavci skušamo doseči pri obiskih šolskih skupin še en namen. Ko polagamo v mlada srca zavest o pomenu arhivskega gradiva za našo kulturo in znanost in za naš zgodovinski spomin ali jo skušamo že utrjevati, vedno radi opozarjamo na to, da so podstrešja in omare njihovih domov potencialni »metnik« morda dragocenega gradiva, ki bi ga kazalo vsaj evidentirati, če že ne prevzeti v varno hrambo v naše depoje. Spodbujanja za reševanje arhivskih dokumentov ni nikoli dovolj, pa čeprav rodi le majhne sadove.

Zelo pomembno je, da se pri mladih generacijah nenehno ustvarja zavest, da poleg muzeja in knjižnice obstaja arhivska ustanova, ki je edina pristojna za varno hranjenje in strokovno obdelavo arhivske kulturne dediščine.

Ob koncu tega prispevka je potrebno še zapisati, da sodelujemo s skoraj vsemi srednjimi šolami naše regije. Nekatero osnovno šole pa se ne odzivajo na naše pobude in ne iščejo stalnega sodelovanja. Vzroke je težko ugotavljati, za nakerete pa gotovo velja, da je temu kriva tudi oddaljenost od sedeža arhiva. Zato razmišljamo, da bi se jim arhivski delavci skušali pogosteje kot doslej približati z obiskom na šoli, kljub manjšim možnostim celovitejši predstavitve arhiva in arhivske dejavnosti, ki jo taka oblika nudi.

OPOMBE:

1. Marija Grabnar, Ali se lahko arhiv vključi v vzgojno-izobraževalni proces mladega človeka?, Arhivi V, Ljubljana 1982, št. 1-2, str. 43-45. — 2. Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SRS, št. 1/1981, 94. člen. — 3. Normativi in standardi za arhivsko dejavnost, Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije IV, št. 18, Ljubljana 1982, str. 15. — 4. Jože Zontar, Arhivistika, Ljubljana 1984. — 5. Poročila o delu Zavoda za varstvo arhivskega gradiva pri Skupščini občine Nova Gorica in Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici za l. 1966-1979, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. —

6. Poročilo o delu Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici za l. 1980, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 7. Poročilo o delu Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici za l. 1981, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 7a. Ustna informacija Magdalene Čehovin, arhivske strokovne sodelavke v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici. — 8. Poročilo o delu Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici za l. 1982, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 9. Dopis Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, št. 23/15-83, 4. 5. 1983, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 10. Poročilo o delu Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici za l. 1983, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 11. Gradivo za analizo arhivske dejavnosti Republiškega komiteja za kulturo, 1987-1988, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva. — 12. Dopis Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, št. 2/6-1/86, 15. 1. 1986, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici - zbirka dokumentarnega gradiva.

Bavarska arhivska šola v Münchnu za delavce javnih arhivov, ki so pred tem opravili višjo ali visoko stopnjo izobrazbe

Vesna Gotovina

Zaradi vse večje želje, da bi tudi na slovenskem prostoru organizirali posebno šolo za arhivske delavce, sem se ob svojem študijskem obisku v Glavnem državnem arhivu v Münchnu zanimala tudi za potek in vsebino šolanja na bavarski arhivski šoli.

Nemei dajo zelo velik poudarek strokovni izobrazbi delavcev, ki delajo z arhivskim gradivom, zato sta bili na področju zahodnonemške države ustanovljeni dve šoli. Prva je v Marburgu in pokriva vse federalne enote razen Bavarske, ki ima svojo šolo. Bavarska šola za arhivske delavce ima za seboj že bogato zgodovino, saj je začela delovati že pred petindvajsetimi leti. Za vsako stopnjo izobrazbe imajo tudi poseben izobraževalni program. Šolo obiskujejo arhivski delavci državnega, komunalnih, privatnih, gospodarskih in cerkvenih arhivov.

Program šolanja za kandidate, ki so končali višjo stopnjo izobrazbe

Kriteriji za vpis v arhivsko šolo so dokaj strogi, saj je za vpis potrebno opraviti preskus znanja ter predložiti popolno dokumentacijo o dotedanem šolanju. Izpit opravljajo kandidati na Generalni direkciji državnih arhivov Bavarske v Münchnu.

S preiskusom znanja (sprejemnim izpitom) naj bi kandidat pokazal svoje splošno in strokovno znanje, ki ga bo v arhivski šoli potreboval. Sestavljen je iz poznavanja: temeljev bavarske in državnosti ZRN, položaja ZRN v svetu, državnih in gospodarskih vprašanj, razvoja družbe, bavarske zgodovine od 16.-20. stoletja in aktualnih političnih dogodkov.

Ta del preskusa znanja poteka pisno in traja dve uri. Za vpis na šolo pa so potrebna še splošna znanja, in sicer: nemškega jezika, matematike, tujega jezika, latinskega jezika. Eden od pogojev za vpis je tudi starost kandidata, in sicer 25-30 let.

Na koncu seštejejo povprečje vseh ocen. V primeru, da kandidat ne opravi sprejemnega izpita, ima pravico izpit ponovno opravljati. Na Generalni direkciji naredijo na podlagi rezultatov razvrstilno listo.

Po uspešno opravljenem šolanju na arhivski šoli dobijo kandidati naziv arhivskega inšpektorja.

Cilj arhivske šole je usposobiti kandidata za arhivskega inšpektorja, ga seznaniti s strokovnimi vprašanji, tako da bo znal samostojno in zanesljivo reševati strokovna vprašanja.

Trajanje in potek izobraževanja

Šolanje traja 3 leta. Obsega strokovna predavanja in praktični del. Vse skupaj obsega najmanj 2400 šolskih ur. Študij je sestavljen iz sedmih izobraževalnih delov:

1. prvi del strokovnih predavanj (traja 3 mesece),
2. začetni praktični del (traja 5 mesecev),
3. drugi del strokovnih predavanj (traja 5 mesecev),
4. glavni del praktičnega izobraževanja (traja 7 mesecev),
5. tretji del strokovnih predavanj (traja 5 mesecev),
6. zaključni del praktičnega izobraževanja (traja 6 mesecev),
7. četrti del strokovnih predavanj (traja 5 mesecev).

Strokovna predavanja

Strokovna predavanja obsegajo tudi vaje in seminarje. Predmetnik študija je zelo obsežen, vendar sem se ga odločila objaviti v celoti, ker tudi v Sloveniji razmišljamo o ustanovitvi podobne šole za arhivske delavce:

PREDMET	STROKOVNI DEL					PRAKSA		
	UR	1.del	2.	3.	4.	I.	II.	II.
1. Osnove zgodovinske delitve dežel in upravna zgodovina Bavarske do 1508	52	52	-	-	-	-	-	-
2. Osnove zgodovinske delitve dežel in upravna zgodovina Bavarske od 1508 – 1799	105	-	105	-	-	-	-	-
3. Osnove zgodovinske delitve dežel in upravna zgodovina Bavarske od 1799 do danes	103	-	-	63	40	-	-	-
4. Osnove gospodarske zgodovine Bavarske	41	-	-	21	40	-	-	-
5. Osnove pravne zgodovine	60	26	-	14	20	-	-	-
6. Osnove cerkvenega prava	48	-	-	28	20	-	-	-
7. Splošna arhivistika I	88	26	21	21	20	-	-	-
8. Splošna arhivistika II (vpogled v bavarske arhive in glavne fonde)	108	26	21	21	20	-	-	-
9. Diplomatika I Listine	62	-	21	21	20	-	-	-
10. Diplomatika II (akti in uradniške knjige)	116	13	21	42	40	-	-	-
11. Metodologije shranjevanja in urejanja arhivskega gradiva	62	-	21	21	20	-	-	-
12. Metode reprodukcij arhivskega gradiva in shranjevanje le-teh	41	-	-	21	20	-	-	-
13. Temeljne smernice arhivistike kot znanosti	21	-	21	-	-	-	-	-
14. Postavitve razstav	21	-	-	21	-	-	-	-
15. Delo arhivov v javnosti	20	-	-	-	20	-	-	-
16. Vrednotenje arhivskega gradiva (izločanje)	21	-	21	-	-	-	-	-
17. Skrb za arhivsko gradivo	10	-	-	-	10	-	-	-
18. Arhivska zgradba in oprema arhiva	42	-	42	-	-	-	-	-
19. Avtomatska obdelava podatkov in uporaba računalnikov v arhivistiki	21	-	21	-	-	-	-	-
20. Dokumentacija in informacije	21	-	-	21	-	-	-	-
21. Nemška paleografija	366	52	63	63	60	40	48	40
22. Latinska paleografija	150	26	42	42	40	-	-	-
23. Latinski jezik listin	20	20	-	-	-	-	-	-
24. Osnove heraldike in sfragistike	26	26	-	-	-	-	-	-
25. Osnove numizmatike	10	-	-	-	10	-	-	-
26. Osnove kronologije	21	-	21	-	-	-	-	-
27. Državno pravo in državoznanstvo	53	-	32	21	-	-	-	-
28. Splošno pravo	40	26	14	-	-	-	-	-
29. Javno službeno pravo I (za uradnike)	86	13	-	21	20	20	12	-
30. Javno službeno pravo II (za uslužbenec in delavce)	61	-	21	-	20	-	-	-
31. Gospodarstvo in priračun države Bavarske I I. – III. del	79	13	21	21	-	-	24	-
32. Gospodarstvo in priračun države Bavarske II IV. del	57	-	-	21	20	-	-	16
33. Finančno poslovanje arhivov	57	-	-	21	20	-	-	16
34. Upravna tehnika in organizacija pisarne	45	-	21	-	-	-	24	-
35. Osnove knjižničarstva	28	28	-	-	-	-	-	-
36. Metode dela	28	28	-	-	-	-	-	-
37. Osnova psihologije z ozirom na potrebe arhivov	20	-	-	-	20	-	-	-
38. Obiski slušateljev v arhivih	138	14	21	21	-	31	35	16

Pri vsakem delu predavanj mora narediti kandidat 4-5 inšpekcijskih del.

Praktični del študija

Obsega izobraževanje na delovnem mestu in spremljajoča predavanja. Podrobnosti o poteku in programu izobraževanja ureja Generalna direkcija državnih arhivov Bavarske v sodelovanju z Državnim ministrstvom za pouk in kulturo v Münchnu.

Preizkus znanja (nastavitveni oz. končni izpit)

Izpit je sestavljen iz pisnega in ustnega dela. Kandidati opravljajo izpit na Generalni direkciji državnih arhivov Bavarske po splošnih pravilih o opravljanju izpitov. Točno je določeno, koliko vprašanj dobi kandidat in iz katerih področij, omejen je tudi čas pisanja.

Pisni del izpita je potrebno opraviti pozitivno, da se lahko pristopi k ustnemu delu. Ustni del izpita je prav tako kot pisni časovno omejen (na 45 min.) in sestavljen z vprašanj iz vseh področij izobraževalnega programa.

Skupna ocena je vsota iz ocene pisnega in ustnega dela ter ocene celotnega študija.

Ponavljjanje izpita

Kandidati lahko ponovno opravljajo izpit najprej čez šest mesecev.

Ta predpis je pričel veljati 1. junija 1979.

Arhivska šola za kandidate, ki so končali visoko šolo

Pogoji za vpis na to šolo so naslednji: dokončana pravna ali filozofska fakulteta, stalno delovno mesto, 32 let starosti, znanje latinskega in francoskega jezika in opravljeni, točno določeni državni izpiti, ki so jih kandidati opravili že v času službovanja.

Po končanem šolanju in uspešno opravljenem izpitu dobi kandidat naziv arhivskega referenta. Šola traja dve leti. Obsega teoretični in praktični del izobraževanja. Učni načrt naredi Generalna direkcija bavarskih arhivov v Münchnu. Praktični del šolanja traja dvajset mesecev in se opravlja v bavarskih arhivih, teoretični del pa traja deset mesecev na Bavarski arhivski šoli (Bayerischen Archivschule). Šolanje poteka na pšodlagi cikličnih predavanj, in sicer vsake tri do pet let, glede na število kandidatov, kar je razvidno iz učnega načrta za izobraževalni cikel 1988/91.

PREDMET	ŠT. UR	TEORIJA			PRAKSA
		1.	2.	3.	
I. ARHIVISTIKA					
1. Razvoj arhivske vede in vedenja o fondu	108	48	48	12	–
2. Splošna arhivistika	48	48	–	–	–
3. Nemška in mednarodna arhivska organizacija	12	–	–	12	–
4. Pisarniško poslovanje	12	12	–	–	–
5. Izločanje gradiva	36	–	24	12	–
6. Urejanje in popisovanje I (listin, uradniških knjig)	60	–	48	12	–
7. Urejanje in popisovanje II	60	–	12	48	–
8. Diplomatika I	48	24	24	–	–
9. Diplomatika II (uradniške knjige, akti)	60	48	–	12	–
10. Diplomatika III (zapuščine, zbirke, časopisi, uradniški tisk, slikovno, filmsko, tonsko gradivo)	36	–	–	36	–
11. Količina gradiva in empirično socialno raziskovanje	12	–	–	12	–
12. Materialno varstvo arhivskega gradiva	12	–	–	12	–
II. ZGODOVINSKE POMOŽNE VEDE					
13. Heraldika in sfragistika	18	12	6	–	–
14. Genealogija	6	–	6	–	–
15. Numizmatika	12	–	–	12	–
16. Mere in uteži	12	12	–	–	–
17. Historična geografija	24	24	–	–	–
18. Kartografija	12	12	–	–	–
19. Nemška paleografija	132	48	48	24	12
20. Latinska paleografija	132	48	48	24	12
21. Francoska paleografija	36	36	–	–	–
22. Kronologija	12	12	–	–	–
III. ARHIVSKA TEHNIKA					
23. Arhivska reprografija	12	–	12	–	–
24. Restavriranje	12	–	12	–	–
25. Arhivska zgradba in arhivska oprema	24	24	–	–	–
26. Avtomatska obdelava podatkov – informacije in dokumentacije	36	–	24	12	–

PREDMET	ŠT. UR	TEORIJA			PRAKSA
		1.	2.	3.	
IV. ZGODOVINSKA STROKA					
27. Nemško in bavarsko zgodovinsko pravo	180	72	72	36	-
28. Katoliško in evangeličansko cerkveno pravo kot državno pravo	48	48	-	-	-
29. Osnove rimskega prava	12	-	12	-	-
30. Ustavna in upravna zgodovina do 1799	60	-	48	12	-
31. Ustava in upravna zgodovina od 1799 dalje	60	-	48	12	-
32. Bavarska militarna zgodovina in militarna organizacija	12	12	-	-	-
33. Gospodarska in socialna zgodovina srednjega veka	24	12	12	-	-
34. Gospodarska in socialna zgodovina novega veka	36	-	36	-	-
V. ARHIVSKA PRAVNA PRAKSA					
35. Arhivsko pravo	24	24	-	-	-
36. Organizacija uprave in upravni postopek	24	24	-	-	-
37. Pisarniško poslovanje	24	-	24	-	-
38. Upravno pravo	12	12	-	-	-
39. Javno službeno pravo	24	-	24	-	-
40. Gospodarsko in proračunsko poslovanje Svobodne države Bavarske	24	-	24	-	-
41. Uvod v komunalno proračunsko pravo	6	-	-	6	-
42. Predstavitev arhiva v javnosti (razstave, sodelovanje z izobraževalnimi ustanovami)	24	-	24	-	-
43. Redakejska tehnika	12	-	-	12	-
44. Knjižničarstvo	12	-	-	12	-
VI. OBISKI V ARHIVIH IN ŠTUDIJSKA POTOVANJA					
45. Obiski v vseh pomembnih arhivih, knjižnicah in zbirka na področju Münchena	60	-	-	-	60
46. Predavanja povabljenih predavateljev	30	-	-	-	30
47. Študijska potovanja po starih bavarskih čvabskih in frankovskih deželnih gospostvih	28	-	-	-	28

Izpit je sestavljen iz pisnega in ustnega dela. Kandidati imajo točno določene teme, iz katerih dobijo vprašanja pri pisnem delu izpita, ustni pa obsega vse teme, ki so bile v učnem programu. Za ocenjevanje in ponovno opravljanje izpita veljajo enaki pogoji kot za kandidate s višješolsko stopnjo izobrazbe.

Predpis o izobraževanju arhivskih delavcev je pričel veljati dne 1. maja 1965 in je bil dopolnjen dne 1. januarja 1988.

Kot je razvidno iz predmetnika Bavarske arhivske šole v Münchnu, obsega le-ta vsa področja, ki naj bi jih bodoči diplomant ustrezno uporabil pri svojem delu.

Evidentiranje filmskega gradiva v Avstrijskem filmskem arhivu na Dunaju in aktualna problematika varstva slikovnega gradiva v Arhivu Republike Slovenije

Ivan Nemanič

V dneh od 28. maja do 2. junija 1990 sem zaradi evidentiranja arhivskega gradiva v tujih arhivih

obiskal Avstrijski filmski arhiv z nalogo ugotovitve filmov, ki so pomembni za slovensko zgodovino.

Prvi dan obiska sem se udeležil slavnostnega simpozija, ki ga je pripravil Avstrijski filmski arhiv z naslovom *Das Audiovizuelle Gedächtnis* ob 35-letnici svoje ustanovitve. Na simpoziju so poleg avstrijskih filmskih raziskovalcev z referati sodelovali predstavniki iz številnih evropskih držav, med njimi prof. dr. Friedrich Kahlenberg iz Koblenza, direktor Nemškega zveznega arhiva, prof. dr. Karel Friedrich Reimers iz visoke šole za film in televizijo iz Münchena in prof. dr. Vittorio Martinelli, direktor filmskega festivala v Pordenonu. V referatih je bila predstavljena dejavnost Avstrijskega filmskega arhiva v preteklih 35 letih po sklenitvi Avstrijske državne pogodbe 1955. leta. Arhiv je prevzel filmske zbirke SHB-Medienzentrums, Avstrijskega zveznega inštituta za znanost in Avstrijske nacionalne biblioteke. Prof. dr. Kahlenberg je pripravil referat z naslovom *Filmski arhivi v prihodnosti*. Poudaril je pomen investicij v film, kopiranje gorljivih filmov na acetatni trak, zavarovanje in upoštevanje avtorskih pravic. Strokovnjaki v filmskih arhivih naj bi bili strokovno usposobljeni, z visoko izobrazbo. Tehnična opremljenost jim omogoča, da vzdržujejo, ohranijo in predstavijo gradivo, ki zanj skrbijo. Prof. Reimers je govoril o pomenu filmskih arhivov za znanstvene raziskave, o filmu

kot zgodovinskem viru. Tudi prof. Martinelli je predstavil filmske arhive kot osnovo za pisanje zgodovine.

Popoldne so udeleženci na slovesnosti obiskali grad Laxenburg, kjer je bila zvečer projekcija celovečernega filma Sodoma in Gomora iz leta 1922. Prvotna verzija filma, ki je obsegal 4000-5000 m, je izgubljena. Iz ostankov kopije, ki so se ohranili v raznih državah, je Avstrijski filmski arhiv obnovil film, za katerega so značilni posnetki množice.

Sedež Avstrijskega filmskega arhiva je na Dunaju, Raulhensteingasse 5, medtem ko hrani filmsko gradivo v skladiščih pri gradu Laxenburg, približno 30 km z Dunaja. V gradu, kjer so v preteklosti imeli sedež avstrijski cesarji, ima arhiv v dveh nadstropjih razstavljeno fotografsko gradivo, presneto s filmskega gradiva. Za retrospektive ima manjšo kinodvorano. Filmske fotografije izdelujejo v lastnem laboratoriju.

Filmsko skladišče se nahaja v parku poleg gradu. Posebej hranijo acetatne in posebej gorljive filme. V letu 1989 je hranil arhiv 99.628 zvitkov filma za 37.224 naslovov v skupni dolžini 30 milijonov m (Arhiv Republike Slovenije hrani za 1198 naslovov 9605 tehničnih enot v skupni dolžini okrog 600.000 m filma). Večina filmskega gradiva je izdelana na acetatnem traku. Poleg tega pa hrani arhiv 11.778 zvitkov gorljivega filma. Pri tem 6800 zvitkov še ni bilo prekopirano, čeprav poteka kopiranje od leta 1965 dalje. Predvidevajo, da ga bodo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev presneli do leta 2000.

Pogoji za hranjenje v skladiščih so prilagojeni standardom FIAF, pri čemer se vrednosti za črno-beli in barvni film ne razlikujeta. S klimatskimi napravami zagotavljajo v skladiščih naslednje pogoje: gorljivi film: temperatura + 6° C, relativna vlaga 50-60%; acetatni črno-beli in barvni film: temperatura + 15° C, relativna vlaga 50-60%.

Skladišče za gorljivi film je predeljeno na manjše celice, ki so opremljene z javljalec požara. Graje ne so tako, da je na manjši površini stena tanjša, kjer bi ob požaru nastala odprtina. Tako bi zavarovali pred uničenjem gradivo v drugih prostorih.

Vse filmsko gradivo v arhivu previjajo in pregledujejo. Pri tem ugotavljajo poškodbe in jih odstranjujejo. Vsi zvitki naj bi bili previti v treh do petih letih. Za preglede in vzdrževanje ima arhiv ustrezno opremo: montažne mize, stroj za suho čiščenje, ki hkrati ugotavlja vse poškodbe na filmskem traku, stroj za kemijsko pranje, projektorje za predvajanje filmov, laboratorij za presnemanje filmov in izdelavo fotografij, druge naprave in pribor, npr. preše za lepljenje itd. Zelo dragocen je stroj za previjanje in čiščenje, ki hkrati ugotavlja vse poškodbe na perforaciji ali zlepkah. Natrgano perforacijo utrdijo z ozkim lepilnim trakom (pri Triglav filmu so poškodovano perforacijo izrezali, s čimer je bil filmski trak pri uporabi izpostavljen nadaljnjim poškodbam). Filmsko gradivo, zlasti filme, na katerih se je nabralo olje in prah, očistijo s kopeljo v raztopini Chlorothena NU CF2. Poleg tega je na ta način mogoče odstraniti s filmskega traku tudi plesen, ki pa je v arhivu zaradi ustreznih pogojev hranjenja ne poznajo.

Sprejem filmskega gradiva. Avstrijski filmski arhiv sprejema filmsko gradivo, ki je v državni lasti. Običajno je prevzem pogojen s tem, da država filme pri snemanju financira. Producent nato izroči arhivu v treh letih izvirno gradivo in po šestih mesecih kopijo (enake pogoje določa Zakon o naravni in kulturni dediščini v Republiki Sloveniji). Poleg tega izročajo arhivu svoje gradivo tudi zasebni ustvarjalci, vendar jih zakonski predpisi k temu ne obvezujejo. V primeru, če ga izročijo arhivu, se z njim dogovorijo o trajnem hranjenju.

Avstrijski filmski arhiv ne skrbi za arhivsko gradivo televizije - ORF, ki ima lasten arhiv in tudi sama skrbi za ohranitev svojega gradiva - v lastni režiji.

Evidenca filmskega gradiva. Ob sprejemu filmov arhiv uredi **seznam filmov**, vanj vpišejo filme po vrstnem redu sprejema. Poleg naslova so v njem vpisane signature in vrste trakov (ustreza seznamu filmov v Arhivu Republike Slovenije, le da ima naš seznam pred vsakim naslovom še zaporedno številko).

Kartoteka filmov s signaturami je urejena po naslovih filmov. V okviru kartoteke hranijo evidenco filmov tujih držav, ki je urejena po abecedi držav.

Posamezni filmi so predstavljeni s popisnim listom s temeljnimi podatki - naslov, leto snemanja, producent, deželca, kjer je bil film posnet, jezik v filmu, zvočni, nemi, vrsta traku (negativ, pozitiv), širina, dolžina, število zvitkov, stanje kopije (traku), vsebina filma in označitev filma glede na pomembnost. Popisni listi so arhivirani po abecedi naslovov filmov, vsak list ima svojo številko. Listi so vloženi v fascikle.

V skladiščih ima arhiv skladiščno knjigo - Lagerbuch, ki kaže uporabo.

Uporaba filmskega gradiva. Arhiv daje filme v uporabo za predvajanje na televiziji, za produkcijo novih filmov, za študij - vendar le v arhivu in le delno za presnetje na kasete. Na kasete presnamejo filme, da jih tehnično zaščitijo. Ob uporabi sklenc arhiv z uporabniki pogodbo o izposoji. V njej določijo: ime uporabnika, namen uporabe, število predvajanj in geografski obseg predvajanja; uporabnik sporoči arhivu dolžino filma, ki ga je uporabil; uporabnik plača arhivu prispevek za dolžino filma, ki ga je prekopiral; uporaba izposojenega (kopiranega) gradiva je dovoljena le podpisniku pogodbe, za vsako neopravičeno uporabo zahteva arhiv plačilo odškodnine.

V pogodbi določijo ceno po ceniku in glede na vrsto uporabe. Pri uporabi upoštevajo avtorske pravice, ki jih plača uporabnik. Po 50 letih, ko avtorske pravice ugasnejo, uporabnik plača prispevek arhivu kot lastniku filma, ki je enak prispevku za avtorske pravice.

Evidentiranje filmov. V kartoteki filmov tujih držav sem ugotovil naslednje filme, ki so pomembni za Jugoslavijo:

1) Bilder aus Bad Veldes, 1922, 35 mm, čb, nemi, 300 m

Film prikazuje Rikljevno zdravilišče na Bledu z okolico. Kopija je posneta na gorljivem traku, rjavo tonirana, rahlo poškodovana in ni ohranjena v celoti. Kopija je podrobno obdelana in prikazuje

naslednje posnetke:

- panoramā Bleda z Rikljevimi zdraviliščem, ki je bilo ustanovljeno 1855. leta
 - otok s cerkvijo
 - pogled z gradu na okolico
 - življenje v Rikljevem zdravilišču
 - vožnja s čolnom k »zvonovom želja« na blejskem otoku
 - letna rezidena jugoslovanskega kralja
 - slike s promenade
 - motivi iz Radovne pri Bledu
 - motivi iz zdravilišča
 - telovadne vaje, obiskovalke kopališča pri kopanju na zraku (z ritmično gimnastiko)
 - kopališče na prostem, kopališče z gretjem na premog
 - sončenje z višinskim soncem
 - razgled na gorovje v skupini Triglava
- 2) Krvava reka (Entscheidung am Fluss)
- 3) Kekec
- Sledi Hrvatski slikopisni tjednik. Vsebinsko posameznih števil navajam le, če so bili posneti in prikazujejo dogodke na Hrvaškem, večinoma v letu 1943.
- 4) Hrvatski slikopisni tjednik št. 63, 307 m
- letališče v Zagrebu
 - nemški vojni invalidi v Dubrovniku
 - ranjeni otroci na kliniki
 - nemški vojaki, vojaška inšpekcija
- 5) Hrvatski slikopisni tjednik št. 92, 210 m
- hrvatsko prvenstvo v tenisu
 - bosanska pokrajina pri Sarajevu
 - živalski vrt v Zagrebu
- 6) Hrvatski slikopisni tjednik št. 100, 321 m
- prikaz nastanka in kopiranja filma - tehnika
- 7) Hrvatski slikopisni tjednik št. 107, 310 m
- vojna v raznih delih Evrope
- 8) Hrvatski slikopisni tjednik št. 109, 354 m
- nagovor vojakom
 - odlikovanje nemških vojakov
 - otvoritev razstave nemške obrti
- 9) Hrvatski slikopisni tjednik št. 110, 358 m
- kmetje in vojaki
- nemška parada, podelitev odlikovanj
 - ruševine, ki so jih povzročili partizani
 - vojaški transporti
- 10) Hrvatski slikopisni tjednik št. 115, 433 m
- Zagreb, vojaki
- obisk tujega državnika v Zagrebu
 - nastop glasbenikov v Zagrebu
 - zimski športi
- 11) Hrvatski slikopisni tjednik št. 116, 100,5 m
- vojaška parada
- 12) Hrvatski slikopisni tjednik št. 119, 427 m
- nemške vojaške akcije na vzhodnem bojišču
- bombardiranje Anglije
- 13) Hrvatski slikopisni tjednik št. 122, 377,5 m
- japonski vojni ujetniki
- nogometna tekma
 - nemški vojaki
- 14) Hrvatski slikopisni tjednik št. 126, 377,5 m
- vojaška inšpekcija mornarice
- vojaška parada leta 1943, 399 m
- 15) Hrvatski slikopisni tjednik št. 129, 505 m
- kmetje in vojaki na nekem dvorišču

- vojaška parada

16) Hrvatski slikopisni tjednik . . .

- prihod sultana v Bitolo 1911. leta

- slovesnosti ob prihodu

17) Straža na Drini, 325 m

pokrajina ob Drini, črede ovac, 325 m

- mlini, žage, oblačno nebo, nevihta, goreče hiše

- ustaši, boj s partizani

- nemški vojaki in ustaši, prebivalstvo v vaseh jih pozdravlja

- različni kraji, kjer so bili boji s partizani

18) Artisti brez aplavza, 231 m

Posarji na Tari

V preteklih letih je predstavnik Arhiva Republike Slovenije obiskal poleg Avstrijskega filmskega arhiva še filmske ustanove v tujini, ki hranijo tudi pomembne filme za zgodovino Slovencev, Institut Luce v Rimu in Zvezni nemški arhiv v Koblenzu, jih evidentiral z namenom, da bi filme v prihodnosti prekopirali in prevzeli v svoj arhiv. Vendar pa se v zvezi s tem zastavljajo nekatera med seboj povezana vprašanja, na katera bi moral Arhiv Republike odgovoriti v prihodnjih letih.

Filmski arhivi dajejo v uporabo svoje filmsko gradivo za plačilo, ali pa ga med seboj zamenjujejo. Na ta način pridobivajo filme zlasti arhivi, ki so včlanjeni v FIAF (Fédération internationale des Archives du Film), mednarodno federacijo filmskih arhivov, ki je bila ustanovljena 1938. leta v Parizu z namenom, da pospešuje konservacijo zgodovinskih dokumentarnih in umetniških filmov in olajša zbiranje in izmenjavo filmov med člani ter razvija sodelovanje med njimi. Tudi Arhiv Republike Slovenije bi lažje kopiral evidentirane filme v drugih filmskih arhivih, če bi se včlanil v FIAF. Vendar pa bi moral pred tem izpolniti določene pogoje. Najpomembnejša zahteva za članstvo so ustrezna skladišča za hranjenje filmskega gradiva. Arhiv Republike Slovenije je že v okviru sanacije ob koncu 70-ih let načrtoval gradnjo skladišč za vse filmsko gradivo, ki nastaja v Sloveniji. Pri tem smo upoštevali gradivo vseh slovenskih producentov: Triglav filma, Viba filma, Unikal studia, RTV Ljubljana (ki hrani preko 12 milijonov m arhivskega filmskega gradiva), zasebne snemalec, posnetke snemalcev Filmskih novosti v Beogradu in gradivo, ki se nahaja v tujih arhivih. Vendar pa zaradi gospodarskih razmer nismo mogli uresničiti naših gradbenih načrtov. Toda problem varstva filmskega gradiva v Sloveniji, ki je specifično arhivsko gradivo, posebno zahtevno glede zagotovitve pogojev za ohranitev, čedalje bolj sili v ospredje. Družbene spremembe v zadnjih letih terjajo tudi hitrejšo reševanje problematike varstva slovenskega filmskega gradiva. V perspektivi osamosvajanja slovenske države, ko se odločamo za konfederativno ureditev države, bomo morali poskrbeti za prevzem in shranitev gorljivih filmov, ki jih je Triglav film deponiral pri Jugoslovanski kinoteki v Beogradu. Ker se dogodki na našem političnem prizorišču odvijajo s filmsko naglieo, bomo verjetno gorljive filme zasilno uskladiščili, nato pa nemudoma začeli z gradnjo skladišč.

Drugo pomembno vprašanje, ki pogojuje članstvo v FIAF je notranja organizacija arhiva, obde-

lava filmov, evidenca, tehnična opremljenost in nastavitev ustreznega števila delavcev v filmskem arhivu.

Arhiv Republike Slovenije tudi v teh pogledih znatno zaostaja za zahtevami. Sedanja organizacija kot odsek za filmsko gradivo ne ustreza in se filmski oddelek arhiva v tej obliki ne bo mogel včlaniti v FIAF. Zaradi tega naj bi v okviru arhiva Republike Slovenije izoblikovali dokaj samostojen filmski arhiv - Slovensko kinoteko po vzoru filmskih arhivov drugih republik - Kinoteka Hrvatske, Kinoteka Makedonije, ki tudi težijo za tem, da bi se članile v FIAF. Preskrbeti bo potrebno opremo za vzdrževanje, čiščenje, za vsa strokovna opravila, ki jih zahteva vzdrževanje filmov. Zlasti zaostajamo pri nabavi opreme za novejša slikovne zapise na video trakovih. Šele z izpolnitvijo temeljnih pogojev za ohranitev filmskega gradiva in s prevzemom vseh

arhivskih filmov, ki jih bomo tudi lahko dajali v uporabo, bomo izoblikovali slovenski filmski arhiv v dobesednem pomenu besede. S tem pa bomo dvignili filmsko arhivistiko na Slovenskem na višji nivo in izpolnili pogoje za sprejem v mednarodne filmske organizacije. Naj pripomnimo, da so televizije v posameznih državah združene v aдекватni strokovni organizaciji FITA, kar predstavlja za film FIFA. Jugoslavijo je v njej predstavljala JRT. Pred nedavnim je obiskal TV dokumentacijo predstavnik FITA, ki je pozitivno ocenil pogoje za varstvo filmskega gradiva in strokovno delo arhiva TV Ljubljana. S tem je TV dokumentacija pravzaprav že izpolnila pogoje za sprejem v mednarodno zvezo televizijskih arhivov.

Ivan Nemanič, vodja odseka za film, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

iz arhivske zakonodaje

Predlogi organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave Republike Slovenije

Vladimir Žumer

Družbene spremembe v Republiki Sloveniji ter obsežne priprave na novo družbenoekonomsko in državnoopravno ureditev v letu 1990 odpirajo možnosti za spremembe na področju organiziranja kulturnih dejavnosti, s tem pa tudi arhivske. Potreba po spremembah se je kazala že dalj časa, na kar je opozorila tudi analiza Arhivsko gradivo in njegovo varovanje, ki jo je pripravil bivši Republiški komite za kulturo (Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji: gradivo Republiškega komiteja za kulturo/pripravil in uredil Jože Humer, Ljubljana 1989).

Ob številnih predlogih za reorganizacijo državne uprave in družbenih dejavnosti, ki so jih v letošnjem letu pripravili republiški upravni organi, smo tudi v arhivskih vrstah pripravili lastno vizijo boljše organiziranosti arhivske dejavnosti, s katero skušamo vplivati na nadaljnji razvoj. Predlogi so nastajali v povezavi z drugimi področji varstva naravne in kulturne dediščine. Pri tem naj opozorim zlasti na Predlog organiziranosti arhivske dejavnosti (dr. Jože Žontar, tipkopis 29. 1. 1990), Predlog organizacije Arhiva Republike Slovenije in arhivske dejavnosti v sistemu državne uprave (Vladimir Žumer, tipkopis 26. 1. z dopolnitvami 19. 2. in 6. 9. 1990) ter na referat mag. Petra Pavla Klasinca Na pragu velikih sprememb (objavljeno v Sodobnih arhivih XII., Maribor 1990, str. 7 - 9).

V načelu se zavzemamo za dograjevanje sistema varstva arhivskega gradiva v okviru varstva dediščine, ki temelji na sedanji zakonski ureditvi varstva naravne in kulturne dediščine ter na podzakonskih aktih, ki urejajo arhivsko dejavnost ter na pozitivnih dosežkih arhivske stroke in službe. Številne reorganizacije v preteklosti, še zlasti, če so temeljile na idealiziranih upravnih organizacijskih modelih, niso prinesle napredka glede strokovnih, prostorskih in kadrovskih osnov izvajanja varstva arhivskega gradiva, temveč so ga celo za daljši čas ustavile. Izboljšala se je pravna ureditev varstva arhivskega gradiva, ne pa tudi njeno izvajanje.

Zavzemamo se predvsem za institucionalno in organizacijsko dograditev arhivske stroke v sistemu državne uprave, za urejeno financiranje ter za povečevanje za ostalimi strokami varovanja dediščine (muzejstvo, naravna in nepremična kulturna dediščina) na najvišji upravni ravni v republiki zaradi skupne pravne ureditve, načrtovanja, koordiniranja, financiranja, upravnega nadzora nad zakonitostjo itd. Takšna organiziranost in razvoj posa-

meznih strok varstva dediščine more prispevati k učinkovitejšemu varovanju različnih vrst dediščine, rezultati posameznih strok pa k boljši integralni prezentaciji dediščine.

Predlogi temeljijo na dosedanjih domačih in tujih izkušnjah arhivske službe in na naših realnih možnostih, kar pomeni, da se zavzemamo za dograjevanje arhivske organizacije, predvsem glede **vertikalne dograditve arhivske stroke**, glede delitve nalog in pristojnosti ter glede **statusa arhivov v sistemu državne uprave**.

Pri tem upoštevamo predvsem interese države, ki mora skrbeti za varstvo arhivskega gradiva, na drugi strani pa bodoči razvoj lastninskih odnosov ter bodočo državnoopravno in upravnoteritorialno ureditev, kar odločujoče vpliva na status arhivskega gradiva, še bolj pa na status in organizacijo arhivov in arhivsko mrežo v vsaki državi. Arhivsko gradivo je sicer treba zavarovati kot kulturno dediščino ne glede na lastninske odnose, vendar v primeru različnih oblik lastnine na različne načine, temu ustrezno pa organizirati tudi arhivsko službo.

Naši predlogi organizacije arhivske službe v Sloveniji so v kratkem naslednji:

1) **Država mora v celoti zagotoviti sistem in pogoje za varstvo arhivskega gradiva kot dela kulturne dediščine ne glede na izvor, čas nastanka, lastninski status, itd. Za varstvo arhivskega gradiva, ki je ali bo državna oziroma družbena lastnina mora država neposredno zagotavljati vse pogoje za učinkovito vertikalno organiziranostjo državne arhivske službe.** V tem smislu se poleg pristojnosti in organiziranosti Republiškega sekretariata za kulturo in tako imenovane Arhivske uprave Slovenije odpira predvsem vprašanje statusa Arhiva Republike Slovenije in regionalnih oziroma zgodovinskih arhivov. Prvi ima trenutno status republiške upravne organizacije. Drugi imajo status delovnih organizacij s področja kulture, s tem, da so njihove ustanoviteljice občine, njihovo redno dejavnost financira republika (od leta 1988), materialno osnovo (prostore, opremo) pa naj bi zagotavljale občine. Tako različne oblike statusa, različni ustanovitelji, razdrobljeno financiranje arhivov ob dejstvu, da imajo vsi arhivi enake strokovne naloge, le da so pristojni za gradivo, ki nastaja na različnih nivojih in območjih, je edinstveno v svetu. Povsod so namreč arhivi, ki varujejo predvsem arhivsko gradivo, ki je državna lastnina, državne institucije večinoma na področju kulture oziroma kulturne in na-

ravne dediščine, za katero zaradi širših in splošnih interesov družbe skrbi neposredno država (nacionalni oziroma centralni državni arhivi, državni arhivi in njihovi oddelki, specialni državni arhivi).

Zato predlagamo, da imajo vsi slovenski splošni in specialni arhivi enoten status »državnih arhivov« v obliki, ki se predvideva v sistemu državne uprave (državni zavodi, javni zavodi) s tem, da je ustanoviteljica republika. Pri tem ni potrebno deliti nalog arhivov na kulturne (okoli 90 %), upravne in druge naloge, ki jih opravljajo na podlagi javnih pooblastil (matične naloge) ter deliti sistem financiranja med republiko in občine. Še manj je sprejemljiva delitev arhivskega gradiva glede na nacionalni in lokalni pomen. Vse naloge arhivov sodijo v sistem državne uprave. Naš predlog argumentira tudi predvidena bodoča državnopravna ureditev, ki bo šla po zahodnem vzoru v formiranje občin kot samoupravnih oblastnih organov. Če občine ne bodo več državni oblastni organi, potem je nujno potrebno prenesti ustanoviteljstvo regionalnih arhivov na republiko oziroma državo ter v celoti tudi financiranje.

2) **Za varstvo arhivskega gradiva, ki je ali bo v privatni lasti občanov, društev, podjetij, verskih skupnosti, političnih strank, samoupravnih občin itd., mora država v novi zakonodaji predvsem zagotoviti učinkovit sistem pravnega varstva (razglasjanje arhivskega gradiva za zgodovinski spomenik, določiti upravne postopke v zvezi z varovanjem in tudi pridobivanjem tega gradiva v državne arhive, določiti način financiranja države, itd.).** Vsekakor si moramo prizadevati, da bo tudi arhivsko gradivo v privatni lasti prihajalo v državne arhive (primer Švedske).

Če bo šel razvoj v ustanavljanje gospodarskih, strankarskih, komunalnih in drugih privatnih arhivov, pa je poleg pravne zaščite potrebno zagotoviti vsaj enotno strokovno varovanje in obdelavo takšnega gradiva (primer Francije, ZRN). Tudi v takšnih primerih mora država prevzeti delež financiranja varstva, v primeru, če arhivsko gradivo proglasi za zgodovinski spomenik, in sicer neposredno iz proračuna ali pa posredno preko davčnih olajšav. V Sloveniji bi bilo na ta način potrebno najprej urediti status in financiranje Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, Škofijskega arhiva pri Pokrajinskem arhivu v Mariboru, Škofijskega arhiva v Kopru, arhivov Univerze v Ljubljani in Mariboru itd.

3) **Republiški sekretariat za kulturo** naj bi bil za področje varstva naravne in kulturne dediščine zadolžen za:

- **izdajanje predpisov** s področja varstva naravne in kulturne dediščine,
- **izdajanje konkretnih upravnopravnih aktov** s tega področja (predvsem proglašanje arhivskega gradiva za zgodovinski spomenik),
- **izvrševanje upravnega nadzora** (nadzor nad zakonitostjo dela strokovnih organizacij in inšpekcijsko nadzorstvo),
- **spremljanje stanja** na področju varstva naravne in kulturne dediščine in predlaganja ustreznih ukrepov,
- **skrb za izvrševanje predpisov in izvajanje politike,**

- **odgovornost za stanje** na področju varstva naravne in kulturne dediščine ter oblikovanje in predlaganje ustreznih **politike** oziroma nacionalnega kulturnega programa ter koordinacija med posameznimi področji varstva dediščine,

- **zagotavljanje financiranja** varstva naravne in kulturne dediščine (za področje arhivske dejavnosti v celoti za prostore, opremo ter dejavnost, ki je predpisana z Zakonom o naravni in kulturni dediščini).

Iz dosedanjih predlogov ni razvidna notranja organizacija in sistemizacija del Republiškega sekretariata za kulturo. Predlagamo, da se za vsako področje naravne in kulturne dediščine oblikujejo resorji. V resorju za varstvo arhivskega gradiva bi morala biti sistemizirana dva delavca (pomočnik sekretarja in svetovalec sekretarja).

4) Predlogi upravnih organov pa tudi predlogi posameznih strok so si edini, da je potrebno za vertikalno dograditev strok v **sistemu državne uprave ustanoviti republiško strokovno-upravno organizacijo, ki bi opravljale razvojne, usmerjevalne, usklajevalne, izobraževalne in strokovno-nadzorne oziroma matične naloge** ali pa te naloge z javnim pooblastilom (vendar zakonsko dorečenimi nalogami, organizacijo, pristojnostmi in kadri) poveriti določenim inštitucijam (Zavodu Republike Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, Arhivski upravi Slovenije, Narodnemu muzeju Slovenije, posebnim nacionalnim muzejem, Zvezi muzejev Slovenije, Restavratorskemu centru Slovenije).

Enotno stališče posameznih strok na področju naravne in kulturne dediščine je, da se te strokovno-upravne naloge poverijo posameznim strokovnim inštitucijam, ki jih že opravljajo oziroma bi jih morale. Takšne strokovno-upravne organizacije morajo postati vezni člen med Republiškim sekretariatom za kulturo in zavodi. Jasno morajo biti opredeljene tudi njihove naloge, pristojnosti in organizacija v obeh smereh, če delujejo samostojno ali pri določenem zavodu.

5) Predlogi arhivov za učinkovitejšo vertikalno dograditev arhivske stroke v sistemu državne uprave predvidevajo in utemeljujejo **nujnost po republiški strokovno-upravni organizaciji (v predlogih jo sicer neustrezno imenujejo Arhivska uprava Slovenije), ki bo skrbela za strokovno usmerjanje in strokovni nadzor arhivske dejavnosti** na eni strani, na drugi pa bi nudila strokovno pomoč Republiškemu sekretariatu za kulturo. Gre predvsem za:

- teoretično in praktično reševanje in koordiniranje metodoloških vprašanj, ki se nanašajo na valorizacijo ustvarjalcev in dokumentarnega gradiva ter na strokovno obdelavo arhivskega gradiva,
 - informatizacijo v arhivih,
 - za izobraževanje delavcev v arhivih, vključno z opravljanjem strokovnih izpitov,
 - za vodenje evidenc za območje Slovenije,
 - za svetovanje glede konservacije in restavracije arhivskega gradiva ter arhivskih gradenj in opreme,
 - za usklajevanje evidentiranja arhivskega gradiva doma in v tujini ter objavljanja skupnih publikacij,
 - za nadzor strokovnosti dela v arhivih.
- Za opravljanje teh nalog je treba v okviru realnih

možnosti (finansiranje, kadri) najti ustrezno organizacijsko obliko, zagotoviti minimalno število strokovnih delavcev (6 - 8 delavcev) ter zakonsko določiti njene pristojnosti in pooblastila (tudi v odnosu do Arhiva Republike Slovenije kot republiškega arhiva).

Glede na realne možnosti predlagamo, da se Arhivska uprava Slovenije ustanovi pri Arhivu Republike Slovenije s statusom sektorja ter da se nanjo prenesejo dosedanje in nove naloge varstva arhivskega gradiva skupnega pomena (matične naloge) ter da se sistemizirajo in postopoma zasedejo naslednja delovna mesta:

- vodja
- svetovalec za informacijski sistem, republiške evidencije arhivskega gradiva ter strokovno obdelavo arhivskega gradiva
- referent za vodenje republiških evidenc arhivskega gradiva (višja strokovna izobrazba)
- svetovalec za valorizacijo arhivskega gradiva
- svetovalec za izobraževanje in skupne publikacije
- svetovalec za restavracijo, konservacijo gradiva ter prostore in opremo
- svetovalec za vprašanja organizacije, finansiranja, kadrovske zadeve, planiranje in pravna vprašanja
- administratorica.

Zaključek:

Prizadevanja za boljšo organizacijo in delovanje arhivske službe v Sloveniji gredo v smeri:

1. Učinkovitejšega in celovitejšega pravnega varstva arhivskega gradiva glede na njegov lastninski izvor (državna in privatna lastnina), ki bo vplival na režim varstva in na status arhivov.

2. Dograjevanja vertikalne organiziranosti arhivske službe v sistemu državne uprave z jasno določenimi nalogami Republiškega sekretariata za kulturo, Arhivske uprave Slovenije in arhivov kot državnih zavodov. S tem so povezana zlasti vprašanja enotnega statusa in finansiranja arhivov, v manjši meri pa vprašanja arhivske mreže in obstoja specialnih arhivov.

3. Šele, ko bodo ustavno in zakonsko urejena vprašanja lastninskih odnosov in sistem državne uprave na področju kulturnih dejavnosti, bo mogoče spremeniti in dopolniti zakon o naravni in kulturni dediščini ter arhivske podzakonske predpise v skladu s temi družbenimi spremembami ter glede na nova spoznanja arhivske stroke v zadnjih desetih letih.

V tem trenutku se srečujemo s številnimi predlogi organiziranosti in razvoja. Na srečo ugotavljamo, da so upoštevani tudi predlogi in argumenti arhivske stroke. Omenim pa naj dva konkretna rezultata:

1/ že v letu 1988 je bilo urejeno enotno finansiranje regionalnih arhivov na republiškem nivoju, ki trenutno teče preko Republiškega sekretariata za kulturo ter

2/ da je bilo v mesecu maju 1990 Arhivu Republike Slovenije priključeno arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva CK ZKS in Republiške konference SZDL obenem s strokovnimi delavci.

Bavarska arhivska zakonodaja

Vesna Gotovina

Bavarci imajo za razliko od nas samostojni arhivski zakon, ki je pričel veljati dne 1. januarja 1990 (Bayerisches Archivgesetz, Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt Nr. 30/1989). V tem ekspoziciji sem se omejila samo na člene zakona, ki najbolj aktualizirajo zakon.

Ta zakon velja samo za arhivsko gradivo v državnih arhivih in javnih arhivskih ustanovah (prvi člen).

V drugem členu zakona je definicija arhivskega gradiva, ki se glasi: »Arhivsko gradivo je vse gradivo, ki ima arhivsko vrednost, vključno s spisovnimi evidencami za uporabo, ki je nastalo pri oblastnih organih, sodstvu in drugih javnih uradih oziroma pri pravnih ali fizičnih osebah«. Iz tega člena je razvidno, da zakon ne velja za arhivsko gradivo, ki nastaja pri privatnikih oz. delniških družbah (Siemens, Krupp, BMW. . .)

Po zakonu obsega arhiviranje naslednje naloge: evidentiranje arhivskega gradiva, prevzemanje, določanje rokov hranjenja in varovanja, urejanje in popisovanje ter priprava arhivskega gradiva za uporabo in uporaba arhivskega gradiva.

V četrtem členu so našteje naloge državnih arhivov, ki so »strokovne ustanove in se ukvarjajo z vsemi področji arhivske stroke«. Po določbah zakona so dolžni arhivirati gradivo oblastnih organov, sodstva in drugih javnih uradov dežele Bavarske. Te naloge veljajo za arhivsko gradivo Bavarske in njenih pravnih predhodnikov.

Državni arhivi arhivirajo na podlagi dogovorov z drugimi javnimi uradi ali fizičnimi osebami tudi njihovo gradivo, če za to obstaja javni interes.

Državni arhivi svetujejo oblastnim organom, sodstvu in drugim javnim uradom dežele Bavarske pri upravi in varovanju gradiva, svetujejo in pomagajo nedržavnim lastnikom arhivskega gradiva pri varovanju in pri pripravi le-tega za uporabo, če obstaja za to javni interes.

Peti člen govori o arhivarjih pri ustvarjalcih arhivskega gradiva. Ti so v »časni službi varovanja arhivskega gradiva«. Arhivarji morajo varovati poslovne tajnosti. Na zahtevo državnega arhiva izdajajo uradne dokumente, risbe, slikovne opise, sezname, zapise pravnih predhodnikov. . .

Šesti člen zakona govori o predlogu za prevzem arhivskega gradiva v arhiv. Oblastni organi, sodišča in drugi javni uradi dežele Bavarske ponudijo državnemu arhivu gradivo, ki ga pri svojem poslovanju ne potrebujejo več. Določeno je tudi, da se arhivsko gradivo prevzema po 30 letih od nastanka, seveda, če ni s predpisi drugače določeno. Med arhivom in ustvarjalcem gradiva se sklene pogodba. Arhiv in pristojno ministrstvo lahko odklonita gradivo, ki nima velikega javnega pomena in tisto, ki se vsebinsko podvaja; v takem primeru se vzame samo vzorčni primer. Kadar pa so podatki na nosilcih, ki potrebujejo posebne tehnične pripomočke za berljivost, jih prevzamejo skupaj z gradivom.

Sedmi člen določa prevzem arhivskega gradiva. Pristojni državni arhiv prevzame od ustvarjalcev gradivo, ki ima arhivsko vrednost. Ustvarjalec lahko uničijo gradivo, ki nima arhivske vrednosti. Pred prevzemom gradiva mora arhiv zagotoviti varovanje podatkov tako posameznika kot tudi interesa splošne blaginje. Pristojni državni arhiv lahko predčasno prevzame arhivsko gradivo, ki še ni dostopno javnosti pod pogojem, da je že preteklo 30 let od njegovega nastanka. Zaščita podatkov preide v odgovornost arhiva.

Deveti člen govori o upravi in varovanju arhivskega gradiva. »Državni arhivi so dolžni trajno varovati arhivsko gradivo, ga dajati v uporabo, zaščititi pred zlorabo ali uničenjem. Arhivsko gradivo mora biti tehnično opremljeno, z njim morajo delati strokovno usposobljeni delavci.« Državni arhivi so pooblaščen, da arhivsko gradivo urejajo s stališča arhivske stroke (znanosti). Če pa gradivo nima arhivske vrednosti, ga lahko uničijo. Kadar arhivi škartirajo večje količine gradiva, morajo o tem obvestiti ustvarjalce gradiva. Zakon dopušča tudi možnost, da lahko arhivi v posameznih primerih, s predhodnim dovoljenjem ustvarjalca, hranijo gradivo na drugih nosilcih informacij, originale pa uničijo.

Deseti člen določa uporabo arhivskega gradiva: za uporabo arhivskega gradiva imajo Pravilnik o uporabi arhivskega gradiva oblastnih organov, sodstva in drugih javnih uradov ter pravnih in fizičnih oseb. »Arhivsko gradivo se lahko da v uporabo, če obstaja za to upravičen interes in ni v nasprotju z zaščito osebnih podatkov«. Upravičen interes je dan, kadar je gradivo potrebno za uradne, znanstvene, etnološko-zgodovinske (domoznanstvene), pravne, poljudnoznanstvene ali publicistične namene oz. za preučevanje genealogije. Uporaba arhivskega gradiva se prepove če:

1. bi bili z uporabo ogroženi interesi ZRN ali ene od dežel,
2. bi bila ogrožena zaščita osebnih podatkov,
3. bi bila ogrožena prvotna ureditev arhivskega gradiva,
4. kadar še ni potekel tridesetletni rok od nastanka gradiva oz. drugače določeni rok za uporabo. Gradivo, ki je bilo prevzeto od privatnih ustvarjalcev, se sme dati v uporabo po desetih letih od smrti ali pa 90 let od rojstva ustvarjalca gradiva. Gradivo, ki vsebuje posebne skrivnosti (tajnosti) se sme dati v uporabo najprej 60 let od nastanka, enako velja tudi za odškodninske akte deželnega odškodninskega urada. Za arhivsko gradivo, ki podleže pravnim predpisom o hranjenju tajnosti Zveze, velja zvezni arhivski zakon. V posameznih primerih se lahko s privolitvijo ustvarjalca skrajšajo mejne letnice zaščite tajnosti podatkov, če pravni predpisi ne določajo drugače in s tem ne bi bila oškodovana tajnost podatkov tretje osebe. Pri izdajanju osebnih podatkov je dopustna skrajšava samo, če v to privoli oškodovana oseba, ali če je to nujno potrebno za doseg o načrtovanega znanstvenega smotra.

Enajsti člen govori o zakoniti zaščiti osebe, ki je predala svoje gradivo arhivu. Ta lahko v določenih primerih še dodatno zavaruje podatke. Po smrti te osebe lahko dediči (mož, žena, otroci, starši) zahte-

vajo, da se dodatno zavaruje arhivsko gradivo pred uporabo, če obstaja za to upravičen razlog.

Dvanajsti člen govori o arhivu bavarskega deželnega zbora in senata. Deželni zbor in senat sama določata podrobnosti o uporabi gradiva. V primeru, če ne moreta sama vzdrževati arhiva in imata gradivo, ki ga pri svojem delu ne potrebujeta več, lahko ponudita gradivo pristojnemu državnemu arhivu, ta pa ostane še vedno v lasti deželnega zbora oz. senata.

Trinajsti člen govori o komunalnih arhivih. Občine, deželna okrožja, okraji in druge komunalne korporacije, zavodi in ustanove, njihova sodišča in združenja so sami pristojni za urejanje arhivskega gradiva, ki je nastalo pri njihovem delu. Vsi ti, ki nimajo lastnega arhiva, lahko gradivo, ki ga pri svojem delu ne potrebujejo več, ponudijo pristojnemu državnemu arhivu. Gradivo pa ostane še vedno v lasti ustvarjalcev.

Štirinajsti člen govori o ostalih javnih uradih. Sem sodijo državne šole, ki so pod državnim nadzorom, razne korporacije, zavodi, ustanove javnega pomena, pri katerih nastaja gradivo in imajo svoj arhiv. Te ustanove same urejajo podrobnosti pri arhiviranju ter same določajo način uporabe ter dostopnost gradiva. Kot je navedeno že v prejšnjih dveh členih, lahko dajo gradivo, ki ga pri svojem delu ne potrebujejo več, pristojnemu državnemu arhivu, ostane pa še vedno v lasti ustvarjalcev.

Šestnajsti člen govori o izjemah. Zakon ne velja za javnopravne skupnosti, bavarski radio in drugo nemško televizijo.

PREDPIS O UPORABI ARHIVSKEGA GRADIVA

Predpis je pričel veljati 1. februarja 1990 (Benützungssordnung für die staatlichen Archives, Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt Nr. 1/1990).

Predpis velja ravno tako kot bavarski arhivski zakon samo za uporabo arhivskega gradiva, ki ga hranijo v državnih arhivih. Za gradivo, ki ni v državni lasti se mora arhiv posebej dogovarjati z lastnikom.

Drugi člen govori o uporabnikih. Gradivo se da v uporabo takoj, ko je za to usposobljeno. Pomembna zahteva tega pravilnika je, da lahko mladoletne osebe dobijo arhivsko gradivo le v primeru, če predložijo potrdilo zakonitega zastopnika.

Tretji člen razloži namen uporabe. Arhivsko gradivo je uporabno, kadar obstaja upravičen interes za uradne, znanstvene, etnološko-zgodovinske (domoznanstvene), pravne, poljudnoznanstvene ali publicistične namene oz. za raziskovanje genealogije ali za privatne namene.

V četrtem členu je razložen odnos med arhivom in uporabnikom. Uporaba arhivskega gradiva se najprej pisno naroči. Uporabnik izpolni posebni formular s podatki: ime, priimek in naslov, namen uporabe (znanstveni, publicistični, pravni, genealogija. . .). Za vsako nadaljnjo uporabo se postopek ponovi. Uporabnik se mora ravnati po tem pravilniku ter se na zahtevo uslužbenca izkazati z dokumenti. Za pisne ali ustne napotke ali pojasnila

po telefonu ni potrebno sestavljati pisnega naročila.

Peti člen govori o izdaji dovoljenja za uporabo arhivskega gradiva, ki velja samo za tekoče in naslednje leto. Pri naročilu (Nemei uporabljajo izraz predlog za uporabo) mora biti naveden namen za uporabo arhivskega gradiva. Ta se prepove, če:

1. bi bili ogroženi interesi ZRN ali ene od dežel,
2. bi bilo to v nasprotju z zaščito osebnih podatkov,
3. bi bila ogrožena prvotna ureditev gradiva,
4. še ni potekel tridesetletni rok od nastanka ali drugače določeni rok uporabe. Uporaba originalov ni dovoljena, če je mogoče uporabiti že objavljena dela ali reprodukcije. Če je gradivo v konservaciji, restavraciji ali v postopku urejanja in popisovanja, tudi ni dostopno za uporabnike. V pravilniku ni določen rok, v koliko časa mora uporabnik dobiti naročeno gradivo. Če gradivo ni dostopno, si mora uporabnik od ustvarjalca sam priskrbeti dovoljenje za uporabo.

Arhiv skrbi, da se gradivo ne uporablja, dokler so v veljavi mejne letnice uporabe. Omejitve so tudi pri izdajanju podatkov o medicinskih raziskavah.

Šesti člen govori o skrajšanju in podaljšanju mejnih letnic uporabe arhivskega gradiva. Uporabnik mora dobiti dovoljenje za uporabo od osebe, ki bi bila z uporabo lahko oškodovana. O podaljšanju ali skrajšanju mejnih letnic uporabe arhivskega gradiva določa Generalna direkcija državnih arhivov Bavorske. Ta mora dobiti privolitvev ustvarjalca gradiva ali njegovega pravnega naslednika (to velja za gradivo, ki je v državni lasti).

V sedmem členu je opisana uporaba arhivskega gradiva v državnih arhivih. Uporaba je vpogled v pripomočke za uporabo arhivskega gradiva, v arhivsko gradivo in reprodukcije. Na uporabnikove želje se lahko odgovori pisno ali ustno. Ustna ali pisna pojasnila se lahko omejijo na kratek povzetek ali osnovne podatke o arhivskem gradivu. Za uporabo posebnih tehničnih pripomočkov pri uporabi (pisalni stroj, diktafon, računalnik...) je potrebno pridobiti posebno dovoljenje.

Osmi člen govori o reprodukcijah arhivskega gradiva. Te izdeluje državni arhiv ali za to pristojni urad. Gradivo se lahko objavi ali dodatno kopira samo z dovoljenjem pristojnega arhiva. Pri objavljanju reprodukcij je potrebno navesti signature, ki jih ima arhivsko gradivo.

Deveti člen govori o izposoji arhivskega gradiva. Praviloma se arhivsko gradivo ne izdaja iz arhiva. To se naredi samo v izrednih primerih, zlasti, kadar je gradivo potrebno za poslovne namene pri uradih oz. za razstave; za neuradne namene pa samo preko glavnih uradov upravnih arhivov, ki se morajo obvezati, da bo arhivsko gradivo pod nadzorstvom, da ne bodo izdelovali reprodukcij, če to ni posebej dovoljeno ter da bodo vrnili gradivo do datuma, ki je bil vnaprej dogovorjen. Če se ne da doseči pravega namena z reprodukcijami, se lahko gradivo izda iz arhiva, vendar pod pogojem, da je bilo zavarovano in zaščiteno pred poškodbami ali uničenjem.

V pravilniku je tudi posebej določeno, da je po-

trebno od vsake objave, ki je bila izdelana z uporabo arhivskega gradiva, dati izvod publikacije arhivu. Tej publikaciji pa se lahko arhiv v posameznih primerih tudi odpove.

Enajsti člen govori o pristojbinah, ki jih morajo plačevati uporabniki arhivu. V pravilniku je zapisano, da se bodo ko bo ta pričel veljati, povečale tudi pristojbine. Te plačujejo uporabniki arhivskega gradiva in tisti, ki zaprosijo arhiv za določene podatke. V pravilniku so objavljene tudi tarife, ki jih zaračunavajo glede na zahtevnost podatkov, ki jih želi imeti uporabnik. Pristojbine za izdelavo reprodukcij so v arhivu višje od običajnih.

Iz tega je razvidno, da poizkušajo tudi na ta način zaščititi arhivsko gradivo.

Pravne osnove o razmejitvi arhivskega gradiva v obstoječi zakonodaji

Jovan Popović

I. UVOD

Vprašanje glede razmejitve arhivskega gradiva je zelo zapleteno. Zato je to posvetovanje v glavnem posvečeno proučevanju te problematike, ki je bistvenega pomena za arhive. Vprašanje bo na posvetovanju obravnavano z več stališč. Moja naloga bi bila, da vprašanje glede razmejitve arhivskega gradiva obravnavam s stališča njegove pravne podlage v veljavni zakonodaji v SFRJ.

Izraz razmejitev do nedavna ni bil pravni izraz. Ni ga niti v pravnem leksikonu niti v pravnem slovarju. Prav tako izraza razmejitev arhivskega gradiva ni niti v slovarju arhivskega izrazoslovja Jugoslavije. Začel se je uporabljati v novejši arhivski zakonodaji.

Če bi želeli natančneje določiti izraz razmejitev arhivskega gradiva, bi s pravnega stališča to pomenilo določitev dejstva, da mora določen arhivski dokument (arhivsko gradivo) pripasti določenemu pristojnemu arhivu ali drugemu subjektu, da bi z njim razpolagal v mejah, določenih z zakonom. Z arhivskega stališča bi bila ta definicija nekoliko drugačna.

V vseh zakonih s področja arhivske dejavnosti v SFRJ se arhivsko gradivo obravnava kot dobrina splošnega pomena, torej se z njimi tudi urejajo vprašanja v zvezi s pristojnostjo glede lastnine arhivskega gradiva ter številna druga vprašanja s tega področja. Arhivsko gradivo smejo torej hraniti samo subjekti, ki so zanj pristojni po zakonu. To pa pomeni, da mora subjekt, ki ima določeno arhivsko gradivo, za katero ni pristojen, to gradivo zaradi razmejitve oddati tistemu subjektu, ki je zanj po zakonu pristojen.

Tudi nekateri drugi predpisi namreč delno urejajo določena vprašanja v zvezi s definicijo arhivskih dokumentov. To so zlasti zakonski predpisi s področja knjižnične in muzejske dejavnost.

Obravnavali bomo vprašanje glede pravnih podlag za razmejitev arhivskega gradiva v veljavni zakonodaji v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji po odnosih subjektov pri razmejitvi, in sicer:

- razmejitev med arhivskimi institucijami;
- razmejitev med arhivskimi in knjižničnimi institucijami in
- razmejitev med arhivskimi in muzejskimi institucijami.

II. PRAVNE PODLAGE ZA RAZMEJITEV MED ARHIVSKIMI INSTITUCIJAMI V ARHIVSKI ZAKONODAJI V SFRJ

Predvsem moramo poudariti, da imajo, kadar gre za pristojnosti oziroma kompetentnosti nad arhivskim gradivom, osrednje mesto in vlogo arhivske institucije - arhivi. To izhaja iz vseh zakonskih predpisov, ki urejajo arhivsko dejavnost v SFRJ. Zato je treba najprej obravnavati pravne podlage pristojnosti arhivov glede arhivskega gradiva, ki izhajajo iz zakonskih predpisov v SFRJ in na kakšen način bodo preučene podlage za razmejitev med arhivskimi in vsemi drugimi institucijami, vsekakor pa za razmejitev med samimi arhivskimi institucijami.

1. Na ravni federacije

Na ravni federacije je pristojnost glede arhivskega gradiva urejana z zakonom o arhivskem gradivu federacije (Uradni list SFRJ, št. 11/86). Institucije, po tem zakonu pristojne za arhivsko gradivo federacije so: Arhiv Jugoslavije, ZKJ, Zvezni sekretariat za zunanje zadeve, Zvezni sekretariat za notranje zadeve, Zvezni sekretariat za ljudsko obrambo in Spominski center Josip Broz Tito.

Arhiv Jugoslavije kot samostojna zvezna organizacija v federaciji je pristojen za arhivsko gradivo, ki nastane pri delu zveznih organov (Skupščina SFRJ, Predsedstvo SFRJ, Zvezni izvršni svet, zvezni upravni organi in zvezne organizacije, ustavno in zvezno sodišče, zvezno javno tožilstvo, Zvezno javno pravobranilstvo, Narodna banka Jugoslavije, Služba družbenega knjigovodstva Jugoslavije, Gospodarska zbornica Jugoslavije idr.), družbenopolitičnih organizacij v federaciji, ustanov, ki opravljajo dela, pomembna za uresničevanje funkcij federacije, skupnosti, ustanovljenih z zveznim zakonom, ter družbenih organizacij in društev ter njihovih zvez in samoupravnih organizacij in skupnosti, ki jim je z zveznim zakonom zaupano opravljanje javnih pooblastil. Arhiv je pristojen tudi za arhivsko gradivo, nastalo pri delu centralnih političnih organov narodnoosvobodilnega gibanja, organov oblasti in uprave ter političnih in drugih organizacij Jugoslavije iz časa NOV. Arhiv je pristojen tudi za arhivsko gradivo Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije, nastalo pri delu njihovih centralnih državnih organov in ustanov, centralnih organov političnih strank, drugih organizacij ter strokovnih in drugih združenj.

Zveza komunistov Jugoslavije, Zvezni sekretariat za zunanje zadeve in Zvezni sekretariat za notranje zadeve opravljajo dela v zvezi z varstvom arhivskega gradiva po ustreznih organizacijskih eno-

tah in so pristojni za arhivsko gradivo, nastalo pri njihovem delu.

Spominski center Josip Broz Tito je pristojen za arhivsko gradivo - arhiv Josipa Broza Tita.

Arhiv oboroženih sil, ki je organizacijski del ZSLO, je pristojen za arhivsko gradivo, nastalo pri delu ZSLO in oboroženih sil SFRJ. Ta arhiv je pristojen tudi za arhivsko gradivo enot narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije oziroma JLA in vojaško arhivsko gradivo okupatorjev in njihovih sodelavcev iz II. svetovne vojne, ter za arhivsko gradivo vojske Srbije, Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije.

Zakon o arhivskem gradivu federacije ureja tudi vprašanje glede razmejitve arhivskega gradiva, in sicer med subjekti, ki varujejo arhivsko gradivo na ravni federacije, ter med temi subjekti in drugimi arhivskimi ustanovami v SFRJ in določa rok za razmejitev.

2. SR Bosna in Hercegovina

V SR Bosni in Hercegovini je pristojnost glede arhivskega gradiva urejena z zakonom o arhivski dejavnosti (Službeni list SR BiH, 21/87). Po tem zakonu so za arhivsko gradivo SR Bosne in Hercegovine pristojni občinski in medobčinski arhivi ter Arhiv Bosne in Hercegovine.

Zakon ni natančno določil pristojnosti glede prevzemanja arhivskega gradiva tako teritorialno kot tudi dejansko (teritorialna in krajevna pristojnost). Zakonodajalec je verjetno mislil, da je s formulacijo arhivskega in registraturnega gradiva ter z imeni arhivov mišljena pristojnost glede arhivskega gradiva določenih ustvarjalcev, kar je vsekakor pomanjkljivost zakona. To pomeni, da so občinski in medobčinski arhivi pristojni za prevzem arhivskega gradiva, nastalega pri delu družbenopolitičnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij ter njihovih organov, organizacij združenega dela, drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenih organizacij in civilnih pravnih oseb, ki so bili ustanovljeni in delujejo na ozemlju posamezne občine ali več občin, za katere je bil arhiv ustanovljen. Arhiv Bosne in Hercegovine je pristojen za arhivsko gradivo navedenih subjektov, ki so bili ustanovljeni za vso republiko (republiški organi in organizacije). Zakon določa, da republiški organi za ljudsko obrambo, notranje zadeve in Zvezo komunistov opravljajo dela v zvezi z varstvom arhivskega gradiva po svojih organizacijskih enotah in so pristojni za arhivsko gradivo, nastalo pri njihovem delu. Po zakonu je treba arhivsko gradivo, nastalo pred 15. majem 1945, izročiti pristojnemu arhivu, vendar pa ni natančno določeno kateremu.

Zakon o arhivski dejavnosti SR Bosne in Hercegovine nima nobene določbe, ki govori o razmejitvi arhivskega gradiva.

3. SR Črna gora

V SR Črni gori je pristojnost glede arhivskega gradiva urejena z zakonom o arhivski dejavnosti (Službeni list SR Črne gore, 11/78). Po tem zakonu so za arhivsko gradivo SR Črne gore pristojni arhivi, ustanovljeni za ozemlje ene ali več občin, Arhiv Črne gore in Zgodovinski arhiv v Kotorju.

V zakonu je predpisano, da so občinski in medobčinski arhivi pristojni za arhivsko gradivo, ki je pomembno za območje, na katerem opravlja arhiv svojo dejavnost. Formulacija pristojnosti vsekakor ni popolna, saj ne določa natančno pristojnosti arhivov. Verjetno tudi tokrat zakonodajalec domneva, da je to očitno iz formulacije arhivskega gradiva, ki je navedena v zakonu, kar vsekakor ni dobro.

Zakon predpisuje, da je Arhiv Črne gore pristojen za arhivsko gradivo, nastalo pri delu republiških organov, organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij, organov in skupnosti, do katerih ima republika pravico in dolžnost ustanovitelja oziroma, ki so bili ustanovljeni za ozemlje republike, ter družbenopolitičnih organizacij in drugih organizacij in civilnih pravnih oseb, pomembnih za republiko.

Zgodovinski arhiv v Kotorju je pristojen za arhivsko gradivo, ki se nanaša na dogodke iz družbenopolitičnega, gospodarskega in kulturnega življenja iz preteklosti z območja Boke Kotorske, in je zgodovinskega in znanstvenega pomena, ter za gradivo iz drugih krajev naše države, ki je nastalo in se ohranilo na tem območju do konca leta 1918.

V zakonu je določeno, da republiški organi za ljudsko obrambo, notranje zadeve in ZK varujejo arhivsko gradivo po svojih organizacijskih enotah in so pristojni za arhivsko gradivo, nastalo pri njihovem delu.

Zakon nima nobene določbe, ki se nanaša na razmejitev arhivskega gradiva.

4. SR Hrvatska

V SR Hrvatski je pristojnost glede arhivskega gradiva urejena z zakonom o varstvu arhivskega gradiva in arhivih (Narodne novine SRH, št. 25/78). Po zakonu so za arhivsko gradivo pristojni arhivi za območje ene ali več občin (regionalni arhivi) ter Arhiv Hrvatske.

Zakon je določil pristojnost Arhiva Hrvatske v celoti, za regionalne arhive pa je določil, da so pristojni za vse drugo arhivsko gradivo, nastalo na območju, za katero so bili arhivi ustanovljeni. Arhiv Hrvatske je pristojen za arhivsko gradivo, nastalo pri delu organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenopolitičnih skupnosti in njihovih organov, drugih državnih organov, družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij in njihovih organov ter civilnih pravnih oseb, ki opravljajo dejavnost po vsem, ali večjem delu ozemlja Hrvatske, oziroma, ki je pomembna za republiko.

Kadar gre za pristojnosti glede arhivskega gradiva, nastalega pri delu ZKH, republiškega organa za ljudsko obrambo in za notranje zadeve, predvideva zakon enako rešitev kot v SR Bosni in Hercegovini in SR Črni gori.

Po zakonu je treba arhivsko gradivo, nastalo pred 15. majem 1945, izročiti pristojnemu arhivu, vendar pa ni določeno kateremu.

Tudi ta zakon nima določb o razmejitvi arhivskega gradiva.

5. SR Makedonija

V SR Makedoniji je varstvo arhivskega gradiva

urejeno z zakonom o arhivski dejavnosti (Službeni vesnik na SR Makedonija, 47/73). Po zakonu so za arhivsko gradivo v SR Makedoniji pristojni arhivi za eno ali več občin in Arhiv Makedonije.

Vprašanje glede pristojnosti v zvezi z arhivskim gradivom v tem zakonu ni rešeno niti v celoti niti natančno. Iz formulacije arhivskega in registraturnega gradiva se ne vidijo subjekti, katerih gradivo se varuje, da bi lahko iz tega posredno izvedli pristojnost določenih arhivskih institucij (izgleda, da je arhivsko gradivo, ki se varuje tisto, ki je pomembno za zgodovino makedonskega naroda, narodnosti in etničnih skupin, ki živijo v SR Makedoniji ter za druga znanstvena področja, kulturo, splošne in druge družbene potrebe, ki je nastalo med delom ustvarjalca gradiva). Izjema je arhivsko gradivo, nastalo pri delu Makedonske akademije znanosti, za katero je pristojna akademija. Prav tako je določeno, da lahko občinski in republiški organi, organizacije združenega dela in družbenopolitične organizacije ustanovijo arhivske oddelke, katerih pristojnost se nanaša na arhivsko gradivo, nastalo pri delu teh organov in organizacij.

Zakon nima določb o razmejitvi.

6. SR Slovenija

V SR Sloveniji je pristojnost glede arhivskega gradiva urejena z zakonom o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, I/81). Po tem zakonu so za arhivsko gradivo v SR Sloveniji pristojni arhivi za eno ali več občin ter Arhiv SR Slovenije.

Po zakonu je arhiv za eno ali več občin pristojen za arhivsko gradivo, ki je nastalo oziroma nastaja pri organih, organizacijah in skupnostih, ki so imele oziroma imajo sedež na območju arhiva, razen, kadar gre za arhivsko gradivo, za katero je pristojen Arhiv SR Slovenije. Občinski upravni organ, pristojen za kulturo, določi na predlog arhiva tiste družbene pravne osebe in društva, katerih arhivsko gradivo bo v skladu z zakonom prevzemal arhiv.

Arhiv SR Slovenije je pristojen za arhivsko gradivo republiških organov in skupnosti; državnih in avtonomnih organov, ki so imeli sedež na območju SR Slovenije in so bili v vseh državnopravnih ureditvah organi na stopnji pokrajine oziroma organi na sorodni ali višji stopnji; organov družbenopolitičnih in drugih organizacij, ki so po svojih pravilih delovali na področju Slovenije ali nekdanjih pokrajin; delovnih in drugih organizacij in skupnosti, ki so opravljale ali opravljajo pomembnejše naloge v kulturnem razvoju; centralnih organov združenj ali zvez združenj, ki so praviloma ali dejansko opravljali oziroma opravljajo pomembnejše naloge v kulturnem razvoju.

Arhiv SR Slovenije varuje svoje filmsko gradivo, ki je nastalo oziroma nastaja na območju SR Slovenije, in arhivsko gradivo RTV Ljubljana.

Republiški upravni organ, pristojen za kulturo, določi na predlog arhiva SR Slovenije tiste družbene pravne osebe in društva, katerih arhivsko gradivo bo v skladu z zakonom prevzel Arhiv SR Slovenije.

Republiški organi za LO, za notranje zadeve in ZK republike lahko odločijo, da samostojno opravljajo pristojnost nad arhivskim gradivom, ki na-

staja pri njihovem delu.

Zakon nima določb o razmejitvi arhivskega gradiva.

7. SR Srbija

V SR Srbiji je pristojnost glede arhivskega gradiva urejena z zakonom o varstvu kulturnih dobrin (Službeni glasnik SRS, 28/77, 34/81 in 51/85). Po tem zakonu so za arhivsko gradivo v SR Srbiji pristojni arhivi, vendar pa ni določeno kateri. Upravni organi, pristojni za LO, notranje zadeve in Zvezo komunistov, so pristojni za svoje gradivo, če ne odločijo, da ga v celoti ali delno izročijo pristojnemu arhivu. Iz formulacije arhivskega gradiva je videti, katero arhivsko gradivo varujejo arhivi, vendar pa zakon ni izrecno določil pristojnosti med posameznimi arhivi, razen za Arhiv Srbije, za katerega je določeno, da je pristojen za arhivsko gradivo, nastalo pri delu republiških in drugih državnih organov, organizacij združenega dela in drugih organizacij, do katerih ima republika pravico in dolžnost ustanovitelja, ter družbenopolitičnih organizacij in drugih družbenih organizacij in združenj, ustanovljenih za območje republike, ter prejšnjih državnih organov in organizacij, ki so obstajale na ozemlju republike.

V tej republiki je arhivski svet leta 1968 izdal navodilo o razmejitvi pristojnosti med arhivskimi ustanovami nad arhivskim gradivom. Lahko bi rekli, da to navodilo ni bistveno vplivalo na rešitev problema glede razmejitve arhivskega gradiva v SR Srbiji. Z izdajo zakona o varstvu arhivskega gradiva v SR Srbiji je prenehala pravna podlaga za obstoj tega navodila.

Zakon nima posebnih določb o razmejitvi arhivskega gradiva.

8. SAP Kosovo

V SAP Kosovo je pristojnost glede arhivskega gradiva urejana z zakonom o arhivskem gradivu in arhivski službi (Službeni list SAP Kosovo, 27/76). Po tem zakonu so za arhivsko gradivo pristojni arhivi za eno ali več občin in Arhiv Kosova (zadeve, pomembne za SAP Kosovo opravlja Arhiv Kosova).

V zvezi z razmejitvijo pristojnosti za arhivsko gradivo med arhivi v SAP Kosovo je stanje enako kot v SR Bosni in Hercegovini, o čemer je bilo govora, ko smo obravnavali vprašanje v zvezi z zakonom o arhivski dejavnosti te republike.

V zvezi z arhivskim gradivom, nastalim pri delu pokrajinskih organov za LO in organov za notranje zadeve ter organizacije ZK, zakon določa, da je tudi za to gradivo pristojen Arhiv Kosova, vendar morajo ti subjekti gradivo izročiti arhivu nekoliko pozneje kot pri gradivu drugih subjektov v pokrajini.

Tudi ta zakon nima posebnih določb o razmejitvi.

9. SAP Vojvodina

V SAP Vojvodini je pristojnost glede arhivskega gradiva urejana z zakonom o arhivskem gradivu in arhivih (Službeni list SAPV, 1/85). Po tem zakonu so v SAP Vojvodini za arhivsko gradivo pristojni

arhivi za eno ali več občin in Arhiv Vojvodine.

Arhiv Vojvodine je pristojen za arhivsko gradivo, nastalo pri delu organov Socialistične avtonomne pokrajine Vojvodine, organizacij združenega dela, ki opravljajo dejavnost skupnega pomena za delavce in druge delovne ljudi, narode in narodnosti v pokrajini; organizacij združenega dela, do katerih izpolnjuje pravice in dolžnosti ustanovitelja pokrajina; pokrajinskih organov družbenopolitičnih organizacij, samoupravnih interesnih skupnosti, ustanovljenih za ozemlje pokrajine, ter civilnih pravnih oseb, za katere izvršni svet Skupščine SAP Vojvodine določi, da je njihova dejavnost skupnega pomena za delavce in druge delovne ljudi, narode in narodnosti v pokrajini.

Arhivi za ozemlje ene ali več občin so pristojni za arhivsko gradivo imetnikov arhivskega gradiva s sedežem oziroma prebivališčem na tem ozemlju, razen arhivskega gradiva, ki ga varuje Arhiv Vojvodine.

Posamezni organi, organizacije in skupnosti lahko ustanovijo arhivske oddelke, pristojne za arhivsko gradivo, nastalo pri delu teh organov in organizacij.

Tudi ta zakon nima posebnih določb o razmejitvi.

10. Ugotovitve

Pri obravnavi arhivske zakonodaje v SFRJ, ki ureja pristojnost arhivov, s tem pa tudi podlage za razmejitve arhivskega gradiva med arhivskimi institucijami, bi lahko ugotovili naslednje:

1) Samo zakon o arhivskem gradivu federacije je natančneje uredil pristojnost arhivov, drugih arhivov in arhivskih oddelkov v federaciji ter v zvezi s tem tudi vprašanja, povezana z razmejitvijo arhivskega gradiva tako znotraj arhivskih institucij v federaciji kot tudi z drugimi arhivskimi institucijami. Drugo vprašanje pa je, kako se to v praksi izvaja, o čemer bomo govorili v drugih referatih na tem posvetovanju.

2) Noben zakon, ki ureja arhivsko dejavnost v republikah in pokrajinah, ni v celoti uredil pristojnosti arhiva. Noben teh zakonov ne vsebuje določb o razmejitvi arhivskega gradiva med arhivi znotraj republik in pokrajin. Pristojnost arhivov glede arhivskega gradiva je delno urejena samo z zakoni posameznih republik in pokrajin (SR Črna gora, SR Slovenija, SAP Vojvodina). Nekateri zakoni pa celo sploh ne govorijo o pristojnosti arhivov (SR Bosna in Hercegovina in SAP Kosovo).

3) Nekateri zakoni celo ne določajo vrste arhivskih institucij, čeprav z njimi pozneje določajo pristojnost, odvisno od teritorialne oziroma dejanske pristojnosti.

4) Na tem področju imamo zaradi slabe pravne podlage za razmejitve arhivskega gradiva med gradivi veliko zmedo in celo slabe odnose med arhivskimi institucijami.

5) Poseben problem je razmejitve arhivskega gradiva med arhivi različnih republik in pokrajin. To vprašanje ni rešeno z nobenim zakonskim predpisom. Poskus Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije je iz leta 1975, da se ta problem vsaj delno reši s podpisom samoupravnega sporazuma, s katerim bi

določili obveznosti in način razmejitve arhivskega gradiva med arhivi v federaciji, arhivi v republikah in arhivi v pokrajinah (vzajemno in medsebojno), ni uspel, ker ga določeni arhivi niso podpisali. Do sedaj ni bilo niti poskusov, da se normativno uredi medsebojna razmejitev arhivskega gradiva med vsemi arhivi v SFRJ.

III. PRAVNE PODLAGE ZA RAZMEJITEV ARHIVSKEGA GRADIVA MED ARHIVSKIMI IN KNJIŽNIČNIMI INSTITUCIJAMI V ZAKONODAJI, KI UREJA KNJIŽNIČNO IN ARHIVSKO DEJAVNOST V SFRJ

Rekli smo že, da zakonski predpisi o knjižnični dejavnosti urejajo tudi določena vprašanja v zvezi s pristojnostjo nad arhivskim gradivom.

1. Na ravni federacije

Na ravni federacije ni predpisov o knjižnični dejavnosti. V zvezi s tem torej ni vprašljiva razmejitev arhivskega gradiva med arhivi in knjižnicami v federaciji.

Poudariti je treba tudi, da je zakonodajno urejanje vprašanj s področja knjižničarstva v pristojnosti republik in pokrajin.

2. SR Bosna in Hercegovina

Knjižničarsko dejavnost v SR Bosni in Hercegovini ureja zakon o knjižničarski dejavnosti (Službeni list SR BiH, 26/86).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige, brošure, revije, časopisi, separati, disertacije, katalogi, prospekti, plakati, tiskani letaki, kartografske publikacije, standardi, patenti, glasbena dela, reprodukcije likovnih del, razglednice, koledarji, fotografije, mikrofili, diamikrokartice, gramofonske plošče, tonske kasete, videokasete, magnetofonski in magnetni trakovi, rokopisi ter drugo gradivo, namenjeno knjižnični dejavnosti.

V zakonu o arhivski dejavnosti SR Bosne in Hercegovine je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo obsega izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano, posneto, fonografirano ali na drug način zabeleženo) dokumentarno gradivo trajne vrednosti in pomena za zgodovino in druga znanstvena področja, za kulturo nasploh ter za druge družbene potrebe, ki je nastalo pri delu političnih skupnosti ter družbenopolitičnih organizacij in njihovih organov, organizacij združenega dela, drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenih organizacij, civilnih pravnih in fizičnih oseb.

Ker je očitno, da v zakonski formulaciji knjižničnega in arhivskega gradiva ni narejena razlika in da je mogoče posamično knjižnično gradivo obravnavati hkrati tudi kot arhivsko gradivo, je v zakonu o knjižnični dejavnosti določeno, da se knjižnično gradivo, ki je hkrati arhivsko gradivo, hrani v knjižnicah po predpisih o arhivskem gradivu.

3. Črna gora

Knjižnično dejavnost v SR Črni gori ureja zakon o knjižnični dejavnosti (Službeni list SR Črne gore, 13/77).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige, brošure, revije, časopisi, spisi, glasbena dela, reprodukcije umetniških slik, risbe, plakati, zemljevidi, načrti naseljenih mest, gramofonske plošče, reprografska gradivo, oglasi in druga dela, ki se razmnožujejo s tiskanjem ali na podoben način.

V zakonu o arhivski dejavnosti v SR Črni gori je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo obsega celotno izvorno in reproducirano (pisano, tiskano, risano, fotografirano, fonografirano, posneto) ali kako drugače zabeleženo dokumentarno gradivo družbenega, znanstvenega in kulturnega pomena, nastalo pri delu državnih organov, organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij, organov in skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, civilnih pravnih in fizičnih oseb ne glede na čas in kraj nastanka.

Zakon o knjižnični dejavnosti ne omenja knjižničnega gradiva, ki je tudi arhivsko gradivo, čeprav se iz analize omenjene formulacije vidi, da tudi tu ni narejena razlika, tako da je lahko gradivo istočasno knjižnično in arhivsko.

4. SR Hrvatska

V SR Hrvatski ureja knjižnično dejavnost zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah (Narodne novine SRH, 25/73).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige in drugo knjižnično gradivo (tiskane in drugače razmnožene publikacije, rokopisi, avdiovizualno gradivo ipd.).

V zakonu o varstvu arhivskega gradiva in arhivih SR Hrvatske je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo je celotno izvorno in reproducirano (pisano, risano, fotografirano, tiskano, posneto in drugače zabeleženo) dokumentarno gradivo, ki je pomembno za zgodovino in druga znanstvena področja, za kulturo nasploh ter za druge družbene potrebe, nastalo pa je pri delu organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenopolitičnih skupnosti in njihovih organov, drugih državnih organov, družbenopolitičnih in drugih družbenih organizacij in njihovih organov, civilnih pravnih oseb, družin in posameznikov ne glede na njihove naslove in ne glede na čas in mesto kjer so nastali ali nastajajo.

Tudi v zakonu SR Hrvatske knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejana.

5. SR Makedonija

V SR Makedoniji ureja knjižnično dejavnost zakon o knjižnični dejavnosti (Službeni vesnik SRM, 25/84).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: vse oblike tiskanega ali drugače razmnoženega gradiva (knjige, brošure, revije, spisi, doktorske in magistrske disertacije, znanstveno-raziskovalni in raziskovalni projekti, gradiva znanstvenega in kulturnega pomena, rokopisi, elaborati, katalogi, prospekti, plakati, letaki, programi, kartografska in notna gradiva, separati, standardi, patenti, reprodukcije, likovna dela, razglednice, koledarji, foto-

grafije, gramofonske plošče, tonske in video kasete, magnetofonski in magnetni trakovi, diski, diskete, mikrofilmi, mikrofiši ipd.)

V zakonu o arhivski dejavnosti v SR Makedoniji je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo je celotno izvorno in reproducirano dokumentarno gradivo - pisano, tiskano, risano, fotografirano, posneto, fonografirano ali drugače zabeleženo, ki je nastalo pri delu avtorja arhivskega gradiva, in je pomembno za zgodovino makedonskega naroda, narodnosti in etničnih skupin, ki živijo v SR Makedoniji, ter za druga znanstvena področja, za kulturo nasploh ter za druge družbene potrebe.

Tudi v tem zakonu knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejena.

6. SR Slovenija

Knjižnično dejavnost v SR Sloveniji ureja zakon o knjižničarstvu (Uradni list SRS, 27/82).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige, brošure, revije, disertacije, katalogi, prospekti, plakati, letaki, časopisi, kartografske publikacije, separati, standardi, patenti, reprodukcije likovnih del, razglednice, koledarji, fotografije, mikrofilmi, diamikrokartice, muzikalije, gramofonske plošče, tonske kasete, videokasete, magnetofonski in magnetni trakovi, rokopisi idr.

V zakonu o naravnih in kulturni dediščini SR Slovenije je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo je izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano, posneto, fonografirano ali drugače zapisano) dokumentirano gradivo, ki je trajnega pomena za znanost in kulturo ne glede na to kdaj, kje in pri kom je nastalo.

Tudi v zakonu SR Slovenije knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejena.

7. SR Srbija

V SR Srbiji ureja knjižnično dejavnost zakon o knjižnični dejavnosti (Službeni glasnik SRS, 47/77).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige, revije in časopisi, spisi glasbenih del, reprodukcije umetniških slik in risb, kartografske publikacije, načrti naselij, fonodokumenti, reprografske gradivo, plakati, oglasi, fotodokumenti in druga dela, ki so razmnožena s tiskanjem ali drugače, ter rokopisi in gradivo, shranjeno v pomnilnikih.

V zakonu o varstvu kulturnih dobrin SR Srbije je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo je pisano, risano, tiskano, fotografirano ali na drug način zabeleženo izvorno in reproducirano dokumentarno gradivo posebnega pomena za zgodovino in kulturo ter druge družbene potrebe, ki je nastalo pri delu državnih organov in organizacij, družbenopolitičnih organizacij in skupnosti ter njihovih organov, organizacij združenega dela in drugih organizacij, civilnih pravnih oseb in posameznikov ne glede na to, kdaj in kje je nastalo in ali je shranjeno v organizacijah za njihovo varstvo ali zunaj njih.

Tudi v zakonu SR Srbije knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejena.

8. SAP Vojvodina

Knjižnično dejavnost v SAP Vojvodini ureja zakon o knjižničarstvu, civilnih pravnih oseb in posameznikov ne glede na to, kdaj in kje je nastalo in ali je shranjeno v organizacijah za njihovo varstvo ali zunaj njih.

Tudi v zakonu SR Srbije knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejena.

8. SAP Vojvodina

Knjižnično dejavnost v SAP Vojvodini ureja zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah (Službeni list SAP Vojvodine, 10/74).

Po tem zakonu se knjižnice ukvarjajo z zbiranjem knjižničnega gradiva, med katero sodijo: knjige, brošure, revije, posebni odtisi, besedila na mikrofilmih, časopisi, zemljevidi, atlasi, globusi, glasbene izdaje, gramofonske plošče, katalogi, programi, razglednice, plakati, tabele, grafikoni, razmnožena grafika, obrabci in drugo ter tiskano ali z drugo tehniko razmnoženo gradivo, rokopisi ter knjige v rokopisu, ne glede na to ali so za prodajo in razpečevanje.

V zakonu o arhivskem gradivu in arhivih SAP Vojvodine je arhivsko gradivo formulirano takole: arhivsko gradivo je izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano, mikrofilmirano, posneto, fonografirano, stenografirano ali drugače zabeleženo) dokumentarno gradivo, nastalo pri delu organov družbenopolitične skupnosti, organov družbene skupnosti, drugih državnih organov in organov krajevne skupnosti, organizacij združenega dela in drugih samoupravnih organizacij in skupnosti, družbenopolitičnih organizacij in drugih družbenih organizacij (v nadaljnjem besedilu: organi, organizacije in skupnosti), civilnih pravnih oseb, delovnih ljudi in občanov, ki je zaradi svoje znanstvene, kulturne ali zgodovinske vrednosti posebnega pomena za delavce in druge delovne ljudi, narode in narodnosti v pokrajini.

Tudi v zakonu SAP Vojvodine knjižnično in arhivsko gradivo nista popolnoma razmejena.

V zakonu o knjižnični dejavnosti in knjižnicah SAP Vojvodine je prav tako kot v SR Bosni in Hercegovini določeno, da se knjižnično gradivo, ki je arhivsko gradivo, ureja in hrani po predpisih o arhivskem gradivu.

9. SAP Kosovo

V SAP Kosovu ureja knjižnično dejavnost zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah (Službeni list SAP Kosovo, 24/78).

Vse kar je rečeno za SAP Vojvodino, se nanaša tudi na stanje v SAP Kosovu.

10. Ugotovitve

Pri obravnavi primerjalnega pregleda zakonskega določanja pojmov knjižničnega in arhivskega gradiva v SFRJ je treba, ko gre za pravno podlago, o razmejitvi arhivskega gradiva in razmejitvi med arhivi in knjižnicami, navesti naslednje:

1) Noben zakon ni v celoti razmejil pojmov knjižničnega in arhivskega gradiva. Nasprotno, lahko bi rekli, da so si zakonske formulacije teh pojmov podobne, včasih pa so celo enake.

2) Zaradi takšnega stanja pri natančni uporabi zakona o večini primerov ni mogoče reči ali gre za knjižnično gradivo ali za arhivsko, v številnih primerih pa pomeni določeno gradivo in eno in drugo.

3) Ko govorimo o razmejitvi arhivskega gradiva med arhivi in knjižnicami, tako stanje pogosto nezagotavlja pravne podlage za razmejitve.

4) Kot vemo, doslej v SFRJ ni bilo storjeno kar koli glede normativno pravnega urejanja razmejitve arhivskega gradiva med arhivi in knjižnicami niti v okviru republik in pokrajin niti v okviru SFRJ.

5) Načeloma pripada arhivsko gradivo arhivom, knjige, brošure, revije in drugo knjižnično gradivo pa knjižnicam, problematični pa so mejni primeri.

IV. PRAVNA PODLAGA ZA RAZMEJITEV ARHIVSKEGA GRADIVA MED ARHIVSKIMI IN MUZEJSKIMI INSTITUCIJAMI V ZAKONODAJI, KI UREJA MUZEJSKO DEJAVNOST

Rečeno je že, da zakonski predpisi o muzejski dejavnosti urejajo tudi določena vprašanja v zvezi s pristojnostjo nad določenim arhivskim gradivom.

1. Na ravni federacije

Muzejsko dejavnost na ravni federacije opravlja ta sedaj Spominski center Josip Broz Tito in Muzej revolucije narodov in narodnosti Jugoslavije.

Po zakonu o Spominskem centru Josip Broz Tito (Uradni list SFRJ, št. 69/82) ta institucija poleg muzejskih predmetov zbira tudi dokumente o življenju in delu Josipa Broza Tita.

Po zakonu o Muzeju revolucije narodov in narodnosti Jugoslavije (Uradni list SFRJ, št. 39/74) zbira ta muzej poleg predmetov tudi dokumente iz zgodovine delavskega gibanja Jugoslavije, narodno-osvobodilne vojne in revolucije ter graditve socialistične samoupravne družbe.

Iz formulacije arhivskega gradiva, ki se zbira in hrani v arhivih in arhivskih oddelkih v federaciji, po zakonu o arhivskem gradivu federacije, izhaja, da lahko v obeh navedenih muzejskih institucijah v federaciji najdemo tudi arhivsko gradivo, saj to omogočajo zakoni o teh institucijah.

2. SR Bosna in Hercegovina

Muzejsko dejavnost v SR Bosni in Hercegovini ureja zakon o muzejski dejavnosti (Službeni list SR BiH, št. 6/76).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem muzejskega gradiva, med katero sodijo: izvorna dela in umetniški izdelki, izdelki uporabne umetnosti, obrtni izdelki, izdelki domače obrti, predmeti in dokumenti, povezani z zgodovinskimi dogodki, z življenjem in običaji narodov in osebnosti od prazgodovine do danes, predmeti iz narave, s področja kulture in izobraževanja.

Dokumenti v zvezi z zgodovinskimi dogodki, ki so tudi muzejsko gradivo, so po zakonu o arhivski dejavnosti v Bosni in Hercegovini vsekakor lahko tudi arhivsko gradivo, in sicer na podlagi formulacije arhivskega gradiva iz tega zakona.

3. SR Črna gora

Muzejsko dejavnost v SR Črni gori ureja zakon o muzejski dejavnosti (Službeni list SR Črne gore, št. 26/77).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem muzejskega gradiva, med katerega sodijo izvorna dela s področja umetnosti, uporabne umetnosti, obrti, domače obrti, predmeti in dokumenti, povezani z življenjem in običaji narodov, z zgodovinskimi dogodki in pojavi, pomembnimi osebnostmi, predmeti iz narave in s področja tehnike, ki se uporabljajo za razvoj kulture, znanosti in izobraževanja.

To, kar je za SR Bosno in Hercegovino rečeno glede muzejskega in arhivskega gradiva, velja v celoti tudi za SR Črno goro. V zakonu o knjižnični dejavnosti Črne gore je omenjeno tudi arhivsko gradivo, ki je muzejsko gradivo.

4. SR Hrvatska

Muzejsko dejavnost v SR Hrvatski ureja zakon o muzejski dejavnosti (Narodne novine SRH, št. 12/77).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem muzejskega gradiva in strokovne dokumentacije o njem med katero sodijo premične kulturne dobrine. V zakonu ni razčlenjeno, kaj je premična kulturna dobrina.

5. SR Makedonija

Muzejsko dejavnost v SR Makedoniji ureja zakon o muzejski dejavnosti v SR Makedoniji (Službeni vestnik SRM, št. 25/79).

Zakon predpisuje, da se muzeji, ukvarjajo z zbiranjem muzejskega gradiva, med katero sodijo premični predmeti in dokumenti arheološke, zgodovinske, sociološke, etnološke, naravoslovne, umetniške, tehnične in druge vrednosti.

Glede odnosa med muzejskim in arhivskim gradivom velja enako, kot je rečeno za SR Bosno in Hercegovino.

6. SR Slovenija

Muzejsko dejavnost v SR Sloveniji ureja zakon o naravni in kulturni dediščini (isti, ki ureja tudi arhivsko dejavnost).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem premičnih spomenikov in znamenitosti zgodovinskega, arheološkega, umetniškega, etnološkega, antropološkega in naravoslovnega pomena, ki dokumentirajo zgodovinske dogodke v Sloveniji.

7. SR Srbija

V SR Srbiji ureja muzejsko dejavnost zakon o varstvu kulturnih dobrin (isti, ki ureja tudi arhivsko dejavnost).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem premičnih kulturnih dobrin, med katere sodijo umetniška dela in zgodovinski predmeti, filmsko gradivo, stare redke knjige idr.

8. SAP Vojvodina

V SAP Vojvodini ureja muzejsko dejavnost zakon o muzejski dejavnosti in muzejih (Službeni list SAP Vojvodine, št. 10/74).

Po tem zakonu se muzeji ukvarjajo z zbiranjem muzejskega gradiva, med katero sodijo premični predmeti in dokumentacijsko gradivo, ki je pomembno za seznanjanje z zgodovinskim, kulturnim, umetniškim, gospodarskim, tehničnim in drugim družbenim razvojem ter za spoznavanje narave in naravnih pojavov.

Glede odnosa med muzejskim in arhivskim gradivom velja enako, kot je rečeno za SR Bosno in Heregovino.

9. SAP Kosovo

V SAP Kosovo ureja muzejsko dejavnost zakon o muzejski dejavnosti in muzejih (Službeni list SAP Kosovo, št. 37/77).

V SAP Kosovo je stanje podobno kot v SAP Vojvodini.

10. Ugotovitve

Pri obravnavi pregleda stanja v formulacijah muzejskega gradiva v zakonih s tega področja v SFRJ, da bi ugotovili pravno podlago za razmejitve arhivskega gradiva med arhivi in muzeji, so ugotovitve glede vsega identične z ugotovitvami glede razmejitve med arhivi in knjižnicami.

V. SKLEPNE UGOTOVITVE IN PREDLOGI

Na podlagi vsega navedenega lahko sklepamo, da v veljavni zakonodaji SFRJ ni popolne pravne podlage za razmejitve arhivskega gradiva. Videli smo, da so si zakonske formulacije arhivskega, knjižničnega in muzejskega gradiva podobne, včasih pa tudi enake, zato je težko napraviti natančno zakonsko mejo med temi pojmi. Zato imamo v SFRJ zelo neurejeno stanje glede razmejitve, da o prevzemanju arhivskega gradiva tako med samimi arhivi kot med arhivi in drugimi institucijami, ki se ukvarjajo z zbiranjem in varstvom kulturnih dobrin (knjižnice, muzeji), sploh ne govorimo.

O tej problematiki smo govorili na posvetovanjih. Na njih so o njej v glavnem govorili z arhivističnega stališča oziroma s stališča knjižnic in muzejev. Pravni problematiki v zvezi z razmejitvijo je bila posvečena manjša pozornost. Zato je to prvi poskus, da se problem razmejitve obravnava tudi s tega stališča.

V decentraliziranem pravnem sistemu v SFRJ na področju varstva kulturnih dobrin je problematično, kako ustrezneje urediti pravno podlago za razmejitve arhivskega gradiva, najprej, ko gre za odnose subjektov v vsaki posamezni republiki in pokrajini, nato pa tudi, ko gre za odnose subjektov v SFRJ (arhivi, knjižnice, muzeji).

V zvezi s to zapleteno snovjo je težko predlagati določene konkretne rešitve. Odločili smo se za edini predlog, ki bi po našem mnenju lahko sprožil reševanje problematike. Predlagamo, da se v sodelovanju z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije, Zvezo knjižničarjev in Zvezo muzejskih delavcev Jugoslavije ustanovi delovna skupina, ki bi jo sestavljali pravniki, arhivisti, knjižničarji in muzeologi. Delovna skupina bi morala sistematsko preučiti problematiko razmejitve arhivskega gradiva med arhivi, knjižnicami in muzeji in izdelati

model in predlog za rešitev tako razmejitve v samih republikah in pokrajinah kot razmejitve v okviru SFRJ (rešitve, ki bi jih bilo mogoče vključiti v republiške in pokrajinske zakone iz arhivske, knjižnične in muzejske dejavnosti, ter predlog normativne rešitve za SFRJ).

Za razmejitve arhivskega gradiva med arhivi tako v republikah in pokrajinah kot med arhivi v SFRJ bi bila delovna skupina ustanovljena v okviru Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije in bi imela enake naloge kot prej omenjena delovna skupina.

Po našem mnenju je treba pri zakonskem urejanju razmejitve upoštevati naslednji načeli:

- Arhivsko gradivo je treba prevzemati, hraniti, urejati in uporabljati v arhivih. V zakonih o arhivski dejavnosti je treba v celoti urediti vprašanje dejanske in teritorialne pristojnosti arhivov, tako da bi arhiv hranil izključno arhivsko gradivo, ki mu pripada;

- V zakonih je treba določiti, katero arhivsko gradivo in v katerih primerih se lahko hrani v muzejih in knjižnicah ter natančno določiti, da morajo ti subjekti, kadar gre za tako arhivsko gradivo, uporabljati predpise, ki se nanašajo na varstvo arhivskega gradiva, s pooblastilom pristojnega arhiva pa morajo imeti vpogled nad uporabo teh predpisov.

VIRI IN LITERATURA:

Arhivska dejavnost

- Zakon o arhivskem gradivu federacije, Uradni list SFRJ, št. 11/86.-

- Zakon o organizaciji in delovnem področju zveznih upravnih organov in zveznih organizacij, Uradni list SFRJ, št. 22/78.-

- Zakon o Spominskem centru Josip Broz Tito, Uradni list SFRJ, št. 69/82 in 69/85.-

- Zakon o arhivski dejavnosti, Službeni list SR BiH, št. 21/87.-

- Zakon o arhivski dejavnosti, Službeni list SR Črne gore, št. 11/78.-

- Zakon o varstvu arhivskega gradiva in arhivih, Narodne novine SR Hrvatske, št. 25/78.-

- Zakon o arhivski dejavnosti, Službeni vesnik na SR Makedonija, št. 47/73 in 42/76.-

- Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SR Slovenije, št. 1/81.-

- Zakon o varstvu kulturnih dobrin, Službeni glasnik SR Srbije, št. 28/77, 24/85 in 51/85.-

- Zakon o arhivskem gradivu in arhivski službi, Službeni list SAPturni dediščini, Uradni list SR Slovenije, št. 1/81.-

- Zakon o varstvu kulturnih dobrin, Službeni glasnik SR Srbije, št. 28/77, 24/85 in 51/85.-

- Zakon o arhivskem gradivu in arhivski službi, Službeni list SAP Kosovo, št. 35/76.-

- Zakon o arhivu Kosova, Službeni list SAP Kosovo, št. 47/78.-

- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, Službeni list SAP Vojvodine, št. 1/81.-

- Sporazum o razmejitvi arhivskega gradiva med republiškimi, pokrajinskimi in zveznimi arhivi, Arhivist 1975, str. 152-155.

Knjižnična dejavnost

- Zakon o knjižnični dejavnosti, Službeni list SR BiH, št. 26/86.-

- Zakon o knjižnični dejavnosti, Službeni list SR Črne gore, št. 16/77.-

- Zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah, Narodne novine SR Hrvatske, št. 25/73.-
- Zakon o knjižnični dejavnosti, Službeni vesnik na SR Makedonija, št. 35/84.-
- Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SR Slovenije, št. 1/81.-
- Zakon o knjižničarstvu, Uradni list SR Slovenije, št. 27/82.-
- Zakon o varstvu kulturnih dobrin, Službeni glasnik SR Srbije, št. 47/77, 24/85 in 51/85.-
- Zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah, Službeni list SAP Kosovo, št. 24/78.-
- Zakon o knjižnični dejavnosti in knjižnicah, Službeni list SAP Vojvodine, št. 10/74 in 26/76.

Muzejska dejavnost

- Zakon o Muzeju revolucije narodov in narodnosti Ju-

goslavije, Uradni list SFRJ, št. 39/74.-

- Zakon o muzejski dejavnosti, Službeni list SR BiH, št. 6/76.-
- Zakon o muzejski dejavnosti, Službeni list SR Črne gore, št. 25/77.
- Zakon o muzejski dejavnosti, Narodne novine SR Hrvatske, št. 12/77.
- Zakon o muzejski dejavnosti, Službeni vesnik na SR Makedonija, št. 25/79 in 51/88.-
- Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SR Slovenije, št. 1/81.-
- Zakon o varstvu kulturnih dobrin, Službeni glasnik SR Srbije, št. 47/77, 24/85, in 51/85.-
- Zakon o muzejskih dejavnostih in muzejih, Službeni list SAP Kosovo, št. 37/77.-
- Zakon o muzejski dejavnosti in muzejih, Službeni list SAP Vojvodine, št. 28/81.

delo v arhivih in arhivskih organizacijah

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Okrogla miza o uporabi arhivskega gradiva o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah

Gašper Šmid

Na posvetovanju arhivskih delavcev Slovenije v Zrečah na temo o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah v času od 25. do 26. oktobra je bila že prvi dan, to je v četrtek, 25. oktobra organizirana okrogla miza. Glavna tema le-te je bila uporaba arhivskega gradiva. Vodila sta jo dr. Jože Žontar iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana in mag. Milko Mikola iz Zgodovinskega arhiva Celje, zapisnikar pa je bila Marjetka Legat iz Pokrajinskega arhiva Maribor.

Najprej so bili udeleženci seznanjeni z obstoječimi mednarodnimi priporočili o uporabi arhivskega gradiva, po katerih naj bi bilo le-to dostopno po 30 oziroma 50 letih od svojega nastanka. Po našem pravilniku o pogojih uporabe arhivskega gradiva je arhivsko gradivo dostopno takoj, ko je prevzeto v arhiv, z izjemo, če je ustvarjalec ali njegov pravni naslednik - izročitelj ob predaji gradiva zahteval drugače. Dostopnost uporabe oziroma nedostopnost arhivskega gradiva je pogojena tudi s tehničnim momentom, (npr. neurejenost gradiva, potreba po restavraciji, konservaciji. . .), vendar pa mora arhivska ustanova uporabnika seznaniti s posegi na gradivu oziroma ga obvestiti, kdaj bo dostopno. Posebno mesto zavzema varovanje osebnih podatkov, za katere v svetu na splošno velja, da so dostopni 10 let po smrti ustvarjalca, (kar pa pri nas še ni čisto izoblikovano). Potrebno bo poiskati - določiti mejno letnico nastanka gradiva in nato uporabo. Kljub temu pa ne smemo zapirati podatkov, ki so že bili javno razglašeni (npr. javna je sodba, medtem ko so ovadba, pričevanja, zagovor. . . tajna in spadajo pod zaporo od 30 do 50 let). Zaradi zaščite osebnih podatkov se uporaba izjemoma lahko še dodatno omeji. Poznati je treba zakonske predpise in Pravilnik o varstvu osebnih podatkov, ki je bil že sprejet in objavljen, vendar v praksi še ni zaživel. Arhivsko gradivo je načeloma dostopno uporabnikom le, če izročitelj ni izrazil svoje volje drugače. Vprašljiva je uporaba arhivskega gradiva CK ZKS, ki je dostopno le do leta 1945, za mlajše gradivo pa je potrebno imeti dovoljenje pravnega naslednika CK ZKS, to je SDP. Isto velja za nekaj osebnih fondov. (Kot zelo strog primer zaščite in varstva podatkov so bili navedeni arhivi v Vatikanu, kjer je uporabniku dostopno cerkveno arhivsko gradivo le do leta 1922. Nastalo gradivo se razdeli na 3 dele, in sicer na tajni, tekoči in zgodovinski arhiv. Tajni arhiv sploh nikoli ni dostopen in se vsakih toliko let uniči, tekoči arhiv služi le za redno poslovanje, medtem ko je zgodovinski arhiv na razpolago uporabnikom). V svetu velja tudi pravilo, da uporabnik arhivskega gradiva, ki je zlorabil zaupnost podatkov, kazensko odgovarja in ne arhivska ustanova, ki mu je dala gradivo v uporabo, kot velja to pri nas.

Izkušnje posameznih arhivov pri izdaji dokumentov so načelno enotne. Vprašaje pa je, katero arhivsko gradivo oziroma dokumente moramo dati stranki v uporabo, medtem ko izdaja dokumentov upravnim organom poteka v skladu z Zakonom o upravnem postopku. Prizadeta stranka - uporabnik arhivskega gradiva o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizacijah naj bi iskal podatke tudi v arhivskih službah delovnih organizacij, ki so nasledile nekdanje privatno premoženje. Glede na to problematiko je bil že na koordinaciji sveta slovenskih arhivov sprejet sklep, da Arhiv Republike Slovenije posreduje zahtevo Sekretariatu za kulturo, ta pa drugim pristojnim institucijam za tolmačenje v zvezi s problemi uporabe arhivskega gradiva oziroma izdajanjem dokumentov za uveljavljanje lastninskih pravic. Gradivo je potrebno zavarovati pred izgubo in nepotrebno uporabo, saj po dosednji praksi lahko uporablja isto arhivsko gradivo tako stranka kot upravni organ. Predvidoma naj bi se čimprej sestali tudi predstavniki arhivov, Republiškega sekretariata za upravo in pravosodje in Republiškega sekretariata za kulturo, da bi se dogovorili o načinu uporabe dokumentov v zvezi z urejanjem premoženjskih zadev, upoštevajoč tudi Zakon o denacionalizaciji, ki pa mora prinesiti tudi določila, kdaj in komu je treba posredovati arhivsko gradivo oziroma ali je potreben original ali zadostuje overovljena reprodukcija.

Zelo problematični so roki izročanja, ki naj bi bili 30 let od nastanka arhivskega gradiva, kar je tudi običajen čas v drugih državah. Ta rok bi morali upoštevati tudi pri modifikaciji Zakona o naravni in kulturni dediščini oziroma v njegovih podzakonskih aktih. S tem, da je pogojena zakonitost države in pravnega reda, bi bilo izboljšano tudi delovanje arhivskih institucij, ki ne bi bile več tako obremenjene z dotokom mladega gradiva.

Posledica vsega tega bi bila organizacija tiskovnih konferenc ali okroglih miz posameznih arhivov, na katerih bi seznanili javnost o zgodovinskem razvoju upravnih organov in o arhivskem gradivu, ki še ni prevzeto v arhive (npr. gradivo sodišč in uprav - arhivi še nimajo popolnih podatkov in zato morajo biti čimprej seznanjeni, kje se določeno gradivo nahaja). Seznanjeni bi bili tudi z nalogami arhiva v zvezi z izdajo dokumentov. Sprejemljivo in še najbolj primerno bi bilo enodnevno posvetovanje, kjer bi morali prisostvovati dokumentalisti s sodišč, občinskih in republiških upravnih organov, predstavniki Združenja za urejanje premoženjskih pravic, komisiij, ki bodo to reševale. . . Ves čas pa morajo arhivi tesno sodelovati z občinskimi in državnimi organi, ki pa jih morajo pravočasno obveščati o vsem, kar je novega v zvezi s premoženjskimi pravicami.

Sklepi okrogle mize so bili naslednji:

- Republiški organ, pristojen za urejanje premoženjsko-lastninskih odnosov naj zakonsko odredi postopek denacionalizacije in v njem tudi določi vlogo arhivske institucije.

- Republiški sekretariat za upravo in pravosodje naj pošlje vsem sodiščem poziv, da bodo dala arhivom vpogled v vse gradivo o nacionalizacijah, razlastitvah, zaplembah, ki naj to gradivo, zaradi že

skoraj kronične prostorske stiske skoraj vseh slovenskih arhivov, še naprej skrbno hranijo, ker so ti dokumenti pomembni tako za zgodovino kot za urejanje lastninskih razmerij.

- Vse arhivske ustanove naj na sodiščih preverijo - evidentirajo arhivsko gradivo, ki se nanaša na to tematiko, tako da bodo imele pregled nad tem gradivom in bodo lahko tudi uporabnika napotile v pravo ustanovo.

- Kljub določenim nejasnostim morajo arhivi še naprej reševati vloge na to temo, vendar v okviru svojih zmoglosti in v okviru dostopnosti arhivskega gradiva. Vse zadeve naj bi reševali čim hitreje.

- Udeleženci posvetovanja arhivskih delavcev Republike Slovenije in okrogle mize o problemih uporabe arhivskega gradiva v Zrečah apelirajo na pristojne organe občin ustanoviteljic in pristojne republiške organe, da končno rešijo prostorsko stisko Zgodovinskega arhiva Celje, ki je prevzel komaj polovico arhivskega gradiva na svojem območju, medtem ko ostalo gradivo, v glavnem zaradi neustreznega hranjenja, propada pri imetnikih.

Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije (10. februarja do 21. februarja 1990)

Brane Kozina

Na občnem zboru 10. februarja 1988 je bil izvoljen nov izvršni odbor in ostali organi ADS (glej B. Kozina, Poročilo o delu ADS, Arhivi XI, št. 1-2, 1988, str. 104-106), ki so v svojem mandatnem obdobju opravljali svoje delo v skladu s pravili ADS.

Izvršni odbor ADS je imel v tem mandatnem obdobju, ki ga je vodila predsednica Darinka Drnovšek, skupaj deset sej, kjer smo obravnavali tekoče probleme v dejavnosti društva, vodili priprave in organizirali programske akcije ter usklajevali delo društvenih komisij in odborov.

Od 11. do 14. septembra 1988 je bilo ADS organizator obiska gostov Inštituta arhivske šole iz Marburga. Gostje oziroma študentje (33 oseb), ki so jih vodili dr. Löwenstein, dr. Wolff in dr. Polley, so si v okviru strokovnega obiska najprej ogledali Maribor in Pokrajinski arhiv v Mariboru, kjer so se seznanili tudi z delom Arhivskega centra za strokovno-tehnična vprašanja. Nadalje so si ogledali Zgodovinski arhiv v Ptujju ter mesto Ptuj. Naslednji dan so bili gostje v Ljubljani, kjer smo v okviru strokovnega izobraževanja pripravili simpozij na temo Izobraževanje arhivskih delavcev. Svoje referate so predstavili:

- dr. Fritz Wolff: Izobraževanje znanstvenih arhivistov na arhivski šoli v Marburgu kot podiplomski študij

- dr. Jože Žontar: Arhivsko šolanje v Sloveniji

- dr. Rainer Polley: Izobraževanje za višješolsko arhivsko stopnjo na arhivski šoli v Marburgu - strokovna visoka šola za arhivistiko

mag. Peter P. Klasinc: Šolanje delavcev v regi-

straturah.

V okviru svojega programa so si gostje ogledali Arhiv Republike Slovenije, mesto Ljubljana, zvečer pa smo priredili skupno družabno srečanje slovenskih in nemških arhivistov v gostilni Mrak. Naslednji dan so gostje odpotovali v Trst.

Slovenski arhivski delavci (skupaj 30 oseb) smo realizirali recipročni obisk v Nemčiji od 10. do 15. oktobra 1988. Prvi dan smo bili gostje Državnega arhiva v Münchnu, kjer so nas gostitelji z direktorjem arhiva dr. Walterjem Jaroschko seznanili s svojim delom, ogledali smo si prostore državnega arhiva ter izmenjali izkušnje in probleme, s katerimi se srečujemo pri svojem delu. Od 11. do 14. septembra pa smo bili gostje Inštituta arhivske šole v Marburgu. V okviru svojega obiska smo si ogledali arhive v Marburgu, Koblenzu in Wiesbadnu. V vseh teh arhivih smo si ogledali prostore ter se seznanili z delom nemških arhivistov. Morda največji vtis je na slovenske arhiviste napravil obisk Zveznega arhiva v Koblenzu s svojo novo moderno zgradbo in sodobnim načinom dela z arhivskim gradivom (mikrofilm, računalnik, film). V Wiesbadnu smo v okviru obiska sodelovali tudi na simpoziju, kjer so nam gostitelji predstavili stanje računalniške obdelave podatkov v nemških arhivih. V Marburgu smo bili gostje Mestne hranilnice, tu so nas seznanili z računalniško obdelavo podatkov, v arhivu v Marburgu pa je bil zanimiv ogled nove restavratske delavnice in knjižnice ter prikaz njihovega dela na področju računalništva. Naše izkušnje na področju AOP sta predstavila mag. P. P. Klasinc in V. Žumer.

V okviru obiska smo bili tudi gostje Državnega vinarskega posestva Kloster Eberbach v Renskem okrožju in pivovarne Marburg. Ob povratku smo si za kratek čas ogledali tudi Salzburg z zgodovinskimi znamenitostmi.

Arhivsko društvo Slovenije je s finančno podporo ter v sodelovanju z ZADJ sodelovalo pri postavitvi razstave in izdaji kataloga Bogastvo arhivov Jugoslavije. Slovenija je na razstavi sodelovala s 40 eksponati iz slovenskih arhivov. Razstava je bila odprta 5. oktobra 1988 v prostorih Arhiva Jugoslavije v Beogradu. Otvoritve so se udeležili tudi člani ADS, ki so pozneje sodelovali tudi na kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije v Arandjelovcu (5. do 7. oktobra 1988). Na kongresu so bili na predlog IO ADS potrjeni naslednji delegati za funkcijo ZADJ iz Slovenije:

- konferenca: Marija Oblak-Čarni, mag. Peter P. Klasinc, Marjetka Legat

- predsedstvo ZADJ: Darinka Drnovšek, Brane Kozina

- odbor za samoupravno kontrolo: Dušan Medved

- svet za znanstveno-raziskovalno delo: Vladimir Žumer

- uredniški odbor časopisa Arhivist: mag. Peter P. Klasinc

- redakcija za edicijo Učbenik iz arhivistike: dr. Jože Žontar

- odbor za kulturno-prosvetno delo: Vladimir Kološa

- komisija za mednarodno sodelovanje: mag. Pe-

ter P. Klasinc

- komisija za podelitev priznanj in nagrad: Marija Oblak-Čarni

- pravna komisija: Jelka Melik.

Arhivsko društvo Slovenije je bilo 22. oktobra 1988 organizator recipročnega arhivskega dne Slovenije za Furlanijo-Juljsko krajino. Slovenski arhivisti smo bili namreč gostje Arhivske direkcije v Rimu in Državnega arhiva v Trstu že 19. novembra 1986. Na strokovnem posvetovanju, ki je bilo v prostorih Arhiva Republike Slovenije, so s svojimi referati sodelovali:

- dr. Pier Paolo Dorsi: Arhivi perifernih organov avstrijske državne administracije med leti 1750 - 1913 - struktura in problemi

- M. Laura Iona: Prispevek o strokovni obdelavi arhivskega gradiva

- Ema Umek: Strokovna obdelava in izdelava pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva

- Lilijana Vidrih-Lavrenčič: Problematika strokovne obdelave arhivskega gradiva avstrijskih občin 1850 - 1918.

Po posvetovanju in diskusiji so gostje prisostvovali tudi otvoritvi razstave Imeli so dve domovini, ki je bila odprta v Arhivu Republike Slovenije.

Občni zbor ADS (12. 4. 1989) je bil združen z praznovanjem 35-letnice društva. Ob tem jubileju smo pripravili tudi priložnostno razstavo 35 let Arhivskega društva Slovenije (glej B. Kozina, Ob rednem občnem zboru in praznovanju 35-letnice ADS, Arhivi XII, št. 1-2, 1989, str. 68).

Dne 25. aprila 1989 je bil v Arhivu Republike Slovenije konstituiran nov uredniški odbor VI-ROV. Ker je bilo delo prejšnjega odbora že nekaj časa neuspešno (pomanjkanje besedil za objavo), je bil za novega glavnega in odgovornega urednika publikacije Viri imenovan dr. France M. Dolinar, ki je v kratkem času pripravil program dela in tudi že novo zasnovo glasila.

Arhivsko društvo Slovenije je bilo skupaj s Pokrajinskim arhivom Maribor soorganizator gostov - arhivistov in drugih kulturnih delavcev iz županij Zala in Vespem (Madžarska) od 16. do 17. maja 1989. Gostje so si v okviru svojega programa ogledali Zgodovinski arhiv v Ptujju, Ptujsko goro in Celje. V prostorih Muzeja revolucije v Celju je bilo tudi strokovno posvetovanje, kjer sta svoje referate predstavila:

- dr. Gyimesi Endre - Problemi delovanja arhivske službe v županiji Zala

- dr. Jože Žontar - Stanje in problemi jugoslovanske arhivistike.

Temu so sledili razgovori in izmenjava izkušenj. Zvečer smo skupaj s Pokrajinskim arhivom Maribor pripravili družabno srečanje slovenskih in madžarskih arhivistov v hotelu Bellevue na Pohorju. Naslednji dan so si gostje ogledali Pokrajinski arhiv Maribor in mesto Maribor. Tu so jim gostitelji predstavili svoje delo in delo Arhivskega centra za strokovno-tehnična vprašanja.

V sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije, Pokrajinskim arhivom Maribor ter Oddelkom za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani je ADS 9. junija 1989 počastilo 60-letnico častnih članov ADS Eme Umek in Antoše Leskovec. Ob tovari-

škem srečanju smo jubilentoma podarili grafiki akademskega slikarja Franceta Miheliča (Kronist, Ptujski kurenti). Srečanja se je udeležilo 48 članov društva.

V okviru recipročnosti smo bili slovenski arhivisti gostje na Madžarskem (Zala, Vespem) od 6. do 7. septembra 1989 (glej Slavica Tovšak, Slovenski arhivi na Madžarskem, Arhivi XII, št. 1-2, 1989, str. 72).

Arhivsko društvo Slovenije je bilo od 18. do 20. oktobra 1989 organizator zveznega posvetovanja arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni (glej Brane Kozina, Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije v Postojni, Arhivi XII, št. 1-2, 1989, str. 69).

V okviru ADS deluje tudi Sekcija arhivarjev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. Sekcijo je v tem mandatnem obdobju vodil Rado Vodenik in je imela šest sej, kjer se je v glavnem obravnavala problematika dela arhivarjev v delovnih organizacijah in drugih ustanovah, problemi varovanja kulturne dediščine, problemi izobraževanja delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom ter neustrezen odnos do arhiva in arhivarja v delovni organizaciji.

Predstavniki društva so sodelovali na strokovnih posvetovanjih Sodobni arhivi 1988 in 1989 v Radencih ter kulturnozgodovinskih simpozijih Modinci 1988, 1989. Predsednica ADS Darinka Drnovšek in tajnik Brane Kozina sta bila člana Sveta Arhivskega centra za strokovno-tehnična vprašanja.

Darinka Drnovšek je bila v mandatnem obdobju delegat Sveta za kulturo pri Predsedstvu RK SZDL, tajnik Brane Kozina pa delegat pri ZKOS.

Dne 14. aprila 1988 je umrl častni član ADS prof. dr. Franc Zwitter. Člani društva smo pokojnikovi ženi poslali sožalno brzojavko, skupaj z Arhivom RS pa smo objavili tudi osmrtnico v dnevnem časopisju.

Predsednica in tajnik sta aktivno sodelovala tudi na sejah koordinacije slovenskih arhivov ter pri delu ZADI.

V sodelovanju z uredniškim odborom glasila Arhivi sta bili v mandatnem obdobju izdani dve številki (XI in XII) publikacije, ki sta bili tudi finančno pokriti.

ADS je z ZADI pripravljala dopolnilno izdajo k že izdanemu vodniku Arhivski fondi in zbirke v SFRI - SR Slovenija. Dopolnilna izdaja 10. toma naj bi vsebovala podatke oziroma spremembe v času 1980-1987. Do realizacije akcije ni prišlo, ker ZADI ni uspelo zbrati materiala iz vseh republik oziroma uskladiti metodologije.

V prostorih Arhiva RS je bil 21. februarja 1990 občni zbor ADS, ki se ga je udeležilo 79 članov. Kratka poročila o publicistični dejavnosti slovenskih arhivov v letu 1989 so predstavili: Vinko Demšar, Marjeta Čampa, mag. Peter P. Klasinc, Aleksandra Pavšič-Milost, Kristina Šamperl-Purg, Metka Gombač, Ivan Nemanič, dr. France M. Dolinar in Peter Ribnikar.

Poročilo o delu ADS v letu 1989 je podala predsednica Darinka Drnovšek, poročilo uredniškega odbora Arhivi glavni in odgovorni urednik Vladi-

mir Žumer, poročilo o delu Sekcije pa predsednik Rado Vodenik. Poročila so bila sprejeta. Sprejeta sta bila tudi zaključni račun, ki ga je podala blagajničarka Mihaela Knez, in poročilo nadzornega odbora, ki ga je podala Saša Serše.

Program dela za leto 1990 je predstavil tajnik B. Kozina; program je bil sprejet.

V zadnji točki dnevnega reda so bili razrešeni člani IO in ostali organi ADS ter izvoljeni novi. Občni zbor je sprejel razrešnico starim in potrdil nove organe ADS, in sicer:

- IO ADS:

predsednik: Lilijana Vidrih-Lovrenčič

podpredsednika: dr. Tone Ferenc, Vladimir Žumer

tajnik: Gašper Šmid

blagajnik: Mihaela Knez

člani: dr. Dušan Nečak, Kristina Šamperl-Purg, Maruša Zagradnik, Hedvika Zdovec, Nina Zupančič, Pavla Mrdjenovič, Nevenka Troha, Lučka Maček-Benik, Bogdan Kolar, Miran Novak, Marko Jurečič

- nadzorni odbor:

Saša Serše, Kristina Koglot, Metka Gombač

- disciplinska komisija:

Mateja Jeraj, Marija Hernja-Masten, Anton Ožinger

- uredniški odbor Arhivov:

Vladimir Žumer (glavni in odgovorni urednik), Boris Rozman (tehnični urednik), Jurij Rosa, Maruša Zagradnik, Darinka Drnovšek, Kristina Šamperl-Purg, Marjeta Adamič, mag. Peter P. Klasine, Ivanka Zaje-Cizelj, Brane Kozina in tajnik ADS

- uredniški odbor Virov:

dr. France M. Dolinar (glavni in odgovorni urednik), Marija Oblak-Čarni, Janez Kopač, dr. Jože Mlinarič in predsednica ADS

- komisija za šolanje in strokovno izobraževanje arhivskih delavcev:

dr. Jože Žontar, Marjan Zupančič, Manda Čehovin, Vladimir Žumer, Antoša Leskovec.

Zasedanje jugoslovansko-italijanske arhivistične komisije v Rimu, junija 1990

Marija Oblak-Čarni

Poročilo

Po nekajletnem premoru se je 19. in 20. junija 1990 v Rimu sestala jugoslovansko-italijanska komisija za sodelovanje na področju arhivov. Člani jugoslovanske delegacije dr. Miodrag Zečević, vodja delegacije, Marija Oblak-Čarni in Alenka Lape so ob prihodu v Rim 18. junija 1990 popoldne dobili program dela, ki je predvideval naslednje dopoldne obisk Državnega arhiva v Rimu, popoldne pa začetek razgovorov v Centralnem uradu za arhivske dobrine. Pogovori naj bi se nadaljevali še 20. junija 1990.

V Državnem arhivu v Rimu je delegacijo 19. junija dopoldne sprejel direktor prof. dr. Lucio

Lume, znani arhivski strokovnjak in avtor knjige Istorijski arhiv v Dubrovniku (1977) s svojimi sodelavci. Oglledali smo si bogati rimski arhiv v soseski stare rimske univerze. Pri arhivu deluje tudi dveletna šola za arhivistiko, diplomatiko in paleografijo. Prof. Lume prav sedaj proučuje arhivsko zakonodajo, zato smo mu obljubili, da mu bomo poslali Priročnik arhivskih predpisov in Vodič po fondih in zbirkah v jugoslovanskih zveznih ustanovah in v Sloveniji. V arhivu smo obiskali izredno zanimivo didaktično razstavo »Arhiv in raziskovanje« in dobili nekaj strokovne literature.

Na prvi delovni seji mešane komisije, ki je bila v prostorih Generalne direkcije, so z italijanske strani sodelovali prof. dr. Renato Grispo, generalni direktor, vodja delegacije, njegova namestnica dr. Rosa Aronica, dr. Maria Pia Rinaldi Mariani in dr. Bruna Colarossi, vse iz Centralnega urada za arhivistične dobrine. Z naše strani je na razgovorih sodeloval tudi kulturni ataše na Ambasadi SFRJ v Italiji Nino Maljevič.

Za zasedanje je bil predviden naslednji dnevni red: obnovev dogovora o kulturnem sodelovanju za obdobje 1991-1993; funkcioniranje in sestava stalne jugoslovansko-italijanske komisije za arhive; izmenjava arhivistov; izmenjava kopij in mikrofilmov; slovensko-italijanski arhivski dan; pooblastilo za objavo znanstveno-informativnih sredstev, sodelovanje v okviru Alpe-Jadran.

Najobširnejša je bila diskusija o številu raziskovalnih dni. Dogovorili smo se, da bomo izmenjali arhiviste in druge strokovnjake za proučevanje in raziskovanje v arhivih obeh držav, 90 dni, pri čemer bodo naši arhivisti eno tretjino časa morali raziskovati v arhivu Zunanjega ministrstva v Rimu. Jugoslovanska delegacija je vztrajala na popolni reciprociteti tudi glede dnevnic.

Komisija v isti sestavi naj se sestane najmanj enkrat letno na stroške gostitelja. Tudi tu naj se upoštevati reciprociteta. Dnevi zasedanja komisije niso šteti v 90 dni izmenjav. Reciprociteta velja tudi pri izmenjavi kopij in mikrofilmov, presežek se prenaša v naslednje leto.

Predlagali smo sodelovanje pri objavi arhivskih dokumentov, ki so pomembni za obe strani o kulturi, gospodarstvu, prometu in trgovini. Predlagali smo za leto 1992 skupno objavo virov o violinistu Tartiniju, ki jih hranita arhiva v Kopru in Padovi. K tej ponudbi so pripomnili, da morajo preveriti, če so dokumenti v padovskem univerzitetnem arhivu, ki ne spada v mrežo državnih arhivov, ker v tem primeru Centralni urad ne more sodelovati. Italijanska stran je izrazila željo, da bi naredili po naših vodičih pregled gradiva, ki jih zanima. Obvestili smo jih o pripravi X. zvezka in obljubili, da jim bomo poslali zvezke, ki jih še nimajo. Dogovorili smo se, da raziskovalci obeh strani lahko kopirajo tudi neobjavljene inventarje in pripomočke za raziskave.

Pri izmenjavi razstav naj bi veljala reciprociteta glede obsega in kraja postavitve n.pr. Beograd - Rim. Italijanski predstavniki so menili, da kopije dokumentov na razstavah niso privlačne, v poštev pridejo le originali. Oni imajo že pripravljene razstave arhivističnih publikacij (po 100 kosov), ki

nam jih ponujajo. Publikacije ostanejo v lasti tistega, ki bo razstavo postavil.

Natančnejši program naj se pripravi v komisiji. Za posamezne akcije pa se lahko imenuje delovne skupine. V program naj se vnese tudi znanstveno sodelovanje na arhivskem področju.

Za izmenjavo strokovne literature so Italijani želeli naslove, kam naj jo pošljejo, nas pa prosili, naj biblioteki Generalne direkcije pošljemo Vodnike po fondih in zbirkah. Dr. Zečevič je želel, naj bi nas italijanska stran informirala o simpozijih o arhivski problematiki. Na naše vprašanje, kakšni so pogoji za sprejem na njihove arhivske šole, smo izvedeli, da je obvezno znanje italijanščine in latinščine. Vse šole, ki jih je v Italiji 15, imajo iste programe, ne glede na to, ali je šola v Trstu, Rimu ali drugod.

Komisija je dobro ocenila dosedanje sodelovanje jugoslovanskih in italijanskih arhivistov Slovenije, Hrvaške in Julijske Benečije.

Omenjen je bil tudi slovensko-italijanski arhivski dan in ob tem je bilo sklenjeno, da je tako sodelovanje treba razširiti še na druge regije, ga razvijati in usmerjati. Komisija bo podpirala direktno sodelovanje med arhivi Jugoslavije in državnimi arhivi Italije. Ne bo pa predmet dogovarjanj v tej Mešani komisiji, ta bo pripravila le okvire sodelovanja.

Komisija je potrdila udeležbo jugoslovanskih kandidatov na tečaju za paleografijo in latinsko diplomatiko v Benetkah oktobra 1990. Dovolila je prevajanje in publiciranje repertorijev arhivskega gradiva, ki so nastali na podlagi inventarjev in vodnikov, izdanih v obeh deželah.

Na naše vprašanje, kaj je z vračanjem arhivov po Osimskih sporazumih, smo izvedeli, da je dr. Grispo član italijanske komisije za izvedbo omenjenih sporazumov, dr. Maria Pia Mariani pa je kot ekspert pregledala naše arhivske zahteve. Zagotovili so nam, da je pri njih volja, da bi arhive vrnili.

Zato je bilo sklenjeno, da si bo Stalna komisija tudi prizadevala za boljše reševanje Osimskih sporazumov glede vračanja arhivskega gradiva.

Zaključki so bili oblikovani na seji 20. junija, ki ji je prisostvoval tudi prof. Lucio Lume. Dogovorjeno je bilo, da si bosta delegaciji zapisnik vskladili in podpisali korespondenčno. Vsaka stran bo nato to kar je bilo dogovorjeno predložila svojim podpisnikom Protokola o meddržavnem kulturnem sodelovanju med državama 1991 - 1993, ki je že v pripravi.

Ob koncu so članom delegacije izročili nekaj publikacij in srebrno značko, izdano ob 40-letnem jubileju italijanskih arhivov. Zvečer je generalni direktor povabil člane komisije na večerjo.

Dne 21. junija dopoldne je našo delegacijo sprejel jugoslovanski ambasador v Italiji M. Štrbac. Informirali smo ga o poteku in rezultatih pogovorov.

Poročilo o obisku madžarskih arhivskih delavcev v Sloveniji

Gašper Šmid

Po predhodnih pismenih oziroma telefonskih pogovorih med tajnico Zveze arhivskih delavcev Madžarske dr. Eszter Nagy in tajnikom Arhivskega društva Slovenije Gašperjem Šmidom smo se dogovorili, da si madžarski arhivisti ogledajo Slovenijo v času od 14. do 16. septembra 1990. Obiska oziroma ekskurzije se je udeležilo 63 članov madžarske zveze.

Glede na njihovo izrecno željo, da se želijo seznaniti z delovanjem arhivov samo na ozemlju Republike Slovenije, smo jim predlagali obisk treh arhivov, združen z ogledom nekaterih naravnih in kulturnih znamenitosti. Že ob prihodu so zaradi obmejnih formalnosti imeli zamudo, vendar so si kljub naporni vožnji iz Budimpešte - nekateri so bili celo iz bolj oddaljenih krajev, saj so bili zbrani z ozemlja celotne Madžarske - ogledali Pokrajinski arhiv v Mariboru in se seznanili z delovanjem Centra za strokovno-tehnična vprašanja v arhivih. Nato smo jih preko Ljubljane peljali na Jezerško, kjer je bilo srečanje s predstavniki Arhivskega društva Slovenije, združeno z družabnim večerom. Naslednji dan so naši gostje nadaljevali pot v Novo Gorico. Med potjo smo jim predstavili še kobilarno v Lipici in kraško arhitekturo v Štanjelu. V Novi Gorici so si ogledali eno novejših stavb naših arhivov, to je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici. Seznanili so se z delovanjem regionalnega arhiva in spoznali namensko grajeno stavbo arhiva. Proti večeru so si ogledali še biser naših kraških pojavov - Postojnsko jamo. Naslednji dan, to je 16. septembra, so madžarski kolegi spoznali osrednji republiški arhiv - Arhiv Republike Slovenije, kjer so si najprej ogledali stavbo arhiva - baročno Gruberjevo palačo, arhivska skladišča, se v grobem seznanili z našimi računalniki in računalniškim paketom ARMIDA, s procesom konserviranja in restavriranja arhivskega gradiva, z delom knjigovezov, z mikrofilmskim laboratorijem, z evidencami, ki jih vodi arhiv Republike Slovenije. . . . Skratka, spoznali so delovanje našega osrednjega arhiva. Predstavili smo jim še razstavo . . . Naš rod si bil je ustvaril sen o domu zlat . . . (Boj za združitev Slovencev 1919-1920). Pred povratkom na Madžarsko smo jim predstavili še naš alpski svet - Bled z okolico.

Madžarski arhivisti so bili s programom in potekom strokovne ekskurzije zadovoljni in hkrati navdušeni nad našimi kulturnimi in naravnimi znamenitostmi. Obljubili so nam, da se bodo tudi sami potrudili ob recipročnem obisku članov Arhivskega društva Slovenije na Madžarskem.

Obisk slovenskih arhivskih delavcev na Madžarskem

Gašper Šmid

Že pred obiskom madžarskih arhivskih delavcev v Sloveniji smo se dogovorili za recipročno sodelovanje. Navezani so bili stiki med tajništvom Zveze arhivskih delavcev Madžarske (dr. Eszter Nagy) in tajnikom Arhivskega društva Slovenije (Gašper Šmid). Dokončno smo izoblikovali program našega obiska - strokovne ekskurzije ob obisku madžarskih kolegov pri nas.

Tako smo od 24. do 26. septembra 1990 v okviru recipročnega sodelovanja obiskali Madžarsko in to 47 članov in 9 gostov-nečlanov društva.

Prvi dan smo šli iz Ljubljane preko mejnega prehoda Dolga vas-Redics in nadaljevali pot ob Blatnem jezeru do Budimpešte. Po prihodu v glavno mesto Madžarske so nam gostitelji najprej predstavili Mestni arhiv Budimpešte z depoji. Arhivska stavba je v bivši, vendar v arhivske namene funkcionalno adaptirani stavbi tovarne pohišta. Nato so nam priredili še večerni ogled Budimpešte, združen z ogledom nekaterih kulturnih znamenitosti.

Naslednji dan so nam gostitelji predstavili Visegrad z Gornjim gradom, kjer je bil sedež madžarskih vladarjev s poletno rezidenco kralja Matjaža - Matije Korvina. V neposredni bližini smo si ogledali skansen - muzej na prostem - bivalne kulture, arhitekture Madžarov, ki so živeli na ozemlju današnje Slovaške in to od 16. stoletja dalje. Predstavljena je celotna arhitektura z notranjo oziroma zunanjo opremo - poslopji, vključno s sakralnimi objekti tako kmečkega kot meščanskega življa. Na poti proti hotelu v Dunakesziju so nam predstavili še Szentendre (sv. Andrija), kjer je bila močna kolonija srbskih naseljencev, ki so v 16. stoletju prebežali na to ozemlje pred Turki. Ogledali smo si tudi eno od osmih še ohranjenih srbskih pravoslavnih cerkva in se seznanili s stanjem srbske manjšine na Madžarskem. Zvečer smo imeli z madžarskimi kolegi družabno srečanje, ki so se ga gostitelji udeležili v velikem številu.

Zadnji dan, v sredo, 26. septembra, smo bili najprej povabljeni v Državni arhiv za starejše gradivo, kjer so imeli tudi razstavo o madžarskih mednarodnih pogodbah. Predstavili so nam še Arhiv za novejše arhivsko gradivo t.i. Arhiv po letu 1945, kjer smo videli razstavi Stalinizem na Madžarskem in priložnostno razstavo ob mednarodnem kongresu konservatorjev in restavradorjev. Stavbni kompleks Državnega arhiva za starejše gradivo v Budimpešti je prav namensko grajen za potrebe arhiva in temu primerno seveda tudi oblikovan, tako tehnično za varstvo arhivskega gradiva kot likovno, saj je vsak pomembnejši prostor okrašen z vitraži in poslikan s freskami pomembnejših dogodkov iz madžarske zgodovine. V nacionalni biblioteki smo si ogledali razstavo iluminarnih knjižnih rokopisov iz knjižnice madžarskega kralja Matije Korvina od 14. stoletja dalje. Nato so nam predstavili zgodovinski

razvoj Budimpešte, njene obrambne sisteme v preteklosti in katedralo.

Po vseh ogledih oziroma predstavitvah smo se prijateljsko poslovili od naših gostiteljev in se preko Redicsa -Dolge vasi v zgodnjih jutranjih urah vrnil domov z obljubo, da bo Arhivsko društvo Slovenije še naprej sodelovalo z Zvezo arhivskih društev Madžarske.

Poročilo o delu v praških arhivih

Boris Rozman

Od 9. do 19. oktobra sem bil v Pragi z namenom, da bi evidentiral in popisal arhivsko gradivo društev, ki se nanaša na Slovenijo in Slovence, s posebnim poudarkom na sokolstvu. S pomočjo inventarnih popisov in gradiva posameznih fondov sem skušal ugotoviti, v katerih fondih se to gradivo nahaja in približno koliko ga je.

V arhivu Karlove univerze sem pregledal in popisal 9 škatel arhivskega gradiva društev slovenskih in jugoslovanskih študentov, ki so delovali v Pragi. Seznamov in popisov za naša kot tudi za ostala slovanska študentska društva, ki so delovala v Pragi (bolgarska, ruska, lužiško-srbska, zakrupska), nimajo.

V teh devetih škatlah (0,9 tm) je namreč gradivo naših in ostalih slovanskih društev »pomešano« in neurejeno.

Pregledal in popisal sem gradivo naslednjih društev: Adria, Ilirija, Podporno društvo za slovenske visokošolce v Pragi, Jugoslovanska akademska mladina, Podporno društvo jugoslovanskih akademičara u Pragu, Centralni odbor ekonomskih organizacija jugoslovanskih studenata v Pragi, Akademsko društvo »Jugoslavija« (med gradivom se pojavljata tudi imeni Jugoslovansko društvo »Jugoslavija« in Jugoslovansko akademsko društvo »Jugoslavija«). Največ problemov sem imel pri popisovanju gradiva Društva jugoslovanskih tehničara. Na osnovi gradiva se da sklepati, da so imeli naši narodi na začetku vsak svoj klub (Klub hrvatskih i srpskih tehničara u Pragu. Klub slovenskih tehnikov v Pragi . . .), ki so se »združili« v klub Jugoslovanskih tehničara Praha in nato preimenovali v društvo jugoslovanskih tehničara. Med gradivom pa se nahaja tudi blagajniški zvezek Društva jugoslovanskih tehničara.

Gradivo je v slovenskem jeziku, medtem ko je gradivo jugoslovanskih zvez tudi v srbohrvaščini (cirilica in latinica). Seveda pa je nekaj dopisov tudi v češčini.

V osrednjem državnem arhivu ČR v Pragi so imeli inventarje za vse fonde, ki so me zanimali: Československi orel (Češkoslovaški orel), Sokol pražský (Praški Sokol), Československa obec sokolska (Češkoslovaška sokolska župa) in Svaz slovanske agrarni mladeže (Zveza slovanske agrarne mladine). Pri pregledu inventarjev sem ugotovil, da pri orlovski zveni ni gradiva, ki bi se nanašalo na Slo-

venijo in Slovence, da ga je pri Zvezi slovanske agrarne mladine toliko, kolikor ga je navedel Peter Ribnikar v svojem Vodniku po gradivu o Jugoslaviji v državnem osrednjem arhivu ČSR v Pragi. Ljubljana 1989, in da ga je pri ostalih dveh sokolskih fondih veliko. Seveda sem vse arhivske enote, ki so govorile o Jugoslaviji in Sloveniji, tudi popisal. Na koncu so mi postregli še s posebnim seznamom gradiva iz obeh fondov, ki se nanaša na Jugoslavijo in Slovenijo.

Pregledal sem tudi nekaj gradiva, ki je v slovenskem in češkem jeziku. Presenečen sem bil nad količino ohranjenega gradiva. Fond Češkoslovaškega orla hranijo v 14 škatlah. Poleg škatel je ohranjenih še 16 knjig. Fond Zveze slovanske agrarne mladine sestavljajo 4 knjige in 18 škatel. Pri fondu praškega Sokola gre za 123 škatel in 140 knjig, prednjači pa Češkoslovaška sokolska župa z 896 škatlami in 54 knjigami.

V Tyrševem domu, kjer je danes športni muzej, so mi v arhivu muzeja postregli z 2 škatlama (0,2 tm) arhivskega gradiva, ki se nanaša na jugoslovanski Sokol. Gre za 107 arhivskih enot (1395 - 1465), v katerih je gradivo zloženo po republikah in v okviru Sokola Kraljevine Jugoslavije. Vse enote sem popisal in pregledal. Gradivo je v slovenskem in srbohrvatskem jeziku (cirilica in latinica).

V arhivu glavnega mesta Prage so mi povedali, da imajo eno škatlo gradiva praškega sokola, vendar mi zaradi situacije, v kateri so (problem prostorov), ne morejo pomagati, ker škatle enostavno ne najdejo. Zaradi mene jo bodo sedaj poiskali, pregledali in me obvestili, če bo vmes kaj gradiva, za katerega sem se zanimal.

Delo, ki sem si ga zadal, sem opravil. Vsi popisi in seznam, ki sem jih naredil, bodo objavljeni v glasilu Arhivi takoj, ko bodo pripravljene za objavo. Kopije popisov in seznamov bo mogoče dobiti tudi v Arhivu Republike Slovenije.

Zgodovinski krožki na osnovnih šolah in arhivsko gradivo

Boris Rozman

Komisija za delo zgodovinskih krožkov na osnovnih šolah, ki deluje v okviru Zveze prijateljev mladine Slovenije, vsako leto pripravi razpis raziskovalne naloge za zgodovinske krožke. Tako se mladi zgodovinarji z mentorjem lotijo teme, ki je bila razpisana, in jo obdelujejo med šolskim letom. Komisija, ki pripravi razpis, naloge na koncu pregleda, oceni in jih na srečanju mladih zgodovinarjev nagradi z zlatimi, srebrnimi in bronastimi plaketami.

Vse to poteka od leta 1969, ko se je začelo s temo Moj kraj v preteklosti. Mladi zgodovinarji so v enainvajsetih letih obdelali še veliko drugih tem. Naj jih naštejemo samo nekaj: Moj kraj v ilegali, Šolstvo med NOB, Otroci v NOB, Preučevanje življenja živčih rodov, Nastanek in razvoj domačega kraja, Izseljevanje iz domačega kraja, Način življenja

med obema vojnama . . . Letošnji temi sta bili dve: Iz zgodovine šole v mojem kraju in Društva v mojem kraju.

Pri delu mladi zgodovinarji na osnovnih šolah vsako leto zberejo kar precej arhivskega gradiva. Po predstavitvi raziskovalne naloge, kjer ga uporabijo, ga del vrnejo tistim, od katerih so ga dobili, del pa ga ostane na šoli, kjer se tudi razgubi in po nekaj letih ni o njem ne duha ne sluha. Ponekod, kjer se zamenjajo učitelji zgodovine, pa ni moč najti niti raziskovalnih nalog več. Medtem ko bi kot arhivska institucija naloge še nekako preboleli, pa ne bi smeli biti mirni ob tem, da se zgublja arhivsko gradivo, zlasti tisto, ki so ga osnovnošolci dobili od posameznikov in je na nek način zelo redko, a zelo pomembno za kraj, kjer je nastalo (npr. fotografije, priznanja, diplome, izkaznice, razni zapisniki, poročila društev, v katerih so posamezniki delovali . . .). Zato bi se morali povezati z vsemi šolami, kjer zgodovinski krožki na tak način zbirajo arhivsko gradivo in se z njimi dogovoriti, da nam ga po opravljeni nalogi odstopijo. Arhivsko gradivo, ki ga morajo vrniti pa bi pregledali in mikrofilmali, če bi bilo to potrebno. Na tak način bi v arhivih prišli do novega arhivskega gradiva, raziskovalci pa do novih podatkov iz gradiva. Mogoče bi prevzeli tudi kaj raziskovalnih nalog, saj mladi raziskovalci velikokrat gradivo, ki ga dobijo, preslikajo in ga nalepijo v nalogo. Obvezno pa bi bilo opozoriti mentorje, naj mlade zgodovinarje pri zbiranju arhivskega gradiva usmerjajo v raziskovalno dejavnost, in sicer tako, da o gradivu, ki ga dobijo čim več zvedo, še zlasti, ko jim pomamezniki dajo fotografije (fotografija, o kateri ne vemo niti kdo je na njej niti kje in kdaj je nastala, nima tiste vrednosti, kot bi jo imela, če bi bila opremljena s temi podatki).

Povezati se je torej potrebno s komisijo pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije, mentorji po osnovnih šolah, jim razložiti in nato z njimi sodelovati. Prepričan sem, da to ne bi bil velik problem.

Arhivsko gradivo slovenskih kulturnih društev v Kanadi in Združenih državah Amerike

(Delovni obisk v Kanadi in ZDA med 18. julijem in 16. avgustom 1990)

Milica Trebše-Štolfa

Po delovnem programu Slovenske izseljenske matice v Ljubljani za leto 1989 in po programu raziskovalne naloge v URP Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti Slovencev pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani sem bila letos že tretjič pri slovenskih kulturnih društvih v Južnem Ontariu, pet dni pa tudi v ZDA.

Cilj obiska je bil nadaljnje zbiranje in urejanje arhivske dokumentacije slovenskih kulturnih društev, priprava predlogov novih društvenih monografij in navezava stikov z novimi društvi in raziskovalnimi institucijami v ZDA (na območju zvez-

ne države Ohio in Michigan) ter navezava stikov z uredništvom osrednje arhivske revije v ZDA - The American Archivist.

Obsežnejše poročilo o realizaciji programa obiska s predlogi za nadaljnje delo sem dostavila Izvršilnemu odboru Slovenske izseljenske matice in resornemu ministru dr. Janezu Dularju. Iz poročila povzemam, da je društvena monografija, ki sem jo pripravila za SPD Simon Gregorčič v Torontu, med člani in bralci naletela na zelo ugoden sprejem. Društva, ki sem jih obiskala želijo take izdake tudi o svoji dejavnosti, zato sem se dogovorila še za tri podobne izdaje samostojnih publikacij v Kanadi. Upam, da bodo tudi te raziskave potekale kot del istega URP. Člani društev marljivo pomagajo dopolnjevati arhivsko gradivo. Dodatno sem uspešna zbrala okrog 1000 fotokopij in nekaj redkih originalov, ki so mi jih društva lahko odstopila.

Ameriški del obiska sem izkoristila za navezavo prvih stikov s funkcionarji SNPJ v Clevelandu in Pittsburghu, saj je tudi ta zveza pred pomembno, 90. obletnico delovanja. O skupni izdaji na osnovi arhivskega gradiva imajo namen razpravljati na septembrski seji, vsekakor pa pred konvencijo. Soglasje celotnega odbora je potrebno predvsem zaradi slabih izkušenj z raziskovalci v preteklosti.

Pomemben, zlasti z arhivskega vidika, je tudi stik s prof. Edijem Goltzem, ustanoviteljem in direktorjem Slovenskega raziskovalnega inštituta v Willoughby Hillsu blizu Clevelanda.

Na Cornell University, Ithaca, New York, sem za urednico The American Archivist Tereso Brinati predala vseh dvanajst letnikov naše strokovne revije Arhivi in se dogovorila za zamenjavo manjkajočih izvodov in letnikov njihove četrletne arhivske revije, ki ima že preko polstoletno tradicijo. Nadaljnje stike bo z uredništvom v Chicagu navezal Arhiv Republike Slovenije.

Vsa slovenska društva, čeprav s še nepopolno zbranimi podatki o dogajanjih v matični domovini, rada pomagajo raziskovalcem slovenskega izseljstva. Mi pa moramo obdržati korekten odnos do društev, posameznikov in drugih raziskovalcev, zlasti pa do originalnih zapisov, saj so le-ti tudi po njihovi zakonodaji del arhivskega fonda države, v kateri so si naši izseljenci ustvarili nove domove. Tudi s fotokopijami te dokumentacije lahko sestavljamo pisan mozaik slovenske kulturne zgodovine.

Za Arhiv Republike Slovenije sem zbrala in že oddala okrog 800 fotokopij in nekaj originalov arhivskega gradiva Slovenskega kulturnega društva Simon Gregorčič iz Toronta, Ontario, Kanada, ki je bilo rezultat zbiranja arhivske dokumentacije za društveno kroniko.

Tudi ostalo zbrano arhivsko gradivo bom predala pooblaščenim organizaciji takoj po obdelavi.

Slovenski izseljenski matici in Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani se zahvaljujem, ker sta mi omogočila študijsko bivanje.

ocene in poročila o publikacijah

Zveza kulturnih organizacij Kranj, Inventar, (1953) 1947-1980, Gradivo za razprave, št. 10, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Ljubljana 1989, 96 strani, pripravila in uredila Mija Mravlja (Boris Rozman)

Danes velja načelo, da so inventarji pripomočki za uporabo arhivskega gradiva. Izdelujemo jih za posamezne pomembnejše arhivske fonde oziroma zbirke. Poleg historiat ustvarjalca in historiat fonda morajo obsegati temeljit popis arhivskega gradiva, konkordančno razpredelnico struktur arhivskih in tehničnih enot ter seveda kazalo oseb in krajev, ki so vsebovani v popisu, po potrebi pa tudi stvari. Se pravi, da morajo dati pregled nad vrsto in vsebino gradiva, ki ga fond vsebuje.

Če pogledamo inventarje, ki so jih v zadnjih desetih letih izdali slovenski arhivi, vidimo, da to tudi drži. Seveda se nekateri med seboj razlikujejo zlasti po načinu predstavitve gradiva. Vendar to ne moti, saj je veliko odvisno od vrste in količine gradiva kot tudi od posameznika, ki inventar pripravlja. Moti pa to, da je v delo posameznih inventarjev vloženo veliko truda in časa, odziva javnosti oziroma stroke pa je malo. Ko je inventar objavljen, se nekaj časa o njemu še govori, nato pa se nanj pozabi. Tu in tam se pojavi kakšen raziskovalec, ki ga pregleda. To pa je tudi vse.

Upam da bo z inventarjem ZVEZA KULTURNIH ORGANIZACIJ KRANJ, ki je izšel kot 10. zvezek zbirke Gradivo in razprave pri Zgodovinskem arhivu Ljubljana leta 1989 drugače. Zveza namreč združuje delo kulturnih društev na svojem področju. Le-ta ji pošiljajo svoje plane, programe, poročila o svojem delu... In ker iščejo gradivo, zlasti pred jubileji, vsekakor ne bodo mogla mimo inventarja.

Inventar je pripravila Mija Mravlja in je prva samostojna publikacija Enote za Gorenjsko Kranj v omenjeni seriji. V uvodni besedi nam vodja enote za Gorenjsko Kranj, Janez Kopač, razloži, zakaj so se odločili za izdelavo inventarja fonda ZKO Kranj in kaj si predstavlja pod besedo inventar. Predsednik ZKO Kranj pa v nadaljevanju piše o spoznanju, kako prav je, da se neguje kulturna dediščina in kako se zaenkrat tega še vedno premalo zavedamo. Želi, da bi z izdajo te knjižice arhivsko delo postalo del dejavnosti, ki ji namenjamo prosti čas in naše misli. Sledita Uvod in Historiat Zveze kulturnih organizacij Kranj. V njem nas avtorica seznanja, kako je fond prišel v arhiv, kako je bil tehnično obdelan in navede probleme, ki so nastali pri urejanju in kako jih je odpravila. Fond bi bilo potrebno, kot piše, ločiti na dva fonda, saj obsega gradivo Okrajnega sveta Svobod in prosvetnih društev Kranj ter Občinskega sveta Zveze kulturnih organi-

zacij Kranj s predniki. Vendar se gradivo v obdobju 1955 - 1962 - od ustanovitve občinskih do ukinitve okrajnega sveta - tako prepleta, da ločitev gradiva ne bi bila mogoča in tudi ne smotrna. Ločitev gradiva na dva fonda bi bila preveč nasilna. Gradivo je shranjeno v 31 škatlah in 1 fasciklu, kar obsega 3,2 tekoča metra in je razdeljeno na 1111 arhivskih enot.

Seveda je za nas najpomembnejši historiat. Ta je razdeljen na dva dela. V prvem avtorica obdela Okrajno Zvezo ljudsko-prosvetnih društev (ZLPD) Kranj in Okrajni svet Svobod in prosvetnih društev (SSPD) Kranj v času od 1947-1962, v drugem pa Občinsko Zvezo ljudsko-prosvetnih društev (ZLPD) Kranj. Občinski svet Svobod in prosvetnih društev (SSPD) Kranj. Občinski svet Zveze kulturno-prosvetnih organizacij (ZKPO) Kranj in Občinski svet Zveze kulturnih organizacij (ZKO) Kranj od 1955-1980. Vse spremembe je mogoče razbrati iz gradiva. Tako vidimo, da je bil prvi kongres Ljudske prosvete leta 1947 v Ljubljani, da je bil prvi ustanovni kongres Zveze Svobod Slovenije leta 1952 v Trbovljah in da je prišlo do združitvenega kongresa Ljudske prosvete in Zveze Svobod Slovenije leta 1955 na Jesenicah. Na kongresu leta 1969 se zveza že imenuje Zveza kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije in se nato preimenuje v Zvezo kulturnih organizacij Slovenije. Ker avtorica obdela Kranj, še posebej oriše potek dogodkov in sprememb, ki so vezane na to mesto. Tako zvemo, da je po vojni deloval na območju Kranja Okrajni odbor Ljudske prosvete Slovenije Kranj, ki se je leta 1953 reorganiziral v Okrajno Zvezo ljudsko-prosvetnih društev (ZLPD) Kranj. Po ustanovitvi Zveze Svobod 1955. leta pride do združenja v enotno Okrajno Zvezo ljudsko-prosvetnih društev (ZLPD) Kranj. Ko je bil 1962. leta ukinjen Okrajni ljudski odbor Kranj, je prenehal delovati tudi Okrajni svet Svobod in prosvetnih društev Kranj. Takrat so vse naloge okrajnih SSPD že prevzeli občinski SSPD. Avtorica nam je podala res temeljit historiat ustvarjalca, ki ga je opremila z mnogimi podatki. Tako zvemo, koliko in kakšna društva so delovala na območju Kranja, katere predsednike je imela zveza in katere sekcije oziroma skupine so pri zvezi delovale.

Izdro inventarja vsekakor predstavlja popis arhivskega gradiva, ki zajema tehnične (32) in arhivske enote (1111), kategorije in leto nastanka gradiva. Gradivo je urejeno kronološko po organizacij-

ski shemi. Začne se z zletom Svobod v Celju leta 1935 (ohranjenih je samo sedem fotografij). Sledi popis gradiva Okrajne ZLPD in Okrajnega SSPD. Nato je popisano gradivo Občinske ZLPD, Občinskega SSPD, Občinskega sveta ZKPO in Občinskega sveta ZKO Kranj. Popis gradiva društev, ki mu sledi, je urejen po abecednem redu. Najprej so popisana društva oziroma njihovo gradivo v Kranju, nato sledijo Jesenice, Radovljica, Škofja Loka in nazadnje Tržič. Seveda nam avtorica ne pozabi pokazati tudi gradiva, ki je nastalo ob sodelovanju zveze z ZKO Gorenjske, gradiva Kluba kulturnih delavcev, Centra za estetsko vzgojo, Plesno baletne šole, Koncertne poslovalnice, Glasbene šole Kranj, Prešernovega gledališča, Ljudske knjižnice in celo Aktiva komunistov. Temeljito je popisano tudi gradivo Občinskega SSPD z Jesenic, Radovljice, Škofje Loke, Tržiča, Železnikov, Gorenje vasi, Bleda, Bohinjske Bistrice, Cerklj in Žirov. Kot sem že napisal, je vsaka arhivska enota popisana in datirana. V primeru, če datum ni ugotovljen, je letnica približna, kar je razvidno iz popisa. Kar pa me moti je to, da pri popisovanju ni bilo doslednosti. Medtem ko je avtorica ponekod napisala, da gre za zapisnike sestankov, zasedanj... raznih odborov, je drugo napisala, da gre za zasedanja, konference, ne vemo pa, ali so pri sami zadevi ohranjeni zapisniki, poročila, referati ali kaj podobnega. Nekatere arhivske enote govorijo o seznamih društev. Škoda, da jih ni popisala, saj bi s tem dobili temeljit vpogled nad gradivom posameznih društev tudi pri gradivu zveze.

Zadnji del inventarja predstavljajo kazala. Kazalo k popisu nas še enkrat popelje po gradivu zveze. Naslanja se na arhivske enote in ne na strani, kar te še hitreje pripelje do zaželenega dokumenta. Seznan nas z vrstami arhivskega gradiva kot tudi s posameznimi društvi. Tematski indeks, ki sledi, nam pokaže, kje naj iščemo gradivo upravnih in izvršnih odborov društev, poročila o delu društev, delovne načrte društev, statute, pravila... V indeksu je bilo vloženo veliko truda, vseeno pa se bo našel kdo, ki mu ta način ne bo ugajal. Zdi se mi, da ta indeks ne bo preveč v uporabi (izhajam iz stališča, da bodo raziskovalci obdelovali posamezna društva). Najbolj bo vsekakor uporaben seznam kulturnih društev na Gorenjskem in oblike njihove kulturne dejavnosti. Seznam je razdeljen po občinah in da pregled nad društvi in njihovo dejavnostjo. Poleg so označene tudi arhivske enote, da lažje prideš do gradiva. Slednjega osebno ne bi objavil, ker se kazala ponavadi nanašajo na gradivo, ki ga fond vsebuje. Na koncu imamo še seznam kratice, ki so seveda razložene. Ob pregledu popisa nam takoj postane jasno, da je ta seznam izredno dobrodošel.

Inventar je opremljen tudi s fotografijami in arhivskim gradivom. To ga popestri. Zanimivo je, da so objavljene fotografije v glavnem iz fototeke Gorenjskega muzeja v Kranju. Sam fond ima dokumentacije o dejavnosti (pri tem v glavnem mislim na fotografije) zelo malo. Še en podatek več, kje bo potrebno iskati gradivo o delovanju kulturnih društev. Imenskega kazala ni. Ni niti potrebno. Imena predsednikov zveze so navedena pri historatu ustvarjalca.

Inventar je torej pred nami. Za nas je podroben, temeljit in dober, kaj pa bodo o njemu rekli tisti, ki ga bodo uporabljali, bomo še videli.

Zbirka gramofonskih plošč, Katalogi arhivskega gradiva II., Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 1989, 101 stran (Boris Rozman)

»Gramofonske plošče so se kot oblika zapisa glasbe ali govora pojavile konec 19. stoletja. Za njihovega izumitelja štejem Thomasa Alva Edisona, ki je meseca decembra 1877 odkril in kmalu patentiral svojo napravo za zapisovanje in reproduciranje in jo imenoval PHONOGRAPH.«

Tako v katalogu Zbirka gramofonskih plošč, ki ga je izdal Pokrajinski arhiv v Mariboru leta 1989, začne svoj predgovor mag. Peter Pavel Klasinc. V nadaljevanju teksta nam avtor poda še kratek pregled dogodkov, ki so vplivali na razvoj gramofona in gramofonskih plošč (piše o plavem čudežu, vlogi znanstvenika Emila Berlinera iz Nemčije, pojav materialov, iz katerih so izdelovali plošče...), napiše nekaj o tovarnah, ki so jih prve začele izdelovati (naštel jih bom ob kasnejšem pregledu seznama) in se loti materialov, iz katerih so jih izdelovali (trda guma, šelak, polivinilklorid, polimetrična umetna masa...). Seznan nas tudi z načinom hranjenja. Ker gre za specifično vrsto arhivskega gradiva, potrebuje poseben način varovanja. Temperatura prostora ne sme presegati 20°C, če pa so plošče še starejše, se pravi iz zgodnje dobe, ko so bile delane še iz voska, mora biti temperatura dosti nižja. Tudi pravilno tehnično opremo potrebujejo, kar pomeni, da morajo biti v posebnih papirnatih omotih, vsaka zase, brez kakršnegakoli kovinskega dela. Na koncu teksta nas avtor seznanja še s stanjem gramofonskih plošč v njihovem arhivu. Hranijo 142 gramofonskih plošč, ki niso vse dobro ohranjene. Žal so bile vse v slabem stanju že pred »prihodom« v arhiv. Pove nam tudi, zakaj so se odločili za objavo kataloga gramofonskih plošč: «... gre za prizadevanje arhivskih delavcev, predstaviti najširši javnosti bogastva arhivskega gradiva kot kulturne dediščine, vira za našo zgodovino.»

Uvodni razpravi sledi popis oziroma seznam gramofonskih plošč. Le-ta je narejen po podjetjih, ki so jih izdelovala. Tako vidimo, da imajo 44 plošč podjetja GRAMOPHON CONCERT RECORD (and Sister Companies), 12 plošč podjetja GRAMOPHONE MONARCH RECORD iz Nemčije, 24 plošč podjetja CONCERT RECORD »GRAMOPHONE« (G.G.m.b.H.) z Dunaja, 6 plošč podjetja CONCERT RECORD »GRAMOPHONE« (and Sister Companies), 15 plošč podjetja SCHALLPLATTE GRAMOPHON in 16 plošč podjetja ZONOPHON RECORD. Zastopani so tudi drugi proizvajalci: VATERLÄNDISCHE »ZONOPHON« AUFNAHME, UNION RECORD, COLUMBIA, JUMBO RECORD, POLYDOR, HIS MASTER'S VOICE, TELEFUNKEN MUSIKUS, COLUMBIA DOUBLE-FACE RECORD, MELODIA RECORD PLATE, ULTRA-

PHON in GRAMPLASTTREST. Na koncu je predstavljena še privatna zbirna Ivana Pirtovška, ki jo hrani mariborski arhiv kot začasni depozit. Poleg nekaterih že omenjenih proizvajalcev, je v zbirki tudi nekaj plošč jugoslovanskih proizvajalcev: ELEKTRON (prva domača tovarna gramofonskih plošč), ELEKTRA (A. Rasberger Ljubljana) in JUGOTON. Medtem ko je večina plošč nastala v času od leta 1910 do leta 1941, so plošče iz te zbirke mlajše. Nastale so v letih 1945 do 1955. Posameznih plošč namreč ni mogoče točno datirati, ker je bil način izdajanja plošč takšen, da nanje niso zapisovali leta izdelave.

Na koncu kataloga je še 21 slikovnih prilog plošč in njihovih ovitkov.

O ploščah kot arhivskem gradivu (povedati je treba, da jih muzealci smatrajo za muzealijo) v arhivih do sedaj nismo dosti razmišljali. So pač nekaj posebnega v odnosu do spisovnega gradiva pa tudi v naših arhivih jih nimamo veliko. Tako je katalog, ki so ga izdali v 200 izvodih, prvi (vsaj mislim) primer prikaza te vrste arhivskega gradiva širši javnosti, zato velja vsa pohvala izdajateljem. S tem pa so (ali še bodo) vplivali, na arhiviste v drugih arhivih, da se homo malo bolj začeli ukvarjati s ploščo kot virom za preučevanje zgodovine pri nas, o njeni muzealski vlogi in njenem hranjenju, prevzemanju v arhiv in seveda valorizaciji. Skratka, pred nami je nova tema, s katero se moramo počasi začeti ukvarjati.

Pri pregledovanju kataloga, ki se mi zdi pregleden, ličen in kvaliteten, me nekaj stvari le moti: Zakaj naslovna stran kataloga ni povezana z njegovo vsebino? Publikacija bi že na ta način dala vedeti o čem govori, tako pa te faksimile listine z dne 13. septembra iz fonda Pokrajinskega arhiva Maribor zavede, šele ko prebereš naslov, vidiš zakaj gre. Plošče so temeljito popisane v originalu, se pravi, večinoma v nemščini. Skoda, da niso poleg ali mogoče v opombah tudi slovenski prevodi. Na ta način bi katalog še bolj prišel med ljudi. Priznati pa je treba, da gre za nemške besede, ki so nam bolj ali manj znane. Slikovne priloge niso podnaslovljene. Sicer se dajo določeni podatki prebrati s fotografije. Veliko lažje je pod fotografijo imeti tekst, ki ti razloži njeno vsebino. Upam, da bodo v mariborskem arhivu nadaljevali s takšnim delom. Na ta način bodo »posebno« arhivsko gradivo pokazali javnosti in s tem dvignili nivo arhivistike, ki ga (roko na srce), večina še vedno ne ceni tako kot bi ga morala. Seveda naj se takemu delu pridružijo drugi arhivi.

Vlado Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen, Partizanska knjiga Ljubljana, Ljubljana 1989, 260 strani (Sašo Radovanovič)

Zgodovina uličnih imen za katero izmed slovenskih mest do sedaj še ni bila nikoli celovito obdelana. Vzrokov za to je vsekakor več, najpomembnejši pa je, da zahteva tako delo, poleg dobrega poznavanja zgodovine mesta, veliko časa pri iskanju podatkov iz arhivskega gradiva.

Avtor s svojim delom razkriva poleg etnološke zgodovine Ljubljane tudi svojevrsten zgodovinski razvoj mesta. Temeljit je prikaz, kako so se porajala ulična imena ter kdo, kdaj in zakaj so jih spreminjali.

Vlado Valenčič je razdelil delo na poglavja, ki kot celota obravnavajo posamezno obdobje na podlagi ohranjenih arhivskih virov in literature. Za najstarejšo dobo je ohranjenega najmanj arhivskega gradiva, razen tega pa so ulična poimenovanja redka, ker so ulice in posamezni deli mesta zaradi majhnosti dobivali imena po namembnosti ali kakšni drugi značilnosti. Ob koncu 18. stoletja se z rušenjem mestnega obzidja prične razvoj in širjenje mesta, s tem pa se pojavijo tudi prvi problemi ob poimenovanju ulic in številčenju hiš.

V 19. stoletju so s prehodom na uradno poimenovanje ulic postopoma prekinili prakso ljudskega poimenovanja ulic. Izginjati pričnejo nekatera stara zgodovinska imena, ki jih vsakokratna birokracija nadomešča z novimi, v določenem trenutku politično ali kako drugače aktualnimi imeni.

V knjigi je podan izredno zanimiv in dosedaj malo znan opis borbe za slovenske ulične napise v času slovenskega narodnega prebujanja po letu 1848 in še posebej konec 19. stoletja. Hkrati je to čas, ko je bilo potrebno zaradi hitre rasti mesta uvesti nov sistem poimenovanja ulic in hišnega številčenja. Zadnja četrtina 19. stoletja pomeni prehod od vaškega številčenja hiš na mestno številčenje po posameznih ulicah. Že takrat je prevladovalo pravilo o upoštevanju in ohranjanju starih obstoječih in med ljudmi uveljavljenih imen ulic, ob tem pa je prešlo odločanje o poimenovanju ulic v roke raznih mestnih oziroma občinskih komisij.

Za dvajseto stoletje je ohranjenih več virov, ki pričajo o poimenovanju in preimenovanju ulic. Po letu 1918 je bilo izvedeno toliko poimenovanj in preimenovanj ulic, kot jih prej ni bilo v celotni zgodovini mesta. V tem času postane poimenovanje ulic sestavni del politike, saj je v skladu s svojimi političnimi cilji poimenovala in preimenovala ulice vsepopek.

Avtor nam dobro prikaže, kako so po letu 1918 spremenili politično »neprimerna« avstrijska imena v slovenska in jugoslovanska, nato leto 1941, ko so podobno storili Italijani s slovenskimi in jugoslovanskimi, ter na koncu po drugi svetovni vojni, ko so odstranili ne le politično »neprimerna«, temveč tudi razredno »neprimerna« imena. V tem času je mesto izgubilo precej starih zgodovinskih poimenovanj ulic in trgov.

Z izginjanjem starih uličnih imen izginja tudi vedenje meščanov o zgodovini lastnega mesta. Upamo lahko le, da bo ta knjiga ne le obudila zanimanje Ljubljančanov za zgodovino lastnega mesta, ampak tudi preprečila vandalski odnos oblasti do tega dela slovenske zgodovine. Hkrati pa upamo, da bo spodbudila zgodovinarje v drugih slovenskih mestih in trgih, da se bodo lotili tega izredno obsežnega in hkrati pomembnega dela za mestno in s tem tudi slovensko zgodovino.

DVE DOMOVINI, Razprave o izseljenstvu, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Ljubljana 1990, 1, 415 str. (Metka Gombač)

Že nekaj časa je dozorevala misel o zborniku, v katerem bi bili zbrani članki in razprave, namenjeni izključno vprašanju slovenskega izseljenstva. Tako je Inštitut za slovensko izseljenstvo ob pomoči zunanjih sodelavcev pripravil zbornik, ki naj bi bil znanstvena vez, kot pravi v uvodu glavni urednik Andrej Vovko, »ki bo družila tako slovenske ustanove in posameznike, ki se v matični domovini in v tujini ukvarjajo s slovenskim izseljenstvom, kot tudi tuje znanstvenike in inštitucije, ki proučujejo omenjena vprašanja.« Zbornik sestavljajo rubrike Razprave in članki, kar 22 jih je v prvi številki, Ocene publikacij, ki obravnavajo izseljenstvo in bibliografija delavcev Inštituta s področja preučevanja slovenskega izseljenstva. Že vsebina prve številke zbornika nam je dokaz, da so k sodelovanju pritegnili strokovnjake različnih ved, ki se ukvarjajo s problematiko izseljenstva. Prispevki in razprave, nekateri zelo obširni, drugi manj, osvetljujejo to kompleksno problematiko iz mnogih zornih kotov.

Z idejo o nastanku Inštituta in njegovo programsko zasnovano nas v uvodnem delu seznanja Breda Čebulj-Sajko. Prvi začetki organiziranega zbiranja gradiva o slovenskih izseljencih sodijo v šestdeseta leta, ko se je gradivo zbiralo in delno obdelovalo v teh sekcijah Študijskega centra za zgodovino slovenskega izseljenstva pri SAZU in sicer: arhivskega pod vodstvom Eme Umek, bibliografskega, ki ga je vodil Janez Logar in statističnega pod vodstvom Živka Šiferja. V letu 1983 je inštitut že postal osrednji slovenski dokumentacijski center za zbiranje arhivskega gradiva o slovenskih izseljencih. Pomembna je tudi programska zasnova inštituta, ki se je odločil med drugim, izdelati centralno kartoteko vseh znanstvenih in drugih ustanov v Jugoslaviji in po svetu, ki hranijo arhivsko gradivo slovenskih izseljencev. Avtorica je v članku predstavila tudi delavce inštituta in dolgoročni program, katerega osnovni cilj je interdisciplinarno prikazati zgodovino slovenskega izseljenstva od začetkov dalje. Ferdo Gestrin je podal sliko izseljevanja Slovencev v srednjem veku v Italijo. Opozoril je na to, kako je izseljevanje potekalo, kakšni so bili vzroki in na asimilacijo, ki je sledila po naselitvi. Obširna razprava Vlada Valenčiča o izseljevanju Slovencev v tujino obravnava 19. in 20. stoletje do druge svetovne vojne. Valenčič je na podlagi statističnih podatkov sledil preseljevanju Slovencev v tujino. Loči migracije znotraj monarhije, to študijo je objavil že v Zgodovinskem časopisu, 44/1, tokrat pa je osvetlil vzroke in množičnost preseljevanja zunaj meja avstroogrške monarhije oziroma stare Jugoslavije. Zanimiv pojav v prejšnjem stoletju, precej razširjen v ZDA, so bile utopične naselbine in ena takšnih kolonij je delovala, resda kratek čas, tudi med Slovenci v Kaliforniji. Poizkus predstavitve te koloni-

je, njenega duhovnega vodje Petra Josipa Jerama, kakor tudi vzroke hitrega propada, je podala etnologinja Polonea Cesar-Nedzbal. Vloga družb v kompleksni izseljenski problematiki je obdelana v dveh razpravah. Bogdan Kolar opiše Družbo sv. Rafaela in njeno ljubljansko podružnico, ki je skrbela za izseljence, Andrej Vovko pa Družbo sv. Mohorja, ki je delovala v ZDA do leta 1900 in odigrala pomembno vlogo kot kulturna in jezikovna vez z domovino. Historiat o ideji in gradnji Slovenskega Narodnega doma na St. Clairu v Clevelandu sta pripravila Matjaž Klemenčič in Darja Emeršič. Majda Kodrič iz Trsta se ukvarja s problematiko druge generacije priseljenstva v ZDA, analizira pa nekaj temeljnih publikacij ameriških raziskovalcev o tej problematiki, in sicer v okviru raznih disciplin, kot npr. psihologija, zgodovinskega, sociolingvistična, etnologija. Marjan Drnovšek je v razpravi obravnaval delo Toma Brejca med slovenskimi izseljenci v Franciji v letih 1936-39. Tomo Brejce je deloval kot partijski inštruktor, urejal pa je tudi Glas izseljencev. Rado L. Lenček je pripadnik pokrajne generacije slovenskih izseljencev, ki na podlagi lastnih izkušenj razmišlja o vprašanju asimilacije ter opozarja na to, da je njegovo doživljanje Amerike drugačno od doživljanja priseljenstva, ki so prišli pred drugo svetovno vojno. Sledi prispevek avtorice Irene Birsar o slovenskih radijskih oddajah v Avstraliji. O avtobiografijah slovenskih Američanov razmišlja Jerneja Petrič. Nato sta na vrsti dva članka o Luisu Adamiču. Janja Žitnik je skušala odkriti vzroke, ki so za osemnajst let podaljšali izdajo slovenske objave Orla in korenin. Jerneja Petrič pa je spregovorila o Adamiču pisatelju (Adamič-pisatelj, da ali ne?). Nato trije članki govore o literarnem ustvarjanju slovenskih izseljencev, in sicer o Vinku Žitniku, napisala jo je Janja Žitnik, o Bertu Pribacu, sestavila ga je Barbara Suša ter o Ivanu Dolencu in Johnu Kriznancu, ki ga je napisal Mirko Jurak. Ingrid Slavec nas seznanja z delom Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je v osemdesetih letih tekel raziskovalni projekt Slovensko izseljenstvo in kultura. Vanj so se poleg etnologov vključili tudi geografi, germanisti, umetnostni zgodovinarji in muzikologi. Novi pristopi razumevanja medkulturnih in medetničnih razmer so jih pripeljali do novih zanimivih rezultatov. Sociološka teoretična izhodišča raziskovanja mednarodnih migracij, kot jih podaja Peter Klinar, imajo osnovo v skupnem slovenskem kulturnem prostoru, ki temelji na sodelovanju med različnimi kategorijami Slovencev doma in v zamejstvu ter med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomeci.

Objavljena je tudi študija psihiatra Jurija Zaločarja o duševnih posledicah imigracije. Nadalje se seznanimo s Slovenskim kulturnim društvom Simon Gregorčič iz Toronta, ki je bilo ustanovljeno leta 1959, avtorica članka je Milica Trebše-Štolfa.

Inštitut za slovensko izseljenstvo pa posveča vso pozornost, kot smo že uvodoma navedli, zbiranju arhivsko-dokumentacijskih virov. Poleg gradiva, ki ga hranijo sami, se seznanjajo in evidentirajo gradivo, ki se nahaja v sorodnih ustanovah, tako doma kot v tujini. Ena takih ustanov za proučevanje pro-

blematike izseljenstva je 1965 ustanovljeni Raziskovalni center za zgodovino priseljevanja Univerze Minnesota. Andrej Vovko je predstavil v zborniku Slovensko ameriško zbirko virov, ki so mu jo med drugim posredovali iz centra. Rokopisni viri, ki jih hranijo v omenjeni zbirki, so razdeljeni v štiri osnovne skupine: gradivo društev, županij, časopisov in posameznikov, opremljeni so z angleškim in slovenskim naslovom in osnovnimi podatki o gradivu (čas, tekoči metri, kratka predstavitev društva oziroma posameznika, oznaka vsebine, jezik vira in stopnja urejenosti). Center ima preko 600 zbirk rokopisnih virov, preko 650 časopisov in 3000 revij, zbira pa tudi literaturo o slovenski in jugoslovanski izseljenski tematiki. Čeprav avtor z obžalovanjem ugotavlja, »da je za večino med nami to bogastvo podatkov za ocean predaleč«, pa je vendarle opravljeno pomembno delo, evidentirano je gradivo in navezano sodelovanje z ugledno ustanovo.

Poleg dveh ocen in pregleda bibliografije je objavljen tudi nekrolog Rada L. Lencka, posvečen znanstveniku Johnu P. Nillsenu (Janezu Šešku).

Zbornik župnije sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, 148 strani (Slavica Tovšak)

Ob 300. obletnici dograditve Ljutomerke župnijske cerkev je v začetku septembra izšel zbornik, ki sta ga izdala Župnijski urad Ljutomer in Pokrajinski arhiv Maribor. Poleg uvodnih besed župnika Izidorja Veleberija, ki med drugim pravi: »Lep je ta svet. Posebno ta košček slovenske dežele, kjer leži Ljutomer s svojo okolico, osreči človeka in ga napolni z radostjo«, je v zborniku, ki obsega 148 strani petnajst prispevkov, ki jih je napisalo deset avtorjev.

Dr. Jože Mlinarič, arhivski svetovalec v Pokrajinskem arhivu Maribor in redni profesor na Pedagoški fakulteti v Mariboru, je na podlagi ohranjenih listin vizitacijskih zapisnikov predstavil Ljutomerko župnijo od njenih začetkov do konca 18. stoletja. Avtor ugotavlja, da se je trg Ljutomer razvil v pomembno gospodarsko, versko in politično središče na Murskem polju že v 13. stoletju. Svojo samostojno župnijo je dobil šele v 14. stoletju. Ugodni pogoji za gospodarski in kulturni razvoj trga in okolice so bili nekajkrat prekinjeni s turškimi vpadi v 16. in 17. stoletju ter vpadi ogrskih krucev v začetku 18. stoletja. Omeniti velja, da je reformacijsko gibanje v Ljutomeru in okolici zaživel le za kratek čas. Prav gotovo veliko poguma pa so Ljutomerčani zbrali v letih 1689-1690, ko so prizidali sedanje tri ladje ljutomerske cerkve. Ob koncu avtor ugotavlja, da je ljutomerska župnija ostala nespremenjena skozi stoletja, vse do leta 1935, ko so ustanovili župnijo v Cezanjevcih.

Miroslav Novak, arhivist v Pokrajinskem arhivu Maribor, je predstavil javnosti malo znano kroniko ljutomerske župnije z naslovom Liber Memorabilium Parochiae St. Joannis Luttenbergi, ki jo je začel pisati ljutomerski župnik Franc Šrol. V prispevku so nanizane le tiste zanimivosti, ki se nanašajo

neposredno na trg in župnijo Ljutomer v 19. stoletju.

Mag. Ivan Rihtarič, asistent na Pedagoški fakulteti v Mariboru, v svojem prispevku z naslovom Župnijski uradi in njihovi stiki z okrajnim sodiščem v Ljutomeru od 1900-1914 ugotavlja, da so prav župnijski uradi v svojem poslovanju s sodiščem najbolj dosledno uporabljali slovenski jezik v dopisih in s takimi dejanji zagotavljali uspešno obrambo slovenske nacionalne identitete v zadnjih letih avstro-ogrske monarhije. Sicer pa so dokumenti, najdeni na Okrajnem sodišču v Ljutomeru, v jezikovnem smislu pripadali tudi nemškemu, hrvaško-srbskemu, madžarskemu in latinskemu jeziku.

Kustos v Muzeju taborskega gibanja v Ljutomeru Tone Ratiznojnič v prispevku Župnija Ljutomer 1918-1941 prikaže aktivnosti ljutomerskih duhovnikov Josipa Ozmeča, Andreja Lovreca, Mihaela Ferka in Matija Munda, ki so vsak po svoje oblikovali ljutomerski vsakdan v obdobju med obema vojnama.

Avtor nas seznanja s pomenom bratovščin in pobožnih družb, ki so po 1. svetovni vojni odigrale pomembno vlogo v razvoju krščanskega življenja v Ljutomeru. Prosvetno-kulturno dejavnost je poživila otvoritev Doma kulture 8. septembra 1925. Dve leti za tem sta bili v tem okviru dve pomembni manifestaciji: odkritje spominske plošče slavištu dr. Franu Miklošiču na rojstni hiši v Radomeščaku in proslave ob 15. obletnici Orla. Kontinuiteto kulturno-prosvetne dejavnosti je zadovoljevalo leta 1934 ustanovljeno društvo Ljudska čitalnica. Zanimiva je ugotovitev avtorja, da je prav tekmovanje med katoliškim prosvetnim društvom, imenovanim Orel in državno organizacijo Sokol v času med obema vojnama rodilo najboljše proslave, koncerte, gledališke predstave.

Dr. Tone Ferenc, redni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani in znanstveni svetnik na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, v prispevku z naslovom Pod nemško okupacijo razgrinja usodo slovenskega naroda v obdobju 1941-1945 skozi prizmo usod duhovnikov mariborske školije. Ob tem pa se je avtor še posebej dotaknil položaja duhovnikov v ljutomerski in okoliških župnijah ter seveda cerkvenega premoženja, ki je bilo zaplenjeno v korist utrjevanja nemštva. Avtor nas posebej seznanja z ustanovitvijo okrožnega poveljstva vermanšafta in nacionalističnimi, nacionalpolitičnimi gospodarskimi ukrepi, ki so tako kot druga območja Spodnje Štajerske zajeli tudi Ljutomer. Po njegovih ugotovitvah je bilo župnišče v Ljutomeru spremenjeno v urad okrožnega vodstva Nemške mladine; še huje je bilo v Veržehu, kjer je bilo župnišče spremenjeno v urad Krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, salezijanski zavod v tabor ženske delovne službe, kapela pa v telovadnico. Analizo tega obdobja sklene avtor z ugotovitvijo, da se je v Prlekiji vojna odražala kot boj proti okupatorju in v njej ni bilo elementov revolucije in državljanske vojne.

Arhivistka v Zgodovinskem arhivu Ptuj Nada Jurkovič v prispevku Ljutomerska župnija po letu 1945 razgrinja usodo premoženja ljutomerske žup-

nije v povojnem obdobju ter prizadevanja ljutomerskih duhovnikov Andreja Lovreca, Ludvika Duha in Izidorja Veleberija, da so kljub težkim gospodarskim razmeram uspeli uspešno reševati kulturno dediščino sakralnega pomena. S konkretnimi podatki je avtorica razčlenila obseg cerkvenih posesti v posameznih katastrskih občinah in nas seznanila z vzroki za njihovo zmanjševanje. Vzporedno s tem je tekla obnova cerkve, kapelice, mežnarije in kaplanije. Zanimivost predstavlja posvetitev dveh zvonov v letu 1984, izmed katerih je bil eden posvečen Antonu Martinu Slomšku.

Umetnostno pričevanje ljutomerske župnijske cerkve je naslov prispevka dr. Sergeja Vrišerja, rednega profesorja na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V njemu lastnem slogu nas vodi skozi umetnost ljutomerske cerkve, ki se je Ljutomerčani ne smejo sramovati, še več, avtor ugotavlja, da spada ljutomerska cerkev k pomembnim spomenikom na Slovenskem Štajerskem. Tudi naključni obiskovalec lahko ob ogledovanju njenih lepot spozna vrednote, ki jih je težko opisati z besedo.

Višji predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani z oddelkom v Mariboru dr. Ivan Štuhec je pripravil esej z naslovom Nekaj osebnih pogledov na vernost Prleka v ljutomerski župniji. Med drugim ga označuje kot človeka, ki rad debatira o veri in iskreno pove svoje mnenje in pomisleke. Avtor ugotavlja, da je danes razpad ideoloških predsodkov prav gotovo opcija za skupne ustvarjalne napore na vseh ravneh našega življenja. Skupaj s tipiko prleškega človeka pa bi omenjena opcija lahko pomagala ustvarjati sproščeno in ustvarjalno duhovno ozračje v ljutomerski župniji.

Sakralna znamenja ljutomerske župnije nam predstavi Miroslav Novak v Prispevku h kroniki ljutomerske župnije pod naslovom Sakralna znamenja. Na podlagi ustnih in ohranjenih pisnih virov avtor ugotavlja vzroke nastanka te rad debatira o veri in iskreno pove svoje mnenje in pomisleke. Avtor ugotavlja, da je danes razpad ideoloških predsodkov prav gotovo opcija za skupne ustvarjalne napore na vseh ravneh našega življenja. Skupaj s tipiko prleškega človeka pa bi omenjena opcija lahko pomagala ustvarjati sproščeno in ustvarjalno duhovno ozračje v ljutomerski župniji.

Sakralna znamenja ljutomerske župnije nam predstavi Miroslav Novak v Prispevku h kroniki ljutomerske župnije pod naslovom Sakralna znamenja. Na podlagi ustnih in ohranjenih pisnih virov avtor ugotavlja vzroke nastanka teh znamenj in seveda njihov pomen za kraje, kjer znamenja stojijo. Avtor ocenjuje sakralna znamenja po umetnostnozgodovinski ter religiozno-pastoralni plati. Najpomembnejši med njimi, cerkvi sv. Ane na Podgradju, sledijo vaške kapele z zvoniki in urejenim zvonjenjem na Cvenu, v Stročji vasi, na Moti, v Pristavi, Presiki, Noršincih, Babincih, na Spodnjem in Zgornjem Krapju ter Kolaričeva kapela v Radomeščaku. K tej skupini priključuje tudi Fričvo kapelo v Kamenščaku, ki pa nima zvonika in urejenega zvonjenja. V drugi skupini je pisec na zanimiv način predstavil sakralna znamenja, ki jih razen umetniško-sakralne vrednosti odlikuje tudi historični moment. To so kapele v Radomerju,

Gresovščaku na Starem trgu v Ljutomeru, Žižkova kapela na Kamenščaku, Žibratova kapela na Moti, Marijin kip na Glavnem trgu, Pečnikov križ v Ljutomeru, kužno znamenje v Ljutomeru ter kipa sv. Janeza Nepomuka v Ljutomeru in v Noršincih.

Zbornik ljutomerske župnije vsebuje tudi nekaj krajših prispevkov, ki so združeni pod skupnim naslovom Priloge. V okviru tega sklopa nam Anton Ožinger, arhivist škofijskega oddelka Pokrajinskega arhiva Maribor, podaja zelo koristne informacije o arhivskem gradivu ljutomerske župnije, ki ga hranijo župnijski arhiv v Ljutomeru, matični urad Ljutomer, Arhiv Republike Slovenije in arhiv Republiškega sekretariata za notranje zadeve v Ljubljani.

Na podlagi službene kartoteke je Miroslav Novak pripravil portrete ljutomerskih duhovnikov Andreja Lovreca, Jožeta Buta, Ludvika Duha in Izidorja Veleberija, poleg tega pa še vrsto kaplanov od leta 1940 do 1990 in cerkveno statistiko za najnovejšo dobo (1958-1989).

Tone Ratiznojnik je predstavil vrsto ljutomerskih kaplanov od leta 1917 do 1940.

Kratek zapis o Križniških sestrah v Ljutomeru je sestavil Izidor Veleber. V prispevku najdemo tudi imena križniških sester, ki so delovale v Ljutomeru. Le-te so kot bolniške sestre delovale do leta 1948 v Ormožu, se posvečale ostarelim v domu Muretinci in v Metliki, leta 1961 pa so kupile hišo v Ljutomeru. Še danes opravljajo svoje poslanstvo v najrazličnejših oblikah našega vsakdanjika.

Izčrpne statistične podatke za starejše obdobje je na koncu zbornika objavil dr. Jože Mlinarič.

Platnice publikacije je domiselno oblikoval arhitekt Peter Požauko, reprodukcije slikovnega materiala in fotografije pa so delo Ljutomerčanke Marije Tivador in Mariborčana Ivana Leskovška. Tekste, pripravljene v digitalni obliki, je postavilo in oblikovalo podjetje Mikronet iz Ljubljane. V nakladi 1200 izvodov je zbornik natisnilo podjetje Biron iz Ljubljane.

Kot je v spremni besedi zapisal mag. Peter P. Klasinc, je izdana publikacija primerno izhodišče za pripravo širše zastavljenega ljutomerskega zbornika, o katerem bi kazalo začeti razmišljati in se prej ali slej zanj odločiti.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

delovanja KPS. V drugi knjigi iz te edicije, ki so jo pripravili mag. Jurij Perovšek, dr. Janko Prunk in dr. Janko Pleterški, so znanstveno objavljeni dokumenti o spremenjenih in do tedaj veljavnih stališčih jugoslovanskih komunistov do nacionalnega vprašanja in oblikovanju federativnega nacionalnega programa, ki ga je po široki razpravi v drugi polovici leta 1923 sprejela Komunistična partija Jugoslavije na svoji III. državni konferenci januarja 1924 v Beogradu.

Zahteva po nujnosti široke razprave o nacionalnem vprašanju v KPJ je bila postavljena na II. državni konferenci KPJ v maju 1923 na Dunaju. K razpravi so bili pozvani vsi člani partije, ki jih je zanimalo nacionalno vprašanje jugoslovanskih narodov in njihove medsebojne ureditve. Na osnovi temeljite teoretične proučitve tega vprašanja naj bi bila na prihodnji, III. državni konferenci KPJ, sprejeta resolucija o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji. Komunistična partija Jugoslavije, ki je bila po obznani in zakonu o zaščiti države avgusta 1921 potisnjena v ilegalo, in je od januarja 1923 prikrito delovala v novoustanovljeni legalni delavski stranki - Neodvisni delavski stranki Jugoslavije, je javno razpravo o nacionalnem vprašanju prenesla v legalna glasila te stranke. Razprava je potekala od 31. maja do 30. decembra 1923 v centralnem glasilu NDSJ Radnik - Delavec, ki je izhajalo v Beogradu, v pokrajinskih glasilih NDSJ Borbi, ki je izhajala v Zagrebu, in Glasu svobode, ki je izhajala v Ljubljani ter v marksistični reviji Borba, ki je začela izhajati v Beogradu avgusta 1923. V njej je sodelovala in podala svoje poglede na rešitev nacionalnega vprašanja cela vrsta jugoslovanskih komunistov, ki so predstavljali idejno in politično jedro takratne KPJ, tako desnice kot leve. Pol leta trajajoča razprava je izzvenela v enega izmed najostrejših idejnoteoretskih in političnih spopadov med nosilci federalističnega na eni in centralističnega koncepta reševanja nacionalnega vprašanja na drugi strani. Prvega so zagovarjali predvsem komunisti iz Slovenije in Hrvaške ter tudi nekateri iz Srbije (n.pr. Triša Karlerović, Moša Pijade, Rajko Jovanović in drugi), ki so rešitev nacionalnega vprašanja videli v nacionalni suverenosti jugoslovanskih narodov in njihovi medsebojni povezanosti v federativni skupnosti. Drugega je predstavljala politično precej močna skupina iz srbskega dela v vodstvu KPJ (skupina okrog dr. Sime Markovića), ki je trdila, da je rešitev ustrezno rešena z uvedbo pokrajinskih avtonomij, državna ureditev pa naj ostane centralistična.

Stališče slovenskih komunistov je bilo odločno izraženo že v politični resoluciji pokrajinskega sveta KPJ za Slovenijo, sprejeti 22. julija 1923 v Ljubljani, dopolnil pa ga je v svojih člankih predvsem takrat vodilni slovenski marksist in komunist inž. Dragotin Gustinčič. Omenjena resolucija v drugi točki o nacionalnem vprašanju pravi: »Pri današnjem položaju delavskih in kmečkih množic v nersrbskih pokrajinah . . . je edino možno stališče, da zahtevamo široko federacijo. . . . Mi moramo čisto konkretno zahtevati samostojnost Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore v okviru Podonavsko - Balkanske federacije.

Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923, Dokumenti o oblikovanju federativnega nacionalnega programa KPJ, Ljubljana 1990, Partizanska knjiga, 435 strani (Marjeta Adamič)

Zbornik dokumentov Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923 je druga knjiga iz edicije Virov za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem, ki jo je začel izdajati Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, sedaj Inštitut za novejšo zgodovino. Prva knjiga te edicije z naslovom Viri za zgodovino Komunistične stranke na Slovenskem v letih 1919-1921 je izšla leta 1980 in so v njej objavljeni dokumenti iz obdobja legalnega

... Mi tudi odklanjamo vse zgodovinske in državno-pravne programe, Veliko Srbije, Veliko Hrvaško itd., ker so v nasprotju z nacionalnim principom.«

Po končani razpravi, ki je odgovorila na vsa ključna vprašanja v zvezi z jugoslovanskim nacionalnim vprašanjem, je prevladalo napredno stališče levice, ki je tudi predlagala posebno resolucijo o nacionalnem vprašanju na III. državni konferenci KPJ v Beogradu od 1. do 4. januarja 1924. V njej je bilo poudarjeno, da država Srbov, Hrvatov in Slovencev ne more veljati za homogeno nacionalno državo z nekaj nacionalnimi manjšinami, ampak za državo, v kateri vladajoči razred enega (srbskega) naroda zatira druge narode in da se mora KPJ postaviti na stran zatiranih nesrbskih narodov, vsem narodom naj se prizna pravica do samoodločbe, vključno s pravico do odepitve, v vprašanju državne ureditve pa naj se narodi svobodno, enakopravno in prostovoljno odločijo za federativno državno zedinjenje. Vodstvo KPJ je po sprejetju resolucije organiziralo med svojim članstvom zaradi različnih mnenj o reševanju nacionalnega vprašanja referendum, ki je trajal mesec dni. Razen v Srbiji, kjer je bilo kar 81 članov od vseh 84, ki so glasovali proti, je bila resolucija povsod soglasno sprejeta. Poročilo o rezultatih tega referenduma v glasilu NDSJ Radniku - Delavec je v zborniku objavljeno kot sklepni dokument.

V zborniku Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923 je objavljenih 53 dokumentov, med njimi je večina člankov in prispevkov, ki so bili objavljeni v glasilih NDSJ Radniku - Delavec, Glasu svobode in Borbi ter marksistični reviji Borba. Ostalo so resolucije posameznih organizacij ter konferene KPJ in NDSJ (n.pr. Politična resolucija pokrajinskega sveta KPI za Slovenijo z dne 22. julija 1923, Resolucija o nacionalnem vprašanju sprejeta 1.-4. januarja 1924 itd.) ter dve študiji o nacionalnem vprašanju dr. Sime Markovića, ki sta bili v tem času objavljene v samostojni knjižni obliki (Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma in Ustavno pitanje i radnička klasa Jugoslavije). Dokumenti so razvrščeni po kronološkem redu, ali njihove objave v časopisih oz. knjigi in brošuri ali pa po datumih njihovega sprejema na sejah in konferencah. Prispevki, ki so izhajali v nadaljevanjih, so seveda v zborniku objavljeni skupaj, kot en dokument. Dokumenti so objavljeni v izvornem jeziku, le cirilico je zamenjala latinica. Le en dokument, to je Politična resolucija Pokrajinskega sveta KPI za Slovenijo, je preveden iz nemščine. Zborniku sta dodana seznama osebnih ter zemljepisnih in krajevnih imen. Posebno pa je treba poudariti, da so dokumenti opremljeni s številnimi in vsebinsko bogatimi opombami in pojasnili. Uvodna študija Dve koncepcije jugoslovanske države u shvatanjima jugoslovanskih komunistov u debati 1923. godine je delo beograjske zgodovinarke dr. Latinke Perović.

Objava zbornika dokumentov o oblikovanju nacionalnopolitičnega programa KPJ v letu 1923 je skupaj s tehtno razpravo dr. Latinke Perović predstavila slovenski javnosti tisti del jugoslovanske partijske zgodovine, ki je bil znan le ožjemu strokovnemu krogu, uradna partijska zgodovina pa o

njem ni dosti govorila, saj je veljalo, da je nacionalno vprašanje v Jugoslaviji rešeno. Po skoraj sedemdesetih letih od nastanka teh dokumentov, predvsem pa od sprejetja tako revolucionarnega akta, kot je bila tedaj resolucija o nacionalnem vprašanju, je prebiranje le-teh z ozirom na današnji položaj v Jugoslaviji in odnose med njenimi narodi, še toliko bolj zanimivo in aktualno. Najbrž tudi zato ni bilo naključje, da se je - kot beremo v predgovoru urednikov - porodila zamisel o objavi prav enakega zbornika tudi med beograjskimi zgodovinarji. Zato se lahko pridružimo misli urednikov, da »Zbornik tako ne predstavlja le zbirke dokumentov, ki označujejo zgodovinsko ločnico v razvoju KPJ, s katero je bil utemeljen njen boj za polno nacionalno emancipacijo narodov Jugoslavije, marveč razširja tudi naš zgodovinski spomin pri vprašanju, kdaj in kako so bila po letu 1918 že oblikovana načela, ki so v političnem in državotvornem pogledu terjala nacionalno suverenost jugoslovanskih narodov v skupni državi.«

Dachauski procesi (raziskovalno poročilo z dokumenti), Komunist, Ljubljana 1990, 1084 str. (Mateja Jeraj)

S preučevanjem dachauskih procesov sta se ob koncu šestdesetih let, ko so se zahteve za rehabilitacijo obsojenih vedno bolj stopnjevale, ukvarjali komisiji ZKS in komisija, ki jo je po naročilu CK ZKS določil predsednik Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije, t.i. Janžekovičeva komisija. V širšo slovensko javnost je ta problematika prodrla šele dosti kasneje, ko so nekateri nekdanji obsojenci svoja doživljanja objavili v literarni obliki in ko je bila leta 1984 v slovenskih časopisih končno objavljena Izjava predsedstva CK ZKS in predsedstva RK SZDL Slovenije iz leta 1977. Zanimanje za znanstveno obdelavo procesov je bilo vedno večje, zanj sta se zavzeli tudi obe politični vodstvi. V letu 1985 se je izoblikovala raziskovalna skupina, ki so jo sestavljali zgodovinarji, prof. dr. Dušan Nečak kot nosilec raziskave, prof. dr. Janko Pleterski kot raziskovalec, Martin Ivanič in Branko Žiherl kot strokovna sodelavca ter pravnik, prof. dr. Ljubo Baveon kot nosilec, prof. dr. Peter Kobe kot raziskovalec, Francka Strmole-Hlastec in Riko Kolenc pa kot svetovalec.

Člani raziskovalne skupine so najprej pregledali in znanstveno ovrednotili dotedanje obravnave dachauskih procesov, predvsem Pregled in kratko oceno dachauskega procesa majorja UDV Rada Škrabe iz leta 1968, poročilo komisije Izvršnega komiteja CK ZKS iz leta 1968 in poročilo t.i. Janžekovičeve komisije iz leta 1970, gradivo Javnega tožilstva SRS in Vrhovnega sodišča SRS, ki je bilo pripravljeno za obnovo postopkov v letih 1971-1979. Pri nadaljnjem delu pa so se posvetili raziskavi zgodovinskih okoliščin v času procesov, prikazu značilnosti materialnega in procesnega kazenskega prava ter takratnega pojmovanja vloge so-

dišč, analizi gradiva, predvsem pa znanstveni objavi arhivskega gradiva. Vsa v tej knjigi objavljena besedila so bila sprejeta ob soglasju cele skupine in so tako na nek način tudi kolektivno delo.

Pri svojem delu je imela skupina dostop do arhivskega gradiva sodišč in tožilstev, CK ZKS in RSNZ, do nekaterih zasebnih arhivov in možnost neposrednih razgovorov z nekaterimi še živečimi udeleženci takratnih dogodkov. Vse uporabljeno gradivo se nahaja v okviru posebne zbirke bivšega Zgodovinskega arhiva CK ZKS, ki je danes v sklopu Arhiva Republike Slovenije. Pregledali so tudi arhivsko gradivo, ki je nastalo na zvezni ravni in nekatere avstrijske arhive. V zveznih arhivih niso našli nikakršnih novih podatkov, ki ne bi bili poznani že iz slovenskega gradiva, v dostopnih avstrijskih arhivih pa sploh ni bilo mogoče najti niti enega dokumenta, ki bi iz avstrijskega vidika kakorkoli pojasnjeval procese.

Publikacija je sestavljena iz dveh delov: prvi del obsega študije in strokovna pomagala, v drugem delu pa so objavljeni dokumenti o procesih. Ob koncu knjige je še bibliografija in seznam kratic. V prvem delu si sledijo: uvod, ki pojasnjuje nastanek in način dela raziskovalne skupine ter namen raziskave, Promemorija, Kronološki prikaz poteka in razveljavitve dachauskih procesov (1946-1986), zgodovinska študija Dachauski procesi v času in kraju nastanka, pravni študiji o kazenskem pravu v obdobju priprave in izvedbe procesov in Poskus pravne in politične analize dachauskih procesov.

Prvo informacijo o najpomembnejših dogajanjih v zvezi z dachauskimi procesi, od prvih aretacij do rehabilitacije obsojenih, je mogoče dobiti v Promemoriji avtorja Branka Žihlerla, s kronološkim potekom dogodkov pa nas seznanja Kronološki prikaz poteka in razveljavitve dachauskih procesov, ki ga je sestavil Martin Ivanič.

Sledi zgodovinska študija Dachauski procesi v času in kraju nastanka, v kateri dr. Nećak najprej opozori na probleme, ki so se pojavljali pri pisanju novejših zgodovine (ideološki predsodki, avtocenzura, historična distanca, tabujске teme, vprašanje zgodovinskih virov, nujnost interdisciplinarnega preučevanja), sicer pa je razpravo razdelil na dve širši poglavji: Svet 1945-1948 in Jugoslavija 1945-1948. V prvem delu predstavi novo razmerje sil in položaj v svetu v obdobju, ko se je začela hladna vojna. Avtor ga označi kot čas vsesplošnega političnega nezaupanja, ko si »delirična antikomunistična evforija, ki se stopnjuje na zahodu, daje roko z agresivno antiimperialistično gonjo na vzhodu« (str. 67). Vse to je vplivalo tudi na zunanjepolitično situacijo v Jugoslaviji, ki jo obširneje obravnava v drugem poglavju. Po avtorjevem mnenju dachauskih procesov ni mogoče razumeti brez poznavanja časa in kraja njihovega nastanka, ki ju opiše takole: »čas je bil evforičen, paranoičen in shizofren obenem, kraj pa jugostalinističen... V času »dachauskih procesov« sta jugostalinizem in etatizem dosegla svoj vrh, tako kot mednarodna napetost, ki je šele po tem času začela nekoliko popuščati« (str. 89). Študijo zaključijo z besedami: »Tragični ekscesi, kot so bili dachauski procesi, so v historičnem kontekstu morda razumljivejši, nika-

kor pa jih zgodovinske okoliščine ne morejo opravičiti. Učinkujejo naj kot svarilo« (str. 89).

Kazensko pravo tistega časa obravnavata razpravi Kazensko pravni sistem, organi kazenskega pregona in pravosodja v času dachauskih procesov in Materialno kazensko pravo v času dachauskih procesov. Dr. Kobe je razložil tedanji kazenskopravni, zlasti pa kazensko-procesni sistem, organizacijo organov, ki so sodelovali v dogajanjih v zvezi s procesi in uporabo kazenskega procesnega prava, dr. Bavcon pa kazenskopravne predpise in uporabo kazenskega materialnega prava v dachauskih procesih.

Dr. Bavcon je tudi avtor zadnje študije Poskus pravne in politične analize dachauskih procesov, ki predstavlja nekakšen povzetek predhodnih razprav, hkrati pa odpira tudi nekatera druga vprašanja. Razdeljena je na več poglavij: Uvod, O vlogi organov pravosodja v dachauskih procesih, Instrumentalno pojmovanje kazenskega prava in sodstva ter politični procesi, Stalinistični sistem socialistične državne in družbene ureditve in model kazenske politične represije, Uporaba stalinističnega modela politične kazenske represije v dachauskih procesih, Poznejša dogajanja v zvezi z dachauskimi procesi v času od leta 1949 do 1968, O domnevni moralno-politični krivdi nekdanjih obsojenecv in Sklep, ki obravnava vprašanje razjasnitvenosti dachauskih procesov in individualne usode obsojenecv.

V Uvodu avtor ugotavlja, da dachauskih procesov ni možno pojasniti le z analizo določenih pravnih disciplin, čeprav so le-te izvedbo procesov omogočile, pri čemer je imela organizacija organov kazenske represije in kazenskoprocesno pravo večjo vlogo kot kazensko-materialno pravo. Razlaga in pojasnila za procese je po njegovem mnenju potrebno iskati tudi izven prava in pravosodja, vendar pa opozarja na prevladujoči način pojmovanja v tistem času, v katerem sta »obe pojmovni kategoriji in družbeni instituciji, pravo in pravosodje, izgubili svoj pravi smisel, pomen in poslanstvo in sta bili spremenjeni v orodje, instrument politike in njenih ciljev« (str. 126). Iz tega izpeljuje misel, da so bili dachauski pa tudi mnogi drugi, njim podobni procesi, izraziti politični procesi, ki »niso prirejeni zato, da bi neodvisna, zlasti pa seveda od nosilcev politične moči neodvisna sodišča ugotovila resnico, ali da bi ob pomanjkanju dokazov ravnala po načelu in dubio pro reo (v dvomu je treba ravnati v korist obtožencea), marveč zato, da bi določena, vnaprejšnja politična hipoteza ali ocena dobila potrditev kot nesporna, na sodišču ugotovljena in potrjena resnica in s tem videz zakonitosti in avtoriteto sodne odločbe« (str. 126).

V nadaljevanju razprave dr. Bavcon pojasnjuje značilnosti sistema, ki ga poimenuje »stalinistični sistem socialistične državne in družbene ureditve«, ki je »med drugimi načeli takoiimenovanega liberalizma zavrgel tudi načelo delitve oblasti na zakonodajno, izvršno in sodno, in je tako de facto in de iure odpravil načelo neodvisnosti sodstva« (str. 132), kar je imelo za posledico »degradacijo sodišč v instrument političnega vodstva«, v »nezgrešljivo orožje« za iztrebljenje razrednih ali kakih drugih »sovražnikov«, dejanskih, potencialnih ali namiš-

ljenih« (str. 133). Tak sistem je omogočil tudi »in-scenacijo političnih procesov z vnaprej postavljenimi hipotezami politične narave, ko seveda niso pomembni ne materialna resnica, ne stvarni dokazi, marveč »priznanja« obtožencev in prič« (str. 134), za pridobitev takih »priznanj« pa je bila dovoljena uporaba vseh sredstev, vključno s psihičnim in fizičnim nasiljem.

Navkljub vsemu, kar je danes o dachauskih procesih že znanega, pa avtor ugotavlja, da obstajajo »nekatera znamenja, ki kažejo, da vprašanje o krivdi nekdanjih obsojencev, vsaj za nekatere ljudi še ni dokončno razčiščeno. Poleg trditve o njihovi moralnopolitični krivdi, ki jih najdemo v zapisnikih s sestankov iz let 1969 in 1970, najdemo takšne trditve tudi v izjavah Predsedstva CK ZKS in RK SZDL iz leta 1977 in tudi celo v izjavi iz leta 1984« (str. 143). V ponazoritev navede tudi izjavo s sestanka koordinacijskega odbora aktivistov nekdanjih okrožij OF iz februarja leta 1985: »Res je, da so bili nekateri obsojeni nedolžni, res pa je tudi, da niso bili vsi nedolžni, za kar imamo tudi dokaze« (str. 143). Avtor dokazuje popolno nelogičnost takih predpostavk, ko pravi: »Če bi dokazi obstajali, bi jih uporabili takrat, ko je bila stiska z dokazi tolikšna, da se niso ustavili niti pred nečloveškimi mučenji, da bi izsilili iz obdolžencev vsaj priznanja« (str. 144). Po mnenju raziskovalne skupine je nedopustno postavljati kakršnakoli vprašanja o takoimenovani moralni in politični »krivdi« nekdanjih obsojencev za njihova ravnanja in vedenja v okupatorskih taboriščih, niti za njihova ravnanja v »naših«, tem podobnih ustanovah, tudi v primeru ne, če bi se komu zdela oporečna. Še najmanj pa je takšno ravnanje dopustno, če kdo svojo krivdo za dachauske procese poskuša opravičiti z očitki takšne vrste na račun nekdanjih obsojencev« (str. 146, 147).

Glede zadostne pojasnitosti dachauskih procesov meni raziskovalna skupina takole: »Domneve o tem, da je iz arhivov izginilo to ali ono gradivo, ta ali oni dokument, so kot kaže sicer utemeljene, vendar pa je raziskovalna skupina ugotovila, da se podoba o teh procesih kot pojavu ne bi bistveno spremenila, tudi če bi s tem gradivom razpolagali« (str. 147). Opozarjajo pa predvsem na pomembnost gradiva, ki je nastalo na podlagi nadaljnjega preiskovanja po obsodbah v letih 1948-1950 (v okviru resorja za notranje zadeve ga je vodil takratni major UDV Anton Debevec), iz katerega bi bila mogoče boljše razvidna vloga posameznih preiskovalcev, njihovih predstojnikov in nekaterih slovenskih politikov. V zvezi z razjasnitvijo procesov so poskusili odgovoriti tudi na dve vprašanji: ali so organi državne varnosti dobili ob koncu vojne od sovjetske obveščevalne službe spisek ljudi, ki naj bi bili med vojno gestapovski agenti in ki naj bi po vojni delali za zahodne obveščevalne službe in ali so bili dachauski procesi ena izmed oblik boja za oblast in v tem smislu »stalinistični«.

Na prvo vprašanje niso mogli odgovoriti pritrdilno, ker v pregledanem gradivu niso našli dokazov za potrditev te hipoteze (več o tem glej: pravnopolična analiza procesov, str. 147 in 148; izjava Petra Čorića o motivih procesov z dne 30. 10. 1984,

str. 530). Kar pa se drugega vprašanja tiče, skupina meni, da dachauski procesi sicer niso pomenili boja za oblast v ožjem, neposrednem pomenu besede, »drugače pa je, če pojmu boja za oblast damo širši pomen in ga razumemo kot boj za utrditev in za premoč določene ideologije, sistema družbenih odnosov in vrednot, boja za njihovo ekskluzivno in monolitno veljavo. V tej luči pa se tudi dachauski procesi pokažejo kot sestavni del boja za oblast« (str. 149).

Individualnih usod obsojencev na dachauskih procesih skupina ni podrobno raziskovala iz naslednjih razlogov: »To seveda ne pomeni, da bi kakorkoli podednjevali ta vprašanja, vendar pa bi bila takšna raziskava zunaj moči in možnosti te raziskovalne skupine, ker bi morala pogosto poseči nazaj v zgodovino Komunistične partije Jugoslavije in Slovenije, v zgodovino španske državljanske vojne, v čas po njej v zvezi s spopadi med nacističnimi, sovjetskimi in drugimi agenturami in znotraj njih itd.« (str. 151). Zato so se omejili na obravnavo dveh splošnejših vprašanj: kakšni so bili kriteriji za izbor oseb; ki jim je bila dodeljena vloga obtožencev, obsojencev in prič na dachauskih procesih ter kakšne so bile nadaljnje usode obsojenih. Na prvo vprašanje skupina ni mogla dati preciznega odgovora. Potrebno pa je opozoriti na dejstvo, da je bil krog oseb, ki so bile vključene v preiskavo precej širši kot pa dokončni seznam obsojencev. Med njimi so bile tudi nekatere znane osebnosti iz našega javnega življenja (Lovro Kuhar, Dušan Kermauner, Lojz Kraigher . . .), ki so bile ves čas preiskave v negotoviti glede svoje nadaljnje vloge in zato pod hudim pritiskom. Nekateri osebe so vključili v procese le zato, da bi bila konstrukcija obtožb in obsodb bolj verjetna, sicer pa v Dachauu sploh niso bile (primer Jožeta Benečije, ki naj bi po naročilu J. Pullerja zanetil požar v steklarni v Hrastniku leta 1946), nekatere pa so vključili iz doslej povsem neznanega razloga (primer Rama Derviševića, ki je bil obsojen na šestnajst let odvzema prostosti in je od vseh prestal največji del kazni, dvanajst let). Da bi bile obtožbe o vohunstvu bolj prepričljive, so obsodili tudi nekaj tujih državljanov. Prav poseben pa je primer Režike Barle, ki je bila obtožena vohunstva na podlagi naslednjih »dokazov«: da je bila po rodu Nemka; da se je poročila s Karlom Barletom, ki naj bi bil tudi vohun (na prvem dachauskem procesu je bil obsojen na smrt); da se je sestala z agentom neke tuje obveščevalne službe in sprejela od njega kot razpoznavni znak rdečo ruto. Na taki podlagi je bila obsojena na osemnajst let odvzema prostosti s prisilnim delom, po pritožbi javnega tožilca pa na smrt, z utemeljitvijo, da je vohunka mednarodnega formata. Danes je verjetno nemogoče dokazati, da se je nekdo hotel znebiti Barletove kot žive priče torture in nedopustnih provokatorskih metod v preiskavi, vendar pa po avtorjevem mnenju ni nobene druge razlage za sodni umor triindvajsetletne matere dve leti starega otroka.

Odprto ostaja tudi vprašanje nadaljnjih usod obsojenih. Nekateri so izpustili po nekaj letih, nekateri so morali na odpust čakati tudi več kot deset let, posebej pa raziskovalna skupina opozarja na

to, »da so po pogojnem ali dokončnem odpustu iz zaporov praktično vsi nekdanji obsojenci s teh, pa tudi z drugih političnih procesov, in njihovi svoji, doživljali leta in desetletja trajajoče policijsko nadzorstvo, grožnje in izsiljevanja in še druga vsakovrstna poniževanja in diskriminacije« (str. 154).

Prvi del knjige vsebuje torej uvodne študije, drugi, obsežnejši, del (čez 900 strani) pa sestavljajo objavljeni dokumenti. Avtorji, kot je bilo že omenjeno, niso nameravali obravnavati posameznih tragičnih usod, zato niso objavili dokumentov posameznikov (pisem, zahtev, pojasnil, zapisnikov zasliševanj ipd., če niso vsebovani v drugih, širših dokumentih) niti niso ponatisnili memoarskih člankov ali pisem bralcev. Odločili so se le za objavo najpomembnejšega gradiva o desetih, t.i. »pravih« dachauskih procesih, ki so med seboj povezani po vsebini obtožnic in utemeljitev sodb, na katerih so bili obtoženci obsojeni zaradi domnevnega sodelovanja z gestapom v nacističnih koncentracijskih taboriščih Dachau in Buchenwald in povojnega protidržavnega delovanja kot agenti kakšne tuje obveščevalne službe pa so bili z njimi kakorkoli povezani.

Na nadaljnji izbor dokumentov so vplivali naslednji kriteriji: celovitost oziroma povednost, pomembnost oziroma vplivanost dokumenta na razvoj dogodkov in njegova konkretna povezanost z obravnavano problematiko. O vsebini neobjavljenega gradiva je mogoče nekaj izvedeti v Promemoriji in v Kronološkem prikazu poteka in razveljavitve dachauskih procesov, ki pripomoreta k osvetlitvi obravnavanega obdobja v celoti. Za čas od konca zadnjega procesa leta 1949 do analize majorja Rada Škrabe in iniciative tedanjega predsednika Izvršnega sveta SRS Staneta Kavčiča za temeljito preučitev procesov iz leta 1968 ni kakšnega obširnejšega gradiva, razen analiz Antona Debeveca iz leta 1951 in 1952 in nekaterih dokumentov v zvezi s procesom proti Vekoslavju Figarju in Ivanu Ranzingerju. Gradivo je objavljeno po naslednjem zaporedju: dokumenti s procesov, dokumenti o prizadevanjih za rehabilitacijo, dokumenti o sodni rehabilitaciji in dokumenti o politični rehabilitaciji.

V prvo skupino so uvrščeni sodni spisi s procesov. Sprva so nameravali objaviti vse glavne dokumente za posamezne procese (obtožnice, sodbe, pritožbe, drugostopenjske sodbe), kasneje pa so se tudi zaradi velike količine gradiva odločili le za vzorčno predstavitev tega gradiva in objavili samo obtožnico in sodbo z glavnega, Diehl-Oswaldovega procesa, ki naj bi bil svojevrstna matrica za poznejše tovrstne procese. V to skupino dokumentov so kot nekakšen uvod v procese uvrstili tudi dve pismi takratnega slovenskega ministra za notranje zadeve Borisa Kraigherja zveznemu ministru notranjih zadev Aleksandru Rankoviču iz prvih mesecev leta 1948, ki govorita o pripravah in načrtovanju ne le dachauskih procesov, ampak tudi procesa proti Bitenčevi skupini.

Dokument o prizadevanjih za rehabilitacijo vsebujejo: Pregled in kratko oceno dachauskih procesov majorja UDV Rada Škrabe iz leta 1968 (v njenem okviru najdemo poleg Škrabove ocene tudi nekaj že omenjenih analiz Antona Debeveca-

Zvoneta, zahtevo profesorja Supka za revizijo procesa proti Ranzingerju in Figarju, informacijo vrhovnega sodišča SRS o zadevi Ranzinger - Figar iz leta 1965, dokumente nemške obveščevalne službe, zapisnike o zaslišanjih itd.), izjavo Vlasta Kopača o preiskovalnem postopku, poročilo komisije ZKS o dachauskih procesih iz leta 1968, zapisnik razgovora z dne 26. 3. 1969 na sedežu CK ZKS (glej v kazalu pod nazivom Politični aktiv Slovenije o procesih 1969), poročilo t.i. Janžekovičeve komisije o procesih iz leta 1970, zapisnik razgovora v vili Podrožnik z dne 24. 4. 1970 (glej pod naslovom Politični aktiv Slovenije o poročilu t.i. Janžekovičeve komisije) in izjavo Petra Čorića o motilovom Politični aktiv Slovenije o poročilu t.i. Janžekovičeve komisije) in izjavo Petra Čorića o motivih procesov iz leta 1984.

Dokumentacijo o sodni rehabilitaciji sestavljajo dokumenti o obnovi Marčanovega procesa iz let 1949 in 1952, predlogi Javnega tožilstva SRS za obnovo postopkov, sklepi Vrhovnega tožilstva SR Slovenije o obnovi kazenskih postopkov, sklepi Okrožnega sodišča v Ljubljani o ustanovitvi kazenskih postopkov ter razveljavitvi sodb v sedemdesetih letih.

Dokumenti o politični rehabilitaciji obsegajo magnetogram skupne seje Predsedstva Centralnega komiteja ZKS in Republiške konference SZDL Slovenije z dne 21. 2. 1977 in predlog skupne izjave obeh predsedstev, sporočilo Predsedstva CK ZKS in Predsedstva RK SZDL ter izjavo obeh predsedstev, datirano z 21. 2. 1977 (v slovenskem dnevnem časopisju je bila objavljena šele leta 1984!) in stališča ter sklepe 10. kongresa ZKS o dachauskih procesih, ki je bil od 17. do 19. aprila 1986 v Ljubljani.

Namen tega prispevka je predstavitev te kar 1084 strani obsežne publikacije in ne kakršnakoli ocena zgodovinskih in pravnih študij, ki skupaj s prezentacijo gradiva osvetljujejo del slovenske povojne zgodovine, hkrati pa dokumentirajo tudi duh časa, v katerem je knjiga nastajala.

Objava nekaterih zgodovinskih virov je omogočila vsakemu posamezniku, da se na nek način seznanji z eno izmed dolgo časa skrbno varovanih skrivnosti polpreteklega obdobja in da si ustvari svojo resnico ne samo o dachauskih procesih, ampak tudi o drugih političnih procesih, deloma pa tudi o naši novejši zgodovini nasploh. Prav viri so tisti, ki so največkrat zgovornejši in prepričljivejši kot še tako natančne in obsežne razprave.

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

*Scrinium, Zeitschrift des Verbandes
Österreichischer Archivare, Wien, 1983, 1984,
1985, 1986, Heft 29-35 (Majda Ficko)*

29/1983

Dr. Klara Doka nam predstavlja mestni arhiv v Budimpešti, opisuje njegovo zgodovino in dejavnost ter gradivo, ki je bilo leta 1983 v tem arhivu razstavljeno. Arhiv ima 16 km gradiva, katerega glavni del je od druge vojne dalje shranjen v baziliki sv. Štefana, ostalo pa v petih zunanjih depojih. Tu je zaposlenih 67 stalnih uslužbencev in 10 upokojencev. Gradivo je razdeljeno na osem oddelkov: fevdalni 1686-1783, kapitalistični 1783-1944, socialistični od 1945 dalje, oddelek gospodarskih fondov 1820-1950, zbirka zemljevidov in načrtov, oddelek za delo v upravi, tehnični oddelek in administracija. Navedena so vsa arhivska pomagala in dosedanje arhivske publikacije. Arhivsko društvo Madžarske deluje v okviru zveze madžarskih bibliotekarjev.

Dr. Lydia Braumann v članku Arhiv francoskega zunanjega ministrstva in njegovi dokumenti za avstrijsko zgodovino 1914-1950 razlaga, kako je v Franciji urejen dostop raziskovalcev do državnih dokumentov, nato prikazuje razvoj arhiva zunanjega ministrstva in njegove izgube med drugo vojno. Zanimivo je, kako jim je uspelo s pomočjo delovna komisija za raziskavo vzrokov druge svetovne vojne, nadomestiti izginule spise z mikrofilmскими kopijami spisov francoskih konzularnih predstavništev v tujini. Avtorica tematsko navaja posamezne skupine dokumentov tega arhiva od prvih dokumentov do leta 1950. Gradiva je 36,5 km in 8 km biblioteke. V sklopu spisov Politična in trgovska korespondenca je v enoti Avstrija in Madžarska v oddelku »vojna 1914-1918« tudi dosje Jugoslavija.

Dr. Helmut Schwamberger nas v sestavku Dovolitev vpogleda v arhivalije in osnovna pravica do varovanja podatkov seznanja na primeru stanja v tirolskem deželnem arhivu, v katerih primerih so dokumenti, ki se nanašajo na določeno osebo in so za javnost še nedostopni, dosegljivi za zgodovinske raziskave in v katerih primerih je tudi po preteku varovalnega roka (50let) mogoče odreči vpogled v arhivalije glede na uradno molčečnost.

Franz Antonicek, vodja restavratorske delavnice pri Vojnem arhivu na Dunaju, opisuje, kako restavrirajo listine z nanašanjem papirne mase z nekim ročnim orodjem in trdi, da je to v večini primerov ugodnejše kot obdelava z japonskim papirjem. To napravo priporoča vsaki delavnici za restavracijo papirja.

30/1984

Dr. Jaroslav Macek, arhivist državnopodročnega arhiva v Litoměřicah, v članku Češke in moravske ahivalije za zgodovino leta 1683 navaja množico dokumentov, ki jih je zbral v arhivih ČSR za t.i. »turško leto«, to je napad Turkov na Dunaj in za obdobje do miru v Karloveih leta 1699. Na to temo je zbral tudi časopisne viře, literaturo in celo ma-

terialne vire. Zanimivo je, da je prišel do podatkov, da so večji del materialnih stroškov za turške vojne nosile prav češke kronske dežele.

Hans Matthaei, vodja arhiva za zgodovino Siemens AG Avstrija, zasleduje v svojem prispevku razvoj podjetja od prvih delavnic leta 1897 do združitve vseh Siemensovih obratov v Avstriji leta 1971. Ob 100-letnici podjetja so priredili razstavo, za katero so zbrali vse razpoložljive vire. Med drugim je bilo razstavljeno tudi gradivo Siemensove filiale ÖSSW v Jugoslaviji in izčrpana tehnična poročila za cestno železnico v Ljubljani. Danes ima podjetje bogato arhivsko zbirko vseh vrst virov, tudi materialnih. Arhiv je odprt tudi študentom. Nastajajo študije in knjige o tovarni.

Dr. Ludwig Netsch, vodja dokumentacije v Salzburgu, prikazuje način vodenja kronologije nekega pomembnega in zanimivega mesta. Leta 1979 je začel mestni arhiv v Salzburgu sistematično voditi mestno dokumentacijo. Iz razpoložljivih virov so rekonstruirali mestno kronologijo od 1945 dalje, ki je med najboljšimi deli te vrste v nemško govorečem prostoru. Vsako četrletje izide Dnevnik, ki kronološko po dnevih prikazuje vse dogodke v mestu z vsem razpoložljivim strokovnim materialom. Zbirajo plakate. Vodijo zbirko življenjepisov pomembnih osebnosti Salzburga in zbirko podatkov vseh političnih predstavnikov mesta od 1945 dalje. Mestna dokumentacija pa služi tudi praktičnemu življenju. Odličen pripomoček za današnje gradbenike je na primer zavezniški bombni načrt iz 2. svetovne vojne. Vse gradbene spomenike bodo načrtno fotografirali.

Emmerich Gmeiner in dr. Alois Niederstätter podajata pregled zgodovine mesta Bregenz v Vorarlbergu od rimske dobe, preko srednjeveškega obdobja do najnovejše dobe in vzporedno s tem spremljata nastajanje arhivskega gradiva in skrb zanj.

Ob koncu zvezka je še Resolucija arhivskih delavcev Avstrije ob 18. arhivskem dnevu 3. septembra 1984 v zvezi s predvideno graditvijo centralnega arhiva. Zavzemajo se za ohranitev arhiva v stavbi dunajskega hišnega dvornega in državnega arhiva, ki ima zgodovinski in arhitekturni pomen.

31/1984

Dr. Anton Gössi v članku Zakon o varstvu arhivskih dokumentov: stanje v Švici razčlenjuje problem arhivskega zakona s stališča zakonodajalca na stopnji državnih, občinskih in privatnih arhivov in arhivski zakon v praksi. Enotna arhivska zakonodaja je v taki državi kot je Švica nemogoča zaradi tako drugačne ureditve vsakega izmed 26 kantonov. Arhivski zakon ima le 6 od 26 kantonov, tako kanton Ženeva že od leta 1926, novega od leta 1977, medtem ko v ostalih kantonih urejajo varstvo arhivalij pravilniki in odredbe. Avtor navaja tudi deset praktičnih ukrepov pri varstvu arhivskega gradiva v arhivih pred uporabniki.

Dr. Hartmut Weber, višji državni arhivski svetnik v direkciji deželnega arhiva Baden-Württemberg, nakazuje v svoji razpravi nasprotujoča si varstvo podatkov in varstvo arhivalij v ZRN. S povečano željo po varstvu podatkov z razvojem prava v 70-tih letih je bilo pravzaprav ovirano delo javnih

arhivov, katerih glavna naloga je obdelava podatkov. Po zakonih v 80-tih letih je obdelava podatkov prepovedana, če ni izrecno dovoljena. Varovanje podatkov je urejeno z zakonom, varovanje arhivalij pa samo z upravnimi predpisi. V zvezi z varovanjem podatkov je posebno težko dobiti v arhiv spise, ki zadevajo poklicno in uradno molčečnost, davčne spise, statistične spise, medicinske akričnosti, tudi spise obrtnega nadzora. Avtor podaja kratek pregled sedanjih pravnih predpisov za varstvo arhivalij v ZRN in ocenjuje leta 1982 nastali osnutek za arhivski zakon. Zakon za zvezni arhiv bo lažje pripraviti kot za deželne oziroma občinske in druge javne arhive. Med varstvom podatkov in varstvom arhivalij bo potreben kompromis.

Dr. Klaus Frh.v.Andrian-Werburg opisuje stanje nekaterih pomembnih plemiških arhivov na bavarskem Frankovskem. Arhiv Bambergov je na primer raztresen po raznih privatnih arhivih, nekdanjih bamberških uradnikov oz. uslužbencev. V taki pomembni službi so bili tudi gospodje von Lichtenstein. Ta problem je raziskovala Irmtraud Koller-Neumann in ugotovila, da se arhivi posameznih plemiških družin ali samostanov nahajajo v okrog 190 privatnih arhivih. Lastniki privatnih arhivov se zavedajo pomena zakladov, ki jih hranijo, niso pa deležni družbene pomoči. Manjka jim šolan arhivist, ki bi ta arhiv uredil. Kjer nimajo primernege mesta za hranjenje, ponudijo arhiv regionalni državni ustanovi kot depozit ali v odkup. Tako hranijo danes državni arhivi Bamberg 27, Coburg 11, Nürnberg 17, Würzburg 16 družinskih, plemiških in gospostvenih arhivov. Bavarska arhivska uprava je izdala od leta 1958 celotne ali delne inventarje sedmih privatnih arhivov. Arhiv R. Wagnerja v Bayreuthu je postal samostojen.

Dr. Alois Niederstätter iz vorarlberškega deželnega arhiva poroča o izobraževanju v občinskih arhivih na Vorarlberškem. Ker v tej deželi ni zakonskega nadzora deželnega arhiva nad 96 občinskimi arhivi, je možen vpliv samo s pomočjo izobraževanja. Tako je deželni izobraževalni center priredil seminar z najrazličnejšimi temami s področja arhivistike, udeleženci seminarja pa so se odzivali na referate v delovnih skupinah.

32/1985

Dr. Rudolf Neck, generalni direktor avstrijskega državnega arhiva na Dunaju, razpravlja o aktualnih problemih varstva arhivskega gradiva v Avstriji. Trudijo se za obširnejše varnostno mikrofilmanje. Dovoljen je izvoz arhivalij v tujino predvsem v razstavne namene in še to za krajše roke in to le deli fondov in zbirk. To je zelo pomembno pri vprašanju židovskega arhiva v Eisenstadtu, kjer bo potrebna učinkovita podpora s strani vseh odločilnih faktorjev. Po zakonu o varstvu podatkov se bo zahtevala odgovornost od publicistov in ne več od arhivistov. Z uvedbo elektronskih podatkov v javnih službah bo arhivsko varstvo postavljeno pred nove naloge. Najpomembnejša je naloga, ki stoji tudi pred bibliotekarji, kako zaščititi gradivo pred uporabniki.

Dr. Walter Humelberger zanimivo opisuje av-

strijsko-čehoslovaško arhivsko predajo leta 1920 po podatkih udeleženca pogajanj s strani ČSR, Jana Opočenskega. Med drugim piše, da je ekonomsko močnejša sosedna ČSR postavila poleg gospodarskega pritiska tudi najtežje arhivske pogoje, a Avstrija, ki ni bila od nikogar zaščitena, se ni mogla braniti. Medtem, ko je avstrijski del pogajalcev zagovarjal tezo proveniencie, je ČSR zagovarjala tezo po zadevah in zahtevala predajo vsega gradiva, ki se je nanašalo na administracijo češkega državnega ozemlja. Tako je bil na primer fond Waldsteiniana razdeljen med tri arhive v dveh državah. Navedeni so še številni fondi, ki jih je ČSR zahtevala in tudi dobila. Tudi s končano predajo leta 1923 je nameravala še postavljati zahteve do Avstrije. Ustanoviti so hoteli »Dunajski historični inštitut«, do česar pa zaradi pomanjkanja denarnih sredstev ni prišlo. Članek zaključuje, da znanstveno sodelovanje uspeva bolje na osnovi sporazumevanja in polne enakopravnosti kot na osnovi sile in pritiska.

Dr. Wilhelm Stöckl, profesor veterinarsko-medicinske univerze na Dunaju, nas seznanja z arhivom te univerze od leta 1777-1897, oziroma nekdanje živinozdravniške visoke šole. Navedene so tudi publikacije, ki so nastale pri obdelavi tega gradiva.

Frane Antonicek prikazuje način restavriranja kart in načrtov v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju. Vsako pomembno karto ali načrt pred posegom fotografirajo, da jo lahko obnovijo v popolnoma identični obliki. Navedene so vrste kart glede na material, vrste poškodb in način in kemikalije za njihovo obdelavo.

33/1985

V Št. Vidu na Glini na Koroškem je bil od 19. do 20. septembra devetnajsti arhivski dan, katerega tema je bila Tehnične, prostorske in personalne zahteve moderne arhivske uprave. V pričujoči številki *Scriniuma* so objavljeni štirje od teh referatov.

Dr. Hermann Rumschöttel, generalni direktor bavarskega državnega arhiva, je govoril o arhivski gradnji na Bavarskem med leti 1961-1985, o namenskih gradnjah in o adaptacijah zgodovinskih zgradb. Njegovo mnenje je, da je za primernost arhivske zgradbe vedno odgovoren arhivist. Treba je imeti rezerven prostor za prihajajoče gradivo za dvajset let vnaprej. V sestavku avtor ponuja rešitve, ki so se jih poslužili pri gradnji ali adaptaciji arhivskih poslopij na Bavarskem. Arhivski delavci so predlagali tudi lasten arhivski regal in omaro za listine, in ju ponudili v obdelavo firmam. Listine shranjujejo v lahkih, prenosnih, vodoravno prezračevanih aluminijastih omarah, od katerih vsaka lahko hrani okrog 40 listin. Te omare so izdelane v dveh velikostih in jih imajo 10 000.

Dr. Frane Stundner, direktor spodnjeavstrijskega deželnega arhiva, je v referatu Arhivsko skladišče 1985 govoril o potrebnih arhivskih prostorih, kjer omenja, da imajo novejša gradnja tudi prostor za arhivalije posebnega pomena. Navaja najnovejše izsledke glede gradnje in opreme depojev.

Dr. Alfred Ogris, direktor Koroškega deželnega arhiva v Celovcu, opisuje razvoj tega arhiva v za-

dnjih desetih letih (1975-1985). Omenja njegovo delovanje v avstrijsko-jugoslovanskih arhivskih pogajanjih, navaja arhivsko gradivo, ki ga je arhiv prejel v teh desetih letih, prikazuje zgodovinsko raziskovalno dejavnost delavcev arhiva (sodelovanje pri najstarejšem zgodovinskem časopisu v Avstriji *Carinthia*, raziskave o kmečkem stanu, koroškem odporniškem gibanju, ljudskem štetju, o zgodovini lova, o Židih na Koroškem, o zgodovini Celovca, o položaju Slovencev na Koroškem, o letu 1945 na Koroškem, heraldične teme). V arhivu je zaposlenih 12 uslužbencev, med njimi trije akademiki-absolventi inštituta za zgodovinske raziskave Avstrije. Dve osebi, direktor in tajnica, obvladata slovenščino, s čimer je zadoščeno zakonu iz leta 1976. Arhiv ima svoje prostore v deželni hiši, ki so reprezentančni, a pretesni, zato si prizadevajo pridobiti še Maria-Saaler Hof.

Dr. Helmut Kretschmer, arhivski svetnik v dunajskem mestnem in deželnem arhivu, razmišlja o razstavnih dejavnosti v arhivih na splošno, o tematski izbiri, obsegu, trajanju razstave, katalogih, vitrinah in podaja pregled vabljenih razstav, ki jih je priredil dunajski mestni in deželni arhiv od 50-til let dalje.

Prof. Peter Pavel Klasine nas seznanja z nastankom, dejavnostjo in načrti Arhivskega informativnega centra v Mariboru, ki se ukvarja s strokovnimi in tehničnimi vprašanji v arhivih in registraturah. Center bo zbiral in posredoval literaturo o arhivskih tehničnih vprašanjih, posredoval predloge za arhitektonske rešitve arhivskih zgradb, organiziral izobraževanje v smislu področja dejavnosti centra, organiziral arhivsko službo pri ustvarjalcih gradiva, članih informativnega centra. Center bo deloval v Jugoslaviji in zunaj nje. Vsa literatura o tehničnih vprašanjih bo tudi elektronsko obdelana.

34/1985

Zvezek prinaša še preostale referate 19. arhivskega dneva v Št. Vidu ob Glini leta 1985.

Dr. Kurt Peball, namestnik generalnega direktorja Avstrijskega državnega arhiva, direktor Prometnega arhiva in Arhiva republike nas v referatu z naslovom Novogradnja Avstrijskega državnega arhiva seznanja z vzroki in nameni gradnje nove stavbe za Avstrijski državni arhiv na Dunaju. Vanj naj bi se preselilo šest oziroma sedem oddelkov: splošno-upravni, prometni, arhiv dvorne komore, finančni arhiv, hišni, dvorni in državni arhiv in vojni arhiv, ki so bili do leta 1945 samostojni arhivi, tega leta pa so se organizacijsko združili, ne pa tudi prostorsko, v državni arhiv. V državni arhiv je vključen tudi kasneje nastali Arhiv republike. Prostori posameznih arhivov so med seboj oddaljeni in neprimerni. Nova stavba na površini 5740 m² s 4 nadstropji, 99 pisarnami in 65 velikimi skladiščnimi prostori, brez klimatskih naprav, samo s prezračevalnimi, s posebnimi prostori za načrte in zemljevide, s čitalnico v vsakem nadstropju, s prostori za sprejem gradiva, razstavnim prostorom in predavalnico, s prostori za reprodukcijo filmov, restavratorsko delavnico in prostori za računalnike naj bi bila veliko primernejša. Delo bo enostavnejše, potrebnih bo manj delavcev, gradivo bo bolj ohr-

njeno, razmere za uporabnike gradiva bodo boljše, saj bodo čitalnice odprte do večernih ur. Skratka, arhiv bo s centralizacijo prostorov še bolj zaživel tudi kot znanstveni inštitut za raziskovanje zgodovine in izdajo virov.

Dr. Gerhard Pferschy, direktor Štajerskega deželne arhiva v Gradcu, v referatu Problemi adaptacije starih zgradb za arhivske namene opozarja na različne probleme, ki nastanejo pri adaptaciji zgradb za skladiščne in delovne prostore. V zvezi z depojí poudarja, da mora biti v njih še enkrat toliko prostora, kot ga je ob vselitvi napolnjenega oziroma vsaj za 50 let vnaprej. Pozabiti se ne sme prostora za dezinfekcijo gradiva. Pomembne so pre- zračevalne naprave, ne pa klimatske, saj plesen ne mara prepaha. Vgraditi je treba potrebne filtre, ki zadržijo škodljive vplive okolice.

Na koncu avtor ugotavlja, da je adaptacija nekoliko cenejša od novogradnje, seveda v primeru, da se sme notranjost preurediti.

Dr. Josef Nössing, direktor Južnotirolskega deželne arhiva v Boznu, je seznanil poslušalce z gradnjo nove arhivske stavbe v Boznu. Graditi so jo začeli, ker je bil slabo vzdrževani grad Maretsch, kjer je bilo shranjeno gradivo že od leta 1920, popolnoma neprimeren za večji javni arhiv. Tako so potem v letih 1980-1985 zgradili knjižnico skupaj z arhivom kot kulturni center v Boznu. Zaradi prilagoditve nove zgradbe okolici so morali zgraditi večji del stavbe pod zemljo, tako da so nad zemljo le čitalnica, upravni oziroma delovni prostori, restavratorska delavnica in mikrofilmski laboratorij, to je le četrtina gradbenega volumna. Skladišča pod zemljo obdaja posebna betonska banja zaradi preprečevanja vlage. Stavba, ki je nekaj posebnega (kot gora ledu v morju), je podrobno opisana. Priložen je tudi naris zaradi lažje predstavitve.

Dr. Walter Fritz, poslovodja Avstrijskega filmskega arhiva na Dunaju, predstavlja ta arhiv, ki je bil ustanovljen že leta 1955. To je pravzaprav narodna filmoteka, ki zbira film kot tudi vse medije, ki so v zvezi s filmi: časopise, programe, fotografije, scenarije, plakate, partiture, tonske posnetke z intervjuji s filmskimi ljudmi itd. Svoje prostore ima ta arhiv na Dunaju in v Laxenburgu. V dokumentarni zbirki hrani skoraj 25-000 naslovov z več kot 70-000 filmskimi zvitki in skoraj 400-000 predmetov. Avtor opisuje dejavnost tega zanimivega arhiva. Med drugim prirejajo v Starem gradu v Laxenburgu, kjer so imeli svojo rezidenco avstrijski cesarji, v poletnem času razstave in filmske retrospektive.

Inž. Robert Hartwig iz Zveznega urada za merjenje v uvodu referata Arhivska organizacija zgodovinskih načrtov in kart prikaže zgodovinski razvoj katastra, od milanskega katastra v prvi polovici 18. stoletja, ki je bil osnova za razvoj obsežnejše katastrske izmere, preko terezijanskega, jožefinskega do stabilnega franciscejskega katastra. Z ustanovitvijo Litografskega zavoda leta 1818 je bilo omogočeno reproduciranje katastrskih map. Kmalu so bili ustanovljeni tudi katastrskomapni arhivi po deželah z lastnimi arhivarji, nekoliko kasneje pa Centralni mapni arhiv na Dunaju, ki je hranil originale in kopije originalov. Te kopije so bile po

prenehanju Centralnega mapnega arhiva predane deželnim arhivom v Salzburgu, Linzu, Gradcu in Celovcu, originale pa je prevzel Katastrski mapni arhiv na Dunaju. Do leta 1850 je za poslovanje zemljiškega davčnega katastra skrbela vojaška uprava, nato pa finančno ministrstvo, ko je bila ustanovljena Generalna direkcija zemljiškega davčnega katastra. Litografski zavod je leta 1922 pričela voditi Zbornica za načrte, davčni kataster je bil združen z novoustanovljenim Zavodom za merjenje, leta 1923 pa je bil ustanovljen Zvezni zavod za merjenje.

Z združitvijo Zbornice za načrte s Katastrskim mapnim arhivom na Dunaju in vključitvijo Urada za mikrofilm je leta 1969 nastal Oddelek K8 za katastrsko kartografijo, katerega 1. referat je zadolžen za reproduciranje katastrskih map, za izdelavo posebnih katastrskih kart, na primer v različnih merilih, izdelavo fotografskih reprodukcij itd., 2. referat pa je urad za katastrski mapni arhiv in urad za mikrofilm.

Podrobno so opisani in slikovno prikazani tudi premični regalni vozički za shranjevanje katastrskih map in kart.

Ob koncu je dr. Gertrud Buttlar napisala še nekrolog v spomin dr. Karla Fürsta zu Schwarzenberga, odličnega arhivskega znanstvenika, s še posebno obširnimi znanjem na področju heraldike.

35/1986

Dr. Karl Heinz Burmeister, direktor Deželne arhiva v Vorarlbergu, opisuje v članku Pridobitev arhiva grofov Hohenemskih s pomočjo dežele Vorarlberg celo stoletje trajajoči trud treh generacij arhivarjev deželne arhiva v Vorarlbergu; predno jim je končno za visoko ceno 6,5 milijonov šilingov uspelo odkupiti poslednji graščinski arhiv, ki še obstoja v deželi, in predstavlja tudi edinstveno zaključeno celoto za 17. in 18. stoletje izmed vseh graščinskih ali sodnih arhivov, ki jih hrani deželni arhiv v Vorarlbergu. Pri tem pa se je pojavil še drug problem, ko si je mestni arhiv v Hohenemsu lastil pravico do hranjenja tega graščinskega arhiva.

Naslednji trije sestavki so posvečeni univerzitetnim arhivom.

Dr. Kurt Mühlberger, vodja Univerzitetnega arhiva na Dunaju, in dr. Marija Vakounig z Inštituta za vzhodno in južnoevropske raziskave pri Univerzi na Dunaju prikazujeta v članku Od Konzistorijalnega do Centralnega arhiva dunajske univerze razvoj univerzitetnega arhiva od ustanovitve leta 1388 do 19. stoletja.

Dr. Rihard Aplelauer opisuje razvoj univerze in univerzitetnega arhiva v Salzburgu.

Dr. Klara Doka pa poroča o Zasedanju o madžarskih univerzitetnih arhivih 1986, kamor so bili povabljeni tudi predstavniki avstrijskih univerz in člani Mednarodne komisije za zgodovino univerz z Madžarske. Avtorica ugotavlja, da se je v zadnjih letih povečalo zanimanje za zgodovino pouka in je tako porastel tudi pomen univerzitetnih arhivov.

Navedeni so tudi vsi referati s tega zasedanja.

Franz Antonicek, glavni restavratorski inšpektor, vodja restavratorske delavnice pri Vojnem arhivu na Dunaju, seznanja restavratorje s t.i. perga-

mentnim klejem, ki se ga skuha iz pergamentnih odpadkov za zapolnjevanje lukenj, brazgotin in manjkajočih delov v pergamentu.

Ob koncu zvezka objavlja dr. Elisabeth Springer še poročilo o diskusiji k referatom 19. avstrijskega arhivskega dneva.

Diskutantni so večinoma govorili o centralni stavbi Avstrijskega državnega arhiva na Dunaju. Predstavniki posameznih arhivov so zavračali trditve v članku dr. Peballa o prednostih namestitve sedmih arhivskih oddelkov v eno samo centralno stavbo.

Mitteilungen des steiermärkischen Landesarchivs Folge 39, Graz 1989 (Nada Jurkovič)

Vsebina:

Gerhard Pferschy, Delovno poročilo Štajerskega deželnega arhiva za leto 1988

Heinrich Purkarthofer, Dodatek: V letu 1988 podeljeni štajerski občinski grbi

Joseph Franz Desput, Arhiv Zavarovalnice Merkur v Gradcu. Od Zavoda za trgovske pomočnike preko Trgovskega oskrbovalnega društva do Vzajemne zavarovalnice Merkur 1799-1989

Franz Otto Roth, Iz pisem Richterja von Binnenthala mlademu Antonu Mellu, 1881. O vsakdanju upokojenega c. kr. oficirja iz Gradca

Walter Brunner, Žrtve bombardiranja Gradca 1941-1945. Iz Weissmannove dokumentacije

Oglas: Publikacije Štajerskega deželnega arhiva

Delo Štajerskega deželnega arhiva v letu 1988 je predstavil direktor dr. Pferschy. Med novimi pridobitvami omenja diplomu kmetijsko obrtniške območne razstave v Ptujju leta 1886, barvni tisk Opekarna Pragersko ter tri številke časopisa »Laibacher Zeitung« iz let 1879, 1881, 1898. Kot dodatek k poročilu je dr. Purkarthofer predstavil in opisal občinske grbe, ki so bili podeljeni v letu 1988.

V svojem prispevku o arhivu Zavarovalnice Merkur v Gradcu je dr. Desput predstavil pregled k inventarju arhiva. V uvodu je opisal, kako je prišlo do urejanja tega gradiva. Nato je kronološko predstavil razvoj v organiziranosti Merkurja, sledi pa pregled inventarja.

Naslednji prispevek je napisal dr. Roth. Iz zapuščine Antona Mella je obdelal nekaj pisem med mladim Mellom in njihovim družinskim prijateljem, upokojenim oficirjem Francem Richtermem pl. Binnenthalom. Anton Mell je bil 36 let arhivar in 18 let direktor Štajerskega deželnega arhiva (7. 6. 1865 - 14. 12. 1940). Članek dr. Rotha je opremljen z obsežnimi opombami, ki osvetljujejo dobo, v kateri sta živela protagonista.

Zadnji prispevek je delo dr. Brunnerja. Iz Weissmannove dokumentacije je objavil seznam žrtev bombardiranja Gradca. Seznam je napisan po abecednem redu, rubrike so: priimek in ime, starost, poklic, datum napada, kraj napada. V 37 dnevnikih in nočnih napadih je bilo med vojno v Gradcu 1788 mrtvih. To število zajema tiste, ki so jih popisali neposredno po napadih. Dejanska številka žr-

tev bombardiranja pa je seveda večja. Ocenjujejo, da je bilo žrtev nad 2000.

Ob zaključku so navedene publikacije Štajerskega deželnega arhiva, ki se jih da kupiti ali pri njih ali pri založbah Styria, Leykam in pri Akademski tiskarni v Gradcu.

Idrijski razgledi XXXIV, 1989/1-2, 160 str. (Marjeta Čampa)

Dvojna številka je posvečena 500-letnici Idrije in ima te rubrike: uvodna razmišljanja in prispevki ob jubileju; znamenite osebnosti (J. A. Scopoli, Baltazar Hacquet, Zorko Prelovec, Tomo Brejce-Pavle); spomini (I. svetovna vojna in čas med obema vojnama); naravna in kulturna dediščina (vas Police, bolnišnica Franja); literarni teksti domačih avtorjev; sledijo razmišljanja, zapisi, raziskave in informacije in na koncu predstavitev novih publikacij ter člankov zanimivih za lokalno kulturo in zgodovino.

Uvodno razmišljanje ob idrijskem jubileju je napisala Ivica Kavčič, predsednica skupščine občine Idrija (str. 3-7). Ostale uvodne zapise so prispevali: Marijan Beričič, Jože Fele, Jože Janež in Matija Drogenik.

Darinka Soban je zanimivo predstavila naravoslovca in botanika J. A. Scopolija, ki je bil v letih 1754-1769 zdravnik pri idrijskem rudniku. Pri nas pa je znan tudi zaradi knjige Flora Carniolica (1771) in kot sodobnik ter sodelavec Carla Linnéja (str. 21-28). Avtorica je dodala obsežno Scopolijevo bibliografijo iz let 1753-1988. Jože Čar je pripravil komentirano objavo odlomkov iz knjige Baltazarja Hacqueta Oryctographia Carniolica oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder (Leipzig 1781), ki se nanašajo na Idrijo in idrijski rudnik. Tekst je iz nemščine prevedel Jože Pfeifer (str. 53-60). B. Hacquet je bil v letih 1766-1773 nameščen kot kirurg pri idrijskem rudniku, obenem pa se je ukvarjal z mineralogijo, botaniko, zoologijo, kemijo, metalurgijo, rudarsko tehnologijo; bil je tudi geograf in etnolog, pravi polihistor svojega časa! Hvali urejenost rudnika in njegovo tehnologijo; predlaga pa tudi izboljšave, omenja preskrbo z lesom in se navdušuje nad leta 1772 dograjenimi kamnitimi klavžami v Idriji (vodne pregrade za splavilo lesa). Zorko Prelovec (1887-1939), znanega skladatelja in dirigenta, je predstavila Aleksandra Žakelj. Seveda ni pozabila omeniti njegovega kratkega, a uspešnega delovanja v Idriji v letih 1906-1909 (str. 29-35). Slavica Plahuta (str. 39-47) in Ivan Križnar (str. 47-50) sta pisala o primorskem revolucionarju Tomu Brejcu-Pavletu, ki je bil po rodu iz Spodnjih Novakov pri Cerknem in je začel svoje politično udejstvovanje že v organizaciji TIGR. Plahutova je podrobno rekonstruirala njegovo politično delovanje v času NOB vse do osvoboditve. Ob tem zahtevnem delu se je morala nasloniti na različne vire: gradivo v ar-

hivu CK ZKS, arhivu IZDG (oz. arhivu INZ), v Goriškem muzeju ter izjave posameznikov in objave v zbornikih ter samostojnih publikacijah kot tudi objave v časopisju in revijah. Križnar je v uvodu svojega članka posegel nazaj do Brejčeve mladosti v cerkljanskih hribih, preko Sremske Mitrovice, delovanja med izseljenci v Franciji in v NOB; težišče pa je na prikazu življenja in dela Toma Brejca v povojnem času vse do njegove smrti leta 1964. Pisec članka je uporabil tudi zapisnike sej CK KPS oz. CK ZKS, gradivo vZgodovinskem arhivu CK ZKS.

Spominski del Idrijskih razgledov se začne z zapisom Djura Šmicerbergerja Nonotova Idrija (str. 84-85). To so spomini iz otroštva na obisk v Idriji sredi tridesetih let. Omenjeno je tudi rudarsko praznovanje na dan sv. Ahaca. Gostilne in trgovine med obema vojnama v Idriji in njeni okolici zanimivo popisuje Janez Jeram (str. 87-91). Franc Pavšič objavlja na straneh 85-87 del krajevne kronike o Stopniku in njegovi okolici v času I. svetovne vojne, ko je tu divjala soška fronta.

V rubriko o naravni in kulturni dediščini sodi raziskovalna naloga cerkljanskih osnovnošolcev o vasi Police; za objavo je poskrbela Ivana Leskovec (str. 63-72). Samo Bevk je na str. 75-80 objavil vrsto fotografij s krajšimi teksti o sanaciji bolnišnice Franje leta 1989. (Fotografije so prispevali: Samo Bevk, Danilo Šuligoj in drugi.) Želeti bi bilo, da bi vključili bolnico v Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine.

V literarni rubriki objavljata Franko Vihtelič in Raško Terpin (str. 95-111).

Prispevki v ostalih rubrikah (str. 116-149) posegajo na različna področja: od obravnavanja krščanske morale do fotografije in Slovenske kmečke zveze ter občinske raziskovalne skupnosti. (Ciril Štokelj, Rafael Podobnik, Marjan Podobnik, Andrej Albreht, Jože Čar, Marija Bavdaž, Karmen Križnik-Podobnik, Milan Božič, Jože Janež). Tekočo knjižno produkcijo, ki je zanimiva za kulturno identiteto tega predela Slovenije, predstavljajo v posebnem dodatku: Andrej Kranjc, Jože Janež, Dušan Moravec in Jože Čar.

Številka je skrbno opremljena; na naslovni strani je perorisba Hommage idrijskim rudarjem (Rudi Skočir) in stiliziran grb z antičnim Merkurjem. Objavljene so zanimive podobe Idrije (Valvasor 1689, Hacquet 1781, Goldenstein 1840, R. Terpin - Idrija 1907 - linorez 1983). Med fotografijami naj omenim tiste pred letom 1914; posnetki iz fotografske zapuščine dr. Milana Papeža nam pokažejo njegovo družino ter vsakdanje delo rudarjev, posamezne rudarske objekte in cerkveno procesijo na dan. sv. Ahaca. Iz tega časa so tudi fotografije Zorka Prelovca z dvema pevskima zboroma ter posnetek Idrije.

Proslavljanje 500-letnice Idrije se je začelo že decembra 1989 in se bo nadaljevalo v letošnjem letu vse do oktobra (str. 92); premiera dokumentarnega televizijskega filma Sijaj v temi o zgodovini rudnika in Idrije, srečanje slovenskih geologov, otvoritev prenovljene partizanske bolnišnice Franje, predstavitev poštnih znamk ob 500-letnici rudnika in mesta, jubilej rudarske godbe, osrednja proslava s kan-

tato Alda Kumra, razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana, razstava slikarja Rudija Skočirja itd.

Za naslednjo številko razgledov, ki izide morda še letos (I. XXXV, 1990) so med drugim najavljene razprave Marije Verbič o tehnični opremljenosti idrijskega rudnika v 16.stoletju ter podrobnejša predstavitev naravne katastrofe v partizanski bolnišnici Franji leta 1989 itd.

Primorska srečanja, Nova Gorica, XV, 1990/112, 113 str. (Marjeta Čampa)

Številka je posvečena dvema jubilejema: 500-letnici idrijskega rudnika in 100-letnici rojstva pisatelja Franceta Bevka.

Pol tisočletja Idrije (str. 651-677): daljši uvodni tekst je napisala Ivica Kavčič o pomembni zgodovinski preteklosti in pri tem opozarjala na nekatere zanimivosti. Leta 1910 je bila Idrija drugo največje mesto na Kranjskem. Leta 1901 je mesto dobilo svojo realno gimnazijo, kjer se je že takrat poučevalo samo v slovenskem jeziku. Profesorji in dijaki so vidno obeležili slovenski kulturni prostor: Makso Pirnat, Engelbert Gangl, dr. Fran Kos, dr. Ivan Pregelj, dr. Lavo Čermelj, dr. Andrej Budal; Zorko Prelovec, Zorko Jelinčič, Božidar Jakac, Nikolaj Pirnat, dr. Kajetan Gantar, dr. Aleš Bebler in mnogi drugi. Pri dokončnem zapiranju rudnika pa danes razmišljajo tudi o bodočem jamskem turizmu.

Nato Ivica Kavčič podrobneje seznanja o svojevrstnem proslavljanju idrijskih stoletij: Idričani so namreč ob tem visokem jubileju hoteli seznaniti širšo javnost o svojem prispevku k slovenski kulturi in znanosti. Izšla je vrsta publikacij: o idrijskih gozdovih (Franc Kordiš), o realni gimnaziji (Janez Kavčič), o idrijskem zdravstvu (Jože Pfeifer), o primorski in še posebej idrijski krajini v umetniški fotografiji (Rafael Podobnik), roman o idrijski družini med obema vojnama (Jože Fele). Poleg že omenjene revije Idrijski razgledi (1989) je treba prišteti še prispevke o koledarjih Mohorjeve in Prešernove družbe (1990). Za naše razmere je to prav neverjetna knjižna produkcija ob jubileju nekega mesta!

Janez Kavčič je objavil (str. 655-659) tekst o štiristoletni tradiciji šolstva na Idrijskem: od protestantske šole (ok. 1580) do glavne šole v času Marije Terezije, nato nekakšne domače srednje šole, pa vse do realne gimnazije 1901. leta. Upošteva tudi strokovne šole, ki so delovale ob rudniku. Posebnost tega zgodovinskega razvoja je v tem, da so se prebivalci Idrije in rudniška uprava že zelo zgodaj zavedali pomena šole in zanj poštvalno skrbeli! S kratkim pregledom poseže Kavčič tudi v obdobje 1918-1943 in v čas po letu 1945.

Idrijske ranocelnike, lekarnarje in zdravnike predstavlja Jože Pfeifer (str. 660-663); J. A. Scopolí, Baltazar Hacquet, člani rodbine Freyer (Ernest, Karel, Henrik), Franc Klopstein, dr. Janez Mihael Seeyer, dr. Jožef Ignac Fanton, dr. Blaž Hafner, Anton Makovic, Jurij Dolinar, Ludvík Gerbec. To so znamenita imena ne le za zgodovino Idrije, am-

pak tudi za širši prostor habsburških dežel.

Franjo Kordiš piše o plavljenju lesa in znamenitih idrijskih klavžah v širokem časovnem razponu od leta 1600 do 1849 oziroma 1926 (str. 664-668).

Jože Čar je prispeval članek o idrijskem rudišču (str. 669-670).

Jože Fele se na svojstven način spominja začetkov psihiatrične bolnišnice v Idriji in dela v njej (str. 671-673).

Jurij Bavdaž popisuje delovanje idrijske čipkarke šole v letu 1905. Zbral je doslej manj znano gradivo in z njim nazorno prikazal njeno dejavnost, ki je segala celo do Izole in Kamnika (str. 674-677).

Slovenskemu pisatelju in primorskemu rojaku Francetu Bevku so namenjeni prispevki na str. 678-710. Ob stoletnici njegovega rojstva (Primorski slovenistični dnevi 1990) so sodelovali z objavami: Silvo Fatur, Janez Dolene, Sonja Stare. Za zgodovinarja je zanimiv oris Branka Marušiča (Fr. Bevk, kulturno-politični delavec) in pa nekaj spominov Borisa Pahorja (Moja srečanja z Bevkom).

Okrogla miza je imela delovni naslov Bevk v šoli. Kar šest prispevkov je posvečenih tej problematiki; niso zajete le osnovne šole v Sloveniji, ampak tudi osnovne ter srednje šole na Goriškem in Tržaškem.

O hudi prostorski stiski Goriške knjižnice v Novi Gorici piše Rajko Slokar; povsem drug problem pa načenja prispevek Irene Šinigoj o uživanju mamil tudi na Primorskem.

V rubriki Leposlovje (str. 722-746) so zastopani: Tržačan Umberto Saba, Bogdan Žorž, Borut Suban, Edelman Juričič, Jože Volarič, Mare Cestnik, Milan Vincetič in drugi. Bevka pa ni med njimi.

Rubrika Zapiski prinaša med drugim daljše Svobljakovo poročilo o odmevni razstavi o Langobardih v Čedadu, recenzijo Pfeiferjeve Zgodovine idrijskega zdravstva (Jože Čar) ter obsežnejši polemični zapis ob Žerjalovih Spominih in razlagah (Milica Kacin-Wohinz).

Številka je lepo urejena, tako vsebinsko kot oblikovno; štirinajst izbranih posnetkov iz fotodokumentacije Mestnega muzeja v Idriji govori o mestu, njegovem grbu in rudniku, realni gimnaziji ter čipkarstvu. Na zadnji strani je kratka predstavitev vseh šestinštirideset avtorjev, ki so sodelovali pri tej periodični publikaciji.

Österreichische Osthefte, letnik 32, zvezek 1-2, Dunaj 1990 (Ivanka Uršič)

Časopis Österreichische Osthefte predstavlja eno od zelo razvejanih področij Österreichisches Ost- und Südosteuropa - Instituta. Med publikacijami tega inštituta so še sledeče:

- a) pediodika: Presseschau Ostwirtschaft
- Ost-Dokumentation Wirtschaft
- Bildungswesen

Dokumentation der Verordnungen Osteuropas (DGVO)

b) atlas: Atlas der Donauländer
Atlas Ost- und Südosteuropa

c) vrste knjig: objave
časopisi

Protokol ministrskega sveta 1848-1918

d) knjižnice in dokumentacija:

strokovna knjižnica

časopisni oddelek (gospodarstvo in družboslovje)

zbirka uradnih listov

krajevna imena

zbirka zemljevidov

V okviru inštituta se prirejajo tudi jezikovni seminarji:

mednarodni seminar za vzhodne jezike v Eisenstadtu,

ruski jezikovni seminar v Dientenu pri Hochkoenig in

mednarodni seminar za Ruse v Moskvi.

V sklopu mednarodnega sodelovanja organizira inštitut predavanja in okrogle mize, zasedanja in konference, sodeluje z OZN in UNESCO ter vodi mednarodne študijske programe in štipendijsko politiko.

Časopis Österreichische Osthefte izhaja na Dunaju štirikrat na leto. Prinaša interdisciplinarne znanstvene članke s področja zgodovine, prava, geografije, jezikoslovja, izobraževanja, kulture in gospodarstva ter ocene strokovnih poročil vzhodnih in jugovzhodnih evropskih raziskovalcev. Posamezen zvezek je razdeljen takole:

a) članki

b) poročila o raziskavah

c) poročila o kongresih

d) ocene

e) kratke ocene

V prispevku podajam pregled prvih dveh števil oz. zvezkov letnika 32 za leto 1990.

Österreichische Osthefte, letnik 32, Dunaj 1990, zvezek 1, 240 strani

Gerhard Oberkofler je avtor prvega članka z naslovom Znanstveni stiki na bizantinskem ozemlju med Avstrijo in Sovjetsko zvezo od 1945 do 1971. V njem predstavlja življenjsko pot in delo Norberta Bischoffa (26. 11. 1894, Dunaj - 30. 6. 1960, Dunaj), ki je od leta 1947 prebival v Moskvi kot politični zastopnik avstrijske zvezne vlade v Sovjetski zvezi. Po končani konzularni akademiji na Dunaju je leta 1919 stopil v diplomatsko avstrijsko službo in jo opravljal do konca življenja. Med triletnim službovanjem v Ankari (1930-1933 je bil poslaniški svetnik) je pripravil osnutek za knjigo Ankara: Razlaga novega nastanka Turčije (Dunaj 1935, 226 strani). To je ena prvih realističnih ocen po Kemal Atatürku (1881-1938) o revolucionarnih spremembah v Turčiji, napisana v nemškem jeziku. Priključitev Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji je doživel Bischoff v Parizu, kjer je bil od leta 1933 poslaniški svetnik. Med drugo svetovno vojno je bil izključen iz javne službe. Po osvoboditvi Nemčije je do vpoklica v Moskvo sodeloval v diplomatski službi avstrijske zvezne vlade.

V naslednjem članku Ferenc Erdoesi proučuje politično in gospodarsko ozadje gradnje železnice

na Madžarskem do leta 1914. Razpravo začne z drugo četrtino 19. stoletja, nato se posveti nasprotjem med državnimi in nacionalnimi madžarskimi interesi pri gradnji proge v času neoabsolutizma (1850-1867). Sledijo opisi poskusov izgradnje železniške proge v prvih letih po sporazumu med Avstrijo in Ogrsko leta 1867, nastanka močnega centraliziranega železniškega omrežja v zadnjem četrtletju 19. stoletja, izgradnje radialnega tira in povezava prog z jugom. Zaključek prinaša pregled poskusov spreminjanja centraliziranega železniškega omrežja v 20. stoletju.

Vojaško ozemlje Galicije je naslov članka, katerega avtor je Klaus Bachmann. Avtor opisuje nacionalne konflikte in zunanje politično ozadje pred prvo svetovno vojno ter poskuša razčleniti nacionalna razmerja Rutenov. Poda nam pregled političnih strank v Galiciji, predstavi namestnika Borbzymskega ter zunanje politični zaplet z Rusijo. Seznanimo se tudi z vzroki za vojno v Galiciji in procesom Bendasjuk. Na koncu spregovori avtor o univerzi kot »causus belli« (povod za vojno).

Literarni tokovi in medsebojno vplivanje na prehodu iz 18. v 19. stoletje je vsebina naslednjega članka. Njegov avtor je Istvan Friedl.

Prvi del končuje poročilo Arnolda Suppana o dejavnosti Österreichisches Ost-und Südosteuro-pa Instituta za leto 1989. Poročilo se začinja z ugotovitvijo, da je prišlo v državah vzhodne in južne Evrope do velikih sprememb na političnem, gospodarskem, socialnem in kulturnem področju. Sledi pregled dejavnosti inštituta po posameznih področjih. Na področju raziskav deluje oddelek geografije in kartografije na treh projektih: Atlas donavskih dežel, Atlas V in JV Evrope ter Krajevna imena. Inštitut je nadaljeval z izdajo Protokola ministrskega sveta Avstrije in avstroogrske monarhije 1848-1918. Predstavljena je glavna vsebina Österreichische Osthefte, letnik 31, ki vsebuje enaindeset sestavkov z različnih področij, poročila raziskovalne in kongresne dejavnosti ter okrog sedemdeset ocen. Avtorji prispevkov prihajajo iz Nemčije, Bolgarije, Jugoslavije, Avstrije, Poljske, Romunije, Sovjetske zveze in Madžarske.

Sledi poročilo o dejavnosti na področju knjižnic, znanosti, izobrazbe in kulturne politike. Posebna pozornost je posvečena obravnavi narodnosti in manjšinam v srednji, vzhodni in južni Evropi. Predstavljen je tudi seznam publikacij v okviru inštituta v letu 1989. Med rezultati s področja dokumentacije in znanstvene informacije sta Dokumentacija zakonov in odredb vzhodne Evrope (DGVO) in Evropska bibliografija za vzhodnoevropske raziskave (EB).

Na področju znanosti in mednarodnega sodelovanja so potekali jezikovni seminarji, predavanja in zasedanja, izdelani so bili mednarodni študijski programi in štipendijska politika. V okvir dejavnosti inštituta sodi tudi sodelovanje z znanstvenimi inštitucijami Avstrije ter predavanja članov inštituta v letu 1989.

V delu časopisa, ki je rezerviran za raziskave, je objavljen članek Stefana Barisitza z naslovom Avstrija - poslovni most med Vzhodom in Zahodom.

Sledijo predstavitev raznih kongresov:

- Walter Matznetter, Stanovniško-politične razmere v Vzhodni Evropi (mednarodno zasedanje Housing Reforms in Eastern Europe, Noszvaj bei Eger, Ungarn, 27.-30. junij 1989)

- Elisabeth Tomasi, 47. nemško-geografsko zasedanje (Saarbrueckenn, 2.-7. oktober 1989)

- Stefan Malfer, Preseljevanje, preganjanje in uničevanje ljudskih množic 1918-1948 (Bozen, 16.-19. november 1989)

- Ilona Slawinski, Tehnika zakonodajne oblasti vzhodnih in jugovzhodnih evropskih držav (Dunaj, 30. januar-1. februar 1990)

Zadnji del časopisa predstavljajo ocene naslednjih del: Roberta Lufta Zgodovina Židov v vzhodni Evropi v 19. stoletju, Andreea Moritscha Konec ruske države, Brigitte Brunhuber Preosnova Gorbačova, Josefa Friedla Zgodovinske obravnave v Sovjetski zvezi, Toneta Ferencza Slovenci - Štajerska v tretjem reichu, Alojza Ivaniševića Prepir v Makedoniji, Thomasa M. Barkerja Koralmupartisanen in Stefana Tröbsta Zahodni zavezniki, Sovjetska zveza in berlinsko vprašanje.

Tem ocenam sledijo še kratke ocene približno petdesetih del. Avtorji prihajajo iz različnih evropskih dežel. Vsebinske ocenjenih del je zelo raznolika: od nacionalne in manjšinske problematike do najrazličnejših zgodovinskih tem, politike, gospodarstva, jezikoslovja, glasbe . . .

Na koncu zvezka je seznam knjig, ki še čakajo na oceno, predstavitev sodelavcev v pričujočem zvezku in obvestilo o tem, kaj bomo prebrali v prihodnjih številkah.

Österreichische Osthefte, letnik 32, Dunaj 1990, zvezek 2, 186 strani

V predgovoru poda Walter Leitsch glavne usmeritve drugega zvezka. Posvečen je zgodovini Poljske. Na ta način nadaljuje Österreichische Osthefte tradicijo izhajanja posebnih izdaj (zadnja je bila leta 1987 - zbirka člankov na temo Vuk Stefanović Kadaržić) oz. navadnih izdaj (zadnja je bila leta 1989) 3. zvezek; Prispevek k zgodovini in kulturi jugovzhodne Evrope - v tem primeru je celoten zvezek posvečen določeni temi oz. posamezni deželi).

Pričujoči zvezek ni prva zbirka člankov o poljski tematiki. Zvezek 3 iz leta 1964 vsebuje prispevek na to temo in sicer Alma Mater Jagiellonica MCCCLXIV-MCMLXIV. Leta 1974 pa je izšla posebna izdaja z naslovom Austro Polonica, posvečena različnim zgodovinskim in aktualnim temam. Nadalje nam prinaša zvezek 3 iz leta 1976 zbirko člankov z naslovom Landshut 1475-1975; Simpozij o Bavarski, Poljski in Evropi v poznem srednjem veku (tudi kot posebna izdaja).

V zadnjih dvajsetih letih so se pojavili številni poskusi skupnega sodelovanja avstrijskih in poljskih avtorjev. Projektu so dali naslov Iz zgodovine neke sosesčine. Rezultat tega je zvezek, v katerem so zbrani prispevki poljskih in avstrijskih zgodovinarjev, ki so posvečeni 19. in začetku 20. stoletja.

Konec leta 1982 sta Österreichischen Akademie der Wissenschaften z Dunaja in Polnischen Akademie der Wissenschaften iz Varšave oblikovali me-

šano avstrijsko-poljsko zgodovinsko komisijo. Prvo delovno srečanje je bilo od 28. do 31. oktobra 1985 na Dunaju. Tu so sestavili delovni program; med drugim so sklenili pregledati delo zgodovinarjev obeh dežel in ugotoviti pomembnejše raziskave s tega področja.

I. Historiografija:

- Henryk Wisner, Jagielonci Habsburžani v času Sigismunda I. in Sigismunda II. Augusta (1506-1572); poljske raziskave po letu 1945

- Jan Wimmer, Poljsko-avstrijski odnosi v 17. stoletju in poljsko zgodovino 1945-1985

- Jacek Staszewski, Poljsko-avstrijski odnosi v 18. stoletju; zapiski o stanju na področju raziskav

- Stanislaw Gradziski, Odnosi med Avstrijo in Poljsko v luči poljskega zgodovinskega v 19. stoletju

- Jozef Buszko, Zgodovina Galicije (1890-1918) in poljsko medvojno in povojno zgodovino.

Druga skupina prispevkov se nanaša na znanstveno srečanje avstrijskih in poljskih zgodovinarjev, ki je bilo 14. oktobra 1986. Sestali so se Polnische Institut z Dunaja, Polnische Akademie der Wissenschaften in Österreichische Ost- und Südosteuropa-Institut. Posebno pozornost so namenili osvetlitvi 15. in 16. stol., kar je sovpadalo z razstavo Polen im Zeitalter der Jagiellonen.

II. Doba Jagieloncev:

- Heinrich Koller, Kralj Friedrich III. med Vzhodom in Zahodom

- Marian Biskup, Nasprotje med Jagielonci in Habsburžani okoli češke in ogrske krone v 15. in v začetku 16. stoletja

- Maria Bogucka, Poljska kultura v dobi renesanse

- Andrzej Wyzanski, Humanisti in državna oblast na Poljskem v prvi polovici 16. stoletja.

Tretja skupina prispevkov nosi naslov Vermischte Beiträge - različni prispevki:

- Michael Komaszynski, Nasprotja med Habsburžani in Bourboni na poljskem dvoru v 17. stoletju

- Lucijan R. Lewitter, K prazgodovini delitve Poljske (1697-1721), viri in literatura

- Tomasz Opas, Osamosvojitve zasebne zemljiške gosposke kraljestva Galicije in Londomerije kot raziskovalni problem

- Krzysztof Kasprzyk, Ekscelencja Kazimierz Chledowski iz Wietrzna

- Alois Woldan, Avstrija v delu Stanislava Vincenza.

Tudi na koncu tega zvezka so predstavljeni sodelavci tokratne številke in objavljen seznam član-
kov, ki jih bomo prebrali v prihodnjih številkah.

nove pridobitve arhivov

Arhiv Republike Slovenije

- Republiški družbeni svet za gospodarski razvoj in ekonomsko politiko (1978-1990, 2 tm)
- Republiški družbeni svet za vprašanja družbene ureditve (1975-1990, 13 tm)
- Republiški družbeni svet za mednarodne odnose (1975-1990, 6 tm)
- Republiški rudarski inšpektorat (1958-1962, 6 tm)
- Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo (1949-1989, 39 tm)
- Triglav film (1945-1966, 0,5 tm)
- Blaznikova tiskarna (1863-1872, 1 knj.)
- Graščinski arhiv Turjak (1783-1886, 1 mapa)
- Graščinski arhiv Polhov Gradec (1 šk.)
- Rodbinski fond Ana in dr. Ivan Dimnik (1902-1928, 2 šk.)
- Osební fond France Adamič (1945-1989, 4 šk.)
- Osební fond Ivan Mohorič (34 šk.)
- Osební fond Stanko Peterin (1947, 0,2 tm)
- Osební fond dr. Cene Logar (1871-1963)
- Osební fond Danilo Vojska (1870, 1949, 64 šk.)
- Osební fond Segej Kraigher (1950-1987, 83 šk.)
- Osební fond Vida Tomšič (33 šk.)
- Osební fond Edvard in Pepea Kardelj (34 tm)
- Osební fond Ladislav Kiauta (3 šk.)
- Klub koroških Slovencev (1973-1987, 3 šk.)
- Slovensko prosvetno društvo Simon Gregorčič iz Kanade (1959-1990, 1 šk.)
- Zbirka filmov (6 celovečernih z napovedniki, 44 šk.)
- Zbirka plakatov (1990, 3 kosi)
- Zbirka fotografij (1890-1940, 13 kosov)
- Zbirka matičnih knjig (1816-1890, 15 knjig)
- Zbirka Marjeta Čampa (1979-1990, 3 mape)
- Republiška konferenca SZDL Slovenije (1945-1990, 199 tm)
- 218 fondov in zbirk Zgodovinskega arhiva CK ZKS (590 tm)

Pokrajinski arhiv Koper

- Občinski komite ZKS Izola (1967-1985, 10 tm)
- Občinski komite ZKS Postojna (1960-1985, 6 tm)
- Občinski komite ZKS Piran (1973-1985, 9 tm)
- Občinski komite ZKS Sežana (1976-1985, 5 tm)
- Občinska konferenca SZDL Izola (1968-1983, 8 tm)

- Občinska konferenca SZDL Postojna (1950-1990, 11 tm)
- Medobčinski svet SZDL za Notranjsko in Postojno (1975-1990, 1 tm)
- Občinska konferenca SZDL Piran (1955-1985, 16 tm)
- Občinska konferenca SZDL Sežana (1960-1989, 11 tm)
- Občinska konferenca SZDL Ilirska Bistrica (1959-1988, 11 tm)
- Občinska konferenca SZDL Koper (1979-1986, 6 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Izola (1974-1989, 8,5 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Postojna (1953-1987, 0,7 tm)
- Delamaris Izola (1951-1974, 4 tm)

Zgodovinski arhiv Ljubljana Enota za območje mesta in občin Ljubljane

- Vojaško sodišče v Ljubljani (1944-1945, 0,1 tm)
- Državno tožilstvo Ljubljana (1931-1944, 0,2 tm)
- Okrožno javno tožilstvo v Ljubljani (1945-1959, 5,5 tm)
- Okrajno javno tožilstvo v Ljubljani (1945-1959, 1,2 tm)
- Javno tožilstvo za okraj Ljubljana - okolica (1945-1959, 0,3 tm)
- Temeljno javno tožilstvo v Ljubljani, Enota v Ljubljani (1978-1948, 11 tm)
- Skupščina mesta Ljubljane - mestni sekretariat za občo upravo (1965-1971, 14 tm)
- Skupščina občine Ljubljana Vič-Rudnik (1971-1987, 5,4 tm)
- Mestna konferenca SZDL Ljubljana (1975-1990, 3,6 tm)
- Odbor za izgradnjo poti spominov in tovarištva pri Mestni konferenci SZDL Ljubljana (1985-1986, 0,1 tm)
- Medobčinski svet SZDL ljubljanske regije (1974-1990, 1,9 tm)
- Občinska konferenca SZDL Ljubljana Moste-Polje (1969-1989, 2,8 tm)
- Občinska konferenca SZDL Ljubljana Šiška (1957-1989, 3,3 tm)
- Ilirija, Ljubljana (1921-1978, 3,1 tm)
- Kmetijsko gospodarska šola Vodice (1953-1960, 0,1 tm)
- Kmetijsko gospodarska šola Ig (1952-1959, 0,1 tm)

Osnovna šola Vrtača, Ljubljana (1939-1964, 0,7 tm)

Osnovna šola Utik (1921-1985, 0,1 tm)

Osnovna šola Skaručna (1906-1959, 0,1 tm)

Osnovna šola Tomišelj (1910-1963, 0,3 tm)

Osnovna šola Prežihovega Voranca Ljubljana (1958-1985, 1,6 tm)

Osnovna šola Angele Oepek Ljubljana (1946-1965, 0,7 tm)

Osnovna šola Zapotok (1945-1975, 0,1 tm)

Evangeljsko žensko društvo Ljubljana (1852-1945, 0,1 tm)

Graščina Turjak (1790-1939, 0,2 tm)

Hišni arhiv družin Koder in Zavašnik (1772-1944, 0,1 tm)

Družina Pehani, Ljubljana (1897-1971, 0,1 tm)

Hišni arhiv družina Štrukelj (1801-1948, 0,1 tm)

Alojz Rustja, Ljubljana (1920-1962, 0,1 tm)

Načrti: 53 načrtov od Projekta Ljubljana (1958-1988) 99 načrtov od Splošnega projektivnega biroja Ljubljana (1935-1986)

Zbirka Ulčar, Ljubljana: - razno gradivo (1867 - 1980, 0,6 tm)

Zbirka Zgaga (17. stol. - 1962, 0,1 tm)

Zbirni fond, Ljubljana:

- Ljubljanski festival (1953-1957, 1 mapa)

- Trgovina s špecarijskim materialnim blagom in barvami Ivan Jelačin v Ljubljani (1943-1955, 2 knjižici)

Zbirka fotografij:

- fotografije (1890-1990, 190 enot)

- razglednice (1899-1956, 92 enot)

- plakati (1946-1990, 61 enot)

Občinski komite ZKS Ljubljana Polje (1981-1989, 5,4 tm)

Občinski komite ZKS Ljubljana Bežigrad (1966-1989, 11,2 tm)

Občinski komite ZKS Ljubljana Šiška (1971-1989, 16,6 tm)

Občinski komite ZKS Škofja Loka (1981-1989, 3,3 tm)

Občinski komite ZKS Kamnik (1969-1989, 4 tm)

Medobčinski svet ZKS za Gorenjsko Kranj (1978-1990, 6,9 tm)

Občinski komite ZKS Radovljica (1954-1987, 7,3 tm)

Enota za območje občin obljudljanske regije

CERKNICA

Okrajno sodišče Rakek (1945-1947, 0,1 tm)

DOMŽALE

Občinska konferenca SZDL Domžale (1967-1990, 0,9 tm)

Mitja Hiti, Dob pri Domžalah (1889-1958, 0,2 tm)

GROSUPLJE

Javno tožilstvo za okraj Grosuplje (1946-1959, 0,6 tm)

KAMNIK

Javno tožilstvo za okraj Kamnik (1946-1959, 0,7 tm)

Občinska konferenca SZDL Kamnik (1979-1990, 1,4 tm)

Občinski svet Zveze sindikatov Slovenije Kamnik (1957-1989, 2,4 tm)

Občinski svet Zveze združenj borcev NOV Kamnik (1947-1986, 2,8 tm)

Občinska zveza prijateljev mladine Kamnik (1968-1981, 0,1 tm)

KOČEVJE

Javno tožilstvo za okraj Kočevje (1946-1959, 0,1 tm)

Rudnik rjavega premoga Kočevje (1893-1977, 1,6 tm)

RIBNICA

TVD Partizan Ribnica (1956-1976, 0,3 tm)

Občinska rokometna zveza Ribnica (1964-1979, 0,1 tm)

VRHNIKA

Orlovski odsek na Vrhniko (1908-1929, 0,1 tm)

Enota v Škofji Loki

Občinska konferenca SZDL Škofja Loka (1970-1990, 3 tm)

Občina Škofja Loka (1959-1974, 1,2 tm)

Skupščina občine Logatec (za območje Žirov) (1962-1969, 1,3 tm)

Družina Perko, Poljane (1883-1971, 0,5 tm)

Enota za Dolenjsko in Belo Krajino, Novo mesto

Občinska kulturna skupnost Novo mesto (1981-1989, 0,8 tm)

Občinska telesno-kulturna skupnost Novo mesto (1981-1986, 0,2 tm)

Občinska konferenca ZSMS Novo mesto (1970-1986, 5 tm)

Medobčinski svet SZDL (1975-1988, 2,1 tm)

Občinska konferenca SZDL Novo mesto (1957-1988, 6 tm)

Kmetijska zemljiška skupnost Trebnje (1976-1985, 0,3 tm)

Samoupravna stanovanjska skupnost Trebnje (1986-1989, 0,3 tm)

Enota za Gorenjsko, Kranj

JESENICE

- Železarna Jesenice (1938-1982, 2 tm)

- Občinska konferenca ZSMS Jesenice (1975-1989, 7 tm)

- Koordinacijski svet ZSMS Slovenskih železarn, železarna Jesenice (1976-1989, 0,8 tm)

KRANJ

- Občinska konferenca SZDL Kranj (1982-1990, 5,5 tm)

- Občinska konferenca SZDL Kranj (1980-1990, 3,2 tm)

- Medobčinski svet SZDL za Gorenjsko Kranj (1976-1990, 1,4 tm)
- Medobčinski svet ZSMS Kranj (1977-1983, 0,4 tm)
- Medobčinski svet ZKS za Gorenjsko Kranj (1978-1990, 6,9 tm)

RADOVLJICA

- Občinska konferenca SZDL Radovljica (1960-1990, 11,4 tm)
- Občinski sindikalni svet Radovljica (1976-1990, 3,1 tm)
- Občinski komite ZKS Radovljica (1954-1987, 7,3 tm)

TRŽIČ

- Občinska konferenca SZDL Tržič (1978-1990, 4 tm)
- Občinski sindikalni svet Tržič (1978-1989, 5,5 tm)
- Peko Tržič (1911-1980, 7,2 tm)

Pokrajinski arhiv Maribor

- Splošna bolnišnica Maribor (1931-1956, 2,5 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Tezno (1980-1990, 7 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Pobrežje (1980-1990, 4 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Tabor (1980-1990, 7 tm)
- Občinski svet ZSS Maribor-Tezno (1980-1990, 3,5 tm)
- Mestni komite ZKS Maribor (1975-1985, 3 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Rotovž (1980-1990, 9 tm)
- Občinski svet ZSS Maribor-Tabor (1981-1990, 5 tm)
- Občinski svet ZSS Maribor-Pobrežje (1974, 1980-1990, 3 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Maribor-Pobrežje (1980-1990, 1 tm)
- Občinska konferenca SZDL Maribor-Pobrežje (1981-1990, 2 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Pesnica (1980-1989, 1,5 tm)
- Občinska konferenca SZDL Maribor-Rotovž (1980-1990, 2,5 tm)
- Občinska konferenca SZDL Maribor-Tabor (1980-1990, 3,5 tm)
- Občinska konferenca SZDL Maribor-Tezno (1981-1990, 1,5 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Maribor-Tabor (1984-1990, 0,5 tm)
- Občinski komite ZKS Maribor-Ruše (1980-1989, 0,5 tm)
- Medobčinski svet SZDL za Podravje Maribor (1981-1990, 1 tm)
- Mestna konferenca SZDL Maribor (1982-1990, 1 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Maribor-Rotovž (1980-1990, 1 tm)
- Zveza združenj borcev NOV Slovenije - Občinski odbor Maribor-Rotovž (1980-1990, 3 tm)
- Gospoččina Grad Bistrica (1721-1763, 0,3 tm)

- Občinski odbor ZZB NOV Maribor-Tabor (1981-1990, 2 tm)
- Mestna konferenca SZDL Maribor (1970-1990, 1 tm)
- Delovna organizacija IMPOL Slovenska Bistrica (1920-1967, 4 tm)
- Medobčinski svet ZKS za Podravje Maribor (1975-1990, 1 tm)
- Poklicna kovinarska šola Maribor (1958, 1963-1981, 3 tm)
- Poklicna avtomehanska šola Maribor (1945-1946, 1968-1980, 2 tm)
- Jancz J. Švajncer, Ljubljana (0,5 tm)
- Pomurski medobčinski svet SZDL Murska Sobota (1972-1990, 2 tm)
- Občinska konferenca SZDL Murska Sobota (1955-1989, 24 tm)
- Občinski komite ZKS Dravograd (1980-1986, 1 tm)
- Občinski svet ZSS Dravograd (1964-1985, 3,5 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Murska Sobota (1970-1989, 5,5 tm)
- Občinska konferenca ZSMS Ljutomer (1961-1989, 7,5 tm)
- Občinski komite ZKS Ljutomer (1969-1989, 12 tm)
- Občinski odbor ZZB NOV Maribor-Pobrežje (1981-1990, 0,5 tm)
- Občinski odbor ZZB NOV Maribor-Tezno (1981-1990, 1 tm)
- Občinska konferenca SZDL Ljutomer (1979-1990, 9 tm)
- Občinski komite ZKS Murska Sobota (1977-1989, 5 tm)
- Občinski komite ZKS za Pomurje Murska Sobota (1976-1990, 1 tm)
- Občinska konferenca SZDL Maribor-Pesnica (1981-1989, 1 tm)
- Colectanea (0,1 tm)
- Osnovna šola Selnica ob Dravi (1948-1961, 1 tm)
- Wögerer Herman - Tovarna mesnih izdelkov Maribor (0,2 tm)
- Davčna uprava občine Maribor-Center (1962-1966, 11,5 tm)
- Davčna uprava občine Maribor-Tabor (1962-1966, 8,5 tm)
- Davčna uprava občine Maribor-Tezno (1962-1966, 11 tm)
- dr. Štefka Cobl Ptuj (4 tm)
- Ivan Kokolj Maribor (4 tm)
- Metalprim - Inženiring Maribor (80 tm)

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

- Strokovna služba občinskih skupnosti za zaposlovanje Nova Gorica (1961-1968, 0,1 tm)
- Osnovna šola Milojka Štrukelj Nova Gorica (1955-1982, 2,1 tm)
- Osnovna šola Bilje (1947-1964, 0,5 tm)
- Osnovna šola Kostanjevica na Krasu (1947-1964, 1 tm)
- Osnovna šola Selo na Krasu (1945-1963, 0,3 tm)
- Osnovna šola Opatje selo (1945-1963, 0,4 tm)

- Osnovna šola Lipa (1945-1954, 1 mapa)
 Osnovna šola Vojšćica (1945-1963, 0,4 tm)
 Osnovna šola Temnica (1946-1963, 0,5 tm)
 Občina Rihemberk (1875, 1 list)
 Krajevni ljudski odbor Renče (1945-1946, 1 mapa)
- Krajevni odbor SZDL Renče (1946, 1 mapa)
 Tretja stavbena zadruga Renče (1921-1923, 1 mapa)
 Krajevni ljudski odbor Most na Soči (1947, 2 mapi)
 Krajevni ljudski odbor Podmelec (1947, 0,1 tm)
 Krajevni ljudski odbor Planota-Šentviška gora (1945-1947, 0,1 tm)
 Krajevni ljudski odbor Slap ob Idrijci (1947, 2 mapi)
 Krajevni ljudski odbor Ponikve (1950-1951, 1 mapa)
 Krajevni ljudski odbor Lom (1947, 0,1 tm)
 Krajevni ljudski odbor Grahovo ob Bači (1946-1952, 1 mapa)
 Krajevni ljudski odbor Idrija ob Bači (1947, 1 mapa)
 Občina Grahovo ob Bači (1925-1941, 1 mapa)
 Osnovna šola Breginj (1939-1940, 1 mapa)
 Avto-moto društvo Gorica Nova Gorica (0,7 tm)
 Društvo za telesno vzgojo Partizan Nova Gorica (1963-1967, 1 mapa)
 Bojan Ožbolt Nova Gorica (0,6 tm)
 Goriški tribunal Gorica (1919-1947, 25,6 tm)
 Okrajno sodišče Gorica (1929-1947, 8,8 tm)
 Okrajno sodišče Kanal (1917-1929, 8,8 tm)
 Okrajno sodišče Ajdovščina (0,1 tm)
 Okrajno sodišče Postojna (2,1 tm)
 Okrajno sodišče Krmin (1919, 1921-1944, 1946-1947, 0,7 tm)
 Marko Pushnik Vipava (1894-1924, 1 mapa)
 Artur Lokar Ajdovščina (1898-1903, 0,4 tm)
 Carlo Colotti Ajdovščina (1933-1947, 0,2 tm)
 Giuseppe Berdon Kanal (0,1 tm)
 Carlo Herborn Kobarid (1929-1933, 1 mapa)
 Corrado de Fabris (0,1 tm)
 Giovanni Giuseppe Grusevin Idrija (1929-1930, 1 mapa)
 Virgilio Gnot Krmin (1931-1952, 0,1 tm)
 Rodolfo Seculin Kanal (1922-1946, 0,67 tm)
 Luigi Marega Vipava Krmin Gorica (1933-1953, 0,4 tm)
 Carlo Cibej Gorica (1929-1927, 0,3 tm)
 Antoni Ballaben Gorica (1919-1933, 0,2 tm)
 Mario Pascoletto Gorica (1920-1929, 0,6 tm)
 De Petris Zaccaria Gorica (1922-1931, 0,1 tm)
 Ernesto Coloautti Claucig Krmin (1926-1943, 0,1 tm)
 Silvio Quarantoto (1929-1931, 1 mapa)
 Francesco Francesco (0,2 tm)
 Masimiliano Maucci (0,5 tm)
 Emilio Giuseppe Gioseffi (2 mapi)
 Franc Ukmar Solkan (-1947, 0,2 tm)
 Jugoslovanska delegacija v mešani jugoslovansko-italijanski komisiji za delitev arhiva (1950-1956, 0,1 tm)
 Okrajni sindikalni svet Nova Gorica (1954-1962, 1,1 tm)
 Občinski svet ZSS Nova Gorica (1962-1985, 3,3 tm)
- Delavska univerza Nova Gorica (1959-1980, 1,5 tm)
 Vzgojnovarstvena organizacija Ilka Devetak Big-nami Tolmin (1947-1978, 0,3 tm)
 Vzgojnovarstvena organizacija Ajdovščina (1948-1980, 0,5 tm)
 Občinski komite ZKS Nova Gorica (1975-1982, 5,3 tm)
 Zavod SRS za šolstvo, Organizacijska enota Nova Gorica (1969-1981, 1,4 tm)
 Okrajni odbor RKS Gorica (1957-1963, 0,1 tm)
 Občinska organizacija RKS Gorica (1963-1984, 0,9 tm)
 Občinska konferenca ZSMS Tolmin (1976-1979, 0,2 tm)
 GOSTOL, Goriške strojne tovarne in livarne Nova Gorica (1947-1983, 10 tm)
 Medobčinski svet ZSMS severnoprimske regije (1978-1985, 0,3 tm)
 Občinska konferenca SZDL Ajdovščina (1955-1981, 1 tm)
 Medobčinski svet ZKS severnoprimske občin (1968-1981, 1 tm)
 Dom učencev Svetozar Marković Tolmin (1957-1978, 0,1 tm)
 Občinski komite ZKS Nova Gorica (1983, 0,9 tm)
 Občinski svet ZSS Ajdovščina (1963-1984, 1,6 tm)
 Center za glasbeno vzgojo Nova Gorica (1948-1983, 0,2 tm)
 Občinski komite ZKS Ajdovščina (1976-1985, 3,3 tm)
 Zveza prijateljev mladine Tolmin (1975-1978, 0,1 tm)
 Delavska univerza Tolmin (1959-1985, 0,4 tm)
 Zveza kulturnih organizacij Tolmin (1966-1974, 1 mapa)
 Osnovna šola Ivana Roba Šempeter pri Gorici (1933-1979, 2 tm)
 Glasbena šola Tolmin (1951-1986, 0,5 tm)
 Osnovna šola Solkan (1938-1979, 3,2 tm)
 Osnovna šola Dornberk (1948-1988, 2 tm)
 Osnovna šola Ajdovščina (1945-1989, 3 tm)
 Osnovna šola Ustje (1945-1962, 0,2 tm)
 Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV Ajdovščina (1952-1985, 1,9 tm)
 Strokovna služba občinskih skupnosti za zaposlovanje Nova Gorica (0,2 tm)
 Marija Grahelj Šentviška gora (1956-1981, 1 mapa, 2 zvitka)

Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino, Ljubljana

- Ganziti Rudolf-Rudi, Ljubljana (1943-1969, 0,1 tm)
 Bebler-Pirkovič Vilma, Ljubljana (1944, 7 listov, 2 brošuri)
 Draksler Zvonko, Pesem izseljenih Slovencev v Šleziji (1 list)
 Brošure in tisk NOB (1944-1945, 1946, 0,1 tm)
 Knol Vinko, Iz podobe življenja v naši predvojni dolini (Ribnica) (spomini, 41 strani)
 Glavni odbor ZZB NOV, Odbor za postavitev spomenika žrtvam na Rabu (1953, 0,2 tm)

Gradivo o delovanju Evgena Poberaja iz Solkana v NOG (7 listov)

Koncentracijsko taborišče Renicci - Anghiari (kserokopije, 0,1 tm)

Prijave za vojne invalide

Zveza koroških partizanov Celovec (1949, 1953, 1962, kserokopije, 8 listov)

TV serija: Velike bitke v Jugoslaviji, scenariji 1, 2, 3, 5 in 6 epizode (1979, 0,15 tm)

Lazarevič Žarko, Zadolževanje kmetov v Sloveniji v letih 1918-1941 s posebnim ozirom na bremenske vpise v zemljiško knjigo vzorčno izbranih katastrskih občin (magistrska naloga)

Mellinato Giulio, Scuola ed educazione nella provincia di Trieste dal fascismo al Governo militare alleato 1938-1954 (elaborat, 226 strani)

Bleiweis dr. Miron - Trsteniški, odvetnik, Ljubljana (1941-1943, 1944, 1945, 0,2 tm)

Westen ing. Max Adolf, tovarnar, Celje (1926, 1934-1944, 0,1 tm)

Tominšek dr. Teodor, Ljubljana (1944, 1948, 1959-1966, 0,1 tm)

Ženska kaznilnica Fossombrone v Italiji (srečanja zapornic iz leta 1942-1943: prijave, korespondenca, računi in drugo gradivo, zbrala Vera Hutar, Ljubljana, 0,1 tm)

Zapori Šempetrska kasarna v Ljubljani (kartoteka zapornic 1941-1943, spomini, izjave itd. zapornic, zbrala Vera Hutar, Ljubljana, 0,1 tm)

Gradivo o odvetnikih, ki so branili slovenske obsojence pred italijanskim vojnim sodiščem v Ljubljani 1941-1943 (zbrala Vera Hutar, Ljubljana, 0,1 tm)

Zbrana dela Edvarda Kardelja, knjiga 2: 1935-1939 (tipkopis, 0,1 tm)

Referati okrogle mize Mednarodnega komiteja zgodovine druge svetovne vojne na Brdu pri Kranju (1984, 0,1 tm)

Gabrič Aleš, Kulturna politika in kulturno ustvarjanje na Slovenskem 1945-1952 (magistrska naloga, 304 strani)

Nadškofijski arhiv Ljubljana

Župnijski in dekanijski arhiv Radovljica (40 fasc.)

Osebna zapuščina Jožeta Gregoriča (1908-1989, 30 fase.)

OPOMBA UREDNIŠTVA

1. Zgodovinski arhiv Celje v letu 1990 ni imel novih pridobitev. — 2. Nove pridobitve se nanašajo večinoma na leto 1990, Zgodovinski arhiv Ptuj pa je poslal prispevek po zaključku redakcije.

bibliografija arhivskih delavcev

Marjeta ADAMIČ

- Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji, 1941-1945, knjiga 7: Maj - junij 1943. Ljubljana Partizanska knjiga 1989
- Josip Rus - Andrej, Pričevanja in spomini, Založba Borec, Ljubljana 1989. Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 97
- Bogdan Lekić, Arhivski izvori za istoriju socijalističke Jugoslavije 1943-1953, Arhiv Jugoslavije Beograd 1987. Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 99-100
- Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur inden Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918, Ein historisch-bibliographischer Führer - Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918, Zgodovinsko-bibliografski vodnik - Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918, Guida storico-bibliografica. Graz - Kragensfurt - Ljubljana - Gorizia - Trieste 1988. Prispevki za novejšo zgodovino XXX, Ljubljana 1990, št. 1-2, str. 154-156

France BARAGA

- Ignacij in Frančišek - posebna zavetnika Slovencev, Slovenski jezuiti, XXV, Maribor 1990, str. 69-71

Milan BIZJAK

- »Armida, programski paket za delo v arhivih« (Glasnik arhiva i društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1989, letnik 29, str. 15-21

Žarko BIZJAK

- OIševci v narodnoosvobodilnem boju: Kranjski zbornik 1990

Marjeta ČAMPA

- Glasila enot NOV in POS. Enciklopedija Slov. III: Eg - Hab; Lj., MK 1989, str. 230.
- Prvomajski letaki iz NOB v arhivu Inštituta za novejšo zgodovino, Arhivi, XII, 1989, št. 1-2, str. 46-48.
- Nekaj odmevov slovenske zgodovine in kulture v vsakdanjem NOB tisku v arhivu INZ. Prispevki za novejšo zgodovino, XXX, 1990, št. 1-2, str. 135-140.

Marija OBLAK-ČARNI

- Poročilo o obisku v praških arhivih. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 61-65 (Soavtor Peter Ribnikar)
- Franc Zwitter (24. 10. 1905 - 14. 4. 1988). Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 108-109
- Marija Verbič - petinsedemdesetletnica. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 112-113
- Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji knj. 7 maj-junij 1943. Ljubljana, Partizanska knjiga 1989 762 str. (Soavtor Marjeta Adamič)

Darko DAROVEC

- Dr. Danilo Klen, Primorske novice 37, Koper 11. maja 1990, str. 5.
- Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike (1797), Kraški rob in Bržanija (zbornik), Pokrajinski muzej Koper, Koper 1990, str. 31-62.
- Ocena: Marginalne skupine družbe v zgodovini, M. Bertoša: Zlikovci i prognanici, Pula 1989, Primorska srečanja 110/1990, str. 515-517.
- Poročilo: Vsakdan v baročnem Piranu, Darja Mihelič: Piran 1600-1602, mestni vsakdan v obdobju baroka v luči različnih virov, Primorska srečanja 110/1990, str. 519-520.

France M. DOLINAR

- Puchheim Otto Fridrich, Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648-1803. Ein Biographisches Lexikon, hrsg. Erwin Gatz, Berlin 1990, 354-355.
- Joseph Rabatta, n.d. 356.
- Sigismund Christoph von Herberstein, n.d. 183-184.
- Ferdinand von Künburg, n.d. 244-247 (skupaj z K.A. Huber).
- Franz Karl von Kaunitz, n.d. 220-221.
- Wilhelm von Leslie, n.d. 268-269.
- Sigismund Felix von Schrattenbach, n.d. 449-450.
- Ernst Amadaeus Thomas von Attems, n.d. 15-16.
- Leopold Petazzi, n.d. 339-340.
- Johann Karl von Herberstein, n.d. 182-183.
- Michael Leopold von Brigido, n.d. 48-49.
- Franc Caspar von Stadion, n.d. 480-481.
- Philip Karl von Fürstenberg, n.d. 140-141.
- Joseph Oswald von Attems, n.d. 16-17.
- Virgilius Augustin Maria von Firmian, n.d. 117-118.

- Johann Baptist von Thurn und Taxis, n.d. 515-516.
- Marenzi Antonio, n.d. 294-296 (skupaj s L. Tavano).
- Vaccano Franc Maximilian, n.d. 530-531 (skupaj z L. Tavano).
- Paul de Tauris - Jančić, n.d. 501.
- Budimir Paul, n.d. 52-53.
- Andreas a Raunach, n.d. 363.
- Rosetti Johann Marcus, n.d. 401.
- Peter Anton Gaus, n.d. 146.
- Georg Marotti, n.d. 296.
- Cecotti Johann Joseph Bonifacius, n.d. 60.
- Aldrago Antonio De Piccardi, n.d. 342.
- Chumer von Chumberg Michael, n.d. 63.
- Terpin Philipp, n.d. 501.
- Mikolitsch Franz Joseph, n.d. 311-312.
- Franz B. Raigersfeld, n.d. 359.
- Ricci Johann Anton, n.d. 374.
- OCENA: Minoritski samostan na Ptuj 1239-1989, Ptuj-Celje 1989, Zgodovinski časopis, 44 (1990) 30:311.
- OCENA: Majda Smole, Vicedomski urad za Kranjsko, 13. stoletje - 1747, Cerkevne zadeve, 2. del; Lit. G, Ljubljana 1989; 3. del, Lit. I-K, Ljubljana 1989, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, 6 (1990) 32-33.
- Fiziognomija in struktura nove goriške nadškofije, Carlo M. d'Attems primo arcivescovo di Gorizia 1752-1774, II. del, Zbornik predavanj, Gorica 1990, 183-198 (italijanski prevod: 199-216, nemški povzetek 217).
- Gradivo za zgodovino jezuitskega kolegija v Ljubljani v Arhivu Republike Slovenije, Ignacijeva karizma na Slovenskem, Razstava pri sv. Jakobu v Ljubljani (katalog), Ljubljana 1990, 7-22.
- Inštitut za zgodovino Cerkve (Zbornik ob sedemdesetletnici Teološke fakultete v Ljubljani 1919-1989), Bogoslovni vestnik, 50 (1990) 129-132.
- Rokopisi Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1990 52 str. (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Katalogi; 10) (Soavtorja Vladimir Kološa, Drago Trpin)
- Minoritski samostan na Ptuj 1239-1989, Celje, Minoritski samostan 1989, Zgodovinski časopis 44/1990 št. 2 str. 309-311.

Marija Vera EIAVEC

- Bibliografija Majde Smole, Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 107-108
- Bibliografija dr. Marije Verbič, Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 113.

Metka GOMBAČ

- Slovensko primorje po osvoboditvi: razvoj ljudske oblasti in upravna razdelitev, Pazinski memorial, Pazin 1989, št. 18, str. 267-274.
- Poverjeništvu pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945-1947, Kronika, I. 37 Ljubljana 1989, št. 1-2 str. 116-123
- Trst 1941-1947, od italijanskega napada na Ju-

goslavijo do mirovne pogodbe, Kronika I. 37, Ljubljana 1989, št. 3, str. 335-336

- Fotoalbum izseljencev iz Benečije, S študijami o posameznih migracijskih obdobjih, Kronika letnik 37, Ljubljana 1989, št. 3., str. 334-335
- Zgodovinski časopis 43, Delo, letnik 31, št. 154, str. 6, julij 1989
- Zgodovinski časopis 2, Delo, letnik 31, Ljubljana, št. 237, str. 9, 12, 10, 1989
- Zgodovinski časopis 3, Delo, letnik 31, Ljubljana, št. 266, str. 11, 16, 11, 1989
- Vzhodnoprimorsko okrožje 1945, Primorska srečanja, Nova Gorica 1990, letnik XV, št. 104/105, str. 118-121
- Zgodovinski časopis 43/4, Delo, letnik 32, Ljubljana 1990, št. 32, str. 16, 8, 2, 1990
- Boris Pahor, Ta ocean strašno odprto, Dnevniški zapiski od julija 1974 do februarja 1976, Arhivi, Ljubljana 1989, Letnik XII, št. 1/2, str. 100-101
- Mateja Jeraj, Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije s prehodniki I. del: 1945-1949, Arhivi, Ljubljana 1989, letnik XII, št. 1/2, str. 91-92
- Zgodovinski časopis 44/1, Delo, Ljubljana, letnik 32, št. 101, str. 10, 3, 5, 1990
- Tabor »Devina« 87, Tabor Brda 88, Kronika, letnik 38, Ljubljana, 1990, št. 1/2, str. 97
- Zgodovinski časopis 44/2, Delo, Ljubljana, letnik 32, št. 160, str. 6, 12, 7, 1990
- Zgodovinski časopis 3, Delo, Ljubljana, letnik 32, št. 226, str. 16, 27, 9, 1990
- Drago Žerjal, Spomini in razlage o protifašističnem boju primorske mladine med vojnama, Zgodovinski časopis, Ljubljana 1990, letnik 44, št. 4, str. 638-647

Matjaž GROBLER

- Razvoj in dejavnost Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Primorska srečanja 1989, št. 100, str. 707-706

Mateja JERAJ

- Miroslav Stiplovšek: Prispevki za zgodovino sindikalnega delavskega gibanja na Slovenskem. Od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868-1945), Marior, Obzorja 1989, Arhivi, 12/1989 št. 1/2 str. 97-98

Nada JURKOVIČ

- Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs, Folge 38, Graz 1988, ARHIVI XII, št. 1-2, str. 79-80
- Nekaj značilnosti vzreje in porabe perutninskega mesa v prejšnjem stoletju na ptujskem območju, Monografija Perutnina Ptuj 1905-1990, jubilejna izdaja ob 85. obletnici, 1990, str. 113-114
- Ljutomerska župnija po letu 1945, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, 1990, str. 78-83

Peter P. KLASINC

- Ob vstopu v drugo desetletje posvetovanj o

strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih. Sodobni arhivi 89, 1989, 7-16

- Arhivi nosilci informacij I. Sodobni arhivi 89 (1989) 58-61

- Na pragu velikih sprememb /An der Schwelle grosser Veränderungen/ On the threshold of great changes. Sodobni arhivi 90, 1990, 7-13

- Arhivi nosilci informacij II. Načini hitrega škartiranja. Sodobni arhivi 90, 1990, 27-30

- Neka izkustva o uvodenju računara u arhive. Arhivist, 1989, 96-100

- Deset svetovanja o stručnim i tehničnim pitanjima u arhivima. Arhivist, 1989, 198-213

- Izveštaj o radu Arhivskog centra za stručno tehnička pitanja pri Pokrajinskom arhivu Maribor - mart 1988 do mart 1989. Arhivist, 1989, 214-215

- in Marija Hernja Masten, Arhivsko gradivo samostana. Minoritski samostan na Ptuju 1239-1989. Ptuj/Celje, 1989, 389-420

- Aktuelle Probleme der Archivtheorie und - praxis. Der Archivar, 42, 1989, 611-614.

- The archive centre for professional and technical questions at Maribor/Le centre des archives pour les questions professionnelles et techniques a Maribor. JANUS. SPA/ICA, Hertogenbosch, 1988, 5-12, 17-20

- Bogastvo jugoslovanskih arhivov. Katalog razstave, Beograd - Maribor, 1988, 2-5

- Arhivsko gradivo II Gimnazije v Pokrajinskem arhivu v Mariboru. 40 let II Gimnazije Maribor, 1990, 14-21

- Zbirka gramofonskih plošč. Katalogi/PAM II. Maribor, 1989.

- Spremna beseda. Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Ljutomer, 1990, 9

- Antoša Leskovec - šestdesetletnik. Arhivi, 1989, 117-118

Bogdan KOLAR

- Slovenci po svetu, v: Dom in svet 1989, Maribor 1989, str. 198-201

- Pomen pisanja župnijske kronike, v: Cerkev v sedanjem svetu 24, 1990, 87-90

- Družba svetega Rafaela do ustanovitve ljubljanske podružnice, v: Dve domovini. Two Homelands I, 1990, 107-119

- Yzermans Vincent A., The Spirit In Central Minnesota. A Centennial Narrative of the Church of Saint Cloud 1889-1989, v: Zgodovinski časopis 44, 1990, 314-315.

- Cerkev in izseljenstvo v letih pred prvo svetovno vojno, v: Viri 3 (1990) 92-98.

- Rerum novarum - nova stran zavzemanja Cerkev na socialnem področju, v: Koledar Mohorjeve družbe Celje 1991, Celje 1990, str. 67-69

- Sto let »Amerikanskega Slovenca«, v: Koledar Mohorjeve družbe Celje 1991, Celje 1990, str. 77-79

Vladimir KOLOŠA

- Bogastvo jugoslovanskih arhivov - Razstava Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 73

- Rokopisi Arhiva Republike Slovenije. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1990 52 str. (Publikacije Arhiva Republike Slovenije. Katalogi; 10) (Soavtorja France M. Dolinar, Drago Trpin)

- . . . naš red si bil je ustvaril sen o domu zlat . . . - boj za združitev Slovencev 1919-1920. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1990 55 str. (Publikacije Arhiva SR Slovenije; 9)

Janez KOPAČ

- Priročniki in karte o organizacijskih strukturah do 1918, Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur bis 1918, Manuali e carte sulle strutture amministrative fino al 1918. Objave štajerskega deželnega arhiva v Gradcu, zvezek 15, Gradec, Celovec, Ljubljana, Gorica, Trst 1989, 375 str.

(Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, XII/1989, št. 1-2, str. 92-94)

- Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana št. 8, Ljubljana 1988, 254 str. (Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, XII/1989, št. 1-2, str. 95-96)

- Marija in Mihael Petek: Kronika župnije Tržič ob 150-letnici posvečenja župne cerkve, Tržič 1988 (Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37/1989, št. 3, str. 339-340)

- Zbornik ob devetdesetletnici arhiva, Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana št. 8, Ljubljana 1988, 254 str. (Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37/1989, št. 3, str. 340-342)

- Franc Puhar: Obrtništvo v Kranju od rokodelskih cehov do danes, Kranj 1988 (Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 37/1989, št. 3, str. 342-343)

1990:

- Kmečke obveznosti na območju Mestnega ljudskega odbora Kranj (1945-1950) (Kranjski zbornik 1990, Kranj 1990, str. 30-45)

- Kranj 1985-1989 (kronološki pregled) (Kranjski zbornik 1990, Kranj 1990, str. 326-345)

- Kranjski zbornik 1990 (Zgodovinski časopis, 44/1990, št. 3, str. 479-484)

- Razstava v kranjski Mestni hiši, Bogastvo jugoslovanskih arhivov (Gorenjski glas, XLIII/1990, št. 28, str. 7)

- Arhivsko gradivo Zveze kulturnih organizacij Kranj, (Gorenjski glas, XLIII/1990, št. 60, str. 7)

Brane KOZINA

- Zvezno posvetovanje arhivskih delavcev Jugoslavije, Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 69

- Ob rednem letnem zboru in praznovanju 35-letnice Arhivskega društva Slovenije, Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 68

Lilijana VIDRIH-LAVRENČIČ

- Problematika strokovne obdelave arhivskega gradiva občin v obdobju Avstro-Ogrske 1850-1918, Arhivi 1989, št. 1-2, str. 52-54

Marjetka LEGAT

- Zbirka gramofonskih plošč. Katalogi/PAM II, Maribor (1989).

Antoša LESKOVEC

- Arhivski dokumenti iz Železne županije. Sporočilo stoletij, Večer 1990, št. 180, 4. avgusta, str. 23.

in Janez Šmitek, Fužinarstvo, Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 170-172.

in Emica Ogrizek in Miroslav Novak, Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov mest in trgov v Pokrajinskem arhivu Maribor, Inventarji 3, Maribor 1989

Ivan LOVRENČIČ

- Jožef Muršec-Živkov, Sveti Bollenk v Slovenskih goricah 1790-1990, str. 46-50

Marija HERNJA-MASTEN

- Pet povojnih let Perutnine, Monografija Perutnina Ptuj 1905-1990, jubilejna izdaja ob 85. obletnici, 1990, str. 13-17 (Soavtor: Brane Oblak)

Jelka MELIK

- Orjunaši na sodišču, Kronika 37/1989 št. 3 str. 247-253

- Dokumentarno gradivo družbenih pravobranilcev samoupravljanja in njegova valorizacija, Arhivi 12/1989, št. 1/2, str. 22-24

Milko MIKOLA

- Zaplembe premoženja v celjskem okrožju v letih 1945-1948, Celjski zbornik 1990 str. 165-204

Aleksandra PAVŠIČ-MILOST

- France Bevk v dokumentih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici - priložnostna razstava ob stoletnici rojstva Franceta Bevka, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1990, str. 12

- Prireditve v Bevkovem letu, Primorske novice, 27. 2. 1990

Mija MRAVLJA

- Zveza kulturnih organizacij Kranj (1935) 1947-1980, Inventar, Gradivo in razprave, št. 10, Ljubljana 1989, 96 str.

- Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v fondih Enote za Gorenjsko Zgo-

dovinskega arhiva Ljubljana Arhivi, XIII/1990, št. str.

Pavla MRDJENOVIC

- Janez Kopač, Zgodovinski arhiv Ljubljana (1898-1988), Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka Vodnikov št. 161 Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 96-97

Ivan NEMANIČ

- La gazette des archives, 2. in 3. trimesečje 1984 št. 125-126, Arhivi 12/1989, št. 1/2, str. 80-81

Miroslav NOVAK

- Nekaj misli ob izdelavi projekta izgradnje informacijsko-dokumentacijskega centra v arhivu, Glasnik arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 1989, 29, Sarajevo, str. 3-13

- Arhivi in baze podatkov, Sodobni arhivi 11, 1989, str. 65-69

- Kompjuterizacija arhivskih strokovnih opravil in sistemski inženiring, Sodobni arhivi 12, 1990, str. 21-26

in Antoša Leskovec in Emica Ogrizek, Zemljiške knjige gosposčin ter magistratov mest in trgov v Pokrajinskem arhivu Maribor, Inventarji 3, Maribor 1989

- Prispevek k zgodovini reševanja viničarskega vprašanja na Slovenskem Štajerskem, Zbornik občine Slovenska Bistrica II, Slovenska Bistrica 1990, str. 223-232.

- Prispevek h kroniki ljutomerske župnije, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, str. 102-128

- Liber memorabilium parochiae St. Joannis Luttenbergi, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, str. 45-52

- Portreti duhovnikov ljutomerske župnije od 1917 do 1990, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, str. 134-138

- Cerkevna statistika od 1958 do 1989, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, str. 144

Brane OBLAK

- Pet povojnih let Perutnine, Monografija Perutnina Ptuj 1905-1990, jubilejna izdaja ob 85. obletnici, 1990, str. 13-17, (Soavtorica: Marija Hernja Masten)

Emica OGRIZEK

- Gradivo o povojnih zaplembah v Pokrajinskem arhivu Maribor, Večer, 3. 7. 1990

- Koroški plebiscit v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, Večer, 10. 10. 1990

in Antoša Leskovec in Miroslav Novak, Zemljiške knjige gosposčin in magistratov mest in trgov v Pokrajinskem arhivu Maribor, Inventarji 3, Maribor 1989

Anton OŽINGER

- Listine Lavantinske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor, Viri 4, Maribor 1989
- Vodnik po arhivu župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, str. 131-133
- Slovenjebistroško sredi 18. stoletja v luči Goriških vizitacij (1751 do 1773), Zbornik občine Slovenska Bistrica II, Slovenska Bistrica 1990, str. 124-143

Marko POLENŠEK

- Javno zdravstvo v novomeškem kraju med obema vojnama, Dolenjski list, 8. 2. 1990
- Odkritje Pugljeve spominske plošče, Dolenjski list, 6. 12. 1990

Alberto PUCER

- Padna, Rodna gruda, leto, XXXVI, februar 1989, št. 2, str. 14-15
- Večjezična monografija o Kortah, Primorski dnevnik, leto XLV, 21. februar 1989, št. 43, str. 11
- Pomjan skozi zgodovino, Turistični glasnik, TOP, februar 1989, št. 1, str. 7-8
- Krkavče, Rodna gruda, leto XXXVI, april 1989, št. 4, str. 14
- Viri za zgodovino, fevda Pietrapelosa, v rodbinskem fondu Gravisi v PAK, Buzetski zbornik, Knjiga 30, 1989, str. 103-106
- Socerb, Rodna gruda, leto XXXVI, oktober 1989, št. 10, str. 16
- Pomjan, Rodna gruda, leto XXXVI, november 1989, št. 11, str. 15
- Obalni oktet Izola, Rodna gruda, leto XXXVI, november 1989, št. 11, str. 5
- Portorož, Rodna gruda, leto XXXVI, december 1989, št. 12, str. 18-19
- Božidar Jakac in njegova Istra, Primorske novice, 28. 11. 1989, št. 94, str. 5
- Hrastovlje, Rodna gruda, leto XXXVII, maj 1990, št. 5, str. 49
- Vrnitev k pristnosti, Primorske novice, 9. 10. 1990, št. 80, str. 8
- Zanimivosti iz zgodovine vina, Primorske novice, 9. 11. 1990, št. 89, str. 5

Kristina ŠAMPERL-PURG

- Ob 750-letnem jubileju minoritskega samostana na Ptuj, ARHIVI XII, št. 1-2, str. 75-76
- Vloga perutnine v prehrani in načini pripravljanja le-te skozi stoletja na ptujskem območju. Monografija Perutnina Ptuj 1905-1990, jubilejna izdaja ob 85. obletnici, 1990, str. 115-118

Peter RIBNIKAR

- Poročilo o obisku v praških arhivih. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 61-65 (Soavtor Marija Oblak-Čarni)
- Arhivska razstava v počasitev dvajsetletnice Tabora slovenskih pevskih zborov v Šentvidu pri

Stični. Arhivi 12/1989, št. 1/2 str. 74-75

- Majda Smole - sedemdesetletnica. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 105-107
- Ema Umek - jubilatka. Kronika 37/1989 št. 3 str. 323-325
- Vodnik po arhivskem gradivu o Jugoslaviji v Državnem osrednjem arhivu ČSR v Pragi. Ljubljana, Arhiv SR Slovenije, 1989, 129 str. (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Vodniki ; 1)
- Imenska knjiga. Enciklopedija Slovenije HAC-KARE 4. zv. str. 116. Ljubljana, Mladinska knjiga 1990
- Jožefinski kataster. Enciklopedija Slovenije HAC-KARE 4. zv. str. 314-315 Ljubljana, Mladinska knjiga 1990
- Uvod h gozdnemu redu spodnje Avstrije izdane mu 1. julija 1813. Gozdni red za Spodnjo Avstrijo 1813. Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem VII. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, VTOZD za gozdarstvo. Ljubljana, 1989. str. 7-9.

Jurij ROSA

- »Od 27. aprila k 22. juliju . . .«. Utrinki iz arhivskih in časopisnih virov - priložnostna razstava, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1989, str. 12. (Soavtor: Vlasta Tul)

Boris ROZMAN

- Zgodovinski arhiv je bogatejši za dva fonda, Kamniški občan, Kamnik, 20. 2. 1990, št. 3, str. 8
- Arhivi 1-2, (poročilo), Književni listi, Periodika, Delo, Ljubljana, četrtek 8. marca 1990, str. 16
- Arhivsko gradivo društev v Ribnici, Rešeto, Ribnica, marec 1990
- Josip Rus Andrej, Pričevanja in spomini, O sokolstvu, Osvobodilni fronti in novi Jugoslaviji. Ljubljana 1989, Borec, 398 strani (poročilo), Zgodovinski časopis XLIV, Ljubljana 1990, št. 1, str. 145-147
- Društva v mojem kraju
- Tekst za razstavní katalog - 47 (zloženska) Šola moje babice, Iz zgodovine društev, šola v mojem kraju, Raziskovalne naloge osnovnošolcev, Slovenski šolski muzej, Ljubljana junij 1990
- Varovanje arhivskega gradiva ribiških družin, Ribič, Glasilo slovenskega ribištva, Leto 1990, Letnik XLIX, št. 9, str. 200

Marjan ROŽAC

- Koprski agrarni zakon iz okoli 1300, Kraški rob in Bržanija (zbornik), Koper 1990, str. 63-66

Marta RAU-SELIČ

- Ivan Nemanič: Filmski zapisi Božidarja Jakca 1919-1955. Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 101

Saša SERŠE

- Prva slovenska gozdarska šola na Snežniku, Postojna, Gozdarski šolski center 1989 35 str. (Soavtor Vladimir Vilman)

Judita ŠEGA

- Gradnja prve planinske kočice na Lubniku, Loški razgledi 35/1988, str. 49-55

Tatjana ŠENK

- Prikaz gradiva krajevnega in občinskega ljudskega odbora Polhov Gradec, Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 55

Milica TREBŠE-ŠTOLFA

- SPD Simon Gregorčič 1959-1989/Slovenian Cultural Association Simon Gregorčič 1959-1989, Toronto, Ontario, Canada, Ljubljana 1989, str. 204

- Slovenian Cultural Association Simon Gregorčič Toronto, Ontario, Canada celebrates its 30th anniversary, Dve domovini/Two Homelands, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, letnik 1, št. 1, Ljubljana 1990, str. 273-281

- Drobeci iz zgodovine kulturnih društev Kanade. Slovensko kulturno društvo Slap, Welland, Ontario, Rodna gruda SIM, Ljubljana, leto XXXVI, št. 3, marec 1989, str. 30-31

- Društvo primorskih Slovencev »Simon Gregorčič« V Kanadi slavi trideseto obletnico delovanja, Primorska srečanja, Nova Gorica 1990, št. 103, str. 79-81

- Ocena: Četrty pomorski obalni sektor mornarice NOVJ 1943-1945, Komunist, Ljubljana, leto 47, št. 7, 17. 2. 1989, str. 16

- Poročilo z delovnega obiska v Kanadi julija-avgusta 1987, Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 65-66

- Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti Slovencev - (Delovni obisk v Kanadi junija-avgusta 1989, Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 66-67

- The American Archivist, The society of American Archivist, Chicago, Illinois USA. Uvod in poročilo za letnike 1952-1978, Arhivi XII, Ljubljana 1989, št. 1-2, str. 81-91

France ŠTUKL

- Loške vislice na Gavžniku, Loški razgledi 36/1989, str. 39-43

- Nadrihtarji in podrihtarji v občinah Škofja Loka in Stara Loka po letu 1814, Loški razgledi 36/1989, str. 45-53

Branko ŠUŠTAR

- Tehniška dokumentacija. Praveci razvoja problema vrednovanja tehniške dokumentacije za gradnje objekata u Sloveniji, Arhivski pregled 1987, št. 1-2, Beograd 1989, str. 83-88

- Urejanje in popisovanje serij zaključnih računov ob prevzemu v arhiv, Arhivi XI/1988, str. 95-96

- J. Bertok-Kronika dvorazredne ljudske šole na Spodnjih Škofijah (Gradivo za podobo Škofij in Plavij v slovenski Istri), Kronika 37/1989, št. 1-2, str. 76-96

- Pot do Plečnikove cerkve v Šiški, v: Mohorjev

koledar 1990, Celje 1989, str. 141-145

- »Spominčica šole družbe Sv. Cirila in Metoda na Mutik«, Koroški fužinar XXXIX, št. 4, Ravne na Koroškem, 29. 11. 1989, str. 56-58

- Prispevki o Štajerski in Prekmurju v Kroniki, časopisu za slovensko krajevno zgodovino v letih 1973 do 1988, v: Časopisu za slovensko krajevno zgodovino v letih 1973 do 1988, Časopis za zgodovino in narodopisje 60, n.v. 25, Maribor 1989, št. 1, str. 131-133

- Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, Ljubljana I/1978 do X/1987, Zgodovinski časopis 43/1989, št. 1, str. 152-154

- Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta, Razstava dokumentov Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto 1988, 54 str., Arhivi XI/1988, str. 109-110

- Enciklopedija Slovenije 1, A-Ca, Ljubljana 1987, 421 str., Arhivi XI/1988, str. 112

- Oblak Branko, Kreditne zadruge ormoškega področja 1906-1948. Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj: Inventarji, zvezek 4, Ptuj 1986, 45 str., v Arhivi XI/1988, str. 113-114

- S šematizmi po preteklosti od Alp do Jadrana, v: Delo, Književni listi, 9. 3. 1989, str. 13

- Arhivi IX, Delo, Književni listi, 16. 3. 1989, str. 16

- Razpis raziskovalne naloge - Iz zgodovine šole v mojem kraju, Pionir, št. 1, 1989/90, str. 33

- Zasebni arhivi šolnikov. Slovenski šolski muzej hrani in zbira dragocena pričevanja, v: Prosvetni delavec, 25. 9. 1989, št. 13, str. 12

Slavica TOVŠAK

Območje Lenarta v Slovenskih goricah do Jožefinske dobe, Večer 29. 10. 1990

- Gradivo družbenopolitičnih organizacij - del kulturne dediščine, Večer 18. 7. 1990

- Zbornik župnije Sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru (ocena), Večer 21. 11. 1990.

Drago TRPIN

- Rokopisi Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije 1990 52 str. (Publikacija Arhiva Republike Slovenije, Katalogi : 10) (Soavtorja France M. Dolinar, Vladimir Kološa)

Vlasta TUL

- »Od 27. aprila k 22. julij . . .«. Utrinki iz arhivskih in časopisnih virov - priložnostna razstava, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Nova Gorica 1989, str. 12. (Soavtor: Jurij Rosa)

Ema UMEK

- Plovba po Savi v 18. stoletju, ZČ 40/1986, št. 3, str. 233-268

- Lokev v sedemdesetih letih 16. stoletja. Lokev skozi čas, Ljubljana 1987, str. 62-66

- Lokev v opisu in na karti iz druge polovice 18. stoletja, Lokev skozi čas, Ljubljana 1987, str. 67-68

- Arhiv SR Slovenije, Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 119
- Barbo - Waxenstein, Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 185-186
- Breckerfeld Franc Anton, Enciklopedija Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 363
- Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranjeavstrijskih dežel do srede 18. stoletja. Priročniki in karte o organizacijski strukturi do 1918. Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Bd. 15, Graz-Klagenfurt-Ljubljana-Gorizia-Trieste 1988, str. 64-75 (sodelovanje)
- Erberg Janez Danijel, Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 55-56
- Erbergi, plemiška družina, Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 54-55
- Gruber Gabrijel, Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 400
- Golia Modest Ludvik, Enciklopedija Slovenije 3, 1989, str. 259
- Družba za kmetijstvo in koristne umetnosti v Ljubljani 1767-1787, Slovenci v letu 1789, Ljubljana 1989, str. 89-93
- Majda Smole - sedemdesetletnica, ZČ 43, 2. zv., Ljubljana 1989, str. 271-272
- Pismo Krištofa Ungnada barona Žovneškega iz leta 1561, Arhivi 12/1989, št. 1/2 str. 40
- Poročilo o projektu izdaje kart jožefinskih deželnih merjenj, Arhivi 12/1989 št. 1/2 str. 67-68
- Majda Smole (1919-1989), Kronika 37/1989 str. 328
- Kajžar, Enciklopedija Slovenije HAC-KARE 4. zv. str. 370-371 Ljubljana, Mladinska knjiga 1990
- Viri za proučevanje Vojne krajine v Sloveniji, Vojna Krajina u Jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699, Naučni skupovi SANU, knjiga XLVIII, Odelenje istorijskih nauka, knjiga 12, Beograd 1989, str. 305-315
- Hallerstein Avguštin, Enciklopedija Slovenijer HAC-KARE 4. zv. str. 5 Ljubljana, Mladinska knjiga 1990 (Soavtor Marijan Prosen)
- Arhivsko gradivo graščine Dol, Park kot kulturni prostor, Katalog razstave, Mestna galerija Ljubljana, Ljubljana 1990, str. 24-26

Iedert VODOPIVEC

- Arhivska kakovost fotokopij, Sodobni arhivi 90, XII posvetovanje o strokovnih in tehničnih vprašanjih v arhivih, Maribor, Arhivski center za strokovno tehnična vprašanja 1990 str. 90-93

Applying synthetic polymers to conserve cultural property on paper. Restaurator, Copenhagen Munksgaard 11/1990 št. 1 str. 34-47 (Soavtor Meta Černič-Letnar)

Metka NUSDORFER-VUKSANOVIĆ

- Marij Kogoj 1892-1956. Stalna razstava v spominski sobi Marija Kogoja, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Kanal 1989, str. 40. (Soavtor: Pavle Merku)

- O avtorju Črnih mask. Iz življenja skladatelje Marija Kogoja, Primorske novice, februar in marec 1990

Hedvika ZDOVC

- Opekarne na Celjskem sredi 19. stoletja. Celjski zbornik 1990 str. 275-281

Jože ŽONTAR

- Arhivi v Jugoslaviji, Arhivi 12, 1989, str. 7-16
- Arhivsko izobraževanje v Jugoslaviji s posebnim oziroma na Slovenijo, Arhivi 12, 1989, str. 16-18
- Vodnik po londih in zbirkah arhiva. Ob objavi vodnikov slovenskih arhivov v zadnjih desetih letih, Arhivi 12, 1989, str. 49-51
- Pojasnila k nekaterim vprašanjem v zvezi s pravilnikom o sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva, Arhivi 12, 1989, str. 102-104
- Arhivsko gradivo in njegovo varovanje (analiza Republiškega komiteja za kulturo), Arhivi 12, 1989, str. 60-61
- Pomen dela dr. Sergija Villana za razvoj arhivov in arhivistike v Jugoslaviji in Sloveniji. Ob sedemdesetem življenjskem jubileju, Arhivi 12, 1989, str. 110-112
- Ema Umek - šestdesetletnica, Arhivi 12, 1989, str. 114-115
- Archive in Jugoslawien, Serinum 40, Wien 1989, str. 408-431
- Ilirsko kraljestvo, Jožefinske reforme: Enciklopedija Slovenije 4, Ljubljana 1990
- Občine na Kranjskem območju do leta 1941: Kranjski zbornik 1990, str. 204-215
- Idrijski rudniški arhiv: Idrijski rudnik skozi stoletja. Razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana in mestnega muzeja v Idriji - Ljubljana 1990, str. 7-11

Irena ŽUGAJ

- Zbirka gramofonskih plošč. Katalogi/PAM II. Maribor, 1989

Vladimir ŽUMER

- Voklo v narodnoosvobodilni borbi, Kranjski zbornik 1990 str. 275-279
- Vloga arhivskega informacijskega sistema v družbenem in gospodarskem razvoju. Zbornik referatov III. posvetovanja sekcije za specialne knjižnice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, Ljubljana 15.-16. november 1990, Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani 1990, str. 273-281
- Poročilo uredniškega odbora glasila Arhivskega društva in arhivov Slovenije Arhivi za leto 1988 z dne 10. aprila 1989, Arhivi XI/1989 št. 1-2 str. 69

OPOMBA UREDNIŠTVA

Bibliografija arhivskih delavcev se večinoma nanaša na leto 1990, vključuje pa tudi nekatere zaostanke iz prejšnjih let.

UDK 353:338.242.4.025.87

Jože Žontar, dr., redni profesor za arhivske vede, ravnatelj, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Povojni prisilni odvzemi zasebnega premoženja

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 5

Avtor prikazuje povojne prisilne odvzeme zasebnega premoženja na podlagi različnih osnov (zaplembe, nacionalizacije, agrarna reforma in druge), posebej še organe, ki so pri tem sodelovali ter postopke, ki so se jih posluževali. Ob tem omenja tudi cilje, ki so jih imeli ti odvzemi.

UDK 930.253.2:353:338.242.4.025.87

Branko Radulović, samostojni svetovalec – arhivist, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Komisija za upravo narodne imovine in zaplembe premoženja

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 11

Prispevek obravnava nastanek, delovanje in organizacijo Komisije za upravo narodne imovine pri predsedstvu SNOS, nadalje delovanje in sestavo zaplembenih komisij, ter likvidacijo Komisije za upravo narodne imovine. Obravnavano je tudi gradivo KUNI-ja, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije.

UDK 353:338.242.4.025.87

Branko Kozina, vodja odseka za gradivo uprave po letu 1945, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Komisija za upravo narodne imovine

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 15

V prispevku je prikazano delo evidenčno- statističnega oddelka, navodilo za oeenjevanje narodnega imetja ter nekateri problemi dela KUNI.

UDK 930.253.2:353.338.242.4.025.87

Vesna Gotovina, samostojna svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Arhivsko gradivo zaplemb in nacionalizacij v fondu Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 19

V prispevku so podani osnovni podatki o arhivskem gradivu zaplemb in nacionalizacij, ki jih lahko dobi uporabnik v fondu Ministrstva za industrijo in rudarstvo LRS v Arhivu Republike Slovenije.

UDC 930.253.2:353.338.242.4.025.87

Branko Radulovič, Counselor – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Commission of National Property Administration and Property Confiscations

Arhivi (The archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 11

The contribution deals with formation, activity and organisation of the Commission of National Property Administration (CNPA) at the presidency of the Slovene National liberation Committee, further with the activity and structure of confiscation commissions, as well as with liquidation of the CNPA. The author deals also with the CNPA Archives which have been kept in the Archives of the Republic Slovenia.

UDC 353:338.242.4.025.87

Jože Zontar, Dr., Professor of Archive Sciences in Ordinary, Headmaster, Historical Archives Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Post-war Compulsory Private Property Dispossession

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XII/1990, No. 1-2, p. 5

The author deals with post-war compulsory private property dispossessions on the basis of different grounds (confiscations, nationalisations, agricultural reform and others), especially, however, with the organs taking part in those actions and their methods. In this connection the author also mentions the purposes of those dispossessions.

UDC 930.253.2:353.338.242.4.025.87

Vesna Gotovina, Counselor-Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

The Archives Referring to Confiscations and Nationalisations in the Records Groups of the Ministry of Industry and Mining of the People's Republic Slovenia

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 19

The contribution gives fundamental data concerning the archives referring to confiscations and nationalisations, the user can get in the records group of the Ministry of Industry and Mining in the Archives of the Republic Slovenia.

UDC 353:338.242.4.025.87

Branko Kozina, Head of Department for Administration Archives after 1945, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Commission for People's Property Administration

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 15

The contribution deals with the activity of the evidential-statistical department, with instruction for appraisal of national property and with problems arising from the work of the commission.

UDK 930.253.2:353:332.26

Alenka Kaečnik-Gabrič, samostojna svetovalka-arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gradivo Republiške komisije za vprašanja razlastitve pri Ministrstvu za finance LRS

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 21

V članku nas avtorica seznanja z gradivom komisije, ki ga hranijo v Arhivu Republike Slovenije, s postopkom, med katerim je gradivo nastalo, z njegovo vsebino in pripomočki, ki uporabniku omogočajo orientacijo po njem.

UDK 930.253.2:353:332.021.8

Žarko Štrumbt, samostojni svetovalec – arhivist, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Ministrstvo za kmetijstvo LRS 1945-1951, Oddelek Agrarna reforma

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 24

V prispevku je prikazano delovanje okrožnih in okrajnih komisij za agrarno reformo pri Ministrstvu za kmetijstvo. Članek vsebuje tudi seznam komisij, ki so delovale v letih 1946-1948.

UDK 930.253.2.:353:332.021.8

Marjan Zupančič, svetovalec direktorice, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gradivo o agrarni reformi in kolonizaciji v fondu Ministrstva za finance LRS

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 28

Avtor v svojem članku govori o gradivu o agrarni reformi in kolonizaciji v seriji Agrarna reforma in nacionalizacija v fondu ministrstva za finance, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije.

UDK 930.253.2:352:338.242.4.025.87 (497.12. Lj.)

Tatjana Šenk, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Zaplembe in nacionalizacije: arhivsko gradivo upravnih organov mesta Ljubljane

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 30

Podan je pregled arhivskega gradiva zaplemb in nacionalizacij, ki ga hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana v fondih upravnih organov mesta Ljubljane.

UDC 930.253.2:353:332.021.8

Žarko Štrubl, Counselor – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Ministry of Agriculture of the People's Republic Slovenia 1945-1951, Agriculture Reform Department

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 24

The author describes the activities of district and local agriculture reform commissions at the Ministry of Agriculture. The article gives also the list of the commissions, being active in the years 1946-1948.

UDC 930.253.2:353:332.26

Alenka Kačičnik-Gabrič, Counselor – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

The Archives of the Republic Commission for Dispossession Questions at the Treasure Department of the People's Republic Slovenia

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 21

The authoress deals with the archives of the commission, kept in the Archives of the Republic Slovenia, describes the proceedings of their resulting, their contents and auxiliaries helping the user to orientate.

UDC 930.253.2:352:338.242.4.025.87 (497.12, Lj)

Tatjana Šenk, Archivist, historical Archives in Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Confiscations and Nationalisations: the Archives of the Administrative Organs of Ljubljana Town

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 30

The contribution gives a survey of the archives referring to confiscations and nationalisations, kept in the Historical Archives Ljubljana in the records offices of administrative organs of Ljubljana Town.

UDC 930.253.2:353:332.021.8

Marjan Zupančič, Adviser to Directoress, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

The Archives referring to agricultural Reform and Colonisation in the Records Group of Treasury Department of the People's Republic Slovenia

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 28

In this article the author deals with the archives referring to the agricultural reform and colonisation in the series Agricultural Reform and Nationalisation in the records group of the Treasurs Department, kept by the Archives of the Republic Slovenia.

UDK 930.253.2:351.87:338.242.4.025.87 (497.12-19)

Žarko Bizjak, vodja strokovnih služb, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Podržavljanje privatne lastnine v fondih pravosodnih organov ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Arhivi, Ljubljana, XII/1990, št. 1-2, str. 32

Avtor predstavlja tiste fonde pravosodnih organov ljubljanske enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana, v katerih je ohranjeno gradivo o podržavljanju privatne lastnine po drugi svetovni vojni ter opozarja na tiste ustvarjalce, ki bi morali hraniti tovrstno gradivo.

UDK 930.253.2:353:338.242.4.025.87 (497.12-19)

Dušan Bahun, arhivist, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v povojnem času na širšem območju ljubljanske regije v upravnih fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 36

Prispevek prikazuje upravne institucije, udeležene v procesih prisilnega odvzema zasebnega premoženja v povojnem času na regionalnem nivoju, opozori na lokacijo gradiva o teh procesih ter navaja poglobitve fonde.

UDK 930.253.2:352:338.242.4.025.87 (497.12-16)

Mija Mravlja, arhivski tehnik, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, 64000 Kranj, Stritarjeva 8, YU

Arhivsko gradivo o prisilnih odvzemih zasebnega premoženja v fondih Enote za Gorenjsko Zgodovinskega arhiva Ljubljana

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 38

V prispevku so opisani fondi in kategorije arhivskega gradiva o povojnih prisilnih odvzemih premoženja, ki jih hrani Enota za Gorenjsko Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

UDK 930.253.4:338.242.4.025.87. (497.12-18)

Peter Pavel Klasinc, mag., ravnatelj, Pokrajinski arhiv Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7, YU

Sledovi o zaplembah, agrarni reformi in nacionalizaciji premoženja v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor

Arhivi, Ljubljana XIII/1990, št. 1-2, str. 40

Prispevek posreduje podatke o arhivskem gradivu na to temo, ki je v fondih pravosodja, upravnih organov in drugih organizacij Pokrajinskega arhiva Maribor.

UDC 930.253.2:353:338.242.4.025.87 (497.12-19)

Dušan Bahm, Archivist, Historical Archives in Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

The Archives Referring to Compulsive Private Property Disposessions in the Post-war time in the Wider Area of the Ljubljana Region in the Administrative Records Groups of the Historical Archives in Ljubljana

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 36

The contribution deals with the administrative institutions which took part in the processes of compulsive private property dispossession in the post-war time on regional level, points to the location of the archives referring to those processes and gives the main records groups.

UDC 930.253.2:351.87:338.242.4.025.87 (497.12-19)

Žarko Bizjak, Head of Technical Services, Historical Archives in Ljubljana, 61000 Ljubljana, Mestni trg 27, YU

Private Property Nationalisation in the Records Groups of jurisdictional Organs in the Ljubljana Unity of Historical Archives Ljubljana

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 32

The author presents those records groups of jurisdictional organs in the Ljubljana Unity of the Historical Archives Ljubljana, where the archives referring to the private property nationalisation after the second World War have been kept, and points out to those creators who should preserve such archives.

UDC 930.253.4:338.242.4.025.87. (497.12-18)

Peter Pavel Klasinc, M.A., Head-master, Regional Archives in Maribor, 62000 Maribor, Glavni trg 7, YU

Traces of Confiscations, Rural Reform and Property Nationalisation in the Archives of the Regional Archives in Maribor

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 40

The contribution gives data about the archives referring to this theme. They have been preserved in the records groups of jurisdiction, administrative organs and other organisations in the Regional Archives in Maribor.

UDC 930.253.2:352:338.242.4.025.87 (497.12-16)

Mija Mravlja, Archive Technician, Historical Archives in Ljubljana, Unity for Upper Carniola Kranj, 64000 Kranj, Stritarjeva 8, YU

The Archives Referring to Compulsory Private Property Disposessions in the Records Groups of the Historical Archives Ljubljana Unity for Upper Carniola

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 38

The contribution describes the records groups and categories of the archives referring to the post-war compulsory property disposessions, kept by the Unity for Upper Carniola of the Historical Archives in Ljubljana.

UDK 930.253.4.:338.242.4.025.87 (497.12-14)

Maruša Zagradnik, arhivistka, Pokrajinski arhiv Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Vzpostavljanje državnega gospodarskega sektorja in ukinitvev kolonatskega odnosa po drugi svetovni vojni, ki ga pokriva Pokrajinski arhiv Koper

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 44

Avtorica v svojem referatu na podlagi arhivskega gradiva obravnava poglobitve značilnosti procesa odtujevanja premoženja državljanov in vzpostavljanje imovinskega državnega sektorja po drugi svetovni vojni na področju današnjih občin Koper, Izola, Piran, Sežana, Postojna, Ilirska Bistrica. Proces na tem območju je potekal drugače kot na ostalem slovenskem ozemlju in je trajal mnogo dlje, saj so se začeli nekateri ukrepi izvajati šele z ozimskimi sporazumi.

UDK 930.253.4.:338.242.4.025.87 (497.12-15)

Jurij Rosa, arhivist, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3, YU

Arhivsko gradivo o povojnih prisilnih odvzemih premoženja, ki ga hrani Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 50

Prispevek na podlagi dosedanjih ugotovitev prikazuje stanje arhivskega gradiva, ki se tiče zaplembe agrarne reforme in nacionalizacije v fondih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.

UDK 929 (Gruber G.)

Daniela Juričić, samostojna svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gabriel Gruber – ob 250 letnici rojstva

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št.1-2, str. 52

Prispevek je posvečen 250 letnici rojstva Gabrijele Gruberja, jezuita in izumitelja, ki je postavil prelepo baročno palačo v Ljubljani, v kateri je bila mehanična šola ter izgradil prekop, s katerim je omogočeno izsuševanje Ljubljanskega barja.

UDK 624 (497.12-18/11) »1857«»1905« (083.9)

Ivanka Zajc – Cizelj, arhivistka, Zgodovinski arhiv Celje, Trg svobode 10, YU

Gradbeni red za Štajersko

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 55

Gradbeni red je skupek predpisov, ki so urejali gradnje in adaptacije v drugi pol. 19. stoletja in začetka 20. stoletja, kdaj, kje in kako graditi, da bo poskrbljeno za splošni in ljudski blagor.

UDC 930.253.4:338.242.4.025.87 (497.12:15)

Jurij Rosa, Archivist, Regional Archives in Nova Gorica, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3, YU

The Archives Referring to Post-war Compulsory Property Dispossession, Kept by the Regional Archives in Nova Gorica

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 50

On the basis of the statements up to the present the contribution presents the condition of the archives referring to confiscations, rural reforms and nationalisations in the records groups of the Regional Archives in Nova Gorica.

UDC 930.253.4:338.242.4.025.87 (497.12-14)

Maruša Zagradnik, Archivist Regional Archives in Koper, 66000 Koper, Čevljarska 22, YU

Restoration of the State Economic Sector and Abolition of Colonial Relations after the Second World War, Covered by the Regional Archives in Koper

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 44

The authoress on the basis of the archives deals with the main characteristics of the process of property alienation of the citizens and restoration of the state property section after the second World War in the territory of the today communes Koper, Izola, Piran, Sežana, Postojna, Ilirska Bistrica. The process was going on here different as in other Slovenia and lasted much longer, for some measures began to be realised no sooner than with the Osimo Agreement.

UDC 624 (497.12-18/11) »1857«»1905« (083.9)

Ivanka Zaje – Cizelj, Archivist, Historical Archives in Celje, 63000 Celje, Trg svobode, YU

Constructions Order for Styria

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 55

The Constructions Order is a collection of rules, regulating constructions and adaptations in the second half of the 18th and at the beginning of the 20th century, prescribing when, where and how to build in order take care of common and people's welfare.

UDC 929 (Gruber G.)

Daniela Jurčič, Counselor – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gabriel Gruber – 250th Anniversary of Birth

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 52

The contribution is devoted to the 250th anniversary of birth of Gabriel Gruber, a Jesuit and inventor, who constructed the most beautiful baroque palace in Ljubljana (in which the mechanic scholl was) and built the canal, which makes the Ljubljana Moor a melioration possible.

UDK 930.253.4:624 (497.12. Celje)

Vida Berkopec, vodja referata – arhivist, Zgodovinski arhiv Celje, 63000 Celje, Trg Svobode 10, YU

Stavbni spisi okrajnih uradov v Zgodovinskem arhivu v Celju

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 58

Predstavljen je sistem ureditve stavbnih spisov okrajnih uradov, zvrsti gradiva in specifičnosti spisov glede na vrsto gradenj.

UDK 930.253.4:624 (497.12. Celje) »1850/1941«
(083.9)

Metka Plank, Hedvika Zdovec, arhivistki, Zgodovinski arhiv Celje, 63000 Celje, Trg svobode 10 YU

Gradbena dokumentacija v fondu Mestne občine Celje 1850 – 1941

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 60

V fondu je ohranjena gradbena dokumentacija od leta 1850 do 1941, ki je pomemben vir za zgodovino gradenj v Celju, pogosto pa se uporablja pri revitalizaciji mesta.

UDK 930.253.4:629.4(083.0)

Karol Rustja, dipl. ing., arhivist, Železniško gospodarstvo Ljubljana, 61000 Ljubljana, YU

Tehnični arhiv v Železniškem gospodarstvu Ljubljana

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 61

Avtor prikazuje zgodovino tehnične dokumentacije železnice na Slovenskem, predpise, ki urejajo hranjenje gradiva ter sistem ureditve v Skupnem arhivu železniškega gospodarstva Ljubljana

UDK 930.253.4:626/627 (797.12-15) (083.9)

Aleksandra Pavšič-Milost, arhivistka, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3, YU

Tehnična dokumentacija vodnogospodarskih organizacij

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 65

V prispevku je podana organizacija vodnega gospodarstva v Sloveniji, dejavnost vodnogospodarskih organizacij, pa tudi vrste tehnične dokumentacije, ki nastaja pri njih, njeno podvajanje in predlog vrednotenja te dokumentacije za potrebe znanosti in kulture.

UDC 930.253.4:624 (497.12. Celje) »1850-1941« (083.9)

Metka Plank, Hedvika Zdove, Archivists, Historical Archives Celje, 63000 Celje, Trg osvoboditve 10, YU

Construction Documentation in the Records Group of the Municipality Celje 1850-1941

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 60

In this records group the construction documentation from 1850-1941 has been preserved. It is an important source for the history of construction Celje, frequently, however it is used on the occasion of the town revitalisation.

UDC 930.253.4:624 (497.12. Celje)

Vida Berkopec, Head of the referat – Archivist, Historical Archives Celje, 63000 Celje, Trg Svobode 1, YU

Documentation of District Offices Referring to Constructions in Historical Archives in Celje

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 58

The classification system of construction documentation in district offices, kinds of records and specificity of the documents according to the kind of constructions.

UDC 930.253.4:626/627 (797.12-15) (083.9)

Aleksandra Pavšič-Milost, Archivist, Regional Archives in Nova Gorica, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3, YU

Technical Documentation of the Water Management Organisations

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 65

The contribution deals with organisation of the water management in Slovenia, the activity of the water management organisations and also the kinds of technical documentation arising from their work, its redoubling; the author also gives a suggestion for appraisal of this documentation for the needs of science and culture.

UDC 930.253.4:629.4(083.0)

Karol Rustja, Graduate Ing., Archivist, Railway Management Ljubljana, 61000 Ljubljana, YU

Technical Archive in the Railway Management Ljubljana

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 61

The author deals with the history of technical documentation referring to the railways in Slovenia, with the prescriptions regulating the records keeping, as well as the classifications system in the Common Archives of the Railway Management of Ljubljana.

UDK 930.251.004 006 (083.9)

Jedert Vodopivec, mag. dipl. ing., vodja oddelka za konservacijo in restavracijo, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Varovanje in možnosti konserviranja in restavriranja tehnične dokumentacije

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 67

V procesu uporabe in hranjena tovrstnega arhivskega gradiva prilaga do različnih vrst poškodb (mehanskih, bioloških, fizikalno-kemijskih). Poškodovanost gradiva je zato različna in odvisna od kvalitete surovin (papir, barve, črnila, lepila...), načina in pogostosti uporabe in pogojev hranjenja. Od teh vzrokov so odvisni tudi načini in možnosti varovanja, konserviranja in restavriranja.

UDK 930.251.001

Bogdan Lekić, dr., pomočnik direktorja, Arhiv Jugoslavije, 11000 Beograd, Vase Pelagića 33, YU

Znanstvenoraziskovalno delo v arhivih

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 69

Prispevek poglobljeno opozarja na vprašanja znanstveno-raziskovalnega dela na področju arhivistike kot znanstvene discipline, prikazuje dosedANJI razvoj z navajanjem obsežne literature ter usmerja nadaljni razvoj na vseh področjih arhivskega strokovnega dela.

UDK 930.251 (497.12)»1945/1950«

Marija Oblak-Čarni, direktorica, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Arhivi v Sloveniji v letih 1945-1950

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 83

Prispevek obravnava stanje arhivov ob koncu vojne, ocenitev škode, zbiranje arhivov v Federalnem centru in arhivu Znanstvenega inštituta ter ustanovitev Osrednjega državnega arhiva. Zakoni za varovanje vse kulturne in naravne dediščine ne dajo zadostne podlage za varovanje arhivov, zato je bila leta 1948 sprejeta zvezna Uredba o začasnem varovanju arhivov in 1950 Splošni zakon o arhivih.

UDK 347.993(497.12)»1873/1930«

Jelka Melik, samostojna svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od 1847 do 1930

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2, str. 92

Pristojnost in postopek rednih sodišč določa kazensko procesno pravo. Naša redna sodišča splošne pristojnosti so zelo dolgo dobo od 1874 pa vse do 1930 delovala po Kazenskopravdem redu iz 23.5.1873. Šele poznavanje kazenskega postopka nam omogoča razumeti pomen posameznih sodnih dokumentov in njihove celote.

UDC 930.251.001

Bogdan Lekić, Dr., Head-master Deputy, The Archives of Yugoslavia, 11000 Belgrade, Vase Pelagića 33, YU

Scientific Research Work in the Archives

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 69

The contribution in detail points out to the problems referring to the scientific research work in the field of archives administration as a scientific discipline, describes its up-to-now development by citing the comprehensive literature and gives directions for the further development in all fields of the archive expert work.

UDC 930.251.004 006 (083.9)

Jedert Vodopivec, M.A., Head of Conservation and Restoration Department, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Protection and Possibilities of Technical Documentation Conservation and Restoration

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 67

In the process of using and preservation of such archives comes to different damages (mechanical, biological, physical-chemical). The state of damage is therefor different and depends on the quality of raw material (paper, colors, ink, adhesive substances...), ways and frequency of its being used and on preservation conditions. The ways and possibilities of protection, conservation and restoration depend on these reasons as well.

UDC 347.993(497.12)»1873/1930«

Jelka Melik, Counsuler – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Competency of Law Courts and First Degree Penal Proceedings

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 92

Competency and proceedings of the regular courts had been defined by the penal proceedings law. Our regular courts worked very long – from 1874 until up to 1930 on the strength of the Penal Law Order of May 23rd, 1873. Only our knowledge of the penal proceedings makes our understanding of the meaning of individual judicial documents and their integrity possible.

UDC 930.251 (497.12)»1945/1950«

Marija Oblak – Čarni, Directress, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Archives in Slovenia in the Years 1945-1950

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2, p. 83

The contribution deals with condition of the archives at the end of the war, with damage appraisal, archives collecting in the Federal Collection Center and in the Archives of the Scientific Institute, as well as with foundation of the Central State Archives. The acts referring to protection of all cultural and natural inheritance don't give basis enough for archives protection, therefor the federal Decree on Temporary Archives Protection was enacted in 1948 and the Common Archives Act in 1950.

UDK 930.253.2:353(497.12)»1918«

Saša Serše, samostojna svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

Gradivo Kranjskega deželnega odbora in leto 1918

Arhivi, Ljubljana, XIII/1990, št. 1-2 str. 95

Namen prispevka je delen prikaz delovanja deželnega odbora v letu 1918. Na podlagi ohranjenih zapisnikov sej odbora in samega gradiva je obdelana, politična, socialna in imovinska problematika.

UDC 930.253.2:353(497.12)»1918«

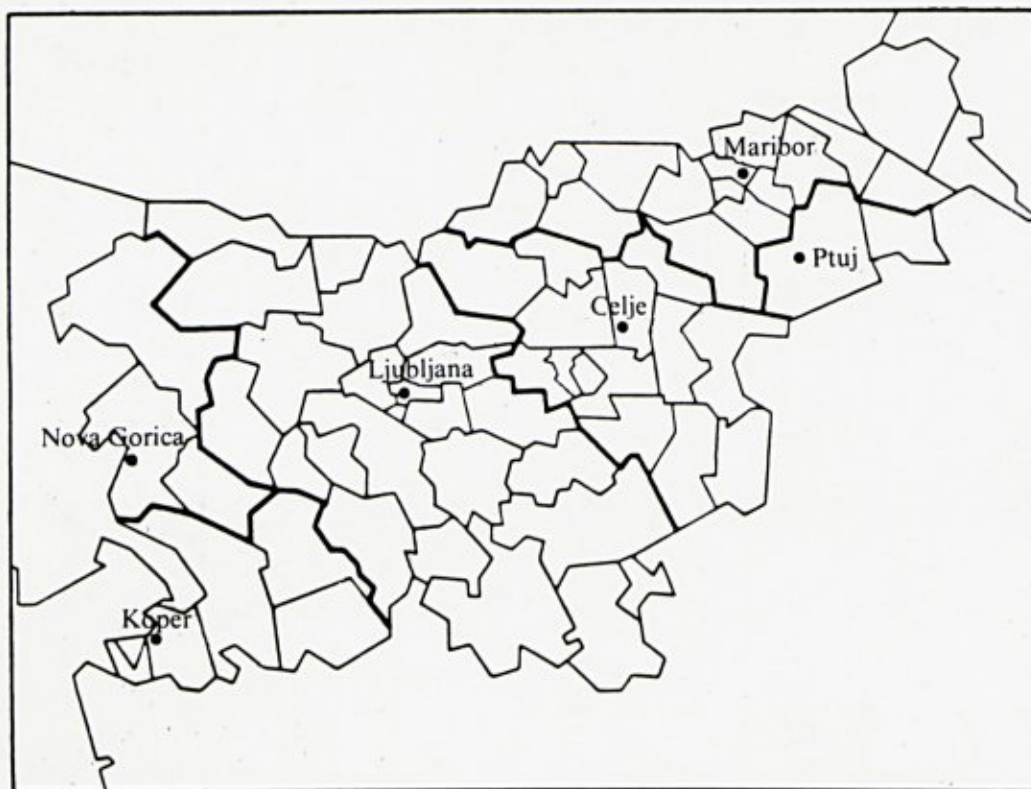
Saša Serše, Counsuler – Archivist, Archives of the Republic Slovenia, 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1, YU

The Archives of the Carniolian Regional Committee and the Year 1918

Arhivi (The Archives), Ljubljana, XIII/1990, No. 1-2,
p. 95

The purpose of this contribution is a partial presentation of the activity of the regional committee in the year 1918. On the basis of preserved minutes of the sessions of the committee and the archives themselves the political, social and property problems are dealt with.

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE
 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1,
 Tel.: (061) 216-564, 216-524, 212-228

**ARHIV REPUBLIŠKEGA SEKRETARIATA
 ZA NOTRANJE ZADEVE**
 61000 Ljubljana, Kidričeva 2,
 Tel.: (061) 217-990

**ARHIV REPUBLIŠKEGA SEKRETARIATA
 ZA LJUDSKO OBRAMBO**
 61000 Ljubljana, Zupančičeva 3,
 Tel.: (061) 223-112

**ARHIV REPUBLIŠKEGA ŠTABA ZA
 TERITORIJALNO OBRAMBO**
 61000 Ljubljana, Prežihova 4
 Tel.: (061) 219-750

**ARHIV INŠTITUTA ZA NOVEJŠO
 ZGODOVINO**
 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1
 Tel.: (061) 217-521

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA
 61000 Ljubljana, Ciril Metodov trg 4,
 Tel.: (061) 310-673, matice 328-895

**POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR
 – ŠKOFIJSKI ARHIV**
 62000 Maribor, Koroška 1
 Tel.: (062) 27-690

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER
 66000 Koper, Trg revolucije 11,
 Tel.: (066) 21-887

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE
 61000 Ljubljana, Zvezdarska 1,
 Tel.: (061) 216-564, 216-524

ZGODOVINSKI ARHIV V CELJU
 63000 Celje, Trg svobode 10
 Tel.: (063) 25-546, 25-552

POKRAJINSKI ARHIV KOPER
 66000 Koper, Čevljarška 22,
 Tel.: (066) 21-824
Enota Piran
 66330 Piran, Bolniška 30
 Tel.: (066) 73-822

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA
 62000 Ljubljana, Mestni trg 27
 Tel.: (061) 310-566
Enota za Gorenjsko
 64000 Kranj, Stritarjeva 8,
 Tel. (064) 24-480
Enota za Dolenjsko in Belo krajino
 68000 Novo mesto, Jenkova 1
 Tel.: (068) 22-163
Enota za Škofjo Loko
 64220 Škofja Loka, Blaževa 14,
 Tel.: (064) 61-390
Oddelek v Idriji
 65280 Idrija, Prelovčeva 9,
 Tel.: (065) 71-416

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR
 62000 Maribor, Glavni trg 7,
 Tel.: (062) 26-871
 Grajska 2, Tel.: (062) 28-622

**POKRAJINSKI ARHIV V
 NOVI GORICI**
 65000 Nova Gorica
 Trg Edvarda Kardelja 3
 Tel.: (065) 24-521

ZGODOVINSKI ARHIV V PTUJU
 62250 Ptuj, Muzejski trg 1
 Tel.: (062) 771-619